ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1
JEUDI
1er DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 16.893
Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN
64e ANNEE — No 16.893

ԱՏՐՊԷՅՃԱՆԻ ՄԷՋ ՀԱԿԱՀԱՅ ՀԱԼԱԾԱՆՔՆԵՐԸ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱԼ ՄՏԱՀՈԳԻՉ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կացութիւնը ծանրակշիռ է մանաւանդ Ատրպէյճանի Հայերուն համար, որոնց դէմ հալածանքը կը շարունակուի, մինչ շատեր կը փորձեն միշտ հեռանալ երկրէն: Ծանօթ է որ Պաքուի ցոյցերը նոյն սաստկութիւնը ունին եւ թէ Հայերէն զատ Ռուսերն ալ, Հրեաներն ալ խոյս կուտան, ինչպէս կը վկայեն ականատեսներ «Արմէնփրէս» (Նոյեմբեր 28). —

«Հայերը սարսափած են անվերջանալի միթինկներէն ու գիշերային փողոցային երթերէն, որոնց ընթացքին կը հնչեն Հայերու երախաները ծեծելու կոչեր, ինչպէս արդէն կ'իրագործուին: Ապաստանեալները ցոյց կուտան Հայերուն ուղղուած դիմում – նամակները՝ մանկական ձեռագիրով գրուած, սպառնալիքով լեցուն այդ գրութիւնները կը պահանջեն որ Հայերը անյապաղ դուրս գան Ատրպէյճանէն:

Շատերու վկայութեամբ Պաքուէն կը հեռանան ոչ միայն Հայերը, այլեւ Ռուսերը, Հրեաները եւ ուրիշներ:

Համալսարանաւարտ Ս. Պետրոսեան սապէս կը պատմէ.

- Ինքնաշարժով մեկնեցանք Ստավրոպոլի երկրամասի Գէորգիեւով քաղաք. հոն կը գրէի աւարտանառս: Բայց Պաքուի ղեկավարս նոյնիսկ չգրախօսեց զայն: Ձեռով մը յաջողեցայ: Իսկ ընկերուհիս, որ նոյնպէս հայ է, հինգ տարի շարունակ գերազանց արդիւնքներ բերելէ յետոյ ձախողեցուցին: Ամբողջ համալսարանին մէջ միայն մէկ հայ մընաց, ան ալ այն պատճառով, որ գիտական համայնավարութեան իրմէ աւելի լաւ մասնագէտ չկայ: Հայրս 43 տարի աշխատած է «Ատրպէյճանի ելեկտրական ցանց» ընկերութեան մէջ, իսկ հիմա առանց հարցնելու զայն գործէն հանեցին»:

(Այլ վկայութիւններ մեր յաջորդ թիւով):

Հայաստանի մէջ ալ կացութիւնը չէ հանդարտած եւ Երեւանի ձայնասփիւռն ալ կը յայտնէր թէ գիւղերու մէջ Հայ – Ազերի բախումներ կան, մինչ Երեւանի մէջ հարցաքննուած են աւելի քան հազար հոգի եւ 17 հոգի ալ ձերբակալուած: Այլ աղբիւրներ կը հաստատեն թէ Սերգէյ Գրիգորեանց, որ ձերբակալուած էր Երեւան Երկուշաբթի օր, եւ իր մէկ գործակիցը (Անդրէյ Սլիւոկով) 30 օրուան բանտարկութեան դատապարտուած են: Անոնք փորձեր են հարցազրոյց մը ունենալ զինուորական հրամանատարին հետ: Ձերբակալուած է նաեւ Մովսէս Գորգիսեան:

Ըստ երեւոյթին, Հայաստանի ղեկավարութիւնն ալ միշտ կը փորձէ «խօսք հասկցնել», բայց կը թուի որ լսող չկայ: Այսպէս, Կեդրոնական Կոմիտէն, Գերագոյն Խորհուրդի եւ Նախարարաց Խորհուրդի Նախագահութիւնը կոչ մը ըրած են Հայաստանի աշխատաւորներուն (Արմէնփրէս, Նոյեմբեր 28), ուր կ'ըսեն. —

«Վերջին օրերուն շրջանին մէջ կացութիւնը կտրուկ սրուած է: Ազգային հողի վրայ տեղի ունեցան ընդհարումներ, առանձին վայրերու մէջ գործի անցան անպատասխանատու ծայրայեղական տարրերը: Կան մարդկային զոհեր: Պաքու, Կիրովաբադ եւ Նախիջեւան կիրարկուած է պաշարման վիճակ: Արագ միջոցներու ձեռնարկուած է կացութիւնը կարգաւորելու համար եւ բնակչութեան ապահովութիւնը երաշխաւորելու: Կացութիւնը սուր բնոյթ առած է նաեւ Հայաստան: Առանձին շրջաններու մէջ տեղի ունեցած են ընդհարումներ: Կուսակցական, խորհրդային եւ իրաւապահ մարմինները բոլոր միջոցներու կը դիմեն կանխելու համար լարուածութեան աւելի եւս սրումը, որ յղի է ծանր հետեւանքներով: ... Տարբերքի եւ թշնամանքի կայծը պէտք չէ ընդգրկէ մեր Հանրապետութիւնը: Կեդր. Կոմիտէն, Գերագոյն Խորհուրդի պրեզիտիումը եւ Նախարարաց Խորհուրդը կոչ կ'ընեն չենթարկուիլ սադրանքներու, դրսեւորելով ողջմտութիւն եւ զգօնութիւն»:

Կոչին մէջ, կը յիշուի Նոյեմբեր 22-ի Գերագոյն Խորհուրդի 8-րդ նստաշրջանի ընդհատումը, ապա կ'եզրակացուի. —

«Մենք կը դիմենք ձեզի, թանկագին հայրենակիցներ, քանզի վստահ ենք հայ ժողովուրդի իմաստութեանն ու ողջմըտութեանը: Թող ոչ ոք կասկած ունենայ՝ Հանրապետութեան ղեկավարութիւնը ոչ մէկ պահ կը մոռնայ ժողովուրդի իղձերըն ու անոր հանդէպ իր պատասխանատուութիւնը: Ամէն ինչ կ'ընէ բնակչութեան ապահովութեան համար, քաղաքակիրթ հանրութեան բնորոշ կարգուկանոնը եւ օրէնքներու նկատմամբ յարգանք պահպանելու համար: Ներկայիս Հանրապետութեան ամէն մէկ քաղաքացիի պարտքն է իր անթերի վարքով, բարձր գիտակցութեամբ, ըստ ամենայնի աջակցիլ եւ կուսակցական եւ խորհրդային մարմիններուն: Մեր ձեռքն է Հայաստանի բախտը եւ բարի անունը: Մենք կը հաւատանք ձեզի, թանկագին հայրենակիցներ»:

Խորհրդային մամուլը առաջին անգամ ըլլալով կը խոստովանի որ Ատրպէյճանի զօրակոչը կը կատարուի մեծ մասամբ իսլամական յեղափոխութեան պիտակին տակ:

HENRI VERNEUIL au «*FIGARO*» :
«LES ARMENIENS SONT PRETS A MOURIR»

—×—

Այս խորագրին տակ, Չորեքշաբթի օր, Նոյեմբեր 30, «Ֆիկարօ» տեսակցութիւն մը հրատարակած էր Անրի Վէրնէօյի հետ, ուր ան կը նկարագրէ թէ ինչ կ'անցնի կը դառնայ այսօր Հայաստանի մէջ, թէ ինչ վճռականութեամբ է որ ժողովուրդ մը կը պայքարի իր արդար իրաւունքը պահանջելով եւ կ'անդրադառնայ անցեալին, որու կրկնութիւնն է այսօր, ինչ որ կը պատահի Ատրպէյճան, ու կ'եզրակացնէ թէ այսօր, Երեւանի մէջ, Հայերը մեռնելու պատրաստ են:

Հայ Դատի Պաշտպան Յանձնախումբը (C. D. C. A.) հաղորդագրութիւն մը հանած է ուր կոչ կ'ընէ Ֆրանսայի քաղաքական, կրօնական, բարոյախօսական բոլոր մարմիններուն որպէսզի արտայայտեն իրենց վրդովումն ու բողոքները խորհ. կառավարութեան մօտ, որպէսզի. —

— que la sécurité de tous les citoyens d'origine arménienne de la République d'Azerbaïdjan et du Karabagh soit strictement assurée,

— que la plus large information soit diffusée sur la situation réelle de ces régions, l'ampleur et la gravité des massacres,

— que dans les prochaines négociations promises par M. Gorbatchev la nature véritable des revendications du peuple du Karabagh soit prise en compte : à savoir, le droit de ce peuple à vivre dans le cadre de la République arménienne, seule capable et désireuse de lui garantir la sécurité, la paix et le développement dont elle est privée depuis 1923.

Հ.Դ.Պ. յանձնախումբը հեռագիր մըն ալ ղրկած է նախարարապետին արտայայտելու համար ֆրանսահայ գաղութին մտահոգութիւնը Լօզալի այցելութեան առթիւ:

Փարիզի մէջ, խորհ. դեսպանատան առջեւ երկու Հայեր հացադուլի դիմած են՝ Կարէն Ակուլեան (Նոյ. 24-էն) եւ Խորէն Քէչիչեան (Նոյ. 27-էն): Անոնք կարաւանի մը մէջ են եւ առանձնացած, միայն բժիշկներու այցելութիւն արտօնուած է: Հարիւրներու խումբը համակամութեան ցոյց մը կը կազմակերպէ այս Հինգշաբթի Դեկ. 1, ժամը 18.30-ին դեսպանատան առջեւ:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 20 / 29»)

ՊՐԵԶԻՏԻՈՄԻ ՓՈԽ ՆԱԽԱԳԱՀ Ս. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ

Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի Նախագահութեան նախագահի նորընտիր տեղակալ Սուրէն Սամուէլի Աւետիսեան ծնած է 1931-ին Երեւան ու աւարտած է նոյն քաղաքի համալսարանը: Աշխատած է «Աւանգարդ» ու «Երեկոյեան Երեւան» թերթերուն մէջ, եղած է այս վերջինի խմբագիրը: Ս. Աւետիսեան 1986-էն ի վեր կը կատարէր Նախարարաց Խորհուրդի փոխ – նախագահի պաշտօնը:

Գերագոյն խորհուրդը Վ. Ղալումեանը «ազատած» է Նախագահութեան փոխ-նախագահի պարտականութիւններէն՝ այլ աշխատանքի անցնելու կապակցութեամբ:

ՕՐՋՈՆԻԿԻՁԷԻ ՇՐՋԿՈՄԻ ՊԼԵՆՈՒՄԸ

Հայաստանի համայնավար կուսակցութեան Օրջոնիկիձէի շրջանային կոմիտէի պլենումը Զ. Ի. Հայրապետեանը ազատած է շրջկոմի Ա. քարտուղարի պարտականութիւններէն այլ աշխատանքի անցնելու կապակցութեամբ: Գաղտնի քուէարկութեամբ Օրջոնիկիձէի շրջկոմի Ա. քարտուղար ընտրուած է Մ. Մինասեան, որ ցարդ կը վարէր նոյն շրջկոմի Բ. քարտուղարի պաշտօնը:

ԵՐԵՒԱՆԻ ԵՐԱԺՇՏԱՆՈՑԸ Կ'ՕԳՆԷ ԱՐՑԱԽԻՆ

Քանի մը օրով Լ. Ղարաբաղ գտնուած է Երեւանի «Կոմիտաս» երաժշտանոցի դասախօսներու եւ ուսանողներու խումբ

(Շար.ը Դ. էջ)

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

«ԹԷՐՃԻՄԱՆ»Ի ՄՏԱՀՈԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

—×—

Թուրք մամուլը «Ղարաբաղի վէճիը ներքին մէկ հարցն է Խորհրդային Միութեան» տարազով սկսաւ արտայայտուիլ Հայաստանի, Արցախի ցոյցերուն, իսկ վերջին օրերուն Ատրպէյճանի պատահարներուն մասին. չէզոք կեցուածքի մը արտայայտութիւնը ձգելու մխտող այս արտայայտութենէն նախ բաւական լուրջ չեզոք մը արձանագրեցին «Միլլիյէթ»ի մէջ Մ. Ալի Պիրանտի տողերը (տե՛ս «Յառաջ», Նոյեմբեր 30), իսկ Նոյեմբեր 29-ի «Թէրճիման»ին մէջ Զ. Աթայ բոլորովին մէկդի դրած չէզոքութեան դիմակը, կը գրէ. — «70 տարիէ ի վեր Հայաստան ու Ատրպէյճան կը ղեկավարուին Մոսկուայի կողմէ միշտ որոշ հաւասարակշռութեան մը ոլորտին մէջ: Թուրքիոյ քիթին տակ ստեղծուած Հայաստանն ու ամբողջ աշխարհի Հայերուն կեդրոնը՝ Երեւան...: Միւս կողմը՝ Ատրպէյճանը որ միշտ յուսալի ակնարկները յառած է Թուրքիոյ: Հայկական եկեղեցին՝ որուն ձեռք դպած չէ նոյնիսկ ամէնէն փոթորկալի շրջաններու ընթացքին:

«Հրապարակայնութիւն»ը վայրկենապէս կենդանացուցած է ուրիշին հողը խլելու Հայերու անմար փափաքը, ու անոնք հետամուտ եղած են թրքական հայրենիք՝ Ատրպէյճանի պատկանող Ղարաբաղը կցելու ջանքերու:

Պայքարը կը շարունակուի Փետրուարէն ի վեր: Այս պատճառով երկու կողմն ալ արիւն թափեց: Ազերիները վերջապէս պոռթկացին տեսնելով որ Մոսկուա հարկաւոր ազդարարութիւնը չուղղեր փոքր, շփացած ու իմպերիալիզմի թափթփուք, իրենց դրացի Հայաստանին:

Եթէ ձախողին վերակառուցումն ու հրապարակայնութիւնը, այսինքն, եթէ վերադարձ մը խնդրոյ առարկայ ըլլայ դէպի ստալինեան անգթութիւնը, շատ մեզ պիտի ըլլայ խորհրդային Միութեան յատկապէս թուրք – մահմետական Հանրապետութիւններուն»:

Նոյն թերթին տեղեկատուական սա տողերն ալ Աթայի բառերուն լրացուցիչ մաս մը կը թուին ըլլալ. — «Երեք Ազերիներ, որոնք Կիրովաբադի մէջ անցեալ օր փողոց ելլելու արգելքին չեն անսացած, սպաննուած են կարմիր բանակի զինուորներուն կողմէ»: «Պաքուի մէջ 100 հազար Ազերիներ ցոյց մը կատարած են»:

Աթայ նոր մօտեցում չունի անշուշտ եւ չարժեր իսկ անդրադառնալ «Ատրպէյճանի պատկանող Ղարաբաղի» մը վրայ մեր ծաւալապաշտական պնդումներուն: Բայց, կը խորհինք որ աւելորդ չէ արձանագրել թրքական բոլոր տեսակէտներուն, նոյնիսկ երբ անհեթեթ թուին:

Թուրք մամուլը կը շարունակէ արձագանգ հանդիսանալ Ատրպէյճանի վերջին դէպքերուն, տեղ տալով յատկապէս երկրին արտաքին Նախարարութեան բանբերին խօսքերուն. անոր համաձայն Հայաստան ապրող հազարաւոր Ազերիներ խոյս կուտան ու կ'ապաստանին Ատրպէյճան:

Ատրպէյճանի ձայնասփիւռը զոր կարելի է ունկնդրել Կարսէն, երկու օր առաջ միութեան կոչ ուղղած է բոլոր Ազերիներուն: Թրքերէն հաղորդումներու ընթացքին կատարուած այս կոչը «Ատրպէյճանի արդար դատին զօրավիգ ըլլալու հրաւէր» ուղղած է Թուրքիոյ եւ Պարսկաստանի Ազերիներուն:

«ՄԱՇՏՈՑ»

«Գոյապայքար» Երիտասարդական Միութեան ամսաթերթը փոքրածաւալ, շուրջ 20 էջնոց «Ազատ մամուլ»ի օրկան մըն է։ Առաջին թիւը կը կրէ Յուլիս 18, իսկ երկրորդը՝ Օգոստոս 18 թուականը։

Միութիւնը, ինչպէս կ'երեւի անունէն իսկ, առաջադրած է պայքարիլ հայ ժողովուրդին ֆիզիքական ու մշակութային գոյութեան պահպանումին համար։

Ա. թիւի խմբագրականին առաջին տողերէն բաւական մութ գոյներով կը գծուի Հայուն ներկայ պատկերը. անոր, որ «արշաւանքների ու կոտորածների ամէն տեսակ ու մեթոտ տեսած է ու այսօր կը մնայ «ցաւին անտեղեակ, դաւին անտարբեր»։

Այս խմբագիրը կ'ըսէ թէ ի վերջոյ հայրենիք ունեցող ազգերու շարքին գտնուելու զուարթ վստահութեամբ մենք չնշմարեցինք թէ «ի՞նչպէս փարգացաւ քիմիան, ի՞նչպէս երկրաշարժային գօտում յայտնուեց ատոմայակայանը, ի՞նչպէս ռուսերէնը դարձաւ իշխանող պետական լեզու եւ ինչպէս դարեր շարունակ գիտակցութեամբ ապրող երկիրը դարձաւ խոշոր արդիւնաբերական»։ Այս ծանրակշիռ սխալներուն պատճառը եթէ չփնտռենք իւրաքանչիւրս այսօր, «վաղը մենք կարող ենք հայ մարմին, բայց օտար հոգի, օտար լեզու, օտար մտածողութիւն ունենալ։ Վաղը աշխարհը կարող է մեր մասին խօսել անցեալ ժամանակով»։

Այս մտահոգութիւններէն ետք որպէս առաջադրուած նպատակ թերթը կը յայտարարէ. –

ա) Քննադատել հանրապետութիւնը,
բ) Կազմաքանդել աթոմայակայանը,
գ) Պաշտպանել մարդու եւ ազգի իրաւունքները,
դ) Պայքարիլ Հայոց լեզուի ու հայ դպրոցի անաղարտութեան համար,
ե) Պայքարիլ խորհրդային Սփիւռքի բռնի ձուլման դէմ,
զ) Վերականգնել պատմական ճշմարտութիւնը, ժողովուրդի հերոսները վերադարձնել ժողովուրդին։

Այսքան շատ խնդիրներու դիմաց երիտասարդներու սակաւաթիւ խումբի մը միայն գոյութիւնը «գուցէ տոնքիշոտութիւն թուայ» կ'աւելցնէ խմբագիրը, սակայն «տոնքիշոտութիւնը ոչինչ չանել չէ»։

Յաջորդական էջերու մէջ պատմութեան յետադարձ ակնարկով մը կը մանրամասնուին հայութեան պաշտպան թուող «բարի քեռի»ին արարքները, Հայը միայն իր տրամադրութեան ծառայեցնելու սովորամոլութիւնը ու հայ ղեկավար տարրին հաշտ ու հլու կեցուածքը անոր հանդէպ։

Պատմական անցքերու հակճեպ այս նշումէն ետք թերթը բողոք կը բարձրացնէ Հայոց լեզուին ռուսականացումին դէմ։

«Մաշտոց»ի երկրորդ թիւը կը բացուի բանավէճի հրաւէրով մը. բանավէճ՝ պաշտօնական մամուլին եւ ազատ մամուլին միջեւ, որպէսզի հրապարակ դրուին զանազան հարցեր։

Նոյն թիւին մէջ ուշագրաւ վերլուծում մը կը կատարուի «Վերջին 12 տարին» խորագրուած էջերով։ Հոն, նախ ճշմարտութիւնը ըսելու կոչին կը հետեւի հաստատում մը. «մենք չունենք ազգային նկարագիր»։ Ու յաջորդող պարբերութիւններով կը բացայայտուի այս միտքը։

Ամէնէն կարեւոր պատճառը այս երեւոյթին, ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ որակումին հիմնովին սխալ ընկալումը եւ գործածութիւնն է մեր իրականութեան մէջ. մեզի համար հայրենասէր է այն որ իր զաւակը հայկական վարժարան կը ղրկէ։ Հոս, կը յիշուի նաեւ պարագան «մեր պատկառելի արուեստագէտներէն մէկ»ուն որ յայտարարեր է թէ «ինքը ամբողջ 12 տարի զբաղւում է հայրենասիրութեամբ»։

Ազգային նկարագրի պակասին յաջորդ պատճառը կը նկատուի մեր ինքնագովութիւնը։ Խելօք ազգ ենք, խելամիտ. մեծեր ունինք օտար շատ մարդերու մէջ. գիտնական, հրամանատար, արուեստագէտ։ Սակայն երբ անկախ Հայաստանի գաղափար կ'առաջարկուի, շատ Հայեր կտրականապէս կը մերժեն պատճառաբանելով թէ չենք կրնար անկախ գոյատեւել, ինքնուրոյն տնտեսութիւն զարգացնել, արտաքին թշնամիներէ պաշտպանուիլ, հզօր բանակ ունենալ եւայլն...։ «Եւ ինչո՞ւ յանկարծ հայ գիտուորը դարձաւ անզօր, հայ մշակը ծոյլ ու անօգնական» հարց կուտայ «Մաշտոց»։

Որպէս երրորդ պատճառ կը նշուի եղակի ըլլալու մեր մարմաջը. «Անդրկովկասի միակ աթոմակայանը», Խորհրդային Միութեան մէջ եզակի քլորոփրենային կաուչուկի գործարանը, աշխարհի երկրորդ աղագացուցիչը, տասնեակ միլիոն արժողութեամբ շքեղ մարզահամերգային համալիրը՝ գետնայարկերում ապրող եւ բնակարանի հերթերում ծերացող մարդկանց հաշուին, եւայլն»։

Ազգային նկարագիր չունինք, որովհետեւ հրաժարած ենք հողէն. «Երեւանի թոյնով գերյագեցած թաղամասերում մենք կարօտում ենք Նախիջեւանի հող ու ջրին, Զանգեզուրի լեռներին, Մեղրիի շռայլ աշնանը։ Մենք այս ամէնին կարօտում ենք գիտահետազօտական ինստիտուտների պարապութեան ու թմբիրի միջից, չստացուած բանաստեղծութիւնների ու պատմուածքների տողատակերում, մսի եւ իւղի հերթերում, քաղաքային փոխադրամիջոցների ծխոտ կանգառներում եւ համազգային յօրանջ յիշեցնող սրճարաններում։ Մնում է հառաչել կամ բացագանչել. «կեցցե՛ս գիրք ու սեւտրի երբես չտեսած թուրք հովիւ, որ յաղթում ես մի ամբողջ խելացի գիւղի ու շըրջանի...»։

Այս պայմաններուն մէջ, ԻԱ. դարուն 12 տարի միայն մնացած, ի՞նչ պէտք է ընել։ Վերլուծումը կը մէջբերէ Պ. Սեւակի խօսքը, թէ «ժողովուրդներու – մանաւանդ փոքր ժողովուրդներու – յաւտենման երկու եղանակ կայ միայն. կամ ընթանալ համամարդկային քաղաքակրթութեան հետ զուգաքայլ, կամ ապրիլ նախնական վաչկատնային կեանքով։ Այս վերջին ճամբան մեր առջեւ փակ է եւ փակ է արդէն աւելի քան 1500 տարի։ Ուրեմն, Ս. Մեսրոպի կամքով թէ մեղքով մեզ մնում է միայն մէկ ճանապարհ՝ աշխարհի առաջադէմ երկրներից ետ չմնալու, նրանց հետ համաքայլելու ուղին»։

Յօդուածագիրը այս մէջբերումէն ետք կ'եզրակացնէ. – «կամ գալիք դարը մեզ կը տեսնի իբրեւ ԱԶԳ, կամ չի տեսնի բոլորովին»։

«Մաշտոց»ի երկրորդ թիւը ունի նաեւ նամակներու բաժին մը. ընթերցող մը հետեւեալ խորհրդածութիւնները կ'ընէ. – «ինչո՞ւ ենք մենք այսքան ուզում որ Ղարաբաղը միացնեն Հայաստանին։ Ասում են Ղարաբաղի դպրոցներում հայ ժողովրդի պատմութիւն չեն անցնում։ Բայց մեր դպրոցների մեծ մասում էլ չեն անցնում։ Ասում են, թէ Ղարաբաղի դըպրոցական ցանցը պէտք է հայացնել։ Բայց ո՞վ պիտի անի։ Եթէ Ղարաբաղը միացընեն Հայաստանին այնտեղի դպրոցներն էլ կ'ենթարկուեն ռուսախօս մինիստր Ս. Հախումեանին, որը 10 տարի է, ինչ Հայաստանի դպրոցական ցանցը ռուսացընում է։

Ասում են Ղարաբաղի մշակութային օճախները պէտք է հայացնել։ Բայց ո՞վ պիտի անի։ Հայաստանի մշակոյթի մինիստրը նոյնպէս ռուսախօս է՝ Եուրիկ Մելիք – Օհանջանեանը։

«Սովետական Հայաստան»ում յօդուած կայ՝ «Կինոգործիչները Լեռնային Ղարաբաղին» ծիծաղս եկաւ։ Մեր կինոգործիչները իրենց կոմիտէի նախագահից մինչեւ ռեժիսորներ Գէորգովն ու իր տղաները ռուսախօս են, ռուսամտած, ի՞նչ պիտի անեն այդպիսիները Ղարաբաղում...»։

Վերակառուցումով հասած ազատ խօսքի, ազատ մտածումի շրջանը Հայաստանի մէջ լայն ասպարէզ բացաւ նաեւ ոչ – պաշտօնական, ազատ մամուլին։ Անոնցմէ միայն մէկն է այս փոքրամարմին թերթը որուն առաջադրանքներէն ամէնէն հետաքըրքրականն է գուցէ – հոդ չէ թէ ոչ ամէնէն կարեւորը – բանավէճի հրաւէրը պաշտօնական մամուլին հետ։ Առաջարկ, որուն իրականացումը լաւագոյն գրաւականը պիտի ըլլայ հրապարակայնութեան։

Ա. ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՅՈԲԵԼԵԱՐ
Հ. ԱՒԵՏԻՔ ՎՐԴ. ԹԱԼԱԹԻՆԵԱՆ
ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՈՒԽՏԷՆ

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՄԷՋ ԿԸ ՏՕՆՈՒԻ ԻՐ ՔԱՀԱՆԱՅԱԿԱՆ ՕԾՄԱՆ ԵՒ ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՅԻՍՆԱՄԵԱԿԸ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 20, 1988

Հայաշէն Մարաշէն, 1912 թուականի ծնունդ, աքսորի տխուր օրերէն ետք, շունչը կ'առնէ Ս. Ղազարի խաղաղ ափունքին, 1922-ի Նոյեմբեր ամսուն, բազմաթիւ բախտակից ընկերներու հետ, որոնցմէ մաս մը կը մնայ Ս. Ղազար, մաս մը Վենետիկ՝ Մուրատ – Ռափայէլեան վարժարան, մաս մըն ալ Ֆրեսսօ Թ'Արթիքոյի որբանոցը։

Տասնամեակ մը ամբողջ կ'ուսանի՝ ժամանակուան մեծանուն ուսուցիչ – դաստիարակներու առաջնորդութեամբ, որոնցմէ յիշատակելի են՝ Հ. Արսէն Ղազիկեան, Հ. Վարդան Հացունի, Հ. Թադէոս Թովմաճեան, Հ. Քերոբէ Չրաքեան, իսկ երիտասարդներէն՝ Հ. Կիւրեղ Քիպարեան, Հ. Մանուէլ Թաշճեան, Հ. Վահան Ցովհաննէսեան, Հ. Եղիա Փէչիկեան, Հ. Ստեփան Ֆերահեան։

Ուխտելով կ'անդամակցի Միաբանութեան՝ 1933-ին. համալսարանական ուսումները (փիլիսոփայութիւն եւ աստուածաբանութիւն) կը կատարէ Հռոմի մէջ (1933 – 1939)։

1938-ի Դեկտեմբեր 25-ին կը ձեռնադրուի կուսակրօն քահանայ. 1952-ին կը ստանայ Վարդապետական գաւազան, օրուան Աբբահայր՝ Գերապայծառ Սրապիոն Ուլուհոճեանէն։ Իր կեանքն ամբողջ նըւիրած է պատանիներու դաստիարակութեան, ըստ կարգադրութեան մեծաւորներու, որոնք իր մէջ նկատած են կրթական ազնիւ ձիրքեր եւ սիրայօժար նըւիրում։

1940 — 46 պաշտօնավարած է որպէս փոխ – ուսումնապետ եւ ուսուցիչ՝ Մուրատ – Ռափայէլեանի մէջ, 1946 – 49 նոյն պաշտօնով՝ Հալէպի Մխիթարեանին, 1949 – 54 իբր հոգաբարձու՝ Աղեքսանդրիոյ վարժարանին, 1954 – 56 կը վերադառնայ Մուրատ – Ռափայէլեան՝ իբրեւ ուսումնապետ, 1956 – 58 կ'անցնի Փարիզ՝ որպէս հոգաբարձու Սամուէլ – Մուրատեան վարժարանին, 1958 – 64 կը վարէ տեսչութիւնը Աղեքսանդրիոյ Մխիթարեանին (Եգիպտոս), 1964 – 1988 տեսուչ է Պէյրութի Մխիթարեան Դպրեվանքին ու մեծաւոր՝ 1970-էն ասդին, նախ Պիքֆայայի մէջ, ապա՝ Ռաուտայի Նորաշէն վանատան մէջ։ Ներհուն դաստիարակ եւ ուսուցիչ մայրենի լեզուին։

Շուրջ յիսուն տարի անընդհատ, մեծարգոյ յոբելեարը անցուցած է մանուկներու եւ պատանիներու հետ, անոնց սրտին ու հոգիին մէջ դրոշմելով կրօնաւէր ոգի, ազգանուէր նկարագիր, ազնուութեան ու բարութեան սերմեր, կազմաւորելով փաղանգ մը «բարեկիրթ պատանի»ներու (ա՛յս է խորագիրը իր 25 հատորներէն մէկուն), որ երկրորդ տըպագրութեան մէջ՝ նոր խորագիր մը կը յայտնէ. «Ծաղիկի պէս հմայիչ» (1970)։

Ս. Ղազարի ներկայ երիտասարդ սերունդէն ամէնքը իր օրհնեալ ձեռքերէն անցած են, Միջերկրականի կարելէն ասդին։

Օժտուած գրական ձիրքերով եւ անոյշ գրիչով, զուարթ եւ աշխոյժ ոճով, բազմաթիւ հատորներ հրատարակած է, ընդհանրապէս կրթական նկարագրով, հոգեշունչ բովանդակութեամբ, խանդավառ շեշտով։

Ահա՛ խորագիրներ. Բարեկիրթ հայորդին (քաղաքավարութեան դասեր), Ոսկի Գրիգոր (պատմուածք), Գիսաւոր Աստղեր (Սուրբերու վարքեր՝ տասը հատորով), Մաքուր երիտասարդութիւն (Թրգմ. ծանօթ բարոյագէտ՝ Թ. Թիհամէրի գրքին), Ծաղիկներ – Գանձեր ունեմ – Վարդաստան (բարոյական պատմուածքներ՝ երեք հատորով), Դու ես քահանայ յաւիտեան, Կրօնքի դասագիրքս (վեց հատորիկ, նախակրթարանի դասարաններու համար, պատկերազարդ, գունաւոր), Պատրաստութիւն Առաջին Հաղորդութեան, Մեր երգարանը, Աղօթագիրք (եօթը տպագրութեամբ), Ուխտաւորին բարեկամը, Մխիթարեանները։

Իր երիտասարդութեան, աշխատակցած է «Սեւան» ընթերցարաններու առաջին երեք հատորներուն պատրաստութեան, բերելով իր ժիր բաժինը (Ա. տպագրութիւն)։

Որոշ տարիներ, Պէյրութի «Սէն Ժոզէֆ» համալսարանին մէջ վարած է գրաբարի ամպիոնը, հասցնելով ուշիմ աշակերտ – աշակերտուհիներ, որոնցմէ ոմանք ծրարէն կ'աշխատին հայ խմբագրութեանց մէջ, ուսուցիչ են կամ ունին գրական համբաւ՝ իրենց հրատարակութիւններով։

Քահանայական հոգեւոր պաշտօն վարած է նաեւ Պէյրութի Հայ Քոյրերու Հըռիփսիմեանց վարժարանին մէջ եւ այլուր։

Աշխատակցած է «Հայ Ընտանիք», «Աւետիք», «Մասիս» թերթերուն, խմբուած ու կրօնաշունչ յօդուածներով։

Քարոզչութեամբ եւ հովուական անձնուէր սիրով ալ քրիստոնէական բարեպաշտ զգացումներու սերմնացանն եղած է Հ. Աւետիք Վրդ. ու միշտ հոգեւորապէս մխիթարած եւ խրախուսած է հայ ժողովուրդին զաւակները, իր պաշտօնավարած վայրերու մէջ եւ շուրջ, հոգեկան մեծամեծ բարիքներ ու շնորհքներ արծարծելով ամէնուր։

Վաստակդ օրհնեա՛լ ըլլայ եւ գրիչդ ղալար, սիրելի՛ Վարդապետ. գիտեմ թէ դեռ ունիս ծրագիրներ, թարգմանելիք կամ չարտագրելիք օգտաշատ գիրքեր։ Երկար կեանք, արեւշատ ու քաջառողջ տարիներ կը մաղթենք քեզի, որպէսզի Երնջ. Մխիթար Աբբահօրմէ ժառանգած բոյրը ցոլքերով պայծառացնես մեր հոգիները։

Կրտսեր հոգեկից մը
Սուրբ Ղազարէն

Նոյեմբեր 20, 1988

ԶԱՆԳԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ԵՂԻՇԷ ՉԱՐԵՆՑ
ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

– Մեր ժողովուրդին գրականութիւնը՝ արձակ թէ չափածոյ, մեր ազգային կեանքին, արուեստին, մշակոյթին ամէնէն կարեւոր երակներէն մէկն է. անիկա արիւն կը ներարկէ մեր էութեան, կայտառ եւ արթուն կը պահէ մեզ, մեր հոգեկանութիւնը, ընդհանուր գիծով՝ մեր հայկականութիւնը։

Այս հիմնական հաստատումով է, որ Մարսէյլէն յատուկ հրաւիրուած Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեան դասախօսեց Պարսամեան Համալիրի մէկ ընդարձակ – յարդարուած սրահին մէջ, Եղիշէ Չարենցի մասին՝ անոր ծննդեան 90-ամեակին եւ մահուան 50-ամեակին, առիթով, Ուրբաթ, Նոյեմբեր 18։

Երեկոյթին բացումը կատարեց Ժ. Միրիճեան, Հայ Մշակոյթի Յանձնախումբին անունով, նախաձեռնող եւ կազմակերպիչ։

Լաւ ուսումնասիրուած եւ գրաւոր նախապատրաստուած դասախօսութեան ընթացքին, որ տեւեց մէկ ու կէս ժամ, դասախօսը մանրակրկիտ քննութեան բովէն անցուց եղերաբախտ բանաստեղծին կեանքը, եւ սոոր զուգահեռ, անոր գրական ստեղծագործութիւնները, այլապէս հարուստ, շքեղ, փոթորկալից եւ իմաստալից։

Մանկութէն Կարս տեղափոխուած բազմանդամ ընտանիքի զաւակ՝ Եղիշէ Սողոմոնեան, ծնած 1897 Մարտ 13-ին, շրջանակի եւ շրջապատի անհրապուրիչ ու սահմանափակ մանկութիւն – պատանեկութիւն մը անցուցած է՝ Թուրքերու կաշկանդումներու ծիրով, ընտանիք – քաղաք նեղ սահմանումով։ Հոսկէ նաեւ թախիծ եւ դառնութիւն, որոնք միաժամանակ պատճառ դարձած են նորանոր որոնումներու ընթերցումներու ճամբով. ուրեմն, հետեւցուց դասախօսը, գիրքերը կը փոխարինեն ապագայ մեծ բանաստեղծին ճապաղ կեանքը, ատօրեան՝ լայն հորիզոններու փնտռտուքով եւ փրցումով։ Եւ ես նշմարած եմ, որ այս երկուութիւնը, երազի եւ իրականութեան այս բախումը միշտ ներկայ է բանաստեղծին բոլոր ստեղծագործութիւններուն մէջ։

Անդրանիկ քնարական բանաստեղծութիւնը՝ Ծաղիկները հեզ..., լոյս կը տեսնէ 1912-ին, Թիֆլիսի Պատանի պարբերականին մէջ, երբ հազիւ 15 տարեկան էր եւ ուսանող։ Սկզբնական շրջանի ա-

նոր քերթուածներուն մէջ որոշ է Վահան Տէրեանի ազդեցութիւնը, ինչպէս նաեւ ազգային նիւթերու գերակշռութիւնը: Ընդհանուր ձեւով ըսենք, թէ Զարենցի այսպէս որակուած նախայեղափոխական ժամանակաշրջանի չափածոյ հունձքին մէջ, այնքան հարուստ, չեշտուած կը մնայ Մթնշաղի անուրջներու հեղինակին ներքուծուն տարրը վիշտերու մարմաջով համակուած, մելամաղձոտ քօղով պարուրուած, վերյիշումներու խառնուրդով, թախծալից հայեացքով, համայնական հորիզոնով, խորհելով աւելցուն:

Դեռ 17 տարեկանին, ան քաջութիւնը ունեցած է իր անդրանիկ բանաստեղծութիւններուն գրքոյկը հրապարակ հանելու՝ Երեք երգ տխրադալուկ աղջկան խորագիրով: Այս առիթով դասախօսը Զարենց գրական անունին կազմութեան պարագան պարզեց, չահեկան, անկասկած:

Երբ ձեռագիրները կը տանի տպարան, որպէսզի շարուին, աչքին կը զարնէ Ա. Թուշկինի մէկ հատորը. էջ մը կը բանայ եւ կը տեսնէ Անչար վերնագիրով քերթուածը. կ'որոշէ Երեք երգը ստորագրել Եղիշէ Զարենց: Մանկութեան շատ անհանգիստ եւ չար եղած է եւ այս բառը յաճախ լսած ըլլալով, յարմար նկատած է զայն գործածել իբրեւ ծածկանուն:

1915–ի ամառը, 18–ամեայ երիտասարդը կամաւոր եղած է, գունդի մը մէջ, ուր կար նաեւ Վահան Թօթովենց՝ Խարբերդցի, Միացեալ – Նահանգներէն ժամանած: Ձմրուն վրայ մինչեւ Վան եւ այլուր, մահասփիւռ երկիր մը, ամէնուր կործանած չէներ, կոթողներ, յօշոտում, խուլեակ, արիւն եւ մահ: Զարենց Տանթէական առասպելին մէջ, հիւսուած 1915 – 1916, Տաճկաստան – Պարսկաստան ռազմաճակատ, տուած է պատկերը, յաճախ մանրամասն սեւեռումներով, չքնաղ Երկիր Նայիրիին ատրիճանական խորտակումը: Տուամը լման է՝ իմացական թէ հոգեկան:

– Պատերազմով, Հայրենիքի կործանումով, կեանքի եւ երգի տպանութեամբ մրթագնեցաւ Զարենցի իմացական աշխարհը, Գիրքերէ ետք, այս դէպքերը գերբնական եւ զօրաւոր ազդեցութիւններով ներգործուն դեր պիտի կատարէին անոր նոր բացուող բանաստեղծական զգայնութեանց եւ ջիղերուն վրայ: Հետեւաբար, պիտի վերածնէր Նոր Զարենց մը, աւելի հասուն եւ աւելի ըմբոստ ու յեղափոխական:

Այնուհետեւ շարունակական ալեծուփ կեանք՝ Մոսկուա – Թիֆլիս – Էրզրում – Կարս, ուր ինչպէս պատմած է ճարտ. Միքայէլ Մազմանեան դասախօսին անձամբ, բանաստեղծը համայնավար ճառախօս էր եւ, անոր խօսքերը կ'ազդէին ունկնդիրներուն վրայ: 1918–ին Կարմիր Բանակի շարքերուն մէջ է, երբ Յեղափոխութեան ալիքները հասած են մինչեւ Ռուսիոյ երբեմնի Կայսրութեան հարաւի սահմանները:

1919, Հոկ. 18–ին, Երեւափոխանական դահլիճին մէջ, տեղի կ'ունենայ գրական երեկոյթ մը նուիրուած Զարենցի: Բանախօսն է յայտնի մտաւորական Նիկոլ Աղբալեան, որ եղած է Ազատ Անկախ Հայաստանի Լուսաւորութեան եւ Արուեստից նախարարը: Աղբալեան կը ներկայացնէ Զարենցը, իբրեւ տաղանդաւոր եւ մեծ ապագայ խոստացող բանաստեղծ, պարզելով եւ վերլուծելով անոր Երեք երգ տխրադալուկ աղջկանը, Ծիածանը, Տանթէական առասպելը: Մանրամասնութիւններ Ն. Աղբալեանի ցուցարերած հոգածու վերաբերումին մասին՝ Զարենցի նկատմամբ, ապա՝ 1920–ի Մայիս 1–ի ցոյցերը, որոնք դարձան ապստամբութիւններ Կարսի, Սարըղամիշի, Սեւանի, Իջեւանի, Դիլիջանի շրջաններուն մէջ եւ այս քաղաքական հրդեհներուն մէջ ան կը գրէ Թատրոպոէմները, որոնք կը շօշափեն Յեղափոխութեան եւ ազգային հեռանկարներու առընչութիւնները: Իբրեւ Նայիրիի որդի, ան կը մտահոգուի միայն Հայաստանի ապագայով եւ կը դառնայ անոր ուժին եւ գեղեցկութեան ոգին:

Իր խանդավառութեան մէջ այնքան յառաջ կ'երթայ, որ կը սկսի ուրանալ իր իսկ նախայեղափոխական շրջանի գրուածքներուն արժէքները: 1922–ին Մոսկուա հրատարակած Երկերի ժողովածուի մէջ շատ քիչ բան դրած է նախայեղափոխական իր ստեղծագործութիւններէն, դանոնք նկատելով զուրկ ձեւի եւ բովանդակութեան տեսակէտէն: Բայց ասիկա՝ ծայրայեղութեանց սահմանը անցած Զարենցի հաստատումն է: Ինչպէս Զարենցի բանաստեղծութեանց պատուանդան եղած են հայկական կեանքն ու Հայրենիքը իր ապագայի մտահոգութիւններով, անոր զարգացման եւ վերելքին ալ նպաստած են Վահան Տէրեան, Միսաք Մեծարենց, Սիամանթօ, Յովհ. Թումանեան եւ ուրիշներ: Համամարդկային բարոյական ըմբռնումներ ու ազգային մտահոգութիւնները ծնուցանողներն բանաստեղծ Զարենցի հոգին եւ ան ապրեցաւ հակասութիւններու տակ:

Յակոբ Եպիսկ. Վարդանեան, որ մեր մօտ անցեալին, երկար տարիներ շարունակ եղած է ուսուցիչ Հայ Գրականութեան Պատմութեան, Երուսաղէմ, Ս. Թարգմանչաց Կրթարանի եւ Ժառանգաւորացի, բացատրական – վերլուծական ճամբով կէտ առ կէտ կը մատնանշէ բանաստեղծին բազմերանգ եւ բազմախորհուրդ քերթուածները՝ կարճ թէ ծաւալուն, Երկիր Նայիրի վէպը, ըսելու համար թէ՝ Զարենցի մօտ կը գտնենք խորհրդապաշտ, բնապաշտ, իրապաշտ, վիպապաշտ տարրերը: Եւ թէ՝ այս բոլորին մէջ եւ ասոնց բանաստեղծ Զարենցի ողնաշարը կը մնայ իրրայատուկ՝ կազմուած իրապաշտութեան եւ վիպապաշտութեան փոխադարձ ներգործութիւններով:

Կրկին հաստատելէ ետք, թէ բանաստեղծը յարած էր Համայնավարութեան եւ թէ՝ անոր հետ նոր գաղափարներ հրապարակ եկած էին եւ ինք միամիտ համոզումն ունէր, որ Կարմիր Յեղափոխութիւնը պիտի փրկէր իր արինաքամ ժողովուրդը, դասախօսը կ'անդրադառնայ ոմանց արծարծած Մայակովսկի – Զարենց կապին եւ առաջինին ունեցած ազդեցութեան երկրորդին վրայ:

– Այս տեսակէտը չէ ընդունուած լուրջ քննադատներու կողմէ: Ճիշդ է, որ հըրջան մը աչքի զարնող մերձեցում մը կը նշմարուի Զարենցի եւ Մայակովսկիի միջեւ, բայց ազդեցութիւնը եղած է շատ չնչին եւ ոչ տեւական: Զարենց արդէն մեծ բանաստեղծ էր եւ կ'երթար իր ուղիով՝ գծուած ազգային ճակատագիրով եւ յեղափոխութեամբ: Զարենց բազմակողմանի տաղանդ մըն էր ու չէր կրնար ենթարկուիլ գրական ազդեցութիւններու: Ըստ իս՝ ան աւելի կը մօտենայ Դ. Վարուժանի:

Անկասկած, Զարենցի կեանքին մէջ շրջափոխութիւն մը ակնյայտ կը դառնայ, երբ ան Ազատ Վշտունիի եւ Գէորգ Աբովի հետ 1922, Յունիս 14–ին, Խորհ. Հայաստան օրաթերթին մէջ Դեկլարացիա Երեքի խորագիրով նոր առաջադրութիւն մը հրապարակ կը հանէ՝ գրական – քաղաքական: Երեքները կը յայտարարեն, թէ հայ ժամանակակից բանաստեղծութիւնը մահուան դատապարտուած թոքախտաւոր մըն է, վարակուած ախտերով, – հայրենիք, անբիծ սէր, անապատ եւ մենութիւն, մոռացում եւ երազներ, մթնշաղ նրբակերտ եւայլն. ի հետեւութիւն ասոնց, յառաջ կուգան ազգայնամոլութիւնը, վիպապաշտութիւնը, յոռետեսութիւնը, խորհրդապաշտութիւնը: Կը յարձակին նոյնիսկ Իսահակեանի, Թումանեանի եւ Տէրեանի նման անվիճելի արժէքներու վրայ: Կը յայտարարեն բարձրաղաղակ, – Թող կորսուին գրական ազնուական թիփերը, առանձնասենեակային գրողները, գրադարաններու մէջ քնացող գիրքերը եւ սալոնային կիները:

– Ուրիշ խօսքով, ճախ ապագայապաշտները փոխանակ իւրացնելու դասական արուեստը, փոխանակ մրցելու անոր հետ, կը նախընտրէին ոչնչացնել, մերժել ամէն ինչ որ կուգար անցեալէն: Սա աղէտալի երեւոյթ էր: Նոր երկերը չունէին ներգործող ուժ, գեղագիտական համայք: Գրականութիւնը կը կորսնցնէր իր գլխաւոր յատկանիշները:

Փակագիծ մը բանալով նկատել տանք, թէ երեւոյթը համառուսական բնոյթ ունէր: Կը բաւէ միայն աչքի առջեւ ունենալ 1917–էն 1925 – 28 երկարող տարիները, երբ գրական հոսանքները մէկէ աւելի են՝ այլազան հակումներով, երբ Պրոլետկուլտ, այսինքն՝՝ պրոլետարական կուլտուրա շարժումը՝ գլխաւորութեամբ Բոկտանովի, արմատական դիրք կը բռնէ, կը դաւանի պրոլետարական մշակոյթ եւ արուեստ... Պրոլետարիան պէտք է ունենայ իր սեփական դասակարգային արուեստը...: Լենին համաձայն չէ: Տրոցկի չրաժնելով հանդերձ Պրոլետկուլտի տեսութիւնները, ներհակ դիրքով կը մերժէ Լենինի նախատեսած կուսակցութեան միջամտութիւնը արուեստի աշխարհէն ներս: Կը ձեւաւորուի ՌԱՊՊ–ը, Ռուսաստանի Պրոլետարական Գրողներու Դաշնակցութիւնը: Կեդր. Կոմիտէն, 1925, Յուլիս 1–ին, կը փորձէ պաշտօնական ոճով պարզել իր դիրքը, առանց սակայն կաշկանդումի ճիգ թափելու, եւայլն:

Ալ. Միասնիկեանի հեռատես կարգադրութեամբ, կը ճշդէ դասախօսը, Զարենց կը մեկնի արտասահման՝ 1924, Նոյեմբերէն մինչեւ 1925, Յուլիս, Պոլիս, Աթէնք, Նափոլի, Հռոմ, Վենետիկ, Փարիզ եւ Պերլին: Վերադարձ եւ ներքին նորոգումի ճամբով ստեղծագործում:

Զարենցի կեանքին մէջ առանձին փայլ եւ ուժ կ'ունենայ Էպիքական լուսաբացը, 1930: Անոր շուրջ յարուցուած աղմուկը դեռ չէր դադրած, երբ բանաստեղծը կը հիւսէ իր ամէնէն բարդ, դժուար, բայց իմաստուն մատեանը՝ Գիրք Ճանապարհին, որ լոյս կը տեսնէր 1933–ին: Այս գործը տարբեր էր Զարենցի բոլոր գործերէն, քանի ասիկա հայ ժողովուրդի Պատմութեան, անցած տաժանելի ճամբուն, խառնաշփոթ ներկայի եւ ապագայի, դարաւոր կեանքի փիլիսոփայութիւնը կը ցոլացնէ: Պայքար եւ հալածանք: Բանտ եւ մահ՝ 1937, Նոյեմբեր 29:

Մանրամասնութիւններէ ետք հարցումի ձեւով պատասխանը:

Եթէ հարցուի, թէ ո՞վ է Զարենցը. մեր պատասխանը պիտի ըլլար Մահարիի հաստատումը. – Զարենցը՝ Գիրք Ճանապարհին է:

Մէջ ընդ մէջ արտասանեցին Տիկիններ Լ. Ապրեան, Հ. Պօշնակեան, Ա. Սերոբեան՝ «Գովք Հայաստանի», «Երազ տեսայ Սայաթ–Նովէն», «Մօրս համար դաջէլ», հատուածներ՝ «Ամբոխները խելագարուածներէն», «Պոէտ», «Միածան» եւ այլ:

Փակման խօսքին մէջ Նախագահը յիշեցուց Զարենցի պատգամը. – Ո՛վ Հայ Ժողովուրդ, քո միակ փրկութիւնը քո հաւաքական ուժի մէջ է:

Ժ. ՄԻՐԻՃԵԱՆ

ԳՈՂՈՒԹԷ ԳՈՂՈՒԹ

ՊԻՔՖԱՅԱՅԻ Զարեհեան Դպրեվանքին մէջ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան միաբանութեան ի պատիւ հանդիսութիւն մը կատարուած է Հոկտեմբեր 14–ի երեկոյեան: Հանդիսութեան ներկայ եղած են Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Թեմակալ առաջնորդները, բազմաթիւ միաբաններ, Էջմիածնի երկու պատուիրակներ, ինչպէս նաեւ Դպրեվանքի ուսուցիչները: Տեսուչ Արշաւիր Ծ. Վրդ. Գարունեանի բացման խօսքէն յետոյ գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը՝ Դպրեվանքի Եռաձայն երգչախումբի մասնակցութեամբ: Այնուհետեւ հերթաբար իրենց ողջոյնի խօսքերը արտասանած են Արտակ Արք. Մանուկեան, Սահակ Արք. Այվազեան եւ Մեսրոպ Արք. Աշճեան: Էջմիածնի պատուիրակ Յուսիկ Արքեպիսկոպոսի երկու մայրավանքներու միջեւ աւելի սերտ կապեր հաստատելու կոչէն զատ, փակման խօսքով հանդէս եկած են Սմբատ Արք. Լափաճեան եւ Տաթեւ Արք. Սարգիսեան: Այնուհետեւ Դպրեվանքի սեղանատան մէջ տեղի ունեցած միաբանական հաւաքական ընթրիք:

**

ԷՆՍԻՆՈՅԻ «Ֆերահեան» վարժարանի «Աւետիսեան» սրահը հաւաքուած են, Հոկտեմբեր 14, դպրոցին աշակերտները՝ Մշակոյթի Օրուան տօնակատարութեան համար: Բացման խօսքով հանդէս եկած է հայերէն լեզուի դասատու Կ. Պետրոսեան: Օրուան բանախօսը եղած է տոքթ. Ե. Գոնեալեան, որ կարգ մը թելադրանքներ ըրած է աշակերտութեան:

**

ԷՆՍԻՆՈՅԻ (Լոս – Անճըլըս) «Ֆերահեան» վարժարանին մէջ, Հոկտեմբեր 23–ի երեկոյեան, տեղի ունեցած է յուշահանդէս մը՝ նուիրուած Հայ Յեղափոխական Բանակի հինգ մարտիկներուն, որոնք 1983 Յուլիս 27–ին, Թրքական դեսպանատան վրայ կատարուած անձնազոհական գործողութեամբ մը նահատակուած էին Լիզպոնի մէջ: Յուշահանդէսի բացումը կատարած է Հ. Յ. Դ. Հայ Երիտասարդացի կողմէ Սոֆի Աճոնեան: Ապա, սահիկներու ու կենդանի պատկերներու շարքով մը ներկայացուած են հայ ազատագրական պայքարի գլխաւոր հանգըրւանները:

**

ՊՈՒՐՃԱՄԻ պուլկարեւխորհրդային բարեկամութեան կոմիտէի եւ «Երեւան» կազմակերպութեան վարչութեան նախաձեռնութիւնով Հոկտ. 16–ին նշուած է Ս. Շահումեանի ծննդեան 110 եւ անոր նահատակութեան 70րդ տարելիցները: Պուրկազի ժողովրդական թատրոնին դերասան Ս. Տիքով ներկայացուցած է Ս. Շահումեանի կեանքն ու գործունէութիւնը:

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Ո՞վ կարող էր գուշակել եւ երեւակայել ... բայց Գարեգին այդ առաջին հանդիպումէն տուն վերադարձաւ, իր էութիւնը ողողուած էր անորոշ զգացումով մը եւ թէեւ տակաւին իր մտքի աչքերը չէին ընդգրկած իր ներքին ճշմարտութիւնը, բայց բնազդաբար եւ անգիտակցաբար զգաց որ երկար թափառումներէ յետոյ կը վերադառնար ինքզինքին:

Առաջին օրերը որոշ կերպով հանդարտ դարձաւ պատահածին. նոյնիսկ զարմանալի անհանդստութիւնով մը ուզեց վանել մտքէն այդ առաջին հանդիպման յիշողութիւնը, բայց Սաթենիկի սիլուէթը իր մտքի հորիզոնին վրայ կանգնած էր մշտատեւ: Իր աշխարհիկ կեանքի մէջ ստացած սովորութեամբ ուզեց առարկայական արժէքի մը վերածել զայն. ի՞նչն էր իր ուշադրութիւնը կապտել: Գեղեցկութի՞ւնը ... բնականաբար ոչ. շատ աւելի գեղեցիկ կիներ հազիւ թէ աչքի հաճոյք մը կը պատճառէին եւ առաւել կամ նուազ ուժգին ցանկութիւն. ի՞նչն էր ուրեմն պատճառը. հազիւ թէ մէկ քանի բառ փոխանակեր էին իրարու հետ եւ նոյնիսկ կը կարծէր թէ բոլորովին անտեղեակ էր անոր խառնուածքին ու նկարագրին. բայց յաւիտենականութենէ բխող զգացումով մը՝ անոր ներքին խաղաղութիւնը ծանօթ էր իրեն եւ ընտանի: Հանդիպում մը չէր որ ունեցեր էր, այլ վերադարձ մը դէպի վիճակ մը, որ կար իր մէջ քնած և որ պիտի ըլլար յաւիտեանս յաւիտենից: Անմեկնելի և անքննելի պատճառով մը այդ անծանօթ կինը իր մտածումին մէջ սպրդեր էր ինչպէս արեւի ճառագայթ եւ ամէն ինչ նոր երեւոյթ, նոր կերպարանք ստացեր էին իրեն համար. իր ներքին մութ էութիւնը լոյս էր ստացեր:

Այդ առաջին օրերուն մտացրաղ, խռովայոյզ եւ հիացիկ, Գարեգին դարձեր էր շափազանց դիւրազգած ամէն բանի. Նաթալիա Վասիլիեւնա կարծեց որ հիւանդ է. անիկա ապշած կը դիտէր այդ այլափոխութիւնը ինչպէս թուխս նստած հաւ մը զարմացումով եւ երկիւղով պիտի տեսնար որ անօրինակ թռչուն մը դուրս կուգար իր ճեղքուած ձուերուն մէջէն: Երբեմն երբ խօսքը կ'ուղղէր Գարեգինին, անիկա կը ցնցուէր, սթափելով ներքին հայեցողութենէն եւ անոր օտարացած նայուածքը կ'իյնար իր վրայ ինչպէս անշունչ առարկայի մը վրայ:

Գարեգին տարօրինակ շատպ ունէր առանձին մնալու եւ երբ իր սենեակը կը քաշուէր, չէ կարելի ըսել որ Սաթենիկի վրայ կը խորհէր, այլ իր միտքը կը խորասուզուէր տարտամ եւ անծայրածիր տարածութեան մը մէջ. կարծես պարապի մէջ անվերջ անկումի կամ վերելքի հեշտագին գլխապտոյտը ունէր. կարծես անիկա կը լողար անծանօթ աշխարհի մէջ. բայց այդ աշխարհը լոյսով ողողուած էր եւ կը շլացնէր զինքը: Երբ առաւօտները իր քանդոռը կ'երթար, մեքենական կերպով կը կատարէր առօրեայ գործերը, երբեմն նոյնիսկ իր ձայնը օտար կը հնչէր իր ականջին եւ անհամբեր էր ինքն իր մէջ ամփոփուելու, որովհետեւ իր հոգին այլեւս պարապ չէր եւ դարձեր էր երկնակամար՝ նոր արեւի մը ծագման ակնկալու:

(Շար. 50)

(Շար. Ա. էջէն)

մը, որուն նպատակը մարդին հետ սերտ կապեր հաստատելն է: Արցախի մէջ կան վեց երաժշտական դպրոցներ, Ստեփա-նակերտի «Սայեաթ Նովա» երաժշտական ուսումնարանը ու արուեստի դպրոցը: Այդ մանկավարժական կեդրոնները անմխի-թար վիճակի մէջ են. տեղաւորուած են անյարմար, փոքր շէնքերու մէջ ու հայրենի մասնագէտներու օգնութեան կարիքը ունին:

Արցախցի 11 պատանիներ այս տարի Երեւանի երաժշտանոց ընդունուած են, անցեալ տարիներու 1-2 ուսանողի փո-խարէն: Երաժշտանոցի ղեկավարները մտադիր են Արցախ դասախօսներ ղրկել մնայուն դասընթացքներ կազմակերպելու համար:

Երաժշտանոցի համերգային խումբը, որ մեկնած էր Ստեփանակերտ, հարուստ ծրագրով հանդէս եկած է իր հայրե-նակիցներուն առջեւ:

❦

ԿՈՎԿԱՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՕՏՈՒԹԻՒՆ

Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադե-միայի Հրատարակչութիւնը լոյս ընծայած է Թիֆլիս քաղաքի հայկական վիմագրու-թիւններուն նուիրուած աշխատութիւն մը, զոր պատրաստած է կովկասագէտ, բանասիրական գիտութեանց տոքթոր Պարոյր Մուրադեան: Գիրքը «Վրաստանի հայկական վիմագրութիւնները» աշխատութիւններու շարքին երրորդ հատորն է:

Թիֆլիսի մէջ պահպանուած վիմագրու-թիւնները շատ արժէքաւոր տեղեկութիւն-ներ կը պարունակեն: Մեծ թիւով վիմագրութիւններ ոչնչացուած են տաճարներու, եկեղեցիներու եւ այլ պաշտամունքի յուշարձաններու վերացման տարիներուն: Պ. Մուրադեան վերականգնած է պահպանուած հարիւրաւոր պատճէններ, պարզած է անոնց թուագրու-թիւնը, զանոնք մեկնաբանած է ռուսական, վրացական եւ եւրոպական աղբիւրներու հիման վրայ:

Գիրքին մէջ զետեղուած են նաեւ Թիֆ-լիսի հայերէն վիմագրութեան նմոյշներու պատկերներ ու փաստաթուղթեր:

«ՅԱՌԱՋ»ի

ԸՆԹԱՑԻԿ ԱԶԴԵՐՈՒ ՍԱԿԱԳԻՆԸ

Մահազդ	350	(415,10)
Հոգեհանգիստ	250	(296,50)
Շնորհակալիք	250	(296,50)
Հարսնիք, նշանտուք	300	(355,80)
Ծնունդ	300	(355,80)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 18,60% Թ.Վ.Ա. (տե՛ս փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, մինչեւ մէկ քառորդ սիւնակ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8րդ (12-13 տող) մնացեալին:

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան:

— Լ Օ Թ Օ —

Սէն-Ժերոմի Կապոյտ Խաչի Ջ. Շանթ մասնաճիւղը կը կազմակերպէ վիճակահաղ (լոթօ) հետեւեալ օրերը.-

Դեկտեմբեր 10, Շաբաթ գիշեր, ժամը 8-ին:

Դեկտեմբեր 18, Կիրակի, կէսօրէ վերջ, ժամը 3-ին, Թաղիս Ս. Սահակ-Մեսրոպ Եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ Բ.

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

– Ծննդեան 110-ամեակին –

Կը ներկայացնեն՝
ԳՐԻԳՈՐ ՊԸԼՏԵԱՆ
ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

Դեկտեմբեր 4, Կիրակի, ժամը 16-ին Հ.Բ.Ը.Մ.-եան Ալեք Մանուկեան սրահը:

118, rue de Courcelles, 75017 Paris

Մուտքը ազատ է:

ՑՈՒՑԱՏԵՏՐ

ԿԱՊ. ԽԱՉԻ Փարիզի Ա. Թադէոսեան մասնաճիւղի ընդ. անդամական ժողովը Շաբաթ, Դեկտեմբեր 3, ժամը 16.30-ին, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տունը:

Լ Ի Ո Ն
Ս. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Կ Ո Մ Ի Տ Ա Ս

երգչախումբի 25-ամեակը Շաբաթ, Դեկտեմբեր 10, ժամը 21-ին Եկեղեցւոյ սրահը, հովանաւորութեամբ՝ Լիոնի Հայ Ազգային Միութեան, եւ նախագահութեամբ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Գեղարուեստական ճոխ բաժին:

Մուտքը ազատ է:

ՑՈՒՑԱՏԵՏՐ

ԿԱՊ. ԽԱՉԻ Անիէռ-Գոլոմպ եւ Արժանթէօյի «Ակնունի» մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 5, ժամը 20.30-ին՝
CENTRE ADMINISTRATIF ET SOCIAL
16, place de l'Hotel de Ville
ASNIERES

LES VENDREDIS DE LA QUATRA

SALLE GAVEAU - SAISON 88/89

BIENNALE QUATRA 88
4 Manifestations Exceptionnelles

Vendredi 9 DECEMBRE à 18 h	FONDS QUATRA EXPOSITION D'ARTS PLASTIQUES Vernissage au Siège de la Quatra
Samedi 10 DECEMBRE à 20 h 30	BIENNALE QUATRA 88 Grand Concert de Gala AKIKO EBI — ANI KAVAFIAN — S. MILDONIAN LISZT — KHATCHATURIAN — FRANÇAIX
Dimanche 11 DECEMBRE à 10 h 30	Table Ronde / Cours d'Interprétation RECITAL AKIKO EBI 24 Etudes de F. CHOPIN
Dimanche 11 DECEMBRE à 17 h	CONCERT DE L'APRES-MIDI RECITALS DES SOLISTES KARINE GEORGIAN — ANI KAVAFIAN SUSANNA MILDONIAN — AIDA MOURADIAN

PRIX DES PLACES :

GALA : 10 Décembre / 300 — 200 — 100 F. Etudiants, C. V. 50 F.
CONCERT : 11 Décembre / 150 — 120 — 80 F. Etudiants, C. V.. 50 F.
TABLE RONDE / COURS D'INTERPRETATION / RECITAL :
Dimanche 11 Décembre à 10 h 30 —Entrée libre —
Dans la mesure des places disponibles.
Ouverture des portes à 10 h.

Sympathisants de la QUATRA, demandez
un *ABONNEMENT INDIVIDUEL POUR TOUTE LA SAISON*
Prix des places: Orchestre 1.000 F, Ier Balcon 750 F, IIeme Balcon 500 F

Siège Quatra : 3, rue des Sts. Pères, Paris (VIe) — 42. 60. 74. 78
Salle Gaveau : 45, rue La Boétie, Paris (VIIIe) — 45. 63. 20. 30

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՁԵՐ ԳՈՐԾԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՀՐԱՒԷՐ, ԹՌՈՒՑԻԿ, ՏՈՄՍ ԿԱՄ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԶԱՆԱԶԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ (ՀԱՇՈՒԵՑՈՅՑ, ՆԱՄԱԿԻ ԹՈՒՂԹ, ՊԱՀԱՐԱՆ, ԵՒԱՅԼՆ)	FAIRE-PART DE MARIAGE, BILLETS, PROSPECTUS, DIVERS TRAVAUX DE VILLE (TÊTE-DE-LETTRE, FACTURES, ENVELOPPES, ETC.)

«ՅԱՌԱՋ — HARATCH»
83, RUE D'HAUTEVILLE - 75010 PARIS

LES APRES-MIDI, DE 14 à 18 h. 30 SAUF SAMEDI ET DIMANCHE	ԴԻՄԵԼ ԱՄԷՆ ՕՐ, ԺԱՄԸ 14.00 - 18.30 ԲԱՑԻ ՇԱԲԱԹ ԵՒ ԿԻՐԱԿԻԷ

Խնամուած աշխատանք — *Travail soigné*

1928 — 4 DECEMBRE — 1988

A l'occasion du 60ème anniversaire de l'ASSOCIATION NATIONALE ARMENIENNE DE GRENOBLE

une

MESSE EPISCOPALE

sera célébrée en l'Eglise St-André place St-André (Palais de Justice) le 4 décembre à 10 heures
par
MGR. KUDE NAKACHIAN
Délégué apostolique des Arméniens d'Europe
assité de
MGR. NORVAN ZAKARIAN

Les chœurs seront assurés par la chorale «KOMITAS» de Lyon avec la participation de Mlle. Siran Der GOUMCIAN

—●—

à 15 heures 30
Salle «*Chartreuse*»
à Alpexpo

RECITAL

de la chorale «KOMITAS»
de l'Eglise Arménienne de Lyon.

Entrée: Adultes: 40 F. - Enfants: 20 F.

Տ Օ Ն Ա Ծ Ա Ռ

ԴՊՐՈՑԱՍԷՐ ՏԻԿՆԱՆՑ ԵՐԿՍԵՌ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

աւանդական տօնածառը՝ Յունուար 8 Ռէնսիի հանդիսասրահին մէջ, ժամը 13-էն սկսեալ:

GALERIE FRAMOND
3, rue des Saints-Pères, 75006 Paris

ROGER DE CONINCK
Peintures récentes

du 27 octobre au 31 décembre

tous les jours ouvrables,
de 10 h à 12 30 et de 14 h 30 à 19 h

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
58ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՑԵՐԵԿՈՅԹԸ

ԿԻՐԱԿԻ, ՄԱՐՏ 5, ԺԱՄԸ 14-ԻՆ
SALLE DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint-Dominique
75007 PARIS

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ.- Վասպուրականի Ցաղթական հերոսամարտի 74-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, Մարտ 12, Վասպուրական սրահի մէջ, նուիրուած՝ Արամ-Մանուկեանի մահուան 70-ամեակին:

ՈՒՐԲԱԹ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2

VENDREDI
2 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

64ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.894 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNÉE — No 16.894

ՄՈՍԿՈՒԱ

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Հ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ Կ'ԱՄԲԱՍՏԱՆԷ ԱՏՐՊԷՅՃԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ

ԵՐԵՒԱՆ

ԿԻՐՈՎԱԲԱԴԷՆ 20 ՀԱԶԱՐ ՀԱՅԵՐ ՀԱՍԱԾ ԵՆ ԱՐԴԷՆ

ՊԱՔՈՒ

ՄԻՇՏ ՀԱԿԱՀԱՅ ԲՈՒՌՆ ՑՈՅՑԵՐ

ՄԱՄՈՒԼՆ ԱԼ ԹՈՅՆ ԿԸ ԹԱՓԷ ՆԱԵՒ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՒ ՎԱԶԳԷՆ Ա.Ի ՎՐԱՅ

ՄԵՌԵԱԼՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ՝ 28

Մոսկուայի Գերագոյն Խորհուրդի նիստին, վաւերացուեցաւ սահմանադրական կարգ մը յօդուածներու վերջնական փոփոխութիւնը (300 հազար ստորագրութիւն առաջարկուած է Հանրապետութեանց Խորհուրդներուն կողմէ) բուռն փոխասացութիւններ ունեցած են Հայերն ու Ազերիները։ Այս «արտակարգ» (ածականը՝ «Ֆիկարօ»ի Թղթակիցինն է) նիստին ամէն ինչ ողեկոչուեցաւ, կը գրէ ան։ Նախ և առաջ Հայերու և Ազերիներու հրապարակային կռիւը։ Ատրպէյճանցիները կը մեղադրեն Երեւանը, ուր իրենք խմբաձանքներու ենթակայ են եղեր։ Բայց, Հայերը յայտնած են թէ այլեւս իրենց «համբերութիւնը հատած է» եւ պահանջած են Բաքուի կառավարութենէն որ ընդունի Սումկայիթի ցեղասպանութիւնը։

Նախագահ Հրանտ Ոսկանեան ուղղակի ամբաստանած է իր պաշտօնակիցը՝ Տատլիեւ, որպէս անուղղակի պատասխանատու Կիրովաբադի եւ Նախիջեւանի միջադէպերուն։ Այս վերջին միջադէպերու զոհերու թիւն է 28 մեռեալ, հայ, ազերի եւ երեք խորհրդային զինուոր։ Մեռեալներու այս վերջնական թիւէն առաջ, զոր տուաւ, Հինգշաբթի օր, Ներքին Նախարարութիւնը Պրաւդա-ի միջոցաւ, «Արմէնփրէս» հաղորդած էր որ Հայաստանի մէջ 11 հոգի մեռած է — 10 Ազերի եւ մէկ Հայ — բախումներու ընթացքին «Ազերիներու եւ հայ ինքնապաշտպան խումբերու միջեւ»։ Նոյն աղբիւրին համաձայն բախումներ եղած են Կալինինօ, Գորիս եւ Ստեփանաւան, երբ Ազերիները մաքի քշուած են «պարտիզանական պատերազմ» մղելու համար։

Գերագոյն Խորհուրդի նիստին ընթացքին, Հրանտ Ոսկանեան յայտնած է նաեւ, իր ելոյթին ընթացքին, որ Պոլիտպիւրօն կրկին կ'ուսումնասիրէ Լեռնային Ղարաբաղի հարցը (մինչեւ ե՞րբ եւ ինչո՞ւ, դեռ ի՞նչ մնաց ուսումնասիրելիք···)։ Այս առընչութեամբ ալ կը դատապարտէ Բաքուի անզիջողութիւնը։

Սահմանադրական սրբագրութեանց առաջարկներու մէջ, յատկանշական է Ատրպէյճանի «փափաքը»· — Բաքուի Գերագոյն Խորհուրդը անհրաժեշտ կը գտնէ պարտադիր դարձնել վերի Գերագոյն Խորհուրդի մը որոշումները վարի Գերագոյն Խորհուրդի մը համար, այսինքն՝ Բաքու իր ուզածը պարտադրէ Ստեփանակերտի։

Մնաց որ Բաքու իր ուզածը կ'ընէ արդէն, ամբարտաւանութեամբ։ Այսպէս, 48 ժամուան վերջնագիր տուած է Կիրովաբադի հայ գիւղացիներուն, որպէսզի մեկնին։ Մնաց որ երկու չափ, երկու կշիռի այս անընդունելի քաղաքականութիւնը կը ծառայէ միայն քիչ մը աւելի սրելու — արդարօրէն — Հայերը։ Արդարեւ, լուսարդել կայ Երեւան (ինչո՞ւ, երբ հո՛ն ոչինչ պատահած էր) եւ ցոյցերը արգիլուած են. Բաքու ալ լուսարդել կայ, բայց մօտիկ ընող չկայ եւ կատաղի ցոյցեր կը շարունակուին Խոմէյնիի նկարներով եւ միշտ «մա՛հ Հայերուն» բացագանչութիւններով։ Ռմբարարումներ, Հայերու Թալանի տրուող տուներ, կործէ հանուող Հայեր, սպանութիւններ, այս ձեւով է որ Ատրպէյճանցիք «կ'ազատեն» իրենց երկիրը հոն գտնուող Հայերէն։ Երեւանի ղարաբաղեան շարժումի պատասխանատուներուն համար, Մոսկուա դիտումնաւոր կերպով կը ձգէ այս փոխադարձ գաղթը, որպէսզի աւելի պարզ դառնայ Թղթածրարը, երբ հարկ ըլլայ հարցը լուծել։

ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ

Առաջին առթիւ յիշենք Քանառ — Անշէնէի երկու փառաւոր ծաղրանկարները։ Մէկը կը ներկայացնէ մոլլա մը սա խորագրին տակ· — « AZERBAIDJAN : APRES 70 ANS DE LENDEMAINS QUI CHANTENT!» որ կ'ըսէ պզտիկ մանչուկի մը· — «Եթէ շատ խելօք ըլլաս Ալլահի հետ, կը մեծնաս եւ կրնաս շատ Հայեր սպաննել»···։

Միւսը կը ներկայացնէ Թուրքերու կիրարկած չարչարանքները սա խորագրով·— «Թուրքիա կը մարզուի Եւրոպա մուտք գործելու համար»։

× «Էվէնըման տիւ ժէօտի»ի մէջ (Դեկտեմբեր 1) էլէն Քառէռ տ'Անքոս, որ ծանօթ է իբրեւ խորհրդայնագէտ, բաւական տարօրինակ վերլուծում մը կ'ընէ Լեռնային Ղարաբաղի հարցին, ուր կը բացատրէ թէ Կորպաչով չէր կրնար գոհացում տալ Հայերուն (ներքին սահմաններու հարց) եւ կ'ակնարկէ գործադուլներու երկու Հանրապետութեանց մէջ (Ատրպէյճան ե՞րբ գործադուլ եղաւ) եւ այն նիւթական օժանդակութեան որ եղաւ Ղարաբաղի (իրականին մէջ Բաքուի միջոցաւ, որ կը գործածէ Ազերիներու տուն շինելով···)։ «Թայմզ» շաբաթաթերթը երկու յաջորդական թիւերու մէջ (Նոյեմբեր 28, Դեկտեմբեր 5) լայնօրէն կ'անդրադառնայ Ղարաբաղի հարցին, բազմաթիւ նկարներն ալ կցելով յօդուածներուն։

**

ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

Չորեքշաբթի օր, Երեւանէն ուղղակի մեր ստացած լուրերը հետեւեալ պատկերը կը պարզէին։

— Կիրովաբադի կեդրոնը զօրքը հանդարտութիւնը կ'ապահովէ, բայց հազարաւոր Հայեր առանց տունի մնացած են։

— Երեք օրուան ընթացքին Կիրովաբադէն Երեւան հասած են 20 հազար Հայեր, որոնք կը տեղաւորուին զանազան վայրեր։ 3000 հոգի արդէն հաստատուած են Էջմիածին։ Երեւանցիք օդակայան կը փութան ջերմօրէն ընդունելու եւ յաճախ իրենց տուները առաջնորդելու համար հասնող Հայերը եւ սրտաճմլիկ տեսարաններ կը պարզուին։

— Կիրովաբադի Եկեղեցւոյ մէջ երեք կիներ զաւակ բերած են, ծերէկինին օգնութեամբ, որ բարերախտ զուգադիպութեամբ մը բժշկուհի է։

— Հայաստանի կառավարութիւնը 10 թոն ննդեղէն ղրկած է Կիրովաբադ։

— Հինգ օդանաւ Հայաստանէն Ատրպէյճան գացած են պանդուխտային մէկնումները դիւրացնելու համար։ Բաքուէն զատ, Հայեր կը մեկնին նաեւ ատրպէյճանական զանազան գիւղերէ։ Վերջին իրադարձութիւններէն ի վեր Ատրպէյճանէն հեռացած են 50·000 Հայեր, դէպի Հայաստան, միջին Ասիա, բայց մանաւանդ՝ Ռուսաստան։

— Երեւանի մէջ ցոյցերը արգիլուած են, բայց տեղի կ'ունենան այլ վայրեր, այսինքն հոն ուր լուսարդել չէ հաստատուած (Էջմիածին, Լենինական, Կիրովական եւլն·, եւլն·)։

— Ձերբակալուած են մօտ հազար Հայեր, որոնք խախտած էին լուսարդելը եւ ապլարարութենէ մը ետք, ազատ արձակուած։ Քանի մը հոգի բանտարկուած են· զէնք ալ գրաւուած է։

— Բաքուի մամուլը հակահայ թունաւոր յօդուածներ կը հրատարակէ, 1915-էն սկսելով, ջանք թափելով նաեւ որ փաստէ Ղարաբաղի պատմականօրէն ատրպէյճանական ըլլալը։ Բուռն յօդուած մըն ալ լոյս տեսած է ամբաստանելով Հայց· Եկեղեցին եւ անոր գահակալը՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը՝ Վազգէն Ա· որպէս հրահրողները ղարաբաղեան հարցին։

— Հուսկ լաւ լուր մը՝ Գանձասարի եկեղեցին բացուած է եւ հոն փութացած է ղարաբաղցի երիտասարդ աբեղայ մը —քաջարար— հակառակ Բաքուի արգելքին։ Հարիւրաւոր մկրտութիւններ կը կատարուին։

**

ՑՈՅՑ ԼՈՍ - ԱՆՃԸԼԸՍԻ ՄԷՋ

Լոս – Անճըլըսէն կը հեռաձայնեն որ ցոյց մը կատարուած է Նոյ· 30-ին, կէսօրին, նախաձեռնութեամբ երեք կուսակցութեանց եւ մասնակցութեամբ 2-3 հազար հոգիի, քաղաքապետարանին առջեւ։ Կազմակերպիչներու կողմէ խօսք առած է Վահէ Եաղուպեան։ Քաղաքապետը՝ Թոմ Պրէտլի խիստ կերպով դատապարտած է Ատրպէյճանցիներու գործած ցեղասպանութիւնը, որ կրկնութիւնը նկատած է 1915-ի եւ յանձն առած խօսիլ Ռեկընի եւ Պուշի հետ, որպէսզի ճնշում բանեցնեն Խորհ· Միութեան վրայ եւ Ղարաբաղի հարցը իր արդար լուծումը գտնէ։ Հեռատեսիլի 5-րդ կայանը արձագանգած է ցոյցին, նոյն իրիկունը։

**

ՖՐԱՆՍԱ

Նախագահ Միթերան, Չորեքշաբթի իրիկուն արտայայտուեցաւ արտաքին քաղաքականութեան մասին (Ֆրանս – Էնթէռ, 19·15/20) եւ Խորհ· Միութեան ազգութեանց հարցին անդրադառնալով ըսաւ թէ Խորհ· Միութեան զանազան Հանրապետութիւնները տեսակ մը փարումով իրենց հողին, հաւատարմութիւնով իրենց մշակոյթին, յաջողած են յարատեւել ժամանակի ընթացքին, պահպանելու համար իրենց ազգային առաքինութիւնները, իրենց նկարագիրը, իրենց ինքնութիւնը։ Խորքին մէջ, առիթի մը կը սպասէին իրենք զիրենք յայտնելու համար։

× Ազգ· Ժողովի բերանացի հարցումներու նիստին (Չորեքշաբթի կէսօրէ վերջերը) երեսփոխան – քաղաքապետ՝ Անտրէ Սանթինի հարց տուած է թէ Մոսկուա գտնուած ատեն, նախագահ Միթերան խօսա՞ծ է Հայերը յուզող ղարաբաղեան հարցին մասին։ Արտաքին Նախարար՝ Ռոլան Տիւմա դիտել տալէ ետք թէ Ղարաբաղը ներքին հարց մըն է, ըսած է թէ ինք խօսած է իր պաշտօնակցին՝ Շեւարնածէի հետ եւ յայտնած թէ Ֆրանսա ալ կը բաժնէ ֆրանսահայ գաղութին յուզումը Ազերիներու Հայերու դէմ գործած արարքներուն առթիւ։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԻՇԷԼ ՌՈՔԱՐ շատ խիստ ոճ մը գործածեց Հանրային փոխադրութեանց միջոցներու գործադուլի շարժումին նկատմամբ եւ բացէ ի բաց ամբաստանեց Համայնավար կուսակցութեան դերը։ Ծանօթ է որ այսօր ընչէին փոքրամասնութիւն մըն է որ կը յաջողի անդամալոյծ ընել ամբողջ ցանց մը, ի հարկին դիմումներով, հանրակառքերու փճացումներով եւ այլ խափանարարական արարքներով։ Ամբողջին ետին պէտք է տեսնել Թաղապետական ընտրութիւնները (Մարտ 89) որոնց հեռանկարին է որ կը մղէ համայնավարները Սէ – Ժէ – Թէ-ի միջոցաւ ճնշում բանեցնել ընկերվարականներուն վրայ։ Մնաց որ Համայնավարներու բուն թշնամին՝ աջը չէ, այլ Ընկերվարական կուսակցութիւնը։

ԽՕՋԱԼԻ Փարիզ ներկայութեան դէմ բուռն ցոյցեր կատարեցին Քիւրտերը Չորեքշաբթի օր։ Հատ մը բախումներու ալ պատճառ եղաւ Քոնքորտի հրապարակը ցուցարարներու եւ ապահովութեան ուժերու միջեւ։ 18 ոստիկան վիրաւորուեցան։ Այս ցոյցը կը վերաբերէր Խօզալի մամուլի ասուլիսին (Քրիյոն պանդոկը)։ Շուրջ 60 հոգի ձերբակալուած են հարցաքննութեան համար։ Չորեքշաբթի առաւօտուան այս ցոյցէն ետք, շուրջ քսան Քիւրտեր ժամը 12-ին գրաւեցին Օփերայի Թաղամասը գտնուող Թրքիշ Էրլայնզի գրասենեակը պատանդ բռնելով չորս աշխատաւորները։ Այս շարժումին գլխաւոր նպատակն էր համակամութիւն ցոյց տալ այն 1500 Քիւրտերուն, որոնք հացադուլի դիմած են Տիարպէքիրի բանտը, բողոքելու համար բանտային դրութեան դէմ եւ Արեւմուտքի ուշադրութիւնը հրաւիրելու։ Օդանաւային գրասենեակին գրաւումը վերջ գտաւ ժամը 18-ին, նախապէս երկու Քիւրտեր դուրս հանուած էին հիւանդանոց փոխադրուելու համար կրակի տուած ըլլալով իրենց զգեստները։ Արարքին տէր եղած էր մարքս – լենինիստ «Փարտիզան» խումբը։

ՄԻԱՑԵԱԼ – ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ Նորընտիր Նախագահը Պուշ, Թուրքիոյ կատարուած

(Շար·ը Դ· էջ)

Հայաստանեան օրեր եւ ժամեր

ՕՐԱԳՐԱՅԻՆ ԷՋԵՐ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 5 – 18

Անձրեւ, արեւ, նոյնիսկ ձիւն – կանխահաս ձմեռ մը եկաւ Հայաստան այդ օրերուն – ոչ մէկ ազդեցութիւն ունին ժողովուրդի մը վրայ որ մահու կենաց պայքար մը կը մղէ: Միթինկները իրարու կը յաջորդեն: Հարկ է տեսնել, գոնէ մասամբ հասկնալու համար թէ ինչ կը կատարուի, այսօ՛ր, Հայաստան: Եւ ասկէ ամիսներէ ի վեր: Թափը չի կոտրիր, ոչ իսկ կը մեղմանայ: Տասնեակ, երբեմն հարիւր հազարներով է որ կը հաւաքուին Օպերայի հրապարակը, ժամերով ոտքի, համբերութեամբ լսելու համար բանախօսները, ընդհանրապէս՝ Ղարաբաղեան Շարժումի Հայաստանի Կոմիտէի անդամներ, ապա՝ նաեւ ուրիշներ:

Բայց, ինչ որ տեղի ունեցաւ Երեւան, Նոյեմբեր 7-ին իսկապէս եզակի բնոյթ ունէր: Հոկտեմբերեան տարեդարձի նման «տօնակատարութիւն» ոչ ոք կրնար նախատեսել Լենինէն՝ Կորբաչով: Վճռակամ ժողովուրդ մը, 70 տարի հլու-հնազանդ, գլուխը ծռած, համակերպած կը թուէր ամէն ինչի՝ Նախիջեւանէն Ղարաբաղ, Ստալինէն՝ Բրեժնեւ, այն տպաւորութիւնը թողլով որ ամէն բան կարելի է, երբ գործը հայ ժողովուրդին հետ է: Ամէն խաղ, ամէն անիրաւութիւն: Այս ժողովուրդը այնքան գլխուն կերած է, որ այդ գլուխը վեր առնելու ոչ ուժն ունի այլեւս, ոչ ալ տրամադրութիւնը: Ու յանկարծ՝ մեծ անակնկալը: Ան գլուխը կը բարձրացնէ ու կը բացագանչէ՝ ո՛չ, կը բաւէ: Կամ կը յաղթենք կամ՝ կը կործանինք: Եւ այս խօսքերը ամբոխավար լոզունգներ չեն, այլ մտածուած ու համոզումով արտայայտուած մտքեր: Իսկապէս, հարկ էր տեսնել Լենինի հրապարակը, Նոյեմբեր 7-ին: Հարիւր հազարաւորներու տողանցքը, հրապարակէն, միայն ու միայն ազգային բնոյթ կրող պաստառներով ու նոյն լոզունգներով՝ Արցա՛խ, Արցա՛խ, միացո՛ւմ, միացո՛ւմ: Անդրանիկի հսկայ նկարներով, Եռագոյններով, Զարթիր Լաօ երգելով: Լենինի արձանին առջեւ, Հայաստանի ղեկավարութիւնը քիչ մը շշմած այս անսովոր երեւոյթէն, ու շուարած զինուորներ, որոնք կը ջանան դէմ դնել խուժող ամբոխին: Տողանցքը ժամեր կը տեւէ, երբեմն հրապարակն ալ կը «գրաւուի»: Մանուկներ ու ծերեր, բանուորներ ու դպրոցականներ, նախկին ռազմիկներ, վեթերաններ կուրծքերը լեցուն շքանշաններով: Որքան յատկանշական էր այդ շինարարին խօսքը «Իզվեստիա»յի թղթակցին. – «Ցարդ ոչ մէկը կը կարդար պաստառներուն վրայ արձանագրուած տողերը, այսօր առաջին անգամ ըլլալով՝ կը կարդանք»: Եւ իսկապէս կ'արժէր կարդալ. – «Ղարաբաղի ճիշդ որոշում», «Արժանի պատիժ Սումգայիթի յանցագործներին», «Անդրանիկը յեղափոխութեան մարդն է», «Ողջոյն բոլոր Հայերին», «Հայաստան Արցախ միացում», «Շուշին՝ Հայերին»: «Ե՞րբ են մեկնելու զորքերը», «Կեցցէ՛ Արցախի հերոսական ժողովուրդը», «Վերցնել Արցախից պարետային դրութիւնը», (լուսարդել) եւայլն, եւայլն:

Երբ կը դիտէի այս աշխատաջան արի ժողովուրդը, որ Փետրուարէն ի վեր ոտքի է, պահ մը չկրցայ չմտաբերել Սփիւռքի յոգնած «հերոսները», որոնք 1 – 2 ժամուան ցոյցի մը համար իսկ, ան ալ տարին երկու – երեք անգամ չեն շարժիր իրենց տուներէն: Ի՜նչ լաւ կ'ըլլար, որ քիչ մը Երեւան երթային, ու հետեւէին ցոյցերու այս «դասընթացքներուն» եւ զգային թէ ինչ որ կ'անցնի կը դառնայ այսօր Հայաստան ճակատագրական է մեր ժողովուրդին գոյատեւման համար: Սօս Սարգսեանն է որ կ'ըսէր, Նոյեմբեր 7-ին, երբ իր մօտն էինք դանիացի լրագրողուհիի մը հետ. – «Մահու կենաց հարց է: Կը յաղթանակենք կամ կը կործանուենք ազգովին»: Ու երբ դանիական ձայնասփիւռի լրագրողը հարց կուտար թէ ի՞նչ կը խորհէր ինք, պատասխանեց՝ «Ես հաւատում եմ յաղթանակին»:

Որքան արագ կը սահին երեւանեան օրերն ու ժամերը: Գլուխս այնքան խառնակ է: Տեսնել, լսել, փորձել հասկնալ յստակ եւ ճշգրիտ գաղափար կարենալ կազմելու համար: Դժուար է, որովհետեւ իսկապէս բարդ է կացութիւնը եւ մտահոգիչ: Մէկ բան շատ յստակ է՝ ոչինչ այլեւս կրնայ ըլլալ առաջուան պէս: Ամբողջ ժողովուրդ մը ճամբայ ելած է ու պիտի չմնայ կէս ճամբան: Ամէն բան աչք առած է: 71 տարիներու լռութենէն ետք, կը պոռթկայ, ամէն օր, ամէն ժամ: Իր քօղարկած բոլոր ցաւերը, բոլոր վէրքերը կը թափէ անհաշիւ: Ճամբայ ելաւ Արցախով ու այսօր մնալով հանդերձ հաւատարիմ իր հիմնական նպատակին, անոր կցած է այն միւս բոլոր հարցերը, որոնք թաղուած կը թուէին: Հարկ է տեսնել հասկնալու համար, զարմանալու համար, զգալու համար, հիանալու համար, յուզուելու համար եւ մինչեւ իսկ՝ մտահոգուելէն անդին, քիչ մըն ալ վախնալու համար:

Եւ երբ յուզումի մասին կը խօսիմ, ամենէն աւելի աչքիս առջեւ դեռ կը տողանցեն այն դպրոցականները, որոնք Մաշտոց միաւորի հանրաժողովին, Նոյեմբեր 12-ի Շաբաթ օրը, ելոյթ կ'ունենային, կ'արտասանէին, կ'երգէին յեղափոխական եւ ազգային երգեր, փայլուն եւ այնքան անոյշ աչուկներով, պանծացնելով հայ լեզուն: Օրուան առաջին միթինկը նուիրուած էր հայ լեզուին ու հայ դպրոցին: Ճիշդ դիմացս էր հսկայ պաստառ մը՝ «Վերականգնել մեսրոպեան դասական ուղղագրութիւնը»: Ու յանկարծ, ի՜նչ բուռն փափաքն ունեցայ, որ իմ տեղս հոդ կեցած ըլլար Շաւարշը ու տեսնէր թէ ոչինչ մեռած է իր ժողովուրդին հոգիին խորը, թէ տասնամեակներու ստալինեան, բրեժնեւեան տարիները չեն թմրեցուցած անոր ոգին, փոքրէն մեծը, մեծէն տարեցը: Ոչ մէկ դեր կրցած են խաղալ: Ան լռած է, կարծած են՝ վերջնապէս համակերպած էր: Ու յանկարծ ցոյց կուտար եւ ինչպէ՛ս, որ աւելի քան երբեք ոտքի է՛ եւ այլեւս նստելու միտք չունի: Աչքը առած է ամէն ինչ: Այնքան վճռական է, այնքան ժիւաֆոպութիւն դարձած է, որ ոչ իսկ տրամաբանելու տրամադրութիւն ունի կամ «խելօք» խօսքեր մտիկ ընելու: Չի հանդուրժեր: Աչալուրջ կը հսկէ: Օր մը Եռագոյնը – ազգային դրօշը ինչպէս մկրտուած է ընդդէմ միւսին՝ պետականին – կը տնկէ Օպերայի շէնքին վրայ ու երբ ան կը մնայ երկու օր (Նոյեմբեր 7 եւ 8) հանդիստ է: Նոյեմբեր 9-ի առաւօտը կը նկատէ որ վար առնուած է, գիշերը գաղտագողի ու կը խուժէ Բաղկոմ, հաշիւ պահանջելու:

Նախանձելի չէ, իրաւ այս կացութեան մէջ, Հայաստանի ղեկավարութեան դիրքը: Ան, ընդհանրապէս, վստահութիւնը չի վայելեր ժողովուրդին, բայց եւ այնպէս ինք է պաշտօնական խօսակիցը Մոսկուայի եւ իր հեղինակութեան նուազումն ալ երկսայրի սուր է: Անցեալէն կուգայ այս անվստահութիւնը ու դժուար է մէկ օրէն միւսը, ան ալ այս օրերուն, հաւատք ներշնչել այնքան յուսախաբութիւն ապրած ժողովուրդի մը: Նոյեմբեր 7-ին, Ս. Յարութիւնեան, տագնապած, քանիցս կը կրկնէր թէ ժողովուրդին հետ են եւ արդէն միայն միասին կրնան գործել, բայց վստահութիւնը խախտած է, վասնզի տասնամեակներէ ի վեր՝ «փտած բան մը կայ Դանիոյ թագաւորութեան մէջ»: Ու հարկ է տեսնել, լսել, ըմբռնելու համար եթէ ոչ ամէն բան, գոնէ՝ շատ բան: Փառաբանանքը՝ Անդրանիկի, ապա՝ Նժդեհի որ փրկած է Զանգեզուրը: Եօթանասունեւմէկ տարուան «ընկերվարական» վարչակարգի բուծին տակ, ուրիշ կուսակցութիւն մըն է որ ապրած է Հայուն հոգիին խորը: Ա՛յն կուսակցութիւնը որ բացակայ է Հայրենիքէն: Այդ Փիզիքական բացակայութիւնն իսկ ծառայած է իրեն, որպէսզի միշտ կենդանի մնայ անոր ազգային գաղափարականը:

Պէտք է ըսել որ ոչ միայն ջանք չի թափուիր Մոսկուայի թէ Բաքուի կողմէ քիչ մը մեղմացնելու այս ժողովուրդին արդար վրդովումը, այլեւ ամէն ինչ կը կատարուի ալ աւելի գրգռելու եւ գայրացնելու համար անոր խռոված հոգին: Մոսկուայի խեղկատակ պատուվարութիւնը, Վէզիրովի շարունակական զազրելի արարքները – այդ օրերուն էր որ կը սպառնար Հայաստանի ղեկավարի մը՝ երկրորդ Սումգայի՞թ մը կ'ուզէք–եւ դեռ ամէնօրեայ անընդունելի դէպքեր աւելի քան երբեք կը վրդովեն հայ ժողովուրդը: Որո՞ւ հոգ: Մարօ Մարգարեան այլայլած եւ ըմբոստացած վերադարձած էր Մոսկուայէն, ուր խումբ մը գրագէտներու եւ մտաւորականներու հետ գացած էր ներկայ ըլլալ դատավարութեան նիստերուն: Միասին էինք, Կիրակի առաւօտ, Նոյեմբեր 13-ին, Էջմիածին, ուր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը կը ձեռնադրէր վեց եպիսկոպոսներ: Հարկ էր տեսնել բանաստեղծուհիին զայրոյթը, որ հինգշաբթի օր (Նոյեմբեր 10ին) նախաձեռնարկ եղած էր աղջկանը հետ դատարանէն դուրս հրաւիրելու բոլոր Հայերը, ի նշան բողոքի: Ու մխիթարուած կը զգար որ դատակազմը սառած մնացած էր: Բայց, խորքին մէջ, որո՞ւ հոգ հայ գրագիտուհիին կամ ամբողջ ժողովուրդի մը դառնութիւնը: Պատմութիւնը՝ վկայ:

Յուզումը չէր կրնար զսպել Մարօ Մարգարեան: Եւ կը պահէր իր լաւատեսութիւնը, բացագանչելով՝ «պիտի յաղթենք», բայց Եղիշէ Պատրիարք, տաք ու պաղ տեսած, իր հին հին փորձառութեամբ, կ'ընդմիջէր ըսելով՝ «մենք՝ Վանեցիներս, ասացուածք մը ունինք՝ «պիտին ցաներ են, չէ բուսեր»...:

ԱՐՓԻԿ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ՀԵՐՈՍՆԵՐՈՒ ՏԱՊԱՆԱԳԻՐԸ

Յուզումով լսեցի, Մարսէյլէն ձայն մը կը հաղորդէ թէ՝ տարւոյն սկիզբը (Փետրուար 21) 70ամեակի փառաւոր տօնակատարութենէ ետք, ֆրանսական բանակի Հայ Ռազմիկներու Ընկերակցութիւնը կը ձեռնարկէ ռազմաճակատի վրայ ինկած իր ընկերներու ոգեկոչման եւ յարգանքի նոր արտայայտութեան մը, որուն իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն պետական եւ զինուորական անձնաւորութիւններ:

Դէպքեր կան, որ իրենց ստեղծած կացութեամբ եւ յառաջացուցած հետեւանքներու արժէքով կը դառնան անմոռանալի, անկորնչելի թուականներ: Անոնք է որ յաճախ, առաջնորդ կը դառնան նոր կարելիութիւններու ու յաջողութեանց, կը պարտադրեն ինքզինքնին պատմութեան եւ տարիներու հեռացում ու սերունդներու փոփոխութիւնն իսկ չեն կրնար անշքացնել պատմութեան այդ փայլուն էջը, նուազեցնել դէպքին արժէքը:

Այդպիսի Թուական է Արարան: Վճռական կացութիւն ստեղծող, պատերազմական ճակատագիր որոշող, թշնամին ծունկի բերող մարտ ու յաղթանակ, որուն մանրամասն նկարագրութիւնը կը գտնենք «Յառաջ»ի 1978 Սեպտեմբեր 19-ի թիւին մէջ:

Թերթին երբեմնի աշխատակից, Էքս-ան-Փրովանսի Եղեռնազոհ Ատեանի պատուոյ նախագահ՝ Վահան Փորթուգալեան, իբրեւ անմիջական մասնակից ճակատամարտին, սպայի մը յստակ լրջութեամբ տուած է պատերազմական գործողութեանց կազմակերպումը, ճշդած՝ ջոկատներու դիրքերը, գրոհի անցնելու հայ զինուորին անհամբերութիւնը, շեշտելով թէ՝ «Արեւելեան Լեգէոնին յատկացուած էր Ռաֆաթի ճակատամասը՝ ռազմագիծին ամէնէն փափուկ կէտը»:

Ո՛րքան առարկայական, զուսպ ու լուրջ է Վահան Փորթուգալեան, ա՛յնքան բարձրագոյն ածականներով ու մեղեդիներով, դիւցազներգութիւնը կատարելութեան հասցնող տողերով լեցուն են ժամանակի հայ մամուլին էջերը, որ հպարտութեամբ պիտի լեցնէր ոեւէ Հայու սիրտը: Բայց որպէսզի ուռեցուած բառեր եւ զգացումներու յորդում չնկատուին ատոնք, խօսեցնե՛նք միայն անգլիական եւ ֆրանսական հրամանատարութիւնը:

Կատաղի կռիւի յաջող ելքէն ետք է, որ Զօրավար Ալլէնպի կը հեռագրէր Փարիզի Հայ Ազգային Պատուիրակութեան.

«Sincères félicitations à vous et aux Arméniens. Je suis fier de la Légion Arménienne. Nous devons LA PLUS GRANDE PART DE NOTRE VICTOIRE A CES HEROS».

Այսքանով չէր գոհանար Ալլէնպի. ըստ արժանւոյն գնահատելով տարուած յաղթանակին էութիւնը, 1918 Հոկտեմբեր 20-ին Պօղոս Նուպարի գրած նամակով կը շեշտէր՝ իր ազգի ցեղասպանութիւնը կազմակերպած, Թուրքը պատժելու հայ զինուորին նուիրումի ու զոհողութեան ոգին եւ կը խոստովանէր.

«S'il n'y avait pas la Légion Arménienne et la victoire glorieuse du Mont Arara le dix-neuf Septembre 1918, LA GUERRE AURAIT PU SE PROLONGER D'UNE ANNEE ENCORE».

Ի՛նչպէս չխանդավառուէր ու հիացումը չյայտնէր զինուորականը, երբ գիտէր թէ՝ տարուան մը երկարաձգումը քանի՜ հազար Անգլիացիի կեանք եւ նիւթական որքա՜ն կորուստ պիտի արժէր Ալլենպիի:

Հայ կամաւորներու պետ՝ ֆրանսացի Գոլոնէլ Ռոմիէօ ալ, իր ինկած զինուորներու թաղումի արարողութեան պահուն, աւելի զգայացունց բառերով կը մեծարէր՝ արդարութեան համար մարտնչող հայ զինուորի աննահանջ կամքն ու նահատակումը.

«Dormez dans votre gloire de héros, vous qui avez frayé le chemin de la justice. NOUS ALLONS ESSAYER D'ETRE DIGNES DE VOUS».

Բարձր զինուորականներու այս գնահատանքներէն ետք, չարժե՞ր միթէ յիշել նաեւ՝ հին եւ նոր Ռազմիկներու նախագահի բանաստեղծ կնոջ՝ Տիկին Անն Փականօ – Կնաէտիկի սրտի խօսքերէն՝

Dans le jardin de leurs rêves
Au pied de l'Arara
Il ont vu fleurir une rose rare
Pétales étalées, jaune d'or
En son centre une perle
Goutte de sang...

եւայլն, եւայլն...:

Ահա՛ այս հերոսներու յիշատակին է, որ Ռազմիկներու Միութիւնը, Կիրակի, Դեկտեմբեր 4, Մարսէյլի Յուշարձանի կողքին՝ իբրեւ տապանագիր եւ կոթող, պիտի հաստատէ թանկարժէք մարմարէ սիւն մը, ուր արձանագրուած պիտի ըլլան Արարայի ճակատամարտին զոհուած 127 մարտիկներու անունները:

Մոռցուած, անանուն զինուորներ դուրս ելած անծանօթ փոսերէ, պիտի դառնան անուն եւ մականուն ու ապրող իրենց հայրենակիցներու շունչով վերակենդանացած, իբրեւ ընտանիքի մը, դերդաստանի մը խորհրդանշական ներկայացուցիչ, պիտի յաւերժացնեն հայկական յաղթանակի մը փառքը:

Վստահ ենք, որ Մարսէյլն ու շրջանը պիտի գիտնան, իրենց ներկայութեամբ ըստ արժանւոյն մեծարել այս հանդիսաւոր արարողութիւնը:

ԼԵՒՈՆ ՍՈՓՈԿԼԵԱՆ

PUBLICATIONS REÇUES

REVUE DES ETUDES ARMENIENNES
Tome XX

In memoriam
GEORGES DUMEZIL (1898 - 1986)

Association de la Revue des Etudes Arméniennes :
52, bld. St. Michel, 75006 PARIS

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՓԱԶԱՐՃԻՔԻ (Պուլկարիա) պուլկա-բեւխորհրդային բարեկամութեան տան թէյասրահին մէջ նշուած է Ստեփան Շահումեանի ծննդեան 110–ամեակը: Սոնա Համբարձումեանի ներածական խօսքէն յետոյ, օրուան բանախօսը՝ «Երեւան» թերթի գլխաւոր խմբագրի տեղակալ Միհրան Պօղոսեան մանրամասնօրէն ներկայացուցած է Բաքուի Կոմիսարներու գործը: Վերջաւորութեան բանախօսը պատասխանած է իրեն ուղղուած բազմազան հարցումներուն:

⁂

ՖԻԼԱՏԵԼՖԻՈՅ Թէրլեմեզեան սրահին մէջ, Հոկտեմբեր 1ին, կատարուած է Հ.Օ.Մ.ի հիմնադրութեան 78–րդ տարեդարձը ճաշ – երգահանդէսով մը: Օրուան հանդիսավար Ն. Պալանեանի բացման խօսքէն ետք, Հիւսիսային Ամերիկայի շրջանային Վարչութեան փոխ-ատենապետուհի Ա. Պուլկուրեան ներկայացուցած է Հ.Օ.Մ.ի տարած աշխատանքը: Այս հանդիսավարի մանրամասն նկարագրութիւններով մեծարուած է Ա. եւ Թ. Պէկեան զոյգը, որ իր հերթին շնորհակալութեան խօսք արտասանած է: Հ.Յ.Դ.ի, Հ–Օ.Մ.ի, Հայ Քոյրերու վարժարանի եւ այլ կազմակերպութիւններու շնորհաւորական խօսքերէն յետոյ Գալիֆորնիայէն Արփինէ եւ Եղիզապէթ Փեհլիվանեան ներկայացուցած են դասական երգերու յայտագիր մը՝ Կ. Միքայէլեանի ընկերակցութեամբ:

⁂

ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ Վեհարանի դահլիճին մէջ, Հոկտեմբեր 11–ին տեղի ունեցած է խորհրդակցական բացառիկ ժողով մը, որուն մասնակցած են Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան կրօնական եւ քաղաքական ժողովներու անդամները: Օրակարգի գլխաւոր հարցը եղած է ազգային ընդհանուր ժողովի գումարման պարագան: Երկար խորհրդակցութիւններէ ետք, յարմար գտնուած է, որ յետաձգուած ժողովը տեղի ունենայ յառաջիկայ տարի, Անթիլիասի մէջ, հաւանականօրէն Յունիսին:

⁂

ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ Վեհարանը, Հոկտեմբեր 12–ին, տեղի ունեցած է Կիլիկեան Ս. Աթոռի Միաբանութեան ընդհանուր ժողովը, որ իբր օրակարգ ունեցած է ազգ. ընդհանուր ժողովին մէջ Միաբանութեան երկու լիազօր ներկայացուցիչներու ընտրութիւնը (ընտրուած են Արտաւազդ Արք. Թրթռեան եւ Զարեհ Եպիսկ. Ազնաւուրեան) և ներքին կանոնագրի հարցի քննարկումը: Կանոնագրի վերջնական մշակման համար յատուկ յանձնախումբ մը ընտրուած է, որ պէտք է ամբողջացած ընագիրը փոխանցէ Գարեգին Բ.ին, նախքան գալիք ազգային ընդհանուր ժողովը: Նախատեսուած է տօնակատարել Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Անթիլիաս վերահաստատման եւ Դպրեվանքի հիմնադրութեան 60–ամեակը: Ժողովէն յետոյ Մայրավանքի սեղանատան մէջ կազմակերպուած է ճաշ մը, բոլոր միաբաններու եւ Վազգէն Ա.ի պատուիրակներու մասնակցութեամբ:

⁂

ՍՈՖԻԱՅԻ պուլկար երգահաններու Տան սրահին մէջ, Հոկտեմբեր 26–ին, ժամանակակից հայկական սենեկային երաժշտութեան նուիրուած համերգ մը տեղի ունեցած է: Պուլկար երաժիշտներու կատարմամբ հնչած են հայ երգահաններու գործեր: Երեւանի Օփերայէն սոփրանօ Սուսաննա Մարտիրոսեան Գ. Զրթչեանէն ու Ս. Լուսիկեանէն երգերու շարք մը կատարած է: Յաջորդ օրը Փըլովտիւի համերգային դահլիճին մէջ տեղի ունեցած է տեղւոյն սէնֆոնիկ նուագախումբի համերգը, որ կատարած է հայ երգահաններու ստեղծագործութիւններ, ղեկավարութեամբ Հայաստանի պետական սէնֆոնիկ նուագախումբի գլխաւոր ղեկավար Վահագն Բաբեանի:

⁂

ԹԵՀՐԱՆԻ «Արարատ» մարզաւանի «Սասունցի Դաւիթ» մարզասրահը նահատակ Էտիկ Ներսիսեանի յիշատակին նուիրուած վոլէյպոլի մրցաշարքի չորրորդ շրջանին բացումը կատարուած է Նոյեմբեր 4–ին: Խումբերու տողանցքէն յետոյ Է. Ներսիսեանի պատկերը ներկայացնող մեծ պաստառ մը պարզուած է եւ ներկաները մէկ վայրկեան յոտնկայս յարգած են անոր յիշատակը: Նահատակին ընդհանուր կենսագրական գիծերու ընթերցումէն ու այդ առթիւ անոր եղբօր՝ Մ. Ներսիսեանի շնորհակալութեան խօսքէն յետոյ տեղի ունեցած է «Էտիկ» եւ «Փայտակարան» խումբերու մրցումը, որ աւարտած է առաջինին յաղթանակով: Վերջաւորութեան գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր:

⁂

ԻՐԱՆԻ իսլամական Խորհրդարանի հիւսիսային պարսկահայութեան պատգամաւոր Վարդան Վարդանեան Նոյեմբեր 4–ին այցելութիւն մը տուած է Ուրմիոյ հայ համայնքին: Յաջորդ օրը, Նոյեմբեր 5–ին, ան այցելած է Ուրմիոյ Հայոց նորակառոյց մանկապարտէզն ու տարրական դպրոցը: Պատգամաւորը ներկայ եղած է Գեարգարադ գիւղը կազմակերպուած ձեռնարկին եւ ընթրիք – հանդիպումին:

⁂

ՍՈՖԻԱՅԻ մօտակայ Պանքեա առողջավայրի պուլկար լրագրողներու Միութեան Տան մէջ, Հոկտեմբեր 29–ին տեղի ունեցած է «Երեւան» շաբաթաթերթի թղթակիցներուն հանդիպումը խմբագրական կազմին հետ: Գլխաւոր խմբագիր Կ. Հայրապետեան նշած է, թէ հարկաւոր է բարձրացնել թերթին դերը եւ նշանակութիւնը գաղութին մէջ, աւելի լայնօրէն արտացոլել Հայաստանի ու Սփիւռքի կեանքը: Լրագրողական ժանրերու մասին զեկուցումով հանդէս եկած է լրագրող Յ. Մելքոնեան: Վերջաւորութեան «Երեւան» մշակութային Կազմակերպութեան կեդրոնական վարչութեան նախագահ Տ. Բարիքեան շնորհակալութիւն յայտնած է բոլոր թղթակիցներուն իրենց օգտակար աշխատանքին համար:

⁂

ՊՈԼՍՈՅ մէջ, Հոկտեմբեր 29 – 30–ին, կազմակերպուած Թուրքիոյ Հանրապետութեան տարեդարձին նուիրուած ըմբշամարտի մրցաշարքին մասնակցած են խորհրդահայ երեք ըմբշամարտիկներ. Սանասար Յովհաննիսեան, Աղասի Մանուկեան եւ Գնէլ Մեճլումեան: Հայ մարզիկները, որ խլած են երկու ոսկի եւ մէկ պրոնզ մետալ, Հոկտեմբեր 31–ին այցելութիւն մը տուած են տեղւոյն «Ժամանակ» օրաթերթին ու Ս. Փրկիչ հիւանդանոց:

⁂

ՊԷՇԻԿԹԱՇԻ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ 150ամեակը հանդիսաւոր պատարագով մը նշուած է Կիրակի, Հոկտեմբեր 30–ին: Պատարագը բազմաձայն երգած է Ֆէրիգիւղի դպրաց դաս երգչախումբը, քարոզած է Շնորհք Արք. Գալուստեան: Կրօնական հանդիսութիւններու աւարտին տեղի ունեցած սիրոյ սեղանի ընթացքին Ա. Մարաշլեան յայտնած է, թէ եկեղեցւոյ 150ամեակին առթիւ զանազան այլ տօնակատարութիւններ տեղի պիտի ունենան եւ ճարտարապետ Կարապետ Ամիրա Պալեանի կառուցանած եկեղեցւոյ ու Պէշիկթաշ թաղի պատմութիւնը ցոլացնող գիրք մը լոյս պիտի տեսնէ: Խօսք առած է նաեւ այս առթիւ ստեղծուած գրական յանձնախումբի նախագահ Վ. Շիկահեր:

⁂

ՖԻՔՍԻ (Յունաստան) Հ. Յ. Դ. կոմիտէին կազմակերպութեամբ Նոյեմբեր 13–ին նշուած է կուսակցութեան հիմնադրութեան 98–ամեակը: Ելոյթին նախագահած է Ս. Մինասեան, օրուան խօսքը արտասանած Շ. Ֆարանճեան, իսկ երիտասարդական միութեան ուղերձը կարդացած է Վ. Գալայճեան: Ապա տեղի ունեցած է գեղարուեստական յայտագիր մը Յ. Գոլանեանի նուագով, Հ. Յ. Դ. երիտասարդական միութեան երկսեռ պարախումբին պարերով: Նախագահին փակման խօսքով ու «Մշակ բանուոր»ի յոտնկայս երգեցողութեամբ վերջ գտած է հանդէսը:

⁂

ՀՈԼԻՎՈՒՏԻ Ս. Կարապետ Մայր Եկեղեցւոյ «Կարապետեան» սրահը, Հոկտեմբեր 16–ին տեղի ունեցած է Ուրֆայի հերոսամարտի ոգեկոչումը: Երեկոյթի հանդիսավարը եղած է տոքթ. Վ. Նաճարեան, իսկ բանախօսը՝ «Նաւասարդ» հանդէսի խմբագիր Ա. Տօնոյեան: Անոնք, վերջերս Հայաստան գտնուելով, խօսած են Նոր Եդեսիա գիւղը տեղի ունեցած ժողովրդական հաւաքին մասին: Ձեռնարկին իրենց մասնակցութիւնը բերած են գաղութի խումբ մը արուեստագէտներ:

⁂

ԿԼԷՆՏԷՅԼԻ Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ սրահը, Հոկտեմբեր 13, չորս հարիւրէ աւելի անդամ – անդամուհիներու եւ հիւրերու մասնակցութեամբ՝ ճաշ – երեկոյթով մը նշուած է Հայ Տարեցներու Միութեան հիմնադրութեան 8–րդ տարեդարձը: Կեդրոնական վարչութեան ատենապետ Ա. Խոզարախչեանի բացման խօսքէն յետոյ ելոյթ ունեցած են նաեւ մանկապատանիներու ներկայացուցիչները ու բոլորն ալ ակնարկած են Արցախի դէպքերուն: Տիկին Հ. Պէրպէրեան արտասանած է Արցախի նուիրուած կտորներ, ապա բեմ բարձրացած է երգչուհի Ա. Նշանեան:

⁂

ԳԱՀԻՐԷԻ Թէքէեան սրահին մէջ, Հոկտեմբեր 22, Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան ձմեռնային եղանակի բացումը կատարուած է ճաշ – խրախճանքով մը: Ճաշի սպասարկութենէն յետոյ փոքրիկներու դերակատարութեամբ ներկայացուած է «Տէրն ու ծառան» կատակերգութիւնը: Այնուհետեւ բեմ գրաւած են հայրենի արուեստագէտներ. ելոյթ ունեցող նուագախումբին յաջորդած են Լ. Իսպիրեանի երգերը, ապա Ժ. Աւետիսեանի արտասանութիւնները, Ս. Դանիէլեանի զուգուկը եւ հուսկ հայկական պարը: Յայտագրին աւարտին խօսք առած է հայաստանցի լրագրող Ղ. Հայրապետեան: Երեկոյթը աւարտած է միութեան նախագահ՝ Վ. Տեփոյեանի խօսքով:

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Նաթալի Վասիլիեւնայի աչալուրջ ուշադրութիւնը կը հետապնդէր զինքը, բայց անիկա հակառակ իր սրատեսութեան ոչ մէկ բանի կրնար թափանցել. ի՞նչ ենթադրութիւն կարող էր ընել: Սոսկալի սպառնալիքին գաղափարը անցաւ մտքէն, բայց զայն վանեց անմիջապէս, որովհետեւ միեւնոյն ատեն խորհեցաւ որ Գարեգին ոչ միայն կասկածելի բացակայութիւններ չունէր, այլ նոյնիսկ քլուպ չէր երթար եւ գործի ժամերէ դուրս կը նախընտրէր փակուիլ իր սենեակին մէջ: Մնաց որ իր հանդէպ անիկա կը պահէր սիրալիր եւ քաղաքավար վերաբերմունք, նոյնիսկ սովորականէն աւելի բայց ինչ որ Նաթալիա չէր կարող զգալ այն էր որ այդ սիրալիրութիւնը նըման էր այն վերաբերմունքին, որ մարդիկ կ՚ունենան այն մերձաւոր անձերուն նկատմամբ, որոնց հետ ոչ մէկ ներքին առընչութիւն ունին: Առաջին բոպէէն եւ յանկարծական թափով մը Գարեգին օտարացեր էր Նաթալիէն եւ բոլոր ներքին եւ մտերիմ կապերը խզուեր էին անոր հետ: Անիկա աւելի օտար էր իրեն քան փողոցէն անցնող ուեւէ օտարական կին, բայց եւ ոչ մէկը եւ ոչ միւսը չէին անդրադարձեր այդ ճշմարտութեան:

Շաբաթ մը անցեր էր այդպէս եւ Նաթալիա Վասիլիեւնա չէր կարող եզրակացութեան մը հասնիլ: Ամէն արտառոց ենթադրութիւններ կ՚անցնէին իր մտքէն, բայց անմիջապէս կը վանէր զանոնք: Մտածեց թաքուն եւ անողոք հիւանդութիւններու մասին: Յետոյ մտածեց գործերու անյաջողութեան, – թերեւս սնանկութեան մասին: Բոլոր այդ ենթադրութիւնները զինքը կը գտնէին կորովի եւ ամուր. «Եթէ այդպէս է, կը պայքարինք միասին եւ կը յաղթենք անպատճառ: Եթէ հարկ լինի հրաժարիլ հարստութենէ, փառասիրութիւններէ, ոչինչ, կ՚առանձնանանք ու կը վերսկսինք կեանքը»: Հազիւ իր միտքը կը հաշտեցնէր ուեւէ երեւակայական դժբախտութեան, կ՚անդրադառնար որ այդ չէ եւ միտքը կը կառչէր անմիջապէս ուրիշ դժնդակ գաղափարի մը. բայց ինչ որ չէր կրնար հանդուրժել այն պարապն էր, այն անստուգութիւնը, որ իրան մտքին կը սպառնար եւ կարծես կը խուժէր ամէն կողմէն: Կարծես իր ամբափակ եւ հաստատուն ընտանիքին բոլոր դռները եւ պատուհանները բացուեր էին յանկարծ ամէն կարգի խառնաշփոթ ազդեցիկներու առաջ:

Շաբթուան վերջին Գարեգին կարծես սթափեցաւ եւ վերադարձաւ իրականութեան. բայց տակաւին անորոշ երազ մը կը լողար իր աչքերուն մէջ. երբ դուրս կուգար տունէն ամէն մէկ քայլին կարծես թէ յոյս մը կը փայլատակէր ու կը մարէր. ի՞նչ բանի կը սպասէր, չէր ուզեր սահմանել բառերով եւ երբեմն հեգնութեամբ կը ժպտէր իր յիմարութեան վրայ. Երբ ինքզինքը լաւ հանդարտած ըզգաց, բուռն վերադարձ մը ունեցաւ իր ընտանիքին. կարծես կինը եւ որդին կը տեսնէր ճամբորդութենէ մը յետոյ եւ կարծես թէ գոհ էր իր ընտանի սովորութիւններու վերադառնալուն: Իր անշարժութեան վարժուած հոգին ծուլութեան պահ մը ունեցաւ:

Նաթալիա Վասիլիեւնա նոյնպէս սկսաւ խաղաղիլ եւ հակառակ իր դուրս ելլելու դժկամակութիւններուն, ինքն իսկ կ՚առաջարկէր ամուսնոյն «մի քիչ քալել», եւ երեկոյեան թէյէն յետոյ թեւ թեւի կ՚երթային պուլըվարը: Գիշեր մը Գարեգին վերադարձաւ տուն ուշ ատեն. Նաթալիա Վասիլիեւնա իրեն կը սպասէր անձկութեամբ: Գարեգին հակառակ իր սովորութեան այս անգամ չէր հեռախօսեր քլիւպէն, յայտնելու համար թէ այդտեղ պիտի ընթրէ:

– Ի՞նչ բան է սա, ըսաւ Նաթալիա կըշտամբանքով, վախեցայ որ ճանապարհին մի բան պատահեց քեզ. խնդրում եմ չկրկնես:

Գարեգին կը պտուտքէր ճաշասրահին մէջ, մինչ Նաթալիա առանձին կ՚ընթրէր հապճեպով:

– Զբաղուած էի, Նաթալիա, ըսաւ վերջապէս սրտնեղած. ախր գործի մասին խօսում էինք. չէի կարող թողուլ լուրջ խօսակցութիւնը եւ հեռանալ ասելով թէ կնոջս պիտի իմացնել թէ զբաղած եմ. այդ բոլորը ծիծաղելի է:

– Ա՛յ քեզ նորութիւն, բացագանչեց Նաթալիա, դու շատ լաւ գիտես որ չեմ սիրում սպասել:

– Է՛հ, լաւ, բաւական է … քեզ պէտք է յայտնեմ նաեւ որ ընկերութեան ներկայացուցիչը գալիս է Մոսկուայից. կը մնայ թերեւս երկու շաբաթ:

Երբ ընկերութեան ներկայացուցիչը կուգար, Նաթալիա ստիպուած էր ամուսինը հանգիստ թողուլ, նոյնիսկ կարող էր ժամը 3–ի ճաշին չգալ առանց նախազգուշացնելու:

Բայց այս անախորժ լուրերուն հակազդելու եւ այլեւս չլսելու համար Նաթալիայի բողոքները, Գարեգին աւելցուց.

– Էգուց երեկոյ Զայքովսկիի փեստիվալ կայ օփերէթում. ուզո՞ւմ ես գնալ:

– Մենա՞կ,

– Ո՛չ, ես քեզ կ՚ընկերանամ հաճոյքով:

(Շար. 51)

(Շար. Ա. էջէն)

տարեկան օժանդակութեան գումարը կըրճատելու առաջարկ բերած է 1990-ի պիւտճէին նախապատրաստական աշխատանքներուն ընթացքին: Ռեկընի կառավարութեան պատրաստած նախագիծին մէջ 600 միլիոն տոլար նշանակուած է որպէս զինուորական օժանդակութիւն Թուրքիոյ. սակայն Պուշ հաստատակամ կը թուի 500 միլիոնով սահմանափակելու այդ հաշիւը:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

Ե Ր Ե Ւ Ա Ն
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 20 / 29)

ԱԿԱՆԱՏԵՍՆԵՐԸ ԿԸ ՎԿԱՅԵՆ

Ատրպէյճանէն գաղթող Հայերով զբաղող յանձնախումբին շէնքը, վերջին օրերը Պաքուէն ու մերձակայ վայրերէն հասնող Հայերով լեցուած է: Հոն կան տարեց մարդիկ, նորապսակներ, ուսանողներ, երախաներ: Անոնցմէ, խոզովակա-շինութեան մասնագէտ – բանուոր, Ռ. Ներսիսեան այսպէս կը վկայէ.

– Մեր խումբին մէջ շուրջ տասնեակ մը ազգութիւններու մարդիկ կան. իսկ Ատրպէյճանցիները շատ քիչ են: Բայց ահա կարծես վերէն արձակուած հրամանով մը մեզ սկսան նեղել, աշխատավարձքը կրճատել: Իսկ յետոյ եղան նաեւ ուղղակի սպառնալիքներ: Մեկնեցայ: Հիմա Երեւան եմ: Բայց ես կ'ուզէի ընտանեօք ապահիկ տուն կառուցանել Արովեանի մէջ, ուր պիտի աշխատիմ: Կ'ըսուի թէ Սումգայիթցիներուն համար այդպիսի կարելիութիւն կայ: Գուցէ Պաքուցիներն ալ կարենան օգտուիլ անկէ:

Գ. Գրիգորեան, Պաքուէն եկած թաքսիի վարորդ.

– Ես ծնած ու ամբողջ կեանքս ապրած եմ Պաքու: Անգամ մը Թաքսի նստան չորս հոգի ու սկսան Հայերուն դէմ խօսիլ: Յետոյ հարցուցին թէ ես ի՞նչ ազգութեան կը պատկանէի: Ըսի, որ կարեւորութիւն չունի: Սկսան պնդել: Ըսին, եթէ չես պատասխաներ, ուրեմն Հայ ես: Քովս նստողը ինծի զարկաւ, իսկ ետեւը նստածներէն մէկը փորձեց գլխս հարուածել դանակով: Ես դուրս ցատքեցի, դանակ ունեցողը եւս դուրս եկաւ ու դարձեալ փորձեց գլխս հարուածել: Աղմուկին վրայ մօտեցած ոստիկանները բոլորս տարին ոստիկանատուն: Հոն ինծի յայտարարեցին. «դուք հոն' Հայաստան Ատրպէյճանցիները կը սպաննէք, դեռ հո՞ս ալ ձեզի հետ պիտի զբաղինք: Գնա' գործիդ, իսկ միւսներուն գործը կը պարզենք»: Հազիւ դուրս ելայ, անոնք ալ, ժպիտը դէմքերնուն դուրս ելան:

Նոյնպիսի մահափորձ եղաւ Պաքուի վարորդ ուրիշ ընկերոջ մը, որ ստիպուած եղաւ Կրասնոդար մեկնիլ: Այլեւս անկարելի է ծածկել, որ Ատրպէյճանի մէջ Հայերը ամէն ձեւով կը ճնշեն, անոնց կեանքը վտանգի մէջ է:

Հայաստանի կառավարութիւնը յատուկ որոշում տուած է Ատրպէյճանէն հայ ապաստանեալները ընդունելու եւ աշխատանքի տեղաւորելու վերաբերեալ: Անոնք կը հաստատուին պանդոկներու եւ հանրակացարաններու մէջ:

Ատրպէյճանի հայութեան նկատմամբ գործադրուած բռնութիւնները տագնապ յառաջացուցած են նաեւ երիտասարդութեան մէջ: Հայաստանի Կոմերիտ միութիւնը (Համայնավար Երիտասարդութիւն) ապաստանեալներուն օգնութիւն ցոյց տալու նպատակով իր միջոցներէն 10 հազար ռուբլի յանձնած է ապաստանեալներու յանձնախումբին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ

Այս տարուան Սեպտեմբերին ստեղծըւած «Գթութիւն» բարեգործական միութիւնը կոչուած է նպաստելու հանրութեան զարգացումին, հայ արուեստի ու արհեստներու վերածնունդին: Միութիւնը պիտի օգնէ հաշմանդամներուն, զառամեալներուն, հիւանդներուն, միայնակ մայրերուն, բազմազաւակ ընտանիքներուն, բոլոր անոնց, որոնք օգնութեան կարիք ունին: «Գթութիւն»ը յատուկ ուշադրութիւն պիտի դարձնէ մանկապարտէզներուն, ծերանոցներուն, տարերային աղէտներէ տուժածներուն: Միութեան անդամ կրնան դառնալ բոլոր անոնք, որոնք «Գթութեան» կանոնադրութիւնը կ'ընդունին: Անդամավճարին գումարը կ'որոշէ ինք՝ միութեան անդամը: Միութեան նիւթական հիմը կը դառնայ ժողովրդական արհեստագործութիւնը, որ ունի նաեւ այլ նպատակ՝ վերստեղծել ու զարգացնել հայ արուեստի այնպիսի ձեւեր, ինչպէս գորգագործութիւնը, բրուտագործութիւնը, քարի եւ փայտի փորագրութիւնը եւայլն: Եկամուտներու միւս աղբիւրը կը դառնան գեղարուեստական ցուցահանդէսները, բարեգործական համերգները, աճուրդները, միութեան համագործակցականներուն արտադրանքը: «Գթութիւն»ը դրամատան մէջ հաշիւ բացած է, որուն կարելի է Խորհրդային Միութեան որեւէ մէկ վայրէն նուիրատուութիւններ փոխանցել:

ԵՂՈՒԱՐԴԻ ՋՐԱՄԲԱՐԻ ՀԱՐՑԸ

Տեղի ունեցած է Եղուարդի Ջրամբարի նախագիծի եւ շինարարութեան հարցերու լրացուցիչ յանձնախումբին նիստը: Յանձնախումբին աշխատանքին մասնակցած են կառավարական մարդիկ, գիտնականներ, գրողներ ու այլ ներկայացուցիչներ:

Նկատի առնելով ժողովուրդին մտահոգութիւնը, յանձնախումբը հաւանաբար դադրեցնէ Եղուարդի Ջրամբարի ամբարտակի լցարկման եւ գոգաւորութեան բերրի հողաշերտի տեղափոխման աշխատանքները մինչեւ վերջնական որոշում:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՆԻՍ. – Տէր եւ Տիկին Վահան Ալման 300 Ֆր.:

—Լ Օ Թ Օ—

Սէն – Ժերոմի Կապոյտ Խաչի Ջ. Շանթ մասնաճիւղը կը կազմակերպէ վիճակախաղ (լօթօ) հետեւեալ օրերը. –

Դեկտեմբեր 10, Շաբաթ գիշեր, ժամը 8–ին:

Դեկտեմբեր 18, Կիրակի, կէսօրէ վերջ, ժամը 3–ին, Թաղիս Ս. Սահակ – Մեսրոպ Եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Մարսէյլի չորս մասնաճիւղերը խորին շնորհակալութիւններ կը յայտնեն ռատիօ – ԱՅԲ–ի որ թոյլ տուաւ իրենց կատարել ռատիօտոն – համազգային գործողութիւնը Հոկտ. 8 եւ 9–ին, սիրայօժար կերպով:

«ՅԱՌԱՋ»ի ԸՆԹԱՑԻԿ ԱԶԴԵՐՈՒ ՍԱԿԱԳԻՆԸ

Մահազդ	350	(415,10)
Հոգեհանգիստ	250	(296,50)
Շնորհակալիք	250	(296,50)
Հարսնիք, նշանտուք	300	(355,80)
Ծնունդ	300	(355,80)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 18,60% Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):
Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, մինչեւ մէկ քառորդ սիւնակ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8րդ (12-13 տող) մնացեալին:
Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան:

MANIFESTATION A MARSEILLE

Organisée par la Ligue des Droits de l'Homme et la Communauté Arménienne pour protester contre le massacre des Arméniens en Azerbaïdjan
LUNDI 5 DECEMBRE à 16 h 30
Aux mobiles
(La Canebière)

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ Բ.

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

– Ծննդեան 110–ամեակին –

Կը ներկայացնեն՝
ԳՐԻԳՈՐ ՊԸԼՏԵԱՆ
ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

Դեկտեմբեր 4, Կիրակի, ժամը 16–ին Հ. Բ. Ը. Մ.եան Ալեք Մանուկեան սրահը:

118, rue de Courcelles, 75017 Paris

Մուտքը ազատ է:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Վասպուրականի Յայթական հերոսամարտի 74–րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, Մարտ 12, Վասպուրական սրահի մէջ, նուիրուած՝ Արամ – Մանուկեանի մահուան 70–ամեակին:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

Լ Ի Ո Ն
Ս. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Կ Ո Մ Ի Տ Ա Ս

Երգչախումբի 25–ամեակը Շաբաթ, Դեկտեմբեր 10, ժամը 21–ին Եկեղեցւոյ սրահը, հովանաւորութեամբ՝ Լիոնի Հայ Ազգային Միութեան, եւ նախագահութեամբ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Գեղարուեստական ճոխ բաժին:

Մուտքը ազատ է:

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԿԱՊ. ԽԱՉԻ Անիէռ — Պուա–Գոլոմպ եւ Արժանթէօյի «Անանուն» մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 5, ժամը 20.30–ին՝
CENTRE ADMINISTRATIF ET SOCIAL
16, place de l'Hotel de Ville
ASNIERES

ԿԱՊ. ԽԱՉԻ Փարիզի Ս. Թաղէոսեան մասնաճիւղի ընդ. անդամական ժողովը Շաբաթ, Դեկտեմբեր 3, ժամը 16.30–ին, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տունը:

Տ Օ Ն Ա Ծ Ա Ռ

ԴՊՐՈՑԱՍԷՐ ՏԻԿՆԱՆՑ ԵՐԿՍԵՌ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

աւանդական տօնածառը՝ Յունուար 8 Ռէնսիի հանդիսասրահին մէջ, ժամը 13–էն սկսեալ:

JOUR DE L'AN ET NOEL ARMENIEN A EREVAN

du 26 décembre 1988 au 08 janvier 1989

Renseignements et inscriptions :

PARIS	Levon BAGDASSARIAN **SABERATOURS** 31, rue d'Argenteuil, 75001 PARIS tél : 42 61 51 13
LYON	Varoujan SARKISSIAN **SEVAN VOYAGES** 48, cours de la Liberté, 69003 LYON tél : 78 60 13 66
MARSEILLE	Jacques CHELELEKIAN **VOYAGES WASTEELS** 87, La Canebière, 13001 MARSEILLE tél : 91 03 16 28 et 91 95 90 12 (Madeleine)

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Կապոյտ Խաչի Սէն – Ժերոմի մասնաճիւղի ճաշ – պարահանդէսը Մարտ 11–ին: Մանրամասնութիւնները յետագային:

ՍԱՄՈՒԷԼ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

Տ Օ Ն Ա Ծ Ա Ռ–ի հանդէսը՝

Դեկտեմբեր 17, Շաբաթ, ժամը 18–ին վարժարանի սրահին մէջ:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ

Բոլոր կազմակերպութիւններէն կը խնդրուի նկատի ունենալ՝

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ՓԱՌԱՏՕՆԸ

Մարտ – 3 — 4 — 5 –

Կազմակերպութեամբ՝ Գարուն երգչախումբի տնօրէնութեան:

ՇԱԲԱԹ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 3

SAMEDI
3 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 16.895 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNEE — No 16.895

ԱՐՑԱԽ

ԿՈՐԲԱՉՈՎ ԴԵՌ ԼՈՒԾՈՒՄ ԿԸ ՓՆՏՐԷ...

Ա. ՄԱՆՈՒՉԱՐՈՎ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԱԾ

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ ԱՌՋԵՒ ՎՈԼՍԿԻ ՉԻ ԾԱԾԿԵՐ ԻՐ ՄՏԱՀՈԳՈՒԹԻՒՆԸ

ԱԴՐԲԵՋԱՆԷՆ ԳԱՂԹԸ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻ

ԲԱՔՈՒԻ ՑՈՒՑԱՐԱՐՆԵՐԸ ԱՐՑԱԽԻ ԿՑՈՒՄԸ ԿԸ ՊԱՀԱՆՋԵՆ

Ինը ամիս անցաւ եւ վերջին լուրն այն էր, Հինգշաբթի իրիկուն, որ Կորբաչով կրեմլին հրաւիրած է երկու Հանրապետութեանց պատասխանատուները, որպէսզի լուծում մը գտնեն։ Անուապն տարօրինակ է այսքան անճարակութիւն կամ անկարողութիւն, գոնէ առժամապէս, կարգադրելու հարց մը, որ ինը ամիսներու ձգձգումով ծառայեց միայն հրահրելու կիրքերը, Ազերիներու մօտ արթնցնելու հին հին ախորժակներ ջարդի եւ տեղահանութեան, Հայերու մօտ ծնունդ տալու նոր եւ խոր յուսահատութեան մը – և յուսահատութիւնը խելօք խորհրդատու մը չի կրնար ըլլալ–։ Ի՞նչպէս բացատրել քաղաքական այսքան ձախաւեր գործ մը Խորհրդային Միութեան նման հզօր Պետութեան մը կողմէ։

Ի՞նչ է այսօր կացութիւնը։ Ոչինչ լուծուած է եւ ամէն կողմ միայն վնաս կայ, եթէ մէկդի դնենք այն քանի մը փշրանքները որոնք շնորհուեցան Արցախի, կրթական եւ մշակութային գետնի վրայ։

Ներքին նախարարութիւնը, գրեցինք երէկ, յայտնեց թէ 28 մեռեալ կայ, ճշդելով միայն 3-ին ազգութիւնը՝ մէկ Ռուս, մէկ Բելօռուս եւ մէկ Ուկրանացի, որոնք շատ հաւանաբար խորհրդային երեք զինուորներն են։ Մէկ Հանրապետութենէն միւսը գաղթը կը շարունակուի։ Շուրջ 50 հազար Հայեր հասած են Հայաստան եւ 40 հազար Ազերի ալ Ազրբէջան գացած են։ Այս առընչութեամբ «Լիպերասիոն» կ'արձագանգէր Համբարձում Գալստեանի տուած մէկ տեղեկութեան ըստ որուն Կիրովաբադէն տարափահար գաղթող Հայերուն փաստաթուղթ մը ստորագրել կը տրուի, ուր կը յայտարարեն որ ինքնաբերաբար, կամովին որոշած են մեկնիլ, ոչ մէկ թշնամական ընդգծում կը տածեն Ազրբէջանի Հանրապետութեան նկատմամբ եւ կ'ընդունին որ իրենց բնակարաններն ու ինչքերը Ազերի Հանրապետութեան սեփականութիւնն են։ «L'histoire comme une idiote se répète» ըսած է Փօլ Մորան եւ ի լուր այս թրքաւարի նոր կարգադրութեան, որեւէ մեկնաբանութիւն աւելորդ է։

Ղարաբաղի մէջ ձերբակալուած է Ա. Մանուչարով, որ շինարարութեան նիւթերու գործատան տնօրէն է, բայց մանաւանդ (լուծուած) Կռունկ Կոմիտէի պատասխանատու (ինչ որ կը համապատասխանէր Ղարաբաղ Կոմիտէին Ստեփանակերտ)։ Ի դէպ, ձերբակալութեան տրուած պատճառաբանութիւնը պաշտօնազանցութեան կը վերաբերի, այսինքն ենթական չահագործած է իր դիրքը եւ անպարկեշտ գործունէութիւն ունեցած, ինչ որ առնուազն բաւական «գիտաւոր» բան մըն է այս օրերուս։ Մնաց որ նման ձերբակալութեան մը փորձը եղած էր արդէն աւելի երկու շաբաթ առաջ (երբ մենք Երեւան էինք) առաւօտեան ժամը 3-ի մօտ եւ դուռ – դրացի փողոց թափելով արգելք հանդիսացած էին (տե՛ս «Յառաջ» Նոյեմբեր 23)։

Ներքին նախարարութեան մամուլի բաժանմունքի պետը՝ Բորիս Միխայլիլով կը դատապարտէ «Հակընկերվարական հակապերեստրօյկա կամ կաշառակեր տարրերը» ինչպէս նաեւ «քաղաքական փառամոլ արկածախնդիրները»։

Ամէն պարագայի մէջ Վոլսկի, Մոսկուայի յատուկ պատուիրակը Ստեփանակերտ ելոյթ ունենալով Գերագոյն Խորհուրդին առջեւ (սահմանադրական քուէարկութենէն ետք) չէ ծածկած իր մտահոգութիւնը։ Շեշտած է թէ շրջանին մէջ, չորս ամիսէ ձեռք առնուած միջոցները ակնկալուած արդիւնքները չեն տուած։ Եթէ, կ'ըսէ, այսօրուան դէպքերը «սպառնական» բնոյթ կ'առնեն, ատոր պատճառն այն է որ դեռ «խմբակներ»ու (քլան) ձեռքն է իշխանութիւնը երկու Հանրապետութիւններու մէջ, որոնք «կ'ենան» նաեւ անշուշտ նախկին ղեկավարներու ազգութեանց քաղաքականութեան կոպիտ սխալները։ Վոլսկի կ'ամբաստանէ երկու Հանրապետութեանց ղեկավարները, որ մերժած են որեւէ զիջում, Մոսկուա ներկայ երեսփոխանները որ մերժած են որեւէ խօսակցութիւն, մեթինկներն ու մտաւորականները, երկու ազգութեանց, որ «իւղ լեցուցած են կրակին վրայ»։

Կրեմլինը, կը գրէր «Ֆիկարօ» Դեկտեմբեր 2-ին, չի ծածկեր իր անկարողութիւնը։ Երկու շաբաթ է լուսարգել պարտադրած է երկու Հանրապետութեանց 19 շրջաններու մէջ, ինչ որ արգելք չէ որ Բաքուի մէջ 20-էն 40 հազար հոգի հակահայ ցոյցերը շարունակէ։ Դեռ աւելին, անոնք կը պահանջեն որ կարգուկանոնը վերահաստատուի Ղարաբաղ եւ ԱՅԴ ՇՐՋԱՆԻՆ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՊԱՏԿԱՆԻԼԸ ՎԵՐՋՆԱՊԷՍ ԵՒ ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐԱՊԷՍ ՎԵՐԱՀԱՍՏԱՏՈՒԻ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ԿՈՂՄԷ (ընդգծումը՝ մեր կողմէ)։ Հայաստանի գործատուներու մեծ մասը գործադուլը կը շարունակէ։ Ստեփանակերտի մէջ, պաշարման վիճակը ոչ մէկ արդիւնք տուած է։ «Վարչական» ձերբակալութիւնները կը շարունակուին։ Ինչպէս գրած էինք անցեալ շաբթու 550 Հայեր կան Շուշիի Բերդի բանտը։

Գերագոյն Խորհուրդի երեսփոխանները կոչ ըրած են երկու Հանրապետութեանց Գերագոյն Խորհուրդներուն որպէսզի հաշտեցողութեան ճամբայ մը գտնեն եւ արգելք հանդիսանան ատելութեան զարգացման։

Անգամ մը եւս «շշուկ մը» ըստ որուն Կորբաչով պիտի օգտուէր (Ուրբա՞թ) շահակից կողմերու եւ գլխաւոր ղեկավարներու ներկայութենէն հռչակելու համար Լեռնային Ղարաբաղի վարչական առժամեայ ենթակայումը Կրեմլինի։ Հաւատա՞նք, ինը ամիսներու նման յուսալէ ետք, որ այս անգամ միայն շշուկ չէ, յոյս չէ այլ՝ իրականութիւն մը։

× «Լիպերասիոն» կարճ արձագանգ մը կուտար Ուրբաթ օր (Դեկտեմբեր 2), Հինգշաբթի իրիկուան ցոյցին, արձանագրելով հետեւեալը. –

«Քանի մը տասնեակ անձեր խորհրդային դեսպանատան առջեւն էին պատասխանելով մարդկային իրաւանց ֆրանսական լիկայի, ՄՌԱՓ-ի, ԼԻՔՐԱ-ի, ԷՍ – Օ – ԷՍ – ՌԱՍԻԶՄ-ի եւ 100 Հայերու խումբին հրաւէրին»։

Թող թոյլ տրուի մեզի խորհրդածութիւն մը, եթէ Փարիզի հայ գաղութը ի վիճակի չէ մէկ հատիկ – միայն մէկ հատիկ թող ըլլայ – ԶԱՆԳՈՒԱԾԱՅԻՆ ՑՈՅՑ մը կազմակերպել խորհրդային դեսպանատան առջեւ, թող ամէն մարդ տունը նստի, որպէսզի գոնէ ծիծաղելի չըլլանք եւ մեր խեղճուկրակութիւնը չհրապարակենք։ Քանի մը տասնեա՞կ ցուցարար, ան ալ ՉՈՐՍ ծանօթ կազմակերպութիւններու օժանդակութեամբ...։

× Դեկտեմբեր 2-ի «Միլլիյէթ» օրաթերթը արձագանգելով Հ. Ոսկանեանի խիստ արտայայտութիւններուն ու Ս. Տատլեանի ուղղուած քննադատութիւններուն, կը գրէ. «մինչ ազերի ղեկավարին խօսքերը ծափահարուեցան միմայն ազերի ու մաս մըն ալ միջին ասիացի երեսփոխաններու կողմէ, Ոսկանեան իր խօսքերուն աւարտին արժանացաւ ամբողջ դահլիճին խանդավառ ծափահարութեան»։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊԷՆԱԶԻՐ ՊՈՒԹԹՈՅԻ յանձնուեցաւ Փաքիստանի նոր կառավարութիւնը կազմելու պաշտօնը։ Ան աղջիկն է նախկին վարչապետ Ալի Պութթոյի, որ զօր. Զիա ուլ Հաքի զինուորական հարուածով տապալած ու մահուան դատապարտուած էր 1979-ին։ Պէնազիր Պութթօ, 35 տարեկան, ղեկավարն է Փաքիստանի ժողովրդական կուսակցութեան որ յաղթանակեց Նոյեմբեր 16-ի ընտրութիւններուն։ Պէնազիր Պութթօ վաթսուն օրուան ընթացքին պէտք է յայտարարէ իր կառավարութեան կազմը։ Առաջին կին ղեկավարն է իսլամական աշխարհին մէջ։

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ Գերագոյն Խորհուրդը սահմանադրական փոփոխութիւնը ձեռնամբարձ քուէարկեց, 5 երեսփոխան համարձակեցան դէմ քուէարկել, 27 ուրիշներ ալ ձեռնպահ մնացին։ Այս փոփոխութիւնը, ինչպէս ծանօթ է, նախագահական վարչակարգ մը կը ստեղծէ, ամրապնդելով Գերագոյն Խորհուրդի նախագահին իշխանութիւնը, ներկայիս՝ Կորբաչովի։ Մինչեւ վերջը պալթեան Հանրապետութիւնները փորձած են յայտնել իրենց վերապահութիւնները։ Փորձ մըն ալ եղած է սրբագրութիւն մը անցընել տալու, բայց ապարդիւն։

ԹՈՒՐՔԻՈՅ պաշտպանութեան նախարարը Է. Վուրալհան Ուաշինկթընի մէջ հանդիպում ունեցած է Ծերակոյտի զինեալ ուժերու յանձնախումբէն դեմոկրատ Քարլ Լէվինի հետ որ ծանօթ է իր հայանպաստ կեցուածքով։ Լէվին հարց տուած է թէ Թուրքիա ի՞նչպէս կ'ընկալէ Հայաստանի վերջին պատահարները, եւ թէ Թուրք – խորհրդային սահմանին վրայ զինուորական յաւելեալ միջոցառումներ կիրարկուա՞ծ են։ Թուրք նախարարը պատասխանած է թէ այս ուղղութեամբ որեւէ նոր կարգադրութեան մասին չեն մտածած։

ՀԵՌԱԳԻՐ ՊԱՊԻՆ

ԱՌ ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹԻՒՆ
ՅՈՎՀ. ՊՕՂՈՍ Բ.
ՍՐԲԱԶԱՆ
ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏ
ՎԱՏԻԿԱՆ

Մեծապէս մտահոգ եւ վրդոված, Հայաստանէն եւ Սփիւռքէն հասնող՝ քրիստոնեայ անմեղ հայ ժողովուրդին վրայ Ադրբեջանի մէջ գործուած ջարդի եւ անդրագոյն սպառնալիքի ցնցիչ լուրերէն, 1915 թուականի ողբերգական եղելութեանց տխուր յիշատակով եւ յանուն բազմաթիւ ազգակիցներու որոնք մեզի կը հեռաձայնեն աշխարհի ամէն կողմերէն, կը դիմենք ձերդ սրբութեան բարեխօսելով ձեր հեղինակաւոր միջամտութիւնը՝ միջազգային պետական Գլուխներու եւ պատասխանատուներու մօտ, ազդելու համար համաշխարհի հանրային կարծիքին վրայ եւ կանխելու՝ յանուն կրօնքի եւ ազգերու իրաւունքին՝ ուրիշ աղէտներ, արծարծելով մարդկային եղբայրութեան հարազատ զգացումները։ Կը հայցենք առաքելական ձեր օրհնութիւնը, վստահելով ձեր սուրբ աղօթքներուն եւ հայրական հոգածութեան՝ մեր սիրելի հայ ժողովուրդին սասանեալ ճակատագիրը։

ՀԱՅՐ ՆԵՐՍԷՍ ՏԷՐ – ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Առաջնորդ
Մխիթարեան Միաբանութեան
եւ բոլոր միաբանակիցները
Ս. Ղազար մայրավանքի

Նոյեմբեր 28, 1988

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵՆԷՆ

Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութիւնը որոշած է Ռոբերտ Սմբատի Աւոյեանը նշանակել կապի նախարար։

Ան ծնած է 1939-ին Վրաստանի Բոգդանովկայի Գորելովկա գիւղը։ Աւարտած է Օտեսայի կապի ելեկտրաթեքնիքական հիմնարկը։

1967-էն ի վեր կ'աշխատէր Հայաստանի կապի նախարարութեան մէջ. 1967 – 1977 թուականներուն եղած է Կամոյի ռատիօկայանին ճարտարագէտ, աշխատանոցի պետ. 1979-էն կը վարէր Հայաստանի կապի նախարարի տեղակալի պաշտօնը։

**

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ

Երեսփոխան Սուրէն Սամուէլի Աւետիսեան ընտրուած է Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութեան նախագահի տեղակալ։

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 20 / 29)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի Նոյեմբեր 22ի նստաշրջանին զեկուցումով հանդէս եկած է Հայաստանի Պետպլանի

(Շար.ը Դ. էջ)

«ԲԱՐԵՒ ՀԱՄՇԷՆՑԻ ՀԱՅԵՐ»

Համշէնցիները Ը. դարու վերջին Սեւ ծովու հարաւ-արեւելեան ափին բնակութիւն հաստատած Հայեր են: ԺԸ. դարու սկիզբին խոյս տալով օսմանեան բռնակալութեան լուծէն սկսան ամփոփուիլ Սեւ ծովու հարաւային ափերուն՝ Սինոպէն Պաթում: ԺԹ. դարուն, յատկապէս 1877 – 78-ի ռուս – թրքական պատերազմէն ետք ու աւելի ուշ՝ 1915 – 20-ի ընթացքին Համշէնցիներու մեծ մասը գաղթեց Սեւ ծովու կովկասեան ափը՝ Վրաստանի Սուխում, Գուդաութա, Մծարա, Գագրա քաղաքները:

Նոյեմբեր 11-ի «Գրական Թերթ»ին մէջ վերի խորագրով կը տրուի համառօտ սղագրութիւնը այն ասուլիսին որ տեղի ունեցած է Հայաստանի Գրողներու Միութեան քարտուղարներէն Յովհ. Մելքոնեանի ու Աբխազիայի հայկական գրական միաւորին անդամներուն միջեւ:

Զրոյցը կը սկսի այս միաւորին նախագահ Յ. Գուրունեանի* ուրախութեան ու բողոքի խօսքերով. ուրախ են որ Հայաստանի ուշադրութեան արժանացած են. ուրախ են որ Հայաստանի Գրողներու Միութիւնը իր ներկայացուցիչը ուղարկած է որ տեսնէ թէ գրական – մշակութային ի՞նչ կեանքով կ'ապրին համշէնցի աւելի քան 120 հազար Հայերը: Բողոք ունին, որովհետեւ իրենց մօտ «Հայաստանից գրողներ եղել են, բայց նրանք հիմնականում այստեղ են եկել հանգստանալու նպատակով»:

Համշէնցի Հայերը Աբխազիայի դժուարամատչելի լեռներուն լանջերուն վրայ բնակութիւն հաստատելէ ետք «տուն են դրել, ապրուստի տէր են դարձել, ապա հոգեւորի՝ դպրոցի, գրի ու գրքի, մշակոյթի ճարն են տեսել...»: Սուխումի մէջ քսանական թուականներուն հայերէն չորս թերթ լոյս տեսած է. «Լոյս», «Նոր կեանք», «Փարոս», «Կարմիր աստղ»: Ատկէ զատ երեսնական թուականներուն Աբխազիայի Գրողներու Միութեան օրգան՝ «Սովետսկի պիսատել Աբխազիի» թերթի մէկ էջը հայերէն եղած է:

Իսկ հիմա «Հայերէն ոչ մի թերթ, ոչ մի էջ, ոչ մի բան» կը պատասխանէ Վ. Կանտուզեան, ու կը շարունակէ. – «յետպատերազմեան տարիներին հայերէն թերթ ունէինք, հրատարակչութիւնում հայկական բաժին ունէինք, սակայն ստալինական – բերիական բռնակալ կամքի թելադրանքով յիսնական թուականներին փակւեցին: Տարիներ շարունակ դիմում ենք Աբխազիայի ղեկավարութեանը, խնդրագրեր յղում Թիֆլիս, Մոսկուա, ոչինչ դուրս չի գալիս, ոչինչ չեն անում...»:

Նոյն գրական միաւորէն Նիկոլա Դիմուրջեան կ'աւելցնէ. – «մինչեւ պատերազմը նաեւ հայկական թատրոն ունէինք ... առաջ գնալու փոխարէն ետ ենք գնացել, վատացել է մեր հոգեւոր – մշակութային կեանքը»:

Տարիներու կուտակումը ըսել կուտայ Վազգէն Կանտուզեանի «մարմնաւոր քաղցի եւ թերսնման նման մեզ հալումաշ են անում նաեւ հոգեւոր քաղցն ու թերսնումը»: Իսկ Գէորգ Ավչեան կը բանաձեւէ դարմանը որ այնքան ալ բարդ կամ անկարելի չէ. «խնդրում ենք, որ մայր Հայաստանի մամուլը, հեռուստատեսութիւնը, ռատիոն, գրական մամուլը մեզ մի քիչ աւելի քաղցր աչքով նայեն»: Նիկոլա Դիմուրջեան կ'ամբողջացնէ. – «Մեր նախնիները Փոքր Հայքի հզօր ու մեծ Հայեր են եղել: Մեր պապերը Սեւ ծովի այս ափ են գաղթել – եկել՝ Թուրքին թողնելով իրենց հողը, տունն ու տեղը, սակայն իրենց հետ պահել – բերել են ազգային բնաւորութիւնը, պահել – բերել են հոգեւոր կերպն ու կերպարանքը. գիրը, գիրքը, լեզուն...: վերակառուցման եւ հրապարակայնութեան ժամանակները բարով են եկել, երանի շուտ գային. ինչպէս ամէնուր՝ Մայր հայրենիքում, Լեռնային – Արցախում, Սփիւռքում, այստեղ՝ Սեւ ծովի ափերին ապրող համշէնահայի հոգու օրօրոցի մէջ էլ է սկսել զարթնել լաօն՝ հայ լաօն ... Աստծու կամքով հայ ենք ծնուել, հայ ապրենք, հայ մնանք, հայ գոյատեւենք: Ոչ թէ բանը բանից անցնելուց յետոյ իրար գանք՝ միջոցներ ձեռնարկենք, միասնական լինենք, այլ միշտ եւ մշտապէս ի միտ ունենանք որ աշխարհում 1915 թուականի ցեղասպանութիւն որոմողներ կան, սումգայիթեան ցեղային զանգուածասպանութիւն անողներ կան: Մերձսեւծովեան Հայութիւնը ամիսներ շարունակ ցոյցեր է արել Մծարա գիւղում, խստագոյնս դատապարտելով սումգայիթեան արիւնկզակ ջարդարարներին եւ նրանց ցածրապաշտօն ու բարձրապաշտօն հովանաւորողներին, պահանջելով որ ստալինեան անարդարացի վճիռը, յանուն վերակառուցման, արդարացիօրէն բեկանուի եւ Լեռնային Արցախը վերամիաւորուի Սովետական Հայաստանին»:

Ներկայի այս դիրքորոշումէն ետք խօսքը կ'անցնի կրկին մնայուն դժուարութիւններու, «վերջերս դիմել ենք Աբխազիայի կառավարութեանը, որ Սոխումի նախկին հայկական դպրոցի շէնքը, որտեղ երեսնական թուականներին եղել է Ե. Չարենցը, տրամադրեն մեզ եւ այն դարձնենք հայկական մշակոյթի կենտրոն: խոստացել են...»:

Դպրոցական շէնքէ, նիւթական միջոցներէ զատ Համշէնցի Հայերու մեծ հարցն է մանկավարժական պատրաստութեամբ ուսուցիչներու հայթայթումը. «կան աշակերտներ որոնք չորրորդ դասարանում անգամ չեն կարողանում հայերէն գրել – կարդալ: Դասարանից դասարան են փոխադրւում հէնց այնպէս...: Շատ ծնողներ իրենց երեխաներին ռուսական դպրոց են տալիս՝ պատճառաբանելով որ հայկական դպրոցներում որակեալ ուսուցիչներ չկան, եւ երեխաները միջնակարգն աւարտում են ոչ բաւարար գիտելիքներով: Մեզ ուսուցիչներ են հարկաւոր, խնդրում ենք Հայաստանից գան՝ այստեղ դպրոցներում դասաւանդեն»:

Սիրուան Սեւունի ապա մէկ առ մէկ կը թուէ զանազան շրջաններու հայկական վարժարաններու պէտք ունեցած ուսուցիչները: Աբխազիայի մէջ գործող հայկական դպրոցներու թիւը 59ն է. պատասխանատուները կը խնդրեն որ «Հայաստանի գրողները, մտաւորականները օգնեն, որպէսզի պահպանուեն, աւելանան Հայերիս հայ պահող մայրենիի այդ օճախները»:

Աբխազիայի հայ գրողները կը գանգատին նաեւ իրենց անտեսումէն Վրաստանի ու կեդրոնական գրողներու միութիւններուն կողմէ: Յակոբ Գուրունեան կ'ըսէ. – «34 տարուայ ընթացքում միայն ինձ են ընդունել խորհրդային Գրողների Միութեան անդամ. արդէն 12 գրքի հեղինակ եմ: Միաւորման 11 անդամներ մի քանի գրքերի հեղինակներ են, նոյնիսկ ոմանք հինգ գիրքերի հեղինակներ, սակայն նրանց առաջ փակ են խորհրդային Գրողների Միութեան դռները»:

Վրաստանի հրատարակչութիւններու վերաբերումն ալ շատ տարբեր չէ, 34 տարուան ընթացքին վրացական հրատարակչութիւններու հայկական գրական այս միաւորին անդամներուն տրամադրած տեղը 20 մամուլ է միայն, թէ ի՞նչ կը նշանակէ սակայն, ահա հաշիւը. – «Հաշուարկ արեցինք եւ պարզուեց որ տարեկան ամէն մէկիս տպագրել են մէկ մեքենագիր էջ»:

Վերջին խօսք առնողը Ժ. Գուրունեանն է, կ'ըսէ ի միջի այլոց. – «մենք ունենք «Սեւծովեան այգաբաց» վերնագրով ալմանախ, որը 1982 թուականին կազմած – պատրաստած տարանք Թիֆլիս: խոստացան տպագրել 1990 թուականին, դէ, պիտի համբերէինք, ի՞նչ անէինք: Սակայն այս տարի այդ ալմանախը մերժեցին՝ ըստ երեւոյթին Լեռնային Արցախում եւ Հայաստանում կատարուող յուզումները պատճառ համարելով: Եկանք գնացինք Թիֆլիս, պնդեցինք, որ մեզ ընդունի Վրաստանի Հրատպետկոմի նախագահը: Ընդունեց, խօսեցինք, ասեցինք, բայց... ամէն ինչ մնաց նոյնը: Խնդրում ենք որ Հայաստանի մամուլում համշէնահայ գրողները պարբերաբար երեւան, մեզ նրկատի հայկական հեռուստատեսութիւնը, մեզ տիրութիւն անեն Հայաստանի հրատարակչութիւնները...: Խնդրում ենք որ յաճախակի մեր դպրոցների, մեր գրական միաւորման, մեր ժողովրդի թանկագին հիւրերը լինեն Հայաստանի գրողները, արուեստագէտները, մտաւորականներ...: Գան ու ասեն՝ բարեւ համշէնցի Հայեր, այդքանն էլ մեզ համար հոգեկան բաւարարութիւն է, եւ այդքանով էլ մենք կարօտներս կ'առնենք մայր հայրենիքից»:

Աւելի երկար տեսակցութեան մը համառօտ սղագրութեան ամփոփումով արագ մէկ պատկերը ահա, խորհրդահայ ըՍփիւռքի մէկ պատառին՝ Համշէնցի Հայերուն: Օրինակը ընդհանրացնելով կ'ունենանք ամբողջութիւն մը որ մէկ միլիոն հոգի կը գնահատուի. միլիոն մը Հայ, որուն վիճակը արեւմուտքի մեր պայմաններուն կարծես երանի տալ կուտայ. հայ մնալու վճռականութիւնը արգելակող գործօնները տարբեր են հոն: Արեւմուտքի լայնատարած անտարբերութեան ու ինքզինքը անարգել պարտադրող խայտաբղէտ շրջապատներու փոխարէն, անոնք ունին հայ մնալու անհրաժեշտութեան անվրէպ համոզումը. սակայն այդ համոզումը գործնականացնելու ճամբան փակուած է Հայաստանի հետ կապ պահելու դժուարութեամբ, շրջապատին անտեսող, մերժողական կեցուածքով:

Ինչպէ՞ս ընել որ ընդարձակուին Հայաստանի գոնէ կարողականութեան սահմանները, որպէսզի ան՝ մեր հայրենիքը, կարենայ թէ՛ նոր սպասողներէ իր գիրկը ապաստանող զաւակներուն վէրքերն ու ցաւը ամոքել, եւ թէ տէր կանգնիլ իրմէ խլուածներուն. ըլլան անոնք հող, պատմութիւն, մշակոյթ կամ սերունդներ ու ապագայ:

Ա. ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՆՈՐ ԳԻՐՔԵՐ

«ԶՈՐՔ - ՄԱՐԶՊԱՆՑԻ ՀԱՅ ԳԻՐԻ ԵՒ ՄԱՄՈՒԼԻ ԴԷՄՔԵՐ»

(Հեղինակ՝ ԹՈՐՈՍ ԹՈՐԱՆԵԱՆ)

50ական թուականներուն, Սփիւռքի տարբեր գաղութներուն մէջ գործող հայրենակցական միութիւններ, մէկը միւսին ետեւէն լոյսին բերին իրենց հայրենի բնաշխարհին ամբողջական պատմութիւնը ամփոփող յուշամատեաններ: Անոնք կը նպատակադրէին խլել հայրենի յուշերն ու յիշատակները ժամանակի երախէն, կազմել գրաւոր թանգարան մը, զայն կտակելու համար յաջորդական սերունդներուն: Այս տեսակէտով բախտաւոր եղան Կարնեցիները, Տարօնցիները, Այնթապցիները, Խարբերդցիներն ու Ակնցիները եւ դեռ՝ ուրիշներ: Հայկական այլ բնօրրաններ չունեցան այդ բախտը, այլազան պատճառներով, բայց մանաւանդ՝ սկզբնագրիչներու չգոյութեան հետեւանքով: Այդ «անբախտներու» շարքին էին Զորք – Մարզպանցիները, այլ խօսքով՝ Տէօրթ – Եոլցիք:

Բայց ահա, յամի տեառն 1987-ին, Լիբանանի մէջ կայք հաստատած Տէօրթ – Եոլցիներ, հակառակ երկրին մէջ տիրող թոհուբոհին, լոյս ընծայեցին նպատակադրուած յուշամատեանին մէկ բաժինը եղող գիրի ու մամուլի մարզով նուիրուած առանձնատիպ մատեան մը, զոր պատրաստած է հալէպահայ գրող՝ բժ. Թորոս Թորանեան:

Գիրքը, որ կը բաղկանայ 160 էջերէ, մամուլին յանձնուած է Զորք – Մարզպանի Հայր. Միութեան նախաձեռնութեամբ, իբրեւ «Զորք – Մարզպանք» նորահաստատ մատենաշարի անդրանիկ հրատարակութիւն: Հատորին լոյս ընծայման նիւթապէս օժանդակած են Լոս–Անճըլըս բնակող Տէր եւ Տիկին Նուպար եւ Մարօ Յակոբեան:

Կիլիկեան Հայաստանի ձկեր գաւառին ենթակայ ու նարնջաստաններով հարուստ Տէօրթ – Եոլ գիւղաքաղաքը, որ 700 տարուան հնութիւն ունի, ներկայիս մաս կը կազմէ Թուրքիոյ Հաթայ նահանգին: Գրեթէ նախնական տիպի բնակավայր մըն է, ծուարած՝ Ալեքսանդրէթի ծոցին մերձակայ ափերուն: Փոքրիկ այս բնօրրանն է ահա, որ մեր ժողովուրդին տուած է աւելի քան երեք տասնեակ հայ գիրի սպասաւորներ, որոնց կարեւոր մէկ մասը տակաւին երիտասարդ՝ գործունէութեան ընդարձակ դաշտ մը ունի Սփիւռքի մէջ: Հաւանաբար, գիրքին մէջ կան նաեւ մոռցուած անուններ: Բժ. Թորանեան, որ անձնապէս ճանչցած է Տէօրթ – Եոլցի գրողներուն մեծ մասը եւ կամ թղթակցած անոնց հետ, յոյս կը յայտնէ, թէ մօտիկ ապագային գուցէ կու գայ մէկը եւ կը համալրէ իր պատրաստած այս շարքը:

Գիրքին մէջ տեղ գտած հայ գիրի առաջին սպասաւորը ամերիկահայ ծերունազարդ բանաստեղծ Ալեք Գըլճեանն է, որ Տէօրթ – Եոլցի ապրող երիցագոյն գրողն է միաժամանակ: Խորունկ հայկականութիւն եւ մարդկայնութիւն բուրող իր երգերով շատերը ոգեշնչած այս բանաստեղծը ունի երկու քերթողագիրքեր՝ «Երգեր Ուրացման եւ Զղջումի» (1938) եւ «Երգեր Հողի եւ Հաւատացման» (1985): Յարաբերաբար քիչ արտադրող գրող մըն է:

Միհրան Տէր Ստեփանեան եղած է գըլխաւորաբար մամուլի աշխատող մը: Ծանօթ է իր «պարատիկ»ով, Դաւիթ ստորագրութեամբ: Բժ. Թորանեան կը հաստատէ, թէ ան արտադրած է աւելի քան 3000 էջ լեցնող գործ (պատմուածք, վիպակ, բանաստեղծութիւն, քրոնիկ, առակներ եւայլն), որ հրատարակուելու պարագային դիւրաւ կրնայ կազմել չորս ծաւալուն հատորներ: Այսուհանդերձ, ան արդարօրէն դիտել կու տայ, թէ հակառակ իր գրողի տաղանդին, Միհրան Տէր Ստեփանեանի գործերը չեն վայելեր արուեստին լրիւ պաշտպանութիւնը:

Տէօրթ-Եոլցի գրողներու կարաւանին մէջ 3րդ տեղը գրաւած է Արիս Շալեան, հայրենադարձ գրողը, որ ունի երախտաշատ աշխատանք մը Սփիւռքի մէջ (Սուրիա – Լիբանան): Աշխատակից՝ գրական հանդէսներու, հրատարակած է ինը հատորներ, որոնցմէ հինգը տպուած են Հայրենիքի մէջ: Թորանեան շեշտը դրած է յատկապէս հէքեաթագիր Շալեանի վրայ, «որուն պատումները տաղաչափեալ պոէմներ են»:

Եւ ահա, հայ գիրի անխոնջ մշակ մը եւս՝ Սեդրակ Կէպէնլեան, որ եղած է հրատարակիչը Հալէպի հայկական առաջին օրաթերթին՝ «Հայ Ձայն»ի, 1918-ին: Յուսահատիլ չգիտցող խմբագիր մը եղած է ան: Հրատարակած է «Միտում» խմորատիպ թերթը Տէօրթ – Եոլի, «Հայ Ձայն» եւ «Հայ Ցաւ» թերթերը Հալէպի եւ Ատանայի մէջ: Հուսկ՝ «Ցենարան»ը Կիպրոսի մէջ (1959 – 62): Թորանեան համոզուած է որ «մամուլի պատմութիւնը պիտի չմոռնայ զինք»:

«Ազդակ» օրաթերթի հիմնադիրն ու երկար տարիներու արտօնատէր Հայկ Պալեանը եւս Զորք – Մարզպանի զաւակ է: Իրեն նման, Սարգիս Պալեան (կրթական մշակ, հրատարակած է դասագիրքեր), Յակոբ Պալեան (Ֆրանսաբնակ մըտաւորական եւ ԱՅԲ ռատիօկայանի պատասխանատու) եւ Օհան Պալեան (Armenian Weekly-ի խմբագիր) կը սերին Զորք – Մարզպանցի ծնողքներէ:

Իր ծննդավայրին վրայ հիացող մըն է նաեւ Մինաս Խապըրիկ, որ հեղինակն է «Եթէ Զորք – Մարզպանը ինծի հետ խօսէր» յուշապատմագրական երկին (1983):

Ֆրանսաբնակ Սոփոկլեան եղբայրները եւս (Ասատուր եւ Լեւոն) բնիկ Տէօրթ – Եոլցի գիրի սպասաւորներ են: Ասատուրը, որ կեանքին հրաժեշտ տուած է տասնամեակ մը առաջ, եղած է շնորհալի բանաստեղծ եւ հրատարակած հինգ գիրքեր, իսկ Լեւոնը ցայսօր կը մնայ աշխատակիցներէն մին Փարիզի «Յառաջ» օրաթերթին, ստորագրելով գրախօսականներ, պատմուածքներ եւ դիմանկարներ:

Երկրագունդի հեռաւոր մէկ ափին՝ Աւստրալիոյ մէջ հաստատուած գրող մըն է Զաւէն Եկէնեան, որ ծնած է Զորք – Մարզպան եւ լոյսին բերած երեք քերթողագիրքեր՝ «Կեանքին հետ» (1952), «Մարդը վեր Աստղերէն» (1955) եւ «Արցունք – Ժպիտ» (1987):

Տէօրթ – Եոլցի գիրի սպասաւորներուն մէջ են նաեւ չորս Լէփէճեաններ: Առաջինը՝ Պետրոս Լէփէճեան՝ կ'ապրի Երուսաղէմ, ունի մէկ քանի գրութիւններ՝ «Շիրակ»ի մէջ: Իր եղբայրը՝ Կայծակ Լէփէճեան կ'ապրի Հայրենիքի մէջ, ուր վերջերս հրատարակեց «Տաղարան» խորագրեալ բանաստեղծութիւններու հատորը: Երրորդը, որ դարձեալ կը կոչուի Պետրոս Լէփէճեան, առաւելաբար ծանօթ է Պետրոս Վիգէն եւ Արահեղ գրչանուններով: Ունի ծաւալուն վէպ մը՝ «Անուարտ Սէր» խորագրով: Մահացած է 1985-ին: Իսկ Կարպիս Լէփէճեանը, որ ներկայիս ուսանող է Երեւանի Թատերական Հիմնարկը, աշխատակցած է «Արարատ» օրաթերթին՝ ընկերային – թատերական յօդուածներով: Հալէպի մէջ բեմադրած է թատերգութիւններ:

Լիբանանահայ ծանօթ գրող Արամ Սեփեթճեան եւս Զորք – Մարզպանցի ապրող ամէնէն վաւերական անուններէն մին է: 1964-էն ասդին հրատարակած է չորս գիրքեր՝ «Անլոյս Գիշերներ», «Կեանքի կարօտով», «Ողջակէզ» եւ «Ես սեւ եմ... բայց գեղեցիկ» (1985):

Կարաւանը երկար է տակաւին: Տէօրթ –

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԿՏԱԿՈՒԱԾ ՍԱՆԱՍԱՐԵԱՆ ԽԱՆԸ

ՈՐ ԻԲՐ ԼՔԵԱԼ ԳՈՅՔ ԷՎԳԱՖԻ ՓՈԽԱՆՑՈՒԵԼԷ ՎԵՐՋ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԻՍԹԱՆՊՈՒԼԻ ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ ԴԱՐՁԱՒ

ՆՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆ ԵՆԹԱՐԿՈՒԵԼՈՎ, ԳՈՐԾԱՏԵՂԻԻ ՊԻՏԻ ՎԵՐԱԾՈՒԻ

×

Նոյեմբեր 14 թուականի «Ճումհուրիյէթ» օրաթերթը կը հաղորդէ թէ համբաւոր «Ռուսիկանութեան կեդրոն» Սանասարեան խանը, առեւտուրի կեդրոնի կը վերածուի եւ այդ առթիւ սենեակներ կը տրամադրէ յիշատակներուն քաղաքական ամբաստանեալներէ ոմանց որոնք այդ պատմական շէնքի վերնայարկը այլազան առնչանքներու ենթարկուած են :

Ես ալ իմ հաշւոյս պատիւը ունեցած եմ քանիցս այցելելու Սանասարեան խանի վերնայարկը ուր կը գտնուէր ոստիկանութեան քաղաքական ճիւղի հարցաքննիչ պաշտօնեաներու գրասենեակը ուր արդար բլլալու համար պէտք է խոստովանիմ որ առնչանքի բնաւ չեմ ենթարկուած այլ պարզ հարցաքննութենէ մը յետոյ, ազատ արձակուած եմ : Այդ դըրւագներու մանրամասնութիւնը, որքան կը յիշեմ, ասկէ առաջ պատմած եմ Բ. Էջի հերթական տամասակներուս մէջ, ուստի աւելորդ կը համարեմ անդրադառնալ անոնց, բայց կը զարմանամ «Ճումհուրիյէթ»ի որ Սանասարեան խանը Սանասարեանի վերածելէ յետոյ թերի եւ պակասաւոր տեղեկութիւններ կուտայ այդ պատմական խանէն :

Ուրեմն հայ մամուլի իբր երիցագոյն խմբագիր, ինծի կը վիճակի պատմել Սանասարեան խանի ոդիսականը որ 1927-ական թուականներու դատավարութեամբ հանրային կարծիքը բաւական զբաղեցնելէ յետոյ, դատարանի որոշմամբ փոխանցուեցաւ էվգաֆին :

Որքան կը յիշեմ Էրզրումցի կրթասէր Սանասարեան եղբայրները Սիրքէճիի մէջ կառուցանել կուտան արդի հոյակապ խանը, գայն կտակելով Կեդրոնականին : Բայց զինադադարի շրջանին՝ 1918-ին Անգլիացիք զայն բռնագրաւելով կը վերածեն համաձայնական ուժերու ոստիկանութեան կեդրոնի :

1920-ական թուականներուն, Իսթանպուլը բռնագրաւող ուժերու հեռացումէն յետոյ Կեդրոնական վարժարանին կըտակուած այդ շէնքը Նարոյեան Պատրիարքի օրով, Ազգային Վարչութեան կողմէ իբր գործատեղի մաս առ մաս վարձու կը տրուի առեւտրական հաստատութեանց, որպէսզի անոր հասոյթը յատկացուի Կեդրոնական – Սանասարեան Վարժարանի չքաւոր ուսանողներուն :

Վարչութիւնը անխոհեմութիւնը կ'ունենայ շէնքին մէկ մասն ալ Կաթի Ընկերութեան մը վարձելու որու վարիչները երբ ամսական չեն տար, կը յանձնուին դատարան :

Այդ օրերու հայ մամուլը քննադատած էր վարչութիւնը եւ Նարոյեան Պատրիարքը որ ըստ կտակի լիազօրն էր Սանասարեան խնամակալութեան : Երկարատեւ դատավարութենէ մը յետոյ, դատարանի որոշումով կը մերժուի Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Նարոյեանի լիազօրութիւնը եւ Սանասարեան խանը կը փոխանցուի էվգաֆին :

Այդ թուականէ ն յետոյ ալ՝ Պետրոս Աթրունիի տնօրէնութեան շրջանի Կեդրոնական վարժարանը երկար տարիներ կոչուեցաւ Կեդրոնական Սանասարեան Վարժարան, որու ուսանողները իրենց յաղթարթ համազգեստին ու գլխարկին վրայ կը կրէին Կ. Ս. ոսկեթել մակագրութիւնը, բայց Պետրոս Աթրունիի հըրաժարումէն յետոյ, պատմութեան խառնուեցաւ Սանասարեանը :

Ա. Գ.

«Ժամանակ», (Նոյեմբեր 14)

Նոյն ծնունդ առած հայ գիրի եւ գրականութեան սպասաւորներու շարքին են փարիզի՝ երբեմնի «Արեւմուտք» շաբաթաթերթի (1945 – 52) վարիչը՝ Մեսրոպ Գույումճեան, ամերիկահայ մտաւորական Զարեհ Զարդուն, գուլպերթենկ բանաստեղծ եւ գրարարագէտ Մարտիրոս Մինասեան, յօդուածագիրներ Արտաշէս Տէր Գէորգեան, Գէորգ Գառեան, Սեդրակ Քէմճեան եւ տոքթ. Եղիա Ադխաչերեան, Սիլվա Տէր Ստեփանեան (դասագիրքերու հեղինակ), Յակոբ եւ Օհան Պօղոսեան եղբայրները, Մինաս Գօճայեան, Սարգիս Մաղաքեան (հեղինակը «Տէօրթ – Եօլի Հերոսամարտը» գիրքին), Սարգիս Մինասեան (խմբագիր «Նոր Օր» եռօրեայի), Սարգիս Մաճարեան, Մարտիրոս Տէր Ստեփանեան :

Ահաւասիկ փաղանգը հայ Տէօրթ – Եօլին : Իրապէս գնահատելի եւ ողջունելի մէկնարկում մը, որ մեծապէս խթանը կրնայ ըլլալ լոյսին բերուելիք Զորք – Մարզպանի համապարփակ յուշամատեան – պատմագիրքին :

Չմոռնանք աւելցնել, որ գիրքը ունի երկրորդ մաս մը եւս, որ ծաղկաքաղ մըն է. Զորք – Մարզպանցի գրողներու արձակ եւ չափածոյ երկերէն : Էջեր, որոնք ցոյց կու տան, թէ Տէօրթ – Եօլցի գրողը իր գրախտանման ծննդավայրի նաբընջածաղիկներու բուրմունքն է խառնած մեր գրութեան անդաստանին :

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Հալէպ)

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ ԿՐՏՍԵՐԱԳՈՅՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԸ

Նոյեմբեր 6, 1988 :

Բացառիկ օր մը Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչին համար, որ «կը տօնէր» իր կրտսերագոյն մասնաճիւղին ծնունդը՝ Վօ – Ան – Վըլէնի մէջ :

Հայրենակիցներ, ընկերուհիներ, քոյր կազմակերպութիւններ, բոլորն ալ ներկայ էին հոն՝ եկած Փարիզէն, Մարսէյլէն, Կրընոպլէն, Լիոնէն, Վալանսէն ու Տեսինէն :

Քաղաքապետարանին կողմէ տրամադրըւած սրահը լեցուն էր բազմութեամբ : Ներկաներուն մէջ կարելի է յիշել փոխ–քաղաքապետ՝ Պր. Արման Մենգիքեան, Դըրզոցական հարցերու պատասխանատու՝ Պր. Րընէ Պօվրի, Համազգայինի Մարսէյլի Կրթական կեդրոնի, Հ. Յ. Դ. Տէսինի կոմիտէութեան, Տէսինի Մշակութային Տան, Ռատիօ Արմէնիի եւ Ֆրանս – Արմէնիի ներկայացուցիչները :

Պր. Պօվրիի եւ Մենգիքեանի յաջողութեան եւ բարի գալուստի մաղթանքներէն ետք՝ Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Շրջանային Վարչութեան անունով խօսք առաւ ատենապետուհին՝ ընկերուհի Ֆօրլանի, որ յիշեցնելէ ետք Կապոյտ Խաչի դերն ու պարտականութիւնները տարասփիւռ հայութեան հանդէպ, շեշտը դրաւ մասնաւորաբար խաչուհիի գիմագիծին վրայ, որ «համեստօրէն եւ մէկդի դրած ամէն անձնասիրութիւն, պարտի ծառայել իր ժողովուրդին» :

Ապա բեմ հրաւիրուեցաւ հիւրաբար շրջանս գտնուող, ՀՕՄ–ի ատենապետուհի՝ ընկերուհի Արփի Պալեան, որ թելադրեց, գործել իր շրջանին, իր քաղաքին ու երկրին հայութեան համար, բայց նաեւ չմոռնալ «բաց թողուլ պատուհանները դէպի այլ գաղութներու իրագործումներն ու կարիքները» եւ այս՝ ըճանչնալու, ուռճանալու եւ վսեմանալու ի խնդիր :

Մասնաճիւղը անուանակոչուեցաւ Սաթենիկ :

Ապա 13 նորագիր խաչուհիները հրաւիրուեցան կատարելու իրենց ուխտը :

Հիւրասիրութեան ու երգերու ջերմ մթնոլորտին մէջ, ներկայ կազմակերպութիւններն ու Կապոյտ Խաչի մասնաճիւղերը կատարեցին նուիրատուութիւններ՝ որոնց շնորհիւ, արագօրէն մասնաճիւղը պիտի կարենայ գործի անցնիլ եւ մանաւանդ իրականացնել իր գլխաւոր ծրագիրը՝ հայերէնի դասաւանդումը :

Յաջողութիւն Սաթենիկ մասնաճիւղին :

ԽԱՉՈՒՀԻ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՊՈԼՍՈՅ Մայր Եկեղեցւոյ մատաղօրհնութիւնը կատարուած է, Կիրակի, Նոյեմբեր 13–ին, խուռներամ բազմութեան մը ներկայութեամբ : Օրուան պատարագը մատուցանած ու քարոզած է Շնորհք. Արք. Գալուստեան : Պատարագէն յետոյ կազմակերպուած սիրոյ սեղանին կարգադրուած է եկեղեցւոյ եւ Պէզճեան վարժարանի տարեկան տեղեկագիրը ու պարզուած է վարժարանի տարեկան պիտաճէն : Գործադրուած գեղարուեստական յայտագրի վերջաւորութեան Պատրիարքը արտասանած է հուսկ բանքը :

⁂

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ Միացեալ – Նահանգներու Սի – Էն – Էն հեռատեսիլի կայանէն Հոկտեմբեր 23–ին սփռուած «Թրքական հաւաքական գերեզմաններու յայտնաբերման մասին» յայտագրին պատասխանած է, Հոկտեմբեր 30, «Զօրեան» հիմնարկի վարիչ փրոֆէսէօր Ժիրայր Լիպարիտեան : Թրքական հեռատեսիլի կողմէն պատրաստուած այդ տեղեկագրութիւնը, զոր ամերիկեան կայանը առանց որեւէ նկատողութեան սփռած է, մեծ վրդովում պատճառած է հայ համայնքին : Սատացուած բազմաթիւ բողոքներէն ետք, կայանի խմբագրութեան խնդրանքին վրայ, Ժիրայր Լիպարիտեան կուռ պատասխանով մը հանդէս գալով, մատնանշած է Հայոց պատմութիւնը նենգափոխելու Թուրք կառավարութեան հետեւողական վարքագիծը :

«ՈԶՆԻ»Ի ՍՐԱՄՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

Զանգահարում եմ Շիրազին.

– Կարդում եմ Պահարէի նամակը, ուր հրաշալի տողեր կան քո մասին : Իսահակեանն է ասել :

– Իյա՛, չո՛ւտ արա կարդա՛ :

«Շիրազը նմանւում է լեռնային վտակի, որն իր հետ բերում է ամէն ինչ՝ սառնորակ ջրեր, աւազ, քար ... պէտք է զտուի» :

– Լաւ է, – փոքր լռութիւնից յետոյ, յուզուած ասում է Շիրազը, – պատկերաւոր ձեւով է բնորոշուած : Քարն ու աւազը հանիր, մնացածը տուր տպելու :

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Հետեւեալ երեկոյին, թատրոնի մէկ օթեակին մէջ, Գարեգին, Նաթալիա եւ որդին տեղաւորուած էին եւ կը պատրաստուէին նուագահանդէսի սկսելուն, երբ Արամայիս, Գարեգինի ընկերը եւ մտերիմ բարեկամը, եկաւ իրենց մօտ :

– Ինչի՞ ուշացաք, ըսաւ Նաթալիա Վասիլեւնա չարամտօրէն ժպտելով :

Գիտէր որ Արամայիս զբաւուած էր իր մէկ ազգականուհիով եւ Նաթալիա այդ ամուսնութեան ծրագիրը կը պաշտպանէր եռանդով : Նաթալիա գիտէր որ օրիորդ Սիմոնեան այնտեղ պիտի ըլլար եւ մտքը չարժեց կեղծ սպառնալիքով :

– Սխալւում էք, Նաթալիա Վասիլեւնա, ըսաւ Արամայիս, ես ուշացայ որովհետեւ խօսքի բռնուեցայ Տիկին Արգարեանի հետ :

– Այստե՞ղ է Տիկին Արգարեանը, հարցուց Գարեգին ընդոստ :

Նաթալիա չէր սիրեր այդ կինը. ինքն ալ չէր գիտեր ինչո՞ւ. իրենց մէջ միշտ տեսակ մը անբացատրելի հակակրութիւն եղած էր եւ այլեւս ուշադրութիւն չդարձուց Արամայիսի խօսքերուն :

– Մենա՞կ էր, հարցուց Գարեգին :

– Ոչ, իրան ընկերանում էր մի ինչ որ ջահել կին, թերեւս օրիորդ. ինձ ծանօթացուց բայց ուշադրութիւն չարեցի, մի նիհար, տժգոյն կին :

Երկաթեայ ձեռք մը կարծես սեղմեց Գարեգինի սիրտը եւ սկսաւ ուշադրութիւն դարձնել թէ՛ փարթէր նստած մարդկանց և թէ դիմացի օթեակներուն, երբ նուագահանդէսը սկսաւ և սրահը մտաւ մթութեան մէջ, աքանչելի ու թախծալի երաժշտութիւնը հոգին լեցուց անճառելի յուզումով մը. բայց այդ երաժշտութիւնը կ'ընկերանար կարծես իր մէջ ներքին տրամադրութեան մը եւ շրթները կարօտը ունէին որոշ վանկեր արտասանելու : Դադարին անմիջապէս դուրս եկաւ թողլով կինը որդւոյն հետ. օթեակներէն դուրս ելլող բազմութեան թոհ ու բոհին մէջէն Արամայիսի հետ կը յառաջանար, սրտնեղելով ամէն անգամ որ ծանօթ մը զինքը կեցնէր : Մըտան պիւֆէն եւ մինչ Արամայիս գլանիկ մը կը վառէր, Գարեգին կոթնած սիւնի մը կը դիտէր իրենց առաջքէն տողանցող բազմութիւնը : Շքեղ արդուզարդերու մէջ գեղեցիկ կիներ, հոլանի եւ շպարուած, որոնց վրայէն իր նայուածքը կը սահէր առանց կանգ առնելու : Յանկարծ պիւֆէին ուրիշ մէկ անկիւնը տեսաւ Տիկին Արգարեանը երկու երիտասարդներու հետ :

«Ո՞ւր է նա...» մտածեց իբրեւ անհանգիստ եւ ահա տեսաւ Սաթենիկի դէմքը, որ ալ աւելի ճերմակ կ'երեւար սրահի ելեկտրական լոյսերու ողողումին մէջ : Հագեր էր բաց վարդագոյն հագուստ եւ մէջքը սեղմուած էր ակեդրուագ մետաղեայ գօտիով. անիկա իր մութ կապոյտ աչքերը լայն բացած կարծես մէկը կը փնտռէր. Գարեգին տեսաւ որ անիկա ձեռքը երկարեց մտերմաբար, բազմութիւնը ճեղքելով իր մօտ եկող երիտասարդի մը :

Գարեգին ինքն ալ յառաջացաւ դէպի այդ կողմը. Արամայիս իրեն կ'ընկերանար մեքենաբար, վերջապէս հարցուց.

– Ո՞ւր ենք գնում այսպէս :

– Երթանք Տիկին Արգարեանին բարեւելու :

– Ո՞ւր է, գտա՞ր նրան :

– Այո՛, այնտեղ, դէ՛հ շտապիր :

Մօտեցան Տիկին Արգարեանին եւ բարեւեցին, Արամայիս խօսքի բռնուեցաւ այնտեղ կանգնած մարդոցմէ մէկուն հետ եւ Գարեգին դարձաւ Սաթենիկին. անոր աչքերը, որ խոնարհած էին, դանդաղօրէն բարձրացան եւ յանկարծ նայեցաւ իրեն մտախոհ, լուրջ եւ խոր նայուածքով մը, երիտասարդը խանդարուած նորեկի ներկայութենէն, հրաժեշտ առաւ ըսելով.

– Սաթօ, էգուց կը տեսակցենք, ցտեսութիւն :

– Ցտեսութիւն Արտաշէս ... չմոռնաս եւ խոստացած գիրքերդ բերելու : Այնքան ձանձրանում եմ եւ գրեթէ բոլոր ժամանակը մենակ եմ :

Գարեգին կազդուրուած այդ պարոնին հեռացումէն, հարցուց ոեւէ բան ըսելու համար.

– Հաւանո՞ւմ էք Քոնսէրդին :

– Շա՛տ ... աստուածային երաժշտութիւն է :

Պահ մը խօսեցան նուագահանդէսի առաջին մասին վրայ, բայց բառերը պայմանադրական ցրուութեամբ կը փոխանակուէին եւ յաճախ կը խափանուէին արբահին ժխորին մէջ :

(Շար. 52)

(Շար. Ա. էջէն)

(Պետական ծրագիր) նախագահ Մ. Մըկրտչեան։

Նախքան յետագայ ծրագրերու մշակումին անցնիլը, Մ. Մկրտչեան 1986–1988 Հայաստանի տնտեսութեան վերլուծումը կատարած է, ըստ որուն որոշ չափով բարելաւուած են արտադրութեան արդիւնաւէտութեան ցուցանիշները։

Նախաձեռնուած միջոցներէն յատկանըշական է Սեւանայ լիճի շուրջ չինուելիք կոյուղիին յատկացուած գումարին յաւելումը. Նախատեսուած վեցի դէմ տասը միլիոն ռուբլի աշխատանք պիտի տարուի, աւելի արագացնելու համար կոյուղիի շինարարութիւնը։

Խիստ կարեւոր է բնակչութիւնը խմելու ջուրով ապահովելու հարցը։ Ծրագրուած է ջրատարներ շինել Ստեփանաւանի, Հոկտեմբերեանի, Ծաղկաձորի, Մարտունիի ու Սիսիանի մէջ։ Մշակուած է Հայաստանի բնակչութեան ջրամատակարարման ապահովման ծրագիր, որով Երեւան, Լենինական, Կիրովական քաղաքներու լիակատար ջրամատակարարման հարցը կը լուծուի 1992–ին, իսկ միւս քաղաքներունը՝ 1995–ին։

Ծրագրուած է պատրաստել ընկերային ոլորտի այլ կեդրոններ։ Նախադպրոցական նոր հաստատութիւններու ստեղծումը հնարաւորութիւն կուտայ հոն յաճախող երախաներու թիւը 1989–ին հասցնել 194,7 հազարի, որ թոյլ կուտայ այդ տարիքի երախաներուն 50,8%–ին մուր–մանկապարտէզներ յաճախել։

Մեծ նշանակութիւն ունին բնապահպանութեան հարցերը, որոնք արագ լուծում–ներ կը պահանջեն։ Մշակուած ծրագիրը կը նախատեսէ բազմաթիւ միջոցառումներ։ Կազմաքրիչ արդիւնաւէտ համակարգերու ստեղծումը, այլ վառելանիւթերը կազով փոխարինելը հնարաւորութիւն պիտի տայ կրճատելու մթնոլորտ նետուող վնասակար նիւթերը։

Շրջակայ միջավայրի պահպանութեան նպատակով 1989–ի համար նախատեսուած է 37,9 միլիոն ռուբլի, որ կրկնապատիկն է 1998–ին յատկացուած գումարին։

Հնգամեայ ծրագիրի նախագիծով կը նախատեսուի ջերմաելեկտրակայաններու կարողութիւնը բարձրացնել եւ անոր շնորհիւ հիւլէակայանի արտադրած ելեկտրական ուժը նուազեցնել։

Հիւլէակայանը բոլորովին գադրեցը–նելու նպատակով պիտի ընդարձակուի Հրազդանի ելեկտրակայանը (300 մեկաւատ հզօրութեամբ), ինչպէս նաեւ նախագիծեր պիտի մշակուին Հայաստանի միջին եւ փոքր գետերու վրայ ջրելեկտրակայաններ ստեղծելու համար։

Ձեկուցողը խօսած է նաեւ Լեռնային–Ղարաբաղի ընկերային եւ տնտեսական զարգացման ծրագիրին մէջ Հայաստանի ունեցած դերին մասին։ Հայաստանի ղեկավարութեան հետեւողական եւ միանըշանակ դիրքորոշումը փորձնականին մէջ կը հաստատուի ամէնօրեայ աշխատանքով։ Նախատեսուած են ու կ'իրագործուին շատ միջոցառումներ մարզին ճամբաներու շինարարութեան, բնակարանային, ընկերա – մշակութային կեդրոններու շինութեան ընդլայնման, մշակութային կապերու զարգացման, պատմական յուշարձաններու վերականգնման, արդիւնաբերական ու գիւղատնտեսական արտադրութեան, համագործակցականներու զարգացման օգնութիւն ցոյց տալու ուղղութեամբ։

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԸՄԲՇԱՄԱՐՏ

ԵՐԿՈՒ ՀԱՅ ԲԱԺԱԿԱԿԻՐ

Հայաստանի բարձր տիտղոսներու տէր ըմբիշներու շարքը ճոխացած է նոր անուններով. անոնք են Լենինականցիներ Աղասի Մանուկեան (57 քկ.) ու Մնացական Իսկանդարեան (68 քկ.)։ Դասական ըմբշամարտի այդ երկու վարպետները Խորհ. Միութեան հաւաքականի կազմին մէջ յաղթանակներ տանելով,

Տիկին Սեդա Թահան եւ զաւակները՝ Իվէն, Վիվիան եւ Խորէն,

ինչպէս նաեւ Թահան, Տէյիրմէնճեան, Մենաք, Պերքեան եւ Էթեէմէզեան ընտանիքները

խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց ամուսնոյն, հօր, եղբօր, քեռայրին եւ խընամիին՝

ՅԱԿՈԲ – ԽՈՐԷՆ ԹԱՀԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Նոյեմբեր 30–ին, 64 տարեկանին։

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Շաբաթ, Դեկտեմբեր 3, ժամը 10.30–ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Փիւթոյի նոր գերեզմանատունը։

Մահազդ ղրկուած չըլլալով կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել։

36, quai de Dion - Bouton
92800 PUTEAUX

«ՅԱՌԱՋ». – Մեր ցաւակցութիւնները Տիկին Թահանի եւ զաւակներուն։

ՎԻԷՆ

Դեկտեմբեր 11, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10–ին, Վիէնի Սէն – Թէօտոր մատրան մէջ, պատարագ կը մատուցուի։

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ Շարլիէօ Ս. Նշան Եկեղեցւոյ հովիւ հովիւ՝

ՎՐԹԱՆԷՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարուի Վիէնի Դպրաց դասին կողմէ։

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԿԱՊ. ԽԱՉԻ Անիէռ — Պուա–Գոլոմպ եւ Արժանթէօյի «Ակնունի» մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 5, ժամը 20.30–ին՝
CENTRE ADMINISTRATIF ET SOCIAL
16, place de l'Hotel de Ville
ASNIERES

դարձած են Աթէնքի մէջ տեղի ունեցած համաշխարհային խաղերու բաժակակիրներ։

ԹԷՆԻՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՂՋԻԿՆԵՐՈՒ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Տարիներ առաջ խորհրդային թէնիսի մրցաշարքներու մէջ համեստ տեղեր գրաւող Հայաստանի պարմանուհիները, վերջերս կարգ մը յաջողութիւններու հասած են։

Երեւան տեղի ունեցած թէնիսի խըմբական մրցաշարքին Հայաստանի ազգային խումբը (չորս հոգիէ բաղկացած), փայլուն յաղթանակներ տանելով Մոլդավիոյ, Մոսկուայի եւ Ռուսաստանի Դաշնակցութեան հաւաքականներուն դէմ, տիրացած է Խորհ. Միութեան բաժակին։

Անկէ զատ, այս տարուան խորհ. ախոյեանութեան մէջ Լ. Յովսէփեան կին զոյգերուն մէջ երկրորդ հանդիսացած է, իսկ Ե. Գիշիեանց եւ Ա. Խալաթեան՝ չորրորդ։ Կանացի ախոյենութեան մէջ Ն. Ազաջանեան գրաւած է երրորդ տեղը։

Վ Ա Ղ Ը՝

«ՅԱՌԱՋ – ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

Վաղը լոյս կը տեսնէ «Յառաջ միտք եւ արուեստ»ի նոր (133) թիւը հետեւեալ բովանդակութեամբ. –

Շանթ եւ Թատրոնի էութիւնը
ԳՐ. ՊԸԼՏԵԱՆ

Exposition :
Reuben Nakian *CHAKÉ MATOSSIAN*

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Այրի Տիկին Ալիս Պիւլկիւրեան, Տէր եւ Տիկին Կարպիս Ցարութիւնեան եւ զաւակները իրենց խորին շընորհակալութիւնները կը յայտնեն Կապոյտ Խաչի Շրջ. վարչութեան, Մարսէյլի չորս մասնաճիւղերու, Հ. Յ. Դ.–ի, Հայ Արենոյշներու Միութեան, Հայ Մշակոյթի Տան Յանձնախումբին եւ բոլոր անոնց որոնք մասնակից եղան իրենց սուգին իրենց ամուսնոյն եւ քեռայրին՝

ՄԿՐՏԻՉ ՊԻՒԼԿԻՒՐԵԱՆԻ

մահուան առթիւ։

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Ուրբաթ օր, Դեկտեմբեր 9, տօն է Յըղութեան Ս. Աստուածածնի յԱննայէ։

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, ժամը 10ին պատարագ կը մատուցուի։

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՈՒԱԹԸՐԹԱՈՒՆ. – Տէր եւ Տիկին Մինաս Թէօլէօլեան 150 տոլար։

Լ Ի Ո Ն

Ս. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

Կ Ո Մ Ի Տ Ա Ս

երգչախումբի 25–ամեակը Շաբաթ, Դեկտեմբեր 10, ժամը 21–ին Եկեղեցւոյ սրահը, հովանաւորութեամբ՝ Լիոնի Հայ Ազգային Միութեան, եւ նախագահութեամբ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Գեղարուեստական ճոխ բաժին։

Մուտքը ազատ է։

CAROUN | Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

CAROUN
25, rue Paul Vaillant-Couturier
CLAMART
TÉL. : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES
TRAITEUR
ÉPICERIE FINE

Տօնական օրերը կը մօտենան

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ — Ամէն տեսակի լիցք (միսով թէ ձէթով)։

■ Մանթը, ■ Սու–պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հերիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան եօթը տեսակ անուշեղէն

❄ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ ❄

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՉՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

Pour satisfaire encore mieux notre clientèle, nous nous sommes dotés d'une cuisine de 85m² avec une installation moderne.

Meubles Ghazarian
4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance
Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

"Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն"

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ԿԻՐԱԿԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 4

DIMANCHE
4 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

Թիւ 133

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

64րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 16.896 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNÉE — No 16.896

ԼԵՒՈՆ ՇԱՆԹ ԵՒ ԹԱՏՐՈՆԻ ԷՈՒԹԻՒՆԸ

— Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Ծ —

Գրեց՝

Գ. ՊՈԼՏԵԱՆ

Comment se fait-il qu'au théâtre, au théâtre du moins tel que nous le connaissons en Europe, ou mieux en Occident, tout ce qui est spécifiquement théâtral, c'est-à-dire tout ce qui n'obéit pas à l'expression par la parole, par les mots, ou si l'on veut tout ce qui n'est pas contenu dans le dialogue soit laissé à l'arrière-plan ?

A. ARTAUD,
Le Théâtre et son Double.
«Idées», p. 53.

Այս աշխատանքը կը սեւեռէ Լ. Շանթի թատրոնի ըմբռնումը եւ աւելի մասնաւորեալ կերպով ըսուած՝ Թատրոնի «էութիւնը»: Եղբը կը քննարկուի աւելի անդին: Իբրեւ մեկնակէտ առնուած են հոս ոչ այնքան Շանթի թատերական երկերը, որքան թատրոնի վերաբերող այն ընդլայնումները, որ կը գտնենք ցեւռուած թատերագրի քանի մը «գրաբանական» կոչուած ուսումնասիրութիւններուն մէջ:

Մեկնակէտի այս որոշադրումը ունի իր կրկնակ պատճառը:

Արդարեւ՝ եթէ Շանթի թատերական արտադրութիւնը կրնանք սեպել արժանացած հայ քննադատութեան ուշադրութեան, Հին աստուածներու առաջին խաղ ներկայացման օրերէն, Աղբալեանի, Իփէկեանի, Օշականի, Գր. Շահինեանի յօդուածներուն ու գրքերուն մէջ, Շանթի զանազան թատերակներու քննութեան ընթացքին, ապա՝ թատրոնի տեսաբանութիւնը կը մնայ առ հասարակ տակաւին չքննարկուած: Յ. Օշական կը գրէ օրինակ. «Այն չարքը, որ բանահիւսութիւն անունով լոյս տեսաւ «Հայրենիք» հանդէսին մէջ ու ծանօթ esthétiqueն է արեւմտեան դպրոցներուն, դպրոցական իր նկարագրովը, դարձեալ դուրս կը մնայ գրականութեան պարունակէն: Ընդհանուր ու վարժապետական սա ընդլայնումներուն տիրական մեղքը thèseն էր ուսուցողական ու տափակ ու առօղ իսկ օտար՝ արուեստին» (1): Անտեղի է այստեղ խնդրոյ առարկայ դարձնել Օշականի հերքումը, սակայն նշմարելի է պատմականութիւնը, որ կրկնակ օտարութեան մը հաստատումն է ընդդէմ տեսութեան առհասարակ եւ «գեղագիտութեան» ի մասնաւորի:

Շանթ մեր այն հազուագիւտ գրողներէն մին է —թատրոնի կալուածին մէջ առպահովաբար միակը— որ իր զուտ գեղարուեստական կոչուած արտադրութեան կողքին ունի դատողական, ինք կ'ըսէ «գրաբանական» արտադրութիւն մը: Այս արտադրութիւնը առաւելութիւնն ունի ոչ միայն գրուած ըլլալուն, այլ ըլլալուն համակարգային: Այլ հարց՝ այդ արտադրութեան կարծեցեալ ուսուցողականութիւնը, դպրոցականութիւնը: Որոնք չեն կրնար դառնալ պատրուակ ճակատումէ մը խուսափումին: Շանթի տեսաբանական երկերը կը կազմեն ուրոյն մտածման մակարդակ մը, յըղացային իր շատ որոշ բանուածքով. այն է, որ կը պակսի մեզի, Շանթի թատերական երկերու մեկնաբաններուն, երբ կը փորձեն մօտենալ թատերագրի գեղարուեստական իրագործումներուն: Այդ թատրոնը կը նկատուի «խորհրդապաշտ» եւ մեր երջանիկ քննադատութիւնը կը հաճի զայն հակադրել Շիրվանզադէի իրապաշտութեան: Սակայն քննադատութիւնը երբեք չարտօներ ինքն իրեն, պահ մ'իսկ, ուշադրութիւնն ուղղել Շանթի այն քանի մը էջերուն, ուր կը խօսուի թատերական խորհրդանշանին մասին: Այդ էջերը, որքան ալ որ չնաշխարհիկ կերպով դպրոցական նկատուին, կրնան լոյս սփռել Շղթայուածքի, Կայսրի կամ Հին աստուածներու «խորհրդապաշտ» ոճ կոչուած տեսարաններուն վրայ: Չե՞ն արդեօք կազմեր «հեղինակային» այն բացատրութիւնները, որոնցմով կը հեշտանայ քննադատութիւնը, վաւերականի անմոռաց փնտռտուքին մէջ:

Թատրոնի մասին գրուած Շանթի նըշումները բեմադրութեան ու վերակատարման համար ունին անհրաժեշտ ցուցմունքներ. առանց մեկնաբանութիւնը, նորովի ընթերցումը, կրնայ բեմադրիչները առաջնորդել անծանօթ լուծումներու: Պայմանաւ որ մտածուին: Պայմանաւ որ տեսաբանականը դադրի գեղարուեստականին, ներշնչումին վնասող հակոտնեայ գործունէութիւն մը նկատուելէ: Անկասկած Շանթի թատերական վերլուծումները չեն փայլիր հանճարեղ կայծկլտումներով որոնք հաստ նըստած մտածելակերպերը յեղակարծօրէն կը խախտեն, չեն ալ սակայն այն չափուած, ձեւուած, «գիտականապէս» կազմարուած մտածումներու սառուածքը, ուրկէ կիրքը, դիւրքորուշումը, անձնականը բացակայ ըլլան: Կը բաւէ թըրթռացնել տողը, յայտնաբերելու համար անսովորը: Այն ատեն միայն, Շանթի թատերական երկերուն բեմային ընթերցումները կրնան նորոգուիլ. աւելին՝ տեսաբանականի քննարկումով եւ խընդրականացումով է որ վերջապէս կարելի է տեսնել Շանթի թատրոնը:

Մեր աշխատանքը այստեղ կը սեւեռէ Շանթի թատերական տեսութիւնը եւ ասոր միայն մէկ մասը: Հարկադրաբար մէկդի կը ձգէ այդ տեսութեան լծորդումը թատերախաղերուն: Ասիկա ինքնին բոլորովին այլ ձեռնարկ է: Առաջուց պէտք է դիտել տալ, որ թատերախաղ — տեսութիւն զոյգին յարաբերութիւնները այնքան ալ պարզ չեն ու չեն կրնար ըլլալ. ոչ թատերական տեսութիւնը թատերախաղին ճշմարտութիւնը կը կազմէ, ոչ ալ թատերախաղը անմասն է տեսութենէն: Ուստի՝ թատերական տեսութեան մէջ փնտռել թատերախաղերուն բանալիները կը նշանակէ անգամ մը եւս խուսափիլ մտածման անձնական փորձէն, որ նուազագոյն հիմ մը կու տայ գեղարուեստական որեւէ արարքի:

ԳՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Շանթ գրականութեան ու ընդհանրապէս բանաւոր խօսքին կը յատկացնէ երեք ուսումնասիրութիւններ.

— «Սեռն ու նիւթը բանահիւսութեան», գրուած Աղեքսանդրիա, 1926–ին.

— «Բանահիւսական ճարտարապետութիւնը», գրուած նոյնպէս Աղեքսանդրիա, 1927 – 28–ին: Այս երկուքը զետեղուած են Շանթի ամբողջական երկերու հինգերորդ հատորին մէջ (Պէյրութ, 1948), որուն կ'երթան մեր յղումները:

— «Հայ բանահիւսութիւնը» ընդարձակ աշխատութիւնը՝ գրուած է Պէյրութ 1943 – 46 թուականներուն եւ ամփոփուած երկերու իններորդ հատորին մէջ, տպուած 1946–ին:

Առաջին երկու երկերը հրատարակուած են առաջին անգամ «Հայրենիք» ամսագրին մէջ եւ կը կոչուին «գրաբանական ուսումնասիրութիւններ»: Գրուած են շրջանի մը մէջ, որ կրնանք ըսել «անցման շրջան», ծեծմարանի հիմնումի նախօրեակին, երբ Շանթ – թատերագիրն ու վիպասանը, ըսենք արուեստագէտը, արդէն իրագործած է իր արտադրութեան մեծագոյն մասը: Մոռնալու չէ, որ 1926–ին Շանթ իր ետին ունի Եսի մարդը (1901), Ուրիշի համար (1902), Ճամբուն վրայ (1904), Հին աստուածներ (1909), Կայսր (1914), Շղթայուածը (1918), Ինկած բերդի իշխանուհին (1921): Վերջին թատերակը՝ Օշին Պայլը կը գըրուի 1929–ին, Փարիզ, Համազգայինի հիմնումէն անմիջապէս վերջ: Վերջին վէպը՝ Հոգիները ծարաւի կը յայտնուի 1943–ին: Անկասկած ո՛չ Օշին Պայլը ոչ ալ Հոգիները ծարաւի աննշան արտադրութիւններ են, այսուհանդերձ հիմնական նորոգում մը չեն կազմեր: Օշին Պայլը կը շարունակէ Ինկած բերդի իշխանուհին: Այլ խօսքով՝ «գրաբանական երկերը» կու գան շրջան մը աւարտել, տեսականօրէն հիմնաւորել, համակարգել ու ձեւաւորել վէպի, թատրոնի, բանաստեղծութեան ըմբռնումները, որոնք կազմաւորուած են գրական փորձառութեամբ եւ ընթերցումներով:

Կ'արժէ դիտել տալ, որ Շանթ հիմնական եւ ուրոյն նորոգումի մը կ'ենթարկէ գրականութեան ու բանաւոր խօսքի մասին արտադրուած յղացքները. թատերակ, գրաբանութիւն, բանահիւսութիւն, յիշելու համար անոնցմէ մի քանին: Որքան ալ որ երկրայելի թուին յըղացային նորոգումը եւ անոր կիրարկումը կը յուշեն, որ դէմ յանդիման կը գըտնուինք մտածուած, խորացուած իսկական համակարգի մը, որուն ճշմարտացիութիւնը չէ, որ խնդրոյ առարկայ պիտի դառնայ հոս, որքան անոր բանելու կերպը:

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՈՒՄ

Շանթ «Բանահիւսական ճարտարապետութիւն» երկին գրեթէ մէկ չորրորդը կը յատկացնէ «Թատերական կառուցման»: Այստեղ է, որ խնդրոյ առարկայ կը դառնայ, չափազանց յստակ կերպով, Շանթի ձեռնարկին իմաստը. որոշադրումը թատրոնի «էութեան»: Պէտք է նշմարել, որ հարցին այս ձեւաւորումը ինքնին մեծապէս նշանակալից է. կառուցման կալուածին մէջ է որ կը դըրուի «էութեան» խնդիրը: Ասիկա ունի իր անխուսափելի թէեւ հեռաձգուած պատասխանը, այն՝ որ թատրոնի «էութիւնը» լծորդուած է կառուցման սկզբունքին, որուն հարկ է գտնել յետին գըրպանակը:

Բայց ամէնէն առաջ՝ թատրոնի էութեան հարցը, այնպէս ինչպէս ան բանուած է Շանթի գրութեան մէջ. «Բեմական երկի էութեանը մէջն է անընդհատ շարժումին պահանջը եւ ներքին ու արտաքին պայքարին անհրաժեշտութիւնը...» (2): Նկատելի է էութեան կապակցումը, պիտի ըսէի, պահանջին եւ անհրաժեշտութեան: Գրութիւնը անդադար կ'ակնարկէ այս «էութեան» առանց վճռական սահմանումի: Ասիկա այնքան ալ դիւրին պիտի չըլլար անկասկած: Այսպէս Շանթ կը դիմէ շրջարկային բացատրութիւններու. «Բայց հոս ալ պէտք է չեշտուի, որ շատ կան վիպական ստեղծագործութիւններ, որոնք ձեւով վէպ են, բայց իրենց էութեամբը վիպական չեն...», եւ կամ. «Այսպէս ալ բեմական երկերուն մէջ շատ շատերը վիպական չունչ ունին... այսինքն մարմնով ու ձեւով թատերախաղ են, բայց հոգին ու ներքին էութիւնը նման վէպին. վէպի հոգերանութիւն ունին» (3): Ստոյգ, ներքին հակադրութիւն մը կը վարէ Շանթի մտածումը. ձեւը եւ էութիւնը, ձեւ–մարմինն ու հոգի–էութիւնը, արտաքինն ու ներքինը: Երկեր կան, որոնք ձեւով թատերական են, բայց էութեամբ թատերական չեն: Աւանդական երկուութիւններ են ասոնք, որոնց ընդմէջէն մտածումը կը փորձէ յանդիլ բատուցութեան: Յստակ է Շանթի հարցը. որոշադրել այս ձեւ–մարմին–արտաքինին հակադրուող հոգի–էութիւնը թատերական երկին: Թէ թատերական երկին էութիւնը անոր հոգին է, ահաւասիկ չափազանց մեկին նոյնացումը հոգիին ու էութեան: Էութեան որոշադրումը որպէս հոգի: Նշմարելի է անմիջապէս, որ այս հոգի–էութիւնը բովանդակութեան, նիւթի կամ խորքի խնդիր մը չէ, նոյնիսկ եթէ բովանդակութիւն, նիւթ, խորք, հոգի աւանդապէս մեղսակից յղացքներ են, իրարու օժանդակ գաղափարներ: Աւելի անդին պիտի խօսուի այս մասին, ըսենք սակայն, որ Շանթ հոգին կը սահմանէ իբրեւ «կենդանական էակի մը գործունէութիւնը» ջիղերու եւ մըկաններու շնորհիւ: Գործունէութիւնը շարժելու եւ շարժուելու արարքն է: Հոգիի այս սահմանումը կրնանք փոխադրել թատերական երկի ներքին «էութեան», առանց մեծ դժուարութեան, յաւելեալ նկատառումով մըն ալ. Շանթի համար գեղարուեստական երկ մը կենդանի ամբողջութիւն մըն է: Կենդանի՝ ուրեմն՝ գործող ու բանող: Կը հետեւի այն, որ թատրոնի «էութիւնը» ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ թատերականին գործունէութիւնը, Շանթ կը գրէր՝ հոգեբանութիւնը, զոր հարկ է կարդալ տառացի. հոգե–բանութիւնը, անոր հոգիին բանելու կերպը: Հարցումները կը պարզեն հարցը. ինչպէ՞ս է որ թատերական երկը կ'ըլլայ՝ թատերական, ինչպէ՞ս կ'ընդլայնի, ինչպէ՞ս կը բանի, կը կառուցուի: Հետեւաբար թատրոնի «էութեան» հարցը չի վերաբերիր երբեք վերացական գաղափարի մը, որ հասարակաց ու հասարակ եղրն ըլլար բոլոր թատերական երկերուն: Ոչ թէ՝ ի՞նչ է թատրոնը, այլ՝ ինչպէ՞ս թատրոնը կայ:

ԲԵՄԸ ԱՄԷՆԷՆ ԱՌԱՋ

Իր գրաբանական ուսումնասիրութեան մէկ վճռական հանգրուանին երբ Շանթ կը փորձէ վերբերել վիպականն ու թատերականը —այսինքն՝ վէպը վէպ դարձնողը եւ թատերական երկը՝ թատերական— Շանթ կը գրէ նախադասութիւն մը, որ հետեւեալն է. «Թատերակ մը ինչքան որ շատ նիւթ տայ բեմը յարդարողին, կահաւորողին, լուսարարին եւ լայն հնարաւորութիւններ անոնց երեւակայութեան, այնքան կը շահի բեմականօրէն: Թատերակ մը ինչքան որ շատ բան կարողանայ արտայայտել իր հերոսներուն հոգիէն անմիջապէս դերասաններու շարժումներովը, դիմախաղով եւ բեմին վրայ կատարուող տեսանելի գործողութիւններով, այնքան կը դառնայ բեմական: Թատերակ մը ինչքան զեղչէ իր մէջէն ամէն պատմական, նըկարագրական ու դատողական մասերը, այլեւ բանահիւսական նրբութիւնները, զարդերն ու զարդարանքները, այնքան կը թեթեւնայ եւ կը դառնայ բեմին յատուկ: Թատերակ մը ինչքան կը կարողա-

●▶

●➤

նայ պարզացնել իր նիւթը, իր ներկայացուցած հոգեկան բարդութիւնները եւ անոնց բարդ պատճառականութիւնը, ինչքան որ կարողանայ կեդրոնացնել բոլոր գործողութիւնը մէկ–երկու դրդիչ զսպանակներու ցուցադրութեանը վրայ, այնքան կը դառնայ բեմականօրէն յատակ, ցայտուն ու տպաւորիչ» (4): Այս պարբերութիւնը կը կազմէ իսկական ամփոփում մը Շանթի քանի մը հիմնական սկզբունքներէն: Նպատակս այդ ամփոփումը տալ չէր, որքան թերեւս ընդգծել անդադար կրկնուող քանի մը բառեր. բեմ, բեմական, բեմականօրէն, բեմին յատուկ, որոնք կը բացայայտեն գրութեան իսկական ուղղութիւնը. որոշադրել թատրոնին թատերականութիւնը: Սակայն այս եւ նման տողերու առջեւ՝ Շանթի մեկնաբանը կրնայ բաւական թիւր կարծիք կազմել թատերագրի ըմբռնումին մասին: Գր. Շահինեան իր Ձիւներն ի վեր մենագրութեան մէջ կը գրէ անվարան. «Հիւլէական դարու ճաշակը հետաքրքրող քիչ բան կարելի է գտնել արուեստի այս մօտեցումին մէջ, որ ժամանակին, միջազգային բեմի լաւագոյն վարպետներունն էր եղած» (5): Անկարելի է գիտնալ թէ Շահինեան ո՞րուն կը յղէ իր ակնարկութիւնը, բայց կը թելադրէ այն, որ Շանթի թատերական ըմբռնումը, անկախ իր իրագործումներէն, կը թափառի մակերեսային սահմաններուն, կարծէք Կայսրի գրողին համար թատրոնը եղած ըլլար լոյսի խաղերու, կահաւորումի, զգեստներու ցուցադրութեան, այլ խօսքով՝ բոլորովին արտաքին ու երկրորդական նկատուած բաներու ամփոփում մը: Նման թիւր մեկնաբանութիւն է որ կարելի կը դարձնէ չանթեան որոշ թատերակներու ներկայացումները, որոնք առիթները կ'ըլլան թատերական միջոցը լեցնող բաներու չահատակումին: Արդեօ՞ք Շանթի թատերական ըմբռնումը սաո՞ր է որ կը յանգի թէ պարզապէս սակէ կը մեկնի: Ստոյգը այն է սակայն, որ երբեք Շանթ թատրոնը չի նոյնացներ «արտաքին» տարրերուն. լոյսին, կահաւորումին, ըզգեստներուն: Եթէ զանոնք կը նշէ, ատիկա կ'ընէ որովհետեւ կը սեւեռէ բեմի տարածութիւնը, տեսարանը՝ spectacle: Թատրոնի մարդ՝ Շանթ ոեւէ մէկէ աւելի գիտէ, որ թատերական տարածութիւնը լեցնող տարրերը ենթակայ են գործողութեան, որ իրենք իրենց մէջ կարեւոր չեն, այլ կ'իմաստաւորուին բեմադրիչին, չանթեան «բեմավար»ին ձեռքին տակ: Վերը մէջբերուած գրութեան մէջ Շանթ կը փորձէ մտածել թատերական երկին բեմականութիւնը. ի՞նչ բան թատերակ մը կը դարձնէ թատերական: Բեմականն է, որ թատերակ մը կը բաժնէ վէպէն ու պատմողական բոլոր միւս տեսակներէն: Ի՞նչ է այն որ մասնայատկօրէն թատերական է, ահաւասիկ Շանթի մտածումին գլխաւոր կէտը: Եւ ահա այս կէտն է, որ Շանթի թատրոնի ըմբռնումը կը մօտեցնէ Ա. Արթոյի մը թատերական մտածողութեան, կաղապարուած մօտաւորապէս երեսունական թուականներուն սկիզբը Le théâtre et son Double հատորին մէջ: Որքան ալ որ վտանգաւոր ըլլայ բաղդատութիւնը, եւ տեսականօրէն հիմնելի, անկասկած լուսաբանիչ է Շանթի ձգտումէն եւ հաստատումներուն ուղղութենէն. Շանթ, Արթոյի նման, մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայէ բեմադրութեան առհասարակ, որովհետեւ բեմականութիւնը կը մտածէ խօսքի, երկախօսութեան ու բառերու մակարդակէն անդին: Երկուքին մօտ ալ ներկայ է թատերականին յաճախանքը, որ եթէ կը սահմանափակէ խօսքին ու բառին տեղը բեմին վրայ, անոր կը վերապահէ նոյն ատեն անփոխարինելի, ուրոյն պաշտօն: Մտածելին կը մնայ միշտ ալ խօսքին թատերայնութիւնը, բանենք լեզուական միջոցին բեմականութիւնը:

Շանթի համար թատրոնը բարդ արուեստ մըն է: Բարդ՝ որովհետեւ բաղադրեալ: Հասկնալի է թէ ի՞նչու Շանթ զայն կը տարբաղադրէ երեք բաղադրիչ մասերու. բեմավարութիւն (բեմադրութիւն), mise en scène, դերակատարութիւն եւ բնագիր: Բեմավարութիւնը Շանթի համար թատերական երկին մէկ «թարգմանութիւն»ն է (6). Հեղինակը, զուտ հեղինակը, կ'ըսէ Շանթ, «երբեք չկայ եւ չի կրնար ըլլալ բեմի մը վըրայ» (7): Ուստի՝ կը խօսի բեմավարութեան ու դերասանութեան մասին: Մեկնակէտի այս որոշադրումը յատկանշական է իր հետեւանքներուն համար: Անմիջապէս որ Շանթ թատերական ներկայացումը կ'որոշադրէ իբրեւ անքակտելի գործակցութիւնը այս երեք բաղադրիչ մասերուն, արդէն պատասխանած է ի յառաջագունէ թատրոնի «էութեան» աւանդական հարցումին: Ներկայացումի մը չանթեան յղացքին մէջ՝ բնագիրը, այսինքն գրական երկը անոր միայն մէկ մասը կը կազմէ: Շանթ կը յայտարարէ. «Խաղին բնագիրը, այսինքն՝ թատերական երկը, մտածուած եւ ստեղծուած ըլլալով իբրեւ մէկ մասը, իբրեւ մէկ տարրը միայն բեմական ներկայացման, որուն գալու են գործակցելու դերասանն ու բեմավարը իր բազմակողմանի օժանդակներով, բնական կերպով իր վրայ կը կրէ այդ բազմակողմանի գործակցութեան կնիքը, այդ աշխատանքի բաժանման բնական հետեւանքը» (8): Այստեղ խօսողը թատրոնի մարդն է, որ գիտէ գրականին ու թատերականին հիմնական տարբերութիւնը: Այս տարբերութիւնը թատրոնի պատմութեան մէջ յայտնուող տեսաբանական վէճերուն գլխաւորն է անկասկած: Եւ Շանթ զայն երթալէն կը սատկացնէ ու կը հասցնէ հակադրութեան: Կարեւորը առ այժմ այն է, որ նկատի ունի ներկայացումը կամ թատրոնը իբրեւ ամբողջութիւն մը ոչ–գրական, արտա–գրական մասերու: Ասկէ վերջ է որ կը սեւեռէ թատերական երկին թատերայնութիւնը: Այսինքն՝ ի՞նչ բան բնագրին մէջ թատերական է, բեմական է եւ ի՞նչ բան չէ: Հարցումին Շանթ կու տայ «յունական» պատասխան, այսինքն՝ ներյայտօրէն կը յղուի «թատրոն» բառի ստուգաբանութեան. թէատրոն — տեսնելու տեղ:

Թատերական երկին կառուցուածքը կը կրէ իր մէջ աչքին տեղը: Շանթ կը գրէ, որ թատերական երկը կը ջնջէ ներկայացման միջոցէն այն բոլորը որոնք «կրնան ըմբռնուիլ» աչքով եւ բառին պէտք չունին արտայայտուելու համար կամ ներկայացուելու: Բեմը, ներկայացման միջոցը կը բանեցնեն աչքը: Բեմը աչքի եւ տեսանելիութեան յաղթանակն է: Շանթ կը յայտարարէ. «Թատրոն եկողը տեսնելու կուգայ ամէնէն առաջ, ոչ թէ լսելու. լսելու համար կ'երթան լսարան կամ արտասանութեան: Թատրոնին մէջ փրնտռուածն ու սիրուածը տեսնելն է, տեսարանը: Թատերական ներկայացման միջոցին խաղին շեշտը էապէս աչքին վրայ է: Առանց խաղավայրի կենդանի պատկերացման, առանց դերասաններու կենդանի ներկայութեան, կենդանի դէմքին, կենդանի զգեստաւորման և կենդանի շարժումներուն՝ թատրոնը կը դադրի ներկայացում մը ըլլալէ, կը դառնայ արտասանութեան սրահ: Իսկ առանց ձայնի ու խօսքի թատրոնը իր էութեան մէջ կը մնայ թատրոն, եթէ կայ բեմ ու դերասան որոնք կը պատկերացնեն որեւէ դէպք մը, որեւէ գործողութիւն մը» (9): Այս շատ բիրտ կերպով տարազուած հաստատումը կը սահմանէ թատրոնին էութիւնը իբրեւ տեսանելիութիւն, իբրեւ տեսարան ու տեսութիւն: Իր ծայրագոյն ձեւին մէջ անիկա խօսքի ու ձայնի բացակայութիւն մըն է, պայմանաւ որ գոյութիւն ունենայ պատկերացում: Բեմը էականօրէն տեսանելիութեան դաշտն է, ո՛չ լեզուականին՝ լսողականին: Եւ Շանթ իր հաստատումը բացայայտելու համար իբրեւ օրինակ կ'առնէ դեղջկական ներկայացումները, ուր խօսքին դերը իջած է երբեմն նուազագոյնին եւ ուր թատերականը խօսքին մէջ չէ: Թատրոնին «հրապոյրը» ըստ Շանթի «դիմագրութեան մէջ» է, այսինքն՝ «ամէն ինչ քու դէմդ դնելուն եւ ամէնէն առաջ քու աչքերուդ դէմը»(10): Թատերական հաճոյքը հետեւաբար տեսողականին մէջ է: Թատրոնը կ'ընդլայնի դիմագրութեան մէջ: Միջոցին մէջ: Միջոցի կերպարանաւորում մըն է բնօրէն:

Տեսանելիութեան այդ գերակշռութիւնը որոշ չափով հակա–արիստոտելեան գունաւորում կու տայ Շանթի թատրոնի ըմբռնումին, քանի որ Արիստոտէլի համար ողբերգութիւնը օրինակ կը պահպանուի առանց դերասանի եւ «բեմադրութիւնը թէեւ կը հրապուրէ հանդիսականները, արուեստէն ու բանարուեստէն ամէնէն օտար բանն է» (11): Մինչդեռ, Շանթի, ինչպէս Արթոյի համար, թատրոնը կը կազմակերպուի բեմավարութեան շուրջ, տեսարանին ու միջոցին: Այլ խօսքով՝ Շանթ կը հերքէ թատրոնի այն բոլոր ըմբռնումները, որոնք թատրոնի էութիւնը կը տեսնեն երկախօսութեան մէջ:

Առանց խօսքի ու ձայնի՝ թատրոնը կը մնայ թատրոն: Բայց ուրկէ՞ կու գայ տեսողականին այս գերակշռութիւնը թատրոնի տեսութեան մէջ եւ կը դառնայ վճռական Շանթի մօտ: Շանթ չի վարանիր ոգեկոչելէ տեսողական զգայարանքին, աչքին դասական գերակշռութիւնը լսողութեան ու ականջին վրայ: Պղատոն կը գրէ, արդէն. «տեսողութեամբ է, որ մեր երեւակայութիւնը կը տպաւորուի ամէնէն աւելի» (Փետրոս), իսկ Աստուածաշունչին մէջ՝ Յոբ կը գոչէ. «ի լուր ականջաց լսէի զքեզ յառաջագոյն, բայց արդ եւ ակն իմ իսկ ետես զքեզ» (Յոբ, ԻԲ, 5): Շանթ կը հետեւի այս կրկնակ աւանդութեան եւ աչքի առանձնաշնորհեալ տեղն ու դերը հաստատելու համար կը յղուի «կեանքի» տուեալին. «կեանքի մէջ աչքը միշտ գերազանց է ականջէն, իբրեւ աւելի յըստակ, աւելի ճիշդ եւ աւելի բազմակողմանի տեղեկատու, մանաւորապէս ինչ կը վերաբերի իրերու լոյսին, գոյնին, ձեւին, գիծքին, շարժումին, տեղափոխութեան եւ վիճակափոխութեան: Այս պարագաներուն մէջ ականջը տկար փոխարինող մըն է: ...Միայն հոն, ուր աչքը որեւէ արգելքի մը պատճառով լրիւ տեղեկացնել չի կրնար մեզի, հոն է որ կը սկսի ձայնի ու ականջի կարեւորութիւնը. իսկ այն ամէնը, որ աչքով տեսնալ չենք կրնար, բնականաբար կը մնայ ականջի տիրապետութեան սահմաններուն մէջ» (12): Թատրոնը ուրիշ բան չըներ, եթէ ոչ ընդգծել «կեանքէն եկող այս իրողութիւնը», հիմնուիլ անոր վրայ: Ուստի՝ ինչ որ կրնայ տեսանելի դառնալ կը հանուի բնագրէն. իսկ այն որ չենք կըրնար տեսնել՝ անտեսանելին, այն որ չենք կրնար տեղեկանալ կամ տեղեկացնել աչքով կամ տեսանելիի միջոցներով, կը յանձնուի խօսքին: Ուստի՝ բնագիրը գրութիւնն է անտեսանելիին: Եթէ կ'ընդգըծենք տեղեկանալն ու տեղեկութիւնը, ատիկա կ'ըլլայ բացայայտելու համար Շանթի թատրոնին մասնայատուկ ճերը. բեմականը միջոցը դարձնել տեսողութեամբ տրուող տեղեկութեան տարածութիւն: Բեմը տեղեկութեան խտացումն է, ինչ որ կը նշանակէ ոչ միայն խօսքի սահմանափակումը, այլեւ տեսողութեան դաշտին մէջ զետեղուած բոլոր տարրերուն նշանակալից ըլլալու հանգամանքը: Եւ ասիկա բեմական միջոցը կը վերածէ նշաններու տնտեսումի:

Ներկայացումին բառական մասը՝ բընագիրը կը վերաբերի աչքով անտեսանելիին, անճանաչելիին, ամէնէն առաջ մարդուն «ներքինին», «դուրսէն չերեւցող հոգեկան աշխարհին» (13). իսկ հոգեկան աշխարհին արտայայտութիւնը արուեստի գործին ոչ միայն նպատակն է Շանթի համար, այլեւ ըլլալու կերպը: Հոս ալ Շանթ կը ձգտի սահմանափակել խօսքին տեղը: Նայուածք մը, դիմախաղ մը, մարմնային որեւէ շարժում դերասանին կողմէ, որեւէ նշան, կրնայ, իբրեւ մըկանային շարժում, պատկերել, մատնանշել ապրում մը, ցանկութիւն մը, մըտածում մը, հոգեկան ապրում մը աւելի տպաւորիչ եւ ընդհանրական կերպով քան խօսքը: Հետեւաբար որքան հոգեկանը արտայայտուի մարմնականով՝ տեսանելիով, այնքան կը նեղնան խօսքին սահմանները: Պէտք է ըսել, որ Շանթի այս [illegible] իր դրական կողմն ալ ունի. որքան Շանթ կը սահմանափակէ խօսքին տեղը, որքան կը թողու քիչ տեղ տալ անոր, այնքան, նոյն ատեն, կ'որոշադրէ անոր իսկական տեղը, կ'ընդգըծէ անոր մասնայատուկ եւ անփոխարինելի դերը: Բեմական միջոցին մէջ, ուր տեսանելին է տիրողը, փաստօրէն խօսքը կը դառնայ լրացուցիչը տեսանելիին, անկասկած. բայց այնպէս որ խօսքը կը կատարէ, կ'աւարտէ բեմականը, որովհետեւ խօսքը Շանթի համար շարժումի գերագոյն մէկ կերպն է: Տեսնենք ասիկա մօտէն:

ՇԱՐԺՈՒՄԸ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑ

Շարժումը թատերական երկի էութեան պահանջն է, կը գրէր Շանթ: Թատրոնը կայ իբրեւ շարժում: Դրոյթը հաստատելու համար՝ Շանթ կը մեկնի հանդիսատեսէն, այլ խօսքով՝ նորէն թատերական միջոցէն, քանի որ հանդիսատեսը կ'ենթադրէ այդ միջոցը. «հանդիսատես բազմութեան բեմի վրայ փնտռածը, ուզածն ու սիրածը շարժումն է. բեմը ստեղծըւած է շարժում պատկերելու համար, բեմը ստեղծուած է գործողութիւն մը ցուցադրելու համար: Ամէն շեղում այս օրէնքէն հակաբեմական է եւ կը փտաէ կենդանի հետաքրքրութեան» (14): Ինչո՞ւ համար Շանթ շարժումը կը նկատէ օրէնքը բեմին եւ անոր բացակայութիւնը կամ գործողութեան դանդաղումը կը նկատէ հակաբեմական: Ի՞նչ բան անհրաժեշտօրէն իրարու կը կապէ բեմն ու շարժումը: Կրնայ ըլլալ, որ Շանթ ներյայտօրէն կը հակադրուի հոս «պատմող» թատերական երկերուն, ուր երբեմն դէպքերը ոչ թէ կը ցուցադրուին, այլ կը պատմուին այս կամ այն անձնաւորութեան բերնէն: Վիճարկումէն անդին սակայն Շանթի պնդումը ունի իր տրամաբանութիւնը: Անկասկած շարժումը կը պատկանի տեսանելիի կալուածին, եւ ինչպէս տեսանք տեղափոխութիւնն ու վիճակափոխութիւնը իրերուն կը մատուցուին տեսողական զգայարանքին գըլխաւորապէս: Կայ աւելին: Շանթ կը գրէ. «Բեմին վրայ, ինչպէս կեանքին մէջ, էակներու կրած փոփոխութիւնները, իրերու տեղափոխութիւնները եւ անձերու կատարած բաներն են, որ ամէնէն աւելի կը գրաւեն մեր ուշադրութիւնը, անպայման կերպով կը հետաքրքրեն մեր հոգին ու ամէնէն աւելի խոր տպաւորութիւն կ'ընեն մեր մտածումին ու մեր երեւակայութեան վրայ»: Եւ Շանթ չի վարանիր յղուելէ կենդանական աշխարհին. «Հարիւր հազարաւոր դարեր կենդանի արարածի հոգին շարժուող իրերէն է վախցեր, շարժման մէջ է տեսեր իր դէմ ուղղուած սպառնալիքը եւ իր աչքերն ալ շարժում են փնտռեր շարունակ, շարժուող բաներ՝ իր սնունդին համար» (15): Շարժումը կը հետաքրքրէ կենդանի արարածը առ հասարակ, որովհետեւ ատիկա իր ըլլալու կերպն է: Առանց հեռանալու գրութեան տրամաբանութենէն կարելի է ըսել, որ շարժումը հոգին է: Եւ Շանթ կու տայ հոգիի մեքենայապաշտ սահմանում մը. «Եւ արդէն հոգի ըսուածը ամէն շարժումէ գրգռուող եւ ամէն շարժումի պատասխանող մեքենայ մըն է: Շարժումը միշտ մեր հոգիին արթնութիւն կու տայ, դրդում ու ժրութիւն. մեր դէմի անշարժութիւնէն, ինչպէս եւ մեր մէջի անշարժութիւնէն քուն կը ծնի, թմրիր կամ ձանձրոյթ»(16): Հոգիի սահմանումը կը գտնենք տարբեր ձեւի մը տակ «Սեռն ու նիւթը բանահիւսութեան» երկին սկիզբը, առաջին հաստատումով. «Հոգի կ'անուանենք կենդանական էակի մը ջիղերուն ու մկաններուն գործունէութիւնը» (17): Հոգին մեքենայ մըն է, որուն բանելու կերպն է շարժումը: Ներյայտօրէն դրութիւնը կը հիմնուի հակադրութեան մը, կեանք — մահ հակադրութեան: Աւելի շահեկան են Շանթի օրինակները. բոլորն ալ ցոյց կու տան, որ շարժումը նշաններ որսալու եւ նշաններ արձակելու, տեղեկութիւն առնելու եւ տալու կերպն է. այսինքն՝ շարժումը հաղորդակցութեան միջոցն է դուրսին հետ: Կը հասկցուի այլեւս թէ ինչո՞ւ շարժումը կը սահմանէ իբրեւ «միջոց ուրիշի ներքին աշխարհը հասկնալու» եւ նոյն ատեն «միջոց իր ներքին աշխարհը արտայայտելու» (նոյն): Շարժումը փոխանակութեան միջոցն է, «միջոց» բառին երկու իմաստներով. չկայ փոխանակութիւն առանց շարժումի: Ուստի՝ շարժումը տարբերն է նշանակութեան, այսինքն՝ լեզու:

Իսկ շարժումը՞:

Մեկնելով հոգիի ու մարմնի աւանդական երկուութենէն՝ Շանթ կ'ընդունի երկու տեսակի շարժում. արտաքին շարժում՝ այսինքն մէկ տեղէն միւսը անցում, տեղափոխութիւն միջոցին մէջ, ինչ որ շարժումի ըմբռնումին ամէնէն սովորականն է: Այս շարժումի տեսակին մաս կը կազմեն նաեւ ժպիտ մը, ժեսթ մը, դիմախաղ մը: Ասոնք կարելի է տեղաւորել Շանթի իսկ կողմէ որոշադրըւած «մկանային լեզուի» կալուածին մէջ: Կայ դեռ ներքին շարժումը կամ «հոգեկան շարժումը», որ հոգեկան վիճակներու փոփոխութիւնն է, «վիճակափոխութիւն». զգացումներու, կիրքերու, յուզական պայքարներու՝ վերիվայրումներ, ընդհարումներ: Այս երկու շարժումները լրացուցիչ են իրարու, բեմին վրայ կամ կեանքի մէջ: Շանթ գիտել կու տայ, որ ինչ ալ ըլլայ կրթութեան դերը մարմինը սանձելու համար, իրողութիւն է, որ ներքին շարժումներուն կ'ընկերակցին արտաքինները: Թատրոնի մէջ՝ արտաքին շարժումը յայտնարար է ներքինին, անոր թարգմանն է. «արտաքին շարժումները, արտաքին տեղափոխութիւնն ու դիմափոխութիւնը, արտաքին նիւթական գործերն ու արարողութիւնները միայն այն չափով արժէք ունին, ինչ չափով որ

ներքին շարժումներու թարգմանն են ու արտայայտիչը» (18)։ Փաստօրէն մկանային շարժումը կը մնայ մկանային, չըլլար լեզու, արտայայտութիւն, երբ զուրկ է ներքին շարժումէն։ Իսկ ներքինը կ'անցնի անվրէպօրէն արտաքինէն, մկանէն, այսինքն՝ կը մարմնաւորուի։ Թատրոնը կոչ կ'ընէ այդ մարմնաւորումին, եւ թերեւս այդ մարմնաւորումն իսկ է շարժումը։

Ինչո՞ւ այս կոչը մարմնաւորումին. «մկանային լեզուն, շարժումներով արտայայտուող հոգեկան ապրումները, շատ աւելի հասկնալի են, շատ աւելի ընդհանուր, շատ աւելի անմիջական ու պարզ» (19)։ Յատկանշական է դիտողութիւնը։ Մկանային լեզուն աւելի ընդհանրական է, աւելի տարածուն, աւելի պարզ ու անմիջական քան բանաւորը, քան խօսքը։ Թատրոնը կը դիմէ մկանային լեզուին, տար պարզացման ու ընդհանրացման, պահպանելու համար բեմ–հասարակութիւն հաղորդակցութիւնը։ Իբրեւ թատրոնի մարդ, Շանթ կ'աւելցնէ, որ որքան բազմազգի ու բազմախաւ հասարակութեան մը առջեւ ներկայացում կ'ըլլայ այնքան մկանային լեզուն կը դառնայ գերակշիռ. ինչ որ կը նշանակէ, որ ան աւելի ազդու միջոց է թատերախաղը հասցնելու հանդիսատեսին։ Մկանային լեզուի այս եզրը զայն կը դարձնէ աւելի՛ լեզու քան լեզուն։ Մկանային լեզուի գործածումը կը համապատասխանէ հոգեկան աւելի նուրբ պահանջներ ունեցող համեմատաբար միատարր հասարակութեան։ Եւ որքան այդ լեզուն նահանջէ, այնքան հոգեկան բարդ վիճակներու արտայայտման համար բեմական երկը կը դիմէ գրական միջոցներու։ Բեմականը տեղի կու տայ գրականին։

Բեմական լեզուն շարժումն է. բեմական երկը կը խօսի շարժումով։ Ասիկա Շանթի համար անշրջանցելի իրողութիւն մըն է, այնքան որ կայուն վիճակները, անշարժ կացութիւնները կը դառնան հակաբեմական. «Հոգեկան աւելի կայուն վիճակները, չփոփոխուող ու չըփոփոխող մարդկային ապրումները, հոգեկան շարժում չունեցող խօսակցութիւններն ու գրութիւնները բեմի համար չեն։ Ինչքան ալ իրենց մէջը կեանքի ճշմարտութիւն ունենան ու մարդկային խորութիւն պարունակեն՝ իրենց տեղը չեն։ Գոնէ իբրեւ հակադրութիւն պէտք է ծառայեն ու մասնակցին ընդհանուր շարժումի պատկերացմանը, ինչպէս անշարժ ժայռի կտոր մը իր շուրջը գալարուող ու փրփրող ալիքներուն մէջտեղը ցցուած...» (20)։ Գրութեան ընթացքը յատկանշական է. առաջին հերքում մը, յետոյ հերքուածին ներառումը. անշարժը բեմական չէ, այլ կրնայ միայն համադրութեամբ շարժումին նպաստել, ինչ որ զայն կը դարձնէ բեմական։ Անկասկած ծայրագոյն պարզացում է որ Շանթ նկատի ունի։ Առ հասարակ ինչ որ կը դանդաղեցնէ շարժումը կամ գործողութիւնը կը դառնայ բեմական միայն երբ կը սատարէ շարժումին։ Շարժումին այս շեշտումը անկասկած բեմական միջոցէն դուրս կը դնէ նկարագրութիւնը, պատմութիւնը, բացատրութիւնները, որոնք մեր Ժ.Թ. դարու թատերագիրներուն (Պէշիկթաշլեան, Դուրեան) գլխաւոր թերին են։ Աւելին կայ դեռ։ Շանթ կը գրէ. «...չեն խաղցուիր, լաւ չեն ըմբռնուիր այն կտորները, ուր բառը մնացած է միայնակ, դարձած է միակ արտայայտիչ միջոցը հոգիին ու մտածումին» (21)։ Շանթ շատ լաւ գիտէ, որ բեմը աւելի է քան բառը, քան սոսկական երկախօսութիւնը, քան խօսքը։ Այդ աւելին կը գտնուի շարժումի ուժականութեան մէջ։ Եւ շարժումին ուժականութիւնը կը գտնուի միջոցի, տարածութեան, խորութեան օգտագործումին մէջ իբրեւ նշաններու, տեղեկութեան տարիչի, մարմնաւորումի եղանակ։

Շարժումի ընդգծումով Շանթ չի ձըգտիր թատրոնը նոյնացնելու միմոսումին, փարսերուն։ Իրեն համար «գեղարուեստական արժէք ու մեծութիւն ունեցողը հոգեկան ներքին շարժումներուն բեմադրումն է» (22)։ Ընդգծելի է այս բեմադրումը, որ կը յուշէ մարմնաւորում, տարածութեան վերածում։ Քիչ անգամ Շանթ կը խօսի «բեմի ամէն բան մարմնաւորելու ձգտում»ին մասին (23), սակայն ստոյգ է, որ մարմնաւորումով նկատի ունի ոչ միայն դերասաններու ներկայութիւնը, այլեւ միջոցի գործածութիւնը իբրեւ նշանակութեան յայտնութեան ու առերման վայր։ Մարմնաւորումը կը մեկնէ «ամէն մտածում» (նոյն). մտածումը, ապրումը, ներքինը բեմին վրայ կը դառնան տարածական։ Մտածման տարածականութիւնը կը կազմէ Շանթի գրութեան յանգման կիզակէտը կարելի է ըսել։ Շարժումը մտածման թարգմանութիւնն է որպէս միջոց։

Ինչ որ արտաքին շարժումով կը մնայ անտեսանելի, կը մտնէ լեզուի ու խօսքի կալուածին մէջ։ Բայց ի՞նչ է խօսքը։

«Սեռն ու նիւթը բանահիւսութեան» երկին մէջ՝ Շանթ մկանային լեզուի քննութենէն ետք կ'անցնի հոգեկան արտայայտութեան գործիքին, ձայնին։ Ձայնն ալ կը մտնէ շարժումի տրամաբանութեան մէջ։ Անտեղի է այստեղ երկարօրէն հետեւիլ Շանթի բնախօսական ընդլայնումներուն, որոնց շնորհիւ կ'ապացուցուի, որ ձայնը արդիւնք է մկանային շարժումներուն եւ սոնց աշխատանքին (24), որ ան է «գործիք մը կենդանական ներքին աշխարհի ներգործական արտայայտութեան» (25) եւ թէ կը դառնայ ի վերջոյ հոգեկան վիճակներու առաջնակարգ ու հիմնական արտայայտիչը։ Ձայնը կը վերածուի կոչի, բացագանչութեան ու բառի, լեզուի ձայնախումբերու իմաստին ու պարունակութեան սահմանաւորումին, յստակացման ու կեդրոնացման շնորհիւ. «Հոգեկան կեանքի բառերով արտայայտութիւնը կ'անուանենք լեզու, մեր այն գործիքին անունով, որ ամէնէն աւելի ցայտուն եւ կարեւոր դերը ունի բառերու նուրբ ու յստակ արտասանութեան մէջ» (26)։ Իր յանգման կէտին մէջ, լեզուին՝ ձայնը կը կրէ շարժումը։ Բառին տակ ու մէջ ներկայ է մկաններու աշխատանքը։ Բնախօսական այս իրողութենէն Շանթ կրնայ հանել անխուսափելի եզրակացութիւնը. խօսքը կը պատկանի շարժումի կալուածին։ Անշուշտ շարժումը առնելով իբրեւ մեկնակէտ եւ զայն սահմանելով որպէս հաղորդակցութեան եւ արտայայտութեան եղանակ՝ Շանթ հազիւ թէ վրիպի նպատակէն։ Խօսքը շարժումի մէկ ծայրագոյն կերպն է։ Որով բնագիրը, որ փաստօրէն միայն մէկ մասն է թատերական ներկայացման, կը մտնէ իր կարգին շարժումի տրամաբանութեան մէջ։ Հարցը սակայն այն է, որ խօսքը կը կրէ իր մէջ շարժումը կասեցնելու, դանդաղեցնելու վտանգը. այլ խօսքով՝ խօսքը տեղ մը կը հանդիպի անշարժութեան։ Կը մնայ միայն մէկ կարելիութիւն. խօսքը պահել շարժումի իշխանութեան տակ, իբրեւ գործողութեան մը ենթարկուող տարր։ Խօսքը՝ արտայայտիչ շարժումի կամ լրացուցիչ։ Խօսքը՝ շարժում ինքնին։ Այս երկրորդ կարելիութիւնը խնդրոյ առարկայ չի դառնար որոշապէս Շանթի գրութեան մէջ։ Խօսքին թատերայնութիւնը, զայն իբրեւ արարք ու գործողութիւն կիրարկելու կարելիութիւնը պիտի չհերքուէր Շանթէն, քանի որ այնտեղ բառը, բառերը, լեզուն կը մարմնաւորեն շարժումն իսկ, չեն արտայայտեր հոգեկան վիճակ մը միայն, այլ են զայն։

Հասկնալի է, որ Շանթի գրութիւնը տարուած է յստակօրէն ղեկավարուած հակադրութեամբ մը ընդմէջ բեմականին ու ինչ որ Շանթ կը կոչէ գրականին։ Այս հակադրութիւնը «ներքին եւ բնական հակամարտութիւն մըն» է։ Դարերէ ի վեր թատրոնի պատմութիւնը կ'ապրի այս վէճին այլազան լուծումներով։ Բեմը տեսանելիին ու շարժումին առընչելով Շանթ դիրք կ'որդեգրէ եւ գրականը մասնակօրէն կ'արտաքսէ բեմէն։ Արդարեւ՝ որքան թատերակ մը թատերական դառնայ այնքան կը զրկի գրական արժանիքներ ունենալէ։ Գրուած է. «Բեմին վրայ, կը պահանջուի գրականութենէն, որ սեղմուի, կծկուի, կրճատուի ու կտրտուի ամէն կողմէն, մերկանայ իր բնական հասուններէն ու զարդերէն, թողնէ իր բնական լայն ձգտումը ներկայացնելու ներքին զգացական նրբութիւններուն ու բարդ թելերուն բոլոր խճողումներն ու անոնց վերլուծումը» (27)։ Յատկանշական է, որ Շանթ երկու ընդարձակ պարբերութիւններ կը յատկացնէ կեդրոնացումին ու պարզացումին, արուեստի զինանոցէն առնուած այդ զէնքերուն, բեմական երկը որոշադրելու համար։ Արդարեւ՝ շարժումին հետ կեդրոնացումն ու պարզացումը կը կազմեն թատերական երկին ստորոգութիւնները։ Սակայն կեդրոնացում ու պարզացում չեն կրնար գրաւել շարժումին օրինավիճակը։ Երեքն ալ «գեղարուեստական պահանջներ» են անկասկած, սա հիմնական տարբերութեամբ որ շարժումը թատերական լեզուն իսկ է, մինչդեռ, պարզացումն ու կեդրոնացումը այդ լեզուին նպաստող միջոցներ են։ Անոնց մէջ կարելի է տեսնել սխեմայացման հիմնական սկզբունք մը։ Գրական երկը, ըստ Շանթի, կրնայ դանդաղիլ, ծաւալիլ, նկարագրել ու պատմել, բացատրել ու դատել նոյնիսկ։ Վէպը կրնայ ընել այդ բոլորը։ Բայց ինչ որ արտօնուած է վէպին, չէ արտօնուած թատերական երկին։ Եզրակացութիւն. «Երկի մը բեմական ու գրական արժանիքներուն մէջ կայ միշտ ներքին եւ բնական հակամարտութիւն մը» (28)։ Ասիկա չի նշանակեր անշուշտ, որ բեմական երկերը պարտին ըլլալ գրական արժանիքներէ բոլորովին զուրկ արտադրութիւններ, թէեւ բեմագիրներ ու դերասաններ հակին մտածելու որ կարող են փրկել սա կամ նա ոչնչաբանութիւնը։ Շանթ կը խօսի բեմական երկերէ, որոնք այնքան կը դառնան գրական, որ աւելի կը կարդացուին քան կրնան բեմադրուիլ։ Երկեր կան, կ'աւելցնէ, որոնց մէջ «ուժեղ բեմականութիւն կայ» (29)։ Այդ տեսակի երկերը կը նկատէ «զուտ գրական թատերական երկեր» որոնք «բեմական միայն ձեւը փոխ առած են եւ անտեսած են կենդանի բեմը» (30)։ Բեմի համար չգրըուած այս երկերը, որոնք սակայն ունին ուժեղ բեմականութիւն կը կազմեն անկասկած յարակարծային երկեր։ Շանթ չընդլայներ իր մտածումը. յստակ է անշուշտ, որ այդ երկերուն մէջ բեմականութիւնը կ'իրագործուի լեզուական միջոցով, այսինքն՝ հոն լեզուն ու խօսքը կը դառնան ոչ թէ շարժումի արտայայտութեան գործիք, այլ շարժումն իսկ։

Բեմականին ու գրականին հակադրութիւնը ամբողջական ու անլուծելի համադրութիւն մըն է Շանթի համար։ Նոյնիսկ երբ թատրոնին էութիւնը որոշադրէ բեմականին մէջ, թատերագիրը չանտեսեր գրականը։ Եւ հաշտարար շեշտով մը կը գրէ. «Ճշմարտութիւնն այն է, որ իսկական արժէք ունեցող թատերական ստեղծագործութիւն մը՝ ոչ գրական կողմը կրնայ բոլորովին արհամարհել, ոչ բեմական. այս կամ այն աստիճանի երկուքն ալ պէտք է աչքի առաջ ունենայ եւ կ'ունենայ» (31)։

ԹԱՏՐՈՆԸ ԿԱՄՔԻ ԱՐՏԱՅԱՅՏՈՒԹԻՒՆ

Թատրոնի մէջ ամէն ինչ կը մարմնաւորուի եւ մարմնաւորումը շարժումն է։ Բայց ուրկէ՞ կը ծնի թատրոնը։ Այլ խօսքով՝ ի՞նչ բան կ'արտայայտուի թատերական երկով։ Շարժո՞ւմը։ Բեմական երկը կ'ըլլայ շարժումով, բայց ի՞նչ կայ շարժումին մէջ, ի՞նչ բան կը շարժէ շարժումը։ Ի վերջոյ ի՞նչ է թատերական երկին հիմը։ Այս հարցումներուն Շանթ չի պատասխաներ թատրոնին նուիրուած գլուխին մէջ, այլ «պատմական կառուցումներ»ուն։ Անցողակի կերպով է որ կը թելադրուի մեզի, որ թատերական երկերը կամքի արտայայտութիւններ են. «Իսկ կամքի արտայայտութիւն եղող երկերը, այսինքն պատմութիւնները եւ թատերական գրուածքները, որոնք իրենց էութեամբ պատմութիւն մըն են նորէն, կը նմանին ու կը համապատասխանեն այն նախադասութիւններուն, որոնց ստորոգիչը անցուկ սեռի բայ մըն է՝ ներգործական, անցողական, կրաւորական բայ մը, այսինքն՝ երբ շարժում մը, գործողութիւն մը կը կատարուի, որ կ'անցնի ու կ'ազդէ ուրիշներուն վրայ...» (32)։

Իսկ ի՞նչ է կամքը։ Այս յղացքը չափազանց ընդարձակ յղացք մըն է, իմաստասիրական այնպիսի գերորոշադրումի ենթակայ, որ անոր ընդլայնումը կրնայ մեզ հեռուները տանիլ։ Շանթի համար «Հոգիի արտայայտութիւններուն մէջ ամէնէն ուժեղ, ամէնէն աւելի դուրսի աշխարհին մէջ փոփոխութիւններ առաջացնողը, մեզի եւ ուրիշներուն համար նոր պայմաններ ու նոր հետեւանքներ ստեղծողը կամքն է. եւ մենք ամէնքս միշտ ու ամէն տեղ մեծ հետաքրքրութիւն ունինք կամքի ամէն արտայայտութեան հանդէպ... Կամքին գործունէութիւնն է, որ ամէնէն աւելի մեր ուշադրութիւնը գրաւելու ուժը ունի» (33)։ Փոփոխութիւններ, պայմաններ ու հետեւանքներ ստեղծողն է կամքը, այսինքն՝ շարժումին մեկնակէտը եւ շարժումը արարողը։ Կ'ըսուէր, որ անիկա ամէնէն ուժեղ հոգեկան արտայայտութիւնն է. ի՞նչու։ Ապահովաբար որովհետեւ կամքը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ ուժեղին պատկանող ուժը։ Ինչ բան կ'ուզէ կամքը, եթէ ոչ փոփոխել։ Շանթ կ'ըսէ թէ կրնանք ուրիշի մը մտածումները, զգացումները, դատողութիւնները՝ յուզումներն ու ցաւերը արհամարհել կամ անտեսել, բայց չենք կրնար ուշադրութեան չառնել «ուրիշներու կամքը, անոնց կամքերէն ծնած գործերն ու արտաքին փոփոխութիւնները» (34)։ Շանթի մօտ կայ իսկական կամքի հրապոյր մը, յափշտակութիւն մը։ Կը գրէ. «Որքան ամուր, ուռուցիկ եւ հզօր է այդ զսպանակը [կամքին], այնքան թափ, կորով ու շարժում ունի երկը եւ այնքան ալ մեծ գրաւչութիւն. մեծ չափերով կը քաշէ իրեն մեր հետաքրքրութիւնը, մինչեւ յափշտակութիւն, մինչեւ մեր ես-երուն ինքնամոռացումը» (35)։ Կամքի հրապոյր մը, ըսուեցաւ, կամքի քաշողականութիւն մը կը գրուի այստեղ, որ հազուադէպ է Շանթի մօտ, հազուադէպ նոյնիսկ գեղարուեստական վայելքին մասին գրուած էջերուն մէջ։ Եսին մոռացումը կամքին առջեւ կը թուի աւանդական մասնակցութեան մէկ տարբերակը Շանթի գրութեան մէջ, երբ թատերական հանդիսատեսը կը մասնակցի, կը միանայ, կը նոյնանայ գործողութեան ընթացքին եւ, մարդկային հոգիի ճանաչումէն անդին, կը տարուի ինքն իրմէ դուրս։ Կամքին վերացո՞ւմը։

Գրաւչութիւն, յափշտակութիւն, ինքնամոռացում՝ ահաւասիկ յղացքներ, որոնք կը տանին հանդիսատեսը թատրոն, ուր կը բանի կամքը։ Կը թուի թէ կամքը կը կազմէ թատերական երկին մէջ արտայայտուող ինչ մը։ Հոգեկան տարր մը։ Շանթ արդէն զայն կը կոչէ «հոգեկան արտայայտութիւն»։ Շանթ կը գրէր վերը, որ թատրոնն ալ «կամքի արտայայտութիւն» մըն է։ Ուղղակի եզրակացութիւնն այն պիտի ըլլար, որ թատրոնը հոգեկան արտայայտութեան մը արտայայտութիւնն է։ Կրկնակ արտայայտութիւն մը։ Անխուսափելի է չնկատել այս «արտայայտութիւն» յղացքին կարեւորութիւնը։ Անիկա տեւականօրէն ներկայ է Շանթի տեսաբանական էջերուն մէջ։ Զայն կարելի է հասկնալ իբրեւ ներքինը արտաքին դարձնելու եղանակ մը, ինչ որ կը կազմէ յղացքին դասական կիրարկումը։ Սակայն երբ Շանթ կը խօսի կամքի մասին որպէս հոգիի արտայայտութիւն, այն ատեն «արտայայտութիւն» յղացքը կը ստանայ բաւական տարբեր իմաստ։ Ոչ միայն ներքինը արտաքին ընել կը նշանակէ, այլեւ ըլլալ մը, որուն շնորհիւ հոգին կը հաստատէ ինքզինք իբրեւ դուրսի աշխարհը փոխելու կարողութիւն։ Հոգին երբ կ'արտայայտուի կամքով, հոգին կ'ըլլայ ու կը հաստատուի իբրեւ կամք։ Որով արտայայտութիւնը դուրսին մէջ եւ դուրսին հաստատումն է խորապէս։

Առաջին հերթին կամքը կը թուի սոսկապէս հոգեբանական ազդակ մը. Շանթ չէ՞ր ըսեր միթէ, որ կամքը հոգիի ամէնէն ուժեղ արտայայտութիւնն է։ Հոգին ամէնէն աւելի կամքի միջոցով է, որ կ'արտայայտէ ինքզինք։ Այս ուժեղ արտայայտութիւնը անկասկած ուժի արտայայտութիւն մըն է, որով հոգին կրնայ փոխել աշխարհը։ Սակայն կամքը այստեղ հոգեբանական ազդակ մը չէ այլեւս, որքան էարանական սկզբունք։ Քանի որ հոգիին խորքը կամք է, հոգին կամք է։ Այս էարանական սկզբունքն է, որ կը բանի Շանթի հետեւեալ տողերուն մէջ. «Պատմութեան առանցքը կամքն է, եւ մարդկային կամքը. թէեւ անշուշտ երբեմն կրնայ ըլլալ նաեւ կենդանական կամք մը, նոյնիսկ կայ իրերու եւ երեւոյթներու կամքը, երբ կենդանացած, հոգեւորուած կը պատկերացուին անոնք» (36)։ Այս կամքը, որ կը յայտնուի հոգեւորուած, ամէն տեղ, նախ՝ իբրեւ մարդկային, յետոյ կենդանական, եւ վերջապէս երեւոյթներուն մէջ իբրեւ անոնց կամքը, ո՞ր չափով կը համապատասխանէ կամքի հոգեբանական ըմբռնումին։ Արդարեւ՝ Շանթի գրութիւնը կը թելադրէ ամէնակամք մը։ Ամէն ինչ կը թուի կամք ունենալ։ Կամքը ամէն ինչի մէջ է, ամէն ինչի ըլլալու կերպն է։ Մէկ խօսքով՝ կամքը էութիւնն իսկ է։ Պարզ է թէ ինչո՞ւ համար կամքը հոգիին ամէնէն ուժեղ արտայայտութիւնն է. ամէն ինչ հոգեւորուած է Շանթի համար, հոգի բառի շանթեան իմաստով։ Իսկ ամէնէն հոգեկանը հոգին է։ Կամքի այս ըմբռնումը եւ էութեան որոշադրումը իբրեւ կամք խորապէս նիցշէեան գունաւորում ունին աներկայօրէն, Շանթի երեւութապէս չէզոք թուող տողերուն տակ։ Եւ կամքի նման ըմբռնումին կը հանդիպինք Շանթի թատերական անձնաւորութիւններուն մէջ, սկսեալ Հին աստուածներու Վանահայրէն։

Վերադառնանք թատրոնին. Թատրոնը կամքի արտայայտութիւն մըն է, կը գրէր Շանթ։ Ըսուեցաւ վերը, որ կամքը ինքն ալ հոգիի արտայայտութիւն է։ Կրկնակ արտայայտութիւն։ Այսի՞նքն։ Թատրոնը էապէս կամք է. անոր հիմունքին կը գտնուի կամքը իբրեւ ստեղծարար էու-

LISBONNE :

EXPOSITION (*)

Reuben Nakian

(1897 - 1986)

par

Chaké MATOSSIAN

LA METAMORPHOSE EN QUESTION

«Je veux être un artiste américain». Peut-être, pour cela même, Nakian a-t-il dû attendre si longtemps pour traverser l'Atlantique. Définir son être et son devenir en fonction d'une nationalité, chercher à exemplifier ce qui a été le rêve des masses, le rêve d'une époque, conduit nécessairement un artiste à produire un art, sinon stéréotypé, du moins retenu. Aussi Nakian aurait-il pu passer sa vie entière à réaliser une œuvre répondant aux critères de ce qu'il pensait être «américain». Heureusement pour lui, pour sa sculpture, la singularité de l'Amérique réside dans le fait de n'en pas avoir, d'être d'emblée marquée par la multitude, d'exhiber un territoire immense où l'individu ne cesse de se déterritorialiser. En outre, si Reuben Nakian tente de se détacher de ses origines arméniennes dans sa création plastique, il les retrouve dans l'amitié qui le lie à Kelekian et Arshile Gorky. C'est vers la fin des années 30 qu'il rencontre son génial compatriote, rencontre suivie d'un silence plastique de quelques années qui, tel un sourd grondement démoniaque, mènera à la naissance authentique de son art. Il suffit pour s'en convaincre de comparer l'exécution soignée du mièvre *Phoque* de 1930 à la force magistrale du bronze *Marcel Duchamp* (1943) produisant un effet d'«Unheimliche» comparable à celui du *Balzac* de Rodin.

D'aucuns ont apparenté les œuvres de Nakian à celles de Brancusi, d'autres ont vu dans ses représentations de femmes le reflet de celles créées par son ami de Kooning. Mais plus qu'aucun autre artiste, c'est Rodin que le sculpteur a choisi comme maître inconteste. Choix crucial dès lors qu'il revenait à Rodin d'inaugurer la voie de la sculpture moderne en destituant l'œuvre de sa fonction de monument, en brisant le rapport de la sculpture à son milieu, c'est-à-dire, comme l'a montré Rosalind Krauss, en autonomisant l'œuvre sculpturale : «Une très grande sculpture dépourvue de toute relation conceptuelle ostensible avec son site ne constitue pas ce que nous appelons un monument, pas plus qu'une figure commémorative dépossédée de son lieu. Cette dépossession est, comme on le sait, la caractéristique notable de l'œuvre de Rodin... Ce phénomène, sensible avec une telle acuité dans l'œuvre de Rodin, est ce que j'ai appelé ailleurs l'«effacement de la logique du monument»» (1).

LA MAITRISE DU DEBORDEMENT

Ayant délaissé la teneur officielle du monument, Nakian s'est tourné vers le colossal, vers l'énergétique de la matière, tout en préservant l'ambivalence équilibrée du dionysiaque et de l'appolinien. La dimension baroque de son œuvre ne donne pas lieu à ce qu'un Wölfflin appelait l'«action pathologique» (2) propre à la nature colossale de l'art baroque. Un apparent contraste surgit entre les formes opulentes présentes dans divers dessins et terres cuites (*Pastorale*, 1948, *Nymph and Goat*, 1978... et les étirements sinueux des œuvres comme *Birth of Venus* (1978), *La Pirouette* (1983) ... Plus que le passage de Rubens à Boticelli, il faudrait voir ici la mise en place de la question baroque du *débordement*. Les œuvres de Reuben Nakian s'échappent du cadre auquel le regard prétend les assigner. Les nus des dessins apparaissent tronqués, l'épaisseur d'un corps gravé fait éclater le support, les socles semblent étriqués, décalés, la matière se dégage, s'étend, tantôt informe, tantôt longiligne, rivalisant avec un espace qui ne peut la contenir et se laisse discrètement envahir, dévorer. De Rubens, Nakian a gardé la gravité de la masse, cette façon souveraine d'imposer et de résoudre la tension des valeurs. De Boticelli, la fuite de la forme, son devenir-monstre, sa beauté qui résulte de son imperfection même. Gombrich a noté à ce propos la longueur par trop exagérée du cou de *Vénus*, anomalie qui confère beauté à la silhouette à mesure qu'elle sous-tend d'harmonie du tableau de Boticelli (3). L'aspiration à la liberté spatiale, la mise en évidence du devenir permanent de la forme découle souvent d'une obliquité du mouvement (*Venus*, *La Pirouette*, *Moonlight Goddess*, etc...) éminemment présente dans la *Descente de Croix* (1970-72; 388, 6 cm, bronze). Cette œuvre, acquise par la Cathédrale St. Vartan de New York, propose une interprétation de la *Descente de Croix* (Cathédrale d'Anvers) dans laquelle Rubens a si parfaitement résolu le contraste entre la douceur des formes fluides de gauche et la dureté incisive, à droite, des taches blanches et rouges (le suaire et la robe de Jean). Il incombait à Nakian de traduire, dans le métal, l'impact chromatique du tableau peint. Cette tâche ardue ne pouvait que le fasciner dès lors que son travail entier trahit une préoccupation majeure, fondamentale : celle de la transmutation. Un goût de l'ambivalence caractérise l'artiste et lui permet d'atteindre la combinaison harmonieuse du dionysiaque et de l'apollinien. S'il y a débordement, recherche d'une dimensionalité accrue, d'une mise hors-cadre de la forme, cet aspect baroque de l'œuvre n'autorise cependant pas à la situer dans la sphère du sublime -(indissociable de la peur, dans l'analyse que donne Kant du sublime dynamique, et de la douleur, source du sublime selon Burke (4)), il convie plutôt à parler, comme Vasari, d'une «maniera grande» propre à l'œuvre simultanément colossale et unifiée.

METAMORPHOSE ET AMBIVALENCE: POUR UNE ESTHETIQUE ORGANIQUE

L'attrait de la métamorphose propre à Nakian se remarque au moins à deux niveaux : celui du thème et celui du traitement de la matière. L'artiste exprime son attachement à la mythologie gréco-romaine en convoquant Europe et le taureau -(d'où l'intitulé de la série *Voyage en Crête* et les œuvres du même nom dont l'une, celle de 1982, a été acquise par la Fondation Gulbenkian)- Vénus, Léda, des nymphes ... il insiste, de ce fait, sur le pouvoir créatif de la métamorphose (celle de Zeus en taureau ou en cygne). Aussi, la figure mythologique fonctionne-t-elle comme métaphore du travail de l'artiste qui transforme la matière au gré de son imagination, selon une tactique et une technique qui ressortit à la séduction (séduction à laquelle renvoie également la présence du mouvement oblique qui définit le regard et les déplacements du séducteur kierkegardien). Le traitement de la matière évoque, chez Nakian, la poétique lucrécienne célébrant Vénus, un monde créé à partir d'une matière identique, pétrie comme de la boue, modelée comme de la pâte, qui se transforme au gré des plis, des agencements, faisant écho aux fantasmes de l'esprit préscientifique examiné par Bachelard : «La pâte pose donc les problèmes du matérialisme sous des formes élémentaires puisqu'elle débarrasse notre intuition du souci des formes. Le problème des formes se pose alors en deuxième instance. La pâte donne une expérience première de la matière» (5). Nakian a su donner au bronze la texture de la pâte, créant des œuvres à l'apparence étrangement visqueuse (*La Chambre à coucher de l'empereur*, 1953, *Hecuba*, 1960-62), spongieuse. «L'expérience du visqueux, écrit encore Bachelard, rejoint des images organiques nombreuses: elles occupent sans fin le travailleur dans sa longue patience du pétrissage» (6). Jouant sur l'ambivalence, Nakian travaille cet autre élément qu'est le feu, en créant d'immenses terres cuites qui requièrent une maîtrise technique infaillible pour ne pas exploser dans les fours. L'attraction de la chaleur mise en évidence dans le travail de la terre cuite explique sans doute l'utilisation privilégiée du bronze (qui n'exclut pas l'usage ponctuel du marbre, de l'acier et du styrolène) dont Hegel notait la dimension vitale : «la couleur plus foncée, moins nette, le brillant, le poli du bronze en général, tout cela n'a pas encore l'abstraction du marbre blanc, mais donne au bronze un caractère plus chaud, plus animé» (7). Et il semble bien que ce soit la réaction organique que Nakian cherche à provoquer par son travail plastique. Associant, combinant, le lisse et le rugueux -soit, en termes lucréciens, les atomes lisses (agréables) et crochus (douloureux)- Nakian rappelle l'organicité constitutive du plaisir esthétique, le caractère essentiellement tactile de la vision : «la rugosité par elle-même peut suffire à provoquer par empathie la sensation de quelque chose de rugueux ou d'une blessure sur sa propre peau, tandis que caresser des objets lisses et doux semble avoir un effet apaisant sur les nerfs de la peau» remarque Ferenczi. Et si le psychanalyste relie ces idiosyncrasies aux fantasmes de castration, il ne manque pas d'émettre aussi une hypothèse moins orthodoxe et fort intéressante : «il n'est pas impossible que ces facteurs et d'autres similaires jouent un rôle dans l'effet esthétique produit par diverses matières ou substances» (8). C'est cette profondeur esthétique, cet ancrage dans l'organique que réveille Nakian par son œuvre ambivalente, métamorphique, traçant dans l'espace comme le pointillé d'un devenir qui pourrait tout aussi bien être celui de la mémoire d'un manque.

Notes

(*) Fondation Calouste Gulbenkian.

(1) Rosalind KRAUSS, «Echelle/Monumentalité...», in **Qu'est-ce que la sculpture moderne?** Centre Georges Pompidou, 1986, p. 247 et **The Originality of the Avant-Garde and other modernist myths,** The MIT Press, 1987 (4th ed.), pp. 279-80.

(2) Heinrich WOLFFLIN, **Renaissance et Baroque,** Bionne, Gérard Monfort, 1985, p. 63.

(3) Ernst H. GOMBRICH, **The Story of Art,** Oxford, Phaidon Press Ltd, 1978, chap. 13.

(4) KANT, **Critique de la faculté de juger,** §28, Paris, Vrin, 1968 et Edmund BURKE, **Recherche philosophique sur l'origine de nos idées du sublime et du beau,** Paris, Vrin, 1973, vf. par exemple, p. 69: «Tout ce qui est propre à exciter les idées de la douleur et du danger: c'est-à-dire, tout ce qui est en quelque sorte terrible, tout ce qui agit d'une manière analogue à la terreur, est une source de sublime» ou encore p. 103, «Il est certain que la terreur, dans tous les cas possibles, est plus ou moins distinctement le principe fondamental du sublime», etc.

(5) Gaston BACHELARD, **L'eau et les rêves,** Paris, José Corti, 1942, p. 142.

(6) **Ibid,** p. 143.

(7) HEGEL, **Esthétique,** vol. 3, Paris, Flammarion, 1979, p. 187.

(8) Sandor FERENCZI, **Œuvres complètes,** t. III, Paris, Payot, 1982, p. 199.

թիւն: Թատրոնին մէջ՝ բեմը հանդիսատեսը ներկայ կը դարձնէ ներկայացման մէջ բանող կամքին, որ այլեւս այս կամ այն անձնաւորութեան կամ հեղինակին կամքը չէ, այլ կամքը իբրեւ էութեան բնազանցական որոշադրում: Թատերախաղը խաղ մըն է անշուշտ, բայց խաղն է կամքին: Հոն խաղացողը ուժն է, որ կ'որակէ էութիւնը: Կը հասկցուի այլեւս, թէ Շանթի համար թատերախաղը, թատերական միջոցը ըլլան էութեան յայտնութեան տեղը, այդ յայտնութիւնն իսկ:

Գ. Պ.

ՆՕԹԵՐ

1.– Համապատկեր Արեւմտահայ գրականութեան, Հատոր Ը, Անթիլիաս, 1980, էջ 358: Օշականի դիտողութիւնը երկդիմի է. նախ «դպրոց» կամ «դպրոցական» բառերով Օշական արդեօք նկատի ունի «գրական» դպրոցներ, թէ պարզապէս, ինչպէս կրնայ թելադրել «վարժապետական»ը, ուսման հաստատութիւնները: Միւս կողմէ՝ գեղագիտական ձեռնարկները, սկսած Պաումկարթնի Aesthetik–էն աւելի փիլիսոփայական երկեր են քան զուտ գրական: Գեղագիտութիւնը մէկ ճիւղաւորումն է արեւմտեան բնազանցութեան: Շանթի գրաքննական երկերը զուրկ չեն բնազանցութենէն, ի մասնաւորի կամքի բնազանցութենէն, որ կը զարգանայ Գերմանական իտէապաշտութեամբ եւ որ ի յայտ կու գայ մեր այս գրութեան աւարտին: Սակայն, դժուար է Շանթի էջերուն մէջ տեսնել գեղագիտութեան յատկացուած երկեր, ինչպէս կը թելադրէ Օշական: Հոն է, որ կը յայտնուի «գրաքննութիւն» յղացքին կարեւորութիւնը:

2.– Նոյն, էջ 434:

3.– Նոյն:

4.– Նոյն, էջ 430:

5.– *Ջինները ի վեր*, Մենագրութիւն Լ. Շանթի մասին, Պէյրութ, 1967, էջ 162: Շահինեանի համար Շանթ ունի «թատրոնի ժամանակավրէպ ըմբռնում» մը, տես էջ 161: Յստակ չէ թէ ի՞նչ է թատրոնի ժամանակակից ըմբռնում մը: Շանթի թատերական տեսութիւնը կարելի է մեկնաբանել զանազան ուղղութեամբ, հասնելու համար հակադիր արդիւնքներու:

6.– «Ամէն ներկայացում թարգմանութիւն մըն է» կը գրէ Շանթ, ընդգծելու համար բեմավարին դերը ներկայացման մը մէջ, նշ. հատոր, էջ 446:

7.– Նոյն, էջ 414:

8.– Նոյն, էջ 415:

9.– Նոյն:

10.– Նոյն:

11.– Բանարուեստի մասին, Peri Poietikés, 1450 b.

12.– Լ. Շանթի Երկերը, հատոր Ե, էջ 415:

13.– Նոյն, էջ 417:

14.– Նոյն, էջ 424:

15.– Նոյն, էջ 423:

16.– Նոյն:

17.– Նոյն, էջ 229:

18.– Նոյն, էջ 425:

19.– Նոյն:

20.– Նոյն:

21.– Նոյն, էջ 427:

22.– Նոյն, էջ 425:

23.– Նոյն, էջ 445:

24.– Նոյն, էջ 232:

25.– Նոյն, էջ 233:

26.– Նոյն, էջ 235:

27.– Նոյն, էջ 430:

28.– Նոյն, էջ 431:

29.– Նոյն, էջ 441:

30.– Նոյն, էջ 440:

31.– Նոյն, էջ 441:

32.– Նոյն, էջ 349:

33.– Նոյն:

34.– Նոյն:

35.– Նոյն, էջ 351:

36.– Նոյն, էջ 350:

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris Commission Paritaire: N° 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 6

MARDI
6 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

64րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 16.897 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNEE — No 16.897

ԱՐՑԱԽ

ՆՈՐ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ ՄԸ ԼՈՒԾՈՒՄ ԳՏՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԱՌԱՆՑ ԽՆԴՐՈՅ ԱՌԱՐԿԱՅ ԸՆԵԼՈՒ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՊԱՏԿԱՆԵԼԻՈՒԹԻՒՆԸ...

Հինգշաբթի եւ Ուրբաթ Մոսկուա գումարուած նիստերը, Ազրբէջանի եւ Հայաստանի ղեկավարներուն մասնակցութեամբ եւ Կորպաչովի գլխաւորութեամբ, նոր յանձնախումբ մը կեանքի կոչած են Քաղաքական Բիւրոյի անդամներէ ալ բաղկացած որու պաշտօնն է.–

«Ամէնէն կարճ ժամանակին մէջ լաւագոյն լուծումները գտնել Լեռնային–Ղարաբաղի հարցին, ԲԱՑԱՌԵԱԼ ՈՐԵՒԷ ՓՈՓՈԽՈՒԹԵՆԷ ԱՆՈՐ ՊԱՏԿԱՆԵԼԻՈՒԹԵԱՆ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ»։

Անաւասիկ։ Թէ ի՞նչ լաւագոյն կամ նպաստաւորագոյն (optimales) լուծումներ կարելի կ՚ըլլայ գտնել, երբ ի յառաջագունէ կը ճշդուի որ Ազրբէջանի պատկանելիութեան հարցը խնդրոյ առարկայ իսկ չի կրնար ըլլալ, հաւանաբար հանելուկ մը մնայ մեզի համար։ Ամէն պարագայի մէջ, այնքան ձգձգումներէ ետք, որոնց ընթացքին յոյսեր ալ ներշնչուեցան, գոնէ անջատման եթէ ոչ միացման, յանգիլ այսքան անիրաւ, այսքան վրդովեցուցիչ եզրակացութեան մը, ան ալ ոչ միայն Սումգայիթէն այլեւ Կիրովաբադէն ետք, այնքան անորակելի է, որ տրամադրութիւն իսկ չի մնար խորհրդածելու։ Եւ արդէն ի՞նչ ըսել։ Կրկնե՞լ որ անգամ մըն ալ այս տարաբախտ ժողովուրդը զոհն է իր բարեմտութեան, չըսելու համար իր անսրբագրելի միամտութեան։ Նկատե՞լ որ ոճրագործը ոչ միայն չի դատապարտուիր, այլեւ՝ պարգեւ ալ կը տրուի իրեն, երաշխաւորելով որ հողը չընէ Ղարաբաղը՝ իրը պիտի մընայ, հակառակ Սումգայիթի եւ Կիրովաբադի։ Իսկապէս չարժեր։ Սահման մը կայ որմէ անդին, բոլոր խօսքերը աւելորդ են։

⁂

Ստորեւ որպէս նիւթ Ղարաբաղի Թըղթածրարին «Արմէնփրէս»ի տեղեկութիւնները այն հանդիպումներուն եւ խորհրդակցութիւններուն մասին, որոնք տեղի ունեցած են վերոյիշեալ որոշումէն առաջ։

⁂

(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2)

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՈՐՈՇՈՒՄ

Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի եւ անոր շուրջ տիրող կացութեան մասին խումբ մը երեսփոխաններու հարցապնդման առթիւ։

Լսելով խումբ մը երեսփոխաններու հարցապնդումը եւ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի մէջ Խորհրդային Միութեան Համայնավար կուսակցութեան եւ Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդի Նախագահութեան ներկայացուցիչ, երեսփոխան Ա. Վոլսկիի տուած պատասխանը, Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդը կ՚որոշէ. –

1.– Ի գիտութիւն ընդունիլ երեսփոխան Վոլսկիի հաղորդումը, Լեռնային–Ղարաբաղի ինքնավար մարզի մէջ եւ անոր շուրջ ստեղծուած իրադրութեան մասին։

2.– Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութեան յանձնարարել կուսակցական, պետական ու հանրային կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներուն հետ համատեղ անցընել Լ. Ղարաբաղի ինքնավար մարզէն, Ազրբէջանէն եւ Հայաստանէն ընտրուած Խորհ. Միութեան Գերագոյն Խորհուրդի երեսփոխաններու խորհրդակցութիւն՝ քննարկելու համար յիշեալ շրջանին մէջ իրադրութեան բնականոնացման եւ Ազրբէջանական ու հայ ազգութեան պատկանող քաղաքացիներուն ինտերնացիոնալ բարեկամութեան վերականգնումի անյետաձգելի միջոցառումներ։

3.– Ազրբէջանական եւ հայկական Գերագոյն խորհուրդներու յանձնարարել իրենցմէ կախում ունեցող ամէն ինչ ընել, որպէսզի երկու եղբայրական Հանրապետութիւններու ժողովուրդներն հաշտ ապրին ու խաղաղ, գործունեայ կերպով աշխատին յանուն խորհրդային սոցիալիստական հանրութեան կեանքի բոլոր կողմերու նորացման խնդիրներու իրագործումէն։

4.– Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդը կը դիմէ Հայաստանի ու Ազրբէջանի աշխատաւորներուն, ջերմագին կոչ ընելով իմաստութիւն եւ զսպուածութիւն ցուցաբերել, մէկ կողմ դնել փոխադարձ վիրաւորանքներն ու մեղադրանքները, վերահաստատել ձեռնարկութիւններու, կազմակերպութիւններու եւ ուսումնական հաստատութիւններու աշխատանքի կշռոյթը, բոլոր ուժերը գործադրել, որպէսզի ցանկացած ազգութեան խորհրդային քաղաքացին երկու Հանրապետութիւններու տարածքին ինքզինքը զգայ վերակառուցման այն մեծ գործին լիիրաւ եւ իրաւահաւասար մասնակիցը, որ կը կատարէ խորհրդային ժողովուրդը։

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ
ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
Մ. ԿՈՐԲԱՋՈՎ

Նախագահութեան քարտուղար
Թ. ՄԵՆԹԷՇԱՇՎԻԼԻ

Մոսկուա, Կրեմլին

⁂

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԿԵԴՐ. ԿՈՄԻՏԷԻ

Դեկտեմբեր 1ին, Կեդրոնական Կոմիտէի մօտ հանդիպում մը տեղի ունեցաւ կուսակցութեան Կեդր. Կոմիտէի գլխաւոր քարտուղար եւ Գերագոյն Խորհուրդի Նախագահ՝ Մ. Կորպաչովի Գերագոյն Խորհուրդի երեսփոխաններու, ազրբէջանական եւ հայկական Հանրապետութեանց ներկայացուցիչներու հետ։ Հանդիպումին մասնակցեցան ընկերներ՝ Ն. Ռիժկով, Ն. Սլեունկով, Վ. Չեբրիկով, Ա. Եակովլեւ, Ա. Լուկեանով, Գ. Ռազումովսկին։

Կարծիքներու անկեղծ փոխանակութեան ընթացքին քննարկուեցան շրջանի իրադրութեան կայունութեան որոշ հարցեր, նշուած միութենական հանրապետութիւններու լարուածութեան նուազումին ու վերացման, փոխադարձ վստահութեան, կարգապահութեան եւ իրաւա-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՆԻՍՏԵՐԸ

Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի Նոյեմբեր 22–ի նիստը ինչպէս ծանօթ է, ընդհատուած էր Ազրբէջանի մէջ ծագում առած դէպքերուն պատճառով։

Ընդհատուած այդ նիստը շարունակուած է Նոյեմբեր 24–ին Օպերայի շէնքին մէջ, ուր քննարկուած են սահմանադրական փոփոխութիւններն ու առաջարկութիւնները։ Աւարտին, Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութիւնը որոշած է.

1.– Խորհրդային Գերագոյն Խորհուրդին փոխանցել Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդին քննարկումին դրուած բոլոր առաջարկութիւններն ու դիտողութիւնները։

2.– Դիմել Խորհ. Գերագոյն Խորհուրդին.

ա.– մեկնելով կուսակցութեան 19րդ համամիութենական նստաշրջանի բանաձեւի դրոյթներէն, նախագիծերէն հանել այն յօդուածները եւ դրոյթները որոնք կը սահմանափակեն միութենական Հանրապետութիւններու գերիշխանութեան իրաւունքները։ Այդ առընչութեամբ Խորհ. Սահմանադրութեան փոփոխութիւններու եւ լրացումներու մասին օրէնքի նախագիծէն հանել այն դրոյթը որ Խորհրդային երեսփոխաններու համագումարին իրաւունք կու տայ վերաքննելու միութենական ու ինքնավար Հանրապետութիւններու բարձրագոյն մարմիններուն կողմէ ընդունուած օրէնսդրական տրամադրութիւնները։

բ.– Խորհ. Սահմանադրութեան փոփոխութիւններու եւ լրացումներու մասին Խորհրդային օրէնքի նախագիծին մէջ ուղղումներ կատարել, որոնցմով սահմանադրուի միութենական Հանրապետութիւններու մասնակցութիւնը Խորհրդային Գերագոյն Խորհուրդի եւ Ազգութիւններու Խորհուրդին կազմաւորումին։

գ.– եղած առաջարկներու եւ դիտողութիւններու հիման վրայ՝ երեսփոխանական ընտրութեան առաւել ժողովրդավարական կարգեր հաստատել։

Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի
Նախագահութեան Նախագահ
Հ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ

Նախագահութեան քարտուղար
Ն. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

⁂

«Սովետական Հայաստան» օրաթերթի նոյն՝ Նոյեմբեր 26–ի թիւին մէջ նոյն ստորագրութիւններով Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի յաջորդական մէկ որոշումը անօրինական կը հռչակէ Նոյ. 24–ի վերոյիշեալ նիստը, այն առարկութեամբ որ «ներկայութիւնը» ապահովելու համար որոշ դեպուտատների նկատմամբ կիրառուել է բացայայտ ճնշում»։

Եւ ուրեմն, «Ալ. Սպենդիարեանի անուան Օպերայի եւ բալետի պետական ակադեմիական թատրոնի շէնքում 1988 թուականի Նոյեմբերի 24–ին անցկացուած նիստը ճանաչել անօրինական»։

⁂

Ինչպէս կը տեսնուի հակասութիւնները չեն պակսիր այս իրադարձութեանց մէջ։ Վերոյիշեալ երկու որոշումներն ալ լոյս տեսած են «Սովետական Հայաստան»ի մէջ։ Քլօտ Մութաֆեան, որ առջի օր կը վերադառնար Երեւանէն, կու տար ականատեսի իր վկայութիւնը։ Նախ խանդավառ մթնոլորտը, երբ Նոյ. 24–ի գիշերը երեսփոխաններ, ժողովուրդին ծափահարութիւններու տարափին տակ, կը փութային Օպերայի շէնքը շարունակելու համար կէս մնացած նիստը, ապա՝ տալու համար ակնկալուած որոշումը։ Քանի մը ժամ յետոյ ամէն ինչ չեղեալ կը համարուի Հայաստանի նոյն ղեկավարութեան կողմէ։ Ու այլեւս հարկ չկայ զարմանալու երբ ժողովուրդ մը հարկ եղածին պէս չի յարգեր իր իսկ իշխանութիւնը։

Ս. ՏԱՏԼԻԵՒԻ ԴԻՄՈՒՄԸ ԿԱՄ ՋԱՅԼԱՄԻ ՆՈՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ազրբէջանի Գերագոյն Խորհուրդի Նախագահութեան նախագահը Ս. Տատլիեւ Նախիջեւանի ու Կիրովաբադի վերջին դէպքերուն հետեւանքով յայտարարուած լուսարդելքին առիթով դիմած է քաղաքացիներուն։ Դիմումին մէջ կ՚ըսուի.

«Վերջին օրերուն Հանրապետութեան կարգ մը քաղաքներուն եւ շրջաններուն մէջ իրավիճակը շեշտակի կերպով սրուած է։ Երէկ Նախիջեւանի մէջ խուլիգանական խումբ մը տարրեր, սանձարձակութեամբ սուրբեցին վարչական քանի մը շէնքեր։

Տանը հետեւանքներով լուրջ անկարգութիւններ եղան Նաեւ Կիրովաբադ։ Վիրաւորներ կան։ Երեք զինուորներ սպաննուած են։

Նոյեմբեր 21–ի երեկոյեան Բաքուի կարգ մը շրջաններուն մէջ նոյնպէս յանախակի դարձած են խուլիգանական ելոյթները։ Որոշ երիտասարդներ դիմելով ֆիզիքական ուժի, ոտնահարելով մարդկային արժանապատուութիւնը կը փորձեն արգելք ըլլալ երթեւեկի, խանութներու, հիմնարկներու եւ ձեռնարկութիւններու աշխատանքին։

... Պետութիւնը չի կրնար մէկ կողմ կենալ երբ անմեղ մարդոց արիւնը կը թափի»,

Տատլիեւի դիմումը հրատարակուած է «Սովետական Ղարաբաղ» օրաթերթի Նոյեմբեր 24–ի թիւին մէջ։

Մինչ ամբողջ աշխարհի լրատուութիւնները տասնամեակներու անարդարութենէն ու կեղեքումներէ ծագած ներկայի բախումները կ՚որակեն ազգամիջեան խնդիր, Տատլիեւի համար խուլիկանութենէն մարդկային արժանապատուութեան ոտնահարում միայն հասնող բառամթերք մը կը բաւէ սահմանելու իրադարձութիւնները։ Այդ բառամթերքը ո՛չ հայասպանութիւն, ոչ պատմութեան սրբագրութիւն, ոչ ալ ցեղասպանութիւն եզրերը կը պարփակէ։

Խուլիկանութիւն յղացքին տրուած ի՛նչ լայնարձակ սահմանում ու որքան արհամարհանք ու անտեսում՝ կատարուածին ահաւորութեան դիմաց։

Ե՞րբ արդեօք, ո՞ր զօրութեան շնորհիւ սահմանում ու սահմաններ պիտի գտնեն վերջապէս իրենց ճշգրիտ տեղերը, կասկածի, թերահաւատութեան բաւեւերներէն բեռնաթափելով վերակառուցում ու հրապարակայնութիւն։

Ա. Թ.

ՊՕՂՈՍ ԳՈՒԲԷԼԵԱՆԻ ԱԶԱՏ ՈՒՂԻՆ

ԾՆԹ. – Լոս – Անճըլըսի մէջ ընդհանրացած է գինեձօնի սովորութիւնը՝ ի պատիւ նոր լոյս տեսնող գրքերու եւ անոնց հեղինակներուն: Սովորաբար, խօսող մը կը ներկայացնէ հեղինակը, հակիրճ կերպով. ուրիշ մը՝ կը կատարէ նոր լոյս տեսած գրքէն ընթերցում, մի քանի էջ: Ապա կը կատարուի գրքին վերլուծումը, – այս պարագային, այդ կատարուած է «Յառաջ»ի աշխատակից եւ գրականութեան փրոֆէսէօր Խաչիկ Թէօլէօլեանի կողմէ: Եւ վերջապէս, խօսք կը տրուի հեղինակին, որմէ ետք նոր գրքին մէկ օրինակը «կը մկրտուի», այսինքն՝ Գալիֆորնիոյ գինիով ... «կ'օծուի», հանդիսատեսներու ներկայութեան: Ստորեւ՝ Խաչիկ Թէօլէօլեանի խօսքը, որ փաստօրէն *գրախօսական* մըն է, կարդացուած 1988 Նոյեմբեր 11-ին, Փասատինայի մէջ (Լոս – Անճըլըսէն ու Կլէնտէյլէն 10 քիլոմեթր արեւելք, ուր կը բնակին 15 հազարէ աւելի Հայեր): Գուբելեանի գրքին անունն է «Ֆրիվէյ», թարգմանաբար՝ ազատ ուղի, ինչպէս կը կոչուին Ամերիկայի «*օթոռութ*» ճամբաները:

. .

Հաւաքուած ենք գրքի մը բարի գալուստ մաղթելու, զայն մկրտելու համար: Ապա նաեւ՝ անոր հայրն ու հեղինակը շնորհաւորելու եւ պատուելու համար:

Այս երեկոյ, իմ նպատակս հեղինակին վաստակին ընդհանուր արժեւորումը կատարել չէ: Կ'ուզեմ, սակայն, արագ եւ ուրուագծային ձեւով խօսիլ գրքին եւ հեղինակին մասին, որովհետեւ կը հաւատամ անոնց արժէքին, մանաւանդ՝ անոնց խաղացած ներկայացուցչական դերին: Եզակի անձ մը ըլլալով հանդերձ՝ Գուբելեան գրողը կը մարմնաւորէ տագնապներ, որոնք հին աշխարհէն նոր աշխարհ փոխադրուած հայութեան մեծամասնութեան տագնապներն են նաեւ: Իսկ իր այս հատորը կը կառուցուի գրական մօտեցումով մը՝ որ նոր նիւթի եւ հին ձեւի յատկանշական խառնուրդ մըն է, խառնուրդ՝ որ կը վերբերէ Սփիւռքահայ արձակի ճգնաժամը ձեւաւորող ուժերն ու ձգտումները:

Նախ, ուրեմն, առարկայական խօսք մը՝ գործին մասին: Գիրքը Գուբելեանի վերջին հինգ տարուան գրականութեան եւ գրական վաստակին մէկ կարեւոր մասը կը ներկայացնէ: Իր պատմուածքներու հինգերորդ ժողովածուն է: Առաջինը, «Ափրիկեան Ափերու Վրայ», լոյս տեսած է 1967-ին, իսկ վերջինթերը՝ 1982-ին հրատարակուած «Պայթում Լռած Թընդանօթներու» հատորն է: «Պայթում»ը եւ այս երեկոյ ի պատուի եղող գործը՝ «Ֆրիվէյ», կը պարունակեն պատմուածքներ՝ որոնք կը նշեն Գուբելեանի եւ շատ մը Միջին – Արեւելահայերու անցքը հին աշխարհէն դէպի նորը: Թէեւ պէտք է անմիջապէս աւելցնել որ Գուբելեանի երկար բնակութիւնը Սիէրրա Լէոնի մէջ, ափրիկեան ցամաքամասին վրայ, առիթ մը տուած է իրեն տեսակ մը հետախոյզ – ռահվիրան ըլլալու, – Միջին – Արեւելահայութեան ստուար մեծամասնութենէն առաջ ան ճաշակած է հայկական կեթթօյէն դուրս ապրելու հաճոյքներն ու դառնութիւնները, օտարին հիւրընկալ բայց նաեւ վերջին հաշուով անտարբեր ընդունելութեան ստեղծած տագնապները:

Այս տագնապները կ'ընդգծուին, կը շեշտուին, կը բարդանան եւ կը ճիւղաւորուին Արեւմուտքի, յատկապէս՝ Գալիֆորնիոյ մէջ: Կը բարդանան, որովհետեւ այս նահանգը Ամերիկայի, նոյնիսկ աշխարհի ամէնէն յառաջացած շրջաններէն ըլլալով հանդերձ՝ Սիէրրա Լէոնի անտառներուն կամ Պէյրութի մարդորսներուն չափ վայրագ մարդիկ ալ ունի իր մէջ: Կը ճիւղաւորուին, որովհետեւ Գալիֆորնիան շրջան մըն է ուր կը միատեղուին Հայեր, որոնց նախկին փորձառութիւնը միայն արաբական աշխարհներու, կամ Պոլսոյ, կամ Թուրքիոյ կեանքը չէ, այլ նաեւ՝ Խորհրդային Հայաստանեան է: Այս բարդ, բազմերեսակ եւ ճիւղաւորուած անձնական ու հաւաքական փորձառութիւնները կը հայթայթեն Գուբելեանի նիւթը այս գրքին մէջ, որ՝ ըսեմ անմիջապէս, շատ աւելի յաջող է քան իր փոխանցման շրջանի առաջին գիրքը՝ «Պայթում»ը:

Ֆրիվէյ հատորին մէջ կը պարփակուին ինը պատմուածքներ, որոնցմէ հինգը՝ «Ֆրիվէյ 1»էն «Ֆրիվէյ 5» վերնագիրները կը կրեն եւ մաս կը կազմեն շարքի մը, որ ունի երկու դերակատարներ: Անոնցմէ մէկը վաթսունամեայ Արշակն է, որ Ամերիկայի կողմէ վերամկրտուած է Արչի: Մեր Արշակ Թադեւոսներուն նման՝ հանգիստ կեանք չունի: Կ'ապրի Լոս – Անճըլըսեան խառնարանին, Արշակաւանին մէջ, կ'ապրի՝ պէյրութեան կարօտի յուշերով, եւ կը զգայ որ աքսորեալ մըն է: Երբեմն Արշակ կը յիշէ Սարգիս Ամմօն, եւ կը նախանձի անոր: Այդ Ամմօն, իր կողակիցէն եւ ընդհանրապէս կեանքէն դառնացած, Պուրճ Համմուտի իր տան տափակ տանիքին վրայ պատ հիւղակ մը կը շինէ ինքզինքին համար, կը դառնայ ինքնաքսորեալ, ինքզինք դուրս կը դնէ պէյրութահայութեան ընկերային կեանքէն: Արչի – Արշակ կը վերյիշէ Պէյրութի անցեալը եւ Սարգիս Ամմոյին աքսորը, որ ընտրուած եւ ոչ թէ պարտադրեալ աքսոր մըն էր: Պիտի նախընտրէր մնալ Պէյրութ, մնալ Արշակ, ըլլալ նման ինքնաքսորեալ մը, իր Պէյրութին մէջ: Պիտի նախընտրէր, նոյնիսկ ապրիլ իր յուշերով, Լոս – Անճըլըսի մէջ, սակայն նոյնիսկ այդ պերճանքը արտօնուած չէ իրեն: Կը գիտակցի որ Ամերիկայի մէջ լրջօրէն զգացուած եւ ապրուած յուշը ինքնին կը դատապարտէ մարդը, հինի, հինցածի պիտակը կը փակցնէ անոր ճակտին: Գիտէ նաեւ թէ Սարգիս Ամմոյին արտօնուած էր այդ ինքնաքսորումը՝ որովհետեւ իր հասունցած զաւակները կը հոգային իր եւ կնոջ ապրուստը: Մինչդեռ Ամերիկայի տնտեսական հեւիհեւ եւ պահանջկոտ իրականութիւնը հասարակ մահկանացուին նման արարքներ չարտօներ:

Գուբելեան շատ յաջող կերպով, երբեմն շատ պարզ եւ անտաշ լեզուով կը նկարագրէ գաղթական, պարզ Հայուն, առանց լուրջ դրամագլուխի եկած արհեստաւոր Հայուն պարտադրուած տնտեսական եւ ընկերային իրականութիւնը: Աւելի՛ քան ոեւէ ամերիկահայ գրող, աւելի՛ քան Յ. Կարապենց կամ Նուպար Ակիշեան կամ Վեհանոյշ Թեքեան կամ Թորգոմ Փոստաճեան, ան կը զգայ եւ կը ներկայացնէ Ամերիկայի տնտեսական մեքենային ահաւոր եւ սպառիչ պահանջկոտութիւնը՝ դրամագլուխի ետեւ պատրաստելու անկարող անձերուն հանդէպ: Ներկայ գրողներու մէջ ամէնէն յաջող պատկերացողն է այն երկուութեան, որ աշխատաւոր Հայը կ'ապրի, կը զգայ իր մորթին վրայ: Սարսափելի հակասութեամբ մը՝ Ամերիկան կը կլանէ գաղթական աշխատաւորը, զոր կը մերժէ նաեւ: Անոր չարտօներ հանգիստ կամ առանձնութիւն, նոյնիսկ բաւական լաւ կը վարձատրէ զայն: Կը զինուորագրէ զայն սպառողական ընկերութեան պահանջկոտ բանակին մէջ, կ'աշխատցնէ հեւ ի հեւ, առանց անոր շնորհելու աշխատանքի եղբայրութիւնը, որ հին աշխարհի մէջ աշխատող գիւղացիին ու բանուորին եղբայրութիւնն էր, որքան ալ դառն ըլլային անոր ուրիշ պայմանները: Միաժամանակ, Ամերիկա կը փշրէ նորեկ Հայուն ընկերային կեանքի համեստ, աւանդական խարիսխը, որ պարզ Հայուն ափոփանքը եղած է միշտ:

Ըսի որ «Ֆրիվէյ» շարքը ունի ոչ մէկ, այլ երկու դերակատար: Առաջինը՝ Արշակն է: Միւսը՝ Ֆրիվէյը՝ ինքն իսկ է. բառ մը՝ որուն տեղ Գուբելեան երբեմն կը գործածէ «ազատ ուղի» տառացի թարգմանութիւնը կծու ժպիտով մը: Հայ Արշակը յաճախ Արչի է այս գրքի մէջ, կ'ենթարկուի ակամայ վերամկրտումի մը՝ որ այս երկիրը կը պարտադրէ Հայուն, ըլլայ ան ունեւոր Արշակ Տիգրանեան կամ այս պատմուածքներու անմականուն Արշակը: Գուբելեան կը հակազդէ անոր՝ Ֆրիվէյը հայերէն ազատուղի բառով մկրտելով, սակայն լիօրէ՛ն ու դառնօրէ՛ն գիտակից է որ հայերէն բառը ոչինչ կը փոխէ ամերիկեան Ֆրիվէյի իրականութենէն, մինչ հայ մարդուն վերանուանումը՝ առաջին հարուածն է՝ պարտադրեալ եւ ակամայ օտարացումին:

Եւ յետոյ, այդ «Ֆրի»եւ «ազատ» ուղին, որ խորհրդանիշն է Ամերիկայի կեանքին, կուտայ ազատութեան պատրա՛նքը միայն: Կը թուի թէ ազատուղիին վրայ անձ մը, իր մետաղեայ նժոյգով կը սուրայ, ո՛ւր որ կ'ուզէ, ե՛րբ որ կ'ուզէ: Իրականութիւնը, սակայն, ունի տարբեր երեսակը նաեւ, եւ ա՛յդ է որ կ'ընդգծէ Գուբելեան, – ազատուղին ազատ չէ: Կ'երթայ հոնկէ՝ հոն, եւ մի՛այն՝ հոնկէ հոն: Ջուրի կաթիլներն իսկ, երբ շատ են եւ զօրաւոր, կրնան փոխել գետի մը հունը, սակայն միլիոնաւոր ինքնաշարժերուն ու անոնց միլիոնաւոր վարորդները՝ ոչի՛նչ կը փոխեն անազատ Ֆրիվէյէն՝ որ աւելի հզօր է, քան յորձանուտ գետը: Վարորդները ազատ են, ինչպէս ազատ ենք մենք, Ամերիկահայերս, երթալու հո՛ն, որ նախօրօք գծուած ուղիները ծրագրած են մե՛զ տանիլ: Եւ վա՛յ անոր, որ կ'անտեսէ Ֆրիվէյին անգութ օրէնքները: Զանոնք անտեսողները, եթէ բախտաւոր են, կը մեռնին արագ եւ արկածահար: Իսկ եթէ ոչ, կը մեռնին այնպէս՝ ինչպէս պատանի վարորդը, որ «Ֆրիվէյ 1»ի վերջաւորութեան, իր խորտակուած բեռնակառքի մետաղեայ թակարդին մէջ կը մեռնի ահաւոր, ճարճատող, պէնզինաբոյր մահ մը, Արշակի անօգնական ներկայութեան:

Ֆրիվէյը, ուրեմն, այս պատմուածքներուն մէջ, ամերիկեան ազատութեան բազմերեսակ իրականութիւնն է, թէ՛ մեկին գոյութիւն, թէ՛ ալ խորհրդանիշ: Ան կը ներշնչէ ազատութեան, արագ յառաջխաղացումի յոյս եւ պատրանք, ինչպէս՝ երկիրը: Միեւնոյն ատեն, Ֆրիվէյը անձերը կը զատէ իրարմէ, եւ իւրաքանչիւր անձի կը պարտադրէ մտնել իր սեփական ինքնաշարժը, մետաղեայ զրահաթագաղը: Միլիոնաւոր ինքնաշարժերը ահ ու սարսուռ կը պատճառեն Արշակին: Օրինակ, ազդու խորհրդանիշ մըն է այն տեսարանը, ուր Արշակ իր անդրանիկ զաւակին առաջին անգամ ըլլալով կը յանձնէ ինքնաշարժի մը բանալիները եւ իր կարգին՝ կը յանձնէ զաւակ եւ ինքնաշարժ, Ֆրիվէյի երթեւեկի մոլուցքներուն: Ամէն ամերիկահայ ծնողք, Միջին – Արեւելքէն գալէ ետք, ստիպուած է իր պատանի զաւակներուն տալ «ինքնաշարժի մը բանալին», այսինքն՝ ազատութեան հրապուրիչ, պատրանապատ եւ վտանգաւոր պատեհութիւնը, որ Ֆրիվէյին խոստումն է, ապա նաեւ՝ ամերիկեան կեանքին խոստումն ու պատրանքը:

ԽԱՉԻԿ ԹԷՕԼԷՕԼԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ռուաէզ տանող ինքնաթիռը իջնում է Փարիզ՝ մի կարճ ժամանակով: Նորաձեւութեան եւ արուեստների մայրաքաղաքը կարգին չտեսած՝ նորից օդանաւի մէջ ենք, որն ուղղութիւն է վերցնում դէպի Մարսէյլ, Միջերկրականի ափին փռուած Փրովանսի մայրաքաղաքը (ուր 70 հազար Հայ է բնակւում): Մեզ դիմաւորում են «Սիտ» ամսագրի խմբագիր, Ափոլինէրի անուան մրցանակի դափնեկիր, բանաստեղծ Իվ Պրուսարը եւ փառատօնի կազմակերպիչ Ժան Տիկոն: Կարճատեւ դադարից յետոյ մեքենայով հասնում ենք Ռուաէզ, որը մեզ դիմաւորում է գոթական եկեղեցու սլացիկ ուրուագծով եւ մայթերին մոմերի նման շարուած սօսիների համաչափ, քառակուսաձեւ խուզուած գագաթներով:

Փառատօնը որին մասնակցեցին ութսուն բանաստեղծ, տեւեց չորս օր: Քաղաքական, սոցիալական եւ յատկապէս բնապահպանական հարցերն ուղղակիօրէն ներխուժել էին Պոէզիա եւ երբեմն զարմանալի խոր եւ բնական մարմնաւորումներ ստացել: Հետաքրքրութեամբ ունկնդրեցին իմ «Արցախ» ընդարձակ շարքը, որը կարդացի Ֆրանսերէն: Բանաստեղծութեան մէջ մանկութեանս պատկերներն ու յուշերը միաձուլւում են այսօրուայ Արցախի ինքնորոշման եւ արդարացի շարժման դրուագներով ու զգացողութիւններով.

Շուշի քաղաք, մրաքարեր,
այսօր թռչունը կը բարձրանայ
աւերակների վրայից,
Նա կը տեսնի սկիզբը հրդեհի,
մենակ, պատառոտուած քամու մէջ,
ես ազատ էի ապրելու համար,
մի լոյս գծագրեց նոր արեւ եւ կեանք,
մի երեխայ նայեց պատուհանի խորքից,
ձուլուելով մօր հայեացքին:
Ես դիմում եմ ձեզ, իմ խոր ընկերներ,
արմատներ բոյսի ու մեռնող ծառի,
դարձէք բնակավայրս վերջապէս:

Մանկութեան երկիրը դառնում է յուշ, զղջանք, կարօտ.

Ես դեռ չեմ վերադարձել երկիրս,
երբ վերադառնամ, չեմ գտնի ինքս ինձ,
կը տեսնեմ լռութիւնը սփռուած երկրի,
թթենիների մետաքսը կանաչ, որով հողը
գործում է ծիսական իր հագուստը,
ես դեռ վերադառնում եմ երկիրս,
թափառում արեւուս բաց երակներով,
տեսնում եմ հրդեհը հինաւուրց հողի,
կտրուկ ճիչը արթնացող քաղաքների:

Եւ ես հպարտ էի որ փառատօնի այլազգի բանաստեղծների համար սահմանուած մրցանակը շնորհուեց «Արցախ» շարքին: Հէնց այստեղ էլ Իվ Պրուսարը եւ քննադատ Տանիէլ Լէօվերսը ինձ հետ «Շեմ» ժողովածուն Ֆրանսերէն թարգմանելու եւ հրատարակելու պայմանագիր կնքեցին: Այդ օրերին ցաւով մտածում էի ժամանակակից հայ քնարերգութեան մասին. մտածում էի որ Չարենցից ու Սեւակից յետոյ մեր բանաստեղծութեան մէջ նոր սահմաններ են նուաճուած, իրաւունք չունենք նահանջելու դէպի շատախօսութիւնն ու ծեքծեքումը, կեղծ սիրարանութիւնները, որոնք յանգաւորուած ու հատորներով ներկայացւում են ընթերցողներին: Շատերի համար բանաստեղծութիւնը յանգաւորուած խաղ է – որտեղ չկան հասարակական մտահոգութիւնների արձագանգները եւ ամենակարեւորը՝ այդ ամէնը վերապատկերելու ուժը: Այս փառատօնում առկայ էր սրան հակառակ մէկ այլ ծայրայեղութիւն. որոշ բանաստեղծութիւններ լի են ատոմային դարի վտանգների սարսափներով, մարդու ինքնութեան կորստի սոսկալի պատկերներով, [illegible] պետութիւնների ռազմական շռայլում: Պոէզիան, իմ կարծիքով, առաջին հերթին պայքար է եւ ոչ թէ նահանջ, դիմադրութիւն է ընդդէմ այս մոլորակի չար ուժերի ու բռնութեան: Այս առումով հետաքրքիր էին յոյն, գերմանացի, չինացի, սպանացի բանաստեղծները:

Հրաժեշտ տալով Փրովանսի հիւրասէր եւ սրամիտ բանաստեղծական պոհեմին, նորից վերադառնում եմ Փարիզ: Այն զարմացնում է իր շէնքերի վսեմ ու լուսաւոր ճակատներով, պրօսպէկտների միալար, բայց սկիւռի պէս ճկուն շարասիւներով, հեռւում Էյֆէլն է՝ «հովիւը ամպերի» անթարթ հսկում է հինաւուրց քաղաքի թուացեալ անդորրը: Փարիզեան թանգարանները՝ Լուվրի, Օրսէի, Փիքասոյի, Ռոտէնի, Փոմփիտուի անուան մշակութային կեդրոնը հեռուից աւելի ճառագում են իրենց ներաշխարհը եկողին ընդառաջ, փորձում են մարդկային հանճարի երեւակայութեամբ մի պահ վեր տանել այս աշխարհը հոգեզէն:

Փարիզում հիւրընկալուեցի ֆրանսահայ Գրողների ընկերակցութեանը, որը հանդիպում կազմակերպեց Ալեք Մանուկեան սրահում: Նաեւ ասեմ, որ ֆրանսահայ գրողների նոր ղեկավարութիւնը՝ Գրիգոր Պըլտեանը, Ա. Թոթոյեանը, Զուլալ Գազանճեանը, Մարկ Նշանեանը մեծ աշխատանք են տանում հայ գաղութի շրջանակներում: Նրանք նոր լիցք են հաղորդել գրական կեանքին եւ ամէն ինչ անում են ընդլայնելու համար մայր հայրենիքի հետ մշակութային եւ գրական կապերը: Հանդիպումը բացեց բանաստեղծ Գրիգոր Պըլտեանը: Նախքան բանաստեղծութիւններս ընթերցելը հետեւեալն ասացի. – «Հանդիպել բանաստեղծի հետ, նշանակում է հանդիպել նրա մանկութեան հետ. քնարերգութիւնը նախ մանկութիւն է, չկայացած մանկութիւն: Բայց իրականում, պարզւում է, որ աւելին է, քան սոսկ մանկութիւնը: Երբեք չեմ մտածել որ իմ փոքրիկ Ղարաբաղը կարող է դառնալ «սուրբ Ղարաբաղ», ազատագրական մի վիթխարի շարժման ալիք, վերափոխման եւ հրապարակայնու-

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ «ԳԹՈՒԹԻՒՆ» ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲ.– Աւջի օր հաղորդած էինք այս Միութեան պաշտօնապէս ճանաչման լուրը Հայաստանի Պետութեան կողմէ: Երեւանի մէջ, առիթը ունեցանք խօսելու այս մասին հիմնադրին՝ ճորընտիր երեսփոխան Խաչիկ Ստամպօլցեանի հետ: Ստորեւ կանոնագրութիւնը:

«Գ Թ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն»
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

1.– Հայկական «Գթութիւն» բարեգործական միութիւնը հասարակական կազմակերպութիւն է: Այն գործում է ՀՍՍՀ սահմանադրութեամբ 49, ՍՍՀՄ սահմանադրութեան 51–րդ յօդուածի հիման վրայ:

2.– Ընկերութեան նպատակն է ամէն կերպ օժանդակել մտաւոր եւ բարոյական զարգացման: Նպաստել հայ արուեստի եւ արհեստների վերականգնմանն ու զարգացմանը: Այդ նպատակով բացել մշակութային օջախներ, արհեստանոցներ, սահմանել պարգեւ եւ կրթաթոշակ: Ծառայել բոլոր այն մարդկանց, որոնք կարիք ունեն խնամքի եւ ի վիճակի չեն միայնակ իրենց ամէնօրեայ հոգսերը հոգալու, ինչպէս նաեւ լքուած հաշմանդամներին, լքուածներին, հիւանդներին, միայնակ մայրերին, բազմանդամ ընտանիքներին եւ բոլոր տեսակի կարիքաւորներին:

3.– Այդ նպատակին հասնելու համար Հայկական «Գթութիւն» բարեգործական միութիւնն իր առջեւ խնդիր է դնում.

ա) Ըստ ամենայնի աջակցել մանկատուների ու ծերանոցների նիւթական, տնտեսական վիճակի բարելաւմանը:

բ) Օժանդակել մանկատներին սաների մտաւոր եւ բարոյական զարգացմանը:

գ) Նիւթապէս օգնել բոլոր կարիքաւորներին՝ դրամով, հանդերձանքով, սնունդով եւ այլն:

դ) Ծառայել միայնակ կարիքաւորներին՝ ամէնօրեայ կարիքները հոգալով (լուացք, գնումներ, երեխաների խնամք, այցելութիւններ եւ այլն):

ե) Ամէն կերպ օգտակար լինել հաշմանդամներին, հիւանդներին, որոնք չունեն օգնողներ:

զ) Առանձնապէս ուշադիր լինել ծերերի հանդէպ՝ մխիթարելով, օգնելով, այցելելով եւ այլն:

է) Օգնել ժողովրդական աղէտներից, արհաւիրքներից տուժածներին:

ը) Ամէն կերպ նպաստել երիտասարդ ընտանիքներին՝ երեխաների խնամք, օգնութիւն եւ այլն:

թ) Առանձնակի ուշադրութիւն դարձնել երեք եւ աւելի երեխաներ ունեցող ընտանիքներին:

ժ) Հնարաւորութեան սահմաններում ունենալ մասնագէտ բժիշկներ, որոնք կը համաձայնեն օգտակար լինել Միութեանը:

ժա) Բարոյական օգնութիւն ցոյց տալ լքուած եւ կեանքից յոգնած մարդկանց:

ժբ) Այցելել կալանավայրերում դատապարտուածներին, նրանց բարոյական դաստիարակութեանն օգտակար լինելու համար:

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱԶՄԸ

ՀԳԲՄ անդամ կարող է դառնալ ամէն ոք, անկախ տարիքից, սեռից, դաւանանքից, քաղաքական հայեացքից, կուսակցական պատկանելութիւնից, ով կ'ընդունի ՀԳԲՄ կանոնադրութիւնը

1. ՀԳԲՄ կոլեկտիւ անդամներ կարող են դառնալ ցանկացած հիմնարկ – ձեռնարկութիւն:

2. Անդամների անդամավճարների չափը որոշում է ինքը՝ անդամը, իր կարողութեան չափով:

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Ընկերութեան միջոցները կազմում են՝

ա) Անդամների ամէնամսեայ վճարումները, հանգանակութիւններից ստացուած գումարները, անհատների կամաւոր նուիրատուութիւնները (հանդերձանք, կայք, դրամ եւ այլն), ինչպէս նաեւ ժառանգութիւններ, որոնք մարդիկ կը կտակեն ՀԳԲՄ–ին:

բ) Արհմիութենական, մշակութային, գիտական, հասարակական, արտադրական, ստեղծագործական եւ այլ կազմակերպութիւնների, ինչպէս նաեւ սփիւռքահայ կազմակերպութիւնների, միութիւնների եւ անհատների կամաւոր յատկացումները:

ՀԳԲՄ–Ի ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐԸ

ա) Կարող է համաձայնագրեր կնքել, ձեռք բերել եւ ուրիշին յանձնել ունեցուածք, աշխատանքի համար անհրաժեշտ շէնք վարձել եւ այլն: Ստանալ դրամական, նիւթական միջոցներ, բանկում ունենալ ընթացիկ հաշիւ:

բ) Հարկ եղած դէպքում ունենալ վճարովի աշխատողի հաստիքներ:

գ) Ունի իր դրօշմոցը (շտամպ) եւ կլոր կնիքը, մամուլը, խորհրդանիշը (դրօշակը, կրծքանշան) եւ պատուոգիրը: Կարող է ՀԳԲՄ–ի պատուոյ անդամի կոչում շնորհուել այն անձանց, ովքեր կը զատուեն իրենց անբասիր աշխատանքով, ովքեր միանուագ մեծ գումար կը գոհաբերեն:

ՀԳԲՄ նախաձեռնող յանձնախումբ՝
Միութեան նախագահ՝
ԽԱՉԻԿ ՎԱՐԴԱՆԻ ՍՏԱՄՊՕԼՑԵԱՆ
Վարչութեան անդամներ՝
ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԳՐԻԳՈՐԻ ԱՄԱՏՈՒՆԻ
ՌԱՖԱՅԷԼ ԱՒԵՏԻՔԻ ԻՇԽԱՆԵԱՆ
ՍԱՄՈՒԷԼ ՎՈԼՈԴԻԱՅԻ ԳԷՈՐԳԵԱՆ
ԿԱՐԷՆ ՄԻՐԶԱՅԻ ԱՊՐԵՍԵԱՆ
ՌԱՖԻԿ ՀԱՅԿԱԶԻ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ

թեան քննախոյզ մի հատուած ամբողջ Խորհրդային Միութեան համար. բայց հողը, յատկապէս այն հողը որ խմատուն է եւ Հայով է, հայ մարդու յաւերժական գոյատեւմամբ եւ արդարացրել իր ներկայութիւնը, երեւի իրաւունք ունի իր սեփական ձայնով խօսելու աշխարհի հետ»:

Եւ այսօր վերյիշելով հանդիպումներս ողջ շարքը, չեմ կարող երախտագիտութեան խօսքեր չասել մեր լաւագոյն բանաստեղծներից մէկին՝ Ռուբէն Մելիքին, որը բազմաթիւ հանդիպումներիս կազմակերպիչն էր եւ իր սուր ժամանակից բաժին հանեց հայաստանցի բանաստեղծիս: Նրա պոէզիան ունի Փօլ Վալէրիի տաղի խստութիւնը եւ Դանիէլ Վարուժանի գոյնով լեցուն պատումներն ու մեթաֆիզիք գեղեցկութիւնները: Ռուբէն Մելիքը մի հանդիպում էլ կազմակերպեց «Երազա» գրական – հասարակական ամսագրի խմբագրութիւնում, որի խմբագիր Շաւլ Տոպժինսկին լաւ գիտէր եւ հայ քնարերգութեան բարձունքները: Հետաքրքիր էր նաեւ «Ռեվոլիւսիոն»ի խմբագրատանը տեղի ունեցած հանդիպումը. բազմաթիւ հարցերի կենտրոնում արցախեան խնդիրն էր:

Այցելեցինք նաեւ «Յառաջ»ի խմբագրութիւն: Արփիկ Միսաքեանի աշխատասէր գրական մշակների փոքրիկ խումբը ամէն օր թերթ է հասցնում Ֆրանսահայ գաղութին: Նման ծանր պայմաններում է աշխատում եւ «Աշխարհ»ը՝ լաւատես Պարգեւ Շամլկեանի թերթը: Երկու պարբերականների հայրենանուէր գործը վեր է ամէն տեսակ գրուատանքից: Փարիզում գտնուելուս վերջին օրը սիրելի Ռուբէն Մելիքը փրոֆէսէօր Մառի Քէշրի աջակցութեամբ մէկ հանդիպում եւս կազմակերպեց Սորպոնի համալսարանում:

ԱՐՏԵՄ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

«Հայրենիքի Ձայն» (Նոյեմբեր 16)

ԳՈՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՆԱՐԼԸԳԱՊՈՒԻ (Պոլիս) Ս. Յովհաննէս Եկեղեցիին մէջ, Նոյեմբեր 20–ին, կրօնական եւ աշխարհիկ հանդիսութիւններով տօնուած է Գալֆաեան որբանոցի հաստատութեան 122–րդ տարեդարձը: Խասգիւղ հիմնուած այս հաստատութիւնը երկար տարիներ որբուհիներ ընդունելէ յետոյ, այժմ Սկիւտարի իր շէնքին մէջ 60 աշակերտուհիներ կը պահէ: Պատարագէն յետոյ եկեղեցիին կից սրահին մէջ հաւաքուած են գրեթէ ամէն թաղէ ներկայացուցիչներ: Հաստատութեան տարեկան տեղեկագրին ընթերցումէն յետոյ գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր՝ յատկապէս Գալֆաեանի սանուհիներու երգերով ու արտասանութիւններով: Շնորհք Պատրիարքը իր հուսկ բանքին մէջ յայտնած է, թէ Գալֆաեան միաբանութեան միակ ներկայացուցիչ Քոյր Հռիփսիմէ Սասունեան, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսի փափաքին վրայ, մնայուն կերպով կը մեկնի Պէյրութ՝ հոն հաստատելու համար մայրապետանոց մը:

ՊՈՒԷՆՈՍ – ԱՅՐԷՍԻ Հ. Բ. Ը. Մ.եան Մ. Մանուկեան կրթական հաստատութեան մէջ, Հոկտեմբեր 18, հայ մամուլի ներկայացուցիչները հանդիպում ունեցած են Գանատայէն հրաւիրուած Հ. Բ. Ը. Միութեան երիտասարդաց համաշխարհային լիկայի ընդհ. քարտուղար՝ Հրանդ Պարտաղճեանի հետ: Ան խօսած է Հ. Բ. Ը. Միութեան մարզական, կրթական, մշակութային եւ այլ գործունէութիւններուն շուրջ անդրադառնալով 1989–ին Պուէնոս – Այրէս կատարուելիք Նաւասարդեան ԺԲ. խաղերուն, նշած է թէ շուրջ 600 մարզիկներ պիտի հաւաքուին Պուէնոս – Այրէս :

Նոյն սրահին մէջ երկրորդ հանդիպում մը տեղի ունեցած է, այս անգամ Հայրենի վեց արուեստագէտներու հետ, որոնք Հոկտեմբեր 30–ին ազգագրական երգերու յայտագրով մը հանդէս պիտի գային քաղաքին «Միգելիքորտիս» սրահին մէջ: Համոյթի ղեկավար՝ Լ. Դարբին – եան պատասխանած է բազմաթիւ հարցումներու, որոնց առանցքը կազմած են Արցախեան դէպքերը, Սումգայիթի ջարդը, խորհրդային մամուլի կողմնակալ կեցուածքը: Խօսք առած ու արտասանած է դաշնակահարուհի՝ Հ. Մանուկեան, ապա հայկական մեղեդիներ նուագած է դուդուկահար՝ Ուստա Մկր:

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ՖԼՈՐԻՏԱՅԻ Հ. Յ. Դ. Ռոստոմ Կոմիտէն հոծ բազմութեան մը ներկայութեան տօնած է Դաշնակցութեան Օրը: Օրուան բանախօս՝ Վ. Դանիէլեան պատմական ակնարկէ մը ետք անդրադարձած է Արցախեան պահանջատիրութեան համար մղուած պայքարին: Ապա, Միացեալ – Նահանգներու Արեւելեան շրջանի կեդրոնական վարչութեան ներկայացուցիչ՝ Վ. Լիմա Հայ Երիտասարդաց Դաշնակցութեան շարքերը անցնող 15 պատանիներու երդման արարողութիւնը կատարած է: Պաշտօնական յայտագրին յաջորդող խրախճանքը, յեղափոխական երգերով, շարունակուած է մինչեւ առաւօտեան ժամերը:

ՆԻՒ – ԵՈՐՔԻ Արմէն Գարօ Կոմիտէի կազմակերպութեամբ, Նոյեմբեր 5–ին, Հայ Կեդրոնի սրահին մէջ տեղի ունեցած է Հ. Յ. Դաշնակցութեան Օրուան տօնակատարութիւնը, երեք հարիւրէ աւելի հանդիսատեսներու ներկայութեամբ: Օրուան բանախօսը՝ «Հայրենիք» օրաթերթի հրատարակութեանց վարիչ – խմբագիր Գ. Տօնապետեան, յատկապէս ծանրացած է Դաշնակցութեան գործունէութեան ու անոր պատմական առաքելութեան վրայ: Տօնակատարութիւնը, որուն ընթացքին եղած են նաեւ նուիրատուութիւններ, տեւած է մինչեւ առաւօտեան ժամերը:

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Գարեգին զգաց որ անյարմար էր երկարել իր տեսակցութիւնը Սաթենիկի մօտ եւ դառնալով Տիկին Արգարեանի հարցուց.

– Ուզո՞ւմ էք ինձ հաճոյք պատճառել Տիկին, ուզո՞ւմ էք ընդունիլ մի բաժակ թէյ կամ ուէէ ըմպելի:

– Ո՛չ, Գարեգին Իվանովիչ, ամենայն հաճոյքով, բայց ինչպէ՞ս պիտի մանել այդ մթորի մէջ, եւ յետոյ դառնալով Սաթենիկին.

– Ուզո՞ւմ ես, Սաթի՛կ, միայն թէ ես բարձրանում եմ էս բոպէիս. Գարեգին Իվանովիչ, կը բարեհաճէք ի հարկէ օրիորդը բերել ինձ մօտ, երկրորդ կալէի, թիւ 26 – 24 :

– Ամենայն սիրով:

Ու Գարեգին այլեւս չսպասելով Սաթենիկի հաւանութեանը, զայն հեռացուց մեղմութեամբ:

Առաջին քայլէն որ առին միասին, տարօրինակ կշռոյթ մը ստեղծուեցաւ իրենց մէջ. կարծես ընտանի էին իրարու եւ ոռողհետեւ բազմութեան ճնշումէն ազատելու համար ստիպուած էր Գարեգին զայն պաշտպանելու, ամէն անգամ որ մարին ծայրերը կը հպէին անոր մէջքին կամ թեւին, անսահմանելի խռովք մը զինքը կը վրդովէր. Նման զգայնութիւն չէր ունեցած կեանքին մէջ. հակառակ ժըխորին եւ մարդոց բազմութեան ինքզինքը մինակ կը զգար Սաթենիկի հետ եւ աչքէն չէին վրիպեր անոր շարժումները եւ գիւրաթեք հասակին ներդաշնակ տատանումները, քալած ատեն: Սիրտը կը բարձրանար հիացումով եւ այդ նրբին մորթով կիսադէմքը, հոծ մազերու խոպոպներուն մէջ, որուն մէկը կ'իյնար բաց ուսին վրայ, գրեթէ հիւանդագին խանդաղատանք կը պատճառէր իրեն:

Թէյը առնելէ յետոյ անզգալաբար զայն հեռացուց բազմութենէն եւ սանդուխին կը մօտենային երբ Գարեգին աչքերը հանդիպեցան Նաթալիայի սուր հայեացքին. կանգ առած կը նայէր իրենց: Սաթենիկ Գարեգինի նայուածքին հետեւելով տեսաւ Նաթալիա Վասիլիեւնան, բայց անիկա անմիջապէս ետեւ դարձաւ եւ ուղղակի Արամայիսին հետ յառաջացաւ դէպի իր օթեակը:

Սանդուխի առաջին աստիճաններէն յետոյ Սաթենիկ կանգ առաւ:

– Յոգնա՞ծ էք, մրմնջեց Գարեգին մտահոգ:

– Ո՛չ, պարոն, բայց շատ ժամանակ չկայ հիւանդ էի. դեռ եւս շատ թոյլ եմ:

Անոր դէմքը ստացեր էր անբացատրելի արտայայտութիւն: Այդ պահուն իր դէմքին դալկութիւնը բնաւ նման չէր հիւանդագին եւ անարիւն սպիտակութեան, այլ կարծես մորթը շաղախուած էր լոյսով եւ անդիմադրելի գրաւչութիւն ունէր. չէր կարելի նայիլ անցնիլ. մարդոց նայուածքները կը դանդաղէին այդ գրեթէ անբնական լուսեղէն սպիտակութեան վրայ:

Առաջին յարկին Գարեգին ժամացոյցը նայեցաւ եւ յայտնեց.

– Դեռ քանի մը բոպէ ունենք, կարող էք հանգստանալ:

Եւ զայն հրաւիրեց նստիլ ոգորեայ աթոռի մը վրայ:

– Առաջին անգա՞մն է որ եկել էք Բաքու:

– Ոչ, մի քանի անգամներ եկել եմ ...
այստեղ ազգականներ ունեմ, շատ ընկերներ:

– Ինչպէ՞ս է եղեր որ ձեզ չեմ հանդիպեր:

– Զգիտեմ ... երեւի մեր շրջանները տարբեր են:

(Շար. 53)

(Շար. Ա. էջէն)

կարգի ամրապնդման միջոցառումներ: Կ'ընդգծուէր, որ ազգամիջեան բախումները, այդ հողի վրայ տեղի ունեցող դրժադարձները, հակահանրային դրսեւորումները լուրջ վնաս կը հասցնեն տնտեսութեան, առարկայօրէն ուղղուած են երկրին մէջ ծաւալած նորացման դեմոկրատական պրոցէսներու դէմ: Հանդիպումին մասնակցողները կոչ ըրին երկու հանրապետութեանց մէջ համախմբել բոլոր առողջ ուժերը, վճռական հակահարուած տալ ազգային հողի վրայ երկպառակութեան ու թշնամանք սերմանելու փորձերուն, անյապաղ աշխատանքի սերտ չփումներ հաստատել շրջանի իրավիճակի կարգաւորման նպատակով:

Հանդիպումի ժամանակ ելոյթ ունեցան Ադրբեջանի կեդր. կոմիտէի Ա. քարտուղար Ա. Վէզիրով, Հայաստանի կեդր. կոմիտէի Ա. քարտուղար՝ Ս. Յարութիւնեան, Խորհ. Միութեան ժողովրդական արտիստ, կոմպոզիտոր՝ Ա. Մելիքով, Բաքուի ալիւմինիումի գործարան գըլխաւոր մասնագէտ՝ Լ. Սիմոնեան, Բաքուի մոլիբդենի կոմբինատի պատասխանատու՝ Պ. Դաւթեան, Ղարաբաղի Մարտակերտի շրջանի սովխոզի տնօրէն՝ Ս. Մամունց եւ ուրիշ երեսփոխաններ:

Ելոյթ ունեցաւ Մ. Կորբաչով:

Խորհրդային կառավարութիւնը յայտարարած է Դեկտեմբեր 2-ին որ ազգային յանձնախումբ մը կազմուած է նիւթապէս օժանդակելու համար Կովկասի գաղթականներուն եւ դիւրացնելու իրենց տեղաւորումը Հայաստան կամ Ադրբեջան: Նախարարաց Խորհուրդի գեկոյցը շեշտը կը դնէ «իրենց ընթացիկ բնակութենէն հեռանալու պարտաւորուած բնակչութեան կարեւոր բաժնի մը» վրայ:

× Խորհրդային բանակը ցրուած է 1500 Ազերիներու բազմութիւն մը որ կը պատրաստուէր, Բաքուի մէջ, Հայերու վրայ յարձակելու: Բաքու ռատիոյի լրատուն լուր տալով, կը յայտնէ թէ զինուորները 417 հոգի ձերբակալած են:

× Պերնի խորհ. դեսպանատան առջեւ, շուրջ 150 Հայեր ցոյց մը ըրած են Ուրբաթ օր եւ պատուիրակութիւն մը ընդունուած է:

× Փարիզի մէջ, Հինգշաբթի իրիկուն մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին, Վադիմ Զակլադին Միութեան խորհուրդի արտաքին յանձնախումբի քարտուղարը, յայտարարած է, շատ աշխատանք պէտք է կացութիւնը «որ բարդ է» բնականոն դարձնելու համար: Շեշտած է ճիգերը կրօնական պատասխանատուներու – քրիստոնեայ Հայաստան եւ մահմետական՝ Ադրբեջան – հանդարտութիւնը վերահաստատելու համար: Ըստ իրեն սխալ մը գործուած է կարծելով թէ «ազգային հարցը լուծուած էր, իրականին մէջ՝ էր հին իմաստով»:

**

Խօզալի այցելութեան առթիւ, Սոլիտարիթէ Ֆրանքօ – Արմէնիէն հաղորդագրութիւն մը հրապարակած է ուր ցաւ կը յայտնէ ֆրանսական կառավարութեան լռութեան համար հայկ. հարցերու մասին: Ալ աւելի ցաւալի կը նկատէ պատահածը այնպիսի ատեն մը, երբ հակահայ ատելութիւնը կը վտանգէ Ադրբեջանի հայ փոքրամասնութիւնը:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ Իլիւշինի օդանաւին «առեւանգումը» դէպի Իսրայէլ բաւական տարօրինակ պատմութիւն մըն է: Ամէն ինչ սկսած էր Հինգշաբթի օր Օրջոնիկիձէ, երբ, ըստ խորհրդային աղբիւրներու, կին մը եւ չորս այրեր պատանդ բռնած էին 30 դպրոցականներ, որոնք հանրակառքով մը եւ ուսուցիչի մը ընկերակցութեամբ կ'երթեւեկէին: Մանուկներու ազատ արձակման փոխարէն, անոնք կը պահանջէին որ իրենց օդանաւ մը տրամադրուի եւ դէպի Իսրայէլ երթան: Խորհ. իշխանութիւնները, որոնք կը յայտնեն թէ չորս առեւանգողները հոլտ-ըփ մը գործած էին, տեղի կու տան եւ օդանաւը կը հասնի Պէն Կուրիոն օդակայանը:

Խորհ. Միութիւնը կը պահանջէր Իսրայէլէն որ իրեն յանձնէ օդահէնները, ինչ որ Իսրայէլ յօժարեցաւ ընել, ապահովութիւն ստանալէ ետք թէ անոնք մահապատիժէ զերծ կը մնան:

Այս չորս օդաչուներէն մէկը հայ է՝

Պ. Յովհաննէս Զօլաքեան,
Օր. Լուիզ Զօլաքեան,
Տէր եւ Տիկին Լեւոն Զօլաքեան եւ զաւակները (Մարսէյլ),
Տէր եւ Տիկին Յովհ. Գույումճեան եւ զաւակները,
Պ. Յակոբ Գույումճեան (Մարսէյլ),
Տիկին Պայծառ Տիրանեան,
Տիկին Շուշան Գաբրիէլեան (Նիւ-Եորք),
Տիկին Զարդուհի Աճէմեան (Պոսթըն),
Տիկին Նուարդ Գույումճեան,
Տիկին Նուարդ Գույումճեան,
ցաւով կը ծանուցանեն իրենց կնոջ, մօր, մեծ-մօր, քրոջ, հարսին, քրոջ աղջկան, եղբօր աղջկան եւ խնամիին՝

ՏԻԿԻՆ ՍԱԹԵՆԻԿ ԶՕԼԱՔԵԱՆԻ
(ծնեալ՝ Գույումճեան)

մահը, որ պատահեցաւ Դեկ. 2-ին, 77 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կատարուած է Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 5, ժամը 14-ին Ալֆորվիլի Հայ Աւետարանական եկեղեցին, Մանուշեան փողոց եւ մարմինը փոխադրուած Ալֆորվիլի գերեզմանատունը ամփոփուելու համար ընտանեկան դամբարանը:

ՅԱՌԱՋ. – Մեր ցաւակցութիւնները Զօլաքեան եւ Գույումճեան ընտանիքներուն:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տան Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է Օր. Ալիս Գազանճեանէ 400 Ֆր.:

Եազճեանց եւ ըստ խորհ. մամուլին 2 ամիս է որ պատրաստած էր իր «գործողութիւնը»: Մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին, Պետութեան կոմիտէի փոխ-նախագահ՝ Պոնոմարեւ յայտնած է թէ Եազճեանցի կինը եւ Մուրաւլեւի հայրը ապարդիւն փորձած են որ հրաժարեցնեն զանոնք իրենց ծրագրէն: Պրաւդա կ'ըսէ թէ Եազճեանց պահանջած էր որ կինը օդանաւ բարձրանայ հրաժեշտ առնելու համար, բայց վերջը չէր կրցած վար իջնել:

Առաջին անգամն է որ նման գործողութիւն մը կը կատարուի, ըսած է ՔԱ–կէ–Պէ–ի մէկ թաները ուրիշ Պետութեան մը մասնակցութեամբ, չեշտելով թէ ոճրագործները իրենց արժանի պատիժը պիտի գտնեն:

ԱԼՖՈՆՍԻՆ անգամ մը եւս յաջողեցաւ փրկել Արժանթինի ժողովրդավարութիւնը երեք օրուան ապստամբական շարժումներէ ետք կարգ մը զօրանոցներու մէջ: Շարժումին նպատակն էր վերարժանաւորումը բանտարկուած ղեկավարներու: Նախագահը կոչ ըրած էր ժողովուրդին որ փողոց իջնէ եւ զօրավիգ կենայ իշխանութեան, ինչ որ ըրաւ: Կիրակի օր, ի վերջոյ, համաձայնութիւն մը գոյացաւ կողմերու միջեւ եւ նախագահ Ալֆոնսին վստահեցուց որ կառավարութիւնը ոչ մէկ զիջում ըրած էր:

ԳՈՐԾԱԴՈՒԼՆԵՐԸ կը շարունակեն լրջօրէն խանգարել Ֆրանսաբնակներու կեանքը: Նախ թղթատարի կարգ մը կեդրոններու մէջ, ինչպէս Մարսէյլ, աշխատանքը չէ վերսկսած, այլ շրջաններու մէջ ալ շատ անկանոն է տակաւին: Փարիզի մէջ էՌ – Ը – էՌ–ի Ա. եւ Բ. գիծերը, մեթրոյի կարգ մը գիծեր, բազմաթիւ հանրակառքեր չէին բաներ Երկուշաբթի օր եւ նոր սկսող շաբաթը շատ աւելի ծանր բնոյթ առած է: Օրէ օր հող կը գտնէ այն տեսակէտը թէ հանրային սպասարկութեանց մէջ, նուազագոյն սպասարկութիւն մը պէտք է անպայման ապահովուի: Հողագործներն ալ սկսան իրենց դժգոհութիւնը յայտնել ցոյցերով, մինչ էտ – Ֆրանսի մեքենագործներու գործադուլը ստիպեց տնօրէնութիւնը որ կարգ մը թոիչքներ ջնջէ:

ԼԵՖ ՎԱԼԵԶԱ արտօնութիւն ստացաւ իր կառավարութենէն Ֆրանսա գալու պատասխանելով նախագահ Միթերանի հրաւէրին: Սոլիտարնոսքի պարագլուխը Փարիզ կու գայ Ուրբաթ օր, ուր միաժամանակ պիտի գտնուին Սախարով եւ կինը: Վալեզա ճշդած է որ պատրաստ է տեսնուելու բոլոր սենտիքաներուն հետ, բացի՝ Սի – Ճի – Թի–էն:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Ուրբաթ օր, Դեկտեմբեր 9, տօնն է Յղութեան Ս. Աստուածածնի յԱննայէ:

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, ժամը 10ին պատարագ կը մատուցուի:

—ԼՕԹՕ—

Սէն-Ժերոմի Կապոյտ Խաչի Զ. Շանթ մասնաճիւղը կը կազմակերպէ վիճակախաղ (լօթօ) հետեւեալ օրերը.–

Դեկտեմբեր 10, Շաբաթ գիշեր, ժամը 8-ին:

Դեկտեմբեր 18, Կիրակի, կէսօրէ վերջ, ժամը 3-ին, Թաղիս Ս. Սահակ-Մեսրոպ Եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ:

«ՅԱՌԱՋ»ի
ԸՆԹԱՑԻԿ ԱԶԴԵՐՈՒ ՍԱԿԱԳԻՆԸ

Մահազդ	350	(415,10)
Հոգեհանգիստ	250	(296,50)
Շնորհակալիք	250	(296,50)
Հարսնիք, նշանտուք	300	(355,80)
Ծնունդ	300	(355,80)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 18,60% Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, մինչեւ մէկ քառորդ սիւնակ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8րդ (12-13 տող) մնացեալին:

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան:

ՎԻԷՆ

Դեկտեմբեր 11, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10-ին, Վիէնի Սէն-Թէօտոր մատրան մէջ, պատարագ կը մատուցուի:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ Շարվիլօ Ս. Նշան Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ՝

ՎՐԹԱՆԷՍ Ա. ՔՀՆՑ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարուի Վիէնի Դպրաց դասին կողմէ:

ԼԻՈՆ
Ս. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԿՈՄԻՏԱՍ

երգչախումբի 25-ամեակը Շաբաթ, Դեկտեմբեր 10, ժամը 21-ին Եկեղեցւոյ սրահը, հովանաւորութեամբ՝ Լիոնի Հայ Ազգային Միութեան, եւ նախագահութեամբ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Գեղարուեստական ճոխ բաժին:

Մուտքը ազատ է:

ՏՕՆԱԾԱՌ

ԴՊՐՈՑԱՍԷՐ ՏԻԿՆԱՆՑ ԵՐԿՍԵՌ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

աւանդական տօնածառը՝ Յունուար 8 Ուէնսիի հանդիսասրահին մէջ, ժամը 13-էն սկսեալ:

ՆԿԱՏԻ ՌՈՆԵՆԱՆ

ՍԱՄՈՒԷԼ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

ՏՕՆԱԾԱՌ-ի հանդէսը՝

Դեկտեմբեր 17, Շաբաթ, ժամը 18-ին վարժարանի սրահին մէջ:

LES VENDREDIS DE LA QUATRA
SALLE GAVEAU - SAISON 88/89

BIENNALE QUATRA 88
4 Manifestations Exceptionnelles

Vendredi 9 DECEMBRE à 18 h — FONDS QUATRA. EXPOSITION D'ARTS PLASTIQUES. Vernissage au Siège de la Quatra

Samedi 10 DECEMBRE à 20 h 30 — BIENNALE QUATRA 88. Grand Concert de Gala. AKIKO EBI — ANI KAVAFIAN — S. MILDONIAN. LISZT — KHATCHATURIAN — FRANÇAIX

Dimanche 11 DECEMBRE à 10 h 30 — Table Ronde / Cours d'Interprétation. RECITAL AKIKO EBI. 24 Etudes de F. CHOPIN

Dimanche 11 DECEMBRE à 17 h — CONCERT DE L'APRES-MIDI. RECITALS DES SOLISTES. KARINE GEORGIAN — ANI KAVAFIAN. SUSANNA MILDONIAN — AIDA MOURADIAN

PRIX DES PLACES :

GALA : 10 Décembre / 300 — 200 — 100 F. Etudiants, C. V. 50 F.
CONCERT : 11 Décembre / 150 — 120 — 80 F. Etudiants, C. V. 50 F.
TABLE RONDE / COURS D'INTERPRETATION / RECITAL :
Dimanche 11 Décembre à 10 h 30 —Entrée libre —
Dans la mesure des places disponibles.
Ouverture des portes à 10 h.

Sympathisants de la QUATRA, demandez un ABONNEMENT INDIVIDUEL POUR TOUTE LA SAISON
Prix des places: Orchestre 1.000 F, Ier Balcon 750 F, IIeme Balcon 500 F

Siège Quatra : 3, rue des Sts. Pères, Paris (VIe) — 42. 60. 74. 78
Salle Gaveau : 45, rue La Boétie, Paris (VIIIe) — 45. 63. 20. 30

Imprimé sur les Presses du Journal «HAR'ATCH» — 83, Rue d'Hauteville 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 7

MERCREDI
7 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 16.898 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNÉE — No 16.898

ԱՐՑԱԽ

ՆՈՐ ՄԵՐԺՈՒՄԷՆ ԵՏՔ՝

ԲՈՂՈՔԻ ՑՈՅՑ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄՕՏ

ՎՈԼՍԿԻԷՆ ԵՏՔ՝

«ՊՐԱՒԴԱ» ԿԸ ՔՆՆԱԴԱՏԷ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Հ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ ՀՐԱԺԱՐԱ՞Ծ

Կիրակի օր, Երեւանի մօտ է որ տեղի ունեցած է բողոքի ցոյց մը, քանի որ մայրաքաղաքին մէջ ցոյցերը արգիլուած են: Բողոքի այս նոր մթնոլորտը հետեւանք էր այն երկար զեկոյցին, ուր անգամ մը եւս լուծումներ փնտռելու հարց կար, ըսելով սակայն թէ որեւէ փոփոխութիւն չէր կրնար ըլլալ, ինչ կը վերաբերի Ղարաբաղի Ադրբեջանի պատկանելուն: Այս այսպէս ըլլալով հանդերձ, կը շեշտուի թէ «ելք մը պէտք է փնտռել միասին», որ «ո՛չ յաղթող, ո՛չ պարտուող» պէտք է ըլլայ, որ ոչ մէկ կողմ պէտք է փնտռէ կրողի տեղը զգալ ինքզինքը, եւ թէ «հարցերուն բանալին երկու Հանրապետութեանց մօտ է»:

Ով որ կրնայ՝ թող հասկնայ, կը գրէր Պերնար Կեթթա Երկուշաբթի իրիկուն («Լը Մոնտ», Դեկտեմբեր 6): Արդարեւ ինչպէս յաղթող եւ պարտուող չըլլար, երբ ի յառաջագունէ կը ճշդուի թէ Ղարաբաղը Ադրբեջանի կը պատկանի եւ թէ այդ հաստատումէն դուրս պէտք է ամէնէն նպաստաւոր լուծումները գտնել:

Վոլսկի շատ խիստ էր թէ Ղարաբաղի եւ թէ երկու Հանրապետութեանց ղեկավարներու դիրքին նկատմամբ (իր ղեկուցման ամբողջութիւնը կուտանք յաջորդով) եւ Երկուշաբթի օր ալ նոյն քննադատական ոճը կը գործածէր «Պրաւդա» իր խմբագրականին մէջ: Ան կը շեշտէ որ «ժողովրդավարացումը որեւէ կապ չունի կարգապահութեան թուլացման, անիշխանութեան եւ կամայականութեան հետ: Քաղաքական դրութեան վերանորոգումը չի կրնար կատարուիլ վերջնագիրներով, ոչ-սահմանադրական քաղաքական որոշումներով, արտադրութեան կշռոյթի խանգարումներով եւ փողոցները միթինկներով»: Կուսակցական պաշտօնաթերթը դեռ ցաւ կը յայտնէ որ Հայաստան եւ Ադրբեջան գրաւած են միայն իրարու վրայ ձգելով դէպքերու պատասխանատուութիւնը:

Աւելին կը գրէ խմբագիրը, ոչ մէկ փափաք կայ կարգադրութեան մը յանգելու, ոչ ալ յստակ քաղաքական գիծ մը կուսակցութեան կազմակերպութեանց մէջ:

Մինչ լուսարդելը քիչ մը կը թեթեւնար Երեւան (ժամը 23-էն 5, փոխանակ 22-էն 6-ի), դրութիւնը կը տարածուէր 14 այլ վայրերու, որովհետեւ Հայ - Ազերի բախումները չեն դադրած եւ զոհեր ալ կան: Այս մասին արդէն լայն թղթակցութիւն մը հրատարակած է «Ընկերվարական Հաստատութեան» թերթը: Հոն կը հաստատուի որ ազերի իշխանութիւնները, տեղւոյն վրայ զոնէ, յարատեւ կերպով ձեռնարկած են դուրս քշելու հայ բնտանիքները: Բազմաթիւ հայ բնտանիքներ պատմած են թերթին, որ պաշտօնապէս ըսուած է իրենց թէ «կարելի չէ երաշխաւորել իրենց ապահովութիւնը» եւ թէ կը թելադրուի իրենց՝ «մեկնիլ ժամ առաջ», ամանց երեք օր պայմանաժամ տրուած է: Ուրիշներու համար քանի մը ժամ եւ շատեր մեկնած են ամէն ինչ ձգելով, վերարկուներն իսկ:

Երեւանէն ուղղակի ստացած մեր տեղեկութիւններու համաձայն (Երկուշաբթի իրիկուն, Դեկտեմբեր 5), Ադրբեջանէն Հայաստան ապաստանած Հայերու թիւը 59 հազարի հասած է (մեկնողներու ընդհանուր թիւը 100 հազար կը գնահատուի), շատեր ընտանիքներու մօտ կը բնակին: Հայաստանէն 85 հազար Ազերիներ մեկնած են:

Հայաստանի ժողովուրդը ջանք չի խնայեր իր օժանդակութիւնը բերելու համար, բոլոր աշխատաւորները սիրով ընդունած են իրենց աշխատավարձքին մէկ մասը տալ: Շաբաթ օր, էջմիածնի միաբաններն ու անձնակազմը 62 հազար ռուբլի հաւաքած ու յանձնած են: Մայր Աթոռը նոր գումար մը տուած է: Ցարդ իր օժանդակութիւնը կը հասնի 800 հազար ռուբլիի: Դրամատան յատուկ հաշիւ մը բացուած է ապաստանեալներու ի նպաստ:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը այս առընչութեամբ դիմած է Սփիւռքի առաջնորդներուն որպէսզի ԱՆՑԱՊԱՂ ձեռնարկուի Համազգային հանգանակութեանց, անդրադառնալով թէ արդէն ձմեռ է:

Հաւանաբար շատ աւելի օգտակար կ'ըլլայ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԿԵՐՊՈՎ տաք հագուստեղէն, դեղ, նախաշինուած բնակարաններ ղրկել: Բայց, աւելա, կը կրկնենք պէտք է անմիջապէս իրագործուի:

Բաքուի մէջ, հակահայ ցոյցերը, միշտ կանանչ դրօշակներով, կը շարունակուին: Մոսկուայի ձայնասփիւռը կը խոստովանի թէ Ադրբեջանի մէջ մթնոլորտը լարուած է:

Վոլսկի դատապարտած էր, ինչպէս ըսինք վերը, Հայաստանի պատասխանատուները, «որոնք փախուստ կուտան իրենց պատասխանատուութեանց առջեւ»: Պէյրութի «Օռիան - Լը ժուռ» օրաթերթը (Դեկտեմբեր 3) կը յայտնէ նաեւ թէ Վոլսկի չեշտած է որ Ղարաբաղ Կոմիտէն բոլոր միջոցները ի գործ կը դնէ մուտք գործելու համար քաղաքական կառոյցներուն մէջ, սկիզբ մը առնելով իր օրինականացման որպէս իշխանութեան ուժ: Նոյն թերթին համաձայն, Ադրբեջանի Արտաքին Նախարարութեան մէկ պատասխանատուն հաստատած է Հ. Պօղոսեանի (Արցախի կուսակցապետը) հրաժարումը, աւելցնելով թէ Մոսկուա դեռ չէր վաւերացուցած այդ որոշումը: Պօղոսեանի մէկ կցորդը յայտնած է թէ Ա. քարտուղարը կը շարունակէ իր պաշտօնը, բայց իր հրաժարման մասին լուրերը հիմնուած են: Կը թուի որ «Հաշուեցոյցը վճառողներէն» առաջինը պիտի ըլլայ, ինչպէս արդէն Ֆրանսացի լրագրող մը կը նախատեսէր անցեալ շաբթու: Պօղոսեան մասնաւորաբար թիւ մէկ թշնամին է Ազերիներուն: Երբ ան պարտաւորուի հրաժարիլ, «սիրտը առնելու» համար Ազերիներուն, անոնց ապահովութիւն տալէ ետք թէ Ղարաբաղը իրենց կը պատկանի, վերջնապէս կը հաստատուի որ՝ «Ո՛չ յաղթող կայ, ո՛չ պարտուող» ըստ խորհրդային շատ իւրայատուկ ըմբռնումի մը:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» - ՆՈՅ. 20 / ԴԵԿՏ. 2)

ԿԱԼԻՆԻՆՈՅԻ ՇՐՋԿՈՄԻ ԼԻԱԿԱՏԱՐԸ

Կալինինոյի շրջանային Կոմիտէի լիակատար նիստը Վ. Խօրայէլեանը ազատ արձակած է կուսակցութեան շրջկոմի Ա. քարտուղարի պաշտօնէն այլ աշխատանքի անցնելու կապակցութեամբ:

Կուսակցութեան լիակատար նիստը գաղտնի քուէարկութեամբ Կալինինոյի շրջանային Կոմիտէի Ա. քարտուղար ընտրած է Խ. Ռումիկեանը, որ մինչեւ այդ կը ղեկավարէր նոյն շրջանի Մեծաւանի սովխոզը:

ԱՊԱՍՏԱՆԵԱԼՆԵՐՈՒ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻՆ ՆԻՍՏԵՐԸ

Ապաստանեալներու Յանձնախումբին Նոյեմբեր 29-ին տեղի ունեցած նիստին ելոյթ ունեցած է նախագահը՝ Վ. Մովսիսեան: Յանձնարարած է Հայաստանի բոլոր շրջաններուն եւ քաղաքներուն մէջ ստեղծել ապաստանեալներու յանձնախումբեր՝ երեսփոխանական խորհուրդներու նախագահներու գլխաւորութեամբ:

Այդ յանձնախումբերը պէտք է միջոց-

(Շար. ը Դ. էջ)

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՑՈՅՑԸ

Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 5-ին, ժամը 17-ին, նախաձեռնութեամբ Մարդկային Իրաւանց Լիկայի եւ հայ գաղութին ցոյց մը տեղի ունեցաւ, որու մասնակցեցան շուրջ 3000 հոգի:

Բազմութիւնը հաւաքուած էր Մոպիլի հրապարակը, ուրկէ ուղղուեցաւ դէպի Վիէօ - Փոր, արտայայտելու համար իր զայրոյթը Կիրովաբադի վերջին դէպքերուն առթիւ եւ համակամութիւնը Հայաստանի ժողովուրդին եւ Ադրբեջանի Հայերուն: Մարդկային Իրաւանց Լիկայի երկու հսկայ պաստառներուն վրայ կարելի էր կարդալ՝ «Մոլեռանդութեան եւ անհանդուրժողութեան դէմ» եւ «Հայերու ջարդերուն դէմ Ադրբեջանի մէջ»: Տասնեակներով այլ պաստառներ ալ կը պահանջէին Ղարաբաղի կցումը Հայաստանի:

Բազմութիւնը քալեց մոմերով, խորհրդանիշ լոյսի, գլխաւորութեամբ Լիկայի նախագահուհի Տիկին Իվոնն Փոնս-տը-Փոլիի, քաղաքապետ՝ Ռ. Վիկուռոյի, երեք յարանուանութեանց պետերուն, ֆրանսացի բազմաթիւ երեսփոխաններու, ծերակուտականներու, թաղապետական խորհուրդի անդամներու: Լիկայի կողմէ Տիկին Փոնս-տը-Փոլի բանաձեւ մը յանձնեց նահանգապետարան, միաժամանակ փրոֆ. Ռ. Վիկուռոյի համակամութիւնը յայտնող թռուցիկներ բաժնուեցան:

Երեքշաբթի առտու, տեղական մամուլը (Փրովանսալ, Մեռիտիոնալ) լայն տեղ կու տային, սա յատկանշական խորագրով. - «Le cri des Arméniens de la Diaspora».

ՄՈՆՐԷԱԼ

Նոյ. 27-ին, Մոնրէալի մէջ ցոյց մը տեղի ունեցած է նախաձեռնութեամբ ազգային երեք կուսակցութեանց: Շուրջ 1500 հոգիէ բաղկացած բազմութիւն մը Փէնֆիլտէն ուղղուած է դէպի խորհ. հիւպատոսարան: Օրուան լոզունգներն էին՝ «Ղարաբաղը հայկական է», «Դադրեցուցէ՛ք ջարդերը»:

Մամուլի թղթակիցներէ զատ, ցոյցին մասնակցած են երեսփոխաններ: Երեք կուսակցութեանց ներկայացուցիչներէ բաղկացած պատուիրակութիւն մը ընդունուած է փոխ-հիւպատոսին կողմէ:

Էստոնիոյ Գերագոյն Խորհուրդը տեղի չի տար եւ կը շարունակէ ապարէզ կարդալ Մոսկուայի, մերժելով կրկին անդրադառնալ իր նախկին քուէարկութեան, որ վէթօյի իրաւունք կուտար իրեն Մոսկուա հռչակուած օրէնքներու նկատմամբ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

«ՀԻՒՐՐԻՅԷԹ»ի Ուաշինկթընի թղթակիցը տեսակցութիւն մը ունեցած է «Ամերիկայի Հայկական համագումար»ի ղեկավար Ռոս Վարդեանի հետ: Այս վերջինս յոյս կը յայտնէ որ Հայերու ցեղասպանութեան բանաձեւը 1989-ի սկիզբի շրջանին տեղ պիտի գրաւէ Քոնկրէսի օրակարգին վրայ: Ըստ թուրք լրագրողին հայկական շրջանակները բաւական լաւատես են այս մասին: Ռոս Վարդեան յայտնած է նաեւ թէ Միացեալ - Նահանգներու նորընտիր նախագահը՝ Պուշ, ապահովութիւն տուած է իրենց, որ եթէ բանաձեւը Քոնկրէսէն անցնի, ինք ալ պիտի վաւերացնէ զայն: Պուշ խոստացած է նաեւ Թուրք կառավարութիւնը մղել Միացեալ - Նահանգներու հայ հաւաքականութեան հետ երկխօսութիւն ունենալու: Այս երկխօսութիւնը պիտի կատարուի Թուրքիոյ ցեղասպանութեան յանցանքը ընդունելուն եւ հատուցումի մը պահանջին նիւթերուն շուրջ: Թուրք թղթակիցին այն հարցումին թէ նման երկխօսութիւն մը իրականանալու պարագային հողային պահանջ եւս պիտի ներկայացուի՞, Ռոս Վարդեան պատասխանած է «չեմ գիտեր»: Անորոշ այս պատասխանը թուրք լրագրողին կողմէ կը մեկնաբանուի որպէս հաւանական նշան մը հողային պահանջի եւս: Նոյն թերթէն կը տեղեկացուի թէ Թուրքիոյ վարչապետը՝ Էօզալ Դեկտեմբերի ընթացքին Միացեալ - Նահանգներ պիտի երթայ բժշկական քննութեան մը համար ու այս առիթով տեսակցութիւն պիտի ունենայ Պուշի ու Ռեկընի հետ:

ՊՕՂՈՍ ԳՈՒԲԵԼԵԱՆԻ ԱԶԱՏ ՈԳԻՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Միայն Ֆրիվէյ անունը կրող պատմուածքները չեն՝ այս թեմաները մշակողները: Շատ յաջող է, օրինակ, նոյն նիւթի մշակումը «Լաթորիա» (այսինքն՝ «Լօթըրի» կամ «Վիճակահանութիւն») պատմուածքին մէջ: Հոն, Հայաստանէն արտագաղթած ծերունի մը, այսպէս – կոչուած «Կոլխոզ Նէնէ»ին պատմութիւնը: Շատ հետաքրքրական ձեւով կը զարգացնէ պատրանքի, կեղծ խոստումներու եւ դառն իրականութիւններու թեման: Կոլխոզ Նէնէյին հանգուցեալ ամուսինը, Պիծան, ներգաղթէն տասնամեակներ առաջ ծառայած է ֆրանսական բանակին մէջ, եւ պէտք է ստանայ հանգստեան կոչուած վեթերան զինուորի թոշակ: Նէնէն կը հաւատայ որ արտագաղթէն ետք, Լոս – Անճըլըս հաստատուելէն ետք, ֆըրանսախօս ազգականի մը միջնորդութեան շնորհիւ պիտի կարենայ գանձել իր վեթերան ամուսնոյն իրաւունքը:

Պատմուածքին առաջին կէսը արագ, նուրբ ձեւով կը պատկերացնէ ծերունիին առաջին յուսախաբութիւնը: Կը պարզուի որ ստալինեան սարսափի օրերուն՝ դաւաճան ըլլալու ամբաստանութենէն վախցող զոյգը փճացուցած է օտար լեզուով գրուած ամէն վաւերագիր, եւ ուրեմն ֆրանսական դեսպանատունը չընդունիր Նէնէին ձեռքը մնացած անբաւարար թուղթերը: Կը մերժուի իր դիմումը: Այս մերժումը, սակայն, հեռու է զուտ անձնական, փոքրիկ տխուր միջադէպ մը ըլլալէ: 1915–էն 1946, երկու սերունդ Հայերու ողբերգութիւնն է, – այն Հայերուն՝ կիլիկեցի կամ երեւանցի, որոնք հաւատացին Ֆրանսացիին, Անգլիացիին, Վուտրօ Ուիլսընի նման Ամերիկացիներու, Լենինին եւ Ստալինին, զինուորագրուեցան անոնց բանակներուն մէջ, անոնց պատերազմներու մէջ: Նէնէի պատրանքը՝ նաեւ ողբերգութիւնն է անոնց՝ որոնք Վան, Կարս կամ Ղարաբաղ կ՚ակնկալէին, իբրեւ խոստումներու եւ արդարութեան իրականացումներ:

Սակայն հոս չի վերջանար Գուբելեանի հմուտ գրութիւնը: Կոլխոզ Նէնէն, իր փեսան եւ ընտանիքը կը բնակին Հոլիվուտ, նեղ բնակարանի մը մէջ, կ՚ապրին անգործութեան անդոհանքով, կամ ծանր աշխատանքով, կամ թոշակներով: Եւ օր մը, Լաթորիա, այսինքն՝ վիճակահանութիւն շահած Նէնէն կը հաւաքէ իր ընտանիքն ու ազգականը՝ Գուբելեանի պատմողը, անոնց յայտնելու համար որ կէս միլիոն տոլար շահած է: Երջանիկ է, Հայու մը պէս, որ լսած է որ իր տուն – հայրենիքը ամբողջացած է վերջապէս: Նէնէն գիտէ թէ ինչ պիտի ընէ, – «Թոռներուս մէյ – մէկ պիզնէս պիտի բանամ եւ պսակեմ: Փեսուս այսօր հավուզ տուն մը, ինչպէս ըլլայ նէ ինծի ալ սենեակ մը կուտան: Ես այս տարիքիս փողը ի՞նչ պիտի անեմ, էսօր կամ, վաղը չկամ ... Գոնէ Պիծայիս պէս աչքերս բաց չեմ երթար այս աշխարհէն, գոնէ բոլորին ապագան կարգաւորած կը մեռնիմ ...»:

Տուն մը, սենեակ մը, ապահով անկիւն մը, կարգաւորուած ապագայ մը՝ յաջորդ սերունդին համար: Ա՛յս է երազը, ա՛յս է յոյսը, այս է պատրանքը՝ որ Ֆրանսացիէն լքուած Կիլիկիայէն մինչեւ 1975–ի Պէյրութ, եղաւ սփիւռքացած կամ արմատախիլ Հայուն երազը: Առանց խոստմնազրուժ օտարին, չիրականացան անոնք: Չիրականանար, նաեւ, Նէնէին երազը: Ընթերցողին կը ձգեմ կարդալ ու տեսնել՝ թէ ինչո՞ւ: Թէ ինչպէս Ամերիկան կ՚ըլլայ նոր յոյսերու նոր բեկանողը, նոր խոստմնազրուժն ու դերակատարը՝ հին ողբերգութեան:

«Ողբերգութիւն» բառը մի քանի անգամ գործածելէ ետք աւելցնեմ՝ որ այս պատմուածքը, նման գրքին մէջ մէկտեղուած միւս բոլոր պատմուածքներուն, կը յաջողի մասամբ այն պատճառաւ որ հոս բոլորուած մեծ ու մանր ողբերգութիւնները կը պատմուին դառն եւ զուսպ հիւմըրով մը: Երբ Գուբելեան տեղի կուտայ եղերերգութեան եւ զգացականութեան փորձութիւններուն, այն ատեն կը տուժէ գործին որակը: Բարեբախտաբար, ինչպէս ըսի արդէն, այս հաւաքածոն գրեթէ միշտ կը խուսափի այդ փորձութենէն, որ «Պայթում Լռած Թնդանօթներու» գրութեան տկար կէտն ու Աքիլլէսեան կրունկն էր: Թերեւս այդ գործը, որ փոխանցման շրջանի, Լոս – Անճըլըս հաստատուելու առաջին շրջանի գրութիւնն էր, արդիւնքն էր ցնցուած մարդու եւ գրողի գրչին, մինչ Ֆրիվէյի շարքը անձնական եւ գեղագիտական հաւասարակշռութիւնը վերագտած հեղինակի մը գործն է:

Անկեղծութիւնը կը պարտադրէ ըսել, որ ինչպէս որեւէ գործ, անթերի չէ այս մէկն ալ: Կան խոցելի կէտեր, – եթէ չկայ եղերերգ, երբեմն կայ պատգամախօսութիւն, երբ պատմուածքի ընթացքը կ՚ընդհատուի եւ հեղինակը կարծես փակագիծ մը կը բանայ եւ իր մտահոգութիւնները ուղղակի կ՚արտայայտէ: Հոս՝ գրականութիւնը կը վերածուի գրութեան: Անմիջապէս աւելցնեմ որ այս տկարութիւնը, սփիւռքեան մամուլով ապրող հայ գրողին յատուկ եւ ոչ – անբնական տկարութիւն մըն է, – նոյնիսկ Շահան Շահնուրը մի քանի ծպտուած ճառեր սպրդեցուցած է Նահանջին մէջ, եւ ուրիշ տաղանդաւոր արձակագիր մը՝ Անդրանիկ Ծառուկեան, Նայիրիի իր յօդուածներէն ոմանք նոր զգեստներով մտցուցած է, օրինակ, Վերջին Անմեղը գրքին մէջ: Այս բոլորը մեղանչում է արուեստի սկզբունքներուն դէմ, սակայն մահացու մեղք չէ, ինչպէս ըսի, սփիւռքահայ գրողին համար:

Կ՚ուզեմ խօսքս փակել, ընդգծելով սփիւռքահայ բառը: Գուբելեան անձն ու գրողը Սփիւռքի զաւակ ու զոհ են, 1936էն 1939, Սանճաք, 1939–էն 1960, Լիբանան, 1960–էն 1979, Ափրիկէ, անկէ ետք՝ Քալիֆորնիա: Սակայն յատկապէս տպաւորիչ է ի՛ր գործը, որովհետեւ ան ապրած է Սփիւռքին Սփիւռքը, Ափրիկէի մէջ: Անձին մասին չէ խօսքս, այլ՝ գրողին: Թերեւս միայն գրականութեան պատմութեան ծանօթ մասնագէտն է որ կրնայ լիօրէն գնահատել Գուբելեանի եզակի նուաճումը: Ան գրած է, աւելցնենք՝ գրել սորված է միայնակ, առանձին: Չէ եղած «վայր»ի մը բնակիչ, սերունդի մը անդամ: Իսկ գրականութիւնը սովորաբար անքակտելիօրէն կապուած է վայրի մը, սերունդի մը, լեզուական եւ մտաւորական շրջանակի մը, համայնական կենցաղի մը, դպրոցի՛ մը, վերջին բառին կրկնակի իմաստով, – վարժարան՝ զոր աւարտելու բախտը չէ ունեցած Գուբելեան, ապա՝ ոճային դպրոցի մը, զո՛ր մինակը ստեղծել ստիպուած եւ փորձած է ան: Ճիշդ է, պարտինք յիշել նաեւ որ Գուբելեան հեռուէն անգամ եղած է Սիմոն Սիմոնեանի հիմնած Սփիւռք – Գարուն գրական թերթի խմբակի, սերունդի մը մաս կազմելու կենսական խարկանքը ունեցած է: Սակայն Սիէրրա Լէոնցի Հայը ոչ Թիֆլիսեան Վերնատուն ունեցած է, ոչ ալ Պէյրութի Սիմոնեան տպարան՝ ուր կը հաւաքուէին ուրիշներ, խմբագրելու համար թերթը: Բաղդատեցէ՛ք իր վիճակը, օրինակ, մեր վերջին տասնամեակներու մէկ ուրիշ դպրոցին եւ սերունդին հետ, – Նշան Փալանճեան ճեմարանի, Գրիգոր Շահինեանի աշկերտած այն սերունդին հետ, որ արտադրեց Յ. Քիւրքճեանի, Գ. Պըլտեանի, Ժ. Լիպարիտեանի նման մտաւորական սերունդ: Անոնց թիկունքին կար կուսակցութիւն եւ Համազգային, մամուլ եւ հանրութիւն: Կամ բաղդատեցէ՛ք Փարիզի Մենքեան սերունդին հետ, որ ապրեցաւ եւ ստեղծագործեց տնտեսական շատ ծանր պայմաններու մէջ, սակայն Փարի՛զ՝ ոչ Ափրիկէ, միասի՛ն, ոչ միայնակ:

Անշուշտ մինակութիւնը, գրական կեանքին հեռուէ–հեռու մասնակցութիւնը զուտ բացասական գոյավիճակ մը չի ստեղծեր անպայման: Կորով եւ տաղանդ ունեցող գրագէտը մինակութիւնը կրնայ գործածել իբր առիթ, զարգացնել ոճ մը եւ մօտեցում մը՝ որ ի՛րն է միայն: Եւ այդ կը տեսնենք Գուբելեանի մօտ: Իր գործին բազմաթիւ առաքինութիւններն ալ, մի քանի տկարութիւններն ալ, իրն են: Մարդը՝ գործն է, – անկեղծ, անկաշառ, գաղտնի ակնկալութիւններ չունեցող, դիւրաբորբոք եւ առօրեայ անարդարութիւններէ իսկ չղուլցող հայ անձը՝ հեղինա՛կն է նաեւ Ֆրիվէյ գրքին: Սրտցաւ Հայ մըն է Գուբելեան, որ իր խօսակցութեան մէջ ալ, մամլոյ սիւնակներուն մէջ ալ, պատմուածքներու մէջ ալ հայութեան մաղով կը մաղէ ամէն նիւթ: Սակայն կ՚աւելցնեմ անմիջապէս, – երեք հայրենիք, Կիլիկիան, Հայաստան ու Լիբանանը կորսնցնող Հայը նկարագրող այս մարդը տեսած է նաեւ խափշիկն ու Փորթուկալցին, խման, մռայլ Անգլիացին եւ սիտայէ մեռնող ամերիկացի միասեռականը, ապրած է իրենց տագնապն ու տուայտանքը: Եւ այդ տառապանքը իր նի՛ւթն է, – նիւթը հայ գրողի մը, որ չի մոռնար թէ միակ տառապողները մենք չենք, միակ դառն փորձառութիւնները մերը չե՛ն. Ինքը, Գուբելեան անձը, որ ապրած է սփիւռքահայու տեղահան կեանքը, չէ կորցուցած իր տառապանքէն, տեսած է ուրիշինը, վկայ եղած անոր ցաւին ալ՝ զայն վերածելով իր գործի նիւթին:

Աւելցնեմ՝ որ Գուբելեանի գործը կը տարբերի մեր վերջին տասնամեակներու գրողներու գործէն, ուրիշ պատճառով մըն ալ: Արարչի գոյութեան եւ կաթողիկէ կրօնքին հաւատացող հայ մըն է ան: Կրնանք հարիւր էջ կարդալ, առանց հանդիպելու այդ հաւատքի նշոյլին իսկ: Ընդհակառակն, հոն կը տեսնենք նիւթականին, առօրեային, նոյնիսկ սեռայինին հանդէպ դիւրքաւորում, որ աշխարհիկ մարդուն յատուկ է: Սակայն յանկարծ կը նշմարենք իր հաւատքին մէջ տառանող, բայց տակաւին կրօնքէն եւ անոր սնուցած սեռային հրապարակումի եւ մեղքի բոլէն չազատագրուած գրողին հոգին, այս կամ այն տողին մէջ: Նման մեծ ու փոքր բազմաթիւ սփիւռքահայ գրագէտներու, որոնք՝ Շահնուրէն եւ Որբունիէն ասդին ընդունած են սեռ – օտար կապը եւ այդ կապին դերը մեր հաւաքական հոգեբանութեան մէջ, Գուբելեան յաճախ կը սեւեռի անոր վրայ: Պէտք է ըսել որ այդ սեւեռումը զգալիօրէն նուազ է այս վերջին հատորին մէջ:

Կը փակեմ: Հաւաքուած ենք պատուելու, անձէն անդին՝ գրողը՝ որուն պատմուածքներու այս հատորը պայքարի մը արձանագրութիւնն է, – պայքար՝ միջինարեւելահայու հասկացողութեան եւ ամերիկեան իրականութեան միջեւ: Պայքար՝ սփիւռքահայութեան հոգիին մէջ, իսկ, երբ այդ հոգին կը փորձէ հաւասարակշռուած ձեւով քննել իր շահածն ու կորսնցուցածը՝ Ֆրիվէյին վրայ: Պայքար՝ հասկացողութեանը մէջ հաւաքականութեան մը, որ ստիպուած է թօթափել կեթթօներու սնուցած պատրանքները եւ կերտել նոր երազներ, առանց որոնց կը յանձնուի, պարզապէս, ամերիկեան մաս–մետիաներու ներկայացուցած համոզիչ երազներուն: Գուբելեան անձը ապրած է այդ պայքարները, եւ չէ յանձնուած: Գուբելեան գրողը նուաճած է այդ պայքարները սփիւռքահայ գրականութեան մէջ պարփակելու դժուար առաջադրանքը: Իր այս հատորը նոր նուաճում մըն է իրեն համար, ապա նաեւ սփիւռքահայ ընթերցողին համար:

ԽԱՉԻԿ ԹԷՕԼԷՕԼԵԱՆ

ԻՐԱՊԱՇՏԻ ՄԸ ՏՈՒԱՅՏԱՆՔԸ

Տասներկու տարուան բացակայութենէ մը ետք, Ֆրանսիս Կռիւպէրի (1912–1948) նկարչութիւնը նոր մտայնութեան մը մէջ կը ներկայանայ (*), երբ պատկերայինի եւ վերացականի բախումը կը դառնայ ժամանակավրէպ: 1976–ի վերջերուն իր գործերուն նուիրուած մեծ ցուցահանդէսէն ետք – Փարիզ Քաղաքի Արդի Արուեստի Թանգարանին մէջ, այս մէկը առաջին կարեւոր վերարժեւորումն է, որ Կռիւպէրի նկարչութիւնը կը ներկայացնէ որպէս ֆրանսական դպրոցի ամէնէն ինքնատիպ արտայայտութիւններէն մին՝ 1930 – 1950 շրջանը ընդգրկող:

Աշնանային մելամաղձոտ ու կարճատեւ օրուան մը կը նմանի Ֆրանսիս Կռիւպէրի արուեստը, պատկերը իր իսկ կեանքին: Իր անբուժելի հիւանդութիւնը, մանկութենէն սկսեալ զինք հիւծող, կը պայմանաւորէ իր աշխարհահայեացքը, որ վկան կը դառնայ պատմական տագնապալից շրջանի մը, դէպի արհաւիրք տանող: Ինք դեռ քսան տարեկանը չբոլորած, երբ նկարչութիւնը կ՚ընտրէ որպէս ասպարէզ, գեղարուեստական, ընկերային եւ քաղաքական մթնոլորտը կը զգենու լարուածութիւն մը՝ որ մռայլ հեռանկարներու սերմերը կը կրէ իր մէջ: Շրջանը ցնցող եւ «խանդարող» արդիական շարժումին ու «վերադարձ դէպի կարգ ու կանոն»ի յորդորին միջեւ, Կռիւպէր իր արտայայտչական հարազատութիւնը կը տեսնէ իրապաշտութեան մէջ՝ նկարելու համար մարդկային կացութիւն մը, փոխանցելու համար հոգեվիճակ մը, դիտողին վրայ ուղղակի գործող: Այս ուղղութիւնը իր որդեգրելուն մէջ, կարեւոր տեղ կ՚ունենայ գերմանական եւ Ֆլաման Վերածնունդի կարգ մը վարպետներու գործերուն իր ծանօթութիւնը: Այս ձեւով, իր արուեստը կ՚առնչուի իրեն ժամանակակից գերմանացի իրապաշտներու գործերուն, ընկերութեան յոռի կողմերը ձաղկող ու սպառնացող ապագայ մը նախատեսող, որ կը գտնուի դրան սեմին:

Նկարչական գետնի վրայ, աշխատելակերպը զոր Կռիւպէր կը կիրարկէ, շարունակութիւնը կը հանդիսանայ նկարչութեան մը որ զինք ուղիղ կերպով կ՚առնչէ Էտուար Մանէի՝ ինչ որ կը վերաբերի նկարչական խմորին ու վրձինի հատու հարուածներուն: Նոյնիսկ մթնոլորտային եւ գունային մերձեցումներ կան երկուքին միջեւ՝ նկատի առած մոխրագոյները, կապոյտները, մեղմ գոյներն ու սեւի եւ սրճագոյնի առատ գործածութիւնը: Սակայն կորատուած ու ճիւղային յատկութիւն ունեցող գիծերը (ձեռքերու եւ ոտքերու պարագային անկասկած), ինչպէս եւ վիճակներու ու խորքի տարբերութիւնը Կռիւպէրի գործը կ՚օժտեն յատուկ կնիքով մը: Կռիւպէր այն արուեստագէտներէն է, որոնց մօտ նկարելը կը ստանայ օրագրութեան հանգամանք, երբ նկարները կը խօսին ու կը պատմեն նկարիչին մասին, իր յոյզերուն եւ ապրումներուն մասին, երբ նկարիչը, իր արուեստին ընդմէջէն, իր կեցուածքը կ՚արտայայտէ կեանքին ու իր շրջապատին հանդէպ: Իր յղացած գործերը ոչ միայն նկարուած անձերուն ներաշխարհը կ՚արտայայտեն կամ, անոնց կողքին, բնութեան տարրերը այլ նաեւ՝ բաները կը դառնան նոյնինքն նկարիչին գոյութենական տուայտանքին:

Այս մօտեցումը ծնունդ կուտայ արուեստի մը, ուր ձեւը կը պայմանաւորուի խորքով: Այսպէս, նկարիչը գործին մէջ հոգեվիճակ մը կը ստեղծէ ոչ միայն բովանդակութեան դիտումնաւոր ընտրութեամբ այլ՝ զայն մեկնաբանելու իր ձեւով եւս: Վրձնահարուածը ինքնին կը ստանայ արտայայտչականութիւն, ձեւերու շրջագիծերը կ՚այլափոխուին, գոյները կը կիրարկուին ազատօրէն, չէզոքացուած: 19–րդ դարու վերջերուն ծաւալող թշուառապաշտութիւնը արդէն իսկ հաստատած է բովանդակութեան տիպար ընտրութիւն մը, ուր տիրող յօրինանիւթերը յաճախ թշուառութիւնն է, տաժանքը, անյոյս իրականութիւնը, ներկայացնելով բանուորական եւ կեղեքուող դասակարգերու կենցաղն ու առօրեան: Արուեստագէտը, որ բարոյական դիրքորոշում մը կ՚որդեգրէ եւ կ՚արձագանգէ անոնց, ինքզինք յաճախ կը գտնէ անոնց շարքին՝ անոնց դառն կացութիւնը բաժնող: Փիքասոյի յարձակունակ հանճարը հարկ էր ունենալ, այդ իրադրութեան հակադրելու համար ստեղծագործական նոյնքան զօրաւոր յեղաշրջումով մը:

Կռիւպէր կ՚ըլլայ այն նկարիչներէն, որոնք այդ թշուառութիւնը կ՚արտայայտեն բանաստեղծական մօտեցումով: Իր առողջական դիւրաբեկ կացութիւնը հակառակ իր զուարթախօսութեան եւ հիւմուրին, կը լլկէ իր ներաշխարհն ու կը սնուցանէ իր յոռետես երեւակայութիւնը: Իբր իրապաշտութիւն մը կը դառնայ, որ արտայայտիչը կ՚ըլլայ ներաշխարհի մթագնած ու անյոյս անկիւններուն, որոնք արուեստանոցի լոյսով է որ ձեւ կը ստանան: Կռիւպէրի կենսավայրը իր արուեստանոցն է: Հոն է որ ինք կը գտնէ իր ժամանակաւոր անդորրը՝ երբ կը մխրճուի ստեղծագործական աշխատանքին մէջ: Ան իր անմիջական շրջապատն է. անոր պատուհանը, փեղկը, այն աչքն է, որուն ընդմէջէն ինք կը դիտէ աշխարհը՝ նոյնիսկ երբ կը նկարէ արտաքնային ու բնութենական տեսարաններ, որոնք թատերական հեռակէտի հիմքով դիտուած ու երեւակայուած պատկերներ կը դառնան: Ասոր իբր հետեւանք, անոնց մէջ հեռակէտը միշտ կը հանդչի հորիզոնի գիծին,

քէչ մը վերէն դիտուած։ Իսկ սենեկային պատկերներուն մէջ նման «այլաբանա – կան» դիտակէտ չկայ։ Նկարուած ենթակաները կը դիտենք կանգնած նկարիչին աչքերով. «բնական» հեռակէտով։

Իր նկարչական առաջին տարիներուն, երբ Կրիւպէր ուսումնականէն ետք կը մտնէ ստեղծագործական շրջան, իր գործերը կը ներկայացնեն տօնահանդէսներ եւ այլ հաւաքումներ՝ այլազան կեր – պարներ համախմբող։ Սակայն իր առողջութեան վատթարացումով, կը փոխուի նաեւ իր մտապատկերը, որմէ ետք, կերպարները զորս կը նկարէ, ընդհանուր առմամբ միայնակ են, մարմինները հիւծած, նիհար, չարչրկուած, տխուր նայուածքներով՝ համր ու ցաւատանջ, ուր ժպիտը դժուարաւ թէ ուրուագծուի։ Մարմիններու կմախային կազմը այնքան հաշտ կ՚ընթանայ ու կը ձուլուի սենեակներուն կամ արուեստանոցին շրջանակներուն, ձողերուն, տախտակամածին կամ կարասի – ներուն, իբրեւ թէ անոնք այս վերջիններուն շարունակութիւնը ըլլան։ Անոնք, արտաքին կամ այլաբանական տեսարաններուն մէջ կը փոխարինուին լերկ եւ ճիւղաւոր, նիհար ու չորցած, գրեթէ տերեւազուրկ ծառերով։

Ընթացիկ ցուցահանդէսին մէջ երկու ծաւալուն պաստառներ, իրենց եզակի գեղեցկութեամբ եւ նկարչական ամբողջականութեամբ, յատուկ տեղ կը գրաւեն Կրիւպէրի գործերուն մէջ։ «Մանկամարդուհի մը՝ ներքնասենեակի մը մէջ», նկարուած 1933–ին, ուժեղ ներկայութիւն մը ունի։ Նկարը, իր գոյներով եւ լոյսով, ոչինչով կը տարբերի աւանդական նկարչութեան համադրումներէն։ Սակայն, կիրառական ձեւափոխումները, որոնց ենթարկուած են պատկերը կազմող տարրերն ու կերպարը, գտած են իրենց լրիւ արտայայտչականութիւնը եւ միասին կազմած են հուժկու կառոյց մը բաղկացած լեցուն ձեւերէ, քանդակի մը նման ամրակուռ, որուն վրայ աւելնալով նկարիչին հմուտ աշխատելակերպը –իր անաւարտ բնոյթով իսկ աւարտական ու ամբողջականութիւն ձեռք բերած–, կը բանեցնէն իրապաշտութեան եւ կերպարա – յին նկարչութեան գմայլելի օրինակ մը։

Նոյնն է անկէ տասնամեակ մը ետք նկարուած «Մեծ արուեստանոցը» գործի պարագան, ուր եթէ տարրերու շրջա – գիծերուն ձեւափոխում կամ ուժեղացում չկայ – ինչ որ աւելի քնարական մթնոլորտ մը կը ստեղծէ–, սակայն կայ ամբողջական ներդաշնակութեան հասած նկարչական մեկնաբանութիւն։ Զայն բաղդատելով այն լուսանկարին որ կը ներկայացնէ Կրիւպէրը իր արուեստանոցին մէջ, այնքան հարազատութիւն կը գտնենք երկուքին միջեւ։ Սակայն պաստառին մէջ Կրիւպէր, բառ այնմ կը գտէ մթնոլորտն ու կաճառումը եւ կը ստեղծէ մեղմ լոյսով, Փարիզի թաց լոյսով ողողուած միջավայր մը, ուր մոխրագոյնը միանալով վարդագոյնին, ծնունդ կուտան այն խաղաղ միճակին որ կը պատէ նկարն ու գայն դիտողը։

Այստեղ եւ յարակից այլ գործերու մէջ, Կրիւպէր կը պատկերէ իր «ամայի» արուեստանոցը, ընդարձակ բեղկին ընդմէջէն, մանակի կամ ամբողջութեամբ, դուրսի տեսարանին՝ տուներու երդիքներուն վրայ բացուած։ Երանգապնակը, նկարիչին ներկայութիւնը կամ ... յիշատակը մարմնաւորող, սեւեռումի մը եւ արթուն աչքի մը նման, որպէս կենսաձեւ մարմին, տեսողական կորիզը կը կազմէ համադրումներուն, մեղմիկ լոյսով թափանցուած։ Կրիւպէր լոյսը կը վերածէ յոյսի, որու բերմամբ կրնանք երկարօրէն դիտել իր գործերը՝ նոյնիսկ երբ անոնք ողբերգութիւն կը բուրեն։ Հոն ուր ամէն տառապանք ու ցաւ այլեւս հալած են հեռաւոր անցեալի մը մէջ ու դարձած են խուլ արձագանգ, երբ մնացած է միայն պահուն, կացութեան կամ վիճակին խորհուրդը, երբ ողբերգականը վերածուած է արուեստի գեղեցիկ գործի, լոյսն ու յոյսը կը կազմեն մէկ էութիւն։ Այս իմաստով, Կրիւպէր, Ռուօյի նման, կը շարունակէ Ռեմպրանթի եւ Վան Կոկի ուղին։ Իր պատկերած աշխարհը, իրական կամ այլաբանական, ոգեկան վերացում նուաճող ամբողջութիւն մը կը դառնայ, նախանձելի ըլլալու չափ հաղուագիւտ։

ԱԼԵՔՍԱՆ ՊԸՐԷՃԻՔԼԵԱՆ

(*) GRUBER
Galerie Patrice Trigano
4 bis, rue des Beaux-Arts
75006 Paris
(13 octobre — 10 décembre)

ՍՈՒՐԲ ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ ԳՐԱԿԱՆ ՖՈՆՏԻ 1988-Ի ՄՐՑԱՆԱԿԱԿԻՐՆԵՐԸ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հայկաշէնի «Ս. Ներսէս Շնորհալի» գրական ֆոնտի 1988 թուի մրցանակները տրուեցան. –

1. – Իրանահայ չարժանկարի բեմադիր եւ արձակագիր՝ Սամուէլ Խաչիկեան իր «Կապոյտ հէՖեաթներիս ուղիներով» արձակ գործի համար։

2. – Իրանահայ բանաստեղծ՝ Սաթօ (Աճէմեան) իր քերթուածներու ժողովածուի համար։

3. – Իրանահայ բանաստեղծ եւ երգիծագիր՝ Ներսէս Տ. Մեսրոպեան իր «Խառնափնթոր» երգիծական աշխատութեան համար։

Նշելի է որ վերոյիշեալ հեղինակները բոլորն ալ անդամ են Իրանահայ Գրողներու Միութեան։

1 9 8 8
Թեհրան – Իրան

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Թէքէեան Կեդրոնին մէջ Գառզուի գործերուն ցուցադրութեան բացումը տեղի ունեցած է Նոյեմբեր 11-ի երեկոյեան։ Բացումին ներկայ եղած է այս առթիւ Պոսթընէն ժամանած «Պայքար» շաբաթաթերթի խմբագիր Գր. Քէօսէեան, որ նաեւ հեղինակն է քանի՛ մը տարի առաջ լոյս տեսած Գառզուի արուեստին նուիրուած գիրքի մը։ Բացումին յաջորդող կէս ժամուան ընթացքին, ներկայացուած քառասուն պաստառները մեծ մասով ծախուած են։ Ցուցահանդէսը տեւած է երեք օր։

**

ՄՈՆՐԷԱԼԻ «Գլօտ Շամփայն» սրահը բերնէ – բերան լեցուցած է երաժշտասէր հասարակութիւն մը, որ եկած է ունկնդրելու յայտնի դաշնակահար՝ Սէօ Գուշմճեանը, Հոկտեմբեր 21, Մոնրէալի «Ի մուզիչի» նուագախումբին հետ։ Ան հանդէս եկած է Պեթհովընի թիւ 2 քոնչերթոյի մենակատարութեամբ։

**

ՊԷՅՐՈՒԹԻ վարժարաններուն որպէս օգնութիւն, Հայաստանէն 350 հազար ռուբլի արժէքով դպրոցական պիտոյք ղրկուած է։ Մեծ մասը կը բաղկանայ գեղարուեստական գիրքերէ, մարզական կազմածներէ, բնագիտութեան, քիմիա – գիտութեան եւ կենսաբանական աշխա – տանոցներու իրերէ, նաեւ ազգային տարազներէ, նուագարաններէ։ «Զարթօնք», «Արարատ», «Ազգ. Մշակոյթ» թերթերն ու այլ պարբերաթերթեր ալ 30 թոն տպագրական թուղթ ստացած են։ Օժանդակութեան բաշխումը կատարելու համար Պէյրութ հասած են Սփիւռքահա – յութեան հետ մշակութային կապի կոմիտէի միջին արեւելեան բաժնի վարիչ՝ Լ. Գասպարեան ու կոմիտէի աշխատակից՝ Ն. Պետրոսեան։ Բաշխումը կատարուած է լիբանանահայ գաղութի բոլոր միութիւններուն եւ հաստատութիւններուն անխտիր։

**

ԹԵՀՐԱՆԻ Հայ Ակումբի սրահին մէջ, Նոյեմբեր 20-ին տեղի ունեցած է նոյն ակումբին հիմնադրութեան 70–ամեակը։ Բացման խօսքով հանդէս եկած է վարչութեան ատենապետ Ա. Բեռնարդի։ Ակումբին համառօտ պատմականը բրած է ներքին վարիչ Ա. Ստեփանեան, շեշտելով թէ ակումբը երկար տարիներէ ի վեր հայ համայնքին կը ծառայէ որպէս՝ ընտանեկան ժամադրավայր, հանդէսներու եւ մշակութային ձեռնարկներու վայր ու հայկական հինդ միութեան կեդրոնատեղի։ Երեկոյթին երկրորդ բաժնին մէջ կարդացուած են զոյգ առաջնորդներու, Թեհրանի Թեմական խորհուրդի, իրանահայ գրողներու եւ կարգ մը այլ հայկական միութիւններու շնորհաւորական ուղերձները։ Ձեռնարկը աւարտած է Արտակ Արքեպիսկոպոսի փակման խօսքով։

**

ՄՈՆՐԷԱԼԻ «Մաք Կիլ» համալսարանի Փոլաք հանդիսասրահին մէջ, Հոկտեմբեր 31-ին, տեղի ունեցած է Նորայր Արթինեանի դաշնամուրային նուագահանդէսը, երաժշտասէր հայ եւ օտար հասարակութեան մը ներկայութեան։ Յայտագիրը բաղկացած է Շումանի, Շոփէնի, Է. Պաղտասարեանի, Ա. Բաբաջանեանի ու Փրոքոֆիեւի գործերէն։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՄԱՀ՝ ՍՈՒՐԷՆ Հ. ՊՕՂՈՍԵԱՆԻ

Մահացած է գիւղատնտեսական գիտութիւններու համամիութենական ակադե – միայի, Իտալիոյ խաղողագործութեան եւ գինիի ակադեմիայի թղթակից անդամ, Հայաստանի գիտութեան վաստակաւոր գործիչ՝ տոքթ., փրոֆ. Սուրէն Համ – բարձումի Պօղոսեան։

Ծնած էր 1908–ին Շամշադինի Վերին Կարմիրաղբիւր գիւղը։ 1938–ին սկսած է աշխատիլ Խորհրդային Գիտութիւններու ակադեմիային հայկական մասնաճիւղին կենսաբանական հիմնարկին մէջ, որպէս աւագ գիտաշխատող, բաժնի վարիչ։

1941 – 1944 մասնակցած է Բ. աշխարհամարտին, ապա դարձած է Հայաստանի Գիտութիւններու ակադեմիայի ծնարա – նական հիմնարկի վարիչ։ Մինչեւ իր մահը եղած է Հայաստանի խաղողագործութեան եւ գինեգործութեան հիմնարկի խաղողի ընտրութեան եւ խաղողագործութեան բաժնի վարիչը։

Սուրէն Հ. Պօղոսեան որքան իր գիտական, նոյնքան եւ կազմակերպչական գործունէութեամբ մեծ դեր կատարած է երկրին գիտութեան զարգացման եւ ժողովրդական տնտեսութեան մէջ գիտական հետազօտութիւններու արդիւնքը կիրար – կելու ուղղութեամբ։

Իր ծառայութիւնները պարգեւատրուած են զանազան շքանշաններով, մետալնե – րով։

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Գարեգին ձեռքը տուաւ Սաթենիկին՝ օգնելու համար որ աթոռէն բարձրանայ եւ անոր նուրբ ճկուն ձեռքը պահ մը մնաց իրենին մէջ. կարծես շնորհակալութիւն յայտնելու համար Սաթենիկ իր աչքերը բարձրացուց դէպի Գարեգին եւ աստուածային ժպիտ մը ծաւալեցաւ այդ ճերմակ դէմքին վրայ, վարդագոյն ցոլքով մը գունաւորելով զայն. իրենց նայուածքը սեւեռեցաւ եւ կարծես իրապէս այդ բոպէին ծանօթացան իրարու, իրենց ներքին եւ խորախորհուրդ զգա – ցումներու ներդաշնակութեան մէջ։

Երբ հասան Տիկին Արգարեանի մօտ, անոնք արդէն քանի մը քայլեր առած էին այն ճամբուն վրայ, ուրկէ պիտի երթային ձեռք ձեռքի եւ յանկարծական յու – զումի շլացումին եւ շուարումին մէջ անոնք անկարող էին այլեւս բառ մը արտասանելու։

– Զե՞ս մսում, հարցուց Տիկին Արգարեան Սաթենիկին, զայն տեսնելով գրեթէ դողահար եւ աչքերը եղերուած կապուտակ գիծերով։

Ցեռայ Գարեգինի դառնալով.

– Աւելի ծանօթացաք, յոյս ունեմ, Սաթիկի հետ. չգիտեմ ինչո՞ւ, կարծում եմ թէ լաւ բարեկամներ կը դառնաք։

Եւ երբ Գարեգին հրաժեշտ կ՚առնէր, պահ մը վարանեցաւ, յետոյ աւելցուց.

– Եկէ՛ք էգուց մեզ մօտ թէյի. բայց նախազգուշացնում եմ, հրաւէր չէ, այնպէս բարեկամաբար, եթէ լաւագոյն բան չունէք անելիք։

– Սիրով եւ անպատճառ կը գամ, եւ Տիկին Արգարեանի ձեռքը համբուրելով, Գարեգին հեռացաւ գրեթէ դեղեւելով գինովի պէս։

Իր օթեակին մէջ կնոջը յանդիմանա – կան ակնարկը ծանրացաւ իր վրայ եւ հակառակ Արամայիսի զուարճախօսու – թեան՝ սառնային տրամադրութիւն մը կը տիրէր։

– Ո՞վ էր այդ լղար կինը, հարցուց վերջապէս Նաթալիա Վասիլեւնա, որ հետ այնքան զբաղուած էիր երեւում։

– Տիկին Արգարեանի մի բարեկամուհին...

– Ա՛հ ... ուրկէ՞ց է դուրս գալիս ... երբեք չէի հանդիպած նրան։

– Սաթենիկ Գրիգորովնա, միջամտեց Արամայիս փութկոտութեամբ, հա՛, տեղեկացայ իր մասին, երեւի բնիկ Տրապիզոնցի է։

– Գաղթակա՞ն...

Նաթալիա Վասիլեւնա իր բոլոր նախապաշարական անտարբերութիւնը դրաւ այդ բառը արտասանելու շեշտին մէջ։

95–ի հայկական կոտորածներէն ի վեր Անդրկովկասը լեցուած էր փախստական Հայերով. հակառակ որ ընդհանրապէս կովկասահայերը ջերմ համակրութեամբ կը վերաբերէին այդ դժբախտ ազգակիցներուն հետ, հակառակ նոյնինքն Գարեգին Միքայէլեանի յարգանքին եւ համակրանքին, նոյնիսկ հակառակ որ այդ փախստականներէն ոմանք վաղուց տեղաւորուած եւ փայլուն կացութեան տէր դարձած էին, Նաթալիա իր առանձին կարծիքը ունէր։

Գաղթականը գաղթական էր, հալածուողները ձեռք առնող մուրացկան։ Երբեք չէր կարող համոզուիլ թէ կարգին մարդը ստիպուած կ՚ըլլայ իր երկիրը, իր տունը տեղը թողուլ եւ թափառիլ օտար աշխարհներ։

– Գաղթակա՛ն...

Եւ արհամարհական ծամածռութիւն մը դէմքին վրայ Նաթալիա դարձաւ դէպի բեմը։ Նուագահանդէսի երկրորդ մասը կը սկսէր։

Այդ օրէն յետոյ, Գարեգին իր բոլոր թափով, գրեթէ պատանեկան ոգեւորութիւնով անձնատուր եղաւ իր մէջ յայտնուած անօրինակ եւ անզսպելի զգացումին։ Ընդհանրապէս պարզամիտ եւ անկեղծ, աներեւակայելի նրբամտութեամբ մը հնարքը գտաւ ամէն օր տեսնելու Սաթենիկը, ըլլայ թատրոնը, ըլլայ պուլվարը, ըլլայ ծանօթներու տան մէջ, թէ առանձին, եւ արագ կերպով երկուքն ալ հետզհետէ մոռնալով ամէն ինչ, տանելով բոլոր արգելքները, անուշադիր իրենց շրջապատին, անզգոյշ եւ անխոհեմ իրենց վարմունքով, ապրեցան այնպէս, ինչպէս եթէ մինակ ըլլային քաղաքին մէջ։

Երբ Գարեգին յետադարձ ակնարկ մը կը նետէր իրենց սիրոյ այդ շրջանին վրայ, ապշութեամբ եւ հիացումով կը մտածէր որ ամէնէն ինքնամոռաց զոյգերը նման անհաշիւ շռայլութեամբ չէին բացած իրենց միջոցները։ Բախտը եւ դիպուածը օգներ էին նաեւ իրենց, «Անդրկովկաս»ի Մոսկուայէն եկած ռուս ներկայացուցիչը ներողամտութեամբ անդրադարձեր էր «Գարեգին Իվանովիչի սիրահարութեան», ինչպէս կ՚ըսէր ժպտելով եւ գինքը հնար եղած չափով հանգիստ էր թողել. նոյնիսկ կարգ մը անհրաժեշտ տեսակցութեանց համար ընթրիքի կամ ճաշի ժամը, առաջուց հրաւիրելով նաեւ Սաթենիկը, որուն հետ ծանօթացեր էր հարկադրաբար Բաքու հասած օրն իսկ։ Անիկա առաջին բոպէէն կրցեր էր գատել Սաթենիկը եւ անմիջապէս ապահովուեր էր որ անիկա այն կիներէն չէ որոնք կարող են աղէտալի մախումներու եւ անկանոնութեանց մղել զիրենք սիրող մարդիկը։ Մնացեալը զինքը չէր հետաքրքրեր եւ գոհ էր ընդհա – կառակը իր կալան մարդու մեծարանքները ներկայացնելու այդ սիրուն արեւելքցի կնոջ, որ «խռովուած ծովու գոյն աչքեր ունէր»։

(Շար. 54)

(Շար. Ա. էջէն)

ներու ձեռնարկեն Հայաստան ժամանած ապաստանեալներուն մշտական կամ ժամանակաւոր բնակարաններ ապահովելու, բժշկական նիւթական եւ այլ կարգի օգնութիւն կազմակերպելու, աշխատանքի, ուսումի եւ այլ հարցերը լուծելու համար:

Յանձնարարուած է ապաստանեալներու ցուցակները՝ անձնագրային լիարժէք տուեալներով, ներկայացնել Ապաստանեալներու Յանձնախումբին՝ անոնց օգնութիւն ցոյց տալու համար:

Ապաստանեալները տեղաւորելու համար որոշուած է օգտագործել գոյութիւն ունեցող բոլոր հնարաւորութիւնները. լքուած տուներն ու յարկաբաժինները, ոչ բնակելի շինութիւնները, զորս կարելի է բնակարանի վերածել, վարձքով տրուող սեփական տուները կամ սենեակները, 1989–ին շահագործման յանձնուելիք բնակելի տարածութիւնները:

Նիստին նշուած է նաեւ, որ այս տարուան Փետրուարէն մինչեւ Նոյեմբեր 15, Սումգայիթի դէպքերուն հետեւանքով Ատրպէյճանի տարբեր շրջաններէն Հայաստան հասած են 28 հազար Հայեր: Անոնք բոլորը տեղաւորուած են Հայաստանի տարբեր քաղաքներն ու շրջանները: Սակայն Ատրպէյճանի վերջին դէպքերուն հետեւանքով Նոյեմբեր 22–էն ի վեր աւելի քան քսան հազար հոգի եկած է: Անոնց մեծ մասը կուգայ առանց անհրաժեշտ իրերու, հագուստի, առանց փաստաթուղթերու ու դրամի: Անոնց մեծամասնութիւնը ապաստան գտած է ազգականներու եւ ծանօթներու մօտ:

Յանձնախումբին յաջորդ օրուան նիստին նշուած է, որ շրջանին մէջ իրավիճակը առաջուան պէս կը մնայ լարուած եւ կը շարունակուի Ատրպէյճանէն Հայաստան եւ Հայաստանէն Ատրպէյճան բնակչութեան գաղթը: Նոյեմբեր 30–ի կացութեամբ Հայաստան հասած են 30.907 հոգի: Հայաստանէն մեկնած են 40.652 Ատրպէյճանցիներ:

Ներկայիս ընդունման, հաշուառման ու տեղաբաշխման կէտեր բացուած են «Պետհողշինմախագիծ» հիմնարկի շէնքը, Զուարթնոց եւ Էրեբունի օդակայանները, Երեւանի կայարանը, ինչպէս նաեւ Իջեւանի եւ Կրասնոսելսկի շրջանային երեսփոխանական խորհուրդներուն մէջ:

⁂

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ

Սփիւռքահայութեան հետ մշակութային կապի Կոմիտէի սրահին մէջ տեղի ունեցած է երկու օր տեւող գիտական նստաշրջան մը՝ նուիրուած սփիւռքահայ կեանքի, Հայրենիք – Սփիւռք կապերու հարցերուն:

Նստաշրջանը բանալով, Կ. Դալլաքեան մանրամասնօրէն խօսած է Խորհրդային Հայաստանի ազգային կեանքի նորացման, արցախեան շարժման, Սփիւռքի ու Հայաստանի նոր կապերուն մասին:

Նստաշրջանին կարդացուած են տասէն աւելի զեկուցումներ: Առանձին զեկուցման նիւթ դարձած են Լոս – Անճըլըս՝ բանտը գրուած Գ. Եանըգեանի «Ճշմարտութեան համար կամ կեանքիս ձայնը» 178 մեքենագիր էջերէ բաղկացած յուշերը, որոնք որոշ չափով կը պարզաբանեն Սփիւռքը ու Հայութիւնը յուզող հարցերու նկատմամբ Գ. Եանըգեանի հայեացքները:

Մարի Յովսէփեան, խօսելով Իրանի իսլամական յեղափոխութեան օրերուն Հայերու իրավիճակին մասին, նշած է որ արդէն 1978–ի ամառը կացութիւնը բարդացած էր յատկապէս իրանական Ատրպէյճանի մէջ, ուր շիի ծայրայեղականները հակահայկական գրգռիչ կոչերով հանդէս կուգային:

«Պոլսահայութեան 1955–ի Սեպտեմբերեան կոտորածները» զեկուցումով հանդէս եկող Համբարձում Ղազարեան անդրադարձած է յատկապէս Սեպտեմբեր 6 – 7–ին Պոլսոյ եւ մասամբ Իզմիրի մէջ տեղի ունեցած յունական ու հայկական կոտորածներուն:

Ջօհրապ Ղասաբեանի ֆրանսահայ գաղութի մասին զեկուցման մէջ նշուած է, որ 1922–ին Թուրքիայէն տարագրուած Հայերը սկզբնական շրջանին շատ դժուար ընկերա – տնտեսական պայմաններու մէջ ապրած են, իսկ յետ – պատերազմեան շրջանին կտրուկ փոփոխութիւն կատարուած է անոնց կեանքին մէջ:

Ռուբէն Մանասերեան, խօսելով ֆրանսահայ գաղութի ազգապահպանման գործօններուն մասին, նշած է թէ նոր սերունդի կողմէն հայերէնի նուազ գործածուիլը պատճառ եղած է որ հանրա–

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Պր. Յովհաննէս Զօլաքեան եւ զաւակները՝ Օր. Լուիզ Զօլաքեան, Տէր եւ Տիկին Լեւոն Զօլաքեան, Տէր եւ Տիկին Յովհ. Գույումճեան իրենց կնոջ եւ մօր՝ Սաթենիկ Զօլաքեանի մահուան տարելից հեռաւոր նուէրները կ'ընեն. – 1000 Ֆր. Կապոյտ Խաչի օգնութեան կայանին, 1000 Ֆր. Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան եւ 1000 Ֆր. «Յառաջ»ին:

Նոյն առթիւ, Մարսէյլէն՝ Պր. Զաւէն Գաբրիէլեան 250 Ֆր. Կապոյտ Խաչի Օգնութեան կայանին:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Սիրան Շահպազի յիշատակին Տիկին Նոյեմի Էլմայեան 200 Ֆր. կը նուիրէ Կապոյտ Խաչի Պանէեօ – Քաշանի մասնաճիւղին (տանալ՝ «Յառաջ»էն):

ՎԻԷՆ

Դեկտեմբեր 11, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10–ին, Վիէնի Սէն – Թէօտոր մատրան մէջ, պատարագ կը մատուցուի:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ Շարլիէօ Ս. Նշան Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ՝

ՎՐԹԱՆԷՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարուի Վիէնի Դպրաց դասին կողմէ:

TABLEAUX CONTEMPORAINS
Différents ateliers

Aussi, sur commande :
Portraits, Natures-mortes, reproductions... ainsi que restauration

CONTACTER :
OHANNES DEMIRDJIAN
42. 71. 67. 86

OU LUI ECRIRE :
102, avenue des Champs - Elysées
75008 PARIS

CAROUN | Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

CAROUN
25, rue Paul Vaillant-Couturier
CLAMART
TÉL. : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES
TRAITEUR
ÉPICERIE FINE

Տօնական օրերը կը մօտենան

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ .– Ամէն տեսակի լիցք (միսով թէ ձէթով):

■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հերիսա (պսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (պսպրանքով)
■ Արեւելեան խօթը տեսակ անուշեղէն

❊ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ ❊

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՋՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

Pour satisfaire encore mieux notre clientèle, nous nous sommes dotés d'une cuisine de 85m² avec une installation moderne.

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Ուրբաթ օր, Դեկտեմբեր 9, տօն է Յըղութեան Ս. Աստուածածնի յՄննայէ:

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, ժամը 10ին պատարագ կը մատուցուի:

ԼԻՈՆ
Ս. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

ԿՈՄԻՏԱՍ

երգչախումբի 25–ամեակը Շաբաթ, Դեկտեմբեր 10, ժամը 21–ին Եկեղեցւոյ սրահը, հովանաւորութեամբ՝ Լիոնի Հայ Ազգային Միութեան, եւ նախագահութեամբ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Գեղարուեստական ճոխ բաժին:

Մուտքը ազատ է:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՑԷՔ

ՍԱՄՈՒԷԼ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ
Տ Օ Ն Ա Ծ Ա Ռ–ի հանդէսը՝
Դեկտեմբեր 17, Շաբաթ, ժամը 18–ին
վարժարանի սրահին մէջ:

յին ու մշակութային կազմակերպութիւններու գործունէութիւնը աւելի մեծ կարեւորութիւն ստանայ:

«Հայ Սփիւռք՝ միասնական համակա՞րգ, թէ՞ տարանջատ ամբողջութիւն» ուշագրաւ քննութեամբ հանդէս եկած է Էդուարդ Մելքոնեան: Անոր համար ազգային դիմագիծի պահպանման կարեւորագոյն նախապայմանը բոլոր անհատներու եւ կազմակերպութիւններու համատեղ միասնական ու ծրագրուած գործունէութիւնն է:

Սեդա Մուրադեան, Ռուզան Սարգսեան, Մարօ Տէր – Գրիգորեան, Հ. Փահլեւանեան եւս հանդէս եկած են հետաքրքրական այլ զեկուցումներով, նուիրուած Սուրիահայութեան, Լիբանանահայութեան, Ամերիկահայութեան ու դարձեալ Իրանահայութեան:

⁂

ԱՐՑԱԽՑԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԸ՝ ԿԻՐՈՎԱԿԱՆ

Արցախէն ժամանած 371 ուսանողներ ուսումնական տարեշրջանը սկսած են Կիրովականի մանկավարժական Հիմնարկին մէջ: Անոնք Ստեփանակերտի «ժամանակաւորապէս փակուած» մանկավարժական Հիմնարկի միայն երկրորդէն հինգերորդ լսարաններու ուսանողներ են: Այս տարի նոր ընդունելութեան չգոյութեան պատճառով Ա. լսարանի նոր ուսանողներ չկան: Կիրովականի Հիմնարկին մէջ պիտի դասաւանդեն արցախցի 40 դասախօսներ, իսկ ուսանողները կը տեղաւորուին ուսանողական հանրակացարաններու մէջ:

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Զ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

LES VENDREDIS DE LA QUATRA
SALLE GAVEAU - SAISON 88/89

BIENNALE QUATRA 88
4 Manifestations Exceptionnelles

Vendredi 9 DECEMBRE à 18 h	FONDS QUATRA EXPOSITION D'ARTS PLASTIQUES Vernissage au Siège de la Quatra
Samedi 10 DECEMBRE à 20 h 30	BIENNALE QUATRA 88 Grand Concert de Gala AKIKO EBI — ANI KAVAFIAN — S. MILDONIAN LISZT — KHATCHATURIAN — FRANÇAIX
Dimanche 11 DECEMBRE à 10 h 30	Table Ronde / Cours d'Interprétation RECITAL AKIKO EBI 24 Etudes de F. CHOPIN
Dimanche 11 DECEMBRE à 17 h	CONCERT DE L'APRES-MIDI RECITALS DES SOLISTES KARINE GEORGIAN — ANI KAVAFIAN SUSANNA MILDONIAN — AIDA MOURADIAN

PRIX DES PLACES :

GALA : 10 Décembre / 300 — 200 — 100 F. Etudiants, C. V. 50 F.
CONCERT : 11 Décembre / 150 — 120 — 80 F. Etudiants, C. V. 50 F.
TABLE RONDE / COURS D'INTERPRETATION / RECITAL :
Dimanche 11 Décembre à 10 h 30 —Entrée libre —
Dans la mesure des places disponibles.
Ouverture des portes à 10 h.

Sympathisants de la QUATRA, demandez
un *ABONNEMENT INDIVIDUEL POUR TOUTE LA SAISON*
Prix des places: Orchestre 1.000 F, Ier Balcon 750 F, IIeme Balcon 500 F

Siège Quatra : 3, rue des Sts. Pères, Paris (VIe) — 42. 60. 74. 78
Salle Gaveau : 45, rue La Boétie, Paris (VIIIe) — 45. 63. 20. 30

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 8

JEUDI
8 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.899 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNÉE — No 16.899

ԾԱՆՐ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆ ԱԴՐԲԵՋԱՆԷՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՄԻՋԱԴԷՊԵՐ ԵՒ ԶՈՀԵՐ ԲԱՔՈՒ, ԿԱԼԻՆԻՆՕ, ՄԱՍԻՍ, ԳՈՒԳԱՐՔ ԵՒ ԶԱՐԴԱԽԼՈ՞Ւ

Չորեքշաբթի առտու, հեռաձայնային խօսակցութիւն մը կրցանք ունենալ Ղարաբաղեան Շարժումի Հայաստանի Կոմիտէի մէկ պատասխանատու անդամին հետ, որ հաստատեց թէ կացութիւնը շատ ծանր է Բաքու եւ այլուր, եւ նոյն գիշերն իսկ, լուր հասած էր որ յարձակումներ գործուած են Զարդախլու, բայց կարելի չէր եղած ստուգել: Ամէնէն մեծ հարցերէն մէկն է հասնող գաղթականները Ադրբէջանէն: Անոնց թիւը որ 59 հազար էր առջի օր, օրէ օր, ժամէ ժամ կ'աւելնայ: Ադրբէջանէն մեկնած Հայերու թիւը 120 հազարը անցած է: Յատկանշական մանրամասնութիւնները զորս առինք շատ բան կը բացատրեն: Մեր խօսակիցը յայտնեց որ երբ Նոյեմբեր 22-ին, Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի նիստը տեղի կ'ունենար, եւ Վոլսկին յանկարծ ընդհատեց («Յառաջ», Նոյեմբեր 25) այն պատրուակով որ ծանր դէպքեր պատահած են Բաքու եւ Ադրբէջանի այլ քաղաքներ, ԴԵՌ ՈՉԻՆՉ ՊԱՏԱՀԱԾ ԷՐ եւ Վոլսկիի այդ յայտարարութիւնն է որ տեսակ մը ազդանշան եղած է:

Նոյնքան յատկանշական է հաստատել, որ Երեւանի մէջ խաղաղութիւն կը տիրէր եւ ընդհատուած նիստը կը շարունակուէր այս անգամ Օպերայի դահլիճը (մանրամասնութիւնները «Յառաջ»ի Դեկտեմբեր 6-ի թիւով) Նոյեմբեր 24-ի իրիկունը, երբ յանկարծ կէս գիշերուան քանի վայրկեան մնացած լուսարգել կը հռչակուէր: Ներկայիս լուսարգելը տարածուած է 16 շրջաններու վրայ Երեւանէն դուրս եւ Կիրակի օր Էջմիածին տեղի ունեցած ցոյցն ալ (50 հազար հոգիի մասնակցութեամբ) արտօնուած չըլլալով, յայտարարուած է որ պատժական միջոցներ ձեռք պիտի առնուին պատասխանատուներուն նկատմամբ: Ընդհանուր ձգտումը այն է որ շարժումը արատաւորուի եւ վարկաբեկուի: Ցայտուն օրինակն է Ս. Մանուչարովի (Ստեփանակերտի Կոմիտէի պատասխանատու) պարագան, որ Երեւանի մէջ բանտարկուած է եւ արդէն իսկ կը մեղադրուի կաշառակերութեամբ, ինչ որ օրինաւոր չէ, քանի տակաւին դատի չէ քաշուած: Ուրեմն գլխաւոր աշխատանքը որ կը տարուի այդ է՝ Ղարաբաղեան Շարժումը մէջտեղ հանողները կաշառակերներու խումբ մըն են, որոնք այդ ձեւով ուզած են քօղարկել իրենց չարաշահութիւնները: Արդէն սոսկալ բացայայտ է Վոլսկիի երկար զեկուցումին մէջ (տես՝ քիչ անդին) եւ որուն ամբողջութիւնը շատ բան կը լուսաբանէ եւ կրնայ լաւ դաս մըն ալ նկատուիլ բոլոր այն լաւատես Հայերուն համար, որոնք դեռ 15 – 20 օր առաջ կը կարծէին որ Վոլսկի Ղարաբաղի անջատումը հռչակել պիտի տայ...:

**

Չորեքշաբթի օրուան մամուլի գործակալութիւններն ալ կը հաստատէին թէ շատ ծանր է կացութիւնը: Մեռեալներ կան, որոնց ճշգրիտ թիւը եւ ազգութիւնը չի ճշդուիր, բայց կը թուի որ Ազերիներու եւ ապահովութեան ուժերու միջեւ պատահած բախումներու հետեւանք են: Այս յայտարարութիւնը ըրած է արտաքին Նախարարութեան բանբեր մը՝ Գերֆիլեւ, ճշդելով թէ 3 մեռեալ եւ 6 վիրաւոր կայ, այս վերջիններուն երեքը զինուորականներ են: Բաքուի ձայնասփիւռին համաձայն «ծայրայեղ եւ ոճրագործ տարրեր ծաւալուն խռովութիւններ ստեղծած են եւ ջանացած թալանի տալ ամէն բան եւ այլ ապօրինի արարքներ գործել»: Զինուորները ապահովութեան համար սկսած են կրակել, ցրուելու նպատակով խառնակիչները: Բժշկութեան ուսանող մըն ալ վիրաւորուած է: Բաքուի Լենին Հրապարակը փակ է եւ բանակը պարպելէ վերջ Դեկտեմբեր 4-էն 5 լուսնալիք գիշերը, շրջապատած է հրապարակը (նման է պարագան Երեւանի Լենին հրապարակին եւ օրերէ ի վեր, հակառակ անոր որ ոչ մէկ միջադէպ պատահած էր հոն): Ադրբէջանի արտաքին Նախարարութեան բանբերը՝ Եւչին Բաղիրով (միշտ Բաղիրով մը կայ տեղ մը...) յայտարարած է որ կացութիւնը բարելաւուած է, ամէն ինչ կը բանի, բայց ազերի գաղթականներու խուժումը դժուարութիւններ կը ստեղծէ:

Հայաստանի մէջ ալ միջադէպեր կան եւ զոհեր: «Ընկերվարական ճարտարարուեստ» թերթը թղթակցութիւն մը հրատարակած է, ուր կ'ըսէ զոհեր կան Կալինինօ, Մասիս, Գուգարք: Բանակի մէկ թերթին՝ Կրասնայա զվեզդայի համաձայն կացութիւնը շատ տագնապալի է Գուգարք, ուր փութով զրկուած են բժիշկներ եւ հիւանդատար կառքեր: Մթնոլորտը շատ լարուած է նաեւ Կիրովական, գլխաւորաբար գաղթականներու խուժումէն եւ անոնց պատմածներն ալ շատ կը լարեն բնակչութիւնը: Ստրոյտելնայա կազետա թերթն ալ կ'ըսէ թէ Հայաստանի բազմաթիւ վայրերու մէջ, հակակշիռ չկայ եւ փոքրիկ կայծ մը պիտի բաւէ որ բռնկի: Արմէնփրէս կը հաստատէր արդէն (Դեկ. 6), որ «կացությունը խիստ լարված կը մնայ Սպիտակ, Մասիս, Գուգարք, Կալինինո, Ստեփանավան, Ամասիա եւ շարք մը այլ շրջաններ: Առանձին անձերու չկշռադատված յայտարարություններու, կանական տեղեկություններու եւ լուրերու ազդեցության տակ տեղի ունեցած են անկարգություններ, անօրինական գործողություններ, յանցագործություններ, կան մարդկային զոհեր»:

Երեւանի մէջ, ըստ նոյն աղբիւրին, Դեկտեմբեր 5-ի կացութեամբ, լուսարգելը խախտած են 10.395 հոգի, հարցաքննութեան տարուած են՝ 3.245, ձերբակալուած են 49-ը՝ 3-էն 30 օր բանտարկութեան պատիժի դատապարտուելով:

Մոսկուայի մէջ, դժգոհութիւնը մեծ է եւ կուսակցութեան ու կառավարութեան ղեկավարները խիստ կերպով կը դատապարտեն երկու երկիրներու պատասխանատուները: Մեկնելէն առաջ Կորպաչով ստորագրած էր հրովարտակ մը, ուր կը հրահանգուէր հայ եւ ազերի իշխանութեանց «անմիջական եւ վճռական միջոցներ ձեռք առնել տեղական այն պատասխանատուներուն դէմ, որոնք թոյլ կու տան գաղթը ազգութեան պատճառաբանութեանց հիման վրայ եւ գործազրկումներ կը կատարեն»: Անոնք, որոնք չեն ընդդիմանար նման գործունէութեանց կրնան պաշտօնազրկուիլ, կուսակցութենէն արտաքսուիլ, մինչեւ իսկ դատի քաշուիլ:

× Սախարով կրկին կը շեշտէ որ անմիջականին մէջ, վերջ տալու համար միջ - ազգային բախումներուն, պէտք է անջատել Ղարաբաղը Ադրբէջանէն, ինչ որ ինքնաբերաբար աւելի սերտ կապ մը կը ստեղծէ Հայաստանի հետ:

× Շաւլ Իւրժեւիչ չահեկան յօդուած մը ստորագրած էր «Մոնտ»ի մէջ, խորագրուած՝ «Ադրբէջան, Կովկասի հիւանդ Հանրապետութիւնը»:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԿՈՐՊԱՉՈՎ ԵՒ ԿԻՆԸ Նիւ - Եորք հասան Երեքշաբթի օր: Յաջորդ օրն իսկ կը տեսնուէր Ռեկընի եւ Պուշի հետ, նախքան ելոյթ ունենալը Ազգաժողովին առջեւ: Հաւանական կը նկատուէր որ անակնկալ յայտարարութեամբ մը «խաղ»ի բերէ Ամերիկացիք, հակառակ անոր որ այս այցելութիւնը քաղաքական բնոյթ չունի: Այս ժամանումին առթիւ Հայերը ցոյց մը ըրած են ի նպաստ Ղարաբաղի:

ԳՈՐԾԱԴՈՒԼՆԵՐԸ կը շարունակուին եւ Երեքշաբթի օր ծնած յոյսերը ի դերեւ ելան նոյն իրիկունն իսկ: Չորս սենտիքաներ հաւանութիւն տուած էին իշխանութեանց նոր առաջարկներուն (Սէ - Ժէ - Թէ-ն միայն ժխտական դիրք բռնած էր), բայց երբ զեկուցում տուին աշխատաւորներուն, անոնք չգոհացան: Երկաթուղիի համար ալ գործադուլի նախազդ տրուած է Դեկտեմբեր 12-ի եւ 13-ի համար:

ՍՂԵՐԴԻ մէջ քիւրտ մարտիկներ ծուղակ լարած ու յարձակում գործած են թուրք զինուորական միաւորի մը վրայ: Երկու սպայ ու ինը զինուոր սպաննուած են: Աւելի ետք երկու կողմերու միջեւ տեղի ունեցած բախումներուն ընթացքին ալ 10 Քիւրտեր սպաննուած են:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2)

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ԱՌՋԵՒ Ա. ՎՈԼՍԿԻԻ ԵԼՈՅԹԸ

Յարգելի ընկերներ,

Լեռնային Ղարաբաղը եւ անոր առնչուող իրադրութեան վերաբերեալ Հայաստանի երեսփոխաններուն խումբին ըրած հարցապնդման կապակցութեամբ ինծի՝ որպէս ներկայացուցիչ Կեդր. Կոմիտէի եւ Գերագոյն Խորհուրդի Լ. Ղարաբաղ յանձնարարուած է տեղեկացնել հետեւեալը:

Նախ եւ առաջ բուն Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի իրադրութեան մասին:

Անմիջականօրէն, տեղւոյն վրայ, մեր ներկայութեան չորս ամիսներուն ընթացքին, ինչպէս կը թուի, կարելի եղած է կողմնորոշել շատ հարցեր, ըմբռնել անոնց բարդութիւնը, առատութիւնը, միահիւսումը, անոնց պատմական սկզբնապատճառները, անոնցմով ներկայի ծանրաբեռնուածութիւնը: Այս բոլորը հաշուի առնելով ապագայ աշխատանքը պատրաստելու անհրաժեշտութիւնը: Պէտք է նշեմ, որ այդ շրջանի տնտեսութիւնը յայտնուած է խիստ բարձիթողի վիճակի մէջ, յատկապէս ընկերային առումով, մարդոց, բնակարանի, ջրամատակարարման եւ ուժանիւթի մատակարարման, բժշկական եւ պարենաւորման ապահովման, կենսական կարիքներու բաւարարման հարցի կապակցութեամբ: Ներում չկայ այն անձերուն, որոնք նման վիճակի են բերած այդ լեռնային երկրամասը, ուր կ'ապրին բարի եւ աշխատասէր մարդիկ:

Ներկայիս առաջին քայլերն եղած են Լ. Ղարաբաղի վերաբերեալ Խորհրդային Միութեան Կեդր. Կոմիտէի եւ Նախարարաց Խորհուրդի ընդունած որոշումներու կատարման ուղղութեամբ: Այդ օգնած է մեռեալ կէտէն շարժելու մարզի ընկերատնտեսական զարգացման որոշ բարձիթողի գործեր, սկսած են յաղթահարել Հայաստանէն բնակչութեան հայկական մասի անջատուած վիճակը եւ արուեստական օտարացումը լեզուի, մշակոյթի եւ կրթութեան մարզի մէջ: Արդէն յոյսեր կան, որ Ղարաբաղցիներու կեանքէն աստիճանաբար կը վերնայ նաեւ այն, ինչը բազմիցս առիթ տուած է վիրաւորանքներու եւ դժգոհութեան:

Առանց որեւէ չափազանցութեան կարելի է ըսել, ընկերներ, որ երկրի որեւէ այլ շրջանին մէջ նման միջոցառումներ կ'ընկալուին եւ կը գնահատուին երախտագիտութեամբ, կ'օգնեն բազմաթիւ հարցերու սուր բնոյթը վերցնելու: Սակայն, Լ. Ղարաբաղ այդ տակաւին տեղի չէ ունեցած: Բնակչութեան շատ խաւեր այնքան իւրացուցած են Ադրբէջանէն մարզի անջատման համար ծաւալած պայքարը, որ յոյզերը ճնշած են բանականութեան վրայ: Ծայր տուած են երկարատեւ գործադուլներ: Կիրքերը անընդհատ բորբոքած են պաշտօնական թէ ոչ պաշտօնական պարագլուխները: Այս պայմաններուն մէջ, ընկերատնտեսական միջոցառումները արժեզրկուած յայտնուեցան: Սեպտեմբերին կացութիւնը այնքան բարդացաւ, որ ընդհարումներ սկսան ազգամիջեան հիման վրայ: Բանը հասաւ ուղղակի բախումներու՝ զէնքի կիրառման, աւազակութեան, ծեծի ու ջարդի, հրկիզումներու: Եւ միայն ժամանակին յատուկ դրութիւն մտցնելը թոյլ տուաւ լիովին կանխել բռնութեան ծաւալումը, բայց առայժմ արմատապէս չէ փոխուած ընդհանուր մթնոլորտը:

Հիմա Ադրբէջան եւ Հայաստան տիրող իրավիճակի մասին: Ուղղակի կ'ըսեմ, վերջին ժամանակաշրջանի, ան բացայայտ սպառնալի բնոյթ առած է: Ինչո՞ւ: Սկզբնապատճառը, ի հարկէ, միայն Լ. Ղարաբաղի հարցերը չեն:

Ներկայիս ճգնաժամի ակունքները նախ եւ առաջ ազգային այն քաղաքականութեան կոպտագոյն խեղաթիւրումներն են, զորս կը վարէր Հանրապետութիւններու նախկին ղեկավարութիւնը: Այսօր, ըստ էութեան դէմ դիմաց կեցած են սերունդներ, որոնց բազմաթիւ ներկայացուցիչներ երկու ժողովուրդներու բարեկամութեան վերաբերող խօսքերը սկսած են ընկալել գրեթէ որպէս երկերեսանիութիւն: Եւ սա է կացութեան ամբողջ ողբերգական բնոյթի արմատը:

Վերջին դէպքերը յատկապէս ակնբախօրէն ցոյց տուին, որ Ադրբէջան եւ Հայաստան առաջուան պէս տարբեր խմբակներու ձեռքը կը մնան իշխանութեան շատ լծակներ: Անոնց դաստիարակած եւ բաշխած կադրերը ցայսօր կը շարունակեն ազդել ընդհանուր մթնոլորտի վրայ, անդրկուլիսային ձեւով ազդեցութիւն գործել բազմաթիւ որոշումներու ընդունման վրայ: Եւ կարելի է այսպիսի հետեւութեան յանգիլ, Լ. Ղարաբաղը անոնց համար միայն յարմար պատրուակ է, պատկերաւոր ըսուած, մանր դրամ:

Երկրի հանրապետութիւններուն մէջ մենք կը տեսնենք չարամիտ կաշառակեր անձերու դերին մեծնալը, ինչպէս է օրերս Լ. Ղարաբաղ բազմահազարանոց կաշառքներու համար ձերբակալուած Մանուչարովը: Իսկ որոշ կուսակցական եւ խորհրդային մարմիններ, ցաւօք, կը սի-

(Շար. ը Դ. էջ)

ՎԱՐԴԳԷՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ

ՄԱՄԼՈՅ ԱՍՈՒԼԻՍԸ

ԿԼԷՆՏԷՅԼ. – («Յառաջ»). –

Շաբաթ, Նոյեմբեր 5, Փասատինայի «Պէչկէօթիւրեան» կեդրոնին մէջ մամլոյ ասուլիս մը տուաւ Վարդգէս Պետրոսեան, որ Լոս-Անճըլըս ժամանած էր Թէքէեան Մշակ. Միութեան հրաւէրով: Ներկայ էին տեղւոյն հայատառ եւ անգլիատառ հայ մամուլի բոլոր ներկայացուցիչները, ինչպէս նաեւ Փարիզի «Յառաջ»ը:

Ժամը 11-ին ասուլիսի բացումը կատարեց Աստուր Տէվլէթեան եւ խօսքը տուաւ հիւր գրագէտին:

Վարդգէս Պետրոսեան նախ ինքզինք մասնագիտութեամբ լրագրող նկատեց եւ իր խօսքին սկիզբը անդրադարձաւ Երեւանի հիւլէական կայանի փակման հարցին: Նշելով, թէ Հայաստանի ուժանիւթին 40 առ. հարիւրը հայթայթելով, կայանի փակումը ժամանակի կը կարօտի, քանի որ հարկ է դայն փոխարինող միջոցներ իրագործել, աւելցուց թէ կառոյցը պիտի փակուի երեք տարիէն: Խօսեցաւ Սեւանի հարցին մասին, նշելով որ աշխատանքներ կը տարուին օր առաջ գործածութեան դնելու համար լիճին շուրջբոլորը մաքրիչ մեքենան, որպէսզի ջուրին բաղադրութիւնը մաքուր ու զերծ պահուի արտանետումներէ եւ կոյուղիներու հոսքերէ:

Խօսելով Հայաստանի մէջ գոյութիւն ունեցող ընկերային բարքերու եւ բացասական երեւոյթներու դէմ պայքարի մասին, Վարդգէս Պետրոսեան նշեց, թէ այդ պայքարը պէտք է տեւական ըլլայ եւ երկար: Ան շեշտեց, թէ այդ պայքարը «հեշտ չի. այդ երեւոյթները յաճախ ունեն իրենց սոցիալական բացատրութիւնը: Ես տարիներ առաջ, մեր Կենտրոնական Կոմիտէի պլենումում ասացի, թէ, եթէ հասարակութիւնը պատկերացնենք իբրեւ Ակուարիում, ապա ջուրն է թունաւորուած, իսկ մենք դատախարակում ենք ձկներին, կամ պատժում ենք ձկներին: Ուրեմն, պիտի մաքրել ջուրը»:

Վարդգէս Պետրոսեան նշեց, թէ միայն բացասական երեւոյթներ չկան Խորհ. Միութեան եւ Հայաստանի մէջ, այլ պէտք է յիշել նաեւ դրական երեւոյթները.– «Մենք պիտի չմոռանանք, որ նաեւ այդ սխալների, աղաւաղումների պայմաններում, Հայաստանը նաեւ վիթխարի նուաճումներ է ունեցել» *բսաւ ան՝ աւելցնելով.* – «Մենք մի քիչ շատ ենք էքստազի մէջ ընկնում, մի ժամանակ գովաբանութեան էքստազի մէջ էինք, հիմա ժխտելու էքստազի մէջ ենք: Ես կարծում եմ երկուսն էլ օգտակար չեն, երկուսն էլ ճիշդ չեն: Առհասարակ, բոլոր ժամանակներում էլ եղել են իրենց առաքինութեան հաւատարիմ մարդիկ, նոյնիսկ մեր երկրի ամէնէն դժուար տարիներին, 1930-ական թուականներին, այդ ստալինիզմի աղէտալի ժամանակ, բոլորը չէ որ իրենց մի կերպ են պահել, բոլորը ստահակներ չեն եղել: Անցեալ տարի, երբ Զարենցի 90-ամեակի կապակցութեամբ ես զեկուցում պիտի կարդայի, ես խնդրեցի եւ պետական անվտանգութեան կոմիտէում ինձ տուեցին Զարենցի 30-ական թուականների գործը, լեզուիս չի գնում ասել «քրէական գործը»: Դա ինձ համար բաւական ծանր մի օր էր: Այդտեղ կային առաջին օրուանից նրա բանտարկութեան արձանագրութիւնները, հարցաքննութեան արձանագրութիւնները, Զարենցի սեփական բացատրութիւնները, Զարենցի գրական ընկերների տուած ցուցմունքները: Եւ դա շատ տխուր օր էր ինձ համար, որովհետեւ ես այնպիսի մարդկանցից հիասթափութիւն ունեցայ, որ չէի ուզենայ դա պատահէր: Բայց միւս կողմից ես տեսայ, որ այդ պայմաններում Զարենցը ոչ մէկին չէ զրպարտել, մինչեւ վերջ մնացել է Զարենց: Ընթերցելու ժամանակ ներկայ էր Կոմիտէի նախագահը՝ ընկեր Իւզբաշեանը, ես երբ որ կարդում էի Զարենցի գրական ընկերների կարծիքը եւ հարցրեցի թէ, ուրեմն դուք ի՞նչ անմարդկային վիճակների մէջ էք դրել այս մարդկանց, որոնք կարող էին այսպէս զրպարտել Զարենցին, նա ասաց, թէ իսկ քեզ թւում է, թէ Զարենցը սանաթորիակա՞ն պայմաններում է եղել...»:

Անդրադառնալով Հայրենիք – Սփիւռք յարաբերութիւններուն, Վարդգէս Պետրոսեան դիտել տուաւ, որ այդ յարաբերութիւնները պէտք է զարգանան նոր մըտածողութեան հիման վրայ. – «Ես չեմ ուզում ասել, թէ Սփիւռք – Հայրենիք յարաբերութիւնները ինչքան են լեցուն եղել բառերով, փոխադարձ սիրոյ բացատրութիւններով. էդ մեղրամիսը շատ երկարեց: Մենք կարծում ենք ոչ մի անհրաժեշտութիւն չունենք իրար սէր բացատրելու: Ես չգիտեմ ոեւէ Հայ սփիւռքում որ չի սիրում Հայաստանը ,եւ չգիտեմ ոեւէ հայ Հայաստանում որ անտարբեր է սփիւռքի խնդիրների նկատմամբ: Ուրիշ բան է, որ մենք՝ փոխադարձաբար, իրար համարեա չենք ճանաչում: Ես կարծում եմ, որ այսօր մենք աւելի լայնախոհ պիտի մօտենանք այդ յարաբերութիւններին: Պիտի մենք փորձենք հասկանալ իրար: Պիտի կարենանք փոխադարձաբար հրաժարուել հակառակորդի ստէրիոտիպից»:

Խօսելով կուսակցական եւ քաղաքական տարակարծութիւններու մասին, Վարդգէս Պետրոսեան նշեց. – «Բոլոր կուսակցութիւնների, մշակութային բոլոր միութիւնների գերխնդիրը ժողովրդի գոյութիւնն է, նրա զարգացումը: Ճանապարհների մէջ կարող է տարբերակներ լինել, այդ տարբերակների շուրջ կարելի է վիճել, սակայն դա պէտք չէ երբեք թշնամանքի յանգեցնի: Կազմակերպութիւնների մէջ թշնամանքի հիմքը իրար չճանաչելն է: Կարողանանք մշակել իրար հետ համաձայն չլինելու կուլտուրա: Իմ ասածը բնաւ բոլոր գաղափարական տարաձայնութիւնների վերացման կոչ չի: Բայց եթէ այսօր երկու վիթխարի գերպետութեան ղեկավարներ՝ Միացեալ – Նահանգների եւ Խորհրդային Միութեան, նստում են կողք կողքի, ժպտալով, իրար հետ խօսում են, քննարկում են աշխարհի հարցերը, ի՞նչ է պատահել, որ մեր ժողովրդի երկու կամ երեք, կամ չգիտեմ քանի շերտերը չեն կարող կողք կողքի նստել, նոյնպէս ժպտալով իրար հետ խօսել, վիճել, եւ գուցէ մի տեղ իրար հետ խօսել: Սեւակեան «նախ Հայ, ապա կուսակցական» պատգամը որպէս լոզունգ պէտք է ընդունենք բոլորս»:

Այնուհետեւ շեշտը դնելէ ետք Սփիւռք – Հայրենիք տնտեսական կապերու հաստատման կարեւորութեան վրայ, Վարդգէս Պետրոսեան անդրադարձաւ բնականաբար Ղարաբաղի հարցին եւ անոր վերջին հոլովոյթին: Յիշելէ ետք, թէ Ազգութիւններու Յանձնախումբի, Ա. Վոլսկիի գլխաւորութեամբ, Հայաստանի, Ազրպէյճանի եւ Ղարաբաղի ղեկավարներուն հետ իր տեսակցութեանց եւ այլ հանդիպումներու տեղեկագիրները ներկայացուցած է Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդին, որպէսզի բատ այնմ տրուի արդար լուծում մը Արցախի հարցին, Վարդգէս Պետրոսեան շեշտեց, թէ կարեւորը Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի դուրս ելլելն է Ազրպէյճանի կամքէն եւ այդ գծով «լաւ լուր» մը կ'ակընկալուի Նոյեմբերի վերջերը կամ Դեկտեմբերի սկիզբները: Այսուհանդերձ ան թելադրեց մամուլին՝ «պատահական լուրեր»ու վրայ հիմնուելով չկառուցանել տեղեկագրութիւններ, ետքն ալ յուսախաբ ընելով ընթերցողը:

Իբրեւ Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդի երեսփոխան Վարդգէս Պետրոսեան բացատրեց հարցին քննարկման մեքանիզմը. «Վոլսկիի գլխաւորութեամբ յանձնաժողովը իր եզրակացութիւնները պիտի ներկայացնի Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութեանը, եւ ես երբ Մոսկուայում էի, այդ պրոցէսն էր. Նախագահութիւնը պիտի քննարկի, որոշում կայացնի, եւ որովհետեւ որոշումը կարող է լինել *ստատուսի* փոփոխութիւն, պիտի տեղեակ դարձնի նստաշրջանին եւ վաւերացուի նստաշրջանի որոշմամբ: Գերագոյն խորհուրդի նստաշրջանում այդ հարցի շուրջ փոխեմիճա պիտի չլինի: Հիմա էլ են ասում, որ Նոյեմբերի 29-ի սեսիայում, պիտի քննուի հարցը: Չի քննարկուելու...»: *Յիշելով, թէ Յուլիս 18-ի նիստի ընթացքին Կորբաչովի վերաբերումին մասին Սփիւռքի մէջ սխալ տպաւորութիւն կազմուած է, Վ. Պետրոսեան կարդաց յիշեալ նիստին իր ներկայացուցած զեկուցումին ամբողջութիւնը:*

Խօսելով Սումգայիթի դէպքերուն մասին ան տուաւ վիճակագրական քանի մը տեղեկութիւններ: Այսպէս, նշեց թէ Սումգայիթի 18.000 Հայերէն շուրջ հազար հոգի մնացած են տեղւոյն վրայ: Շուրջ հինգ հազար Հայեր անցած են Հայաստան եւ Ղարաբաղ: Հարկ է ճշդել, թէ ո՞ւր գացած են միւսները, քանի՞ հոգի զոհ գացած է ջարդերուն եւ սպանութեանց: Ցարդ կարելի եղած է ստուգել 52 զոհերու թիւը: Սումգայիթի խժդժութիւնները քրէական պարզ յանցագործութիւններ չեն, այլ՝ ցեղասպանութիւն, եզրափակեց Վ. Պետրոսեան:

Իր խօսքի աւարտին եղան բազմաթիւ հարցումներ, որոնցմէ յիշենք քանի մը հատը:

Այսպէս, ի պատասխան այն հարցումին, թէ՝ «Կրակէ շապիկ»ին մէջ, ինչո՞ւ դաշնակցականի կերպարը այդքան բացասական կերպով ներկայացուած է, Վ. Պետրոսեան յայտնեց, թէ ինք չի կարծեր, որ այդ հերոսը (դաշնակցական Թեւթի խմբապետ Թուջեան) կը ներկայացնէ դաշնակցական մարդը ներկայացընող միակ կերպարը, աւելցնելով որ Թուջեանի կերպարին ընդմէջէն Դաշնակցութեան հանդէպ «հեղինակային տեսակէտ»ը պէտք չէ փնտռել: «Այսօր էլ, – բսաւ ան, – ես գաղափարական վէճ ունեմ Դաշնակցութեան հետ, ինչպէս նա կարող է ունենալ ինձ հետ: Շատ նորմալ բան եմ համարում դա: Բայց քանի որ այդ վէճը առհասարակ բոլոր այս 70 տարիներին նորմալ չի ընթացել, մենք չենք վիճել իրար հետ, մենք ամէն մէկս պարզապէս ծայրայեղ բաներ ենք ասել: Վէճ, տիպիկ չի եղել: Մենախօսութիւններ են եղել: Ես, օրինակ, խորապէս յարգելով Հանրապետութեան դրօշը, ես միաժամանակ այսօր էլ գտնում եմ, որ այդ դրօշը այսօր էլ ինձ անընդունելի է միայն մի դէպքում, երբ որ այդ դրօշը ուղղւում է արդի Հայաստանի դէմ իբրեւ զէնք»:

Պատասխանելով Հայաստանի Գրողներու Միութեան մէջ գոյութիւն ունեցող ներքին պայքարի մասին հարցումի մը Վարդգէս Պետրոսեան դիտել տուաւ, որ այդ պայքարը աւելի խմբակային շահերու վրայ հիմնուած է, քան՝ սկզբունքներու տարբերութեանց: Գրողներու Միութեան նախագահի իր պաշտօնէն հրաժարումի պատճառը եղած է 22 գրողներու կողմէ Հայաստանի Համայնավար կուսակցութեան Կեդր. Կոմիտէին ղրկըւած նամակ – բողոքագիրը, որուն տակ ստորագրած են ի մէջ այլոց Համօ Սահեան, ***Սիլվա Կապուտիկեան, Հրանտ*** *Մաթեւոսեան, Հրանտ Թամրազեան: Իսկ իր «Կրակէ շապիկ» գիրքին դէմ Հայաստանի մէջ յարուցուած բողոքին վերաբերեալ հարցումի մը պատասխանելով Վարդգէս Պետրոսեան նշեց, թէ այդ բողոքը մասամբ գրգռուած էր ոչ թէ գրքի բովանդակութենէն, այլ պարզապէս հեղինակին պաշտօնին հանդէպ գոյութիւն ունեցող զգայնութիւններէն:*

ՀՐԱՆԴ ԱՃԷՄԵԱՆ

(*) ԽՄԲ. *«Յառաջ»*ի. – Վարդգէս Պետրոսեան մամուլի այս ասուլիսը տրուած ըլլալով Նոյեմբեր 5-ին, Ղարաբաղի վերաբերեալ բազմաթիւ տեղեկութիւններ, անշուշտ, այսօր ժամանակավրէպ բնոյթ ունին:

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՓԱՌՔԵՐՈՒ ԲԱՐՔԵՐՈՒՆ
ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ
15 պատմուածքներ

Հեղինակ՝ ԼԵՒՈՆ ՍՈՓՈԿԼԵԱՆ

Փարիզ, 1988

ԱՐՑԱԽ

ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏԸ ԴԱՐԵՐՈՒ ԽՈՐՔԷՆ

ՀՐ. ԲԵԳԼԱՐԵԱՆ

Ստեփանակերտի հարաւային մասին մէջ Նոր Արմենաւանի նոր թաղամասին մէջ կը կառուցուին սումգայիթցիներու բնակարանները: Այս օրերուն հոն հողային աշխատանքներու ընթացքին շինարարները հանդիպեցան քարէ դամբարաններու եւ դադրեցուցին աշխատանքները:

Առաջին անգամը չէ որ Ստեփանակերտի մէջ շինարարներ կը հանդիպին տարբեր դարաշրջաններու յուշարձաններու:

Տակաւին 1938-ի ամրան Ստեփանակերտի ներկայի Անտառային փողոցին տեղը դաշտը հերկելու ընթացքին յայտնաբերուած է կարաս մը, որուն մէջ կար պրոնզէ չորս կացին, դաշոյնի պրոնզէ չորս գլուխ, 6 քկ. թանկարժէք քար, ուլունքներ, պաշտամունքի երկու արձանիկ եւ պրոնզէ այլ զարդեր: Նոյն թուականին Օգոստոս 17-ին Ստեփանակերտ եկաւ յատուկ գիտարշաւախումբ մը Ի. Հումելի գլխաւորութեամբ: Արշաւախումբը երկու տարի շարունակ պեղումներ կատարած է Ստեփանակերտ:

1941, Ապրիլ 8-ին Հումել Լեռնային Ղարաբաղի մարզային խորհուրդին տուած իր ինը էջնոց ձեռագիր զեկուցման մէջ յատկապէս նշած է Ստեփանակերտի թիւ 119, 121, 122, 123, 124, 125 դամբարանաթումբերէն պեղած հարուստ հնագիտական առարկաներուն մասին:

Ինչպէս նշած է հնագէտը, ուսումնասիրութեան համար ընտրուած ու պեղուած են չորս տարբեր դարաշրջաններու յուշարձաններ:

Ուշագրաւ է որ յայտնաբերուած թաղման փոսերէն մէկը, որ գտնուած է ներկայի Մաշտոց պողոտային վրայ եւ թըւագրուած է 103, կը ներկայացնէր հայկական կլոր, գետնափոր կացարան, որուն նկարագրութիւնը կը գտնենք յոյն զօրավար ու պատմիչ Քսենոփոնի մօտ:

Կարասային եւ քարադամբարաններու թաղումներ Ստեփանակերտի տարածքին վրայ յաճախակի ի յայտ կու գան Անտառային թաղամասը եւ Նոր Արմենաւանի հարաւ – արեւմտեան շրջանը: Անտառային թաղամասին մէջ կատարուած պեղումներէն գտնուած են դրամներ, պրոնզէ զարդեր ու զէնքեր, որոնք կը թուագրուին որպէս պրոնզէ դարու շրջանի (Ք. Ա. երրորդ հազարամեակ) մշակոյթ:

Ստեփանակերտի ներկայի պեղումները մեր քաղաքի պատմութեան մէջ նոր էջ մը կը բանան. այն վայրը ուր քարէ դամբարաններ բացուած են Րաֆֆիի անունը կը կրէ: Իր ժամանակին Ղարաբաղի մէջ շրջագայող հայ վիպասանին ցոյց տուեր են այդ դաշտին մէջ բացուած դամբարաններէն մէկ քանին: Ծանօթ է նաեւ որ նախախորհրդային շրջանին հոն պեղումներ կատարած են Է. Թէօսլէր եւ Ա. Իվանովսկի:

1965-ին հնագէտ Ս. Սարդարեան նըկատած է որ Ստեփանակերտի եւ Կրկժանի միջեւ գտնուող բլուրը, որուն լանջերուն վրայ բացուած են այսօր քարադամբարանները, կը ներկայացնէ կիկլոպեան ամրոց: Հետազօտութեանց պարզըւեցաւ որ մինչեւ 1950 թուականը հնագոյն ամրոցը կը պաշտպանէր կրկնակի պարիսպով իր տեսքը: Կրկժանի եւ Ստեփանակերտի մէջ տուն կառուցողները կիկլոպեան ամրոցին քարերը տարեր են: Հակառակ ատոր, հնագէտներու համար դժուար չէ նկատել որ բլուրը հնագիտական մեծ արժէք ունեցող հնավայր է:

Անդրադառնալով քարէ արկղերու ձեւով դամբարաններուն, անոնք մեծ հետաքրքրութիւն կը ներկայացնեն: Կը կարօտին մասնագէտներու յատուկ ուսումնասիրութեան եւ կը կարծենք որ հայ հնագէտները կ'ընեն ատիկա:

«Սովետական Ղարաբաղ» (Նոյ. 21)

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ԼՈՒՐԵՐ ԼԻՈՆԻ ՇՐՋԱՆԷՆ

• ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՒԱՔՈՅԹ

Լիոնի Հայ Աւետարանական Եկեղեցին վերապատուելի Յակոբեանի ղեկավարութեամբ եւ նախկին Հովիւ վեր. Պարսումեանի հովանաւորութեան տակ, կարեւոր տեղ մը կը գրաւէ գաղութին կեանքին մէջ եւ իր ձեռնարկները ուշադրութեան առարկայ կ'ըլլան նաեւ ոչ – աւետարանականներու կողմէ:

Այսպէս, Նոյեմբեր 25-էն 27, երեք օրերու ընթացքին, Աւետարանականները քարոզչական չորս հաւաքոյթներ կազմակերպեցին, Տիտէ փողոցի իրենց եկեղեցին մէջ:

Ներկայ եղանք վերջինին, Կիրակի օր: Կային շուրջ հարիւր ունկնդիրներ: Ոչ բոլորն ալ Հայ: Աշխատանք տարուած էր թաղին մէջ, ունենալու համար Ֆրանսացիներ ալ:

Քարոզեց Ֆրանսացի պատուելի մը: Երկար: Մեկնաբանեց Ղուկասի Աւետարանէն՝ «Ինչպէս ձկնորսները դարձան առաքեալներ, թողուցին ամէն բան, հետեւեցան անոր (Յիսուսի)»: Եզրակացուց, կամփոփենք՝ պէտք է ըլլալ Քրիստոսի հետ կամովին, ամբողջովին, ապրելու համար երջանիկ: Յաւիտեան:

Քարոզէն առաջ երգուեցան, խմբովին, շարականներ, Ֆրանսերէն թէ հայերէն, ընկերակցութեամբ երգեհոնի: Կը նուագէր Օր. Թոփալխանեան: Նկատեցինք որ եկեղեցին ունի համակրելի երիտասարդներու երկսեռ փոքր խումբ մը՝ որ երգեց եւ բեմադրեց նաեւ, Ֆրանսերէն, կարճ թատերախաղ մը:

Հաւաքոյթը կը վարէր Պօղոս Հալաճեան որ մեզի յայտնութիւն մը եղաւ իբրեւ հետաքրքրաշարժ պատմող մը:

«Հայր Մեր»ով, հայերէն, փակուեցաւ այս եռօրեայ քարոզչական ձեռնարկը՝ որուն ժողովուրդին քով գտած ընդունելութենէն գոհ կ'երեւէին կազմակերպիչները:

• ԱՄԷՆՕՐԵԱՅ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶ

Բացուեցաւ, վերջապէս, Լիոնի ամէնօրեայ վարժարանը: Մանկապարտէզ մը: Ազգային Տան սրահներէն մէկուն մէջ, հոն ուր կար Տիկնանց Միութեան գրասենեակը: Նոր սարքերով հարստացած, գոյնզգոյն պատկերներով զարդարուած դասարաններ՝ որոնք կրնան յաջողապէս բաղդատութեան մէջ դրուիլ ամէնէն արդիական մանկապարտէզներու հետ:

Հիմակուհիմա, տասներկու փոքրիկներ միայն կը յաճախեն Տիգրան եւ Հռիփսիմէ Փափազեան անունով մկրտուած այս նոր դպրոցը՝ որուն ծնունդին սատարեցին Նորվան Եպիսկոպոս եւ Ազգ. Միութեան վարչութիւնը իրենց յամառ աշխատանքով եւ Տէր եւ Տիկին Մարգար Մարգարեան՝ իրենց նուէրով: Համեստ սկիզբ մը՝ զոր կը նկատենք յուսադրիչ: Մաղթենք որ Լիոնցի հայ երիտասարդ ծնողներ հետզհետէ հասկնան իրենց պարտականութիւնը: Ուսուցումը ձրի է: Տեղ կայ տակաւին շուրջ քսան փոքրիկներու: Երկու ուսուցչուհիներ, մէկը հայ – Տիկին Սինանեան – միւսը՝ Ֆրանսուհի, կը զբաղին երախաներով՝ փոխն ի փոխ հայերէնով եւ ֆրանսերէնով:

• ՇՔԱՆՇԱՆ ԼԻՈՆՑԻ ՀԱՅՈՒ ՄԸ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը քիչերու կու տայ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի անունը կրող շքանշանը: Անոր արժանացած է Սերժ Միքայէլեան՝ որ, Սփիւռքի մէջ, Ս. Էջմիածինի նիւթապէս սատարողներէն մէկն է:

Նորվան Եպիսկոպոսի կ'իյնար, բնականաբար, շքանշանը եւ անոր ընկերացող կոնդակը Պր. Միքայէլեանի յանձնելու հաճելի պարտականութիւնը: Արարողութիւնը տեղի ունեցած է Ազգային Տան սրահին մէջ, միայն քանի մը բարեկամներու ներկայութեան:

• ՔԱՌՈՐԴ ԴԱՐ ԱՐԴԷՆ...

Կոմիտաս երգչախումբը յաճախ դժուարութեան մէջ է, որովհետեւ չեն գար նոր անդամներ զօրացնելու, վերանորոգելու համար իր կազմը: Այսուհանդերձ, կը շարունակէ ապրիլ ու օգտակար ըլլալ: Ամէն Կիրակի, կը մասնակցի Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ արարողութիւններուն:

Հիմնուած է 1963-ին պոլսեցի եկեղեցասէրներու կողմէ: Առաջին խմբավարն է եղած Պր. Օֆլազ: Ներկայիս, եւ երկար տարիներէ ի վեր արդէն, այդ դերը անձնուիրաբար ստանձնած է Յովհաննէս Պէրպէրեան:

1988-ը երգչախումբին 25-ամեակն է ուրեմն: Այս առթիւ, տարին չվերջացած, Դեկտեմբեր 10-ին, Շաբաթ իրիկուն, Ազգային Տան սրահին մէջ, տեղի պիտի ունենայ գեղարուեստական երեկոյթ մը, երգ, նուագ եւ արտասանութիւն: Յուսալի է որ գոնէ անոնք՝ որոնք ամէն Կիրակի, եկեղեցին, վկայ են երգչախումբին օգտակարութեանը – եւ ուրիշներ ալ անշուշտ – մասնակցին այս հաւաքոյթին, յայտնելու համար իրենց երախտագիտութիւնը «Կոմիտաս»ի անդամներուն:

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ՓՐՈՖ. ՅԱԿՈԲ ԹԷՐԶԱՆ ՊԱՐԳԵՒԱՏՐՈՒԱԾ

Լիոնի աստղադիտարանի հետազօտողներէն, անուանի աստղագէտ եւ ծանօթ գիտուն՝ փրոֆ. Յակոբ Թէրզանի Ֆրանսական Գիտութիւններու Ակադեմիան 1988, Յուլիս 6-ին, «Գիտութիւններու Ակադեմիայի Պսակաւոր» մրցանակը շնորհած է, իր 30 տարիներու ընթացքին տարած գիտական աշխատանքներուն համար:

Այս առթիւ կ'ուզենք ներկայացնել յարգելի ընթերցողներուն մասնագէտ Յակոբ Թէրզանի կեանքին համառօտ գիծերը եւ նետել ակնարկ մը իր կատարած աշխատութիւններուն վրայ:

Յակոբ Թէրզան ծնած է Պոլիս 1927-ին: Իր նախնական կրթութիւնը ստացած է՝ Պոլսոյ Լուսեան վարժարանը, իսկ երկրորդականը՝ Ազգային Կեդրոնական վարժարանին մէջ, «յոյժ պատուաբեր» գնահատութեամբ: 1945-էն 1949 հետեւած է Պոլսոյ Համալսարանի մաթեմաթիկի եւ աստղագիտութեան մասնաճիւղին: Պաշտօնավարած է մաթեմաթիկի իբրեւ ուսուցիչ Պոլսոյ Ազգային Կեդրոնական վարժարանին մէջ, ինչպէս նաեւ վարած տեսչութեան պաշտօն Պէզճեան Մայր վարժարանին մէջ: 1956-ին Յակոբ Թէրզան կը մեկնի Ֆրանսա, իր մասնագիտութիւնը կատարելագործելու եւ թէզը ներկայացնելու համար: 1965-ին կը ստանայ «Մաթեմաթիկի Գիտութիւններու Տոքթէօր»ի տիտղոսը, քննիչ յանձնախումբի «յոյժ պատուաբեր» գնահատութեամբ:

Փրոֆ. Յակոբ Թէրզան յատկապէս կ'ուսումնասիրէ «մեր ծիր կաթինի (կալաքսի) կեդրոնական մասը»: Իր դիտումները կը կատարէ աշխարհի զանազան մեծ դիտարաններու մէջ՝ մասնաւորաբար Չիլիի եւ Հաւայի միջազգային դիտարաններու մեծ դիտակներուն վրայ: Բազում անգամներ գտնուած է եւ աշխատած Բիւրականի դիտարանը՝ փրոֆ. Վիկտոր Համբարձումեանի եւ Բիւրականի աշխատակիցներու հետ: Յարգ հրատարակած է 80-ի չափ գիտական աշխատութիւններ միջազգային հանդէսներուն մէջ: Յայտնաբերած է՝ 11 գնդաձեւ աստղակոյտեր, 710 փոփոխական աստղեր՝ տասնեակ մը այլ գնդաձեւ աստղակոյտերու մէջ, 7 մոլորակաձեւ միգամածութիւններ, 227 շարժուն աստղեր, 71 անորոշ միգամածութիւններ, եւ մանաւանդ 2193 նոր կարմիր փոփոխական աստղեր՝ ծիր կաթինի կեդրոնական խտացեալ մասին մէջ: Իր այս բոլոր յայտնաբերութիւնները ճանչցուած են միջազգային չափով և անուանուած «Թէրզան» անունով:

Յակոբ Թէրզանի վերջին զգայացունց գիւտերէն մէկն ալ «ծիր կաթինի կեդրոնի ուղղութեամբ եւ ծիր կաթինէն դուրս նոր կալակտիկաներ» գտնելն է, ինչ որ մեծ հետաքրքրութիւն արթնցուցած է արդի աստղագիտութեան մէջ: Այս բոլոր աշխատութիւններու գնահատանքն է որ կը վայելէ այսօր Յակոբ Թէրզան:

Յակոբ Թէրզան կ'անդամակցի «Աստղագէտներու Միջազգային Միութեան», ինչպէս նաեւ «Ֆրանսական Ազգային Կեդրոնական Աստղագիտութեան Կազմ»ին: Յակոբ Թէրզան յարգ պարգեւատրուած է 1977-ին՝ «Société Astronomique de France»ի կողմէ եւ կոչուած է 1979ին՝ «Palmes Académiques»ի ասպետութեան աստիճանին:

Վերջերս, 1988, Նոյեմբեր 28-ին, տեղի ունեցաւ Յակոբ Թէրզանի «Գիտութիւններու Ակադեմիայի Պսակաւոր» կոչուելուն առթիւ հանդիսաւոր արարողութիւնը Փարիզի մէջ, «Ֆրանսական Ինստիտուտի Գմբէթ»ին տակ: Ֆրանսական գիտական կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով ծագումով Հայ մը այս բարձր տիտղոսին կ'արժանանայ: Իսկ 1988, Դեկտեմբեր 9-ին, Ռոն նահանգի կուսակալի, Լիոն քաղաքի քաղաքապետի, Կրթական Նախարարութեան Լիոնի ներկայացուցիչի, Լիոնի՝ Լիոն 1 համալսարանի տեսուչի, Լիոնի աստղադիտարանի տնօրէնի, Սէն-Ժէնի-Լավալի քաղաքապետի եւ բազմաթիւ հրաւիրեալներու ներկայութեամբ կազմակերպուած է պաշտօնական հանդիսութիւն մը՝ իր պատուին, որուն ընթացքին համալսարանի տեսուչը եւ Սէն-Ժէնի-Լավալի քաղաքապետը պիտի պարգեւատրեն զինքը, յատկապէս պատրաստուած իր այս «Պըսակաւոր»ի կոչման առթիւ:

Սրտանց կը շնորհաւորենք մեր համբաւաւոր ու յարգարժան գիտնական եւ ազգային գործիչ՝ փրոֆ. Յակոբ Թէրզանը, մաղթելով իրեն նորանոր յաջողութիւններ: Հայ ազգը իրմով կը գտնէ ամենաբարձր հպարտութիւնն ու պատիւը, նաեւ կը յուսանք որ իր պարագան օրինակ պիտի հանդիսանայ հայ երիտասարդին համար:

ՅԱԿՈԲ ԳԱՐԱՔԱՅԱ

Գիտութիւններու Տոքթէօր

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՊԷՅՐՈՒԹԻ մէջ, Նոյեմբեր 20-ին, կատարուած է Համազգայինի նորակառոյց «Մելանքթոն եւ Հայկ Արսլանեան» ճեմարանի բացման հանդիսութիւնը: Ծաղկաձորի կրթական եւ մշակոյթի համալիրին առաջին իրագործումը հանդիսացող ճեմարանի շէնքին կառուցումը կարելի եղած է հանգուցեալ Մ. Արսլանեանի ու իր եղբօր Հայկ Արսլանեանի նուիրատուութիւններով: Հանդիսութեան ներկայ եղած են Գարեգին Բ., առաջնորդ Արամ Արք. Քէշիշեան, կաթողիկէ պատրիարքական փոխանորդ Վարդան Եպիսկոպոս Աշգարեան, Պետական հայ երեսփոխաններ, խորհրդային փոխ – հիւպատոս՝ Լ. Սինանեան, Սփիւռքի հետ մշակութային կապի Կոմիտէի կցորդ՝ Ս. Աւագեան, Մ. Արսլանեանի այրին, Հ. Արսլանեանի որդին, երեք հայ կուսակցութեանց ներկայացուցիչներ, պաշտօնական հիւրեր եւ բազմաթիւ հանդիսականներ: Գարեգին Բ.ի ժապաւէնը քակելու արարողութենէն յետոյ, յանուն Համազգայինի եւ Ն. Փալանճեան ճեմարանի տնօրէնութեան, Հ. Տասնապետեան բացուած յայտարարած է նոր կրթօճախը: Այնուհետեւ խօսք առած են Գարեգին Բ. եւ բարերար՝ Հ. Արսլանեանի որդին ու Կաթողիկոսը, բարերարներուն շնորհակալութեան խօսք ուղղելէ ետք յատուկ կոնդակով Կիլիկեան Իշխանի եւ Իշխանուհիի շքանշան շնորհած է Տէր եւ Տիկին Հայկ Արսլանեանի, անոնց որդիին, ինչպէս նաեւ Տիկին Վ. Արսլանեանի: Հանդիսութենէն ետք տեղի ունեցած է հիւրասիրութիւն:

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Միւս կողմանէ Մոսկուայի ներկայացուցչի Բաքու լինելը բացատրելի կը դարձնէր Գարեգինի բացակայութիւնները տունէն. գիշերները ուշ վերադարձները եւ մտազբաղ եւ իր շրջապատին անտարբեր մարդու արտայայտութիւնը: Եւ ահա յանկարծ բախտը ընծայեց իրենց սանձարձակ ազատութիւն. Նաթալիա Վասիլիեւնա ստիպուեցաւ մեկնիլ Բաքուէն եւ երթալ Ռոստով ժառանգական խնդրի մը կարգադրութեան համար:

Բայց այդ ազատութիւնը, որուն ընծայած բարեբախտութեան չէին անդրադառնար իսկ, որովհետեւ իրենց հրահրուած սիրոյն ոգեւորութեան մէջ չէին կրնար նոյնիսկ զգացումը ունենալ անէք արգելքի, իր կարգին, այդ ժամանակաւոր ազատութիւնը պատճառ եղաւ որ առաջին օրերէն չպատրաստուէին իրականութեան ներկայացուցած դժուարութիւններուն: Թէ՛ Գարեգին եւ թէ Սաթենիկ կը կարծէին թէ այս այսպէս պիտի շարունակուի, անվախճան եւ անայլայլ, աւելի ճիշդը այդ իսկ չէին մտածեր եւ կարծես իրենք իրենց մէջ բնականօրէն կը կրէին յաւիտենականութիւնը: Ժամանակը ջնջուած էր իրենց համար եւ նաեւ իրական կեանքի գիծերը եւ իրենց հոգիները նման էին երկու ճառագայթներու, որ միացած ու նոյնացած կը սուրան ազատ եթերին մէջէն:

Ուրիշներ կ'անդրադառնային սակայն իրենց կացութեան դժուարութիւններուն եւ հետաքրքրութեամբ կը սպասէին այս նոր գայթակղութեան հետեւանքներուն: Գարեգինի բարեկամները եւ պաշտօնակիցները պահելով հանդերձ իր նկատմամբ յարգալիր վերաբերմունք, խիստ կերպով կը քննադատէին այդ յիմարութիւնը եւ Սաթենիկ զգաց որ իր վաղեմի ընկերները եւ բարեկամուհիները կ'օտարանային իրմէ. բայց անիկա զինքը վերապահող խանդավառութեան մէջ հազիւ թէ կ'անդրադառնար այդ բոլորին. իրեն համար անցեալը եւ ապագան անհետացեր էին եւ միայն կար երջանիկ ներկան, իր սիրելիին գրեթէ յարատեւ ներկայութիւնը: Միայն Տիկին Արգարեան անփոփոխ մնացեր էր իր նկատմամբ, բայց հազիւ թէ կը տեսակցէին իրարու հետ. անգամ մը միայն իր ուշադրութիւնը կեդրոնացաւ իր հաւատարիմ բարեկամուհիին վրայ, երբ Գարեգին իրեն պատմեց թէ Տիկին Արգարեան պաշտպաներ էր զիրենք կարգ մը «յիմարներու մօտ», եւ ըսեր էր հաւատքով. «Սիրային պատմութիւնը միշտ մի հէքեաթ է եւ այս մէկը մեր ժամանակներին ամէնէն գեղեցիկ հէքեաթն է»:

Այլ սակայն անխուսափելի պիտի հնչէր այն ժամը երբ ստիպուած պիտի ըլլային իրենց երազէն սթափիլ եւ վերադառնալ իրականութեան:

Իրիկուն մը երբ ամառնային քլիւպի պարտէզին մէջ կ'ընթրէին, առանձնացած իրենց մտերմութեան մէջ, Գարեգին անփութութեամբ յայտնեց.

– Հա՛, մոռացայ քեզ ասելու, Սաթի՛կ ջան, հեռագիր եմ ստացել, Նաթալիա Վասիլիեւնան էգուց վերադառնում է Բաքու:

Սաթենիկ անտարբերութեամբ պատասխանեց.

– Ա՛հ...

Երաժշտախումբը սկսաւ նուագել այդ միջոցին եւ երկուքն ալ լռեցին. Գարեգին իր հիացիկ նայուածքով կը շարունակէր նայիլ Սաթենիկի անայլայլ դէմքին՝ որուն վրայ անդորր երջանկութիւնը լոյսի մը պէս կը շողար: Սաթենիկ մտքով կը հետեւէր երաժշտութեան ծանօթ կտորի մը եւ անցեալի խուսափուկ յիշողութիւններ ինչպէս վաղեմի ծանօթներու, հաճելիօրէն միտքը կը տանէին իր կեանքի զանազան հանգրուաններուն: Ուրախ թէ տխուր բոլոր յիշողութիւնները սիրելի էին իրեն, որովհետեւ այդ բոլորը իրենց մանուածապատ ճամբաներէն բերել յանգել տուեր էին ներկայ երջանկութեան: Կրկին խօսեցան իրարու հետ տարբեր բաներու վրայ, անկապակից կերպով եւ թափառելով մէկ նիւթէն միւսը, ըղձարթ էին ու երջանիկ, անձնատուր իրենց անխառն ուրախութեան առանց մըտահոգուելու վաղով, որ այդ րոպէին արդէն սպառնալիքի մը նման կը թեւածէր իրենց գլխուն վերեւ:

(Շար. 55)

(Շար. Ա. էջէն)

բաշահին գիրենք, ինչ որ տեղ կը գիջեն նախաձեռնութիւնը, սկզբունքի դիրքե-րը:

Ուստի եւ բոլոր հիմերը կան ըսելու, որ մաքրելու ընթացքին աւելի ուժեղ խթան պէտք է տրուի անյապաղ:

Եթէ այս գիրքերէն վերլուծենք հեռատեսիլով եւ մամուլով երկու Հանրապետութիւններու որոշ կուսակցական եւ տնտեսական ղեկավարներու, գիտնականներու եւ մշակոյթի գործիչներու ունեցած ելոյթները, ապա հոն չկան միմիայն ընդառաջ երթալու գործնական քայլեր, չկան համաձայնութեան եկած գործօ-ղութիւններ: Ըսենք բաց երեւոյթին անոր մեծ ցանկութիւն ալ չկայ: Նման դիրքորոշում անկարելի է բնորոշել այլ ձեւով, քան փոխադարձ պօյքոթ, կարգաւորման ընթացքին խափանարարութիւն:

Ընդհակառակն, կացութեան բորբոքումին համար ամէն պատրուակ կ՚օգտագործուի: Կը տարածուին յերիւրանքներ, կը հրապարակուին ամէն տեսակ անուանարկութիւններ: Անոնք յաճախ կը հասնին ազգային մաաշտաբի աստիճանի, կը մեկնաբանուին որպէս Հանրապետութիւններու պատուի եւ արժանապատուութեան վրայ կատարուած ոտնձգութիւն, կը քննարկուին բազմահազարնոց հանրաժողովներու մէջ:

Օրինաչափօրէն կ՚ուզենք հարց տալ Ազրրբէջանէն եւ Հայաստանէն հոս ներկայ Գերագոյն Խորհուրդի երեսփոխաններուն: Ինչո՞ւ ձեզմէ ոչ մէկը ժամանակին չըսաւ մարդիկ, այդ ո՞ւր կ՚երթանք: Կեցէ՛ք, ուշքի եկէք:

Երկու Հանրապետութիւններուն մէջ որոշ կուսակցական կոմիտէներ, ժողովրդական երեսփոխաններու խորհուրդներու գործկոմներ մատը մատին չդրին սկիզբէն կիրքերը հանդարտեցնելու համար: Ընդհակառակն ոմանք կը խրախուսէին այն գործողութիւնները, որոնք ակնյայտօրէն հրահրիչ բնոյթ ունէին:

Ամէնէն դէշն այն է, որ Հանրապետութեան մէջ, ցոհասեղանին կը նետուին եռախաները՝ մեր ապագան: Զանոնք կը մղեն միթինկներու, բողոքի եւ անհնազանդութեան արշաւներու, կը դարձնեն քարոզներու առարկայ: Եւ այս ամէնը կը քօղարկուի ազգային խաչալներով: Այդ աւելի քան սրբապղծութիւն է: Դոստոեւսկին կը գրէ. — «Վերացական ոչ մէկ գաղափար կամ մարդոց պարտադրուած սկզբունք չարժեր թէկուզ մէկ երախայի արցունքը»: Չեմ կրնար չըսել նաեւ ինչպէս Ազրբէջանի, այնպէս ալ Հայաստանի զանգուածային տեղեկատուութեան միջոցներու ակնյայտօրէն անպատասխանատու վարքագծի մասին: Ահա օրինակ, թէ Բաքուի դէպքերուն ինչ գնահատականներ կը տրուին Հայաստանի հեռատեսիլով: Կը մէջբերեմ. «այդ միթինկները ցոյց տուին Ազրբէջանցիներու էութիւնը, ողջ հոգեբանութիւնը: Անոնց հոգիին մէջ ոչինչ կայ բացի գազանութիւններէ ու սպանութիւններէ»: Մի՞թէ կարելի է այդպէս խօսիլ ամբողջ ժողովուրդի մը մասին: Այլ կերպ, քան քաղաքական կուրութիւն, եթէ ոչ աւելի դէշ, կարելի չէ անուանել Բաքուի հեռատեսիլի գործունէութիւնը: Վերջին օրերուն այստեղ ալ նոյն ուղին բռնեցին: Անընդհատ պատմուէին՝ սպառնալիքներ, վիրաւորանքներ կը հնչեն Հայերու հասցէին: Ոչ մէկ բանէ կը խորշին: Յատկանըշական է, որ կողմերէն ամէն մէկը փաստօրէն միեւնոյն խօսքերով զանգուածային տեղեկատուութեան կեդրոնական միջոցները կը մեղադրէ հանրապետութիւններու իրավիճակի աչքառու լուսաբանումին համար:

Պատահածի մասին գրելը, ի հարկէ, այսօր դժուար է. ամէն մէկ դիրքորոշում կը յարուցանէ կամ այս կամ այն կողմի քննադատութիւնը: Կը նշանակէ, առաւել եւս հարկաւոր են անսահման կըշռադատութիւն եւ հիմք: Այս տեսակէտէն շրջանին լրագրողներու կարճատեւ այցելութիւնները, հակառակ չլսելով բոլորին եւ ամէն ինչի մասին եղած հապճեպ դատողութիւնները հիմքեր կուտան անոնց հասցէին լուրջ դիտողութիւններու համար: Այստեղ պէտք է երկար ժամանակով հիմնուին ամենափորձառու եւ կեանքով իմաստուն դարձած մարդիկ:

Մենք եկած ենք Լեռնային Ղարաբաղ եւ կ՚աշխատինք բացայայտօրէն, ազնուօրէն եւ անկեղծօրէն: Ոչ մէկ եւ ոչ ալ միւս կողմին նկատմամբ կանխակալ կարծիք ունինք: Այդ երկրամասի բնակչութեան մարդկային ճակատագրերուն նըկատմամբ անհոգութիւն եւ անտարբերութիւն չկայ: Մեր ամէն մէկ քայլով, մեր իւրաքանչիւր գործողութեամբ մենք կը ձգտինք մարդոց շահերը պաշտպանել. պաշտպանել մեր ամբողջ երկրին շահերը: Ասիկա է այն հիմնադրոյթը որ մեզի տրուած է կուսակցութեան կեդրոնական կոմիտէին եւ խորհրդային Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութեան կողմէ: Այսպէս են նաեւ իմ անձնական համոզումներս, որպէս համայնավար եւ քաղաքացի:

Վստահ եմ որ այսօր կարելի է դադել շրջանին մէջ ընթացող բացասական իրադրութիւնը: Երկու Հանրապետութիւններուն մէջ քիչ չեն ազնիւ մարդիկ, համայնավարներ եւ անկուսակցականներ, վեթերաններ եւ երիտասարդներ: Ներկայիս դրական տեղաշարժ մըն ալ նկատուած է: Հոս կան առողջ ուժեր: Խարւած մարդիկ նոյնպէս սկսած են դիրք ճշդել տեսնելով թէ ուր է ճշմարտութիւնը եւ ուր են ամբոխավարութիւնն ու կեղծիքը: Պէտք է գործի անցնիլ. բայց ատոր համար պէտք է վճռականօրէն եւ սկզբունքներով յաղթահարել թուլութիւնն ու վերապահութիւնը: Խորամանկութիւն չընել ու չհամակերպիլ գաղափարական երկերեսութեան:

Վերջերս Լեռնային Ղարաբաղի մարզը գտնուեցան Խորհրդային Գերագոյն Խորհուրդի խումբ մը երեսփոխաններ, Գերագոյն Խորհուրդի Նախագահութեան կազմած ազգութիւններու Խորհուրդին ազգամիջեան յարաբերութիւններու յանձնաժողովէն անդամներ՝ ընկերներ Ա. Վոսի գլխաւորութեամբ:

Բազմաթիւ հանդիպումներ ու զրոյցներ տեղի ունեցան կուսակցական եւ խորհուրդներու գործօն տարրերու, աշխատաւորական խմբակներու խորհուրդներու ներկայացուցիչներու, բանուորներու, մտաւորականութեան, վեթերաններու, ԼՂԻՄ-ի, ինչպէս նաեւ Բաքուի եւ Երեւանի հայ եւ ազրբեջանցի բնակչութեան բոլոր խաւերու ներկայացուցիչներուն հետ:

Ընկերները հիմա կ՚աւարտեն ստեղծուած իրավիճակէն ելքի առաջարկներուն նախապատրաստութիւնը եւ անմիջապէս որ աւարտեն, զանոնք կը ներկայացնեն Խորհրդային Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութեան քննարկումին:

Անշուշտ, յանձնաժողովի անդամները տարբեր տեսակէտներ ունին: Սակայն կարելի է վստահ ըլլալ որ այդ առաջարկները ուղղուած կ՚ըլլան կանխելու բռնութեան ծաւալումը եւ մեր ընդհանուր տունին խաղաղութեան:

Մշակած ենք նաեւ շրջանին մէջ խաղաղութիւն եւ բարեացակամութիւն վերահաստատելու շարք մը միջոցառումներ, որոնք պիտի ներկայացուին Խորհ. Գերագոյն Խորհուրդի Նախագահութեան:

Կը դիմենք Ազրբէջանի ու Հայաստանի ժողովուրդներուն. այսօր պէտք է ուշքի գալ, կանգ առնել, սթափիլ, ձերբազատիլ ազգայնական անձկութենէն:

Վերյիշել թէ ինչպէս հաշտութեան ու բարեկամութեան դրօշով գիւղերու մէջ կը շրջէր Յովհ. Թումանեան:

Վերյիշել Մամէդ Վուրղունի այն պատուիրանը, թէ Հայերն ու Ազրբէջանցիները պատմականօրէն ապրած են, կ՚ապրին ու պիտի ապրին հաշտ ու համերաշխ:

Ապագան ոչ թէ մեկուսացումն է, ոչ թէ անջատումը, այլ փոխադարձ հանդուրժողութիւնը եւ շահերու յարգումը. ապագան իրարու ընդառաջելու ձըգտումն է:

Չէ՞ որ ասիկա ի վերջոյ ամէնէն գըլխաւորն է ամբողջ մեր բազմազգ հայրենիքին համար:

Ընկեր երեսփոխաններ,

Թոյլ տուէք ձեզ ի գիտութիւն յայտնել որ Նատաշրջանի աւարտէն ետք կուսակցութեան եւ կառավարութեան ղեկավարները հանդիպում պիտի ունենան խորհրդային կեդրոնական կոմիտէի անդամներուն եւ Ազրբէջանի ու Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի բոլոր երեսփոխաններուն հետ: Հանդիպումին կը մասնակցին Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար Մարզի ներկայացուցիչները:

Հանդիպումին նպատակը տուեալ շըրջանի իրադրութեան կայունացման համար միջոցառումներ մշակելու հարցն է:

**

Նստաշրջանը որոշում կը կայացնէ այդ հարցին առընչութեամբ:

Խորհ. ԺԱ. գումարման Գերագոյն Խորհուրդի բացառիկ ԺԲ. Նստաշրջանը փակուած կը յայտարարուի:

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Տիկին Սաթենիկ Զօլաքեանի մահուան առթիւ «Յառաջ»ի բարգաւաճման կը նըւիրեն.— Այրի Տիկին Նուարդ Գույումճըեան, Կարապետ Գույումճեան, Տէր եւ Տիկին Կարօ Յովսէփեան 500 Ֆր.:

Մարսէյլի Մշակոյթի Տան Յանձնախումբ 500 Ֆր.:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան Վարչութիւնը իր սրտագին ցաւակցութիւններ կը ներկայացնէ Պր. Յովհաննէս Զօլաքեանի, Լուիզ Զօլաքեանի, Տէր եւ Տիկին Լեւոն Զօլաքեանի եւ զաւակներուն, Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Գույումճեանի եւ զաւակներուն եւ ընտանեկան պարագաներուն իրենց կնոջ, մօր եւ մեծ-մօր՝ Սաթենիկ Զօլաքեանի (ծնեալ՝ Գույումճեան) մահուան առթիւ:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Ալֆորվիլի «Էլէն Բիզանդ» մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացաւ հետեւեալ նուիրատուութիւնները մահացած խաչուհիներուն համար Հոկտեմբեր 30-ին տեղի ունեցած հոգեհանգիստին առթիւ. — Տիկին Լիւսի Նէտէլեան, Տիկին Պետրոսեան, Օր. Աստղիկ Տէր-Պարսամեան, Տէր եւ Տիկին Սարգիս Մուրատեան 200-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Փափազեան 300 Ֆր.:

ԼԻՈՆ
Ս. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ԿՈՄԻՏԱՍ
երգչախումբի 25-ամեակը Շաբաթ, Դեկտեմբեր 10, ժամը 21-ին Եկեղեցւոյ սրահը, հովանաւորութեամբ՝ Լիոնի Հայ Ազգային Միութեան, եւ նախագահութեամբ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
Գեղարուեստական ճոխ բաժին:
Մուտքը ազատ է:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Մեհտէրեան քոյրերը իրենց անմոռանալի քրոջ՝ Էլիզ Մեհտէրեանի մահուան Ա. տարելիցին ի յիշատակ 500 Ֆր. կը նուիրեն Կապոյտ Խաչի Փարիզի մասնաճիւղի հայերէնի դասընթացքներուն (ըստանալ «Յառաջ»էն) եւ 500 Ֆր. «Յառաջ»ին:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Ուրբաթ օր, Դեկտեմբեր 9, տօն է Յղութեան Ս. Աստուածածնի յԱննայէ:

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, ժամը 10ին պատարագ կը մատուցուի:

ՎԻԷՆ

Դեկտեմբեր 11, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10-ին, Վիէնի Սէն-Թէօտոր մատրան մէջ, պատարագ կը մատուցուի:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ Շարվիլօ Ս. Նշան Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ՝
ՎՐԹԱՆԷՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարուի Վիէնի Դպրաց դասին կողմէ:

—ԼՕԹՕ—

Սէն-Ժերոմի Կապոյտ Խաչի Զ. Շանթ մասնաճիւղը կը կազմակերպէ վիճակախաղ (լօթօ) հետեւեալ օրերը. —

Դեկտեմբեր 10, Շաբաթ գիշեր, ժամը 8-ին:

Դեկտեմբեր 18, Կիրակի, կէսօրէ վերջ, ժամը 3-ին, Թաղիս Ս. Սահակ-Մեսրոպ Եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
58ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՑԵՐԵԿՈՅԹԸ
ԿԻՐԱԿԻ, ՄԱՐՏ 5, ԺԱՄԸ 14-ԻՆ
SALLE DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint-Dominique
75007 PARIS

Toute l'équipe de l'UGAB - JEUNES vous convie
à sa

SOIREE TROPICALE

le Samedi 17 Décembre à partir de 22 heures

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles — 75017 Paris

★ AMBIANCE BRESILIENNE ★
★ COCKTAILS EXOTIQUES ET PUNCH ★

Disc-Jockey professionnel

◆ VENEZ NOMBREUX ◆

l'UGAB-JEUNES : La garantie
d'une soirée réussie.

PARTICIPATION AUX FRAIS : Membre 60 Frs. Non membre 80 Frs.

Tenue correcte exigée.

ՏՕՆԱԾԱՌ

ԴՊՐՈՑԱՍԷՐ ՏԻԿՆԱՆՑ ԵՐԿՍԵՌ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

աւանդական տօնածառը՝ Յունուար 8 Ուէնսիի հանդիսասրահին մէջ, ժամը 13-էն սկսեալ:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ. — Վասպուրականի Յաղթական հերոսամարտի 74-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, Մարտ 12, Վասպուրական սրահի մէջ, նուիրուած՝ Արամ-Մանուկեանի մահուան 70-ամեակին:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՈՒՐԲԱԹ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 9

VENDREDI
9 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

64րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16 900 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNÉE — No 16 900

ՀԱՅԱՍՏԱՆ
ԱՀԱՒՈՐ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺ

ՏԱՍՆԵԱԿ ՀԱԶԱՐԱՒՈՐ ԶՈՀԵՐ

ՍՊԻՏԱԿ, ԼԵՆԻՆԱԿԱՆ, ԿԻՐՈՎԱԿԱՆ, ՍՏԵՓԱՆԱՒԱՆ ՔԱՐՈՒՔԱՆԴ

ԱՐԵԱՆ ԵՒ ԲԺԻՇԿԻ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԿԱՐԻՔ

ԿՈՐԲԱՉՈՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆ Կ'ԵՐԹԱՅ

Ի՞նչ ըսել, ի լուր այս ահաւոր աղէտին: Հայաստան արդէն ծանր տագնապի ենթարկուած Ազրպէյճանէն հասած տասնեակ հազարաւոր գաղթականներու պատճառով, կ'ենթարկուէր ահռելի երկրաշարժի մը որ 7 աստիճանի կը հասնէր Ռիխթէրի աստիճանաչափին վրայ, մինչեւ իսկ 7½ որոշ շրջաններ, Չորեքշաբթի առտու ժամը (տեղական) 11·41–ին, (8·41 Փարիզի ժամով): Հազիւ կէս ժամ առաջ խօսած էինք Երեւանի հետ եւ տեղեկացած թէ կացութիւնը որքան ծանր էր, Ազրպէյճանէն Հայաստան ապաստանած հայ ընտանիքներու պատճառաւ: Ու յանկարծ այս նոր, ծանրակշիռ, սարսափազդու լուրը, երբ մանաւանդ նկատի առնենք անոր ուժգնութիւնը: Լուրերը հատուկենտ էին, մանաւանդ սկիզբը եւ Երեւանի հետ կապ հաստատելու անկարելիութիւնը թոյլ չէր տար որ յստակ գաղափար մը կարենայինք կազմել, բայց արդէն իսկ, Չորեքշաբթի կէսօրէ ետք, յայտնի կը դառնար որ աղէտին տարողութիւնը շատ մեծ է:

Ամէնէն վնաս կրած քաղաքներն են՝ Կիրովական, Լենինական, մինչ Սպիտակի համար կ'ըսուի թէ հիմնայատակ քանդուած է, ինչպէս նաեւ շուրջի բոլոր գիւղերը:

Լենինականի մէջ հինգ յարկնոց եւ աւելի ոչ մէկ շէնք մնացած է եւ զոհերու թիւը շատ մեծ է: Նոյնն է Կիրովականի պարագան: Երեւանի մէջ ալ շէնքեր ճեղքուած են, բայց տեղւոյն վրայ զոհ չկայ:

Չորեքշաբթի ամբողջ օրը, կարելի չէր եղած կապ հաստատել Երեւանի հետ, բայց իրիկուան դէմ կրցանք տեղեկութիւններ առնել Մոսկուայի Հայոց առաջնորդ՝ Տիրան Եպիսկոպոսէն, որ յարաբերութեան մէջ մտած էր Երեւանի հետ:

Չորեքշաբթի իրիկուն, ան մեզի կը հաստատէր որ Սպիտակ հիմնայատակ կործանած է, Լենինականի շէնքերու 80%–ը քարուքանդ եղած են, նախկին եկեղեցին –Փիլհարմոնիայի սրահին վերածուած– քանդուած է ամբողջովին եւ զոհերու թիւը մեծ է: Զոհերու առաջին թիւը կուտար աւչեցուցիչ՝ 50·000:

Հինգշաբթի առտու կրկին կապ կը հաստատէինք իրեն հետ· կը յայտնէր թէ նոր խօսած էր Էջմիածնի հետ եւ կ'ըսուէր թէ մեռեալներու թիւը կրնայ 70 հազարի հասնիլ: Անմիջականին համար սափրոդական կարիք կար բժիշկի, արեան, դեղի:

Այդ ուղղութեամբ Չորեքշաբթի իրիկուն իսկ եւ Հինգշաբթի առտու, անմիջական կերպով կազմուած մարմինը, յարանուանութեանց երեք պետերու նախաձեռնութեամբ, կապեր կը ստեղծէր Մէտըսէն սան ֆրոնթիէռի եւ նմանօրինակ այլ մարմիններու հետ, կարենալ անմիջական օգնութիւն հասցնելու նպատակով: Քիչ ետք Երեւանէն մեր ստացած թելեքսն ալ նոյն պահանջը կը յայտնէր:

Հինգշաբթի առտու իսկ կարելի եղաւ ժամադրութիւն առնել մարդասիրական հարցերու նախարար՝ Պերնար Քուշնէրի հետ, (նախկին հիմնադիրներէն Մէտըսէն սան Ֆրոնթիէռի) կարենալ անմիջապէս բժշկական օգնութիւն հասցնելու համար:

Ֆրանսական ձայնասփիւռը, Հինգշաբթի առտու կը հաղորդէր թէ ըստ «Արմէնփրէս»ի մեռեալներու թիւը 30·000 է: Ասոնց մեծ մասը Սպիտակի բնակիչներ են եւ հոն է նաեւ որ ապաստանած էին մեծ թիւով Ազրպէյճանէն խոյս տուող գաղթականները:

**

ԹԵԼԵՔՍ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

Ի պատասխան, Չորեքշաբթի օր, Սփիւռքահայութեան հետ մշակութային կապի կոմիտէի ղրկած մեր թելեքսին, Հինգշաբթի առաւօտ, ժամը 8·40–ին ստացանք հետեւեալ պատասխանը· –

ԶՈՀԵՐԸ ՉԱՓԱԶԱՆՑ ՇԱՏ ԵՆ· ԽՆԴՐՈՒՄ ԵՆՔ ՇՏԱՊ ՈՒՂԱՐԿԵԼ ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ ԴԵՂՈՐԱՅՔ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆ ԲՈՒԺՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ:

ԽՆԴՐՈՒՄ ԵՆՔ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԵԼ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ՖՈՆՏ:

ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

**

Կորբաչով գլայացուցից ելոյթ մը ունենալէ ետք Ազգաժողովին առջեւ (յայտնեց թէ հինգ հարիւր հազար զինուոր պիտի քաշէ արեւելեան Եւրոպայէն, մինչեւ երկու տարի) որոշեց կարճ կապել իր այցելութիւնը եւ բոլորովին ջնջել Քուպա եւ Լոնտոն այցելութիւնները ու վերադառնալ Մոսկուա, ուրկէ անմիջապէս կ'անցնի Հայաստան ընկերակցութեամբ արեւմտեան լրագրողներու:

Արտաքին նախարար Շեվարնածէ փութով մամուլի ասուլիս մը կը կազմակերպէր, յայտնելով թէ մեծ ողբերգութիւն մըն է պատահածը:

× Հինգշաբթի ամբողջ առաւօտը ձայնասփիւռ թէ հեռատեսիլ (Ֆրանս – էնֆօ, էՌ – Թէ - էԼ, Ֆրանս – էնթէռ, Մոնթէ – Գարլօ, հեռատեսիլի 5–րդ եւ 6–րդ կայանները կը փութային «Յառաջ»ի խմբագրատունը, աւելի մանրամասնութիւններ առնելու համար Հայաստան պատահած աղէտին մասին: Տրուեցաւ հարկ եղած լուրերը, շեշտելով թէ առաջին կարիքները կը վերաբերէին բժշկական օգնութեան:

S.O.S.
ARMENIE

Le Comité S.O.S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :
COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 5)

ԽՈՐՀ· ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԴԻՄՈՒՄԸ ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒՆ

Յարգելի գրչակից ընկերներ·

Երկու հանրապետութիւններուն, երկու ժողովուրդներուն համար այս ծանր օրերուն մենք կը դիմենք ձեզի, մարդասիրական մեծ եւ բազմադարեան մշակոյթի ժառանգորդներուդ: Նորէն անսահմանօրէն սրուած է ազգամիջեան երկպառակութիւնը՝ սերմանելով վիշտ եւ տառապանք, բերելով անվստահութիւն եւ թշնամանք: Երկու ժողովուրդներն ալ ունին զոհեր, կորուստներ: Տեղը եւ ժամանակը չէ համեմատելու զանոնք: Խնդիրն այն է, որ կանխուին նոր աղէտները, թոյլ չտրուի ազգայնական – շօվինիստական կիրքերու տարածում, որ նպատակ ունի նորէն իրարու դէմ հանելու մարդիկը՝ անմիտ եւ կոյր դժուութեամբ: Խօսելով այսօրուան տագնապալի վիճակին մասին, մենք չենք կրնար խոր ցաւով չյիշել անցեալի իրողութիւնները, անոնց զոհերը, չենք կրնար արժանին չհատուցանել երկու ժողովուրդներու այն ներկայացուցիչներուն, որոնք բարձր մնացին նեղ ազգայնական պատուախնդրութենէն, ցած զգացումներէն՝ կանխելով աւելի ծանր հետեւանքներ: Մտաւորականութեան, գրողներու կոչումն է դաստիարակել բազմաչարչար անցեալին բարոյական ամենաբարձր սկզբունքներով: Մեզ բոլորս կը միաւորէ պատմութեան խորքը գացող ընդհանուր ուղի մը, որ կ'արտայայտուի միասնական պայքարով, միասնական կորուստներով, բայց եւ նուաճումներով, նախ եւ առաջ բազմազգ երկրի ստեղծումով:

Եղբայր հայ գրողներ, դուք շարունակողներն էք բոլոր ժողովուրդներու հպարտութիւնը համարուող Խորենացիի, Նարեկացիի, Սայեաթ – Նովայի, Աբովեանի, Նալբանդեանի, Տէրեանի, Թումանեանի լուսաւորչական եւ մարդասիրական մեծ գործին: Այսօր, երկու ժողովուրդներուն համար այս ծանր ժամուն, մենք կոչ կ'ընենք ձեզի՝ գրիչով ու խօսքով ընել հնարաւոր ամէն ինչ, որպէսզի չտարածուի ազգային եասիրութեան կոյր վրէժխնդրութիւնը, որպէսզի ձեր խօսքը, որ այժմ այնքան անհրաժեշտ է, ինչպէս միշտ, ըլլի բազմազգ միասնութեան եղբայրասիրութեան, հաշտութեան աւանդութիւններէն, որպէսզի բանականութիւնը եւ ոչ թէ անսանձ կիրքը, իմաստութիւնը, ոչ թէ անմտութիւնը, մեծահոգութիւնը, ոչ թէ անհաշտութիւնը տեղ ունենան ձեր խօսքին եւ գործին մէջ այս դժուար պահուն:

Անկեղծ յարգանքով՝ Խորհ· Միութեան Գրողներու Միութեան վարչութեան քարտուղարութեան Բիւրոյի անդամներ՝ Այթմատով, Բակլանով, Բոնդարեւ, Բիկով, Գոնչար, Զալիգին, Կարպով, Մարկով:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

Յարգելի ընկերներ·

Երկար սպասումէ յետոյ վերջապէս գրողները արձագանգեցին Սումգայիթի արիւնոտ իրադարձութեան ու անոր չարունակութեան: Ցաւօք, ձեր հեռագիրը կը վկայէ Լեռնային Ղարաբաղի եւ անոր շուրջը ստեղծուած իրավիճակին ոչ խոր ըմբռնումը: Ձեր բազմամեայ լաւութիւնը նաեւ դժուարացուցած է Խորհրդային Գրողներու Միութեան հետ մեր գրական կազմակերպութեան փոխգործունէութիւ–

(Շար·ը Դ· Էջ)

Հայաստանեան օրեր եւ ժամեր

ՕՐԱԳՐԱՅԻՆ ԷՋԵՐ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 5 – 18

Որքան դժուար դարձած է, այսօր, խօսիլ Հայաստանի մասին, բնական ձեւով: Խօսիլ՝ այցելութիւններու մասին, ընթացիկ տեսակցութիւններու, խմբագրութիւններու տրուած այցելութիւններու: Անոնք սովորական եղան եւ կարճատեւ: Սիրտ չկար սովորական օրեր ապրելու: Արդէն խօսակցութեան միայն մէկ նիւթ կայ՝ Արցախ: Ոչ ոք կը խորհի, պահ մը, որ կարելի է այլ նիւթեր շօշափել: Արդէն Զօրի Բալայեանի պատասխանը մեր հարցումին՝ «Ի՞նչպէս էք» կը բաւէ ամբողջ մթնոլորտի մը, տագնապի մը պատկերը տալու: Ան կը պատասխանէր՝ «Ուզում էք ասել՝ ի՞նչպէս է Ղարաբաղը»: Պարզ է, միակ օրակարգն է՝ Ղարաբաղ: Միթինկներէն գողցուած ժամերէն, հարցազրոյցներէ մնացած քանի մը առաւօտներէ օգտուելով փորձեցինք, սակայն, այլ հանդիպումներ ունենալ:

Մասնաւոր հետաքրքրութեամբ է որ այցելեցի «Պիոներ Կանչ»ի խմբագրատունը: Թերթը, վերջին շրջանին մանաւանդ, յատուկ շահեկանութիւն մը ունէր, Արփի Թոթոյեան քանիցս անդրադարձած էր հոն լոյս տեսած նամակներու, գրութիւններու եւ անհամբերութեամբ է որ փրոֆ. Իզրաչեանի ընկերակցութեամբ, գացի խմբագրատուն: Անահիտ Մկրտչեանի տնօրէնութեամբ լոյս կը տեսնէ վաթսունամեայ այս մանկական պարբերականը: Հոն էին նաեւ խմբագրութեան երկու անդամներ՝ փոխ – տնօրէն՝ Հմայեակ Պետրոսեան եւ Գայեանէ Թէրզեան, «Թերթի Ձիգային» կը ճշդէ Հմայեակ Պետրոսեան:

«Յառաջ»ի հետ ծնած, 1925–ին, Պիոներ Կանչ, սկզբունքով մէկ գլխաւոր նպատակ ունի՝ ծառայել մանուկ սերունդին: Բայց ատիկա արգելք չէ, որ չափահասներն ալ նոյն յափշտակութեամբ սպասեն ամէն մէկ թիւի: Այս շրջանին, յատկապէս, բովանդակութիւնը խիստ շահեկան է արցախեան նիւթերով: «Յառաջ»ի մէջ լոյս տեսած յօդուածները թերթին մասին «Պատուհան» ընդհանուր գլուխին տակ, հաճելի անակնկալ մը եղան: Ու փոխ – խմբագրապետը սիրով ներկայացուց թերթը: 195 հազար տպաքանակով, Պիոներ Կանչ այն թերթը եղած է, ուր իրենց սկզբնական տողերը տպագրած են բազմաթիւ գրագէտներ: Ամէնէն ծանօթներէն յիշենք՝ Վախթանգ Անանեան, Վ. Դաւթեան, Սիլվա Կապուտիկեան, Գուրգէն Գաբրիէլեան: Այլ խօսքով, դիտել կուտայ Հ. Պետրոսեան, կարելի է որոշ բաղդատական մը ընել «Յառաջ»ի հետ որ ամբողջ սերունդ մը հրապարակ հանած է գրագէտներու սկսելով Շահնուրէն: Խմբագրութիւնը կ'ուզէ ընդլայնել թերթին ծրագրերը, գրադելով նաեւ Հայ դատով, Հայոց լեզուի պահպանումով, գրականագիտութեան աճեցումով: Այսօր Հայաստանի երախան ալ նոյնը չէ, «մեծցած է», գուցէ մանկական նիւթերը զինքը դադրած են հետաքրքրելէ, ուրիշ բան կ'ուզէ, մէկ խօսքով, ան ալ՝ Արցախ կ'ուզէ:

Խմբագիրը կ'ուզէ գիտնալ թէ Ֆրանսայի մանուկները «Յառաջ»ով կը հետաքրքրուի՞ն: Ի՞նչպէս բացատրել թէ մանուկներէն անդին, չափահասներն իսկ, օրէ օր վարակուած անտարբերութեան ծաւալող ախտէ մը, կը հեռանան հայ մամուլէն: Կայ անշուշտ հեռատեսիլին ալ ազդեցիկ դերը, մանաւանդ երբ նկատի առնենք Ֆրանսայի մէջ անոր ողորմելի որակը: Մանուկէն՝ տարեցը միջակութեան մղող յայտագրեր: Հ. Պետրոսեան ուրախութեամբ դիտել կուտայ որ հեռատեսիլի պատասխանատուներն են, որոնք Հայաստանի մէջ կը բողոքեն «Պիոներ Կանչ»ի մրցակցութեան դէմ...:

Մէկ յարկ վար խմբագրատունն է «Երեկոյեան Երեւան»ի: Կամօ Վարդանեան «կ'եփի», ժամէ ժամ դէպքերու ընթացքը խառնած են զինքը: Պէտք է խոստովանիլ թէ շատ փափուկ է այն պատասխանատու դերը զոր ունին այսօր Հայաստանի թերթերու խմբագրապետերը: Մէկ կողմը կայ՝ ժողովուրդը, Ղարաբաղեան Շարժումը, ու անդին՝ իշխանութիւնը: Հրապարակայնութիւնը որոշ ազատութիւն կը շնորհէ անշուշտ, բայց ատիկա արգելք չէ որ սխալուած չըլլան ատեն – ատեն հաշիւ տալու՝ «վերը»: Եւ կը մնայ միշտ մեծ հարցականը՝ վաղը: Ո՞վ պիտի յաղթէ վաղը: Եւ եթէ ոչ մէկ տեղ կարելի է նախատեսել թէ ի՞նչ պիտի պատահի վաղը, հարցը շատ աւելի բարդ է վարչակարգի մը ներքեւ, որուն այսօրն իսկ թէական է: Դէպքերը՝ վկայ:

«Երեկոյեան Երեւան»ը հասած է 95 հազարի տպաքանակի մը, որ դարձած է անբաւարար: Նոր օրերու մէկ շահեկան երեւոյթն ալ այն է որ թերթերը, հազիւ լոյս տեսած, կը սպառին: Ներկայիս, խորհրդահայ մամուլը ընթերցող ունի, քանի որ սկսած է լոյս ընծայել կարդացուող յօդուածներ, այսինքն նիւթեր, ուր ազատօրէն արտայայտուած են մտքեր, գաղափարներ: Լոյս կը տեսնէ, վերջապէս, ինչ որ արգիլուած էր տասնամեակներէ ի վեր: Այս ամբողջը նոր զարկ մը տուած են մամուլին, որ սակայն արտօնութիւն չունի տպաքանակի յաւելում կատարելու, նոյնիսկ երբ մէկ օրինակ իսկ չի մնար թերթին խմբագրին գրասեղանին վրայ: Այս է պարագան, օրինակ, Մերուժան Տէր – Գուլանեանի, որու մօտ վերջին «Գարուն»ներուն ոչ մէկ թիւը կարելի է գտնել:

Տարբեր է Երեւանը: Տարբեր է Երեւանցին, տարբեր է ամէն ինչ: Կարծէք նոր Հայերու սերունդ մը ծնած է յանկարծ: Ոչ միայն այս միաձոյլ ժողովուրդն է որ կը զգացնէ Երեւան ժամանողին թէ ամէն ինչ ուրիշ է այլեւս, այլեւ մեզի ծանօթ հին դէմքեր:

Անցեալ Նոյեմբերի, գրեթէ նոյն օրերուն էր որ Շահէն Խաչատրեանի հետ նստած կը խօսէինք Վենետիկ, ուր եկած էր Սարեանի գործերու ցուցահանդէսին համար: Բայց, այս տարի, երբ զիս Լենինական կ'առաջնորդէր, տարբեր Շահէն մըն էր: Արուեստաբանը կամ սարեանագէտը չէ որ փոխուած էր, այլ՝ մարդը: Հայ մարդը: Ու նոյն շրջափոխումն է ամէնուն մօտ:

Չէի կրնար Լենինական երթալ եւ չյիշել մեր սիրելի Վահրամ Մավեանը, որ մահուան նախօրեակին, համով հոտով կը պատմէր երեք Օննիկներու սխրագործութիւնները: Որքա՜ն սիրուն է սա քաղաքը: Մուտքէն իսկ ան քեզի կը յայտնէ թէ անցեալ ունի, դիմագիծ ունի, պատմութիւն ունի: Հո՛ս, նոր ժամանակները աւեր չեն գործած: Քաղաքը, կարծես չէ քալած արդիականութեան հետ: Ժամացոյց մը, տեղ մը, կեցած է:

Ինչպէս Երեւան, հո՛ս ալ, տեղացիք կ'ընդունին ջերմութեամբ, մանաւանդ երբ կը հանդիպին սփիւռքեան «ապրանքի» մը: Չեն ուզեր իսկ որ շատ կրկնենք՝ Լենինական: Կ'ընդմիջեն ու կը ճշդեն՝ Գիւմրի: Ի՜նչ տաք ժամեր կարելի է անցնել Գիւմրիեցիներու հետ, որ կը սիրեն պարծենալ տեղական պատմութիւններով: Երբեմն նորեր յօրինել, յանպատրաստից: «Լենինականացուցած» են նոյնիսկ փոքրիկ կարմիր «Ջաբրոն»ին ծանօթ պատմութիւնը: Երբ ան հարցումներ կ'ընէ մեծ մայրիկ – գայլին, ու կը հասնի վերջինին՝ «ինչո՞ւ այդքան մեծ բերան ունիս, մեծ – մայրիկ» ու ան կը պատասխանէ՝ «Եթէ ասեմ որ լենինականցի եմ, չես հաւատալու...»:

**

Անկատա՛ծ անկապ տողեր, ուր ժամանակագրական կարգը չէ յարգուած: Բայց, այդպէս է որ վերադարձայ Երեւանէն, մտքիս մէջ զիրար հրմշտկող դէմքեր, դէպքեր, ցոյցեր, միթինկներ, ելոյթներ, ու այս բոլորէն վեր՝ սխրալեցող ժողովուրդը: Ան է որ դրոշմուած կը մնայ եւ բոլոր փլաշ – պէքերս զիս կը տանին դէպի այդ հրաշալի պատկերը ժողովուրդի մը, որ դեռ կը յուսայ, դեռ կը հաւատայ, որ ինք, այս անգամ պիտի յաղթէ:

Հարցը հոն է նաեւ որ միայն Հայաստանի Հայը չէ որ փոխուած է, ուրիշ է: Այս օրերուս Հայաստանը տեսնող Սփիւռքցին ալ տարբեր կը վերադառնայ: Առնուազն եթէ ինք ալ բոլորովին չէ թմրած անտարբերութեան մը գիրկը ու Երեւան երթալը իրեն համար թուրիսթի պարզ այցելութիւն մը չէ, քանի մը տեսարժան վայրեր դիտելու համար: Այդպէս կարելի չէ «տարբեր» չվերադառնալ:

Գոնէ ես, այդպէս կը զգամ:

ԱՐՓԻԿ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ՀԱՅ ՈԳՈՒ ՏՕՆ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՀՈԳԵՒՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆՈՒՄ

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հոգեւոր ճեմարանը կոչում ունի հոգեւոր սպասաւորներ պատրաստելու Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցու համար: Կրօնական, եկեղեցագիտական, մատենագիտական եւ այլ համակարգի գիտելիքների հետ մէկտեղ մեծ կարեւորութիւն է տրւում վաղուայ հոգեւորականի գեղագիտական դաստիարակութեանը: Այս նպատակով հոգեւոր ճեմարանի յարկի տակ յաճախակի կազմակերպւում են գրական երեկոներ. հանդիպումներ անուանի գրողների հետ, հայ գրականութեան մեծերին նուիրուած յիշատակի երեկոներ եւայլն:

Իւրօրինակ էր Նոյեմբեր 23–ի գրական երեկոն: Նախատեսուած էր հանդիպում Ղարաբաղի Գրողների Միութեան նախագահ եւ երիտասարդ բանաստեղծ՝ Վարդան Յակոբեանի հետ:

Երեկոն սկսուեց Հայրապետի եւ դահլիճում հաւաքուած հոգեւոր դասի, ուսուցչական կազմի, ուսանողութեան կողմից միաբերան արտասանուած «Հայր Մեր»ով: Ապա Մայր Աթոռի միաբան՝ Վարդան քահանայ Մկրտչեանը ներածական խօսքով ծանօթացրեց օրուայ հիւրը՝ 1948 թուականին Ղարաբաղի Արփագետակ գիւղում ծնած, Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի դասախօս, բանասիրական գիտութիւնների թեկնածու, բանաստեղծական ինը գրքերի հեղինակ Վարդան Յակոբեանին:

Այնուհետեւ խօսքը տրուեց երիտասարդ բանաստեղծին, որը հանդէս եկաւ հետեւեալ սրտառուչ ուղերձով.

«Վեհափառ Տէր, յարգելի ներկաներ,

Այսօր ես ապրում եմ իմ կեանքի լուսագոյն պահը: Այսօր ինձ համար յատուկ՝ երջանիկ օր է:

Ես ուզում եմ, որ դուք ուղղակի զգաք իմ խոր յուզումը եւ անսովոր վիճակը, որովհետեւ այսօր ես, ասես թէ առաջին անգամ իմ կեանքում, հաղորդակցւում եմ ամենայն լուսի հետ, վեհի ու լուսաւորի, Աստծու, աստուածայինի հետ, քանի որ խորապէս զգում եմ, թէ ինչ սուրբ վայրում եմ գտնւում ես: Թոյլ տուէք այս առիթի համար իմ խորին երախտագիտութիւնը յայտնել Վեհափառ Հայրապետին:

«Ես այսօր քայլում եմ Էջմիածնում եւ զգում եմ, որ ես գալիս եմ ոչ թէ Արցախից, այլ՝ իմ հաւատի խորքերից, հեռու – հեռուից... Եւ երբ յիշում եմ, որ այս դահլիճում, այս կամարների տակ, այս սուրբ հողի վրայ քայլել են մեր ժողովրդի մեծերը՝ առաւել ներշնչւում եմ, դա ինձ աւելի է պարտաւորեցնում: Կարծես թէ այսօր նոր միայն ես կնքւում եմ որպէս մարդ ու քաղաքացի, որպէս հայ բանաստեղծ, որ ինձ համար ես կոչում եմ ընդունել: Եւ մտածում եմ, որ այն հայ բանաստեղծը, այն հայ մարդը, որը չի զգացել երբեւէ եւ չի զգում այն շունչը, որ կայ, որ թեւածում է այստեղ՝ Էջմիածնում, նա չի կարող իր ժողովրդին ծառայել այնպէս, ինչպէս հարկն է: Իսկ մենք չունենք աւելի սուրբ կոչում, աւելի բարձր կոչում, քան ժողովրդին ծառայելը:

«Օգտուելով այս առիթից, ես կ'ուզենայի մի երկու խօսքով ձեր ուշադրութիւնը հրաւիրել հայ ժողովրդի արցախական հատուածի, նրա գործունէութեան, նրա մտածումների, նրա ոգորումների վրայ: Ցաւօք, այսօր Արցախ աշխարհում չկայ գործող եկեղեցի. դա մեծ ցաւ է բոլորիս համար: Բայց մխիթարանք է մեզ համար եւ հպարտութիւն, որ 1600 տարիներից ի վեր ղօղանջում են Էջմիածնի Մայր տաճարի զանգերը, եւ մենք, աշխարհի որ ծագերում էլ ապրելիս լինենք, անգամ քառասուն ջաղացքարի տակից մենք կը զգանք, կը լսենք այդ զանգերի ղօղանջը, որով մենք կանք, կը լինենք, կը յարատեւենք: Սակայն, եթէ գործող եկեղեցի այսօր Արցախ աշխարհում չկայ, դա դեռեւս չի նշանակում, թէ հայ ժողովրդի արցախական հատուածը անհաւատ է: Ոչ երբեք: Մենք մեր կեանքի ամենատխուր եւ ամենածանր պահերին, մեր կեանքի բոլոր պահերին, ոչ միայն յիշում ենք Աստծուն, այլ դիմում ենք նրան, հաղորդակցւում նրա հետ. ոչ միայն աւագները, ծերերը, այլ նաեւ՝ երիտասարդները, բոլորս: Իմ մանկութեան տարիներից ես յիշում եմ, որ իմ կեանքի ամենալաւ օրերը կապուած են այն օրերի հետ, երբ իմ պապիկը եւ տատիկը, ապա իմ հայրն ու մայրը ուխտի էին գնում սրբավայրեր: Եւ հիմա մեր Արցախական աշխարհում սրբավայրեր շատ կան՝ Ոսկի Խաչ, Խաչի Տափ, Խաչաղբիւր, Սուրբին Խութ եւայլն: Արցախեան բարբառով համեմուած այս անուանումները միշտ էլ մեր հոգեւոր աշխարհի քարտէզն են գծագրում աշխարհի առաջ:

«Այսօր, երբ մենք բոլորս՝ հայ ժողովուրդը, համայն հայութիւնը խոր վիշտ է ապրում՝ կապուած Արցախեան շարժման հետ, տեսնում ենք դարձեալ, որ մեր հաւատը մեզ սատար է: Եւ ես պիտի խոստովանեմ, որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ելոյթները, նրա անմիջական օգնութիւնը Արցախ աշխարհին մեզ մեծապէս ոգեւորում են, հոգեւոր սնունդ են տալիս եւ ուղենշում մեր ճիշդ ու անսխալ ճանապարհը, որի համար ես դարձեալ մեր ժողովրդի արցախական հատուածի անունից իմ երախտագիտութիւնն եմ յայտնում նրան: Եւ քանի որ ուսումնական այս սուրբ յարկի տակ ես առիթ ունեցայ հանդիպելու ձեզ հետ, ապա կ'ուզենայի մի քանի խօսք ասել մեր Արցախ աշխարհի գրական ընտանիքի մասին:

«Պատահել է այնպէս, որ տարիներ շարունակ արցախական աշխարհում, մանաւանդ երբ այդ մարզը դաւադրաբար տրուեց Ադրբեջանի կառավարութեանը, իրականացւում է հակահայկական քաղաքականութիւն, որը դժուարացնում է առաջին հերթին մշակոյթի մարդկանց, մշակութային օջախների գործունէութիւնը: Եւ պատահական չէ, որ երբ մեր հակառակորդները ուզում են իրենց հաշիւները մաքրել մեզ հետ, առաջին հերթին նշան են բռնում մտաւորականներին, մշակութային եւ հոգեւոր հաստատութիւններին, եկեղեցիներին ու վանքերին, որպէսզի խեղաթիւրեն պատմութիւնը, որպէսզի իրենք մեր տանն անգամ ներկայանան որպէս տէր ու տնօրէն: Դա, ի հարկէ, առաջին հերթին անդրադառնում է գրողներիս գործունէութեան վրայ: Պատկերացրէք, Արցախի գրական բաժանմունքը ստեղծուելուց ի վեր ունեցել է ղեկավարներ, եւ այդ ղեկավարներից շատ քչերն են, որ իրենց բնական մահով են աշխարհից հեռացել՝ սկսած բաժանմունքի հիմնադիր Գրիգոր Ներսիսեանից, որը ճանաչուած բանաստեղծ էր, որի բանաստեղծութիւնների առաջին գիրքը խմբագրել եւ Երեւանում հրատարակել է Եղիշէ Չարենցը: Ի՞նչ եղաւ Գրիգոր Ներսիսեանի հետ: Երեսնական թուականներին նրան եւս տարբեր ազգայնական մեղադրանքներ ներկայացնելով աքսորեցին եւ չգիտենք երբ, որտեղ, ինչպէս զոհուեց հայ ժողովրդի այդ նուիրեալը: Ես ինչու յատկապէս կանգ առայ գրական ընտանիքի, մեր գրական ղեկավարների գործունէութեան ու ճակատագրի վրայ, որովհետեւ այդ նուիրեալների ճակատագիրը ամփոփում է ամբողջ Արցախական աշխարհի ժողովրդի ճակատագիրը: Ի հարկէ, աւելի դժուար է Արցախական աշխարհի շրջքային գրողների գործը, որովհետեւ նրանց հետ հաշուեյարդար տեսնում են աւելի հեշտ, աւելի աննկատ: Այս ամէնը, անշուշտ, յատուկ քաղաքականութիւն էր, որպէսզի Հայ գոյութիւն չունենայ հայկական Արցախում, որպէսզի Արցախցիները մոռանանք մեր հաւատը, մոռանանք մեր կրօնը, մեր լեզուն, մեր ժողովրդին: Եւ նրանք այսօր այդ ամէնն իրականացնելու համար դիմում են նոր խեղաթիւրումների այն աստիճան, որ մեզ նոյնիսկ հայ չեն ուզում համարել եւ մեր սուրբ խաչ-

քարերն անգամ ուզում են արտասուել իրենց «դաչ» բառով՝ անուանելով «խաչքար»ներ : Բայց, ի հարկէ, պատմութեան դասը մենք լաւ ենք սերտել : Փոխւում են ժամանակները, բայց դասը նոյնն է մնում, մեր պատմութեան դասը, որ մենք բոլորս պարտաւոր ենք լաւ իմանալ :

«Այստեղ ես նորից կ'ուզենայի ընդգծել մեր հոգեւորականների մեծ դերը : հայ ժողովրդի գոյապահպանութեան գործում նրանց դերը անփոխարինելի է եղել : Մեր ժողովուրդը չի ունեցել պետականութիւն, բայց Եկեղեցին պահել է ժողովրդին : Եւ այսօր, քանիերորդ դարի վերջին քառորդին, երբ նրանք ուզում են դարձեալ իրենց սեւ հաշիւները մաքրել մեզ հետ, նորից նշան են բռնում մեր խաչին : Շուշի քաղաքի Ղազանչեցոց եկեղեցու վրայ այսօր էլ հպարտօրէն վեր է խոյանում խաչը, որի վրայ բարբարոսների գնդակների հետքերը կան : Այդ խաչը կենդանի վկայութիւն է, կենդանի պատմութիւն է, ուրիշ վկաներ պէտք չեն ապացուցելու համար, թէ մենք ովքեր ենք, ինչ ժողովուրդ ենք, որտեղից ենք գալիս եւ ուր ենք գնում : Եւ կարծում եմ, քանի կայ հայ ժողովուրդը, քանի կայ Էջմիածինը, եւ ինչպէս բանաստեղծ՝ Պարոյր Սեւակը կ'ասէր, քանի զօղանջում են անլռելի զանգերը, ապա մենք կանք ու մեր սրտի խօսքը կ'ասենք աշխարհին : Արցախական աշխարհում մենք ծնուել ենք հողմերի մէջ, սովոր ենք հողմերին չենթարկուել, սովոր ենք հողմերի տակ ճիւղ կոտրել, շիւղ կորցնել, բայց երբեք թոյլ չենք տուր եւ չենք ծռի մեր բունը : Մենք կանք, կը յարատեւենք մեր ամրութեամբ, մեր տոկունութեամբ :

Այսօր արցախական աշխարհում կան մեր գրականութեան նոր երիտասարդ շառաւիղներ, որոնք առաջ են շարժւում բաւականին յուսատու եւ կայուն քայլերով : Նրանք իրենց վտիտ ուսերի վրայ առել են մեծ բեռ, իսկ այդ բեռը ժամանակն է դրել : Նրանք յօժարակամ կրում են այդ բեռը, որովհետեւ իրենց կոչումը տեսնում են մայր ժողովրդին՝ հայ ժողովրդին ծառայելու մէջ : Ես չեմ ուզում իմ խօսքը երկարացնել : Բանաստեղծի համար ամենագլխաւորը նրա ստեղծագործութիւնն է, թերեւս նա իր ստեղծագործութիւնների մէջ աւելի կայ, քան ուրիշ տեղ : Ես միայն կ'ուզենայի ասել, որ մենք՝ Արցախցիներս, հաւատաւոր ժողովուրդ ենք, հաւատում ենք արդարութեանը, հաւատում ենք լոյսին, Աստծուն, մեր ժողովրդի գեղեցիկ ապագային, այն ապագային, որ երազում էին մեր մեծերը՝ արցախցի Լէօն, Ամենայն Հայոց բանաստեղծ Յովհաննէս Թումանեանը, մեր միւս մեծերը, մեր մեծագոյն երազողը՝ Րաֆֆին : Այդ երազներով ենք մենք այսօր ապրում : Մեր կեանքը, մեր ապագան մենք անպայման կապում ենք մեր հաւատին, այն հաւատին, որի հիմքն է հանդիսանում աշխարհում գոյութիւն ունեցող ամենայն լաւի, ամենայն բարու : Այս ամենադժուար օրերին Արցախցիներս մի պահ անգամ չենք երկնչում, չենք կասկածում, որ արդարութիւնը կը յաղթանակի : Այո, արդարութիւնը անպայման կը յաղթանակի, եւ մենք ոչնչի առաջ կանգ չենք առնի, որպէսզի մեր գրականութիւնը, մայր գրականութեան այդ կենսաբեր ճիւղը վերջնականապէս կապուած լինի մայր գրականութեան հետ, որպէսզի մեր ժողովրդի այդ հատուածը քաջազուններ, հերոսներ ծնող, մարշալներ, գեներալներ տուող այդ հատուածը իր տանը իրեն լիիրաւ տանտէր զգայ, լինի հայ ժողովրդի հետ :

«Շնորհակալութիւն բոլորիդ : Հաւատացած եմ, որ կը լինեն այսպիսի հանդիպումներ նաեւ յառաջիկայում, եւ մենք բախտ կ'ունենանք, ոչ հեռու ապագայում, հանդիպելու Արցախական աշխարհում այս հայրենանուէր, նուիրեալ երեւելի մարդկանց հետ՝ հաւատալով, որ Էջմիածնի Մայր տաճարից սերուած Արցախեան զանգերը կը ղօղանջեն Գանձասարում, Ամարասում, ամէնուր, մեր հոգու մէջ, մեր սրտերի մէջ» :

Ապա յարգելի բանաստեղծը մեծ ներշնչումով կարդաց իր բանաստեղծութիւններից, որոնք ընդունուեցին մեծ ոգեւորութեամբ :

Երեկոյի վերջում Հայրապետը մեծ յուզումով եւ ամուր հաւատով տուեց իր օրհնութիւնը երիտասարդ բանաստեղծին ու Արցախի անվեհեր ժողովուրդին : (*)

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ

(*) Վազգէն Ա.-ի խօսքը՝ յաջորդով :

Հ. Բ. Ը. Մ. ԵԱՆ

75-ՐԴ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԸ ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ ՄԷՋ

ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ 12 ՄԻԼԻՈՆ ՏՈԼԱՐ ԿԸ ՅԱՏԿԱՑՆԷ 1987ԻՆ ԱԶԳԱՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐՈՒՆ

100 ՄԻԼԻՈՆ ՏՈԼԱՐԻ ՅԱՏԿԱՑՈՒՄ ՎԵՐՋԻՆ ՏԱՍՆԱՄԵԱԿԻՆ

ԽՄԲ. – Ստորեւ Հ.Բ.Ը.Մ.եան 75-րդ ընդհ. ժողովի Ն. Ա.-ի նկարագրականին հիմնական մասերը :

Հինգշաբթի Նոյեմբեր 10-էն, Կիրակի, Նոյեմբեր 13, Թորոնթոյի հայ գաղութը ապրեցաւ ոգեւորութեամբ լի ձեռնարկներու շարք մը, որոնք կազմակերպուած էին Հ.Բ.Ը. Միութեան 75-րդ Ընդհանուր Ժողովին առիթով · անոր կը զուգադիպէր նաեւ Պ. Ալեք Մանուկեանի նախագահութեան 35ամեակի տօնակատարութիւնը : Հարիւրէ աւելի իրաւասու անդամներ համախմբուած էին Թորոնթօ 1895 քուէներու լիազօրութեամբ մասնակցելու թէ ժողովին եւ թէ ալ այդ առիթով կազմակերպուած հանդիսութեանց :

● ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԲԱՐԵՐԱՐՆԵՐՈՒՆ

Հինգշաբթի իրիկուն, Նոյեմբեր 10-ին, Թորոնթոյի Ուեսթ Ինն Հարպըր Քասըլ լճափնեայ ճաշարանին մէջ յատուկ հիւրասիրութիւն մը կայացաւ ի պատիւ Թորոնթոյի Հ.Բ.Ը. Միութեան բարերարներուն, որոնց գոհարերութեանց շնորհիւ կարելի դարձած էր Միութեան շքեղ համալիրին իրագործումը : Ներկայ էին գրեթէ բոլոր բարերարներն ու նուիրատուները որոնք ոչ միայն նիւթականով սատարած էին, այլեւ գործնապէս մասնակցած էին շինութեան ծրագիրներուն, անոր տարբեր հանգրուաններուն :

Կեդրոնական Վարչական Ժողովի ատենադպիր՝ Պ. Պերճ Սեդրակեան բարի գալուստ մաղթեց ներկաներուն : Յանուն Կեդրոնական Վարչական Ժողովին գնահատանքի եւ շնորհակալութեան խօսքով հանդէս եկաւ ճաշի հիւրընկալ Պ. Ալեք Մանուկեան, որ իր գոհունակութիւնը յայտնեց Թորոնթոյի գաղութի աճման ու եռուն գործունէութեան ի տես, եւ գնահատեց ազգապահպանման այդ ճիգերուն մէջ մեր բարերարներուն կատարած ողոհաբերութիւնները : Ներկաներուն կողմէ խօսք առաւ Հ.Բ.Ը.Մ. Արմէն - Օնթարիոյի ատենապետ եւ Միութեան վարժարանի շէնքին բարերար Պ. Դանիէլ Ջարուկեանը որ շնորհակալութիւն յայտնեց Նախագահին եւ անդրադարձաւ Միութեան նուիրեալ անդամներու գործին :

● 100 ՄԻԼԻՈՆ ՏՈԼԱՐ ԱԶԳԱՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐՈՒՆ

Հ.Բ.Ը. Միութեան 75-րդ Ընդհանուր Ժողովը կայացաւ Շաբաթ, Նոյեմբեր 12-առաւօտեան ժամը 10-ին, հարիւրէ աւելի իրաւասու անդամներով որոնք կը ներկայացնէին 1895 ձայն :

Ժողովին բացումը կատարուեցաւ Քանատահայոց Թեմի Առաջնորդ Վազգէն Արք. Քէչիշեանի աղօթքով եւ սրտաբուխ բարեմաղթութիւններով : Պ. Հրանդ Պարտաքճեան ներկայացուց Օնթարիօ նահանգի երեսփոխան Պ. Ֆրենք Պելֆորթը, որ յանուն նահանգի վարչապետ Տէյվիտ Փիթըրսընին ողջունեց ժողովի մասնակիցները : Օրուան ատենադպրութիւնը կատարելու հրաւիրուեցաւ Երուանդ Ազատեան : Ժողովի յանձնախումբերը կազմուեցան հետեւեալ կերպով.– Ստուգիչ յանձնախումբ՝ Հրանդ Պարտաքճեան, Լեւոն Եագըճեան եւ Պետրոս Փիլիպոսեան, քուէախոյզ յանձնախումբ՝ Ալեքս Մարգարեան, Մելքոն Սաղըրեան եւ Սեպուհ Պաղտոյեան, բանաձեւերու յանձնախումբ՝ Տոքթ. Գէորգ Քէչիշեան, Ջաւէն Տէր Յարութիւնեան եւ Անդրանիկ Պասմաճեան :

Ժողովը վարեց Միութեան ցկեանս Նախագահ Ալեք Մանուկեան, որուն բացման համապարփակ ճառը կ'անդրադառնար Միութեան անցնող տարուան գործունէութեան, ինչպէս նաեւ ամբողջ հայութիւնը դիմագրաւող ազգային գլխաւոր խնդիրներուն : Նախագահին ճառէն կը պարզուէր թէ առ Դեկտեմբեր 31, 1987, Հ.Բ.Ը. Միութեան ընդհանուր գոյքը հասած էր 95 միլիոն տոլարի, նախորդ տարուան վրայ արձանագրելով 5 միլիոն տոլարի յաւելում մը : Նախագահը յայտարարեց թէ միայն 1987-ին ազգապահպանման նպատակներով Միութեան ընդհանուր ծախքը անցած էր 12 միլիոն տոլարը որուն 65 տոկոսը յատկացուած էր կրթական ծրագիրներու : Նախագահը յայտարարեց նաեւ 100 միլիոն տոլարի տպաւորիչ գումարը որ կը ներկայացնէր վերջին տասնամեակին ընթացքին Բարեգործականի կատարած յատկացումները իր ազգապահպանման ծրագիրներուն : Նախագահ Մանուկեան նաեւ անդրադարձաւ Միութիւնը մտահոգող կարգ մը հարցերու եւ անդամակցութիւնը ոգեւորող կարգ մը մեծ ծրագիրներու, որոնց շարքին յիշեց 3,5 միլիոն տոլար արժող Կիպրոսի Մելգոնեան կրթական Հաստատութեան հսկայ համալիրը :

Կեդրոնական Վարչական Ժողովի գանձապահ եւ փոխ-նախագահ Պ. Նազար Նազարեան կատարեց ամբողջական հաշուետուութիւն մը, իր գոհունակութիւնն ու գնահատանքը յայտնելով Նախագահ Մանուկեանի եւ անոր խորհրդակիցներուն, որոնց խոհեմ ներդրումներուն շնորհիւ Միութիւնը մեծապէս նպաստաւորուած էր :

Ընդհանուր Ժողովը երկար ժամանակ տրամադրեց ուսումնասիրելու առաջարկուած 43 բարեփոխումները եւ 24 նոր տրամադրութիւնները որոնք իրաւական լրիւ մանրամասնութիւններով ներկայացուեցան Պ. Ռիչըրտ Կրեկորիի կողմէ : Ժողովը ապա որդեգրեց առաջարկուած փոփոխութիւնները :

Այս տարի իր աւարտին կը հասնէր պաշտօնավարութիւնը Կեդրոնական Վարչական Ժողովի երեք անդամներուն, որոնք միաձայնութեամբ վերընտրուեցան երկու տարուան շրջանի մը համար · այդ ազգայիններն էին Տոքթ. Բերկրուհի Սրվաճեան, Պ. Նազար Նազարեան եւ Պ. Կարպիս Քիրիքեան : Հաշուեքննիչ ընտրուեցաւ Օր. Արտիս Գասպարեան :

Նախագահ Պ. Ալեք Մանուկեան մի առ մի ողջունեց ներկայութիւնը հեռաւոր երկիրներու ներկայացուցիչներուն : Ապա խօսելու հրաւիրեց Սան Փաւլոյի մասնաճիւղի ատենապետ Պ. Ջաւէն Տէր Յարութիւնեանը, որուն անակնկալ մըն ալ վերապահած էր՝ Միութեան պատուոյ անդամի վկայականը, այս վերջինոյն կորովի առաջնորդութեան, աշխատանքին եւ նուիրաբերումին համար, որոնց շնորհիւ իրագործուած էր Միութեան Սան Փաւլոյի կրթական – մարզական – մշակութային հսկայ համալիրը :

Ժողովը վերջ գտաւ կէսօրէ ետք ժամը 4-ին :

Ճաշի ընթացքին Միութեան տեղւոյն վարժարանի փոքրիկ աշակերտները ներկայացուցին սիրուն յայտագիր մը, զոր վարեց դպրոցի խնամակալ մարմնի ներկայացուցիչներէն Պ. Մատաթ Ց. Մամուրեան : Ապա բոլոր հիւրերը Պ. Դանիէլ Ջարուկեանի կողմէ առաջնորդուեցան դէպի դպրոցի նոր շէնքը որուն կառուցումը կ'աւարտի ի մօտոյ :

● «ԵԹԷ ՂԱՐԱԲԱՂԸ ՉՄԻԱՑԱՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ...»

Շաբաթ, Նոյեմբեր 12-ի երեկոն անմոռանալի պիտի մնայ Բարեգործականի սրահը լեցնող խուռն ու խանդավառ բազմութեան յիշողութեան մէջ : Ոգեշնչող խօսքերու, գեղարուեստական վայելուչ կատարումներու եւ խանդավառութեան երեկոյ մըն էր :

Հանդիսութիւնը ձեռնհասօրէն կը վարէր Տիկին Լուիզ Քերիմ, որ ներկայացուց օրակեալ յայտագիրը : Ողջոյնի խօսքով հանդէս եկաւ Թորոնթոյի մասնաճիւղի ժրաջան ատենապետ Պ. Մայք Խարապեան, որ իր ոգեշունչ խօսքին մէջ շնորհաւորելէ ետք Պ. Մանուկեանը իր նախագահութեան 35ամեակին առիթով, շնորհակալութիւն յայտնեց Տէր եւ Տիկին Դանիէլ եւ Ալիս Ջարուկեան բարերար ամոլին :

Կեդրոնական Վարչական Ժողովի անդամներէն Հայկաշէն Ուզունեան հայերէնով ներբողականը ըրաւ Մանուկեան մարդուն, տեսանողին, իմաստուն առաջնորդին ու բարերարին :

Ապա բեմ հրաւիրուեցաւ յոբելեար Ա. Մանուկեան, որ շնորհակալութիւն յայտնելէ ետք իրեն ընծայուած յարգանքին, անդրադարձաւ Բարեգործականի առաքելութեան եւ ապա կանգ առաւ ամբողջ հայութիւնը յուզող երկու այժմէական հարցերու վրայ : Առաջինը՝ Եկեղեցւոյ միութեան հարցն էր, որուն առիթով ըսաւ թէ նախկին պայմաններու վերացումով, այլեւս իրագործելի նպատակ մը պէտք է նկատել մեր Եկեղեցւոյ միութեան հարցը · ապա առաջարկեց բոլորովին նոր դրութիւն մը որ վստահաբար դուռ կրնայ բանալ հարցականներու, լուսաբանութեանց եւ քննարկումի : Ան առաջարկեց Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը սահմանել Մայր Աթոռի Գահակալի Աթոռակիցի պաշտօնին, անկէ իր հովանին եւ գործունէութիւնը տարածելու ամբողջ հայութեան վրայ : Ներկաները, անակնկալի եկած, երկար ատեն հարցումներու եւ խորհրդածութեան նիւթ դարձուցին այս առաջարկը :

Նախագահը ապա անդրադարձաւ Լեռնային Ղարաբաղի հարցին եւ այդ առիթով իր վերցուցած նախաձեռնութեանց եւ վերջաւորութեան, ոգեկոչելով Ղարաբաղցիներու իմաստուն մէկ արտայայտութիւնը եզրափակեց իր խօսքը, ըսելով «Լեռնային Ղարաբաղի ժողովուրդը սրամիտ տարազով մը կ'ըսէ որ եթէ Ղարաբաղը չմիացաւ Հայաստանին՝ Հայաստանը միացաւ Ղարաբաղին · եւ մենք, ամբողջացնելով այդ տրամաբանութիւնն ու բաղձանքը կ'ըսենք · – եթէ Ղարաբաղը չմիացաւ Հայաստանին ամբողջ հայ ժողովուրդը միացաւ Ղարաբաղին ու Ղարաբաղով՝ միացաւ իրարու» :

Նախագահին այս խօսքերը դիմաւորուեցան ջերմ, երկարատեւ ու յոտնկայս ծափերով :

Ապա, Յայտագիրը շարունակուեցաւ գեղարուեստական ելոյթներով, ուր հանդէս եկան շնորհալի երգչուհի Ջարմինէ Երէցեան, երիտասարդ դաշնակահար Րաֆֆի Պետրոսեան եւ պարուհի Լիսի Կոմիտաս-Պիլպիլեան :

Հանդէսը եզրափակելու հրաւիրուեցաւ Վազգէն Արք. Քէչիշեան, որ վառ գոյներով ներկայացուց Պ. Մանուկեանի հոգեկան աշխարհը եւ զայն հռչակեց մեր դարու «Ալեք Ամենահայր», որ կը տարածէր իր բարեգութ ու խոհուն ձեռքը Մայր Հայրենիքէն մինչեւ հեռաւոր անկիւնները Սփիւռքի :

Հանդիսութիւնը շարունակուեցաւ մինչեւ ուշ գիշեր, երբ ներկաները զուարթ մթնոլորտի մէջ պարեցին «Էրեբունի» նուագախումբի եղանակներով :

● ՀԻՒՐԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ՝ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Կիրակի, Նոյեմբեր 13ին Հ.Բ.Ը. Միութեան Ընդհանուր Ժողովին մասնակցող հիւրերը առաւօտուն ներկայ գտնուեցան նորակառոյց Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ մէջ կատարուած պատարագին զոր մատոյց եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ՝ Յովնան Վրդ. Տէրտէրեան :

Կէսօրէ ետք եկեղեցւոյ ծխական խորհուրդը թէյասեղանով մը պատուեց Տէր եւ Տիկին Մանուկեան ու Տիկին Լուիզ Սիմոնը, որոնք ծանօթացան եկեղեցւոյ ծխական խորհուրդի եւ Տիկնանց Յանձնախումբի անդամներուն, ինչպէս նաեւ պատգամաւորներուն : Ծուխին հովիւը ջերմ սիրով ողջունեց հիւրերը · ապա Վազգէն Արք. երախտագիտութիւն յայտնեց Պ. Մանուկեանին որ հնարաւոր դարձուցած էր այդ «Հոգիի տան» ծրագիրը : Խօսք առաւ նաեւ ծխականի կոռվի ատենապետ՝ Պ. Ճաք Ստեփանեանը :

● Ա. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ 10.000 ՏՈԼԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԷ ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴԻ ՆՈՐ ԿԵԴՐՈՆԻՆ

Թորոնթոյի հայ գաղութէն ողջերթ առնելէ առաջ Տէր եւ Տիկին Մանուկեան եւ Տիկին Լուիզ Սիմոն ուղղուեցան դէպի Նոր Սերունդ Մշակութային Միութեան եւ Հ.Մ.Մ.-ի նոր կեդրոնը, ուր Պ. Մանուկեան ժապաւէնը կտրելով բացումը կատարեց այդ Կեդրոնին :

Հանդիսավար Տիկին Կիւլիզար Օզումուշեան խանդավառ խօսքերով դիմաւորեց հիւրերը եւ վարեց օրուան յայտագիրը, ուր ելոյթ ունեցաւ Ա. Մանուկեան Մշակութային Հիմնադրամի ատենապետ՝ Երուանդ Ազատեան, Ս.Դ.Հ.Կ. Կեդրոնի ներկայացուցիչ Հերի Տիրամարեան, ինչպէս նաեւ բացման հանդիսութիւնը հովանաւորող Առաջնորդը :

Պ. Ալեք Մանուկեան իր խօսքին մէջ ջերմօրէն շնորհաւորեց Նոր Սերնդականները իրենց այս գեղեցիկ իրագործումին :

Հիւրասիրութեան աւարտին ծանուցուեցաւ թէ Պ. Ալեք Մանուկեան 10.000 տոլար նուիրած էր Նոր Սերունդի Կեդրոնի Ֆոնտին :

(Շար. Ա. էջէն)

նը: Այս աղէտալի ժամուն, երբ նորէն կը թափի Հայոց արիւնը, մենք, մէկ կողմ դնելով խնդրին բուն էութիւնը եւ հայ ժողովուրդի պահանջին պատմական արդարացիութիւնը, ամբողջապէս մտահոգուած ենք ցեղասպանութեան նոր դրսեւորումներով: Այժմ ամէնէն կարեւորն է դադրեցնել արիւնահեղութիւնը, ջանալ փրկել ամէն մէկ Հայու կեանք, որ ցաւօք, երաշխաւորուած չէ Ատրպէջանի տարածքին վրայ:

Դիւանագիտութիւնը վաղեմի եւ հետաքրքրական գրաղմունք է. Երբեմն՝ նոյնիսկ մարդու հրաշալի վիճակ: Բայց անիկա սպաննիչ ու կործանարար է աղդամիջեան յարաբերութիւններուն մէջ: Ամէն ինչ աւելի սարսափելի, աւելի կործանարար կը դառնայ, երբ այդ դիւանագիտութեան մէջ կը խցկուի սուտը: Եւ, որ ամէնէն սարսափելին է՝ բռնութիւնը: Այն ատեն, դրացնութեան դատապարտուածի վիճակին մէջ, ոչ միայն բարեկամութեան ու եղբայրութեան, այլեւ դիւանագիտական չփման կամ երկխօսութեան չնչին հնարաւորութիւնը կաթիլ – կաթիլ կը սպառի այնպիսի երկրի մը մէջ, որ հռչակած է ժողովրդավարական եւ հրապարակային վերակառուցում, սակայն անկարող է կանխել, ապա եւ՝ քաղաքական գնահատական տալ ու իրաւաբանական եւ բարոյական համարժէք քայլեր առնել, որոնք կատարուած յանցագործութիւններուն պատմականօրէն եւ մարդկայնօրէն արդար հատուցումը ըլլային ոչ միայն հայ ժողովուրդին, այլեւ մարդկութեան առջեւ:

Հետեւանքը երկար սպասեցնել չտըւաւ. Սումգայիթը այսօր Ատրպէջանի մէջ կը բախէ բոլոր հայկական դուռները: Սա կրկնութիւնն է 1915-ի ցեղասպանութեան որ խլեց աւելի քան մէկուկէս միլիոն կեանք, ժողովուրդին գրեթէ կէսը. Սումգայիթի ցեղասպանութիւնը, իր չափերով զիջելով անոր, բնաւ չի զիջիր սպանութեան ու բռնութեան միջոցներով, տեսակով: Բայց այդ չափի ցեղասպանութիւնն ալ (նոյնիսկ չխօսելով անոր ծայր աստիճան վանտալիզմին մասին) բաւական է, որպէսզի ցնցէ մարդկութիւնը, զայն սարսեցնէ Ի. լուսաւոր դարուն մայրամուտին: Այդ ցեղասպանութիւնը յղանալու (հանրապետութեան ղեկավարներու կողմէ) եւ իրականացնելու («չարքային» կատարողներու ձեռքով) համար անհրաժեշտ էր առնուազն երեք բան՝ ժառանգորդութիւն, պատմական փորձ եւ այլանդակ «վարպետութիւն»: Բոլոր այդ անհնար բաները Սումգայիթ հնարաւոր դարձան:

Անկախ սպաննուածներու, անարգըւածներու եւ ապաստանեալներու քանակէն, անկախ բարբարոսութեան ու վանտալիզմի ձեւերէն (հակամարդկային սպանութիւններ, խմբակային եւ նոյնիսկ զանգուածային բռնաբարութիւններ, ողջ-ողջ այրուածներ եւայլն, եւայլն) ատիկա ցեղասպանութիւն է միայն այն պատճառով, որ մարդիկը խոշտանգեր ու սպաններ են ըստ ցեղային յատկանիշի. Հայերը սպաննեցին (եւ կը սպաննեն) միայն անոր համար, որ անոնք Հայ են:

Կ'ասուի թէ գէշ ժողովուրդներ չկան. Ցիրաւի, բոլոր ժողովուրդներն ալ արժանի են յարգանքի, անկախ անկէ թէ իրենց պատմական զարգացման ո՞ր աստիճանին վրայ կը գտնուին: Բայց եւ կարելի չէ չհամաձայնիլ, որ ամէն ժողովուրդ ունի իր տականքները: Եւ այս՝ 1988-ին յայտնութիւն եղաւ, որ կան իրենց տականքներէն ձերբազատուելու անընդունակ ժողովուրդներ: Նման պարագային հասկնալի չէ, թէ հիմա, Սումգայիթէն վերջ, ինչպէ՞ս յարաբերութիւններ պիտի ստեղծուին այդպիսի ժողովուրդի մը հետ, եթէ այդ ժողովուրդը, անոր մտաւորականութիւնը, անոր գրողները, մենք սա կ'ընդգծենք, երկու բառ չգտան ոչ միայն ցաւակցելու կամ կարեկցելու, այլեւ նոյնիսկ զղջումի համար:

Մենք բացայայտօրէն գերադնահատեր ենք քաղաքակրթութեան յաջողութիւնները:

Խորհրդային գրողներու հայ եւ ադրբէջանցի գրողներուն յղած դիմումը, անկախ այն բանէն որ կը հետապնդէ ամենազգնիւ նպատակներ, ի սկզբանէ կըշռադատուած չէ եւ չունի հիմնափոխիչ բովանդակութիւն, իրատես չէ եւ բարոյական առումով անփոյթ է, քանի որ հաւասարութեան նշան կը դնէ, բարոյական հաւասարութիւն կը փնտռէ հոն, ուր ան չկայ եւ չի կրնար ալ ըլլալ, եւ ատիկա բոլորին քաջ յայտնի է (վկան՝ խաղաղ ցոյցերը Հայաստան, որպէս մարդկութեան վարքի միանգամայն յատուկ ձեւ, եւ Սումգայիթը՝ դարձեալ որպէս մարդկային վարքի միանգամայն յատուկ ձեւ):

Դաղ «ցեղասպանութիւն», գրեթէ սառեցնող բառին ետին մարդուն եւ ժողովուրդին ամենասարսափելի ողբերգութիւնը կայ. անոր ոչ միայն ֆիզիքական, այլեւ հոգեւոր կործանումը:

Մինչեւ որ չվերնայ այդ հաւասարութեան նշանին խոր անբարոյութիւնը, մինչեւ որ ներողութեան խօսքեր չըսուին հայ ժողովուրդին, մինչեւ որ քաղաքական գնահատական չտրուի արիւնոտ Սումգայիթին եւ անոր ամբողջ չարունակութեան, որ եղաւ կատարուածին փաստական անպատժելիութեան հետեւանքը, իսկ գրական կեանքին մէջ մինչեւ որ արժանի գնահատական չստանան Խորհրդային Միութեան մէջ եւ արտասահմանեան ուղեւորութիւններու ընթացքին Ատրպէջանի գրական կազմակերպութեան ղեկավար եւ անոր ծանօթ լիտէր Անարի թոյլ տուած ամօթալի զըրպարտութիւնները, մարդ մը որ բանը հոն կը հասցնէ, թէ իբր Սումգայիթ չէ եղած, եղած է միայն հայ ժողովուրդի մազոշիզմ, ժողովուրդ որ պատրաստ էր Սումգայիթ հնարելու (ֆրանսական «Ֆիկառօ» թերթ), հայ եւ ադրբէջանցի գըրողներու միջեւ եւ ընդհանրապէս որեւէ երկխօսութիւն չի կրնար ըլլալ:

Հարցին էութիւնն այն է որ, Հայաստանի վերակառուցումէն եւ ժողովրդավարական հրապարակայնութենէն ծնունդ առած ղարաբաղեան համաժողովրդական շարժումին Ատրպէջանը պատասխանեց Սումգայիթով:

Ցաւօք, դէպքերուն լոզունգային մեկնաբանումը, կեդրոնական մամուլին ամօթալի կեցուածքը խեղաթիւրած են իրավիճակին էութիւնը, այն է՝ հայ ժողովուրդին մէկ մասը կ'ուզէ վերամիաւորուիլ միւս մասին հետ, ընդ որում՝ այն մասին, որ աւա 70 տարի շարունակ կ'ենթարկուի ազգային խտրականութեան եւ ան ալ աւարտեցաւ Սումգայիթով:

Ձենք կրնար չըսել, որ հարցին միակ արդարացի լուծումը կրնայ ըլլալ Լ. Ղարաբաղի անջատումը Ատրպէջանէն, այսինքն՝ անոր վարքավիճակին փոփոխումը, խնդրին քաղաքական լուծումը:

Մենք միշտ եղած ենք ու կը մնանք հաւատարիմ ոչ միայն ինտերնացիոնալիզմի և ժողովուրդներու բարեկամութեան գաղափարին, այլեւ անոր էութեան:

Ցարգանքներով՝
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

**

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԻՐԱՔԷՆ խոյս տալով Թուրքիա ապաստանած քիւրտ բնակչութիւնը որ տեղաւորուած էր Տիգրանակերտ, Մարտին եւ Մուշ հաստատուած գաղթակայաններու մէջ, դժուարին պայմաններու մէջ կը գտնուի. գլխաւորաբար ցուրտն ու փոխանցիկ հիւանդութիւններու համաճարակը մեծ թիւով զոհերու պատճառ կ'ըլլան: Քիւրտ ապաստանեալները զանգատած են նաեւ սնունդի նեղութենէն:

**

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆ

Վալանս Հ. Մ. – Աժաքսիօ	0 – 0

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Քանյը – Սէն-թ'Անթուան Հ. Մ.	0 – 3
Մազարկ – Հ.Մ.Ը.Մ. Արծիւ	1 – 0
Ռիլիէօ – Հ.Մ.Ը.Մ. Լիոն Տէսին	0 – 1
Վալս – Վալանս Հ.Մ. (2)	0 – 0
Ալֆորվիլ Հ.Մ. – Փարի Ֆ. Ք.	0 – 0
Պանեէօ – Իսի Հ.Մ.	1 – 2
Հ.Մ.Մ. Փարիզ – Ռէյիւնիոն	2 – 1
Մարինեան – Սէն – թ'Անթուան (2)	0 – 2
Կավոթ – Արծիւ (2)	6 – 0
Պէլվիլ – Հ.Մ.Ը.Մ. Լիոն (2)	2 – 3

Վիէն Հ.Մ. – Ա.Ս.Ի. Լիոն խաղը ընդհատուած է:

ԱՐԺԱՆԹԻՆԻ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆ

Մանտիյու – Արմէնիօ	0 – 0

Արմէնիօ յաղթական, 4 – 2, յաջող ադատ հարուածներով:

Արմէնիօ 14-րդ է դասաւորումին վրայ, քսան մրցակիցներուն միջեւ:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Զարուհի Տէմիրճեան իր սիրելի ամուսնոյն՝ Տիգրան Տէմիրճեանի մահուան Գ. տարելիցին ի յիշատակ 500 Ֆր. կը նուիրէ Մարի Նուպար հայ ուսանողական տան բարեկամական միութեան (տանայ՝ «Յառաջ»էն) եւ 500 Ֆր. «Յառաջ»ին:

ՅԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Պանեէօ – Քաշանի Հ. Իսահակեան մասնաճիւղը իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Օրիորդներ՝ Թագուհի եւ Շուշանիկ Մուսէեանի, ինչպէս նաեւ իրենց ընտանեկան բոլոր պարագաներուն իրենց մօր Այրի Տիկին՝ Վարդուհի Մուսէեանի մահուան առթիւ: Այս առթիւ ստացած է հետեւեալ նուէրները փոխան ծաղկեպսակի.–

Տէր եւ Տիկին Տիգրան Թորոսեան, Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Պարագեան, Տէր եւ Տիկին Մ. Մանուկեան եւ Պ. Շահինեան, Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Զաքարեան եւ Տիկին Ա. Զաքարեան, Տէր եւ Տիկին Սամուէլեան եւ Ասլանեան 500-ական Ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Մատիլեան 200 Ֆր., Այրի Տիկին Տիրուհի Կէլկէլեան 100 Ֆր.:

ԼԻՈՆ
Ս. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ԿՈՄԻՏԱՍ
երգչախումբի 25-ամեակը Շաբաթ, Դեկտեմբեր 10, ժամը 21-ին Եկեղեցւոյ սրահը, հովանաւորութեամբ՝ Լիոնի Հայ Ազգային Միութեան, եւ նախագահութեամբ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
Գեղարուեստական ճոխ բաժին:
Մուտքը ազատ է:

—ԼՕԹՕ—

Սէն – Ժերոմի Կապոյտ Խաչի Զ. Շանթ մասնաճիւղը կը կազմակերպէ վիճակախաղ (լօթօ) հետեւեալ օրերը.–

Դեկտեմբեր 10, Շաբաթ գիշեր, ժամը 8-ին:

Դեկտեմբեր 18, Կիրակի, կէսօրէ վերջ, ժամը 3-ին, Թաղիս Ս. Սահակ – Մեսրոպ Եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ:

Toute l'équipe de l'UGAB - JEUNES vous convie
à sa

SOIREE TROPICALE

le Samedi 17 Décembre à partir de 22 heures

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles — 75017 Paris

★ AMBIANCE BRESILIENNE ★
★ COCKTAILS EXOTIQUES ET PUNCH ★

Disc-Jockey professionnel

◆ VENEZ NOMBREUX ◆

l'UGAB-JEUNES : La garantie
d'une soirée réussie.

PARTICIPATION AUX FRAIS : Membre 60 Frs. Non membre 80 Frs.

Tenue correcte exigée.

Meubles
Ghazarian
4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance
Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

“Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի ընթերցողներուն”

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville · 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 10-11

SAMEDI-DIMANCHE
10-11 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.901 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNÉE — No 16.901

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՀԱՒՈՐ ԱՂԷՏԷՆ ԵՏՔ ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԶԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ 2 ՕԴԱՆԱՒԵՐ ՄԵԿՆԵՑԱՆ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ԻՐԻԿՈՒՆ 200 ՄԱՍՆԱԳԷՏՆԵՐՈՎ

ԱՄԲՈՂՋ ԱՇԽԱՐՀ ՅՈՒԶՈՒԱԾ Է

ՄԵՌԵԱԼՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ 70.000 ԿԸ ՆԿԱՏՈՒԻ

Զոհերու թուին թիւը դեռ կարելի չէ ճշդել եւ եթէ «Արմէնփրէս» 30 հազարի վրայ կը մնայ, այլ աղբիւրներ շատ աւելի մեծ թիւեր կուտան: Էջմիածնէն՝ 70 հազարի խօսք կար, մինչ Մոսկուայի հայկական շրջանակները մինչեւ 100 հազարի կը բարձրացնէին մեռեալներու թիւը: Պարզ է որ օրեր պէտք են, որպէսզի որքան կարելի է ճշգրիտ հաշուեկշիռ տրուի, քանի դեռ ողջեր կան փլատակներու տակ եւ գրեթէ անկարելի է բոլոր զոհերը հաշուել:

Հայ գաղութներէն զատ, ամբողջ աշխարհն է որ յուզուած է եւ փութկոտութեամբ կը հասնի օգնութեան:

Հինգշաբթի օր, արդէն Ֆրանսա երկու օդանաւ պատրաստած էր մասնագէտներու եւ անհրաժեշտ անմիջական առողջապահական կազմածներու, որոնք կէսգիշերին մեկնեցան խորհրդային արտօնութիւնը ստացած ըլլալով: Վիլլաքուպլէի զինուորական օդակայանէն է որ մեկնեցան 200 մասնագէտներ, (22 բժիշկներու մէջ է՝ Արամ Տէր - Մինասեան), 21 շուներ, որոնք յատուկ մարզում ստացած են մարմիններ գտնելու համար աւերակներուն տակ: Այս մասնագէտները, որոնց մէջ 180 հրշէջներ, կը պատկանին «Քաղաքային պաշտպանութեան»: Եւրոպայի բազմաթիւ քաղաքներու մէջ ալ (Լոնտոն, Պրիւքսէլ, Հռոմ, եւայլն) պատրաստ օդանաւեր կան եւ առաջին անգամն է որ Խորհրդային Միութիւնը կ՚ընդունի արեւմտեան օգնութիւնը (մերժած էր Չերնոբիլի ատեն): Ժամ առաջ օգնութեան հասնելու արտակարգ շարժում մը ծնունդ առած է ամբողջ աշխարհի մէջ եւ մամուլն ալ – Փարիզէն գաւառները – կը շեշտէ տարաբախտ ժողովուրդի մը այսքան անիրաւ ճակատագիրը: Յիշենք միայն փարիզեան քանի մը օրաթերթերու խորագրերը, որոնք արդէն կը խորհրդանշեն ամէն բան. –

«LE QUOTIDIEN DE PARIS». —

Ա. էջ. –
ARMENIE : L'HECATOMBE
29-րդ էջ. –
L'ARMENIE CRUCIFIEE

«LE FIGARO». —

Ա. էջ. –
ARMENIE :
LE MARTYRE D'UN PEUPLE
էջ 12. –
LE MARTYRE DE L'ARMENIE

«L'HUMANITE». —

Ա. էջ. –
TRAGEDIE EN ARMENIE

«LIBERATION». —

Ա. էջ. –
L'ARMENIE : LA MALEDICTION

Այս վերջինը, ամէնէն դիպուկը կը թուի, դժբախտաբար, այս օրերուս եւ կը համապատասխանէ շատերուս վրդոված զգացումներուն: Թերթը առաւելագոյն տեղը յատկացնողներէն մէկն էր, գոնէ մեր տեսած փարիզեան օրաթերթերուն, հինգ էջերով: Կ՚արձագանգէր բազմաթիւ լուրերու, զորս առած էր Ղարաբաղ Կոմիտէի մէկ անդամէն՝ Համբարձում Գալստեանէն: Ան կը հաստատէ թէ Կոմիտէի անդամներ Լենինական գացած էին Չորեքշաբթի օր իսկ եւ հեռաձայնած Մոսկուա յայտնելու համար աղէտին ծաւալը, զոր կ՚ըսեն «հոս պիտի ջանան խեղդել»: Կոմիտէն թռուցիկներ բաժնած է Երեւան, հրահանգներ տալով որ գործակցութիւն ստեղծուի իրենց տեղական կոմիտէներուն եւ պաշտօնական մարմիններուն միջեւ, օգնութեան խումբեր կազմելու համար: Ղարաբաղէն ալ երիտասարդներու կամաւոր ջոկատներ կազմըւած են ու Լենինական եւ Կիրովական փութացած մաքրելու, վերապրողներ գտնելու փլատակներու մէջ եւ ողջերուն օգնելու համար: Ղարաբաղ Կոմիտէն դիմում ալ ըրած է որ Ատրպէյճանէն խոյս տուող Հայերը կարենան Ղարաբաղ հաստատուիլ (ինչ որ Ատրպէյճան ցարդ չէ ձըգած անցքը փակելով) որպէսզի Երեւան եւ այլուր տեղ բացուի երկրաշարժի աղէտեալներուն: Ատրպէյճանի վերաբերող լուրերը հակասական են: Ըստ Գալստեանի շարժէն ի վեր, ուսանողները Բաքուի փողոցները իջած են արտայայտելու համար իրենց ուրախութիւնը, նուագի ալ ընկերակցութեամբ Կիրովաբադի մէջ: Կ՚ըսէ նոյնիսկ որ Ազերիներ բազմաթիւ «շնորհաւորական» հեռագրեր ղրկած են հայ անձնաւորութեանց եւ կազմակերպութեանց, մինչ 11 հազար նոր գաղթականներ հասած են Բաքուէն: Այլ աղբիւրներու համաձայն (Իւլիս Կոսէ Մոսկուայէն) կ՚ըսուէր թէ Ատրպէյճան իր հիւանդանոցները կը տրամադրէ (ո՞ր Հայը կ՚երթայ...) եւ օժանդակութիւնը օգնելու համար ամէն ձեւով: Այլ աղբիւր մը կ՚ըսէր թէ Հինգշաբթի իրիկուն Բաքուի հեռատեսիլէն իշխանութիւնները յայտնած են թէ տեղնուտեղը կը գնդակահարուի ոեւէ անձ որ հակահայ արարք մը փորձէ:

Երեւան փութացած էր Հինգշաբթի օր իսկ խորհրդային նախարարապետը Ռիժկով եւ այլ պատասխանատուներ ձեռք առնելու համար օգնութեան հսկողութիւնը: Կոչ եղած է այլ Հանրապետութիւններու օժանդակութեան փութալու, արդէն իսկ «կամուրջներ» ստեղծուած են Երեւանի հետ: Ատրպէյճանի Կեդր. Կոմիտէն հրաւիրած է ժողովուրդը «կարեկցութիւն եւ գութ »ցոյց տալու «եղբայր ժողովուրդին» նկատմամբ, Վրաստան բըժիշկներու, վիրաբոյժներու եւ հիւանդապահուհիներու խումբ մը ղրկած է եւ հիւանդանոցներու անկողիններ պարպած տեղ բանալու համար Լենինականէն եւ Կիրովականէն հասնող վիրաւորներուն: Ղազախստանէն արիւն հասած է, մինչ ամէն կողմ, Ախալքալաք, Ախլցխա եւ Վրաստանի այլ հայկական քաղաքներու մէջ Հայեր պոչ կը բռնեն արիւն տալու համար: Նոյնն է պարագան պալթեան Հանրապետութեանց, ուրկէ կամաւորներ պատրաստ են տեղւոյն վրայ երթալու եւ օգնելու համար, տասնեակներով թօններ Երեւան կը հասնին ամէն կողմէ: Մոսկուայի մէջ Կոմսոմոլը (երիտասարդները) կամաւորներ կը հաւաքեն մասնաւորաբար բժշկական ուսանողներէն: Սենդիքաներու կեդրոնական խորհուրդը 50 հազար անկողին տրամադրած է բուժարաններու եւ հանգստեան տուներու մէջ եւայլն, եւայլն:

Մոսկուայէն, Ուրբաթ առաւօտ մեր առած լուրերուն համաձայն (առաջնորդ՝ Տիրան Եպիսկոպոսէ) բազմաթիւ հայ որբեր բերուած էին Մոսկուա եւ ինք ու հայ մարմիններ եւ ընտանիքներ անմիջապէս պիտի երթային, այն պանդոկը ուր հասած էին, ցուցակ պատրաստելու եւ տեղաւորելու համար հայ ընտանիքներու մօտ:

Յիշենք կրկին որ քարտէզէն սրբուած կը նկատուի Սպիտակ քաղաքը, ուր 25 հազար բնակիչներէն զատ, նոր հասած էին 20 հազար գաղթականներ Ատրպէյճանէն: Լենինական երեք քառորդով քարուքանդ է, նոյնն է Կիրովական:

Ուրբաթ օր Երեւան կը հասնէր նաեւ Կորպաչով, որ կէս ձգած էր ամերիկեան իր շրջապտոյտը, ինչ որ շատ բնական կրնայ թուիլ արեւմուտքի մէջ, բայց, բացառիկ երեւոյթ է Խորհրդային Միութիւն:

ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄ

Ուրբաթ առտու, Փարիզի ժամով 11.15-ին հետեւեալ լուրերը ստացանք Երեւանէն (հեռաձայնով). – Զոհերու մեծ մասը երախաներ ու երիտասարդներ են, որովհետեւ Լենինականի մէջ բոլոր մանկապարտէզները, դպրոցները, երկրորդական վարժարանները փլած են հիմնայատակ: Ներկայիս ամէնէն դժուար աշխատանքն է փլատակներու տակէն, ուրկէ ողբերու խուլ ձայներ կը լսուին, ողջեր գտնել ու փրկել: Էջմիածնէն մէկ ուսանող մը Լենինականի մէջ, եօթը երախայ հանած էր աւերակներէն: Սպիտակը բոլորովին չի տեսնուիր:

«Արմէնփրէս» վերջին պահուն 100 հազար կը յայտնէր մեռեալներու թիւը:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 9 ԵՒ 10
ԱԶԳԱՅԻՆ ՍՈՒԳ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Համազգային սուգ չի նշանակեր տունը նստիլ եւ լալ: Կը նշանակէ, առանց երգել – պարել – զուարճանալու, աշխատիլ, դրական գործ տեսնել կարենալ բարոյապէս թէ նիւթապէս զօրավիգ ըլլալու համար Հայաստանի ժողովուրդին: Եւ երբ Հայաստան համազգային սուգ հռչակած է, իր կողքին պէտք է ըլլայ ամբողջ Սփիւռքը:

S. O. S. ARMENIE

Փարիզի մասին, առաջին լուրերը տըւած էինք մեր նախորդ թիւով իսկ: Ամէն ձեւի օժանդակութիւն կազմակերպուած է, նաեւ հայաշատ արուարձանները:

ՄԱՐՍԷՅԼ

Հինգշաբթի իրիկուն Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հաւաքոյթ մը կազմակերպուած էր, մասնակցութեամբ տեղւոյն քաղաքապետական եւ Շրջ. խորհուրդի բազմաթիւ անձնաւորութիւններու: Մարսէյլի քաղաքապետը համակրական ուղերձ մը ղրկած էր, ուր կը յայտնէր թէ մէկ միլիոն Ֆրանք կը նուիրէ անմիջապէս եւ թէ յատուկ հաշիւ մը բացուած է այս նպատակով, փոսթի մօտ:

Compte C.C.P.—
Ville de Marseille
Solidarité - arménienne
9001- 10 V Marseille

Շրջ. խորհուրդը 500 հազար նուիրած է եւ շափիթօ մը տրամադրած հաւաքելու համար նուէրները, ինչպէս նաեւ բեռնակառքեր: Բժշկական խումբեր պատրաստ են մեկնելու եւայլն, եւայլն:

ԼԻՈՆ

Հաւաքոյթ մը տեղի ունեցած է նոյն իրիկունը, եկած է նաեւ Ռեմոն Պառ: Հոս ալ ամէն օժանդակութիւն պատրաստըւած է:

ՑԱՒԱԿՑԱԿԱՆ

Աշխարհի մեծերը, Ռեկըն, Թաչըր, Քոհլ եւայլն, եւայլն, ցաւակցական հեռագրեր ղրկած են Կորպաչովի: Նախագահ Միթերան «յաջողած» է այդ հեռագրին մէջ չյիշել իսկ հայ անունը, ըսելով պարզապէս. –

«Ձեր երկրին մէջ պատահած երկրաշարժէն ետք, կ՚ուզեմ անմիջապէս յայտ–

(Շար.ը Դ. էջ)

«ՁԱՅՆ ՄԸ ՀՆՉԵՑ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՅՈՑ ԼԵՌՆԵՐԷՆ»

ԽՄԲ. – Ինչպէս գրած էինք մեր նախորդ թիւով, ստորեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին խօսքը արտասանուած Նոյեմբեր 23-ին, հոգեւոր ճեմարանին մէջ, ղարաբաղցի բանաստեղծ՝ Վարդան Յակոբեանի նուիրուած գրական երեկոյթին առթիւ:

Ձայն մը հնչեց Ղարաբաղի Հայոց լեռներէն:

Այսօր այստեղ զգացինք բանաստեղծի յուզումնալի խօսքերի, նրա ձայնի միջոցով լսեցինք, այո՛, ձայնը Ղարաբաղ աշխարհի: Կարծէք մեր աչքերի առջեւ, մեր գիտակցութեան առջեւ՝ մարմին, հոգի ստացաւ այն, ինչ որ մենք կը կոչենք, մանաւանդ այս վերջին ամիսներին, Արցախ – Ղարաբաղեան տագնապ: Մենք բոլորս, աշխարհագրականօրէն բաժանուած, շատ քիչ բան գիտէինք մինչեւ վերջերս Ղարաբաղի, Արցախի հայութեան մասին, այն մի տեսակ վերացական գաղափար էր: Ինձ այնպէս է թւում, որ այսօր, Վարդան Յակոբեան բանաստեղծի այս ոգեշունչ խօսքերով աւելի շօշափելի դարձաւ այդ վերացական Արցախը մեզ համար, աւելի մօտիկ, աւելի մտերիմ, աւելի հարազատ, աւելի անմիջական, աւելի անբաժան մեզանից, մեր հողից, մեր երազանքներից: Դժուար եղաւ, անշուշտ, մեզ այսօր լսել Վարդան Յակոբեանի խօսքերը մանաւանդ այն հատուածը, այն մասը, որ վերաբերում էր գրական մշակների նահատակութեան, որի մասին մենք, ես գոնէ տեղեակ չէի: Գիտէի, որ երեսունական թուականներին շատ զուլումներ տեղի ունեցան ամբողջ Խորհրդային Միութեան մէջ, մեր երկրում՝ Խորհրդային Հայաստանում, որի մասին մենք բաւական տեղեկութիւններ ունէինք, բայց ես գոնէ ծանօթ չէի Ղարաբաղ – Արցախի նահատակներին, որոնց անուններից մի մասը յիշեց Վարդան Յակոբեանը, գրական մշակներ, գործիչներ, որոնք զոհուած են յանուն իրենց արդար խօսքի, յանուն իրենց պայծառ խօսքի: Ուզում եմ այստեղ աւելացնել, որ այդ նահատակների շարքում չպէտք է մոռանանք նաեւ մեր Եկեղեցու սպասաւորների նահատակներին Արցախում: Ես իմ ձեռքի տակ ունեմ արխիւային փաստաթղթեր այդ շրջանի: Ինչպէս յայտնի է, ցարական շրջանից սկսեալ Գանձասարը հռչակուել էր ամբողջ Ղարաբաղի Հայոց եկեղեցական թեմի կենտրոն եպիսկոպոսական աթոռով: Այս վերջին երկու հարիւր տարիների ընթացքում, Գանձասարում, մենք միշտ ունեցել ենք թեմակալ առաջնորդներ: Դրանից առաջ ունեցել ենք նոյնիսկ կաթողիկոսներ. դուք գիտէք այդ պատմութիւնը: Ես յատկապէս ուզում եմ յիշատակել այս վերջին նոր շրջանը, կան թղթակցութիւններ, առաջնորդների զեկուցումներ ուղղուած Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսներին, Էջմիածնին: Յուզիչ է յատկապէս կարդալ Վրթանէս Վարդապետի, յետոյ եպիսկոպոսի, զեկուցումները ուղղեալ Գէորգ Ե. Կաթողիկոսին, ի մասին Ղարաբաղում կատարուած ողբերգութիւնների՝ եկեղեցական մակարդակի վրայ: Մանաւանդ ուզում եմ յիշել մի փաստաթուղթ 1929 թուակիր: Ուրեմն, Վրթանէս Եպիսկոպոսը զեկուցում է Կաթողիկոսին, որ մինչեւ այդ թուականը հայկական Ղարաբաղի տարածքի վրայ եղել են 18 վանքեր եւ շուրջ 100 գիւղական եկեղեցիներ: Եւ աւելի քան 100 – 150 հոգեւոր ծառայողներ են եղել, մեծ մասը անշուշտ քահանաներ, բայց նաեւ՝ վանականներ, վանահայրեր: Վանքերը, եկեղեցիները հետզհետէ փակւում են, բազմաթիւ հոգեւորականներ սպառնալիքների տակ ստիպւում են հրաժարուել հոգեւոր կեանքից, ուրիշներ աքսորւում են, ոմանք բանտարկւում: Մինչեւ երեսունմէկ թուականը Վրթանէս Եպիսկոպոսը, քաջակորով մի մարդ, տոկալով ծանր պայմաններին, մնում է Գանձասարի վանքում, իր աթոռի վրայ: Բայց վերջին հարուածը նրան էլ է հասնում եւ ինչ – որ մեղադրանքի տակ նրան Բաքւում բանտարկում են: Նա մնում է բանտում աւելի քան մէկ տարի առանց դատավարութեան; Փաստօրէն նա ոչ մի մեղք չունէր անշուշտ: Այդ շրջանում արդէն լրիւ փակւում են բոլոր վանքերն ու եկեղեցիները: Վերջում, դիմումների, խնդրանքների միջոցով, վերջապէս Բաքւում բարեհաճում են դատը տեսնել եւ ազատ արձակել Վրթանէս Եպիսկոպոսին, պայմանով, սակայն, որ նա այլեւս Գանձասար չվերադառնայ եւ մեկնի ուղղակի Էջմիածին: Եւ նա ստիպուած մեկնում է Էջմիածին: Այսպիսով իջնում է ողբերգական վարագոյրը Ղարաբաղի եկեղեցական հայ կեանքի առջեւ:

Այսօր ամէնքդ գիտէք, թէ ինչ իրադրութիւն է ստեղծուած եւ ինչպիսի խիզախութեամբ, հերոսական ոգով են դիմագրում Արցախի Հայերը, մէկ սիրտ, մէկ հոգի դարձած: Ես յիշում եմ մօտ չորս ամիս առաջ էր, արդէն այս փոթորկումի շրջանին, երբ Արցախից մի պատուիրակութիւն էր եկել Հայաստան: Եկան նաեւ ինձ մօտ, վեց կամ եօթը անձեր էին, բոլորն էլ դիրք ունեցող, պատասխանատուութիւններ ունեցող մարդիկ, կուլտուրայի բաժնի ղեկավար, Ստեփանակերտի քաղկոմի նախագահի տեղակալ եւայլն: Խօսում էինք իրադարձութիւնների մասին: Ես հիացայ տեսնելով, թէ ինչպիսի ներքին միասնութիւն կար նրանց մէջ եւ բացարձակ վճռականութիւն՝ ամէն գնով դիմագրելու՝ կամ կ'ազատուենք կամ կը մահանանք կարգախօսով: Մէկը շատ հետաքրքրական արտայայտութիւն ունեցաւ. «Վեհափառ, – ասաց, – մենք շատ ներքին խնդիրներ ունէինք մեր միջեւ շատ հարցերում իրար հետ չէինք համաձայնւում, չէինք գործակցում, բամբասանք կար եւայլն: Բայց հիմա այդ բոլորը մէկ կողմ թողեցինք, մեր միջեւ արդէն ոչ մի անհամաձայնութիւն չկայ, մէկ ընդհանուր գաղափար, վճռական հրամայական կայ՝ թողնել ամէն ինչ մէկ կողմ եւ առաջ ընթանալ նոյն սուրբ նպատակի իրագործման համար»:

Հոյակապ է: Հայ ազգը ինքնիրեն վերագտնում է ամէն տեղ: Ես կարծում եմ, քիչ անգամ կարելի է հանդիպել այսպիսի պատկերի: Ե՛ւ մեր կեանքում հայկական, ե՛ւ ընդհանրապէս այլ ժողովուրդների կեանքում: Իրապէս, կարծէք ինչ – որ երկնային մի լոյս, մի ուժ, Սուրբ Հոգու ուժը իջել է այս ժողովրդի վրայ եւ նա պայծառակերպուել է հոգով, սրտով հետապնդելով մի արդար գործ: Արդար գործ, որը սովորական իմաստով արդարութեան սահմաններից այն կողմ է անցնում այսօր եւ դառնում ոչ միայն հայկական, այլ նաեւ համամարդկային երեւոյթ:

Ես շնորհաւորում եմ մեր տաղանդաւոր բանաստեղծին: Տաղանդաւոր բառը օգտագործեցի ոչ պատահական կերպով: Ինչպէս Ձեր մէջ խօսում է հայկական յաւիտենական Արցախը եւ դա պատիւ է ձեզ համար: Մաղթում եմ, որ Դուք անձամբ Ձեզ քաջառողջ պահէք հոգով, մարմնով, այդ ոգով, եւ դուք մօտ ապագայում տեսնէք յաղթանակը ձեր եւ մեր բոլորիս արդար դատի: Ցանկանում եմ, որ յետ այսօրիկ երբեմն այսպիսի հանդիպումներ կազմակերպենք: Դուք այլեւս կարծում եմ, մեզանից չէք բաժանուի, մենք էլ ձեզանից չենք բաժանուի: Սուրբ Էջմիածնի դռները Ձեր առջեւ միշտ բաց են: Եկէք ամէն անգամ այս սուրբ քարերից ներշնչուէք: Մեր օրհնութիւնը Ձեզ, ձեր ընտանիքին, համայն ձեր ժողովրդին, Մեր օրհնութիւնը արդարութեան եւ ազատութեան ծարաւի Ղարաբաղի մեր հարազատ ժողովրդին:

Իմ խօսքը ուզում եմ վերջացնել Ձեր խօսքով՝ «Ինչ էլ որ լինի, մենք լինելու ենք»:

ՎԱԶԳԷՆ Ա.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԵՐԱԴԱՐՁ ԴԷՊԻ ԱՐԱՐԱՏ

«Վերադարձ Դէպի Արարատ» վաւերագրական ֆիլմին բացումը տեղի ունեցաւ Նոյեմբեր 4-ին Ստոքհոլմի շարժապատկերի մէկ սրահին մէջ:

Ֆիլմի ցուցադրութեան աւարտին, շուրջ մէկ շաբաթի վրայ տարածուած, տեղի ունեցան նաեւ զրոյցներ՝ հայկական հարցի եւ անոր առնչուող տարբեր նիւթերու շուրջ: Այս առիթներով հրաւիրուած էին օտար եւ շուէտացի հիւրեր:

Ֆիլմի բացման առիթով յատկապէս Խորհրդային Հայաստանէն հրաւիրուած էր բանաստեղծ՝ – գրող Գէորգ Էմին, որուն կ'ընկերանար նաեւ զաւակը՝ Արտաշէս Էմին: Միացեալ – Նահանգներէն՝ Փոսթընէն Ստոքհոլմ հրաւիրուած էր նաեւ պատմաբան եւ Զօրեան Հիմնարկի տնօրէն՝ Ժիրայր Լիպարիտեան:

Վերոյիշեալ երկու Հայերը շատ կարեւոր դեր խաղացին մանաւանդ երբ ֆիլմը ցուցադրուեցաւ յատկապէս մամուլի, հեռատեսիլի եւ ձայնասփիւռի, լրագրողներուն եւ շուէտացի մտաւորականութեան: Նկատի ունենալով Լեռնային Ղարաբաղի հարցի այժմէականութիւնը մամուլի մարդիկ մեծ հետաքրքրութիւն ցոյց տուին Գէորգ Էմինի նկատմամբ: Մամուլն ու ձայնասփիւռը լայնօրէն արձագանգեցին թէ՛ ֆիլմին եւ թէ Էմինի այցելութեան: Տակէնս Նիւհէթէր ամենածաւալուն օրաթերթը յատուկ յօդուածով անդրադարձաւ Էմինի, արձագանգելով վերջինիս շատ «բաց» արտայայտութեանց՝ ինչ կը վերաբերի Լեռնային Ղարաբաղի հարցով ստալինեան սխալները ճշգելու խնդրին:

Հեռատեսիլը «ցեղասպանութեան» շուրջ կեդրոնանալով առաւելաբար արձագանգեց Ժիրայր Լիպարիտեանի՝ որ բացատրեց ցեղասպանութիւնը ժխտելու թրքական կեցուածքին տուն տուող պատճառները, ընդգծելով այդ պատճառներուն քաղաքական բնոյթը:

Վերադառնալով «Հայկական երեկոներուն»՝ Ուրբաթ, Նոյեմբեր 4-ի երեկոյեան, միշտ ֆիլմի ցուցադրութեան աւարտին, զրոյց տեղի ունեցաւ հայկական հարցին շուրջ Էմինի եւ Լիպարիտեանի մասնակցութեամբ: Բազմաթիւ Շուէտացիներ, Քիւրտեր, Թուրքեր, Ասորիներ, Պաղեստինցիներ նաեւ Հայեր «տաք» զրուցեցին հարցին շուրջ, առաւելաբար կեդրոնանալով ցեղասպանութեան կապակցաբար թրքական ներկայ իշխանութեանց կեցուածքին վրայ: Էմին մեծապէս գնահատեց ֆիլմը եւ յայտարարեց որ Հայաստան վերադարձին ամէն ճիգ պիտի ընէ ֆիլմը Խորհրդային Միութեան մէջ ցուցադրելու: «Հոն եւս նոյնքան շատ է Հայկական Հարցին շուրջ անգիտութիւնը: Եւ եթէ խորհրդային մամուլը որոշ շրջանի մը բացարձակօրէն ժխտական վերաբերմունք սկսաւ ցոյց տալ Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ, ապա այդ պէտք է վերագրել մանաւանդ անգիտութեան»: Յոյս յայտնելով որ Խորհրդային Միութիւնը օր մը հրապարակաւ կը ճանչնայ հայկական ցեղասպանութեան իրողութիւնը, Էմին բսաւ. – «Եթէ Ստալինի ու Բրեժնեւի իշխանութիւնները ճանչնային ցեղասպանութիւնը այսօր Սումգայիթի ոճիրները տեղի չէին ունենար»:

«Ցեղասպանութեան մասին մեր մօտ միշտ մտածել են ցեղասպանութենէն անմիջապէս վերջ իսկ: Որովհետեւ առաջինին բան չէ երբ մի ընտանիքում մի հարազատ մահանում է եւ անդամները չզգան իրենց հարազատի մահը: Եւ յեղափոխութիւնից յետոյ, մանաւանդ այդ ազնիւ գաղափարների օրերին, պիտի որ Եղեռնը շատ ուժեղ դատապարտուէր մանաւանդ խորհրդային Միութեան մէջ: Բայց քանի որ յեղափոխութեան հէնց սկիզբից Ստալինի չար միջամտութեամբ այդ գաղափարները աղաւաղուեցին եւ ստեղծուեց ստալինեան – պանթուրքիստական մի իտէոլոգիա, այդ պատճառով մեր ժողովուրդը չէր կրնար Եղեռնը պաշտօնապէս նշել: Մենք հնարաւորութիւնը ունեցանք այդ նշել միայն Ստալինի մահից յետոյ: Եւ քանի մենք մօտենում ենք դէպի այս կողմը այդ նշումը աւելի զօրեղ դառնում է: Բացի այդ, Հայերը ցեղասպանութիւն ունեցել են ոչ միայն 1915-ին, այլ դժբախտաբար ունեցել են նաեւ խորհրդային տարիներին. իմ նշած պատճառով՝ ստալինեան – փանթուրքիստական: 1918-ին՝ Բաքւում, 1920-ին՝ Շուշիում, 1921-ին Ալեքսանդրոպոլում 1935-ին Շուշիում նորից: Եւ վերջապէս Սումգայիթի մէջ՝ Ղարաբաղի իրադարձութեանց առիթով: Նրանք արիւնոտ ցեղասպանութիւններ էին: Բայց նաեւ եղել է անարիւն ցեղասպանութիւն՝ երկարատեւ ցեղասպանութիւն: Քանի որ Ստալինի պան – թուրքիստների հետ կնքած գաղտնի դաշինքով՝ Նախիջեւանն ու Ղարաբաղը բռնի կցուել են Ադրբեջանին Թուրքիայի ճնշման տակ: Դրա համար էլ օրինակ Նախիջեւանում ուր 45% հայութիւն կար 1920-ին, հիմա մնացել է մի տոկոս: Դա կենոսիտ չէ, ի՞նչ է: Ղարաբաղում հայութիւնը 95% էր, հիմա 73% է դարձել: Եւ եթէ չլինէր այս պերեստրոյկայի քաղաքականութիւնը, եւ ժողովուրդը չկարողանար բարձրանալ եւ այդ պերեստրոյկան տարածել նաեւ ազգային յարաբերութիւնների վրայ, ուղղելով ստալինեան անարդարութիւնները, չէր ստեղծուեր ղարաբաղեան շարժումը որ ձեզ արդէն ծանօթ է:

Ես անձամբ գոհ եմ այս ֆիլմից, հպարտանում եմ այս ֆիլմով, ոչ միայն անոր համար որ դա արել են Շուէտացիները, այլեւ նրանք տուել են նախապատմութիւնը Ղարաբաղի: Ամբողջ աշխարհի բանալի են տուել որպէսզի հասկանան թէ ինչ է նշանակում Ղարաբաղի դէպքերը»:

Թէ ինչ կը վերաբերի 1918 – 20-*ի Հայաստանի անկախ Հանրապետութեան, ինչպէս Էմին կը տեսնէ այդ անկախութիւնը*, «ինչպէս կարող է տեսնել անկախութիւնը մի ժողովուրդի զաւակ որ ամբողջ 15 դար անկախ չի եղել:

Բնական է որ դրան պիտի նայել իբրեւ ազգային իղձերի իրականացում: Եւ դա ուրախանալի էր ոչ միայն այն պատճառով, որ դարերի ստրկութիւնից յետոյ պետականութիւն ստեղծեցինք նորից, շատ դժուար պայմաններում. այլ նաեւ այն պատճառով որ եթէ չլինէր այդ Հանրապետութիւնը, այսօրուան Հայաստանը չէր լինի: Հայաստանի Հանրապետութեան պատճառով էր որ Հայաստանը որպէս առանձին պետական միաւորում մտաւ Սովետական Միութեան մէջ:

Մանաւանդ որ նոյնիսկ այդ պայմաններում Հայաստանը նման էր լաւաշի, գիտէք հայկական հացը: Հայաստանի քարտէսին նայէք. պիտի տեսնէք որ նման է թարմ լաւաշի շուների բերանը գցած, չորս կողմերից կրծուած: Ոչ միայն կտրտել էին չորս կողմից, այլեւ պարզուեց որ Ստալինի եւ Բերիայի մահէն յետոյ, ո՛չ սատկելուց յետոյ, ոչ միայն եղեռնի զոհ դժբախտ Հայաստանից կտրտեցին Նախիջեւանն ու Ղարաբաղը, այլեւ կազմակերպուեց 1937 թուի երկրորդ Եղեռնը Ստալինեան Եղեռնը. այնուհետեւ 1949-ին աքսորները դէպի Ալթայ: Եւ պարզուեց որ նպատակ է ունեցել Ստալինը մի քանի անգամ այդ ժողովուրդը աքսորել, եւ երբ որ քանակը շատ քիչ լինի Հայաստանը դարձնել աստանում՝ եւ միացնել միւս Հանրապետութիւններից մէկին»:

Հանդիսատեսներից մէկը ընդմիջեց.

– Երեւի միայն Եառագոյն դրօշակ է պակաս հոս:

Էմին պատասխանեց.– «Հայերը երկու տեսակ հարց են սիրում տալ: Մի տեսակ հարց, որի պատասխանը ինք աւելի լաւ գիտէ քան նա որ պատասխանում է: Երկրորդ տեսակի հարց՝ որ ինքն էլ գիտի որ ժամանակը չէ դեռ եկել պատասխանելու»:

Սփիւռքը ինչպէս կը տեսնէ Խորհ. Հայաստանը: Լիպարիտեանի համաձայն. «Սփիւռքը կազմուած է ցեղասպանութեան բեկորներով եւ վերջերս ալ իրանէն եկող Հայերով: Սփիւռքը երբ սկսաւ կազմուիլ Միջին Արեւելքի եւ Արեւմուտքի մէջ, նախ զբաղած էր իր ներքին ցաւով, երկրորդ՝ Խորհ. Հայաստանը իր պատճառներով սահմանները գոցած էր եւ կապ չունէր Սփիւռքի հետ: Բ. աշխարհամարտի նախօրեակին Սփիւռքը բաժնուած էր երկու մասերու: Անոնք որոնք կը հաւատային որ Խորհ. Հայաստանը լուծումն է Հայկական Հարցին, իսկ ուրիշներ որոնք կը հաւատային որ Խորհ. Հայաստանը քանդումն է Հայկական Հարցին: Բ. Աշխարհամարտէն ետք երբ յանկարծ հարց ստեղծուեցաւ Արեւմտահայաստանի որոշ հողերու Խորհ. Միութեան միացման, Սփիւռքի բոլոր կազմակեր-

պութիւնները միացան եւ զօրաւոր կանգնեցան: Պատերազմէն յետոյ Սփիւռքի հայութիւնը զոհ գնաց պաղ պատերազմին: Մէկ մասը ձեւով մը դարձաւ գործիքը սովետ. արտաքին քաղաքականութեան, միւս մասը՝ դարձաւ գործիքը ամերիկեան արտաքին քաղաքականութեան:

60ական թուականներուն երբ նոր սերունդ եկաւ, եւ ուծացման հարցը ծանրացաւ; շատ մը հարցերը սկսան բուժուիլ, դժուար էր այլեւս նոյն ձեւով մտածել եւ կուսակցութիւնները սկսան առնուազն աւելի քաղաքավար ըլլալ իրարու նկատմամբ եւ երբեմն գործակցիլ: Այս մթնոլորտին մէջ էր որ խորհ. Հայաստանը յանկարծ մարդիկ տեսան որ այնքան գեղեցիկ չէր, որքան կ'ուզէին հաւատալ. ուրիշներ ալ տեսան որ այնքան ալ անարժէք չէր ինչպէս իրենք կ'ուզէին հաւատալ. անդրադարձան որ միակ կտորն է պատմական Հայաստանէն որուն վրայ հայ ժողովուրդ կ'ապրի եւ կը ստեղծագործէ: Ներկայիս կապերը բաւական զօրաւոր են: Կասկած չկայ ոչ մէկ կազմակերպութիւն կայ որ կը մերժէ խորհ. Հայաստանի արժէքը: Կ'ակընկալենք որ այդ կապերը հիմա լաւանան եւ դուրս գան իրենց կողմնակալութենէն եւ երեւի Սփիւռքը որոշ բաներ ունի տալիք Հայաստանին: Ղարաբաղի շարժումը որքան վերանորոգած է Հայաստանի հայութիւնը, նոյն չափով լուրջ հարցերու առջեւ դրած է Սփիւռքի հայութիւնը եւ հիմա սկսած է վերանայիլ թէ ինչ է յաջորդ քայլը այդ յարաբերութեան»:

Աքսորն ու աքսորի հողերանութիւնը նիւթին շուրջ զրոյցը տեղի ունեցաւ մասնակցութեամբ Աքէ Տաունի (Ժողովուրդներու կենդանի ուսումնասիրութեան կեդրոնի դասախօս), Աննա Մարթինէզի՝ (Թատրոն Սթոքհոլմէն) եւ Սիւզան Խարդալեանի (լրագրող): Հոս առաւելաբար քննարկուեցաւ աքսորի մէջ ազգային գիտակցութիւնը, մշակոյթն ու արմատները կենդանի պահելու եւ զարգացնելու հարցերը, մանաւանդ այդ զգացումն ու գիտակցութիւնը յառաջիկայ սերունդներուն փոխանցելու եղանակը կեթթոյի կացութիւն չստեղծելու առաջադրութեամբ:

Երեքշաբթի, Նոյեմբեր 8-ի երեկոյեան զրոյցի հիւրերն էին՝ Սթիւր Էրիքսոն՝ ընկերվար ժողովրդավար կուսակցութեան երեսփոխան, Փէր Առնէ Ակլէրթ՝ նախկին երեսփոխան, եւ ժողովրդավարական կուսակցութեան ներկայացուցիչ, եւ Գառլ Պրինպառմ՝ Արտաքին հարցերու հիմնարկի մօտ հետախոյզ: Օրուան նիւթն էր «Հայկական հարցը շուէտական տեսանկիւնէն»:

Հոս խօսուեցաւ «ցեղասպանութեան» ոճիրին սահմանումին մասին: «1915-ի հայկական ցեղասպանութիւնը անժխտելի իրականութիւն է, եւ երբ կառավարութիւն մը կը ժխտէ նախորդ կառավարութեան մը վատ եւ ոճրային արարքները կը նշանակէ թէ ինք նոյնքան եւ աւելի ոճրամիտ է» յայտարարեց Փէր Առնէ Ակլէրթ. «Ես բազմաթիւ երկիրներ այցելած եմ, բայց զարմանքս ոչ մէկ տեղ նոյնքան մեծ եղած է, քան՝ Թուրքիա. այն ինչ տեսակի երկիր պէտք է ըլլայ որ մարդիկ կը նախընտրեն Խորհրդային Միութիւն գաղթել, քան՝ մնալ Թուրքիա» դիտել տուաւ ան:

Ս. Էրիքսոն աւելի զգուշաւոր իր յայտարարութեանց մէջ, ընդունելով հանդերձ հայկական ցեղասպանութեան իրականութիւնը, դատապարտեց ահաբեկչական արարքները եւ ըսաւ որ անոնք դրական նպատակի չեն ծառայեր: «Թուրքիան յոյներ կը ներշնչէ ժողովրդավարութեան ամրապնդման իմաստով, կը յուսամ որ նաեւ թրքական կառավարութիւնը կը վերանայի իր կեցուածքը այս գծով, եւ գէթ հայ մարդուն իրաւունք կը տրուի հոն երթալու եւ այդ հողերուն վրայ ապրելու: Հայերը նաեւ պէտք է օգտուին առիթէն, եւ կամաց-կամաց վերադառնեն իրենց ծննդավայրի հողերն ու տուները...» յատուկ լաւատեսութեամբ մը ըսաւ Էրիքսոն:

Տեղին է նշել որ այս գիշերուան զրոյցին մեծ գաղտնապահութեան մթնոլորտի եւ խիստ հսկողութեան տակ ֆիլմին եւ զրոյցին ներկայ եղաւ Սթոքհոլմի Թուրք դեսպանը: Շուէտացի եւ Թուրք գաղտնի ոստիկաններու ընկերակցութեամբ ան միայն լսեց եւ դիտեց, առանց մէկ բառ արտասանելու:

Ղարաբաղեան իրադարձութիւնները եւ անոնց ենթահողը նիւթին շուրջ, զրոյցը տեղի ունեցաւ Ջորեքշաբթի, Նոյեմբեր 9-ի երեկոյեան, մասնակցութեամբ՝ Գէորգ Էմինի, Սթոքհոլմի մօտ Խորհրդային Միութեան առաջին քարտուղար՝ Վլ. Գուժումեաքինի, եւ շուէտական ձայնասփիւռի մշակոյթի բաժանմունքի պետ եւ Մոսկուայի նախկին թղթակից՝ Սվանթէ Վէյլըրի: Հետաքրքրական էր այն որ խորհրդային դեսպանատան ներկայացուցիչը ամբողջութեամբ կը բաժնէր Գէորգ Էմինի վերլուծումը Ղարաբաղի առընչութեամբ, կ'ընդգծէր այդ հարցը լուծելու անհրաժեշտ հրամայականը եւ կը թելադրէր «զգացական ըլլալէ դադրիլ եւ տրամաբանութեամբ քննել հարցերը»: Գէորգ Էմին կը հակադրուէր այն խորհրդով որ ճիշդ չէ որ Խորհրդային Միութեան մէջ հակահայ տրամադրութիւն կայ: Սակայն շուէտացի հիւրը՝ Ս. Վէյլըր որ դէպքերու ընթացքին կը գտնուէր Մոսկուա, մանրամասնօրէն բացատրեց թէ ինչպէս ամրան ընթացքին հայանպաստ մթնոլորտը յանկարծ սկսաւ դառնալ հակահայ: Վէյլըրի համաձայն Պեռեսթրոյկայի մթնոլորտին մէջ ազգային յարաբերութիւններու խնդիրը արծարծուեցաւ հին՝ բրեժնեւեան ոճով: Ինչ որ կը բացատրէ հարցին զգայուն, եւ վտանգաւոր բնոյթը:

Հինգշաբթի երեկոյեան զրոյցը կը վերաբերէր հայկական եկեղեցւոյ. զրոյցը վարեցին՝ Ե. Կիւններ եւ Տէր Բարսեղ Խաչերեան: Շուէտական եկեղեցական շրջանակներէն մեծ թիւով մարդիկ ներկայ եղան զրոյցին:

Ֆիլմին ցուցադրութիւնը կը շարունակուի մինչեւ այսօր, եւ ամէն երեկոյ սրահը ամբողջութեամբ լեցուն է, իսկ տասնեակ մարդիկ տեղ չունենալով կը հարկադրուին վերադառնալ: Ուրիշներ՝ ֆիլմը կը տեսնեն մէկէ աւելի անգամներ, որովհետեւ կ'ուզեն «մանրամասնութիւններն ալ միտք պահել»:

Ս. ԽԱՐՏԱԼԵԱՆ

ՓԱՆՋԱՍԱՐՈՒՄ

Արթնացել էր արեգակը ծէգը – ծէգին,–
Փորձեց պահուել սարի ետեւ՝ սարը
շարժուեց,
Փորձեց պահուել ծառի ետեւ՝ օրը
շարժուեց,
Փորձեց պահուել ցաւի ետեւ՝ ցաւը
շարժուեց
Եւ արեւի երկնքի մէջ յոյսեր վառեց:

Արթնացել էր արեգակը ծէգը – ծէգին,–
Մրջիւնների ջանքերն ի վեր ծիլը ելաւ,
Ճամբան գնաց, գնաց երկնի ծիրը ելաւ,
Տղայ – աղջիկ՝ արիւնն ի վեր սէրը ելաւ
Եւ արեւը երկնքի մէջ լոյսեր վառեց:

Արթնացել էր արեգակը ծէգը – ծէգին,–
Ես իմ սիրտը առայ – տարայ, տուի
նրան,
Խոտն իր երգը առաւ – տարաւ, տուեց
նրան,
Եւ արեւը երկնքի մէջ սրտեր վառեց:

Արթնացել էր արեգակը ծէգը – ծէգին,–
Ցողը կաթեց խաչքարին ու արցունք
դարձաւ,
Սահեց ամէն տառ ու նախշով, հարցմունք
դարձաւ,
Հողի ցաւով խաչուած քարը մասունք
դարձաւ,
Եւ արեւը երկնքի մէջ մոմեր վառեց:

ՎԱՐԴԱՆ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Ստեփանակերտ
1988

Գերմանահայ նամականի

ՀԱՄՊՈՒՐԿԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԵԱՆՔԷՆ

Նոյեմբեր 26ին Համպուրկի Հայ Մշակութային Միութեան նախաձեռնութեամբ բողոքական եկեղեցւոյ ընդարձակ սրահին մէջ յիշատակուեցաւ հայ մեծ բանաստեղծ՝ Սիամանթոյի ծննդեան 110-ամեակը:

Ալպեր Պապաեանի բացման խօսքէն ետք, Թագուհի Մանուկեան (գերմաներէն), Անահիտ Տէր Յովհաննէսեան (հայերէն) զեկուցում կարդացին բանաստեղծի կեանքի եւ գործունէութեան մասին: Թագուհի Մանուկեան, Ֆիլիփ Մանուէլեան, Սաքօ Համօշեան, Ալպեր Պապաեանը հայերէն ու գերմաներէն լեզուներով կարդացին Սիամանթոյի կարգ մը ծանօթ բանաստեղծութիւնները:

Երեկոյթի վերջաւորութեան Սիամանթոյի ստեղծագործութիւններու, անոր փիլիսոփայական հետաքրքրութիւններու, ինչպէս նաեւ գրական արշիւներու շուրջ ելոյթ ունեցաւ գրականագէտ՝ Սեւակ Թոփչեանը (Երեւան), որ հրաւիրուած էր Համպուրկ երեկոյեան մասնակցելու: Անկէ վերջ ան պատասխանեց ներկաներուն կողմէ ուղղուած կարգ մը հարցումներուն:

Յոբելենական երեկոյթը կազմակերպած էին Համպուրկի հայ գաղութի երիտասարդները մեծ սիրով եւ նուիրումով, որ յատկապէս գնահատելի է: Նոր սերունդի ջանքերը պսակուեցան յաջողութեամբ համոզուած ենք որ յետագային անոնք յաճախ կը կազմակերպեն նման ձեռնարկներ:

ՎԱՀԷ ԱԹԻՔԵԱՆ

ՓՐՈՖ. ՄԱՀԷ՝ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԷՔԵԱԹՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

Փարիզի Ս. Մեսրոպ կեդրոնը օգտակար դասախօսութեան մը վայրը հանդիսացաւ Երեքշաբթի, Նոյեմբեր 29-ի երեկոյեան:

Հերթական դասախօսութիւններու շարքի մը մաս կազմող այս երեկոյթին դասախօսն էր փրոֆէսոր Ժան – Փիէռ Մահէ, օրուան նիւթ ունենալով արեւի եւ լուսինի շուրջ պատմուած հայկական հին հէքեաթները:

Նիւթին թելադրութեան համաձայն, ան ներկայացուց արեւ – արեգակին եւ լուսինին հետ կապուած հայ ժողովուրդին հաւատալիքները՝ ծնունդ առած հեթանոսական շրջանէն եւ հասած մինչեւ յետքրիստոնէական ժամանակները: Դասախօսը յաջողեցաւ շօշափելի դարձնել նման ընդարձակ նիւթ մը, որքան որ այդ կարելի էր որոշուած նեղ ժամանակի մը մէջ: Բայց առիկա նմանեցաւ թեժ կրակին մէջ ջուրի կաթիլներ սրսկելու: Նման դասախօսութիւն մը կրնայ թէ՛ գոհունակութիւն պարգեւել եւ թէ՛ դժգոհութեան բոյն մը շինել մեր ներսիդին: Այս առթիւ կը սորվինք, որ հէքեաթներէն շատ բան կարելի է սորվիլ մեր ազգային մտածելաձեւին մասին, բնութիւնը եւ երեւոյթները պատկերացնելու ու բացատրելու մեր նախնիներու եղանակին, հողերանութեան, սովորութիւններուն եւայլնի մասին. միաժամանակ կը հասկընանք, որ հայկական հէքեաթները՝ կարեւորութեան տեսակէտով չեն վայելեր իրենց արժանի տեղը Սփիւռքի մտահոգութեան սահմաններէն ներս: Նման նիւթ շօշափող դասախօսութիւններ բացառիկ են Փարիզի մէջ, սովորութիւն ըլլալէ շատ հեռու, եւ այս առթիւ կարելի է ջերմօրէն շնորհաւորել Ս. Մեսրոպ Մշակոյթի կեդրոնը, փրոֆէսոր Մահէն եւ թիւով 31 ունկնդիրները:

Պէտք է ըսել, որ հէքեաթը ինքնին հրապուրիչ նիւթ մըն է, ըլլալով թէ՛ զուարճալի եւ թէ՛ դիտելիքներու հարուստ աղբիւր: Իր ծագումով հետաքրքրական, իր ներկայ ընթացքով մտահոգ դարթօնք ապրող ֆրանսահայ երիտասարդութիւնը մեծապէս պիտի օգտուի հայկական հէքեաթներու ծանօթացումով: Լաւ կ'ըլլար, որ մշակութային հաւաքոյթներ կազմակերպող ֆրանսահայ միութիւններ ու հաստատութիւններ այսուհետեւ մտածէին իրենց ձեռնարկներուն մէջ տեղ յատկացնել հայկական հէքեաթներուն, ջանալով փրկել անոնցմէ ժողովուրդին օտարացումը:

Գիտութեան տեսակ կայ, որ միտքը կը զարգացնէ, ուրիշ մըն ալ կայ, որ նկարագիր կը կերտէ: Առաջինով տարուած՝ երբ անտեսենք երկրորդը, մոռցած կ'ըլլանք կարեւորագոյնը:

ՆՈՐԱ ՊԱՐՈՒԹՃԵԱՆ

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Մեկնելէ առաջ ուզեցին քիչ մը քալել դարատափին վրայ եւ Գարեգին հանդիպեցաւ ծանօթներու, բարեւեց ու անցաւ. բայց այդ անձերէն մէկը մտածումներու զուգորդութեամբ յիշեցուց իրեն Նաթալիա Վասիլիեւնայի ժամանումը:

– Այսպէս ուրեմն, Սաթիկ ջան, ըսաւ Գարեգին լռութիւնը խզելով ... էգուց առաւօտ չեմ ունենայ երջանկութիւն քեզ տեսնելու ... խելօք աղջիկ ես, հանգիստ ինձ կը սպասես, հենց որ կարելի եղաւ կը գամ քեզ մօտ եւ ի հարկէ չեմ ուշանայ...

– Լա՛ւ, պատասխանեց Սաթենիկ անտարբերութեամբ, կը սպասեմ իմ ապետիս ... այդպէս հրամայեց ինձ...

Ու ծիծաղեցին հանդարտութեամբ:

Այսուամենայնիւ երբ Գարեգին տուն վերադարձաւ եւ տեսաւ տունը կենդանութեան մէջ, որովհետեւ աղախինները կը պատրաստուէին պարինը ընդունելու, զարմանալի անհանգստութիւն մը զինքը պաշարեց:

Մինչեւ այդ օրը չէր մտածեր որոշ կերպով իր կացութեան վրայ. տարտամօրէն գաղափարը ունեցեր էր որ իրաւունք ունի իր սրտի պահանջներուն համեմատ ապրելու եւ եթէ հարկ ըլլայ ամէն ինչ թողուլ եւ իր սիրած կնոջը հետ մնալու. բայց այդ տարտամ գաղափարը աւելի վերացական գաղափար մըն էր որքան դեռ ոեւէ արարքի անհրաժեշտութիւնը չէր ներկայանար: Եւ այդ գաղափարը դիւրին գործադրելի կը թուէր իրեն, քանի իր տան ոգին, կինը, բացակայ էր: Ամէն իրիկուն ինչքան ալ ուշ ըլլար տուն կը վերադառնար: Որդին քնած էր արդէն սենեակին մէջ. տան ծառային եւ աղախինին արձակուրդ տուեր էր եւ պահեր էր միայն խոհարարուհին, որ կը զբաղէր իր որդւոյն խնամքով: Առաւօտուն կանուխ միայն կը տեսնէր Արմիկը եւ խոհարարուհին, որոնց հետ կարճ քանի մը խօսք փոխանակելէ վերջ կը մեկնէր: Իր տունը այդ պայմաններուն մէջ հազիւ թէ կայան մըն էր եւ զուրկ այն ոգեւորութենէն եւ կենդանութենէն, որ բնակուած տուները կ'ունենան:

Կնոջը երկու ամսուան բացակայութեան միջոցին ոչ մէկ օր անոր ներկայութեան պահանջը չէր զգացեր եւ այդ օրերուն ըդզացեր էր ա՛լ աւելի թէ որքան օտար մնացեր էին իրարու: Ճիշդ է որ իր նոր կեանքի առաջին օրերու սանձարձակ ոգեւորութենէն սթափելով սկսեր էր զբաղիլ իր գործերով եւ ամուր ձեռքերով բռներ էր բազմապահանջ ֆիրմային տնօրէնութեան սանձերը, բայց այդ ուրիշ կարգի բան էր եւ որոշ հպարտութիւն զգացեր էր անդրադառնալով որ իր կորովէն, իր մտքի արթնութենէն բան չէր կորսնցուցած: Ընդհակառակը կարծես միտքը օժտուեր էր տարօրինակ պայծառութեամբ եւ մէկ քանի առկախ խնդիրներ, որոնցմէ մէկը շատ կարեւոր, կարգադրեր էր յաջողութեամբ: Մոսկուայի կեդրոնական վարչութենէն ստացեր էր նոյնիսկ շնորհաւորական եւ Բաքուի ռուս ներկայացուցիչը, ծերունի մը, որ գործէ պիտի քաշուէր, յայտներ էր իրեն որ «Անդրկովկաս» ընկերութիւնը այլեւս կարիք չէր զգար յաջորդ մը ղրկելու իրեն եւ թէ գրեթէ ապահով էր որ Գարեգին իր տեղը անցնէր, հարկ եղած լիազօրութիւնը ստանալով:

– Թերեւս հարկ ըլլայ որ մի անգամ երթաք Մոսկուա, աւելցուցեր էր ներկայացուցիչը:

Ի՞նչ լաւ կը լինի, մտածեր էր Գարեգին, կը գնանք Սաթիկի հետ:

(Շար. 56)

(Շար. Ա. էջէն)

նել ձեզի եւ այն շրջանին որ հարուածը ստացաւ եւ ձեր բոլոր հայրենակիցներուն ֆրանսացի ժողովուրդին յուզումը, միաժամանակ ցաւի եւ համակամութեան զգացումներս այս աղէտին զոհերուն»։

Ժորժ Մառշէ, որ նաեւ հեռագիր մը ղրկած էր կը մասնանշէր, գոհէ, որ ցաւակցութիւն կը յայտնէ նաեւ Հայ ժողովուրդին։

Ռեկըն հեռաձայնելով Կորպաչովի մեկնումէն առաջ, առաջարկած է Միացեալ-Նահանգներու օգնութիւնը։

× Ռոքար, որ Լիմոժ էր, անդրադարձաւ քանի մը խօսքով եւ նոյն իրիկունը գացած էր Վիլլաքուպլէ ողջունելու համար ֆրանսական մեկնելու պատրաստ մասնագէտները։

× Հարուն Թազիէֆ, հրաբխագէտը, կ'ըսէ թէ զոհերու թիւը կը բացատրուի գլխաւորաբար շինութեանց ցած որակով, աւելին, ոչ միայն գէշ է կ'ըսէ, այլ «քամըլոթ» է։

**

ՀԱՄԱԿՐԱԿԱՆ ԳԻՐԵՐ

———×———

Madame la Directrice, je tiens à exprimer en mon nom et au nom du groupe socialiste de l'Assemblée Nationale la profonde émotion qu'a provoqué parmi nous la tragédie qui vient de se produire en Arménie, je veux tout particulièrement que vous sachiez à quel point nous sommes solidaires du malheur qui atteint le peuple arménien.

LOUIS MERMAZ
Président du Groupe socialiste de l'Assemblée Nationale

**

Profondément attristés par le malheur qui frappe vos frères d'Arménie, nous vous assurons de la solidarité de l'Assemblée Nationale. Nous souhaitons que notre pays ait la possibilité d'apporter aide et secours d'urgence aux victimes.

GROUPE D'ETUDES SUR LA QUESTION ARMENIENNE
MICHEL SAPIN
Assemblée Nationale

**

René Rouquet, maire d'Alfortville, député du Val de Marne, profondément ému de la catastrophe qui touche l'Arménie, tient à exprimer, au nom de tous les Alfortvillais, sa solidarité avec les Arméniens: la ville d'Alfortville contribuera par tous les moyens à l'organisation de l'aide aux victimes.

**

Պարզ է որ հակառակ մեր ջանքերուն, անկարելի է, որ ամբողջական ըլլայ մեր տեղեկատուութիւնը։ Ֆրանսական թերթեր 4 - 5 - 6 էջ կը նուիրեն, մենք պարտինք առաւելագոյնը ընել՝ նուազագոյնին մէջ, յաւելեալ գուտ հայկական լուրերը։

Հաւանաբար նախընտրելի է չորակել կարգ մը քաղաքական դէմքերու եւ լրագրողներու այն խորհրդածութիւնը, ըստ որուն այս աղէտը կրնայ ծառայել վերջ տալու առեւտրական մթնոլորտին որ կար Կովկաս։ Այլ խօսքով՝ այնպիսի մեծ դժբախտութիւն մը եկաւ հայ ժողովուրդի գլխուն, որ ալ կը մոռնայ Ղարաբաղը եւ կը լռէ։

Այսօրուան համար վերջացնենք, Լիպերասիոնի մէջ Վերոնիք Պրոքարի ստորագրած թղթակցութեան սկիզբի տողերով. —

«Est-ce la malédiction? Je ne sais pas». Arpik Missakian, directrice d'*Haratch*, le plus vieux quotidien en langue arménienne de France dont la réputation dépasse largement l'Hexagone, n'avait plus le goût hier de faire des commentaires. «Je reviens d'Arménie, émue, bouleversée par ce que j'y ai vu. Maintenant, j'apprends qu'un tremblement de terre a détruit 80% de Leninagan et a rayé de la carte Spitak, cette ville où venaient de trouver refuge 60% des Arméniens fuyant les pogroms azéris. Je ne sais pas quoi dire.» La communauté arménienne de France hier, déjà peu bavarde, prenait le deuil en silence. Pour elle, «trop, c'est trop».

ՆԻՒ-ԵՈՐՔԻ ՑՈՅՑԸ ԵՒ ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Կորպաչովի Նիւ-Եորք գտնուած ատեն, Չորեքշաբթի օր, Թորգոմ Եպիսկոպոսի առաջնորդութեամբ եւ երեք կուսակցութեանց ու բոլոր կազմակերպութեանց մասնակցութեամբ, ցոյց մը կատարուեցաւ ՄԱԿ-ի մօտ խորհրդային դեսպանին բնակութեան մօտ։ Կը մասնակցէին նաեւ Մեսրոպ Արք., Վաչէ Արք., Գիւտ Արք., Նորվան Եպիսկ., Վազգէն Արք., Տաթեւ Եպիսկոպոս։

Ժամը 18-ին շուրջ 300 հոգի ներկայ էին արդարութիւն պահանջելով Ղարաբաղի համար։ Ապա, Ս. Վարդան Եկեղեցւոյ հրապարակը, 1500 հոգի մոմերով հսկում կատարեցին։ Խօսք առաւ Նիւ-Ճըրզիի երեսփոխան ժողովի նախագահ՝ Ջարլզ Կ. Հայթայեան։ Անգլերէն եւ հայերէն շատ յուզիչ ելոյթ մը ունեցաւ Թորգոմ Արք. որ անդրադարձաւ Ղարաբաղի, Սումգայիթի եւ ահաւոր երկրաշարժին։ Երեկոյեան հեռատեսիլը լայն արձագանգ տուաւ։

Հինգշաբթի առաւօտ ժամը 10-ին Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պատգամաւորութիւն մը կ'ընդունուէր ՄԱԿ-ի մօտ խորհրդային ներկայացուցչութեան կողմէ, Կորպաչով մեկնած ըլլալով։ Պատուիրակութիւնը կազմուած էր հետեւեալ հոգեւորականներէ՝ Թորգոմ Արք., Վաչէ Արք., Վազգէն Արք., Գիւտ Արք., Նորվան Եպիսկ., Տաթեւ Եպիսկ. եւ զիրենք կ'ընդունէին Ալ. Եակովլիեւ (ատենապետ Խորհրդային Միութեան մի-ջազգային գործերու եւ Կորգի Շահնազարով։ Այս տեսակցութեան ընթացքին քննարկուած են երկու հիմնական հարցեր, որոնք կը յուզեն հայ ժողովուրդը. —

Ա.— Ղարաբաղի հարցը, որու առընչութեամբ պատուիրակութիւնը կը յայտնէր իր լուրջ մտահոգութիւնը, Հայերու պարտադրուած գաղթին առթիւ, շեշտը դնելով նաեւ այն պատմական անարդարութեան վրայ, որ գործուած է Ղարաբաղի նկատմամբ, զայն չկցելով Հայաստանի։

Բ.— Հայաստանի երկրաշարժին հետեւանքով ստեղծուած կացութեան եւ անհրաժեշտ անմիջական օժանդակութեան, որ պէտք է հասնի. Եակովլիեւ վստահեցուցած է որ Խորհրդային Միութիւն ամէն կերպ պիտի դիւրացնէ բոլոր օգնութիւններու առաքումը։

Այս առթիւ նաեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հեռաձայնային հաղորդակցութեամբ յայտնած էր թէ մեռեալներու թիւը 70 հազար է եւ վիրաւորներու թիւը՝ 15.000, ճշդելով վնասուած քաղաքներու անունները։ Կաթողիկոսը կոչ ըրած է նաեւ Սփիւռքի որպէսզի օգնութեան ձեռնարկէ։

S.O.S. ARMENIE

Le Comité S.O.S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

Un compte spécial vient d'être ouvert uniquement reservé à l'entraide pour l'Arménie, à la B.N.P. Champs Elysées sous le N° 07447817.

Les chèques libellés exclusivement au nom de S.O.S. ARMENIE ou les dons en espèces peuvent aussi être remis ou envoyés à «Haratch».

**

Dons de sang

Toutes les personnes pouvant donner leur sang doivent s'adresser aux centres de transfusion de leur localité ou de leur département, en précisant que ce don est fait dans le cadre de la catastrophe qui vient de s'abattre sur l'Arménie.

Պր. Գառնիկ Ամատունեան,
Տէր եւ Տիկին Ժաք Պենվէնիսթ,
Օր. Անահիտ Փաստրմաճեան,
եւ ընտանեկան պարագաները ցաւով կը ծանուցանեն իրենց կնոջ, մօր եւ մօրաքրոջ՝

ՏԻԿԻՆ ԳԱՌՆԻԿ ԱՄԱՏՈՒՆԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Տիրուհի Պուչուքեան)

մահը, որ պատահեցաւ Դեկտեմբեր 7-ին, 83 տարեկանին։

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 12, ժամը 13.45-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Մէզոն-Ալֆորի գերեզմանատունը։

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել։

24, Domaine de Château Gaillard
94700 Maisons-Alfort

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Փարիզի «Արշալոյս Թադէոսեան» մասնաճիւղի բոլոր խաչուհիները խորին ցաւակցութիւն կը յայտնեն ընկերուհի՝ Լուիզ Զաքեանին եւ համայն ընտանեկան պարագաներուն, իրենց մօր եւ ազգականին մահուան առթիւ։

ԼԻՈՆ
Ս. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ԿՈՄԻՏԱՍ

երգչախումբի 25-ամեակը Շաբաթ, Դեկտեմբեր 10, ժամը 21-ին Եկեղեցւոյ սրահը, հովանաւորութեամբ՝ Լիոնի Հայ Ազգային Միութեան, եւ նախագահութեամբ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Գեղարուեստական ճոխ բաժին։

Մուտքը ազատ է։

—ԼՕԹՕ—

Սէն-Ժերոմի Կապոյտ Խաչի Զ. Շանթ մասնաճիւղը կը կազմակերպէ վիճակախաղ (լոթօ) հետեւեալ օրերը. —

Դեկտեմբեր 18, Կիրակի, կէսօրէ վերջ, ժամը 3-ին, Թաղիս Ս. Սահակ-Մեսրոպ Եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ։

LES AMIS DE LA FONDATION MARIE NUBAR

— COMMUNIQUÉ —

Ի տես այն ծաւալին եւ ահաւորութեան զոր ստացաւ հայ ժողովուրդին պատահած աղէտը, Մարի Նուպար Հաստատութեան Բարեկամները որոշած են Ուրբաթ, Դեկտեմբեր 9-ի ճաշին հասոյթին մեծ մասը յատկացնել Հայաստանի համար գնուելիք անհրաժեշտ պիտոյքներուն։ (Հասոյթը, սովորաբար, վերապահուած է ուսանողներու)։

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ԼԻՈՆԻ
Ս. ՅԱԿՈԲ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ԱՆՈՒԱՆԱԿՈՉՈՒԹԵԱՆ
ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻՒ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ

Կիրակի, Դեկտեմբեր 18-ին, Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Անուանակոչութեան տօնին առթիւ Եպիսկոպոսական պատարագ կը մատուցուի։

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ

Յաւարտ պատարագի կը կատարուի Մատաղօրհնութիւն եւ հոգեհանգստեան պաշտօն, եկեղեցւոյս վախճանեալ հոգեւորականներու, հանգուցեալ բարերարներու, եւ սատարողներու հոգիներուն համար։

Պատարագի բազմաձայն երգեցողութիւնը կը կատարէ եկեղեցւոյս Կոմիտաս երգչախումբը, ղեկավարութեամբ՝ Պր. Յովհաննէս Պէրպէրեանի։

Ժամը 12.30-ին, Ազգային Տան սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ ժողովրդական ճաշ, որու ընթացքին յանուն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Գնահատական Գիր կոնդակներ պիտի յանձնուին Պ.Պ. Արթիւր Պասմէնի, Ժորժ Մամասի եւ Վարուժան Աճէմեանի, ի վարձատրութիւն իրենց երկարամեայ ծառայութեան։

Անոնք որոնք կը փափաքին մասնակցիլ ճաշին, կրնան արձանագրուիլ եկեղեցւոյս Դիւանատունը։

Ճաշագինն է՝ 120 ֆրանք։

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ. — Վասպուրականի Ցեղթական Հերոսամարտի 74-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, Մարտ 12, Վասպուրական սրահի մէջ, նուիրուած՝ Արամ-Մանուկեանի մահուան 70-ամեակին։

CAROUN ԳԱՐՈՒՆ

CAROUN
25, rue Paul Vaillant-Couturier
CLAMART
TÉL. : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES
TRAITEUR
ÉPICERIE FINE

Տօնական օրերը կը մօտենան

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ. — Ամէն տեսակի լիցք (միսով թէ ձէթով)։

■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հերիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մուբէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան եօթը տեսակ անուշեղէն

* ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ *

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՉՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

Pour satisfaire encore mieux notre clientèle, nous nous sommes dotés d'une cuisine de 85m² avec une installation moderne.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 13

MARDI
13 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.902 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 64e ANNEE — No 16.902

ՄԵՌԵԱԼՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ 70-ԷՆ 100 ՀԱԶԱՐ ԵՒ ՄԷԿ ՄԻԼԻՈՆ ԱՆԱՊԱՍՏԱՆ

ՕԳՆՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՀԱՍՆԻ ԲԱՅՑ ՏԵՂԻՈՅՆ ՎՐԱՅ ԱՆԿԱԶՄԱԿԵՐՊ ՎԻՃԱԿ

ԿՈՐԲԱՉՈՎ ԼԵՆԻՆԱԿԱՆ, ՍՊԻՏԱԿ ՈՒ ԿԻՐՈՎԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼԵՑ ԱՊԱ՝ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ ՍԱՍՏԵՑ «ՀԱՅ ԱՐԿԱԾԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ»

ԲԱՆԱԿԸ ԿՈՊՏՕՐԷՆ ԿԸ ՑՐՈՒԷ ՑՈՅՑ ՄԸ 5 ՀՈԳԻԻ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԵՆԷՆ ԵՏՔ

ԼՈՒՍԱՐԳԵԼՆ ԱԼ ՉԷ ՎԵՐՑԱԾ...

ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՍՆՈՂ ԵՐԿՈՒ ՕԴԱՆԱՒԵՐ ՋԱԽՋԱԽՈՒԵՑԱՆ

Ըսինք արդէն, դժուար է, եթէ ոչ անկարելի ամփոփել բոլոր լուրերն ու արձագանգները պատահած աղէտին վերաբերեալ: Աւելորդ իսկ է անդրադառնալ անոր աննախընթաց բնոյթին: Ոչ մէկ երկրաշարժ, ցարդ, այս հսկայ համեմատութեամբ զոհ տուած է եւ Ամերիկացիներէն սկսեալ, բոլորը կ'ամբաստանեն շինութիւնները, որոնք ոչ միայն չէին նախատեսուած երկրաշարժային երկրամասի մը պարտադրած կանոններուն, այլեւ չէին համապատասխաներ իսկ սովորական շէնքերու անհրաժեշտ տոկունութեան: Արեւմտեան մամուլէն դուրս, այս առնչութեամբ ամէնէն մեծ աղմուկ հանողը ու բանավէճ ստեղծողն է Խորհրդային Միութեան համայնավար երիտասարդութեանց պաշտօնաթերթը՝ «Կոմսոմոլսկայա Պրաւդա», որ առաւելաբար տեղեկատուութիւնն բնոյթ թերթն է նաեւ: Իր թղթակիցն է որ աղէտէն քանի մը ժամ յետոյ հասած է տեղւոյն վրայ: Ան եւ հայ օրաթերթեր կը շեշտեն այն անհոգութիւնը զոր ցոյց տուած են խորհրդային եւ հայկական իշխանութիւնները, որոնք թոյլ տուած են վատորակ բարձրայարկ շէնքերու շինութիւնը, որոնք անընդունելի են երկրաշարժային շրջանի մը համար: Մնաց որ մասնագէտներ տարիներէ ի վեր ազդարարութիւններ ըրած են այդ ուղղութեամբ:

Օժանդակութիւնը կը հասնի աշխարհի բոլոր կողմերէն եւ Խորհրդային Միութիւն ոչ մէկ խտրութիւն կը դնէ, ընդունելով նոյնիսկ որ Իսրայելեան երկու զինուորական օդանաւեր օգնութեան փութան, մինչ դիւանագիտական յարաբերութիւն իսկ չունի այդ երկրին հետ: Առաջին հասնողները եղան Ֆրանսացի մասնագէտները, ինչպէս ըսինք եւ Կորբաչով ալ, որ Շաբաթ եւ Կիրակի, Լենինական, Սպիտակ, Կիրովական կը գտնուէր կնոջը հետ, առաջին առթիւ շնորհակալութիւն յայտնեց Ֆրանսական օգնութեան: Կարելի եղած էր շուրջ 1500 վիրաւոր գտնել փլատակներու տակ, թէեւ վերամբարձ մեքենաներու (կռիւ) անբաւարարութիւնը չըսելու համար չգոյութիւնը մեծ վնաս բերած է: Կը պարզուի նաեւ որ հայկական եւ խորհրդային առաջին օժանդակութիւնները, հետեւանք, հաւանաբար, խուճապին, մեծ յապաղում արձանագրած են եւ պատճառ եղած որ ողջ մնացածներ չփրկուին: Ֆրանսա, յաջորդաբար, Հինգշաբթիէն ետք բազմաթիւ օդանաւեր ղրկեց, բժշկական կազմածներով, մասնագէտ փրկարարներով (Շաբաթ գիշեր մեկնեցաւ նաեւ Տոքթ. Իվ Թերնոն) եւ մեծաքանակ դեղորայքով: Նմանօրինակ առաքումներ կատարած են եւ կը շարունակեն կատարել Միացեալ Նահանգներ, Մեծն Բրիտանիա, Զուիցերիա (Կարմիր Խաչը 12 օդանաւ կը ղրկէր Ուրբաթ օր), Պելժիա, Իտալիա, Գանատա, Գերմանիա, Ճափոն, Թուրքիա, Հոլանտա, Շուէտ, եւայլն, եւայլն: Մարսէյլէն երկու օդանաւեր մեկնած էին Շաբաթ եւ Կիրակի փոխադրելով նաեւ սնունդ եւ հագուստեղէն, մինչ Մարսէյլի քաղաքապետը՝ Փրոֆ. Ռ. Վիկուռու, որ ջղավիրաբոյժ է, կը մեկնէր Երկուշաբթի առաւօտ մասնագէտ բժիշկներու խումբի մը (7 Հայեր նաեւ) գլուխը: Չենք կրնար թուել բոլորը, ոչ ալ տալ բոլոր հայ բժիշկներու անունները, հասկնալի պատճառներով: Կարեւորը, եւ կը յուսանք որ այս անգամ գոնէ, ոչ ոք՝ կազմակերպութիւն թէ անհատ, ինքնացուցադրութիւն կրնայ հետապնդել, եթէ առնուազն ամօթի զգացում մը կը պահէ: Մասնագէտներով լեցուն օդանաւ մըն ալ մեկնած էր Շաբաթ օր Լիոնի օդակայանէն: Ֆրանսայի բոլոր քաղաքները արտակարգ օժանդակութեան սպասարկութիւններ բացած են, նաեւ հանգանակութեան համար յատուկ հաշիւներ: Նոյնը ըրած են եւրոպական բոլոր երկիրները: Անգլիական մամուլը նաեւ լայն արձագանգ կուտայ եւ Կիրակի օրուան (Դեկտեմբեր 11) «Օպզէրվըր»ը կ'արձագանգէր մանրամասնօրէն ականատեսներու առաջին վկայութեանց: Հոն ալ կը շեշտուէր այս ահաւոր ողբերգութեան ամէնէն ողբերգական մէկ իրողութիւնը՝ մեռեալներու մեծամասնութիւնը երախաներ են: Բոլորն ալ — դպրոցականներ թէ ուսանող — դասի էին այդ ժամուն (11.41), այլ խօսքով Հայ ժողովուրդին եկած այս հարուածը ոչ միայն իր ներկան խորտակեց, այլ նաեւ իր ապագան, քանի հայ մանուկն է մե՛ր ապագան: Սթելլա Գրիգորեան, 27 տարեկան, որ Լենինականէն Երեւանի Զուարթնոց օդակայանը կը հասնէր, յայտարարած է լրագրողներու «մեծ թիւով մարդիկ հեւ ի հեւ կ'աշխատին, բայց չեն գիտեր իսկ ի՛նչ ընել»: 5000 վիրաւորներէ որոնք առաջին առթիւ հասած են Երեւան 90-ը՝ անմիջապէս մեռած են: Շատեր փոխադրուած են այլ քաղաքներու հիւանդանոցներ՝ Մոսկուա, Կիեւ, Մինսկ, Թիֆլիս, եւայլն, եւայլն: Բայց պատահածին տարողութիւնը այնքան մեծ է, որ ոչ մէկ դարման բաւարար է: Յետոյ, անկազմակերպ վիճակը կը խանգարէ հասած օգնութիւններու արագ արդիւնաւորումը: Անկազմակերպութիւնը, որոշ չափով հասկնալի է, եթէ ոչ արդարանալի, քանի աղէտին ծաւալը շատ վեր է Երեւանի իշխանութեանց կարողութենէն: Առաջին թղթակիցները, որոնք Երեւան հասած են առաւելաբար կը ծանրանան այս խառնակ վիճակին վրայ: Երեւանի հիւանդանոցը ծայրէ ծայր լեցուն է, նրբանցք, բակ, նկուղ, ամէն կողմ հազարաւոր վիրաւորներ եւ մեծ մտահոգութիւնը նաեւ այն է, որ 24 – 48 ժամ ետք երեւան կ'ելլեն երկրորդական հիւանդութիւններ, որոնց գլխաւորը կը վերաբերի երիկամունքներու եւ հոն հասած բժիշկները կը հաստատէին որ արուեստական երիկամունքի չգոյութիւնը ինչպէս նաեւ տիալիզներու պատճառ կ'ըլլայ որ բազմաթիւ երիտասարդներ մեռնին 2 – 3 օրէն: Այս ուղղութեամբ «աշխարհի բժիշկներ»էն ոմանք Երեւանէն կոչ մը ըրած են ստիպողաբար հարկ եղած գործիքները հայթայթելու համար: Անոնք դեռ կը շեշտեն՝ «այսպիսի բան չէինք տեսած»: Նոյնն է կարծիքը այն միւս հրշէջներուն, որոնք Մեքսիքա եղած էին եւ կը բաղդատեն:

Ինչպէս ըսինք, անկարելի է լրիւ տեղեկատուութիւն մը ընել: Կը ջանանք, կարելիութեան սահմաններուն մէջ, արձանագրել կարեւորագոյնին:

Մեռեալներու թիւը, պաշտօնապէս, 70 հազարի հասած էր Երկուշաբթի առտու, ըստ Առողջապահութեան խորհրդային նախարարին եւ մէկ միլիոն էր անապաստաններու թիւը:

Կորբաչով եւ կինը Երեւան հասած էին Շաբաթ օր, եւ նոյն օրը կը փութային Լենինական, Կիրակի ալ՝ Սպիտակ եւ Կիրովական: Սկիզբը, Կորբաչով խոր ցաւ յայտնած է (նաեւ հեռատեսիլէն), յուզումը արտայայտելով, ընդունելով որ ինչ որ կը տեսնէ ահաւոր է եւ չէր կրնար երեւակայել պատահածին տարողութիւնը, չէր ժխտեր թէ միջոցները անբաւարար են եւ կրկին կոչ կ'ընէր միջազգային օժանդակութեան: Բայց, Կորբաչովի «վիշտը» այս աղէտին ի տես երկար չէր տեւեր եւ բոլորովին ուրիշ Կորբաչով մըն է, որ կը յայտնուէր հեռատեսիլէն (կարելի էր տեսնել նաեւ Փարիզ, Կիրակի իրիկուն) ջղագրգիռ, որ կը սաստէր Հայերը: Արդարեւ Խորհրդային Միութեան ամենազօր պետը, Երեւանի մէջ, կը նախագահէր ժողովի մը, որուն կը մասնակցէին Ատրպէյջանի (անընդունելի է մեզի համար որ Վէզիրով ոտքը Երեւան կոխէ...), Վրաստանի Ա. քարտուղարները, ինչպէս նաեւ խորհրդային վարչապետը՝ Ռիժկով եւ Պաշտպանութեան նախարարը՝ զօր. Եազով: Ըստ ԹԱՍ-ի օրակարգը երկրաշարժն էր եւ շուտափոյթ օգնութեան հարցը, բայց ինչպէս կ'երեւի աւելի կարեւոր համարուած է խօսիլ «քաղաքական արկածախնդիրներ» որակել այն Հայերը, որոնք կ'օգտագործեն (եղեր) երկրաշարժը ազգայնամոլ նպատակներով, Լեռնային Ղարաբաղի հարցով: Փորձելով նաեւ ճնշում բանեցնել Ատրպէյջանի կառավարութեան վրայ ու բռունցքը սեղանին զարկած է «կը բաւէ՛» պոռալով:

Կը բաւէ՛: Ատիկա մենք պէտք է ըսենք Միխայիլ Սերգէեւիչ Կորբաչովի, որ գոնէ այս օրերուն, նախընտրաբար կրնայ լռել Արցախի հարցին կապակցութեամբ եւ քով քովի չնստեցնել Հայն ու Ազերին, երբ Բաքուի փողոցներուն մէջ մոլեռանդ երիտասարդներ կը պարեն եւ կրակի կուտան մեկնած Հայերուն տուները:

Կորբաչով սպառնալիք ալ ըրած է «պիտի ձերբակալենք»: Առնուազն «պիտի»ն աւելորդ էր, քանի որ արդէն իսկ, Շաբաթ օր, ձերբակալուած էին Ղարաբաղ Կոմիտէի հինգ անդամները, որոնց չորսը երեսուն օր բանտարկութեան դատապարտուած են, բացի Աշոտ Մանուչարեանէ, որ ազատ արձակուած է երեսփոխանական իր անձեռնմխելիութեան շնորհիւ: Այս ձերբակալութիւններուն դէմ բողոքելու համար քանի մը հարիւր հոգի հաւաքուած են ցոյց մը ընելու, բայց բանակը կոպտօրէն միջամտած է եւ նոյնիսկ վիրաւորած կիներ: Լուսարգելն իսկ չէ վերցած:

Կայ նաեւ հայ երախաներու պարագան: Ըսուեցաւ թէ 10–էն 25 հազար մանուկ-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՆԱԽԱՏԵՍԵԼ ԵՒ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼ՝ ՎԱՂԸ

Ամբողջ աշխարհի աննախընթաց փութկոտութեամբ կը հասնի մեր տարաբախտ ժողովուրդին օգնութեան: Անկասկած, երկրաշարժը, հակառակ իր սարսափազդու տարողութեան, պիտի չբաւէր այս արտակարգ շարժումին, եթէ մօտ տասը ամիս է, ամբողջ աշխարհի հետեւած չըլլար այս նոյն ժողովուրդին տարած օրինակելի պայքարին իր պուտ մը հողը վերստանալու համար, մանաւանդ անոր տրուած ժխտական պատասխանին:

Բայց նման յուզումներ կարճատեւ են: Թողունք որ աշխարհի իր առաւելագոյնը ընէ այսօ՛ր: Իսկ մենք, այսօրէն զատ, պէտք չէ մոռնանք, անտեսենք՝ վաղը: Քաղաքներ պէտք է վերաշինուին (ԵՒ ՏԱՐԲԵՐ ՁԵՒՈՎ), մէկ միլիոն անապաստան մնացած Հայեր պէտք է վերագտնեն բնակարան մը: Պէտք է նոր տեսակի Սփիւռք մը չստեղծուի Խորհրդային Միութեան այլ Հանրապետութիւններու կամ արտասահմանի մէջ: Ուրեմն դրամահաւաքի թափը պէտք է շարունակուի, նոյնիսկ պարտադրուի: Ըսել կ'ուզենք, որ ամբողջ տարուան ընթացքին, 1989 Յունուար 1-էն Դեկտեմբեր 31, առնուազն, S.O.S. ARMENIE-ի հաշւոյն վրայ, ամէն ամիս պէտք է Հայերը իրենց եկամուտին մէկ մասը տան, մնայուն կերպով եւ Prélèvement automatique-ի դրութեամբ որպէսզի չմոռցուի: Կը բաւէ որ, այս խուճապի օրերէն անմիջապէս յետոյ, պատրաստուին համապատասխան թուղթեր, ղրկուին կամ յանձնուին Հայերու եւ անոնք հոն յանձն առնեն որոշ գումար մը տալ, ամէն ամիս: Կը խորհինք որ Փարիզ ստեղծուած մարմինը, անմիջապէս որ կարենայ, կը կազմակերպէ այս կենսական հարցին գործադրութիւնը:

«ՆՈՐԸՆԾԱՅ ՊԱՏԳԱՄԱԽՕՍԻ ՀԻՆ ՄՏՔԵՐԸ»

Արցախեան հարցին այնքան հրատապ սա շրջանին չոր ու ցամաք տեղեկատուութենէն անդին, հակազդեցութիւններու, կարծիքներու, վէճերու անդրադարձումով մամուլի պարտականութիւնը լիովին կատարող երկու անուններ են «Երեկոյեան Երեւան»ը եւ «Սովետական Ղարաբաղ»ը: Ցաւալին այն է որ երկու թերթերն ալ միայն բացառութեան պարագաներու մէջ Սփիւռք կը հասնին:

«Սովետական Ղարաբաղ»ի այս ձեւով հասած քանի մը օրինակներէն Նոյեմբեր 24-ի թիւին մէջ Նուարդ Աւագեան վերի խորագիրը կրող իր յօդուածով կը պատասխանէ, ինքզինք «ղարաբաղագէտ» հռչակած Պոլոնսկիի մը, որուն գրութիւնը հրատարակուեր է «Բակինսկի րաբոչի» (բաքուցի բանուոր) թերթին մէջ:

Պոլոնսկի ըսած է. – «ԼՂԻՄ-ը ստեղծուած է ժողովուրդի ցանկութեամբ եւ համաձայն անոր կամքի արտայայտութեան». «այդ ո՞ր ժողովուրդին ցանկութեամբ սակայն» հարց կուտայ Ն. Աւագեան ու խօսիլ կը բողոքէ Արցախի ներկայ կնճիռը հոն մինչեւ այսօր գործուած տնտեսական ու ընկերային սխալներով բացատրելու մօտեցումին. սխալներ կամ թերութիւններ որոնցմէ «տուժել է իւրաքանչիւր մարզի եւ՛ հայ եւ՛ ադրբեջանական բնակչութիւնը» ըստ Պոլոնսկիի: Ն. Աւագեան թուական տուեալներով կը հերքէ այդ եթէ ոչ նենգամիտ, այլ միամիտ մօտեցումը. 1923-էն քանամեակ մը ետք Հայերու թիւը կրճատուած է 17,1 տոկոսով, Ադրբեջանցիներունը՝ աճեցած 27,7-ով: Մեծ պատերազմին 45 հազար Ղարաբաղցիներ ճակատ մեկնած են, որոնց մէջ Ադրբեջանցիներ միայն 3 տոկոս կը կազմեն, հակառակ որ ընդհանուր բնակչութեան 10%-ը կը բաղկացնէին...: «Ո՞վ է արել դա, ինչի՞ համար է արուել» հարց կուտայ Ն. Աւագեան. ու կը շարունակէ. – «1913-ին Շուշիի հայ բնակչութիւնը կազմում էր գրեթէ 60 հազար, իսկ 1926-ին նրանից մնացել էր 10 հազարանոց մի բեկոր միայն ... իսկ ձեզ յայտնի՞ է թէ Լեռնային Ղարաբաղում 1926-ից 1980 ինչպէս են «անհետացել» 85 գիւղական բնակավայրեր»:

«Լեռնային Ղարաբաղի հայ երիտասարդութիւնը գիտատեխնիկական լայն կողմնորոշում ունի: Ինչո՞ւ մարզում չկան գիտատեխնիկական առաջընթացը բնորոշող ճիւղեր, ուսումնական հաստատութիւններ: Արդեօ՞ք ոչ նրա համար որ մտաւորականութիւնը իր կարողութիւնների իրացման բնական պահանջից մղուած, ի վերջոյ թողնի – հեռանայ բընօրրանից» կ'եզրակացնէ Ն. Աւագեան, ու կը շեշտէ. – «այդքանից յետոյ ասել թէ ստալինիզմից, լճացումից Լեռնային – Ղարաբաղում տուժել են եւ՛ Հայերը, եւ՛ Ադրբեջանցիները, առնուազն փաստի նենգափոխում է նշանակում»:

«Սովետական Ղարաբաղ»ի յօդուածագիրը կը մէջբերէ Մ. Կորբաչովի այն խօսքը, թէ ոչ մէկ հարց կարելի է միակողմանիօրէն լուծուած համարել ... եւ ասիկա կը վերաբերի նաեւ ազգային հարցին: Նոյն կարծիքը չի բաժներ սակայն Պոլոնսկի որ գրած է. – «երկրի չափով այդ այդպէս է, բայց Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ կայացուած է կշռադատուած եւ անշրջելի, վերջակէտող որոշում»: Ասիկա Յուլիս 18-ի որոշումն է, զոր, ինչպէս կ'ըսէ Ն. Աւագեան, Պոլոնսկի կայծակէ մտրակ դարձուցած, հաճոյքով կը թափահարէ մեր գլխուն: Վերջնական լուծումի անոր գոհունակութեան յօդուածագիրը կը հակադրէ տնտեսական գիտութիւններու տոքթէօր՝ Վ. Շէյնիսի այն տողերը ուր կ'ըսուի. – «ես խորապէս կը հաւատամ, որ ադրբեջանական ժողովուրդը կրնայ գիտակցիլ ... որ լաւ է տանդ քով լաւ բարեկամ ունենաս, քան հոն թշնութեամբ ուրիշ ժողովուրդ մը պահես»:

Սակայն Պոլոնսկի նման գաղափարներու ակունք կախեալ մէկը չի թուիր ըլլալ. ան տակաւին կը ճառէ անամէջ ու ժամանակավրէպ կաղապարներով. – «բանակնութեան ձայնին անսալով կրնանք, այլն մեր պարզ պաշտօն ... վերջին տարիներուն ... տարաձայնութիւններուն ու խորքացման. կրնայինք կեանքը դարձնել աւելի պայծառ, աւելի լիարիւն»: «Իբրեւ թէ, կը գրէ Ն. Աւագեան, – Լեռնային Ղարաբաղում նախկինում ամէն ինչ եղել է պայծառ ու լիարիւն...»:

Ն. Աւագեան Պոլոնսկիի չեզ տրամաբանութեան դէմ կը գործածէ վերջապէս իր ամենէն ամուր փաստը. – «ազգամիջեան յարաբերութիւններին նուիրուած Կենտկոմի պլենումը դեռ առջեւում է. եւ արցախահայութիւնն էլ հակասովետական, հակասահմանադրական ոչինչ չունի բարձրացրած պրոբլեմի մէջ, նա իր ազգային ինքնորոշման իրաւունքն է պահանջում եւ յոյս ունի, որ այն, այո, պիտի ստանայ իր արդարացի լուծումը: Այստեղ էլ այլընտրանք չի կարող լինել: ... Նման հարցերում դատաւորի դերը կը կատարի Նորին մեծութիւն ժամանակը»:

Այսօր երբ Հայերու դէմ ղանդուածային նոր ջարդեր ու աքսոր ժամանակավրէպ դարձուցած են արդէն վերի «երկխօսութեան» մէջ բռնուածներուն մեծ մասը, այս ամփոփ անդրադարձը աւելի կը միտի գաղափար մը տալու տակաւին տիրող մտայնութիւններու եւ մամուլի ժամանակակից ըմբռնումին մասին. ըմբռնում, որ որոշ յապաղումով տիրեց Հայաստանեան մամուլին:

Իսկ «այստեղ էլ այլընտրանք չի կարող լինել» հաստատակամ յայտարարութիւնը Ն. Աւագեանի, ներկայ ընթացքով պէտք է երկար տեւէ Հայուն անընդհատ նորանոր որոշումներու, կարգադրութիւններու դիմաց, մինչեւ որ Նորին մեծութիւն ժամանակը կատարէ արդար դատաւորի իր դերը:

Ա. ԹՈԹՈՅԵԱՆ

Սուրիահայ նամակաբանի

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՇԱԲԱԹԸ ՀԱԼԷՊԻ ՄԷՋ

Հոկտեմբերեան մշակութային աւանդական ձեռնարկներու շրջագծին մէջ, Համազգայինի Սուրիոյ Շրջանային վարչութիւնը այս տարի Հոկտեմբեր ամսուան վերջին շաբաթը յայտարարեց Հայ Մշակոյթի Շաբաթ եւ առ այդ՝ կազմակերպեց մշակութային ձեռնարկներու շարք մը, Հալէպ հրաւիրելով լիբանանահայ մտաւորականներ ու գործի մղելով միութեան Սուրիոյ շրջանի մասնաճիւղերն ու միաւորները:

«Մշակոյթը ճանապարհ յաղթանակի» նշանաբանով կազմակերպուած սոյն ձեռնարկներուն առաջինը դասախօսութիւն մըն էր, որ տեղի ունեցաւ Հոկտեմբեր 22-ի երեկոյեան, Ն. Ազրալեան Մշակոյթի Տան մէջ, նիւթ ունենալով «Հայ մշակոյթը իբրեւ ինքնուրոյն երեւոյթ»: Օրուան բանախօսը, Պէյրութի Ազգ. Լեւոն եւ Սոֆիա Յակոբեան Գոլէճի տնօրէն՝ Կարօ Յովհաննէսեան շուրջ մէկ ժամ խօսեցաւ հայ մշակոյթի ինքնատպութեան եւ իւրայատկութիւններուն վրայ, շեշտելու համար, թէ չորս հազարամեակներու պատմութիւն ունեցող մեր ժողովուրդը գոյատեւած է շնորհիւ իր չհամակերպելու բնազդին: Մէկէ աւելի օրինակներ ալ մէջբերելով, Պր. Յովհաննէսեան դիտել տուաւ թէ Հայաստան իբրեւ քաղաքակրթութիւններու խաչմերուկ՝ կրելով հանդերձ, օտար մշակոյթներու ազդեցութիւնը, ամբողջովին հայացուցած է զանոնք, իր ծոցին մէջ ձուլելով բարիի, գեղեցիկի եւ օգտակարի համադրուած չեչտուածութիւն մը:

Լիբանանահայ բանախօսը յաջորդ օրերուն հանրութեան ներկայացաւ նաեւ գրական բնոյթի երկու դասախօսութիւններով: Անոնցմէ առաջինը՝ գեղարուեստական վերլուծում մըն էր, արժեւորելու համար Տիրան Չրաքեանի (Ինտրա) տաղանդը: Ներկայացնելէ ետք տարաբախտ բանաստեղծին կեանքի հանգրուանները, բանախօսը կանգ առաւ 1906-ին հրատարակուած Ինտրայի «Ներաշխարհ» խորագրով արձակ բանաստեղծութիւններու հատորի առանձնայատկութիւններուն վրայ, շեշտելու համար, թէ այդ երկը ըլլալով հանդերձ փիլիսոփայական եւ գեղագիտական խորհրդածութիւններու գեղեցիկ հիւսուածք մը, կը մնայ մեր լեզուի ընդունակութիւններուն անմահ գրաւականն ու Ինտրայի բանաստեղծական տաղանդին մեծագոյն ապացոյցը:

Երկրորդ բանախօսութիւնը ոգեկոչումն էր Րաֆֆիի մահուան 100-ամեակին: Այստեղ, բանախօսը շեշտը դրաւ Րաֆֆիի պատմական եւ հայրենասիրական վէպերուն վրայ, դիտել տալով, թէ այդ երկերը հայ դասական գրականութեան բարձունքները նուաճելով մէկտեղ՝ մեծապէս նպաստեցին 19-րդ դարու երկրորդ կիսուն ծաւալած հայկական ազգային – ազատագրական շարժումներու կազմակերպման:

Մշակոյթի շաբթուան ձեռնարկներու շարքին իր առանձնայատուկ տեղը ունեցաւ նաեւ Հայաշխարհի հրատապ հարցը՝ Արցախ – Ղարաբաղեան շարժումը, որու մասին վիճաբանական ասուլիս մը կայացաւ Հոկտեմբեր 26-ին, ի ներկայութեան մեծ թիւով ունկնդիրներու: Զրոյցին մասնակցողները՝ տոքթ. Յարութիւն Գաբրիէլեան, Աստմ Ա. Քհնյ. Քէհեայեան, Տիկին Նունէ Ժամագործեան, Յակոբ Դաւիթեան, Միհրան Մինասեան, Խաժակ Մկրտիչեան, Վարդան Տէրտէրեան եւ Գրիգոր Տունկեան լայնօրէն անդրադարձան Հայաստանի եւ Լեռնային – Ղարաբաղի վերջին իրադարձութիւններուն: Անոնք տուին աշխարհագրական տեղեկութիւններ, պատմական ակնարկներ եւ ականատեսի վկայութիւններ, գըլխաւորաբար վերլուծման ենթարկելու համար հետեւեալ հարցումը. – Սփիւռքը ի՞նչ ըրաւ Ղարաբաղի համար: Ոմանք ընդգծեցին, թէ Արցախեան հարցի լուծման մէջ Սփիւռքը քաղաքական դերակատարութիւն չի կրնար ունենալ: Շեշտուեցաւ, թէ գաղութներէն կը պահանջուի զօրաւոր հիմերու վրայ դնել Հայապահպանման գործը, որ կրնայ արդիւնաւէտ ըլլալ, եթէ իւրաքանչիւր միութիւն եւ կուսակցութիւն ենթարկուի ներքին Պերեսթրոյկայի...:

Համազգայինի համար կարեւոր յաջողութիւն մը եղաւ նաեւ պատկերական տարազներու ցուցադրութիւնը, Հոկտեմբեր 29-ին, Սէրքըլ Կաթոլիկ սրահին մէջ: Այստեղ, Պատմական Հայաստանի տարբեր նահանգներու բնակիչներուն յատուկ տարազներու ցուցադրութեան առընթեր, միութեան տեղ. մասնաճիւղի երկսեռ պարախումբը ներկայացուց տոհմիկ պարերու շարք մը: Միաժամանակ, Ն. Ազրալեան Մշակոյթի Տան մէջ բացումը կատարուեցաւ Համազգայինի 60-ամեայ պատմութեան նուիրուած ցուցահանդէսի մը:

Մշակոյթի շաբաթը փակուեցաւ Հոկտեմբեր 31-ին կայացած դասախօսական երեկոյով մը, որու ընթացքին Պէյրութի Սուրէն Խանամիրեան Ազգային Գոլէճի տնօրէն Յակոբ Բալըգճեանի ընդհանուր բնորոշումը կատարեց հայ մշակոյթին, յայտնելով այն համոզումը, թէ Սփիւռքի տարածքին մշակութային նահանջի ենթարկուող հայ մարդը պէտք է ամբողջականօրէն տէր կանգնի իր հայեցի նկարագրին՝ հայօրէն զգալու, հայօրէն մտածելու եւ հայօրէն արտայայտուելու անփոխարինելի եւ անփոփոխ անհրաժեշտութեամբ:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ 60-ԱՄԵԱԿԸ ԴԱՄԱՍԿՈՍԻ ՄԷՋ

Դամասկոսի փոքրաթիւ հայ գաղութը Կիրակի, Հոկտեմբեր 30-ին յատուկ հանդիսութեամբ մը նշեց Համազգայինի հիմնադրութեան 60-ամեակը, տեղւոյն հայ կաթողիկէ «Ամինեան» սրահին մէջ, ի ներկայութեան շուրջ 300 հրաւիրեալներու:

Հանդէսին բացումը կատարուեցաւ Համազգայինի 60ամեակին առիթով Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Գարեգին Բ.ի ըստ տրագրած կոնդակի ընթերցմամբ, զոր կատարեց Տիկին Արաքսի Սագաճեան: Այնուհետեւ, խօսք առաւ Միութեան Դամասկոսի մասնաճիւղի ատենապետ Ժորժ Ղազարեան, որ յիշեցնելէ ետք, թէ 60ամեակի սոյն հանդիսութիւնը կը զուգադիպի Համազգայինի Դամասկոսի մասնաճիւղի հիմնադրութեան 35ամեակին, թուումը կատարեց մշակութային, թատերական, գրական եւ այլ բնոյթի ա՛յն ձեռնարկներուն, որոնց իրագործումը յաջողութիւն մը եղած է Միութեան եւ տեղւոյն գաղութին համար:

Օրուան բանախօսուհին՝ Տիկին Մարի Պապիկեան վեր առաւ Համազգայինի 60 տարիներու կրթական եւ մշակութային ծառայութիւնները, անդրադառնալով ժողովուրդներու կեանքին մէջ մշակոյթի ունեցած կենսորոշ դերին: Ան այս առթիւ յատկապէս շեշտեց, թէ 1928, Մայիս 28-ին կեանքի կոչուած Համազգայինը հիմնուեցաւ, տարածուեցաւ ու գործեց այն հաստատ համոզումով, թէ Սփիւռքի մէջ մեր ժողովուրդին գոյութիւնը հիմնականօրէն կապուած է մշակոյթի ուժին:

Համազգայինի Սուրիոյ Շրջ. վարչութեան անունով՝ ողջոյնի խօսք արտասանեց Զուէն Սապունճեան (Հալէպէն): Գործադրուեցաւ գեղարուեստական յայտագիր մը, որուն իրենց մասնակցութիւնը բերին ՊՊ. Յակոբ Խարաճեան, Սարգիս Քէշիշեան, Տիկին Մարթա Այնթապլեան, Տիկին Սիրարփի Թամամեան, Տիկին Վանուհի Արքէլեան եւ Օր. Թալին Սագաճեան: Հուսկ, եղոյթ ունեցաւ Համազգայինի տեղական մասնաճիւղի պարմանուհիներէն բաղկացած նորակազմ պարախումբն ու նուագախումբը, խանդավառելով ներկաները:

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

60ԱՄԵԱԿ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ (ՔԱՄՓԱՆԵԸ ՖՐԷԶ)

———×———

ՄԱՐՍԷՅԼ («Յառաջ»). –

1928-էն 1933, Մարսէյլի մէջ, շնորհիւ Գրիգորիս Եպիսկ. Պալաքեանի նախաձեռնութեան, ճիգերուն եւ ապրելեան եղեռնի բեկորներուն վերականգնումի, կեանք ստեղծելու հզօր կամքին, կառուցուեցան յաջորդաբար ութ առաքելական եկեղեցիներ զանազան հայաշատ թաղամասերուն եւ քաղաքին կեդրոնը: Արդ, կը գտնուինք եկեղեցիներու 60ամեակի շրջանին մէջ: Հոկտեմբեր 16-ին, Սէն Ժերոմի Ս. Սահակ Մեսրոպ եկեղեցին է որ բացաւ, փայլուն կերպով, տօնախմբութիւններու շարքը: Վեց շաբաթ յետոյ, Նոյեմբեր 27-ին, Քամփանեը Ֆրէզի Ս. Կարապետ եկեղեցւոյ վարչութիւնը, իր կարգին, նշեց հանդիսաւոր կերպով իր եկեղեցւոյ այս յատկանշական տարեդարձը, հրաւիրելով Փարիզէն Արեւմտեան Եւրոպայի Հայրապետական Պատուիրակ եւ Փարիզի Առաջնորդ՝ Գիւտ Արք. Նագգաշեանը:

Գիւտ Արք. Նագգաշեան Մարսէյլ ժամանեց Շաբաթ, Նոյեմբեր 26-ին, եւ առաջնորդուեցաւ Սրբոց Թարգմանչաց Ս. Սահակ Մեսրոպ եկեղեցին ուր «Հրաշափառ» եւ «Թագաւոր Երկնաւոր» շարականներու երգեցողութեամբ, շրջապատուած Յակոբ Եպիսկ. Վարդանեանէ, Մարսէյլի եկեղեցիներու հոգեւոր հովիւներէ, դպիրներէ եւ սարկաւագներէ, մուտք գործեց եկեղեցին եւ կատարեց իր գոհաբանական աղօթքը: Յակոբ Եպիսկ. Վարդանեանի բարի գալուստի արտայայտութիւններուն պատասխանեց շնորհակալութեան խօսքերով, յայտնեց սրտի իր ուրախութիւնն ու գոհունակութիւնը, մաղթեց բոլորին առողջութիւն, ոյժ եւ կարողութիւն, շարունակելու համար իրենց եկեղեցանուէր եւ ազգաշէն ծառայութիւնները: Ապա, ի պատիւ Արքեպիսկոպոսին, տրուեցաւ ընթրիք մը եկեղեցւոյ Մշակութային Կեդրոնի Ա. Զըրբաշեան սրահը:

Կիրակի, Ս. Կարապետ եկեղեցին ապրեցաւ իր յիշատակելի օրերէն մին: «Հայկական բլուր»ը մագլցող նեղ ճամբան, ամէն դարձուածքին, քիչ մը աւելի կը նեղնար այնքան կառքերը իրարու ետեւ շարուած էին: Խուռներամ ժողովուրդ մը, շատեր եկած այլ վայրերէ, ամբողջովին լեցուցած էր եկեղեցին եւ բակը: Պատարագը մատոյց ու քարոզեց Գիւտ Արք. Նագգաշեան: Երգեցողութիւնը կատարեցին Սահակ Մեսրոպ երգչախումբի անդամներ ղեկավարութեամբ Խաչիկ Երլմազեանի եւ խորանին վրայ սպասարկեցին՝ Մակար քհնյ. Նաճառեան, Ա. Սարկաւագ եւ եկեղեցւոյ դըպրապետ՝ Ստեփան Պօղոսեան եւ կիսասարկաւագ՝ Քէշիշեան: Տեղի ունեցաւ հոգեհանգստեան արարողութիւն ի յիշատակ Գրիգորիս Եպիսկոպոս Պալաքեանի,

եկեղեցւոյ բարերարներուն՝ Գ. Կիւլպէնկեան, Ա. Ջրբաշեան, Խ. Տալտապանեան եւ բոլոր անոնց որոնք ծառայած, աստարած են եկեղեցւոյ պայծառութեան:

Պատարագէն յետոյ, ժամը 13·30–ին, մերձակայ ճաշարանի մը մէջ «Լ'Էրմի–թաժ», Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեան, փիլօ Ղազարեան՝ Ս. Կարապետ եկեղեցւոյ պատուոյ նախագահը եւ վարչութիւնը ընդունեցին ժողովուրդը հացկերոյթի մը տրուած ի պատիւ Գերաշ. Արք.ին եւ որուն ներկան եղան Մարսէյլի քաղաքապետ՝ փրոֆէսէօր Ռ. Փ. Վիկուռու, Նշան Ծ. Վրդ. Գարաքէհէեան՝ Մարսէյլի Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ ժողովրդապետ եւ այլ կրօնաւորներ, եկեղեցիներուն եւ զանազան միութիւնն րու ներկայացուցիչներ եւ հոծ բազմութեան մը:

Հացկերոյթը սկսաւ մէկ վայրկեան յոտնկայս լռութեամբ ի յիշատակ Կիրովականի հայ զոհերուն: Եկեղեցւոյ վարչութեան քարտուղարը՝ Շաւլի Տէվէճեան արտասանեց բացման խօսքը ընելով Գրիգորիս Եպիսկոպոս Պալաքեանի նախանձախնդրական դերը, ողեկոչեց յիշատակը հիմնադիրներուն եւ բոլոր բարերարներուն եւ ընորոշեց եկեղեցին որպէս խորհրդանիշ հայկականութեան եւ հուսկ յայտնեց շնորհակալութիւն օրուան բարձրաստիճան հիւրերուն, որոնց ներկայութիւնը բատ հաճոյք եւ պատիւ է եկեղեցւոյ վարչութեան համար: Մեթր ժաք Վարժապետեան ծանրացաւ եկեղեցւոյ ազգային նկարագրին եւ ժողովրդավար կառոյցին վրայ մատնանշելով յատկապէս եկեղեցւոյ եւ եկեղեցականներու դերը հայ հողին եւ հայրենիքին պաշտպանութեան համար երէկէն այսօր: Յետոյ, անդրադարձաւ Ղարաբաղի հարցին, վերջին արիւնալի դէպքերուն, Հայաստանի ժողովուրդի օրինակելի կեցուածքին եւ կոչ ըրաւ միասնաբար դիմագրաւելու ամէն վտանգ, ամէն փորձութիւն: Քամփանեը Փրէզի Ս. Կարապետ եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւը՝ Մակար խաչիկեր քահանայ Նաճառեան ըսելէ յետոյ թէ եկեղեցին մեր հայրենի հողն է, ներկայացուց Թաղական խորհուրդի եւ Տիկնանց Միութեան անդամները, դրուատեց անոնց կատարած աշխատանքը, յատկապէս թուեց վերջին տարիներու իրագործումները եկեղեցիէն ներս թէ դուրս:

Քաղաքապետը փրոֆէսէօր Ռ. Փ. Վիկուռու ըսաւ՝ «Ուրախութեան օր է այսօր, բայց դժբախտաբար անոր վրայ կայ շուքը ներկայ դէպքերուն որոնց զոհը եղան Ադրբեջանի մէջ ապրող Հայեր եւ ապագան զիս կը մտահոգէ: Անընդունելի է: Պէտք է պայքարիլ մեր բոլոր միջոցներով որպէսզի նման դէպքեր չկրկնուին»: Յետոյ, ըստ սովորութեան գովեց հայ գաղութը իր ընտանեկան, ընկերային առաքինութիւններուն համար եւ քաջալերեց հաւատարիմ մնալ իր անցեալին եւ մշակոյթին, չհրաժարիլ իր ազգային արժէքներէն: Գերշ Արք. Նազգաշեան զարմութին անունով շնորհակալութիւն յայտնեց քաղաքապետին ըսելով. – «Կը միանամ մեզի մեր ուրախութեան եւ նաեւ նեղութեան օրերուն, կը պահանջէք արդարութիւն, կը դատապարտէք անմարդկային արարքները. մեր համակամութեան այս արտայայտութիւններուն համար երախտապարտ ենք»: Ապա շարունակելով, հայերէն, անդրադարձաւ վերջին օրերուն ծանր դէպքերուն վրայ, որոնք կը յիշեցնեն բատ դարուն սկիզբը կատարուած ցեղասպանութիւնը, հրաւիրեց ժողովուրդը զօրավիգ կանգնիլ հայրենիքի կողքին, լսել անոնց ձայնը եւ միասնաբար պոռալ աշխարհին, մեր ցաւերոյթը: Գերշ Արքեպիսկոպոս իր խօսքը աւարտելով ըսաւ. – «Ս. Կարապետը, ուխտի Սուրբ մըն է, նաճապարհի բացող. հետեւինք անոր օրինակին. ըլլանք միակամ: Եկեղեցին մեր ինքնութեան վկայութիւնն է, անոր գծով շարունակենք շինարար կեանք»:

Եկեղեցւոյ վարչութեան Ա. քարտուղար՝ Կարապետ Սայապալեան, իր կարգին, թուեց կարգ մը անձերու արժանիքները եւ իրենց բերած նպաստը եկեղեցւոյ եւ յատկապէս Ֆեռնան Ժամկոչեանին: Ապա, յայտարարեց որ ոսկէ մետալով մը պիտի պարգեւատրուին միութիւններ եւ անհատներ: Այսպէս, յանձնուեցան 15 ոսկէ մետալ, 15 պատուագիրով որոնց հաւանաբար ամէնէն արժանիները չըրջանի երեք երէց անձերն են՝ Լեւոն Պետեան, Մանուկ Աղազարեան, Լեւոն Մարտիկեան, քանի տոնախմբութիւնն է Քամփանեը Փրէզի Ս. Կարապետ Եկեղեցւոյ: Հացկերոյթը շարունակուեցաւ գեղարուեստական բաժինով մը եւ ճառերով:

Գերշ Արքեպիսկոպոս Նազգաշեան, Երկուշաբթի, Նոյեմբեր 28–ին, առաւօտեան ժամը 10–ին ընդունուեցաւ Քաղաքապետարան, քաղաքապետին կողմէ, կէսօրին հիւրը եղաւ Տէր եւ Տիկին Փիլօ Ղազարեանի, կէսօրէ վերջ այցելութիւն տուաւ Նահանգապետարան եւ երեկոյեան Սրբոց Թարգմանչաց Ս. Սահակ-Մեսրոպ Եկեղեցւոյ մշակութային կեդրոնին մէջ հանդիպում մը ունեցաւ եկեղեցիներու վարչութեանց, եկեղեցականներու եւ եկեղեցւոյ ծառայողներուն հետ:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ ՏԱԼԻՆԻ ՄԷՋ

Էստոնիայի մայրաքաղաքին՝ Տալինի մէջ հիմնուած էր հայկական մշակութային «Խ. Աբովեան» ընկերութիւնը, ու բացուած կիրակնօրեայ դպրոց մը: Օգտուելով այս ընկերութեան վարչութեան նախագահին Երեւան գտնուելու առիթէն, Նոյեմբեր 27–ի «Սովետական Հայաստան» օրաթերթին մէջ Յովհաննէս Այվազեան

յուելեալ տեղեկութիւններ կուտայ վերոյիշեալ ընկերութեան գործունէութեան մասին:

Արտեմ Դաւթեանց «Խ. Աբովեան»ի նախագահը Տալինի մանկավարժական հիմնարկին աւագ գիտաշխատողներէն է: Կիրակնօրեայ դպրոցը ներկայիս շուրջ 20 աշակերտներ ունի, որոնք երկու խումբի բաժնուած են. 5 – 7 եւ 8 – 10 տարեկան: Փոքրիկները երեք դաս ունին. հայերէն, երգ եւ նկարչութիւն: Հայերէնի յատկացուած պահերուն պատանիները կը սորվին լեզու, հայ ժողովուրդի պատմութիւն, Հայաստանի աշխարհագրութիւն: Յառաջիկային բոլորին համար կ'աւելնայ «մարզախաղեր» դասը:

Գալով տեղի ու նիւթականի հարցերուն. Ա. Դաւթեանց կը պատմէ թէ Էստոնիայի Կոմերիտ Միութեան Կեդրոնական Կոմիտէն մեծ աջակցութիւն ցոյց տուած է: Իսկ դասերը տեղի կ'ունենան մայրաքաղաքին թիւ 22 էստոնական դըպրոցին մէջ ուր անվճար դասարաններ տրամադրուած են «Խ. Աբովեան» ընկերութեան:

Նիւթական եկամուտի գլխաւոր աղբիւր են անդամավճարները եւ ուսման վարձքը. ընկերութեան իւրաքանչիւր անդամ տարեկան 12 ռուբլի կը վճարէ, իսկ ամէն երախայ 7 ռուբլի:

Ուսուցիչները տալինցի Հայեր են. դասագիրքերը ձեռք կը ձգուին շնորհիւ Հայաստանի Կրթական Նախարարութեան օժանդակութեան:

Տալինէն դուրս հաստատուած հայութիւնը եւս կը փափաքի իր զաւակները ազգային դաստիարակութեամբ կրթել. զանազան շրջաններէ կը հետաձայնեն ընկերութեան. որոշուած է Տարտուի մէջ եւս հայկական դպրոց հիմնել:

«Խ. Աբովեան» ընկերութիւնը հիմնած է նաեւ գրադարան մը որ առայժմ հաստատուած է Արագած Ղալաչեանի գեղանկարչական սրահին մէջ: Գիրքերը հայերէն, ռուսերէն, էստոներէն եւ եւրոպական լեզուներով են ու բոլորն ալ Հայ ժողովուրդին մասին: Ընկերութիւնը կապ հաստատած է Լվովի նոյնանուն կազմակերպութեան հետ: Տալինի ընկերութեան կ'անդամակցին ոչ միայն Հայեր, այլ նաեւ էստոնացիներ, Ռուսեր: Կազմակերպուած է «Լեռնային Ղարաբաղի հայկական ճարտարապետութիւնը» ցուցահանդէսը:

Հայաստանէն իրենց ակնկալած օժանդակութիւնը կրնայ ըլլալ դրամական, գիրքերով, խորհուրդներով, այցելելով, կապերու ամրապնդումով:

Աւելի քան 150 տարի առաջ Դորպատի համալսարանի ուսանող Խ. Աբովեանի կողմէ հիմնուած հայ եւ էստոնացի ժողովուրդներու կապը այսօր կը զարգանայ իր անունը կրող ընկերութեան գործունէութեամբ:

ԻԶՄԻՐԻ ԵՒ ՇՐՋԱՆՆԵՐՈՒ

ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏԸ ԵՒ ՀՈԳԵՃԱՇԸ

Ինչպէս ամէն տարի, այս տարի եւս Զմիւռնիոյ Միութիւնը իր մեծ Եղեռնի եւ Նահատակներու 66–րդ տարելիցին առթիւ, Կիրակի, Նոյեմբեր 20–ին, կազմակերպած էր հոգեհանգստեան պաշտօն Փարիզի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցւոյ մէջ, ապա հոգեճաշ Օփերա – Լաֆայէթ ճաշարանը, իր սիրելի մարտիրոսներու անմոռանալի յիշատակին: Հակառակ նամակատան ցրուիչներու գործադուլին յարուցած դժուարութեանց եւ աննպաստ օդին, հայրենակիցները փութացած էին իրենց ներկայութեամբ յարգել անոնց յիշատակը:

Սակայն ներկաները դառնութեամբ մեկնեցան եկեղեցիէն: Ոչ մէկ ակնարկութիւն այդ մեծ Եղեռնի մասին արարողութեան ընթացքին:

Եկեղեցի կ'երթանք ոչ միայն աղօթելու այլեւ մի քիչ մխիթարութիւն գտնելու մեր հոգեւոր հովիւներէն:

Ժամը 13·30–ին ճաշարանը արդէն լեցուած էր Իզմիրցիներու եւ համակիրներու բազմութեամբ, ուր տեղի կ'ունենար հոգեճաշը:

Միութեան նախագահուհին՝ Տիկին Թորոսեան վերյիշեց Զմիւռնիոյ հայ գաղութին բարգաւաճ անցեալը. մշակոյթի, արուեստի ու գեղարուեստի այդ փայլուն օստանը եւ մանաւանդ անոնց ազգասիրական գործունէութիւնները: Ապա Սեպտեմբեր 9, 1922–ի առաւօտէն սկսեալ արհաւիրքի օրերը, սարսափի, հրոյ, կողոպուտի, մարդասպանութեան եւ գերութեան ենթարկուած ժողովուրդը, որոնցմէ շատ քիչեր ազատեցան:

«Տարիները կ'անցնին, կը յառաջանան նաեւ մեր տարիները: Մահը եւ հիւանդութիւնները կը պակսեցնեն օրէ օր մեր անդամներու թիւը, որոնք այնքան խանդով կապուած էին մեր Միութեան»:

Ապա՝ ի յարգանս նահատակներուն եւ ննջեցեալներուն, վայրկեան մը յոտնկայս լռութիւն խնդրեց սեղանակիցներէն:

Ճաշին ընթացքին եղան հայրենակարօտ երգեր եւ արտասանութիւններ, ըստեղծելով հայկական ջերմ եւ ոգեւորիչ մթնոլորտ մը:

Եղան շատ մը նուիրատուութիւններ ներկաներու եւ բացակայի մը կողմէ, որոնց գումարը ամէն տարի կը յատկացուի Հայապահպան հաստատութիւններու:

Մեկնելէ առաջ, բոլորը փափաք յայտնեցին վերահաւաքուելու յառաջիկայ տարին:

Ա.

ԳՈՂՈՒԹԷ ԳՈՂՈՒԹ

ՊՈԼՍՈՅ Գարակէօզեան Որբանոցի հիմնարկութեան 75–ամեակի հանդիսութիւններու շարքէն, երաժշտահանդէս մը տեղի ունեցած է Նոյեմբեր 25–ի երեկոյեան վարժարանին սրահին մէջ: Ովաննես Գալէնտէրի ղեկավարութեամբ կեդրոնական երգչախումբը մեկնաբանած է Կոմիտասէ, Կարօ Մուրդալէ, Բ. Կանաչեանէ եւ Թ. Ալթունեանէ կտորներ: Համերգին ներկայ գտնուած է նաեւ Շնորհք Պատրիարք, որուն ձեռքով հանդէսին աւարտին Գարակէօզեանի խնամակալութեան կողմէ յուշանուէր մը յանձնուած է Ովաննես Գալէնտէրի:

**

ԹՈՐՈՆԹՕՅԻ Հայ կեդրոնին մէջ Հոկտեմբեր 30–ին ղարաբաղցի փրոֆէսէօր մը Հրանտ Պօղոսեան խօսած է Արցախի եւ Հայաստանի ներկայ իրավիճակին մասին: Ան 1972–էն ի վեր Երեւանի համալսարանին տնտեսագիտութեան ամպիոնին վարիչն է: Դասախօսը իր փաստարկումներով ցոյց տուած է թէ Արցախի հայութիւնը շատ հին շրջաններէ ի վեր տեղացին է այդ լեռներուն: Ապա Հրանտ Պօղոսեան անդրադարձած է Արցախի Հայաստանէն կամայական անջատումին, 1923 Թուականին ու ներկայի դէպքերուն:

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Հիմակ իր սենեակը առանձնացած՝ չէր կարող չմտածել թէ հետեւեալ առաւօտ Նաթալիա Վասիլիեւնան պիտի հասնէր Բաքու. երկիւղալի եւ անախորժ բան մը կը համարէր այդ հանդիպումը կնոջը հետ. չէր կրնար տակաւին որոշել թէ ինչպէ՞ս պիտի ըլլար այդ հանդիպումը եւ ի՞նչ հետեւանք պիտի ունենար. ի՞նչ դերք պիտի բռնէր Նաթալիա, եթէ տեղեկանար եւ անպատճառ պիտի տեղեկանար: Նոյնիսկ արդեօք պարտական չէ՞ր ինքն իսկ տեղեկացնել անոր ճշմարտութիւնը, փոխանակ թոյլ տալու որ չարամիտ եւ օտար մարդիկ խօսէին: Նոյնիսկ կնոջը արժանապատուութեանը խնայելու համար, լաւ էր որ ինքը ըսէր եւ վճռեց անմիջապէս յայտնել իրողութիւնը կնոջը:

Բայց այդ վճիռն ալ գաղափար մըն էր եւ Նաթալիայի բացակայութեան շնորհիւ իրականութեան կարծր գիծերը չունէր:

– Այս, այդպէս լաւ է, վճռեցի, կը յայտնեմ:

Միտքը դողաց յուզումով եւ երկիւղով, բայց ահա իրեն յայտնուեցաւ Սաթենիկի սիրելի պատկերը, անոր անչափ վստահութիւնը, անփորձութիւնը, անշահախնդիր անվիթութիւնը եւ սիրտը լեցուեցաւ զօրովանքով:

– Ի հարկէ, Սաթի՛կ ջան, կը յայտնեմ, մրմնջեց, կարծես հեռուէն ապահովցընելու համար իր սիրելին, որ այս պահուս կը քնէր վստահութեամբ, երազելով թերեւս իր երջանկութեան բազմատեսակ տեսիլքներէն մէկը:

Ժամը յառաջացած էր եւ այլեւս Գարեգին չուտով հանուելով պառկեցաւ: Անկողնին մօտ սեղանին վրայէն գիրք մը առնել ուզեց, յետոյ թողուց, ելեկտրական լոյսը մարեց ու գրեթէ անմիջապէս քնեց:

Քիչ յետոյ ընդոստ արթնցաւ եւ գրեթէ անմիջապէս անախորժ մտածումը ներկայացաւ մքին. «Էգուց, այդ ժամին, ամէն ամէն ինչ պարզուած կը լինի եւ թերեւս չվերադառնամ տուն»:

Բայց ահա յանկարծ այդ գաղափարն իրեն թուեցաւ անհնարին, այլանդակ եւ անիրականանալի. – Ինչո՞ւ ... ինքն ալ չէր կարող որոշել, բայց զգաց որ այդ գաղափարը իր դէմ գտաւ անանցանելի պատ մը, անյաղթելի խոչընդոտ մը, որուն առաջ կարելի է խորտակուիլ, բայց ուրկէ կարելի չէ անցնիլ:

Մտքէն վանելու համար այս ծանր եւ ճնշիչ մտածումը, մտածեց կանխաւ որոշել թէ ինչպէ՞ս պիտի սկսէր խօսակցութիւնը:

– Նաթալիա Վասիլիեւնա, պիտի ըսէր լուրջ ձայնով, ես քեզ ունեմ կարեւոր եւ առանձին ասելիք:

Մտաբերեց կնոջը դէմքը եւ անոր առնելիք արտայայտութիւնը եւ խորհեցաւ թէ այդպէս անկարելի է:

Սակայն չէր կարող խօսիլ ուրիշներու ներկայութեան եւ պէտք էր եղանակ մը գտնել, կնոջը յայտնելու որ առանձին բան ունի ասելիք:

«Բայց հենց այդ րոպէից պիտի հասկանայ եւ թերեւս անէ այնպէս բան որ մեզ խայտառակէ»: Միտքը թափառեցաւ երկար եւ ինքն իսկ կամովին կարծես կը ստեղծէր արուեստական դժուարութիւններ: Վերջ ի վերջոյ խորհեցաւ.

– Լաւագոյն ժամը ըմթրիքի ժամն է: Արմիկը քնած կը լինի, աղախինները կը քաշուեն եւ մենակ կը լինենք. ըստ ինքեան եւ բնական կերպով մենակ կը լինենք եւ հարկ չլինիր այդ ծիծաղելի յառաջաբանին:

– Նաթալիա Վասիլիեւնա, ես քեզ առանձին բան ունեմ ասելիք ...

(Շար. 57)

(Շար. Ա. էջէն)

ներ փոխադրուած էին խորհրդային իշխանութեանց կողմէ, որպէսզի տեղաւորուին այլ Հանրապետութեանց մէջ (եւ ինչո՞ւ ոչ նաեւ Ազրբէջան, ըստ Շառլ Ազնաւուր արդար վրդովումով մը իր այնքան տեղին միջամտութեան ընթացքին, Կիրակի իրիկուն հեռատեսիլի Ա. կայանէն): Այս առընչութեամբ, Փարիզի խորհրդային դեսպանատան Գ. քարտուղարը՝ Գէորգ Գէորգեան կը ճշդէր որ Շվարնածէ ապահովութիւն տուած է որ որդեգրման կամ տեղաւորման հարցեր չկան, այլ միայն խնամքի: Երախաներ առժամապէս բուժարաններ կրնան փոխադրուիլ: Մնաց որ Հայաստանի ժողովուրդը թոյլ չի տար որ ոեւէ Հայ մանուկ հեռացուի Հայաստանէն:

× Փրոֆ. Զինա Լոմնից երեք մեծ երկրաշարժ կը յիշէ Հայաստանի համար– Երեւան՝ 894, 1676 եւ 1840 (այս վերջնոյն վայրը չի ճշդեր):

× Թուրքիա յայտարարած է թէ սահմանը կը բանայ Հայաստանի հետ, որպէսզի դիւրանայ օգնութեան առաքումը, երկաթուղիով, Կարսէն կամ օդանաւով: Օժանդակութիւն ալ բերած է, ուտելիք եւ վերմակ ղրկելով:

× ԻՒՆԻՍԷՖ, որ ընդհանրապէս միայն 3-րդ աշխարհին կ'օգնէ, հեռագրած է Կարմիր Խաչին իր օժանդակութիւնը առաջարկելով:

× «Ալլահի պատիժը» կը նկատեն կատղած Ազերիներ, որոնք Բաքուի փողոցներուն մէջ իրենց հրճուանքը արտայայտած են (ինչո՞ւ կրցած են արտայայտել, խորհ. բանակը միայն Հայերո՞ւն խօսք հասկցնելու կոչում ունի): Հայերու ղաղթն ալ կը շարունակուի եւ Հինգշաբթի իրիկուն Բաքուի Հայերը փոխադրող երկու օդանաւ հասած է Երեւան:

× Խորհրդային օդանաւ մը, որ օգնութեան կը փութար ճզմուած է, երբ կը փորձէր էջք կատարել Լենինական: 79 հոգի (70 զինուոր եւ 9 անձնակազմ) մեռած են: Հոս ալ կը կարծուի որ արկածը հետեւանք է չփոթ և խուճապային կացութեան մը. օդանաւը բախում ունեցած կ'ըլլայ թռանի մը հետ:

× Կիրակի իրիկուն 7/7 յայտագրին հիւրն էր՝ Ֆրանսուա Ֆիւրէ, որ պարտաւորուեցաւ ընդմիջել Անն Սէնքլէրը, երբ հազճեպ կերպով յաջորդ նիւթին անցնիլ կ'ուզէր, դիտել տալով՝ «չխօսեցանք Հայաստանի մասին, պատմութեան կողմէ այս խաչուած ժողովուրդը: Աւելի քան մէկ միլիոն սպաննուեցաւ 1915-ին: Բոլոր Ֆրանսացիները, Հայերու կողքին պէտք է զօրավիգ ըլլան»: Անիկա պատահեցաւ երբ, ըստ սովորութեան, Զորեքշաբթիի եւ Հինգշաբթիի դէպքերը վերյիշուած էին, առաջինը՝ Հայաստանն էր ու երեք նիւթեր կը յաջորդէին, որոնց անդրադառնալ տուաւ Տիկին Սէնքլէր, «մոռնալով» Հայաստանը...:

× Իւմանիթէի թղթակիցը, որ Լենինական գացած է, կը հաստատէ որ վերջին 15 – 20 տարիներուն շինուած բոլոր շէնքերը փլած են, բացի մէկ հատէ, զոր կառուցանած էին Չեխերը...:

× Շաբաթ, Դեկտեմբեր 10-ին, ազգ. սուգ էր ոչ միայն Հայաստան այլեւ համայն Խորհ. Միութեան մէջ, ուր ի նշան սուգի, բոլոր դրօշակները կէս պարզուած էին:

× Հաւաքական ու պետական օգնութենէն զատ Երեւան հասած են նաեւ ծանօթ անհատներ ինչպէս ամերիկացի մեծահարուստ, բարեկամը Կրեմլինի՝ Արման Համէր, նախագահ Օքսիտանթալ Փեթրոլիումի, փաստաբան Փիզար, Մաքսուէլլի տրամադրած անձնական օդանաւով եւլն. եւլն.:

× Կիրակի իրիկուն, Ֆրանսական հեռատեսիլի Ա. կայանի լրատուութեան բաժնին հիւրն էր Ազնաւուր, որ խորապէս ազդուած, պատասխանելով այն հարցումին որ կը վերաբերէր Լենինական ունեցած իր ընտանիքին, ճչաց.– «Բոլոր Հայերը ընտանիքս են» եւ իր վրդովումն ալ յայտնեց Ազերիներու գործած ոճիրներուն առթիւ:

× Բոլոր օժանդակութեանց կարգին, առաւելաբար կը յիշատակուին Ֆրանսա-

S.O.S. ARMENIE

Le Comité S. O. S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

Un compte spécial vient d'être ouvert uniquement reservé à l'entraide pour l'Arménie, à la B.N.P. Champs - Elysées sous le N° 07447817.

Les chèques libellés exclusivement au nom de S. O. S. ARMENIE ou les dons en espèces peuvent aussi être remis ou envoyés à «Haratch».

Dons de sang

Toutes les personnes pouvant donner leur sang doivent s'adresser aux centres de transfusion de leur localité ou de leur département, en précisant que ce don est fait dans le cadre de la catastrophe qui vient de s'abattre sur l'Arménie.

ցիք, որոնք առաջինները հասած են եւ որպէս մասնագէտ, մարզուած շուներով կրցած են վերապրողներ գտնել Լենինական, մինչեւ իսկ Սպիտակ, ուր շատ ուշ հասած են օգնական ուժեր: Գործատան մը փլատակներուն տակ, դեռ կարելի եղած է ողջեր գտնել, Կիրակի օր:

× Երկուշաբթի առաւօտ, եկուսլաւ օդանաւ մը ճզմուեցաւ Երեւանէն 12 քիլոմեթր անդին: Ալպանք եւ բժշկական պիտոյք կը փոխադրէր: Անձնակազմէն 7 անդամներ զոհ գացին:

× Երկուշաբթի առտու, Փարիզի քաղաքապետը -Ժաք Շիրաք- Օթէլ տը Վիլի մէջ ելոյթով մը ցաւակցութիւն կը յայտնէր, մէկ վայրկեան յոտնկայս լռութիւն պահել կուտար զոհերուն համար եւ մէկ միլիոն ֆրանքի օժանդակութիւն մը կ'որոշուէր:

E'un calvario la storia del mio popolo

Այս խորագրով եւ Արփիկ Միսաքեանի ստորագրութեամբ յօդուած մը լոյս տեսած է իտալական ծանօթ Լա Ռեփուպլիքայի մէջ (Դեկ. 11–12):

Ուրբաթ օր, թերթին Փարիզի թղթակիցը՝ Պերնարտօ Վալլի «Յառաջ»ի խմբագրատունը եկած էր եւ հարցազրոյց մը կատարած, որ յաջորդ օրը լոյս տեսած է յօդուածի ձեւով: Կ'անդրադառնանք յետագային:

«LE POINT»

«Լը Փուէն»ի վերջին թիւը (Դեկտեմբեր 12 – 18) որ լոյս տեսաւ Երկուշաբթի օր 6 էջ կը նուիրէր Հայաստանի: Ինչպէս կը պարզուի դրութիւններէն, թղթածրարը նախապէս պատրաստուած էր Ղարաբաղի հարցին առթիւ, որու վրայ վերջին պահուն աւելցած է երկրաշարժին ողբերգական պատկերը:

ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԻՐԱՒԱՆՑ

ՍԱԽԱՐՈՎ ԵՒ ՎԱԼԵԶԱ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Խաղաղութեան նոպէլ մրցանակի երկու դափնեկիրները երբեք չէին հանդիպած: Այդ հանդիպումը տեղի ունեցաւ Փարիզ, Շաբաթ օր, մարդկային իրաւանց համաշխարհային յայտարարութեան քառասնամեակին առթիւ եւ Նախագահ Միթերանի գլխաւորութեամբ, հանդիսաւոր արարողութիւնը տեղի ունեցաւ հո՛ն, ուր ստորագրուած էր, այսինքն՝ Շայոյի պալատը: Բացումը կը կատարուէր Թանհօյզէրի «Հիւրերու մուտք»ով, ՄԱԿ-ի քարտուղարը կ'ողջունէր 1948-ի յայտարարութիւնը որպէս՝ «վճռական հանգրուան մը մարդոց երթին դէպի քաղաքակրթութիւն»: Դուրսը՝ 50 Պարսիկներ կը փորձէին ցոյց մը ընել Խոմէյնիի դէմ, պոռալով՝ «վե՛րջ լռութեան, Իրանի մէջ կը սպաննեն», ոստիկանութիւնը կը միջամտէր բուռն կերպով: Կին, երիտասարդ վիրաւորներ կային: Զմոռնանք՝ առիթն էր՝ մարդկային իրաւունքներու տարեդարձը:

Վալեզա եւ Սախարով կը հանդիպէին առաջինին պանդոկի սենեակը (Քոնքորտ – Լաֆայէթ): Միշտ Վալեզա է որ ժամանած պահուն կը յայտարարէր. – «Ան եւ ես, տակաւին Ստալինի շունչը կը զգանք մեր ետին»:

Ծանօթ է որ Վալեզա տեսնուեցաւ Սենտիքաներու հետ, բացի Սէ – Ժէ – Թէ-էն, թելադրեց որ Քրազիւքի Վարչաւա երթայ եւ հոն 5 տարի սթաժ մը ընէ...:

× Միթերան վերադարձած էր Փրակայէն, ուր չկրցաւ տեսնել Տիւպչէքը, որ իր այցելութեան ընթացքին հսկողութեան տակ առնուեցաւ: Հաւանաբար, մարդկային իրաւանց «ծիրին» մէջ...:

Զխորհրդածենք շատ մարդկային իրաւանց տարեդարձի այս աղուոր – աղուոր հանդիսութեանց, հոգեհաց խօսքերուն, փոխանակուած բաժակաճառերուն, մինչ անդին դեռ մարդիկ չարչարանքի ենթակայ են Չիլի, հարաւի – Աֆրիկէ, Թուրքիա եւ տակաւին տասնեակ երկիրներ, մէջն ըլլալով Չեխոսլովաքիա, Խորհրդային Միութիւն, Իրան եւայլն, եւայլն: Պարզապէս իրենց գաղափարներուն համար: Անոնք 40 տարի է չեն հասկցած, որ այդ իրաւունքները միայն թուղթի վրայ մնացած են:

Յիշենք որ «Լը Մոնտ»ի մէջ, Հինգշաբթի իրիկուն (Դեկտ. 9), լոյս տեսած էր յայտարարութիւն մը, որու հեղինակներն էին Հելսինքիի համաձայնագրերու գործադրութեան հսկողութեան ֆրանսական կոմիտէն եւ մտաւորականներ: «Հայերուն համար» խորագիրը կրող այս բնագիրը կը վերաբերի 1915-ի ցեղասպանութեան, Սումգայիթի, Ղարաբաղի կցման եւ յարակից հարցերու: Աւելի լայն արձագանգ կուտանք առանձին,

ԵՐԲ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԸ
Կ'ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒԻ
ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐՈՒ

Հոս ալ, զարմանալու եւ մանաւա՛նդ վրդովելու հարկ չկայ: «Ժուռնալ տը Տիմանշ»ն է որ հայկական ողբերգութեան նուիրած էջերէն դուրս, այլ էջի մը մէկ անկիւնը կը խորագրէր. –

«L'Arménie bouche le vieux-port de Marseille».

Հոն կը պատմուէր որ քաղաքապետը՝ Վիկուռու եւ Շրջանային Խորհուրդի նախագահը՝ Ժ. Ք. Կոտէն իրարու ձեռքէ կը քաշէին «Մարսէյլի հայկական յաճախորդութիւնը», վիճելով թէ ի՛նչպէս պիտի կազմակերպուի օգնութիւնը: Կ'ըսուի թէ, կը գրէ թերթը, առաջինը մերժած ըլլայ երկրորդին շափիթօ մը հաստատել Վիէօ – փոր...: Այս վերջինն ալ յայտնած է թէ 500 հազար պիտի քուէարկուի Հայաստանի համար, սպա առաջինը ըսած է թէ Երեւան կը մեկնի: Երկուքն ալ «երդում» ըրեր են որ քաղաքական ոչ մէկ յետին նպատակ կայ:

Ի վերջոյ, թող յետին նպատակներ ալ ըլլան, կարեւորը՝ օգնելն է եւ մրցակցութիւնն ալ իր նպաստը կը բերէ...:

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ԼԻՈՆԻ
Ս. ՅԱԿՈԲ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ԱՆՈՒԱՆԱԿՈՉՈՒԹԵԱՆ
ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻՒ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ

Կիրակի, Դեկտեմբեր 18-ին, Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Անուանակոչութեան տօնին առթիւ Եպիսկոպոսական պատարագ կը մատուցուի:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ

Յաւարտ պատարագի կը կատարուի Մատաղօրհնութիւն եւ Հոգեհանգստեան պաշտօն, եկեղեցւոյս վախճանեալ հոգեւորականներու, հանգուցեալ բարերարներու, եւ սատարողներու հոգիներուն համար:

Պատարագի բազմաձայն երգեցողութիւնը կը կատարէ եկեղեցւոյս Կոմիտաս երգչախումբը, ղեկավարութեամբ՝ Պր. Յովհաննէս Պէրպէրեանի:

Ժամը 12.30-ին, Ազգային Տան սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ ժողովրդական ճաշ, որու ընթացքին յանուն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Գնահատական Գիր Կոնդակներ պիտի յանձնուին Պ.Պ. Արթիւր Պասմէնի, Ժորժ Մամասի եւ Վարուժան Աճէմեանի, առ ի վարձատրութիւն իրենց երկարամեայ ծառայութեան:

Անոնք որոնք կը փափաքին մասնակցիլ ճաշին, կրնան արձանագրուիլ եկեղեցւոյս Դիւանատունը:

Ճաշագինն է՝ 120 ֆրանք:

GALERIE FRAMOND
3, rue des Saints-Pères, 75006 Paris

ROGER DE CONINCK
Peintures récentes

du 27 octobre au 31 décembre

tous les jours ouvrables,
de 10 h à 12 30 et de 14 h 30 à 19 h

—ԼՕԹՕ—

Սէն – Ժերոմի Կապոյտ Խաչի Զ. Շանթ մասնաճիւղը կը կազմակերպէ վիճակախաղ (լօթօ) հետեւեալ օրը.–

Դեկտեմբեր 18, Կիրակի, կէսօրէ վերջ, ժամը 3-ին, Թաղիս Ս. Սահակ – Մեսրոպ Եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Վասպուրականի Ցաղթական հերոսամարտի 74-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, Մարտ 12, Վասպուրական սրահի մէջ, նուիրուած՝ Արամ – Մանուկեանի մահուան 70-ամեակին:

Կապոյտ Խաչի Սէն – Ժերոմի մասնաճիւղի ճաշ – պարահանդէսը Մարտ 11-ին: Մանրամասնութիւնները յետագային:

ՏՕՆԱԾԱՌ

ԴՊՐՈՑԱՍԷՐ ՏԻԿՆԱՆՑ
ԵՐԿՍԵՌ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

աւանդական տօնածառը՝ Յունուար 8 Ռէնսիի հանդիսասրահին մէջ, ժամը 13-էն սկսեալ:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 14

MERCREDI
14 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16 903, Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNÉE — No 16.903

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՆԱԽԸՆԹԱՑ ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ
ԲԱՅՑ ՏԵՂԻՈՅՆ ՎՐԱՅ ԽԱՌՆԱՇՓՈԹ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

«ՊՐԱՒԴԱ» ԻՍԿ Կ'ԱՄԲԱՍՏԱՆԷ

ՍՊԻՏԱԿԷՆ ԼԵՆԻՆԱԿԱՆ ՍԱՐՍԱՓԱԶԴՈՒ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՓԼԱՏԱԿՆԵՐՈՒ ՏԱԿ ԴԵՌ ԱՂԱՂԱԿՆԵՐ ԿԸ ԼՍՈՒԻՆ

ՈՒ ԱԶԵՐԻՆԵՐ ԴԵՌ ՁԵՆ ԼՌԵՐ, ԸՆԴՀԱԿԱՌԱԿՆ ԵՒ ՎՐԱՑԻ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆՆ ԱԼ ԿԸ ՁԱՅՆԱԿՑԻ...

Ի՞նչ ըսել, ի՞նչպէս ըսել: Տեղւոյն վրայ հասնող առաջին թղթակիցներուն նկարագրութիւնները ահաւոր են, սահմռկեցուցիչ: Հեռատեսիլի ու թերթերուն նկարներն ալ կը բաւեն արդէն: Ինչ որ ամէնէն աւելի կը ցնցուի, աղէտէն գրեթէ մէկ շաբաթ ետք, այն անկազմակերպ վիճակն է եւ ամէն յարմարութեան չգոյութիւնը: Պերնար Կեթթա շատ տեղին եզրակացութիւն մը դրած էր իր այնքան յուզեցուցիչ թղթակցութեան, երբ կ'ըսէր. – «Երկրաշարժէն հինգ օր ետք, միշտ սարսափն է, կործանումի մը սարսափը աղքատ երկրի մը մէջ, որ երկու գեր-պետութիւններէն մէկն է...»:

Խուճապէն աւելի, միջոցներու չգոյութիւնը, չինութեանց խեղճուկրակութիւնը բողոքի եւ ընդվզումի խոր շարժում մը ստեղծած են: «Պրաւդա» շատ խիստ էր Երկուշաբթի օր, ամբաստանելով Հայաստանի շինարարական քաղաքականութեան թուլութիւնը: Ինչ չէնք որ բարձրացած է լճացման շրջանին փուլ եկած է առանց բացառութեան: Ո՞վ դատի քաշուած է: Կուսակցական պաշտօնաթերթը կը ծանրանայ կորսուած ժամանակին վրայ, պիւրոքրասիի աւերիչ դերին: Օգնութեան ամէն մէկ ձիւղ տարբեր վարչական կազմէ կախում ունի եւ օրերը կ'անցնին մէկ հրամանի մը կամ որոշումի մը համար: Խորհրդային Միութեան ղուռները բանալու այս նոր քաղաքականութիւնը, որ այնքան կը գնահատուի արտասահմանի կողմէ, եթէ արտակարգօրէն իր բարենպաստ դերը խաղաց Հայաստանի համար, բաւական մնաս ալ բերաւ Խորհրդային Միութեան, որ ամբողջ աշխարհի ցոյց տուաւ թէ կրնայ անզրպետ երթալ, բայց չի կրնար օգնութեան հասնիլ ցամաքի վրայ, մէկ-երկու մեքենայ առաքելով քանի մը քիլոմեթր անդին: Բանակը, որ կը ծաւալի Խորհրդային Միութեան մէջ, չի կրնար մեղմանալ մէկ օրէն միւսը: Միշտ «Պրաւդա»ն է որ կը գրէ. – «Օրինակ, սկիզբէն մեծ կարիք կար զօրաւոր վերամբարձ մեքենաներու (կռին), 40 օդանաւեր պէտք է անմիջապէս 24 հատ տանէին: Օդանաւերը կային, բայց չփոթութիւն ծագեցաւ, ոչ ոք գիտէր ի՞նչ տանիլ առաջին առթիւ եւ հարկ եղածին չափ վերամբարձ մեքենայ չկար»:

Օդակայաններու վիճակն ալ նոյնն է: Երեւանի օդակայանը, օրինակ, ներկայիս երկու վայրկեանը անգամ մը օդանաւ կ'իջնէ, օդն ալ գէշ է, մշուշ ալ կայ ու զարմանալի չէ որ արկած պատահի: Օդաչուները լաւ չեն ճանչնար օդակայանը եւ դեռ ան ամէնէն փտանգաւորներէն մէկն է, լեռնային իր շրջապատով:

«Իւմանիթէ»ի թղթակիցն ալ չէր վարաներ քննադատելու միջոցներու չգոյութիւնը եւ շէնքերու վատորակ շինութիւնը: Խրուշչովի օրով շինուած շէնքերը չեն փլած, բայց փլած են Բրեժնեւի շրջանի շինութիւնները:

**

Այս շրջագօտիին մէջ, կայ միշտ Լեռնային – Ղարաբաղի հարցը, բայց այն օտարները, որոնք գացին Երեւան եւ եկան, ինչպէս միջազգային փաստաբան՝ Սամուէլ Փիզար կը հաստատեն թէ ան երկրորդական դարձած է:

Ճիշդ է լուսարդել կայ, հրասայլ կայ, բայց մարդիկ այնպիսի հարուածի մը տակ են, որ ուրիշ բանի մասին մտածելու ի վիճակի չեն:

Ասիկա պատճառ չէ որ Ազերիները վերջ տան իրենց կատաղութեան: Դեռ նոր կառախումբ մը հասած է Բաքուէն Ստեփանակերտ, որու վրայ գրուած է «Շնորհաւորութիւններ երկրաշարժին համար»: Մոսկուայի Ազերիներն ալ անպատկառօրէն կը յայտարարեն. – «Ալլահի մատը կը տեսնուի», մինչ վրացի մտաւորական մը – այս մէկը քրիստոնեայ – ըսած է. – «Շատոնց իրենց ցեղասպանութիւնը կը փնտռէին, գտան...»:

Կը թուի որ ձերբակալուած անձերը, որոնց մէջ ղարաբաղեան շարժումի վեց անդամներ, փորձած են ցոյց մը ընել Կորբաչովի դէմ, յիշեցնելով Ղարաբաղի կցումը, ինչ որ կատղեցուցած է խորհրդային պարագլուխը: Ըստ Ալեքսանդր Ատլէրի («Լիպերասիոն») Կորբաչով կրնայ այս աղէտալի առիթը օգտագործել վերջակէտ մը դնելու համար նաեւ այս հարցին: Այս առընչութեամբ, առնուազն տարօրինակ է որ Կորբաչով թելադրած է Ազրպէյճանէն գաղթած Հայերուն վերադառնալ: Ի՞նչ ապահովութիւն կրնայ, քանի իր բանակին ներկայութիւնն իսկ արգելք չէ որ Հայերու տուները կրակի տրուին ու Հայերն ալ հալածուին, Բաքու իսկ:

× Փարիզի խորհրդային դեսպանը Ռիւպրով մամուլի ասուլիս մը տուած է Երկուշաբթի օր, մասնաւորաբար գնահատելով Ֆրանսական շուտափոյթ օգնութիւնը, քանի առաջին հասնողները եղան Ֆրանսացիները (կրնային աւելի առաջ ալ հասնիլ, եթէ...): Դեսպանը հերքած է թէ հայ որբեր բանի Հայաստանէն դուրս կը տարուին:

× Զոհերու վերջնական թիւ մը միշտ անկարելի է: Դեռ օրեր պէտք են որպէսզի մեռեալներու թիւը յայտնի ըլլայ, տասնեակ հազարաւոր դիակներ կը մնան փլատակներու տակ: Անապաստաններու թիւը մէկ միլիոնի մօտ է եւ շուրջ 20 հազար վիրաւոր կայ: Աղէտեալ քաղաքներու մէջ ջուր, ելեկտրականութիւն, ջերմութիւն, ոչինչ կայ եւ բազմաթիւ ընտանիքներ չեն ուզեր հեռանալ իսկ աւերակներէն, այն յոյսով որ դեռ իրենց ընտանիքներէն կրնան մէկը գտնել, ողջ թէ մեռած...

Ըսե՞նք նաեւ որ դեռ կան մարդիկ, որոնք Երեւանէն աղէտեալ վայրերը կը փութան դիակներուն ձեռքերէն մատանիներ կողոպտելու, կամ հոս ու հոն ոսկեղէն մը գտնելու համար...:

**

ՀԵՌԱՏԵՍԻԼ

ԱԶՆԱՒՈՒՐ ԿԸ ԾՐԱԳՐԷ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՐԹԱԼ

Կիրակի օրուան, հեռատեսիլի Ա. կայանէն իր յայտարարութիւններէն ետք, Երկուշաբթի իրիկուն (Դեկտեմբեր 12) 5-րդ կայանէն է որ Ազնաւուր փառաւոր ելոյթ մը ունեցաւ եւ մանաւանդ բառերը չծամծմեց, երբ ուղղակի հարցում – պատասխան երկխօսութիւն մը ունեցաւ Խորհրդային Միութեան Արտաքին Նախարարութեան բանբեր՝ Վադիմ Պերֆիլիեւի հետ:

Կայանի լրագրողը նախ շեշտը դրաւ այն բացառիկ շարժումին վրայ, որ աշխարհի մէկ ծայրէն միւսը ծնունդ առաւ այս աղէտին առթիւ: Յիշեց օրինակ ամէնէն աղքատ երկիրներէն մէկը՝ Նիժերիա որ մէկ միլիոն տոլարով իր օժանդակութիւնը կը բերէ, մինչ տիպլիզի յատուկ գործիքներով պօյիճ մը կը մեկնէր նոյն օրը: Միջազգային՝ փաստաբան Սամուէլ Փիզար որ Երեւան էր, յիշեց թէ հրասայլեր Երեւանի արտին վրայ են, լուսարդելը չէ վերցած, մինչ ապշահար նայուածքներով անձերու կարելի է հանդիպիլ ամէն անկիւն: Յայտնեց թէ Թուրքիոյ ճամբով պիտի առաքուէին 70 թոննոց վերամբարձ մեքենաներ Անգլիայէն եւ արեւմտեան – Գերմանիայէն:

Այս, կարելի եղաւ կապը հաստատել եւ Ազնաւուր, վրդոված յուզումով մըն է որ հարցապնդեց Արտաքին Նախարարութեան բանբերը, զարմանք յայտնելով որ Խորհրդային Միութեան նման Պետութիւն մը որ անզրպետը կը նուաճէ, չի կրնար փլատակներու տակէն մարմիններ արտահանել: Պերֆիլիեւ, յատակ Ֆրանսերէնով մը, ըսաւ թէ շատ լաւ կը հասկնայ Ազնաւուրի վիշտը, կ'ընդունի որ հարկ եղած թեքնիքը չունէին եւ երախտագիտութիւն յայտնեց օտար, ի մասնաւորի ֆրանսական օժանդակութեան: Ըսաւ թէ ներկայիս 923 մասնագէտներ կան Հայաստան:

Ազնաւուր նաեւ իր զարմանքը յայտնեց որ բանակը հրաման չունէր օգնելու, ապա շատ խիստ ոճով անդրադարձաւ հայ

(Շար.ը Դ. էջ)

ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ՀԻԱՆԱԲԱՐ ԷՋՄԻԱԾԻՆ ԺԱՄԱՆԷ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆՕՐԷՆ

Երեքշաբթի առտու կարգ մը տեղեկութիւններ եւս առինք Երեւանէն, հեռաձայնով:

Կիրակի օր պատարագ եւ հոգեհանգիստ կատարուած են Էջմիածնի Մայր տաճարին մէջ, արտասովոր բազմութեան մը ներկայութեան: Մինչեւ իսկ 100 հազարի մօտ գնահատուած է այդ բազմութիւնը որ խռնուած էր բակը, շուրջը, ամէն կողմ:

Ցետ արարողութեան, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը գացած է Լենինական, ուր իր առջեւ պարզուած է ահաւոր պատկեր մը: Քաղաքը աւերուած է 80%: Հոն, սրտաճմլիկ եւ անհաւատալի տեսարաններու ականատես եղած է Վազգէն Ա.: Ընկճուած ու ապշած մարդ մը մօտեցած է Կաթողիկոսին ու ըսած. – «Վեհափառ, մէկ երախաս փրկեցի, մխիթարուած եմ, բայց միւսը չկայ»: Ու արդարօրէն, Վազգէն Ա. խորհած է թէ մէկ զաւակը ողջ գտած է ու միւսը դեռ կը փնտռէ, մինչ վշտահար հայրը ըսել ուզած է որ մէկուն դիակը գտած է, միւսինը՝ ոչ:

Կաթողիկոսը պատարագ մատուցանած է տեղւոյն Ս. Աստուածածին Եկեղեցին, որու միայն զանգակատունը փլած է, բայց երբ մխիթարական ու քաջալերական խօսքեր ըրած է ժողովուրդին զգացած է, ինչպէս ըսաւ անհուն ցաւով՝ «խօսքերս տեղ չէին հասնիր...»:

Ինչպէս գրած էինք առաջին օրէն իսկ քարուքանդ եղած է Ամենափրկիչ Նախկին Եկեղեցին, շինուած Անիի Մայր տաճարին օրինակով: Լենինականէն, Կիրովականէն, Սպիտակէն եւ Ստեփանաւէն զատ, բնաջնջուած են շուրջի գիւղերը, ընդհանուր ձեւով՝ 12 գիւղեր:

Այս ահաւոր աղէտին կողքին, խուճապ ալ կայ, օգնութեան մեքենաներու անբաւարարութիւն եւայլն, եւայլն:

Գարեգին Բ. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը հեռաձայնած է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին յայտնելով թէ կ'ուզէ ժամ առաջ Երեւան երթալ: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը թելեքսով անմիջապէս կարգադրութիւններ ըրած է որ վիզան տրուի եւ շատ հաւանաբար Գարեգին Բ. Երեւան ժամանէր Չորեքշաբթի օր իսկ:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը իր քարոզներուն եւ ելոյթներուն ընթացքին չէ վարանած շեշտելու՝ «Տէ՛ր Աստուած, այս բոլորը մեր ո՞ր մեղքին համար»:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՆՏԻՊ ԷՋԵՐ ԼԵԹ ԿԱՄՍԱՐԷ

Չորս տարին լրացաւ, ու այսօր դարձեալ պետական ընտրութիւններ են մեզ մօտ:

Մի ընտրութիւն, երբ ոչ մի իշխանաւոր իր տեղից չի շարժւում: Աթոռից մի վայրկեանով բարձրանում ու էլի նոյն աթոռին է նստում:

Երբ այդ այդպէս է, զարմանում եմ, ի՞նչ կարիք կայ անհանգստացնել մեր ղեկավարներին: Հազիւ են տեղերը տաքացնել, թող նստեն, էլի:

Ռուսաստանի պէս ցուրտ երկրի համար նման ընտրութիւնները յարմար չեն, նրանք կարող են պաղ առնել:

**

Մեզ մօտ մի ճաշարան կայ, որ ամենայն օր աւելացած ճաշերը տաքացնում է ու յաջորդ օր դնում յաճախորդների առջեւ:

Մեր ընտրութիւններին եթէ գէթ այդքանն անէին՝ էլի ես շնորհակալ պիտի լինէի: Մեր ընտրութիւնները այդքան էլ չեն անում: Հին կառավարութիւնը պաղ – պաղ միւս օր նորից դնում են «ընտրող»-ների առջեւ...

Եւ այսպէս ամբողջ 40 տարի:

**

Խե՜ղճ աստուած, ի՜նչ օրի ես ընկել, եկ նստենք միասին ու զրոյց անենք աշխարհի մասին:

– Չե՞ս վախենում իշխանութիւնից:

– Ինչո՞ւ վախենամ: Ախր ես գոյութիւն չունեմ ձեր երկրում, ինձ քեզ հետ տեսնեն՝ կարող են պատժել քեզ:

– Երբ գոյութիւն չունես՝ ինչպէս պիտի տեսնեն քեզ:

– Քառասուն տարի ապրում ես այս երկրում, չգիտե՞ս որ ձեր կառավարութիւնը չտեսած յանցանքով է դատում մարդկանց, քանի տարի երբ քեզ աքսորեց, դու ոչ մի յանցանք չունէիր, չէ՞:

– Ճիշդ ես ասում, իսկապէս որ «ամենագէտ» ես,

– Ի՞նչ էիր ուզում խօսել հետս:

– Հէ՛չ, սարից – ձորից: Ուզում էի հարցնել թէ ի՞նչ մտածեցիր, որ այս աշխարհն ստեղծեցիր, դու չգիտէիր որ այստեղ մի օր Ստալին կարող է երեւալ նաւյն:

– Ա՛յ տղայ, Ստալինի մասին գաղափար չունէի ես աշխարհ ստեղծելիս, – ասաց Աստուած շատ մտերիմ, – եթէ իմանայի, էլ ո՞ւր էի վագրեր, առիւծներ, բորենիներ ստեղծում. մարդկանց տանջելու համար միայն Ստալին կը ստեղծէի եւ վերջ: Գիտե՞ս այդ տարբեր տեսակի գազանները ստեղծելիս ես ինչ տանջանք քաշեցի:

– Լաւ, մի կողմ թողնենք բոլորին, մի փոքր քո մասին պատմիր: Ընտանիք ունե՞ս:

– Քրիստոս անունով մի տղայ:

– Ի՞նչ է անում տղադ, մի բանով օգնո՞ւմ է գէթ քեզ:

– Չէ, ճանըմ, սարսափելի մէկն է, փոխանակ աշխատելու, տանից միշտ երկու շապիկ է տանում եւ մէկը չունեցողին է տալիս: Տկլորուեցինք:

– Ծերութեան ժառանգն այդքան հազիւ կը լինի: Բայց Աստուած, դու ինչո՞ւ այդքան ուշ գլխի ընկար, թէ մարդուն որդի է պէտք: Դու էն գլխէն Գաբրիէլ հրեշտակապետին կարող էիր ուղարկել առաջին կնոջ՝ Եւայի աւետիս տալու, ինչո՞ւ սպասեցիր մինչեւ կոյս Մարիամը:

– Ջահելութիւն: Էն ժամանակ նոր էի աշխարհն ստեղծել, մէկ ձեռքս եղի, միւսը մեղրի մէջ՝ որդու մասին ո՞վ էր մըտածում:

– Դու էլ քո որդու խելքն ես: Քրիստոսը էլի լաւ էր, երկու շապկից մէկն էր ուրիշին տալիս, իսկ դու ընդամէնը մի կին ստեղծեցիր՝ էն էլ տուիր Ադամին:

– Ասում եմ, էլի, ջահելութիւն:

– Ծօ, ի՜նչ ջահելութիւն: Մի արի տես մեր ջահելները քանի կին են առնում: Ինչեւէ: Լաւ է ուշ, քան երբեք: Է, ուրի՞շ ինչպէս ես, պաշտօններ ունե՞ս:

–Հատ ու կենտ:

– Բնական է որ չես ունենայ: Հիմա կրօնից աւելի մեծ յիմարութիւն է առաջ եկել, ո՞վ կրօնին կը հետեւի... :

**

Ես տնաշէնի Աստուած իրա օրում չըստեղծեց մի բան, որ քննադատութեան դիմանար:

Ա՛յ Աստուած, եթէ մարդը, նրա համար ես ստեղծել, որ սիրեն իրար, պաշտեն, երեխայ ունենան՝ գէ մի փոքր գեղեցիկ ստեղծէիր, էլի: Էն որ մատերիայը փճանում է, ծախս, չարչարանքը լինում է, ի՞նչ կը լինէր որ մարդկանց դէմքը մի փոքր բանի նման ստեղծէիր:

Հերթերում, երբ հայեացք եմ ձգում իրար սեղմուած մարդկանց վրայ, հարիւրից մէկը հազիւ առանց չաքարի ուտուի, իսկ մնացածներին քիթդ պիտի բռնես որ կուլ տաս:

Ես չգիտեմ, այս «մարդը» ստեղծելիս ո՞ր կողմից է սկսում, թէ՞ գլխի:

Հաւանաբար, ոտքի, որովհետեւ ամէնատանդէտ բրուտն անգամ, կամ քանդակագործը, երբ տեսնում է իր արձանի գըլուխն անյաջող դուրս եկաւ՝ մնացած մասերի վրայ չի աշխատում այլեւս ու նորն է սկսում:

Մինչդեռ Աստուած կնոջ շատ գեղեցիկ մասերի վրայ այնպիսի անգութ գլուխ է դնում, որ մարդուն ծանր դրութեան մէջ է դնում, չես իմանում՝ գցե՞ս թէ պահես:

Աւրուած կարտոֆիլը հեշտ է, կը մնտռես, փճացած մասը դէն կը նետես, առողջը կերակուրի մէջը կը դնես. բայց բանն այն է որ կնոջ ոչ մի մասը չի կարելի գցել, բոլորն էլ հարկաւոր են մարդուն:

**

Հայաստանը որ անկախ Պետութիւն է եւ Սովետական Միութեան մէջ մտել է կամաւոր, երեսուն տարի է Մոսկուայից իրաւունք էր խնդրում մի երգիծական թերթ հրատարակելու, այսպէս ասած, մի փոքր ծիծաղելու իրաւունք էր ուզում:

Այսքան տարի քաշքշելուց յետոյ, այսօր վերջապէս տուեց այդ իրաւունքը:

Հայաստանը իրաւունք ունի ամսական 8 էջ ծիծաղել: Լոյս պիտի տեսնի «Ոզնի» անունով մի երգիծաթերթ, 8 էջից բաղկացած:

Ես այս 8 թերթանոց երգիծաթերթի մասին լսելով՝ 16 երես լացի:

Ծիծաղին էլ պլան կը լինի՞:

Մի կողմից գրում է թէ մեր երկիրն աշխարհի ամէնաերջանիկ երկիրն է, միւս կողմից նրա երջանիկ բնակիչներին ամսական ընդամէնը 8 փոքրադիր էջ ծիծաղելու իրաւունք է տալիս: Որտե՞ղ է տրամաբանութիւնը:

**

Այսօր ես չեկայում բանտարկուած եմ: Ներս են բերում նոր կալանաւոր՝ մեր շրջանային փոստի ծառայող Սենեքերիմեանին: Մի մարդ, որ իր օրում չի իմացել ինչ բան է յանցանք, եւ իր ողջ կեանքում միայն դրոշմանիշ է փակցրել ծըրարին ու փոստարկղը գցել: Բոլոր գոյութիւն չունեցող բաների մասին գրող վիպասանն էլ անկարող էր այս մարդուն որեւէ յանցանքի մէջ մեղադրել, անգամ եթէ այս մասին տասներկու հազար գիրք գրէր:

Այնքան, որ անմեղ էր:

Կամերայում մենք բոլորս էլ չոփ – չոր մարդիկ էինք իրար սեղմուած, հետեւաբար անկարող էինք տեղ բանալ այս անբախտ հիւրին: Կար միայն մի հաստափոր պուրժուա, եւ ամէն անգամ նոր մարդ գալիս մեքենայօրէն մեր հայեացքները նրան էին դառնում ասել ուզելով՝ «Մի փոքր փորդ ներս քաշիր տեղաւորուենք»:

Պուրժուան որ հայրենադարձ Հայերից էր եւ կարծելով Հայաստանում ուտելու բան կայ, իր մեծկակ փորն առած երկիր էր մտել, հայհոյական քրթմնջում էր կառավարութեան հասցէին՝ ասելով.

– Մարդ բանել կ'ուզէ՝ թող իր բանտ չինել տայ, փորիս մէ՞ջ կ'ուզէ տեղաւորել զանոնք:

Երբ վերջապէս տեղաւորուեց Սենեքերիմեանը, կամեցայ խօսակցել հետը եւ մի քանի տեղեկութիւններ առնել դրսի աշխարհից: Կանգնած էր առջեւս՝ ետեւը դէպի ինձ, երբ կամեցայ չուռ գալ երեսերեսի առնելու համար, հնար չեղաւ, մխուած էր բազմութեան մէջ, ինչպէս դաշոյնը կրծքի մէջ, չուռ գալու համար պիտի կտրէր իր եւ շրջապատի մարդկանց վերարկուի բոլոր կոճակները:

Այդ պատճառով սկսեցինք խօսել ետեւ-ետեւի:

– Սենեքերիմեա՞ն, այդ ինչպէ՞ս պատահեց:

– Ես էլ չիմացայ, խորունկ քնի մէջ էի, երբ ներս մտան չեկիստները, ու մինչեւ հիմա, հիմա էլ կարծում եմ երազի մէջ եմ քեզ տեսնում:

– Երազ ... ցանկալի էր, որ երազումդ ինձ տեսած լինէիր, ի հարկէ, որովհետեւ այդ դէպքում արթնանալիս ինձ էլ քեզ հետ լոյս աշխարհ կը հանէիր, բայց դժբախտաբար տեսածդ իրականութիւն է, եւ մենք միասին չեկայի զնդանումն ենք:

– Ախ...

– Ի՞նչ թողիր տանը:

– Հիւանդ կին չորս երեխաներով: Շատ չեմ մտածում, կինս աշխատում է, վեր կը կենայ իր երեխաները կը պահի:

Այս խօսակցութիւնից անցաւ մի շաբաթ, եկաւ «պերեդաչայի» օրը: Ներս մտաւ չեկայի պարետը եւ նրան երկարեց մի կապոց, որի վրայ գրուած էր՝ «Թադուհի Սենեքերիմեան»:

– Աստուած իմ, ուրեմն կի՞նս էլ է ձերբակալուած, – ասաց ու կամենում էր ձեռներն ազատել ու գլխին տալ, երբ այդ եւս անհնարին դարձաւ խռութեան պատճառով: Ես օգնութեան կարգով հարուածեցի նրա գլխին, որովհետեւ իմ մէկ ձեռքս ազատ էր, բայց չգիտէի նրա վշտի մեծութիւնը, որ ըստ այնմ հարուածէի: Ուստի այս անգամ կարողացաւ իր գլուխն ազատել:

Այս անգամ, որովհետեւ քնած չէր Սենեքերիմեանը, դէպքը համարեց իրական եւ ապրելու համար մխիթարեց իրեն, ասելով.

– Ոչինչ, կինս միակ եղբայր ունի, նա կը հոգայ երեխաներիս:

Այս դէպքից չանցած երեք օր, մի գիշեր կամերայի դուռը բացին ու ներս թխմեցին մի անածնօթ կերպարանք, որը տեղաւորուեց իմ եւ Սենեքերիմեանի արանքը, միշտ ետեւ – ետեւի:

– Ո՞վ ես դու, – հարցրեց փոստի ծառայողը գլուխը բարձրացնելով ու դէպի յետ ծռելով:

– Ազգս Վեհապետեան է:

– Սարգի՞ս, այդ դո՞ւ ես, – գոչեց Սենեքերիմեանը եւ զոհ տալով իր վերարկուի բոլոր կոճակները, դարձաւ դէպի նորեկը:

Մի՞ տսի, դա էլ այն «կնոջ եղբայրն» էր, որ պիտի հոգ տանէր իր չորս երեխաներին...:

Էլ ի՞նչ շարունակեմ. կը նկարագրուի՞ այն հարուածը, որ իջաւ խեղճ հօր գըլխին: Եթէ բոլոր կամերականները իրենց երկու ձեռքերով հարուածէին թշուառի գլխին՝ դեռ քիչ էր:

Միւս օրը, երբ խելքի եկաւ, հաշտուեց իր դրութեան հետ, հարցնում է ինձ.

– Լա՛ւ, երեխաներիցս էլ վազ անցայ, հիմա ի՞նչ է սպասում մեզ, երկա՞ր պիտի նստենք:

Ես որպէս մասնագէտ կալանաւոր բացատրում եմ.

– Կար ժամանակ որ ճիշդ է, քո սածի նման մարդիկ նստում էին բանտում, մինչեւ անգամ գիշերը պառկում: Բայց հօրիզոնական բանտարկեալի դարը վաղուց է անցել այժմ կալանաւորը միայն ուղղահայեաց է բանտարկւում: Այս մէկը իմացիր: Իսկ գալով քո անելիքին, երեք ամիս յետոյ քեզ քննութեան կը կանչեն, եթէ ինքդ քեզ համար յանցանք ճարեցիր՝ լաւ, կը նայեն յանցանքիդ ու քեզ կը դատապարտեն: Իսկ եթէ չես ճարում, նրանք իրենց մօտ կախած ունեն ամէն տեսակ պատրաստի յանցանքներ, կը հագցնեն, որը որ վրադ նստաւ՝ քեզ կը դատապարտեն:

–Բայց ես բոլորովին անմեղ եմ...:

– Օ՛յ, օ՛յ: Այդ բառը երկրորդ անգամ չարտասանես: Մեր օրէնքում այդպիսի յանցանք չի նախատեսուած եւ որպէս զարտուղի յանցաւոր, քեզ անմիջապէս գնդակահարութեան կը դատապարտեն: – Հայաստանը Ստալինին տարեկան յի – սուն հազար կալանաւոր պիտի հայթայթի. եթէ ամէն մարդ ինքզինքը անմեղ յայտարարէ՝ պլանն ինչպէ՞ս պիտի կատարուի:

– Ուրեմն ամէն մարդ մի յանցանք ունենալո՞ւ է:

– Անպատճառ:

– Դու ի՞նչ յանցանքով ես բռնուած, – հարցրեց Սենեքերիմեանը, որի անունը ինչպէս յետոյ իմացայ՝ Յակոբ էր, – ես էլ չե՞մ կարող դրանից օգտուել:

– Ինձ մեղադրեցին փաշիզմի մէջ, – բայց որովհետեւ չգիտէի՝ ինչ բան էր փաշիզմը, խնդրեցի բացատրել այդ յանցանքի էութիւնը: Իրենք էլ չիմացան ինչ է նշանակում, եւ ես չհամաձայնեցի վըրաս առնել. «տուէք մի ուրիշ յանցանք»: Հիմա ամէն օր տանում են նոր կարած յանցանքի «պրիմերկայի» բայց ոչ մէկը վրաս չի նստում, մի փոքր անճոռնի մարմնակազմ ունեմ:

– Կը սպասեմ, ինչով քեզ մեղադրեն՝ ես էլ նրանով կը մեղադրուեմ, – ասաց Յակոբը:

– Վա՛յ, տնաշէ՛ն, չեկայում յանցա՞նքն է պակասում, որ երկուսս մէկ յանցանքից օգտուենք: Մի մարդու երկու յանցանք է հասնում օրէնքով:

– Լաւ, իսկ յետոյ չեկայից ո՞ւր պիտի փոխադրեն մեզ:

Դատապարտուելուց յետոյ կալանաւորների մի մասը կը վերցնէ գնդակահարելու, իսկ մնացեալը կ'ուղարկի կենտրոնական բանտ:

– Իսկ ո՞ր տեսակի յանցաւորներին է վերցնում գնդակահարելու:

– Գնդակահարելը յանցանքի հետ կապ չունի, պրոստօ վերցնում է իր կարիքների համար: Ինչո՞ւ ես զարմանում. մեղր ծախողը իր մատը չի՞ լիզում...

– Իսկ բանտում ի՞նչ կ'անեն:

– Բանտում կը տեսակաւորեն կալանաւորներին այնպէս, ինչպէս խոհարարն է անում, այսինքն կոտլետցուն առանձին, պիֆթէքն առանձին, բորշչն առանձին եւայլն. այն տարբերութեամբ միայն որ խոհարարը ոսկորները որպէս խոտան գցում է շներին, իսկ բանտապետը բոլորն օգտագործում է, խմբերի բաժանած, մէկը հեռաւոր հիւսիս են ուղարկում, միւսը՝ հեռաւոր հարաւ, երրորդը՝ արեւելք, չորրորդը՝ արեւմուտք – մինչ հեռաւոր, ու այսպէս շաղ են տալիս ողջ հայութիւնն աշխարհով մէկ:

– Իսկ չե՞ն գնդակահարում:

– Ինչպէ՞ս չէ, առանց դրան ներեւ կը շարժուի՞:

Այդ օրից անցել է քանիերկու տարի: Փողոցում յաճախ եմ պատահում Յակոբ Սենեքերիմեանին եւ ամէն անգամ հանդիպելուս ասում.

– Այ Յակոբ, այն ժամանակ ես բանտային մասնագէտ էի եւ քեզ բռնուելու ճար – ճանապարհը ցոյց տուի: Հիմա էլ եկ դու ինձ այս մեր վայելած «ազատութեան» ճար –ճանապարհը ցոյց տուր: Ի՞նչ անենք այսպիսի «ազատութեան» մէջ. ոչ սեփական պարտէզ ունենք՝ մի բան ցանենք, ոչ սեփական գլուխ՝ մի բան մտածենք:

– Ես էլ քեզ նման մաթալ եմ մնացել այս ազատութեան ձեռքը, – ասում է Յակոբը:

– Եկ կրկնենք մեր յանցանքը եւ նորից բանտարկուեցինք:

– Չեմ յիշում յանցանքս, եթէ յիշէի՝ վաղուց էի բանտարկուել...:

**

Խանութ մտայ, կամեցայ թանաքի փոշի առնել՝ զարմացայ էժանութիւնից:

Երկու կրամը ընդամէնը 1 ռուբլի 20 կոպէկ արժի: Իսկ այդ երկու կրամի լուծոյթով կարելի է 3 – 4 հազար վէպ գրել, ամէն հատորը 50 մամուլից: Մամուլը երեք հազարով հաշուած՝ անում է մօտաւորապէս 600 հազար ռուբլի: Այսինքն՝ կէս միլիոն, հարիւր հազար էլ աւելի:

Ես չգիտեմ, թէ ի՞նչ են մտածում մեր գրողները: Ինչո՞ւ անմիջապէս 1 ռուբլի 20 կոպէկ չեն տալիս, մի տոպա թանաքի փոշի տանում ու սկսում գրել:

Այդպիսի առասպելական շահոյթ Ամերիկայում էլ չեն ստանում:

Եթէ Պետհրատը հեղինակներից միտք պահանջէր ու չտպէր ամէն վէպ՝ ի հարկէ գրողները իրաւունք ունեն չգրելու, որովհետեւ նրանք իրենց գրուածքներում միտք դնելու սովորութիւն չունեն:

Նա ընդհակառակը, ասում է՝ գրէք ինչքան կ'ուզէք անմիտ, տպելն իմ վըրայ: Մարդ իր անմտութի՞ւնն էլ ափսոսայ չուկայ հանել՝ այդ առասպելական շահոյթն ստանալու համար: Այն էլ անծախս շահոյթ, եթէ հաշուի չառնենք այն մի չիչ կոնեակը, որն անպայման պիտի խմցնի Պետհրատի դիրեկտորին:

Է, ի՞նչ անենք: Մեր երկրում առանց

կոնեակի ո՞ր ծառի տերեւն է շարժւում, որ Պետպլանի տերեւը շարժուի...:

Պատահե՞լ է ձեզ երբեւիցէ ուտել մի շատ անհամ կերակուր:

Ուտում ես, ուտում ես պատառներ չափ, ու մէկ էլ տեսար գլխացիր ու տեսա ոչինչ չես կերել:

Այդպէս է մեր ողջ գրականութիւնը, լինի գիրք, թէ թերթ:

Կարդում, կարդում, կարդում՝ մէկ էլ տեսար գլխացիր ու այնպէս կը զգաս քեզ, որպէս թէ ոչինչ չես կերել...:

Աստուած (եթէ կայ, ի հարկէ), մարդ ստեղծելիս ինչո՞ւ անպայման նրա հետ մի կին ընկերացրեց: Ինչո՞ւ վէճն ու կռիւը աշխարհում մշտնջենական դարձրեց: Ճիշդ է, կինը մարդու գլխերուայ բարեկամն է, բայց ցերեկուայ էլ թշնամին է: Գիշերը նուաճուած կինն առաւօտեան գլուխ է բարձրացնում եւ նոր ճակատամարտի պատրաստւում՝ հագնելով իր նոր շորերը ու վրայ – գլուխը կարգի բերելով:

Ու երբ հոյլերու առջեւ երկար իր դէմքը մաժելով «մաժինայի պարծ»ը նկատում է աւարտուած, մի շնչին պատճառով պատերազմ է յայտարարում մարդուն՝ զէնքերը պատեանից դուրս են քաշում:

Պատերազմ եմ ասում, այո, կատաղի կռիւ: Ազգամիջեան կռիւներից տարբերւող միայն նրանով որ մինչ ազգամիջեան մարտերում մարդկութիւնն է փճանում, մարդ ու կնկայ կռիւներում, ընդհակառակը, մարդկութիւնն աճում է ու բազմանում:

Միայն Հայաստանում, մանր ու մեծ իրար վրայ հաշուած, 60 անուն թերթ է հրատարակւում: Անունը տարբեր, բովանդակութիւնը միեւնոյն:

Այս վաթսուն թերթերը զբաղեցնում են վաթսուն մեծ շէնութիւններ, իւրաքան – չիւրը մինչեւ 75 աշխատակիցներով:

Այս աշխատակիցները մասնագիտացած են: Մէկը գրածը մի ուրիշը չպէտք է գրի: Մէկը դիւզատնտեսութեան չեչաակլի վերելքի մասին է գրում, երկրորդը կովերի կաթն է աւելացնում իր խիղճը ներածին չափ, երրորդը իր նուիրուածութիւնը ցոյց տալու համար հաւերի հետ աքլորին էլ է ածեցնում եւ տալիս է «համախառն» ձուի տոկոսները, եւ այսպէս անվերջ:

Անցեալ շաբթու հիւանդացաւ «Սովետական Հայաստան»ի այն աշխատակիցը, որը կազմում էր գերեզմանոցային խրոնիկան: Ժամանակաւորապէս հիւանդին փոխարինեց քաղաքի սանիտարական մասի աշխատակիցը, որի բառարանում գոյութիւն ունեն միայն նեղ մասնագիտական բառեր: Ու պէտք էր կարդալ, թէ ինչպէս այս աշխատակիցն ազմուկ բարձրացրեց, նկարագրելով մեռելների «հականհիտարական» վիճակը, որի հետեւանքով տարածուած է համաճարակ եւ օրական միջին հաշուով մեռնում է հազար... մեռել:

Երեւանում տնկուած են Ստալինի արձաններ, որոնց կողքին՝ նաեւ մի մի միլցիոներներ, աւելի արձանացած, քան նոյն արձանները:

Եթէ հաշուի առնենք, որ Ռուսաստանի խրաքանչիւր գիւղում, աւանում ու աւանակում, եթէ ոչ տասներկու՝ գէթ կա տնկուած երկու արձան, նշանակում է միլիոնաւոր մարդիկ դատապարտուած են այդ մարդու արձանների կողքին արձանանալ:

Եւ այդ մեր լեզուով կոչւում է արդիւնաբերական աշխատանք, որով լցւում է երկիրը ապրանքներով...:

Փառք տանք Աստծուն որ Միութիւնով մէկ «առաջնորդ» միայն գոյութիւն ունի, եթէ բազմաթիւ ստալիններ լինէին՝ նշանակում է մեր երկրի բնակչութեան կէսը պիտի բաղկանար քարէ արձաններից, կէսը՝ մսէ...:

Մի երեւոյթ, որ աշխարհի բոլոր լեզուներով կոչւում է կռապաշտութիւն:

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԿԱՆԱՅՔ՝
ԵՐՐՈՐԴ ԱՇԽԱՐՀԱՄԱՍԻՑ
Հեղինակ՝
ՍԵԴԱ ԲԱԼԵԱՆ – ՏԷՐ – ՅԱԿՈԲԵԱՆ
1988, Քալիֆորնիա

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ ՏԷՍԻՆԻ ՄԷՋ

Յիշատակի օր էր, Տէսին, Կիրակի, Նոյեմբեր 20–ին: Յիշատակի եւ յարգանքի: Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ վարչութիւնը գովելի գաղափարը ունեցած է պատրաստել տալու երկու մարմարեայ տախտակներ՝ որոնք, հաստատուած պատին վրայ, եկեղեցւոյ մուտքին երկու կողմերը, պիտի յիշեցնեն, նոր եւ ապագայ սերունդներուն, շարք մը ազգանուէր անձերու անունները: Անձեր եւ միութիւն մը – Տիկնանցը – որոնց ջանքերով Տէսինի եկեղեցին, օծուած 1947 Ապրիլ 27–ին, հասած է այսօրուան իր գնահատելի վիճակին:

Այս առթիւ, տեղի ունեցաւ եպիսկոպոսական պատարագ: Պատարագեց Նորվան Եպիսկոպոս, իր կողքին ունենալով տեղւոյն հոգեւոր հովիւ՝ Մկրտիչ փաշակիր քահանայ Պալապանեանը: Ծանօթ արուեստագիտուհի՝ Անժէլ Կարապետեան – Սաժ կը բերէր իր մասնակցութիւնը երգեցողութեան՝ զոր կը վարէր Աւետիս Իշխանեան:

Իր քարոզին մէջ, ինչպէս յետոյ, խմբական ճաշին ընթացքին, Նորվան Եպիսկոպոս շեշտը դրաւ եկեղեցւոյ կարեւորութեանը վրայ մարդկային կեանքին մէջ: Ըստ «Եկեղեցին աստուածային պարգեւ մըն է, շանմարանն է Աստուածաշունչին, անցեալի թանգարանը չէ, այլ կեանքի աղբիւր: Եկեղեցին կը պատկանի բոլորին: Անոնք որոնք կը քննադատեն եկեղեցին, ի վերջոյ քննադատած կ'ըլլան իրենք զիրենք»:

Հոգեհանգստեան արարողութենէն վերջ, ժողովուրդը խմբուեցաւ բակին մէջ, ներկայ ըլլալու տախտակներուն բացմանը: Մեսրոպ Պայընտըրեան ըրաւ քանի մը արտաբուխ խօսքեր ի յիշատակ իր հանգուցեալ ընկերներուն: Տախտակները պատող սաւանները վար առնուեցան. բարերարներունը՝ Պր. Պահատուրեանի ձեռամբ, վարչականներունը՝ Պր. Սարեանի: Նորվան Եպիսկոպոս կատարեց աւանդական օրհնութիւնը եւ շնորհաւորեց ներկայ վարչութիւնը իր այս ձեռնարկին համար:

Ահաւասիկ որոնք արձանագրուած են տասուոյ տախտակներուն վրայ. –

Բարերարներ՝ Եկեղեցւոյն հիմնադիր Տիկնանց Միութիւն, Տէր եւ Տիկին Ճիւրայէլ Պահատուրեան, Հայկ Ղուկասեան, Յակոբ Գարայեան, Թադէոս Շատեան, Վարագ քահանայ Աւագեան, Քրիսթինէ Ոսկանեան:

Նկատեցինք որ տախտակին վրայ տակաւին տեղ կայ նոր բարերարներու արձանագրութեան...

Վարչականներ՝ Գուրգէն Տապաղեան, Աբրահամ Սալլապաշեան, Գեղամ Մնապաղեան, Վահան Յակոբեան, Մարտիկ Տէր – Սահակեան, Միրուն Միրունեան, Ադամ Սարգիսեան, Արսէն Սիւզմէճեան, Արմէնակ Աւետեան, Գրիգոր Պապիկեան, Ժիրայր Պառուեան:

Բոլորն ալ հանգուցեալ նախագահներ կամ վարչականներ:

**

Պատարագին ներկայ եղող ժողովուրդին մեծամասնութիւնը մասնակցեցաւ հաւաքական ճաշի մը Քուէյրոն ճաշարանին մէջ՝ որ Տէսինի հայկական հաստատութիւններէն մէկն է:

Երեք ժամեր անցան սեղաններու շուրջ հայաշունչ մթնոլորտի մէջ:

Կը նախագահէր եպիսկոպոսը. իր կողքին՝ Լիոնի Ազգ. Միութեան պատուոյ նախագահներ, Ճիւրայէլ Պահատուրեան եւ կինն ու Սեպուհ Սարեան իր կենոջը հետ:

Պ. Պահատուրեան յուզեց ներկաները եւ ինքն ալ յուզուեցաւ, պատմելով դըրուագներ անցեալէն: Յիշեց նախորդ օրը իր կատարած այցելութիւնը, Լիոն, Նուպարայ Տիգրան եւ Հոփիսիմէ ամէնօրեայ մանկապարտէզի դասարանները՝ զարդարուած ուրախ, գոյնզգոյն, հրապուրիչ նկարներով: Մտաբերեց իր մանկութեան գիւղը՝ ուր կը նստէին տախտակամածին, տունէն բերուած պզտիկ «մինտէր»ին վրայ: Մաղթեց որ նոր սերունդը չտեսնայ այն դարհուրելի օրերը զորս ինք ապրած է: Ըստ թէ, առ ի քաջալերութիւն կատարուած աշխատանքին, կը նուիրէ մէկ միլիոն (սանթիմ) Լիոնի դըպրոցին: Ծափահարուեցաւ երկար:

Ճաշին ընթացքին եղան նաեւ քանի մը նուիրատուութիւններ Տէսինի եկեղեցիին: Լիոնի Ազգ. Միութեան նախագահ Ռուշար Կազարեան չէր կրցած գալ, գրկած էր նամակ մը՝ զոր կարդաց Պ. Մեսրոպ Պայընտըրեան:

Հակառակ իր յառաջացած տարիքին, Մեսրոպ Պայընտըրեան կը շարունակէ մընալ պատնէշին վրայ: Միշտ առոյգ, գործունեայ, ազգանուէր: Այդ շեշտեցին թէ՛ եպիսկոպոս, թէ՛ Սեպուհ Սարեան. ներկաներուն ծափահարութիւնները կը հաստատեն թէ Տէսինի վեթերան վարչականին գործունէութիւնը գնահատուած է ժողովուրդին կողմէ:

Պ. Պայընտըրեան իր կարգին գովեստը ըրաւ իր երիտասարդ գործակիցներուն:

Օր. Բրաբիոն Տապաղեան, Աւետիս Իշխանեան, Տիկին Ծաղիկ Մանուկեան իրենց արտասանութիւններով եւ երգերով ոգեւորեցին սրահը:

Իր փակման խօսքին մէջ, Նորվան Եպիսկոպոս նշեց որ, Ֆրանսայի հայաշատ վայրերուն միջեւ, Տէսին կը նկատուի առանձնաշնորհեալ տեղ մը՝ ուր հայ գաղթականը գիտցաւ պահպանել ազգային աւանդութիւնները: Մէկ խօսքով, գիտցաւ մնալ աւելի Հայ քան ուրիշ տեղեր:

Եպիսկոպոսը շնորհաւորեց վարչականները, խմբավար Աւետիս Իշխանեանը՝ որ ճանչցած էր պզտիկուց Պէյրութ, եւ մաղթեց անոնց, ինչպէս նաեւ քահանայ հօր, աւելի լայն գործունէութեան եւ կազմակերպչական միջոցներ:

Հաճելի օր մը՝ որ շուտ պիտի չմոռցուի, կը կարծենք, Տէսինի Հայերուն կողմէ: Գոնէ անոնցմէ՝ որոնք կը մնան փարած Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ, կը հաւատան անոր բազմադարեան աւանդութիւններուն՝ քանի որ անոնք կը շարունակեն նպաստել հայապահպանման:

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ՉՈՐՍ ՀԱՅ ԸՄԲՇԱՄԱՐՏԻԿ ՆԻՍԻ ՄԷՋ

Նիսի մէջ տեղի ունեցած ըմբշամարտի «Հանրի Տըլլան» մրցաշարքին մասնակցող չորս հայ մարզիկներ մեծ յաջողութեան հասած են: Դեկտեմբեր 3–ի աւարտականներուն, ազատ ոճի ըմբշամարտիկ՝ Արմէն Շէրոյեան (68 քկ.) Ամերիկացիին պարտուելով երկրորդ հանդիսացած է: Նոյն ոճին մէջ Սանասար Յովհաննիսեան (90 քկ.) ամերիկացի հակառակորդին դէմ յաղթանակ տանելով առաջին տեղը գրաւած է:

Միջազգային այս հանդիպումին 9–րդ անգամ մասնակցող «Նիս – Մաթէն»ի արտայայտութեամբ «ազնուութեան ու պարզութեան մարգարիտ» Ս. Յովհաննիսեան թերթին յայտնած է, թէ ինք դեռ 28 տարեկան է եւ յոյս ունի նոյն բարձրութեան վրայ մնալու մինչեւ Պարսելոնայի ողիմպիական խաղերը:

Դասական ոճի մէջ Ամերիկայէն Կոկի Բարսեղեան (62 քկ.) երկրորդ տեղը գրաւած է. իսկ 82 քկ. դասակարգին մէջ Աշոտ Ալեքսանեան եուկոսլաւ մրցակիցին յաղթելով առաջին հանդիսացած է:

Չորս հայ ըմբշամարտիկները շփման մէջ մտած են նաեւ Մարսէյլի գաղութին հետ: Դեկտեմբեր 1–ին Աքրոփոլիս սրահին մէջ տեղի ունեցած «Թ. Ալթունեան»ի համերգի (լոկ գեղարուեստական ներկայացում) միջնարարին բեմ բարձրանալով ծափահարութիւններու արժանացած են:

Կիրակի առաւօտ ալ, Դեկտեմբեր 4, չորսը միասին եկեղեցի գալով ներկայ եղած են Կիրովականի հայ զոհերուն համար կատարուած հոգեհանգստեան արարողութեան:

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Բարձրաձայն ծիծաղեցաւ եւ խորհեցաւ:

«Ախր ի՛նչ հարկ, թատերական տեսարան սարքել. կը սպասեմ մինչեւ երեկոյ, նոյնիսկ եթէ ինձ ակնարկէ այդ խնդրի մասին, կը խուսափեմ եւ ընթրիքին արդէն ... մենակ ենք ... այդպէս լաւ է, շատ լաւ է»:

Այսպէս որոշումով հանգստացած Գարեգին դարձաւ միւս կողմին եւ ինկաւ խոր քունի մէջ եւ ինքն իսկ չանդրադարձաւ թէ ինչ որ իրապէս հանգստացուցեր էր զինքը, այն յետին միտքն էր որ մինչեւ հետեւեալ օրը կէս գիշերին պարտաւոր չէր այլեւս կնոջը հետ այդ անախորժ խօսակցութիւնը ունենալ. ինքզինքին ըրեր էր պայմանաժամ մը:

Նաթալիա Վասիլեւնա Ռոստովի մէջ նախազգացումը ունեցեր էր գլխուն եկած անսպասելի դժբախտութեանը: Քօղարկուած ակնարկութիւններ ըրեր էին իրեն եւ Բաքուէն ստացած մէկ երկու նամակի մէջ «բարեկամներ» խորհրդաւոր պատճառաբանութիւններով կը յորդորէին զինքը չուտով վերադառնալ: Կասկածը մըտեր էր իր սրտին մէջ, բայց անմիջապէս մտածեր էր թէ խնդիրը լուրջ չի կրնար ըլլալ եւ իր պարզ ներկայութիւնը բաւական պիտի ըլլայ որ ամէն ինչ կարգի մտնայ: Իր գրած կարճ նամակներուն մէջ կը խօսէր միայն իր ժառանգական գործի մասին եւ սեւէ ակնարկութիւն չէր ըրած իր յաւծներուն: Գարեգին ի փոխարէն կը պատասխանէր հեռագրով, այնպէս որ փութկոտութեան երեւոյթ մը ունենալով հանդերձ, խոյս կուտար երկար գրելու տաղտուկէն, մանաւանդ որ որոշ ընկալեալ բանաձեւեր գործածելու անհրաժեշտութենէն: Նաթալիա Վասիլեւնա այսուամենայնիւ շտապեցուցեր էր իր Բաքու ժամանումը, հակառակ որ մտադիր էր ոչ մէկ բան ըսել իր ամուսնոյն եւ պարզապէս իր կորովի ձեռքերով գայն կարգի բերել:

Առաւօտեան ժամը տասնին հասաւ Բաքու եւ կայարանը հանդիպեցաւ որդւոյն եւ ծառային. Գարեգինի բացակայութիւնը զինքը սառեցուց սրտմտութենէն. բայց անմիջապէս Արմիկը բացատրեց.

– Հայրիկը այս առաւօտուն նիստ ունէր իր քանդրոում, խնդրեց որ ներողամիտ լինես, անմիջապէս որ կարենայ պիտի գայ տուն, ճաշի ժամէն առաջ:

– Լա՛ւ, լա՛ւ, ըսաւ Նաթալիա, շտապիր ծրարներս դուրս բերել, քեզ կը հետեւեմ:

Դէմքը խոժոռ, սրտմտած, հազիւ ինքզինքը զսպած եկաւ տուն եւ անմիջապէս որ իր յարկին տակ մտաւ, զգաց որ անսահմանելի բան մը խորտակուած է անդարմանելի կերպով. կարծես իր տան մէջ օտար էր եւ ուրիշ շունչ մտեր էր այնտեղ: Բայց ինքզինքը հարկադրելով պաղարիւնը պահել, բոլոր բարկութիւնը թափեց աղախիններու վրայ: Մինչեւ ճաշի ժամը, կարծես մորակը ձեռքը զանոնք խարազանեց հրամաններով, զանգատներով, դժգոհութիւններով: Յետոյ յանկարծ գիտնալու անդիմադրելի փափաքէն մղուած իմացաւ խոհարարուհիէն թէ Պարոնը իր բացակայութեան ոչ մէկ անգամ ճաշեր էր տանը. առաւօտուն կանուխ կ'երթար եւ կէս գիշերէն յետոյ կը վերադառնար:

Ո՞վ էր այդ անկարգութեանց պատճառը. մի ռեւէ փճացած կին անշուշտ... Սատանան գիտէ՞ եզրակացուց, ի զուր միտքովը հաւանական անուններու թիւմը ընելէ յետոյ:

Հակառակ իր խոստումին Գարեգին ոչ միայն երեքի ճաշէն առաջ չեկաւ, այլ նոյնիսկ զգալի կերպով ուշացաւ:

(Շար. 58)

(Շար. Ա. էջէն)

մանուկներու հարցին, չեշտելով թէ անոնք չեն կրնար հոս ու հոն տարուիլ, որովհետեւ կը կորսնցնէին իրենց ինքնութիւնը, լեզուն, ամէն ինչ: Անոնք պէտք է միայն հայ ընտանիքներու կողմէ որդեգրուին:

Բանբերը ապահովութիւն տուաւ թէ նման վտանգ չկայ: Ոչ մէկ հայ երախայ Հայաստանէն դուրս ելած է, կան միայն 84 վիրաւոր մանուկներ, որոնք իրենց ծնողքին հետ, փոխադրուած են Մոսկուա:

Վերջին հարցումով մը, Ազնաւուր ուզեց գիտնալ թէ կրնա՞յ վիզա ստանալ, եթէ քանի մը օրէն ուզէ Հայաստան երթալ, Պերֆիլիեւ պատասխանեց՝ բարով կուգաք, Պր. Ազնաւուր: (Պերնար Թափի իր անձնական օդանաւը տրամադրած է այդ նպատակով):

Ծանօթ է որ Ազնաւուր ֆոնտ մը ստեղծած է ի նպաստ Հայաստանի. –

AZNAVOUR POUR L'ARMENIE
76 - 78, ave. des Champs - Elysées
75008 PARIS

ԻՆՉՈ՞Ւ, ՏԷ՛Ր...

«Ճշմարտութեան ժամուն» հիւրն էր, Երկուշաբթի իրիկուն Բ. կայանին վրայ՝ կարդինալ Տըքուրթէ: Առաջին հարցադրողն էր Ալէն Տիւհամէլ, որ շատ բնականօրէն ուզեց գիտնալ թէ ի՞նչպէս կրնայ արդարացնել կամ բացատրել հայ ժողովուրդին պատահածը: Յիշելով անոր տարաբախտ ճակատագիրը, կաշկանդուած կեանքը, ցեղասպանութենէն ցայսօր. ինչո՞ւ արդարութեան ճամբաները այսքան անողոք են, հարց տուաւ Տիւհամէլ: Ճամբաները, պիտի ըսէի, պատասխանեց Լիոնի Արքեպիսկոպոսը, անխմանալի են ինչպէս ըսաւ Եսայի: Մի սպասէք ինձմէ, որ բացատրեմ: Երկու պատասխան ունիմ: Առաջինը՝ սէր, երկրորդը՝ աղօթք, ոչ գայթակղած, այլ՝ փորձեալ. – ինչո՞ւ Տէ՛ր:

Տարբեր պատասխան չէր կրնար տալ անշուշտ, հաւատքի մարդը: Բայց, պէտք է արդար ըլլալ ու խոստովանիլ թէ որքան ալ անիմանալի ըլլան Տիրոջ ճամբաները, դժուար է որ ամէնէն ամուր հաւատքն իսկ չխախտի, երբ այս ճակատագրին ենթարկուողն ալ այն ժողովուրդն է, որ առաջինը եղած է քրիստոնէութիւն ընդունելու որպէս պետութեան կրօնք:

Եւ ի՞նչպէս, ծնած օրէն աղօթող հայ մամիկները, Բաքուէն Սպիտակ, Կիրովաբադէն Լենինական, ամէն ինչ կորսնցնելէ ետք, չձայնակցին Թումանեանին, աղաղակելով. –

...Տէ՛ր արագահաս, Աստուած արդարի,
Ո՞ւր ես, եթէ կա՛ս, ես աղօթք արի,
Բայց սրածութեան ահարկու ձայնից,
Խլացաւ անդորր, իմ աղօթքն անբիծ,
Եւ ես վայրենի կրքից գազազած,
Ամբարիշտների քարերից փախած,
Քո անուան յոյսով կռուեցի երկա՛ր,
Պարծեցայ քեզմով, սակայն դու չեկար:
Էլ ինչո՞ւ եմ ես տառապում այսքան
Եթէ Աստուած ես դու արդարութեան:...

ՅԱԽԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ
ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Երէկ, վերջին պահուն, քանի մը տողով արձագանգած էինք Փարիզի Օթէլ տը Վիլի նիստին, Երկուշաբթի առտու եւ որոշուած մէկ միլիոն Ֆրանքի օժանդակութեան:

Ժագ Շիրաք իր յայտարարութեան մէջ կը շեշտէր ի մէջ այլոց. –

«Dans la matinée du Mercredi 7 décembre, un tremblement de terre d'une ampleur véritablement exceptionnelle a secoué l'Arménie et ravagé des villes entières de cette république d'Union Soviétique. Cette abominable catastrophe, dont on commence seulement à prendre la mesure, a provoqué des dizaines de milliers de morts et de blessés et de centaines de milliers de sans-abris. La situation des Arméniens, déjà très durement frappés par les graves événements politiques et ethniques de ces derniers mois, est véritablement désespérée. Pour seconder la mobilisation en cours en Union Soviétique, un immense mouvement d'aide internationale est absolument indispensable et a commencé à s'organiser. La Ville de Paris ne peut pas rester indifférente face au drame qui se joue en Arménie, s'agissant des souffrances d'un peuple très lié à nous par l'histoire et par des sentiments de longue et solide amitié. C'est la raison pour laquelle j'avais demandé que soit proposée au Conseil de Paris, à titre de premiers secours, une aide exceptionnelle de 500.000 F. au profit des sinistrés arméniens. La commission compétente a approuvé cette proposation vendredi. Depuis lors, les informations que nous avons reçues n'ont cessé de confirmer l'ampleur du désastre. Je vous propose donc aujourd'hui de doubler cette aide et d'affecter 500.000 F. supplémentaires à l'achet de médicaments dont la Ville de Paris assurera l'acheminement. Je demande à M. le Questeur de veiller personnellement à la bonne exécution de cette opération et je souhaite que chaque groupe du Conseil de Paris désigne un Conseiller pour l'assister. Je vous rappelle que la subvention initialement prévue sera adressée au «Comité S.O.S. Arménie» qui s'est constitué en France autour des églises de cette communauté et qui fera parvenir, j'en suis sûr, avec l'efficacité les moyens matériels de secours et les médicaments qui auront pu être acquis avec nos dons».

Աւելորդ է ըսել թէ ամէն կողմ օժանդակութիւնը ու կարեկցութեան արտայայտութիւնները չեն պակսիր: Չենք կրնար թուել բոլորը: Գիրեր ստացած ենք Անտրէ Սանթինիէն, յանուն Համայնավար կուսակցութեան՝ Ժորժ Մառշէէն, Թրանսթուռ ճամբորդական ընկերութենէն, եւլն. եւլն.:

× Գերմանիոյ Տէռ Շփիկըլ ծանօթ շաբաթաթերթին տնօրէնը՝ Ռուտոլֆ Շթայն անձնապէս մէկ միլիոն մառք նուիրած է:

× Հիւսիսային Քորէայէն Փիոնկիանկ յայտարարած է թէ իր երկրին օժանդակութիւնը պիտի բերէ:

× Գերմանիա 6 միլիոն տոլար արժողութեամբ կազմած կը ղրկէ, որու մէջ 16 վերամբարձ մեքենայ:

× Միացեալ Նահանգներու մէջ, հեռատեսիլի քալիֆորնիական կայան մը, Կիրակի օր թելեթոն գործողութիւն մը կազմակերպած է որ 3 միլիոն տոլար ապահոված է:

× Աւելորդ է չեշտել, թէ ամէնէն առաջ եւ ամէնէն աւելի օգնութեան հասաւ եւ կը շարունակէ հասնիլ Ֆրանսան: Կառավարութիւնը «տագնապի բջիջ» մը ստեղծած է (cellule de crise) որ ընդհանրապէս տեղական աղէտներու վերապահուած է:

Երկուշաբթի օր, պատասխանատու՝ Ռեմի Պօթրա եւ գործակիցը՝ Ֆիլիփ Փըթի ընդունած են հայ գաղութի եւ ԷՍ. Օ. ԷՍ – ԱՐՄԷՆԻ-ի ներկայացուցիչներու պատուիրակութիւն մը յանձինս՝ Գիւտ Արք.ի, Տիկին Լ. Ֆորլանիի (Կապ. Խաչ) եւ Գրիգոր Փափազեանի:

Այս տեսակցութեան ընթացքին տագնապի դահլիճին կողմէ յայտնուած է թէ այլեւս հագուստեղէն եւ նման պիտոյքներ հարկաւոր չեն: Հայ ներկայացուցիչները ուզած են գիտնալ թէ ի՞նչ է սահմանը ֆրանսական կառավարութեան ըստանձնած նիւթական օժանդակութեան (օդանաւ, դեղօրեայք, օգնութեան փութացող անձնակազմերու ծախք եւլն. եւլն.): Հաստատուած է թէ անմիջականին մէջ, ամէնէն կարեւորը դրամական նուէրներն են:

× Մարսէյլէն օդանաւ մը եւս մեկնեցաւ Երեքշաբթի առտու 20 թոն ապրանքով: Ֆրանսա, Փարիզէն յատուկ կառախումբ մը կը ղրկէ լեցուն վերմակներով, ուտեստեղէնով եւլն. եւլն:

× Մայր Թերեզա, հինգ մայրապետներով ճամբայ ելած է Հնդկաստանէն դէպի Հայաստան:

S.O.S. ARMENIE

Le Comité S.O.S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

Un compte spécial vient d'être ouvert uniquement reservé à l'entraide pour l'Arménie, à la B.N.P. Champs - Elysées sous le N° 07447817.

Les chèques libellés exclusivement au nom de S.O.S. ARMENIE ou les dons en espèces peuvent aussi être remis ou envoyés à «*Haratch*».

Pour tous renseignements sur les sinistres et éventuellement des recherches des survivants, TELEPHONER : 42. 88. 30. 00

Un service de la *Croix Rouge Française* répondra à vos appels.

La cellule spéciale mise en place par le gouvernement français a indiqué que des dons peuvent être adressés aussi à l'ordre du.
TRESOR PUBLIC
FONDS DE SOLIDARITE ARMENIE
Les perceptions délivreront un reçu pour déduction fiscale.

Des dons sont collectés aussi par le *Secours Populaire Français*, la *Croix Rouge Française*, *Médecins du Monde*, *Médecins Sans Frontières* etc. etc...

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԼՈՆՏՈՆԻ մօտ, Քլափէմ, երկու կառախումբերու բախումը ծանրակշիռ արկած մը պատճառած է: Մեռեալներու թիւն իսկ կարելի չէր եղած ճշգրիտ կերպով հաստատել 24 ժամ ետք (Երեքշաբթի առտու): 53 մեռեալի խօսք կար եւ մօտ 200 վիրաւորի, բայց, այս թիւերը վերջնական չէին: Անգլիա սուգի մէջ է:

ՄԵՔՍԻՔՈՅԻ մէջ, գործատունի մը պայթումին զոհ գացած են 62 հոգի: Քանի մը տասնեակ ալ վիրաւոր կայ:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Իրենց մօրեղբօր՝ Արամ Օհանեանի մահուան առթիւ (Պոլիս), Միլանոյէն՝ Պորանեան ընտանիքը 1000 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

Այրի Տիկին Գէորգ Շահինեան եւ զաւակները իրենց ամուսնոյն եւ հօր մահուան 16-րդ տարելիցին առթիւ հետեւեալ նուէրները ըրած են Տիկնանց Միութեան, Կապոյտ Խաչին, Լիբանահայ տղոց, ատխօ Այրին 200-ական Ֆր., եւ 400 Ֆր. «Յառաջ»ին:

VENTE PUBLIQUE
AUX ENCHERES
DES ŒUVRES DU PEINTRE

ARMÉNAG KHAN
COROYANTZ

Vendredi 16 Décembre à 14 heures

Hôtel — Drouot
RUE DROUOT
Salle N° 13

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ԼԻՈՆԻ
Ս. ՅԱԿՈԲ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ԱՆՈՒԱՆԱԿՈՉՈՒԹԵԱՆ
ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻՒ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ

Կիրակի, Դեկտեմբեր 18-ին, Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Անուանակոչութեան տօնին առթիւ Եպիսկոպոսական պատարագ կը մատուցուի:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ

Յաւարտ պատարագի կը կատարուի Մաստղօրհնութիւն եւ հոգեհանգստեան պաշտօն, եկեղեցւոյս վախճանեալ հոգեւորականներու, հանգուցեալ բարերարներու, եւ սատարողներու հոգիներուն համար:

Պատարագի բազմաձայն երգեցողութիւնը կը կատարէ եկեղեցւոյս Կոմիտաս երգչախումբը, ղեկավարութեամբ՝ Պր. Յովհաննէս Պէրպէրեանի:

Ժամը 12.30-ին, Ազգային Տան սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ ժողովրդական ճաշ, որու ընթացքին յանուն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Գնահատական Գիր Կոնդակներ պիտի յանձնուին Պ.Պ. Արթիւր Պասմէնի, Ժորժ Մամասի եւ Վարուժան Աճէմեանի, ատ ի վարձատրութիւն իրենց երկարամեայ ծառայութեան:

Անոնք որոնք կը փափաքին մասնակցիլ ճաշին, կրնան արձանագրուիլ եկեղեցւոյս Դիւանատունը:

Ճաշագինն է՝ 120 Ֆրանք:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ
ՄԻՈՒԹԵԱՆ
58ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ
ՑԵՐԵԿՈՅԹԸ
ԿԻՐԱԿԻ, ՄԱՐՏ 5, ԺԱՄԸ 14-ԻՆ
SALLE DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint-Dominique
75007 PARIS

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ

Բոլոր կազմակերպութիւններէն կը խնդրուի նկատի ունենալ՝
ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ
ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ՓԱՌԱՏՕՆԸ
Մարտ – 3 — 4 — 5 –
Կազմակերպութեամբ՝ Գարուն երգչախումբի տնօրէնութեան:

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 15
JEUDI
15 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

64րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.904 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNEE — No 16.904

ՍՏԻՊՈՂԱԿԱՆԸ՝
ՎՐԱՆՆԵՐ ԵՒ ՏՆԱԿՆԵՐ

ՇԱՐԺԷՆ ԵՏՔ ՑՈՒՐՏԸ ԱՒԵՐ ԿԸ ԳՈՐԾԷ

ՄԵՌԵԱԼՆԵՐՈՒ ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՆՈՐ ԹԻՒԸ՝ 55.000 ԵՒ ԿԷՍ ՄԻԼԻՈՆ ԱՆԱՊԱՍՏԱՆ

ԸՍՏ ԱՆԹԷՆ 2-Ի
150-ԷՆ 200 ՀԱԶԱՐ ՄԵՌԵԱԼ

ՈՐՈՇ ԳԻՒՂԵՐ ՈՉ ՄԷԿ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍԱԾ Է

Ամէն օր պարզուած պատկերը աւելի ողբերգական է, աւելի սահմռկեցուցիչ են նկարագրութիւնները եւ դեռ նոր զոհ զողոքթայ մըն է որ կը սկսի անոնց համար, որոնք ողջ մնացած ու ոչինչ ունին, ոչ իսկ տաք հագուստ մը: Անապաստաններու թիւը կէս միլիոնէ աւելի է եւ մեզի բուեցաւ Չորեքշաբթի առտու որ ամէն բանէ առաջ հարկաւոր են ՎՐԱՆՆԵՐ եւ ՏՆԱԿՆԵՐ, այժմ պէտք է դադրեցնել հագուստեղէնի առաքումները եւ կեդրոնանալ միայն ու միայն վրաններու եւ տնակներու հարցին վրայ: Չորեքշաբթի առտու թղթակիցներուն պարզած պատկերը աղէտէն անդին կրնար միայն զայրոյթ պատճառել: Երէկ ալ ըսած էինք կողոպուտ եւ թալան ալ տեղի կ'ունենան: Երեքշաբթի օր, Մոսկուայի մէջ, խորհրդային կառավարութիւնը մամուլի ասուլիս մը եւս կազմակերպած էր, որու ընթացքին պաշտօնական նոր թիւ մը տրուեցաւ մեռեալներու, 55 հազար, բայց Չորեքշաբթի վաղ առաւօտեան Հեռատեսիլի Բ· կայանի յատուկ թղթակիցը կ'ըսէր թէ մեռեալներու թիւը 150 հազարէն 200 հազար է: Ինչպէս ըսինք վերը, ամէնէն ծանր հարցն է ներկայիս ցուրտը, Սպիտակ արդէն զերոյէն վար 20 է գիշերը: Ուրիշ ահաւոր իրողութիւն մը, կարգ մը գիւղեր, շարժէն վեց օր ետք ոչ ոք գացած էր տակաւին եւ Եւրոպա Մէկի թղթակցուհին կը վկայէր թէ որոշ տեղեր ուր երեսի վրայ մնացած էին գիրենք դիմաւորած են որպէս ուրիշ մոլորակէ մը ժամանած մարդիկ: Եւ դեռ, ոմանք արտօնութիւն չեն ունեցած փլատակներու տակ ողջեր փնտռելու, որովհետեւ նախ՝ մեռս չէնքի փլատակներուն էր կարգը: Խառնակութիւն, անկազմակերպութիւն, տեղական ողորմելի միջոցներ, պիւրոքրասին ալ վրան բարդուած չտեսնուած վիճակ մը ստեղծած են: Միջազգային արտակարգ օժանդակութիւնն ալ պէտք եղած արդիւնքը չի տար (1000 օտար օժանդակող կայ տեղւոյն վրայ) տեղական խեղճուկրակութեան հետեւանքով: Եւ իրայ այս կացութեան մէջ, երբ «Պրաւդա» իսկ կ'ամբաստանէ խորհրդային միջոցներու չգոյութիւնը եւ շատ խիստ ոճ կը գործածէ, բարեբախտաբար կայ Պալէն աւելի պապական մը, որ Չորեքշաբթի օր, «Իւմանիթէ»ի մէջ տեղին գտած էր ձաղկելու «Ֆիկառօ»ն որ համարձակած էր քննադատել խորհրդային օժանդակութեան ձեւը ինք ալ պաշտպան փաստաբանը դառնալով Խորհ· Միութեան:

× Մոսկուա, ներկայիս կան 200 ծանր վիրաւորներ, որոնց ընկերացած են 150 հոգի: Այս վերջինները կը մնան պանդոկներու մէջ եւ իրենց ծախքերը ստանձնած են զանազան Հանրապետութիւններ:

Ամէն օր սիրտ պէտք է ունենալ, կարենալ կարդալու համար թղթակիցներու նկարագրութիւնները: Սպիտակի, Լենինականի վերապրողներու պարզած տեսարանները անհանդուրժելի են ուղղակի: Եւ դեռ կայ ներկայ պայքարը «ժամացոյցի դէմ», ինչպէս կ'ըսուի, քանի այլեւս շատ յոյս չէ մնացած ողջեր գտնելու փլատակներու տակ: Ֆրանսացի փրկող մը հրաշք նկատած էր ողջ նորածին մը գտած ըլլալով, հինգ օր ետք, Սպիտակի փլատակներուն տակ:

× «Ընկերվարական Ճարտարապետ» օրաթերթը շատ խիստ ամբաստանագիր մը հրատարակած է (լաւ կ'ըլլայ որ «Իւմանիթէ»ի աշխատակիցը «Ֆիկառօ»էն հրաժարի եւ խորհրդային մամուլ կարդայ) ուր անընդունելի պարագաներ ալ կ'ոգեկոչէ: Այսպէս վերապրողներ մեռած են ցուրտէն եւ հինգ երախայ ալ թոքատապէ· անոնք առանց տաք հագուստեղէնի բերուած էին Լենինականէն: Ռիժկով, վարչապետը, որ միշտ Երեւան է, ապահովութիւն տուած է որ 1989 – 90-ին Մեծամօրի հիւլէակայանը պիտի փակուի, հաւանաբար հանդարտեցնելու համար ժողովուրդը, քանի թուրցիկներ կը բաժնուէին Երեւան, ուր կ'ըսուէր թէ այդ կայանը սպառնալիք մըն է: Թուցիկը ստորագրած են «Ժողովուրդին վրիժառուները»:

× Բոլոր թերթերը – եւ դեռ չենք կրնար բոլորը տեսնել – լայն արձագանգ կուտան այս աննախընթաց աղէտին եւ լոյս կ'ընծայեն նաեւ յարակից պրութիւններ: Այսպէս, «Մոնտ», Երեքշաբթի իրիկուն (Դեկտեմբեր 14-ի թիւ) «Կորբաչով, Ղարաբաղ Կոմիտէ եւ Ազրպէյճանի դաղթականները» խորագրուած հակիրճ գրութեան մը մէջ, կ'անդրադառնար ձերբակալութիւններուն եւ Կորբաչովի վճռականութեան, այս առթիւ, կարգի բերելու Ղարաբաղ Կոմիտէն, և ըրած կոչին, որ հայ գաղթականները Ազրպէյճան վերադառնան, խորհրդածելով որոշ հեգնանքով թէ արդեօ՞ք կարելի է բարձի թողի ընել ազգամիջեան հակամարտութիւն մը երկրաշարժէ մը օգտուելով: Նոյն թերթին մէջ, Պեռնար Կեթթա խորիմաստ վերլուծում մը կը կատարէ, ուր կը շեշտէ, ի մէջ այլոց.– «...Մարդկային ողբերգութիւն, տնտեսական աղէտ եւ ամէն մէկ վայր – կեանի մղձաւանջ, այս կործանումը, իրենց (իմա՝ խորհրդային) համար երկրին կացութեան «ճշմարտութիւն գործողութեան» մը պէտք է վերածուի, պէտք է արգիլէ, որ ոեւէ մէկը դեռ պնդէ որ ամէն ինչ լաւ կ'ընթանար աշխարհներու լաւագոյնին մէջ...:

× Սոյուզին այցեանուորդները եւ Ֆրանսացին՝ Ժան – Լու Քրեթիէն, անմիջապէս որ տեղեկացած են դիտած են եւ լուսանկարած «աւերակներու մէջ՝ Հայաստանը»:

× Փրկող հազար օժանդակներու 500-ը՝ ֆրանսացի են: Եւ հաւանաբար աւելորդ չէ անգամ մը եւս ծանրանալ այս կէտին վրայ: Ճիշդ է որ ամբողջ աշխարհ օգնութեան փութայ, բայց առաջինները եւ ամէնէն մեծ թիւը Ֆրանսացիք եղան:

× 18·500 հոգիի վրայ, որոնք փլատակներու տակէ հանուած էին առաջին օրերը, միայն 5·400-ը ողջ էին: Գերասիմով յայտնեց նաեւ թէ վիրաւորներու թիւը 13 հազար է:

× Ինչպէս ըսինք կարելի չէ դիմանալ կարգ մը նկարագրութիւններու, ինչպէս սա մէկը.– Մայրիկ մը որ ձեռքը երախայի կօշիկով կը շրջի ու կը փորձէ ամէն մէկ մանուկի դիակի ոտքին, զաւակը գտնելու համար:

× Չորեքշաբթի առտու, Ֆրանսայէն 7 երկրաշարժագէտներու պատուիրակութիւն մը մեկնեցաւ Երեւան: Խումբին մաս կը կազմէ Սթրազպուրկի Բնագիտութեան հիմնարկէն՝ Ալեքսանդր Ներսէսեան:

× Տիրան Եպիսկ· Չորեքշաբթի առտու կը վստահեցնէր թէ հայ որբերու հոս – հոն ցրուելու հարցը հաստատուեցաւ թէ անհիմն է: Երեքշաբթի օրուան մամուլի ասուլիսին ընթացքին ալ այս մասին խօսուած է եւ ճշդուած որ առաջին թիւրիմացութիւն ստեղծողը նոյնինքն խորհրդային հեռատեսիլը եղած է:

× Անուաղն անբնական է որ ստոյգ լուրեր չկան Կիրովականէն եւ ոչ ոք կը խօսի այս քաղաքին մասին: Հազիւ սա քանի մը տողերը կային, Չորեքշաբթի օր, Ֆիկառօ-ի մէջ.– «Կիրովական 50% քանդուած· գործատուներ, որոնք բանալին համար կ'աշխատէին պայթած կ'ըլլան կամ փլած, թունաւոր կազ արձակելով, կ'ըսեն հայ թղթակիցներ»:

× Աղէտին ծաւալը, նոյնիսկ կը բաղդատուի հիւլէական արկածի մը:

× Խորհրդային իշխանութիւնները, Չորեքշաբթի առտու, յայտնած են Սպիտակ գտնուող 150 Ֆրանսացի անմիջական օգնողներուն (Քաղաքացիական Պաշտպանութեան) որ մեկնին, ինչ որ կը նշանակէ թէ այլեւս ողջեր գտնելու հարց չկայ եւ իրենք պիտի անցնին Բ· հանգրուանին՝ փլատակները մաքրելու:

Աւրկա կը հակասէ Կորբաչովի, Երեքշաբթի օրուան հրահանգին, ըստ որուն պէտք էր շարունակել քրքրել փլատակները, որովհետեւ 1985-ին Մեքսիքօ 14 օր ետք վերապրողներ գտնուած էին:

MINITEL
CODE : 3615
Arménie

La cellule de crise du gouvernement français a établi un service MINITEL pour les dernières informations concernant l'aide à l'Arménie.

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.

ԻՆՉՊԷՍ ՆԱԵՒ ՎԱՏԻԿԱՆԷՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԷՋՄԻԱԾԻՆ Կ'ԵՐԹԱՆ

Ինչպէս գրած էինք մեր նախորդ թիւով, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը՝ Գարեգին Բ· Էջմիածին կը մեկնէր Չորեքշաբթի օր: Մոսկուա կը հասնէր նոյն իրիկունը եւ Հինգշաբթի կ'անցնէր Հայաստան:

Նոյն օրը, Մոսկուա կը ժամանէր Վատիկանէն պատուիրակութիւն մը զոր վերջին պահուն արգելք մը ունենալով, չէր կրնար գլխաւորէր կարդինալ Էջէկառայ: Պատուիրակութեան մաս կը կազմէին Գերպ· Փաղինի (Քառիթաս), Ֆրանչեսքօ Քարլոնի (երկրաշարժային ճիւղի մասնագէտ) Գերպ· Գլաուտիօ Ծուճերոթթի եւ Մեսրոպ Եպիսկոպոս Մութաֆեան: Փարիզէն յանուն աքսիոն քաթոլիքի՝ Ժան – Հիւկ Թուսյար:

Պապը 100 հազար տոլարի նիւթական օժանդակութիւն մը կատարած է:

«MÉDECINS DU MONDE»Ի

ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՍՈՒԼԻՍԸ

«Մէտըսէն տիւ Մոնտ» կազմակերպութիւնը որ երեք բժիշկներու խմբակով մը առաջին հասնողներէն մէկն էր Հայաստանի աղէտեալներուն, մամլոյ ասուլիս մը տուաւ Դեկտեմբեր 13-ին: Այս խմբակին մաս կը կազմէր նաեւ ծագումով հայ բժիշկ մը՝ տոքթ· Մանճիկեան:

Խմբակին անունով նախ խօսեցաւ տոքթ· Էպէրարտ· ան շեշտեց թէ ինչ որ տեսած էր Հայաստանի մէջ, նման փորձառութիւններու շարքին իրեն համար ամէնէն ծանրակշիռն էր, ամէնէն ցաւալիթը: «Մէտըսէն տիւ Մոնտ»ի բժիշկները երկրաշարժէն 72 ժամ ետք հասած էին տեղւոյն վրայ: Հայաստանը իրենց համար արեւելեան առաջին փորձառութիւն մըն էր, քանի որ անոնք Չերնոբիլի արկածէն ետքն ալ ուզած էին օգնութեան փութալ, բայց խորհրդային իշխանութիւնները ընթացք չէին տուած:

Այս խմբակը նախ գործած էր Երեւանի հիւանդանոցին մէջ, ապա գացած էր Սպիտակ· շրջած էր շրջակայ հինգ գիւղերը, որոնք գրեթէ ամբողջութեամբ կործանած էին: Բժիշկը քանիցս կրկնեց թէ Հայաստանի ժողովուրդին զօրակցութեան մեծ օրինակը զարմանք պատճառած էր իրենց:

Լրափիւռներու հաղորդածէն անդին, որպէս տեղեկութիւն յայտնեցին թէ Երեւանի հիւանդանոցները իրենց ուժերու տարողութենէն աւելի ծանրաբեռնուած ըլլալով հանդերձ, մարդուժի նեղութիւն չէին կրեր· գործի լծուած էին բժշկական ուսանողներ ալ:

Աղէտեալ շրջաններուն համար ներկայիս մեծագոյն վտանգը ցուրտն էր ու ապա համաճարակ հիւանդութիւններու հաւանականութիւնները: Իսկ աղէտեալներու փրկութեան գործը դժուարացնող գլխաւոր արգելքը կազմակերպութեան պակասն էր: Նկատի առնուելիք այլ պարագայ մըն ալ սնունդեղէնի հարցն էր, յատկապէս Սպիտակի վերապրողներուն համար:

Բժիշկները խօսեցան նաեւ Կիրակի օր (Դեկտեմբեր 11) Երեւան տեղի ունեցած բողոքի ցոյցի մը մասին, որ կազմակերպուած էր հայ որբեր ինչ գնով ալ ըլլայ Հանրապետութեան սահմաններէն դուրս չհանելու պահանջքը արտայայտելու համար:

«Մէտըսէն տիւ Մոնտ»ի բժիշկները կա–

(Շար·ը Դ· էջ)

ԹՈՅԼ ՉՏԱՆՔ ՍԵՓԱԿԱՆԵՆ ՄԵՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

«Շուշուայ Ղազանչեցոց վանքի աւագ քահանայ Տէր Առաքել Եուզբաշեանցի ծոռ, նոյն քաղաքի պատուաւոր քաղաքացի Եղոտենց Մովսէս Բէկի թոռ, հրաչակաւոր ռէալականն աւարտած Մկրտիչ Եուզբաշեանի որդի, Թիֆլիսում ախալցխացի մօրից ծնուած, Երեւանում մեծացած ու ձեւաւորուած, կեանքիս մեծ մասը Ռուսաստանում անցկացրած՝ ես իմ ողջ էութեամբ մնում եմ Ղարաբաղցի եւ նուիրում եմ սոյն գիրքը Արցախի խիզախ ու հպարտ հայրենակիցներիս». այսպիսի յիշատակարան է կցել իր վերջին՝ «Աւարայրի ճակատամարտից մինչեւ Նուարսակի պայմանադրութիւնը» գրքին իմ զրուցակիցը՝ պատմական գիտութիւնների դոկտոր, Լենինկրատի Արեւելագիտութեան հիմնարկի առաջատար գիտական աշխատող Կարէն Եուզբաշեանը, որն այս օրերին գտնւում է Երեւան:

Հ. – Յարգարժան Կարէն Եուզբաշեան, մեր զրոյցը ես ուզում եմ սկսել ամենասովորական հարցով. ի՞նչ առիթով էք Երեւանում:

Պ. – Ամէն տարի մէկ կամ երկու անգամ ես անպայման լինում եմ Երեւանում՝ նախ եւ առաջ մասնագիտութեանս հետ առնչուող հարցերով: Այս անգամ, սակայն, ինձ այստեղ է ձգել «անձնականը». Ղարաբաղեան շարժումը ինձ սափում է լինել ժողովրդիս հետ, կիսել մեր ընդհանուր հոգսը, անշուշտ նաեւ կանգնել Թատերական հրապարակում:

Հ. – Եւ ի՞նչ էք խորհում դուք՝ կանգնելով Թատերական հրապարակում...

Պ. – Շատ բան ... բայց ամէնից առաջ՝ հրճուանք. հոգեկան մեծ բաւարարութիւն եմ զգում՝ տեսնելով այս մեծ զարթօնքը, յանուն արդարութեան, յանուն ազգային արժանապատուութեան մղուող այս յամառ պայքարը, վճռականութիւնն ու ազգային պարտքի բարձր գիտակցութիւնը: Իմ խորին համոզմամբ՝ 1988 թուականը Հայոց պատմութեան ամենակարեւոր շրջաններից մէկն է: Այս տեսակէտը լիովին բաժանում է Լենինկրատի մտաւորականութիւնը, որի լաւագոյն ներկայացուցիչները եւս բարձրացրել են իրենց ձայնը մեր ազգային եւ քաղաքացիական ոտնահարուած արժանապատուութեան ի պաշտպանութիւն:

Հ. – Ձեր կարծիքով ի՞նչը պէտք է լինի այսօր հայ մտաւորականների առաջնահերթ գործը:

Պ. – Ղարաբաղեան շարժումը, անառարկելիօրէն իր որոշակի ազդեցութիւնը թողեց մեր ազգային հոգեբանութեան վրայ, եւ այսօր մեր մտաւորականների առաջնահերթ գործը պէտք է լինի ընդհանրացման ենթարկել ձեռք բերուած փորձը: Հայաստանից դուրս լայն հասարակայնութեան համար ղարաբաղեան դէպքերը շարունակում են մնալ ստուերի տակ: Ո՛չ կենտրոնական մամուլը, ոչ էլ հեռուստատեսութիւնը յանձն չեն առնում պարզութիւն մտցնել խնդիրների էութեան մէջ, շարունակում են հրամցնել կիսաճշմարտութիւններ, որոշ դէպքերում էլ անգամ գիտակցուած սուտ կամ խարդախ հնարանքներ: Մեր մտաւորականութեան բարոյական պարտքն է հասարակութեան սեփականութիւնը դարձնել ճշմարտութիւնը, դրանով իսկ նպաստել վերակառուցմանը եւ պաշտպանել հրապարակայնութիւնը:

Սակայն ամէնից կարեւորն է նոր իրականութեան պայմաններում իմաստաւորել հայ ժողովրդի ապագան, գտնել ուղիներ, որոնք հնարաւորութիւն կը տան թօթափել անցեալի բեռը, կը հասցնեն բարոյականութեան բարձունքներին, կ'ապահովեն բարգաւաճում: Մեզ համար առաջնահերթ խնդիր է ոչ միայն Արցախի միացումը Հայաստանին, այլեւ վերջինիս տնտեսական եւ մշակութային պատշաճ մակարդակի ապահովումը:

Հ. – Իսկ ի՞նչ գործնական ծրագիր էք առաջարկում այդ ամէնի համար:

Պ. – Այս հարցերը, անշուշտ, պէտք է քննարկուին դոնրայց, ընդ որում՝ Հայերի հետ կլոր սեղանի շուրջը պիտի նստեն նաեւ Խորհրդային Միութեան միւս ազգերի ներկայացուցիչները: Ուստի՝ առաջարկում եմ անյապաղ գումարել մտաւորականութեան հաւաք, ուր քննութեան առնուեն Ղարաբաղի շուրջ տեղի ունեցած դէպքերը, դրանց կապակցութեամբ առաջացած շրջադարձը, շարժման ուղեկից դրական եւ բացասական երեւոյթները, առաջիկայ խնդիրները: Նման առաջարկով ես արդէն դիմել եմ Հայաստանի գրողների միութեան վարչութեան նախագահ Հրաչեայ Յովհաննիսեանին, բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկեանին, ինչպէս եւ Հայաստանի Գերագոյն սովետի ազգամիջեան յարաբերութիւնների նախագահ՝ Էդուարդ Միրզոյեանին:

Հ. – Եւ ի՞նչ արձագանգ է ունեցել ձեր հեռաքրքիր առաջարկը:

Պ. – Որքան հասկացայ՝ բոլորը բաժանում են այդ տեսակէտը, սակայն տատամսում են գործնական քայլերի դիմել: Բայց վերջ ի վերջոյ կարծես գտնուեց հարցի գործնական լուծումը: Սոցիոլոգիայի համամիութենական միաւորման Երեւանի բաժանմունքը՝ յանձին նախագահ, փրոֆ. Լուդվիկ Կարապետեանի, ծրագրել է մօտ ժամանակներս Երեւանում կազմակերպել գիտահասարակական հաւաք, որը եւ կը կարողանայ հարցին ընթացք տալ, մեր երկրի հեղինակաւոր սոցիոլոգների հետ միասին ընդհանրացնել ղարաբաղեան շարժման հոգեբանական, սոցիալական ողջ շարժառիթներ, այս եօթ – ութ ամիսների ձեռքբերումներն ու կորուստները:

Հ. – Առիթ ունենալով զրուցել ձեզ հետ՝ անկարելի է չհետաքրքրուել, թէ ինչպիսի՞ն է արդեօք հայկական կեանքն այսօր Նեւայի ափերին: Չէ՞ որ Պետերբուրգում իր հիմնադրման տարիներից ի վեր գոյութիւն է ունեցել որոշակի հայկական կեանք:

Պ. – Այո, դուք ճիշդ էք: Հայութեան նախապատմութիւնը Նեւայի ափերին սկսւում է գրեթէ այն նոյն ժամանակներից, երբ այն ժամանակ դեռ եւս ամայի այդ տարածութիւնը սկսեց քաղաք դառնալ: Վկայութիւններ կան, որ ԺԸ. դարի հէնց սկզբից այստեղ արդէն բնակուել են Հայեր, որոնք աստիճանաբար կազմակերպուելով՝ սկիզբ են դրել նաեւ իրենց մշակութային – սոցիալական կանոնաւոր կեանքին: Վկայութիւններից մէկը այն գողտրիկ եկեղեցու՝ Ս. Կատարինայի գոյութիւնն է, որը կառուցուել է 1781 – 1790 թուականներին՝ քաղաքի ամենակենտրոնական մասում: Սակայն Պետերբուրգը մեզ համար կարեւորում է նախ եւ առաջ իր հայագիտական աւանդոյթներով: ԺԹ. դարի 30-ական թուականներից սկսած այստեղ շարունակաբար գործել են այնպիսի նշանաւոր արեւելագէտ – հայագէտներ, ինչպիսիք էին Պրոսէն, Քերովբէ Պատկանեանը, Մառը, Նիկողայոս Ադոնցը, Յովսէփ Օրբելին, որի աշակերտը լինելու երջանիկ հնարաւորութիւնը ինձ պարտաւորեցնում է այսօր հնարաւորին չափ շարունակել նրանց գործը: Ուշագրաւ է այն փաստը, որ ԺԹ. դարի վերջերին, Ի. դարի սկիզբներին Պետերբուրգի համալսարանը այն միակ տեղն էր աշխարհում, որտեղ ուսանողը կարող էր իսկական հայագիտական կրթութիւն ստանալ ամենալայն առումով: Անշուշտ, չպէտք է մոռանալ, որ միայն հայագիտութիւնը չէր, որ հայութեանը կապում էր Պետերբուրգում: Այստեղ լոյս էին տեսնում հայկական լրագրեր, տպագրւում էին գրքեր, գործում զանազան ընկերութիւններ: Բայց դժբախտաբար այդ աւանդոյթը 20-ական թուականների վերջերից խափանուեց եւ այդպէս էլ մնաց մինչեւ մեր օրերը:

Հ. – Աւելի ճիշդ կը լինի ասել՝ մինչեւ այս տարուայ Ապրիլ – Մայիս ամիսները: Ընդամէնը մէկ ամիս առաջ գտնուելով Լենինկրատում, ես մեծ փոփոխութիւն նկատեցի տեղի հայութեան կեանքում:

Պ. – Այո, այսօր Լենինկրատում վերակենդանացել է հայկական կեանքը, եւ դա ի հարկէ, անառարկելիօրէն կարելի է համարել ղարաբաղեան շարժման բերած բարերար ազդեցութիւններից: Մենք էլ մեր հերթին ջանում ենք օգտուել այդ հուժկու հոսանքից՝ պատշաճ պայմաններ ստեղծել հայութեան ազգային կեանքի համար:

Հ. – Յայտնի՞ է արդեօք թէ որքան հայութիւն կայ Լենինկրատում:

Պ. – Շուրջ եօթը հազար մշտական բնակիչ, իսկ նրանց կողքին կան նաեւ ոչ մշտական բնակիչներ՝ ուսանողներ, ասպիրանտներ, արուեստագէտներ: Պէտք է ասել որ մշտական բնակիչների մի մասը, ցաւօք, գրեթէ մոռացել է մայրենի լեզուն, բարքերը, ազգային ինքնագիտակցութիւնը եւ այսօր սթափուելով՝ դարձ է ուզում կատարել, ու մենք պէտք է աշխատենք անել ամէն հնարաւորը, որպէսզի այդ մարդիկ գտնեն իրենց տեղը հայութեան շարքերում:

Հ. – Գիտեմ որ այդ հարցում մեծ է ձեր ներդրումը:

Պ. – Ես նոյնպէս ջանքեր եմ թափում այդ նպատակի համար: Պէտք է անպայման Լենինկրատում վերակենդանացնել հայ մշակութային կեանքը: Աշխատանքներ ենք տանում հիմնելու «Հայ մշակոյթի բարեկամների ընկերութիւն»: Դա կը լինի իւրատեսակ հայկական մի օճախ, որտեղ մարդիկ կը լսեն դասախօսութիւններ հայ ժողովրդի պատմութեան ու մշակոյթի մասին, կը կազմակերպուեն համերգներ, ցուցահանդէսներ եւայլն: Յուսով ենք, որ առաջիկայում մեր տրամադրութեանը կը յանձնուի հայկական այն եկեղեցին, որ Նեւսկի պողոտայի զարդերից է, եւ հէնց այստեղ էլ մտադիր ենք կազմակերպել այդ ընկերութեան գործունէութիւնը: Ուշագրաւ է այն փաստը, որ այս ամիսների ընթացքում Լենինկրատում սովորող հայ ուսանողների ջանքերով յաջողուեց մաքրել – բարեկարգել հայկական գերեզմանատունը, ուր հանգչում են բազմաթիւ հայ մտաւորականների եւ հասարակական գործիչների աճիւնները: Ամենայն գոհունակութեամբ պէտք է արձանագրեմ որ Հայերի հետ այդ աշխատանքներին մասնակցեցին նաեւ ռուս եւ այլ ժողովուրդների ներկայացուցիչներ: Բայց, թերեւս, ամենակարեւորն այն է որ մօտ ժամանակներս Լենինկրատում կը սկսեն գործել հայերէնի ուսուցման դասընթացքներ: Իսկ այս օրերին, երբ մենք զրուցում ենք Երեւանում, Լենինկրատում արդէն սկսել է գործել հայկական Սուրբ Յարութիւն Եկեղեցին, ուր պատարագում է Գէորգեան ճեմարանի եւ Լենինկրատի հոգեւոր ակադեմիայի շրջանաւարտ հայր Եղիշէ:

Արդէն ժամ է գործելու, ո՛չ թէ խօսքով, այլ կոնկրետ գործով հայրենասէր լինելու: Տարիներ առաջ ես կէս կատակ փորձեցի շրջանառութեան մէջ դնել «կիրառական հայրենասիրութիւն» արտայայտութիւնը: Այսօր առաւել եւս՝ իւրաքանչիւրս պէտք է իր շրջանակներում, իր չափով գտնի իր անելիքը:

Արցախեան շարժումը, այո՛, մեզ շատ բան սովորեցրեց, առաւել ակնյայտօրէն ցոյց տուեց մեր բացթողումները, թերացումները, վրիպումները:

Մաղթում եմ, որ նոր սերունդը այս ամէնից անհրաժեշտ հետեւութիւններ անի եւ երբեք թոյլ չտայ որեւէ մէկին սեփականելու մեր պատմութիւնը, մշակոյթը, իրաւունքները, մեր հայրենի հողը...:

Հարցազրոյցը վարեց՝
ՍԵՑՐԱՆՈՒՀԻ ԳԵՂԱՄԵԱՆ

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԲԱԶՄԱՎԷՊ
Հայագիտական – Բանասիրական – գրական
հանդէս
1 – 4 – 1988
Հրատարակութիւն՝
Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան
Ս. Ղազար, Իտալիա

Սուրիահայ նամականի

ՀԱՅՐԵՆԻ ԴԵՐԱՍԱՆՆԵՐ ՍՈՒՐԻՈՅ ՄԷՋ

Սուրիահայ գաղութը, անցնող հոկտեմբերի ամբողջ տեւողութեան, բախտը ունեցաւ իր ծոցին մէջ հիւրընկալելու Երեւանի Դրամատիկական Թատրոնի 40 հոգինոց դերասանական կազմը, որ Հալէպ եւ Դամասկոս տուած իր շուրջ երկու տասնեակ ելոյթներով հպարտութեան եւ խանդավառութեան աննախընթաց պահեր ստեղծեց, ոգեհատուեցաւ ու ծափահարուեցաւ, արժանանալով ժողովրդային լայն խաւերու հիացման:

1969-ին Հրաչեայ Ղափլանեանի կողմէ հիմնուած սոյն թատերախումբը, բեմադրիչ՝ Արմէն Խանդիկեանի ղեկավարութեամբ հանրութեան ներկայացուց հետեւեալ չորս թատերախաղերը.–

Ա). – «Մեծ Լռութիւն».– Հայրենի ժամանակակից թատերագիր Պերճ Զէյթունցեանի (ծն.՝ 1938) կարեւոր գործերէն մին, ուր գործող գլխաւոր հերոսները՝ բանաստեղծներ Դանիէլ Վարուժան (Գուժ Մանուկեան) եւ Ռուբէն Սեւակ (Արթուր Ութմազեան) բաժնեց եաք մեր ժողովուրդին վիճակուած մեծ ողբերգութիւնը, զոհ կը դառնան 1915-ի Հայկական Ցեղասպանութեան: Առաջին անգամ 1984-ին Երեւանի մէջ բեմադրուած թատերական սոյն երկով կը փորձուի ցոյց տալ, թէ Եղեռնի ծանր ու մռայլ իրականութիւնն իսկ չի մթագներ հայ անմեղ զոհերու այն հաւատքը, զոր կը տածէին անոնք հայրենիքի եւ ժողովուրդի ապագային հանդէպ:

Բ). – «Քո Վերջին Հանգրուանը».– Հայրենի ժամանակակից թատերագիր՝ Ժորա Յարութիւնեանի (ծն.՝ 1928) նորագոյն երկերէն մին, ուր լուսարձակի տակ կ'առնուի Հայաստանէն դէպի Ամերիկա կատարուող արտագաղթի մտահոգիչ երեւոյթը: Ցոյց կը տրուի, թէ ինչպէս Յակոբ Հալաճեանը (Գուժ Մանուկեան) որոշելէ եաք իր եղբօր՝ Յարութիւն Հալաճեանի (Իշխան Ղարիպեան) հետ Ամերիկա տեղափոխուիլ, ետ դարձ մը կը կատարէ ու կ'որոշէ վերջնականապէս ՄՆԱԼ Հայրենիք, բացորոշ պատասխան մը տալով «Ո՞րն է քո վերջին հանգրուանը» հարցումին: Ժորա Յարութիւնեանի սոյն գործը իր խիզախութեամբ ու ճշմարտութիւններով կը հանդիսանար մեր ժամանակակից մտահոգութիւններուն բարախուն մէկ սիրտը:

Գ). – «Մոռանալ Հերոստրատին». – Օտար հեղինակի մը (Գ. Գորին) պատմական ենթահող ունեցող մէկ գործն է, որ կը խօսի Ն. Ք. 4-րդ դարուն եփեսոսցի յոյն՝ Հերոստրատի (դերակատար՝ Վլադիմիր Մսրեան) մէկ արարքին մասին, երբ ան անմահացնելու համար իր անունը՝ կ'այրէ աշխարհի եօթը հրաշալիքներէն մին եղող Եփեսոսի Արտեմիսի տաճարը: Յոնիական քաղաքներու (այժմու արեւմտեան Թուրքիա) բնակիչները կ'որոշեն մոռացութեան տալ Հերոստրատի անունը, որ ժամանակի ընթացքին կը ստանայ բացասական իմաստ:

Հեղինակը փորձած է արդիականացնել Հերոստրատի արարքը, թատերախաղի գլխաւոր առանցքը դարձնելով հարցին բարոյական կողմի պարզաբանումը:

Դ). – «Սէր Եւ Ծիծաղ». – Երուանդ Օտեանի եւ Միքայէլ Կիւրճեանի համահեղինակութեամբ գրուած «Զարշըլը Արթին Աղա» թատերախաղի եւ երգիծական այլ գործերու հիման վրայ պատրաստուած կատակերգութիւն մը, որ առաջին անգամ բեմադրուած է Երեւան, 1970-ին:

Աւելցնենք, որ վերոյիշեալ թատերական ներկայացումներէն անկախ, որոնք տրուեցան ծայրէ ծայր լեցուն սրահներու մէջ, հայրենի դերասաններու խումբը իր մեկնումի նախօրեակին Հալէպի մէջ հրամցուց գեղարուեստական բացառիկ երեկոյ մըն ալ, որու ընթացքին արտասանեցին ու հայրենասիրական ելոյթներ ունեցան տասնեակ մը դերասաններ, գլխաւորութեամբ թատերական գործիչ եւ արձակագիր՝ Լեւոն Թուխիկեանի:

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐԱՄՈՒՏԻ Բ. ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Զ. ԵՍԱՅԵԱՆ

Ֆրանսահայ Գրողներու Միութեան վերամուտի Բ. հանդիպումը տեղի ունեցաւ Դեկ. 4-ին, Փարիզի Ալեք Մանուկեան մշակութային կեդրոնը: Բացման խօսքով, Արփի Թոթոյեան յայտնեց թէ ձեռնարկին առիթ տուած էին Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան լոյս ընծայած Զ. Եսայեանի գործերու երկու փառաւոր հատորները և գրագիտուհիին 110ամեակը:

Հանդիսավարը, խօսքը տալէ առաջ օրուան դասախօս Գրիգոր Պըլտեանի, համառօտ ակնարկով մը վերյիշեց Սկիւտար ծնած Զապէլ Յովհաննէսեանի կենսագրութիւնը: Արդէն 17 տարեկանին գիրքը կը տեսնենք Սարգօն համալսարանի գրականութեան բաժնին մէջ: 1902-ին կը վերադառնայ Պոլիս: 1908-ի սահմանադրութեան բերած շունչը ապատ ընթացքի առիթ կու տայ իր գրական ու հանրային գործունէութեան: 1909-ին, Ատանայի ջարդէն ետք, որպէս Պոլսոյ Պատրիարքարանի առեղծած յանձնախումբին անդամ, Կիլիկիա կը մեկնի, կազմակերպելու համար աղէտեալներուն օգնութեան գործը: Հոս է, որ կը ծնի «Աւերակներուն մէջ» հատորը, զոր Գ. Պըլտեան իր դասախօսութեան առանցքը դարձուցած էր:

Մեր ապրած ներկային թելադրանքն է, որ դասախօսին կը ստիպէր կատարել այսպիսի ընտրութիւն մը: Այս օրերուն երբ հայութեան մէկ մասը նոր ջարդերու, նոր աքսորի կ'ենթարկուի, անհրաժեշտ է անոր քովէն անցնիլ:

Գ. Պըլտեան անմիջապէս խօսքը բացաւ նամակի մը վրայ, որ գրուած էր Բաքուէն, Զ. Եսայեանի կողմէ: Հոն խօսք կ'երթար կոտորածի, գաղթականի, բոլշեւիկի մասին, որոնք այսօր ալ խնդրոյ առարկայ են Հայաստան:

Զ. Եսայեան այն գրողներէն է, որ ամէնէն աւելի մօտէն եղած է հայ ժողովուրդին ճակատագրով: Ան անդադար գրած է հայ ժողովուրդով, Ատանայի ջարդերէն մինչեւ Հայաստան վերադարձը (1933): Եսայեան սկիզբէն ի վեր մեծ կարեւորութիւն ընծայած է հայ վկաներու խօսքերուն արտադրութեան: Ան «Ժողովուրդին հոգեվարքը»ին մէջ գրի առած է Տէր Զօրէն ազատած երիտասարդի մը վկայութիւնները, որ լոյս տեսած է 1917-ին, «Գործ» ամսագրին մէջ: 1918-ին Կովկաս տպուած «Մուրատի ճամբորդութիւնը» գործին մէջ, ան կը պատմէ Սեբաստացի Մուրատի ու իր 25 ընկերներուն սխրանքը, որոնք յաջողած էին ամբողջ Թուրքիան անցնելով հասնիլ Պաթում:

«Աւերակները» Զ. Եսայեանի անձնական վկայութիւններն են: 1909-ի Յունիսին Ատանա հասնելէ ետք, իր ամուսնոյն գրած նամակին մէջ կը խօսի աղէտին մասին, «ուր ամբողջ վիլայէթ մը կործանած է, ամբողջովին ջնջուած են Հայերը, յայտնի, նախապէս ծրագրուած կերպով»: Ա. Թոթոյեանի կատարած ընթերցումները կը հաստատեն, թէ Եսայեան չափազանց գիտակից է դէպքերուն էութեան: Ակնյայտ է, որ անոր գրառումներն ու նամակները յատուկ նպատակով գրուած են:

Սահմանադրութիւնը գրողին առիթը կու տայ երթալ – գրելու «սահմանադրական» կոտորածի մը մասին: Երբ Եսայեան դիտել կու տայ այս վերջինին ու համիտեան ջարդերուն մէջ եղած տարբերութիւնը –որն է այդ մասին գրելու կարելիութիւնը– մենք ակամայ կը յիշենք մեր նախկին կոտորածներն ու մերօրեայ Սումգայիթեան ջարդերը, այն տարբերութեամբ որ թղթակիցները Սումգայիթէն չկրցան նոյնիսկ հաղորդումներ կատարել:

Զ. Եսայեան գրուատանքով կը խօսի անոնց մասին, որոնք կը մերժեն մեռնիլ ու մինչեւ վերջ կը պայքարին իրենց պատիւն ու կեանքը պաշտպանելու: Ան պարծանքով կ'արձանագրէ Ղարապազարի ինքնապաշտպանութեան դրուագները: Նոյնպիսի նկարագրութիւններ կ'ընէ Սիսի ինքնապաշտպանական կռիւներուն համար:

Ա. Թոթոյեանի Ղարապազարի պաշտպանութեան պատմութենէն կարդացած մէկ հատուածէն ետք, որ կը վերջանար պատուի մը հետեւեալ խօսքերով «...օրհնեալ է Աստուած, մեր ընտանիքները սուրբ մնացին, ո՛ւրբ, ո՛ւրբ, տաճկաները չկոխեց մեր սեմին վրայ», օրուան դասախօսը իմաստալից կերպով կը յայտնէր, թէ այլեւս ոչինչ ունէր աւելցնելիք:

ԹՂԹԱԿԻՑ

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՀԱՅ ԵՒ ԹՈՒՐՔ ԲԱԽՈՒՄԻՆ ՎՏԱՆԳՆԵՐԸ

Դեկտեմբեր 7-ի «Միլլիյէթ»ին մէջ է, որ Մ. Ալի Պիրանտ ստորագրած է այս յօդուածը, զոր կը հրատարակենք յապաւումով հասկնալի պատճառներով: Բայց, որովհետեւ կեանքը կը շարունակուի, աւելորդ չէ որ Թուրք լրագրողին այս տեսակէտները տեղ մը արձագանգ գտնեն:

**

Խորհրդային Միութեան երկու Հանրապետութիւններուն՝ Ազրպէյճանի ու Հայաստանի միջեւ յայտնուած կնճիռը հետզհետէ կը վերածուի բացայայտ բախումի մը:

Իսկ մեզի համար ամէնէն կարեւորը այն է որ հարցը սկսած է հող չէ թէ անուղղակի կերպով, Թուրքիան եւս ներգրաւել...:

Հայերը մեկնելով անցեալ Փետրուարին Սումգայիթի մէջ 26 Հայերու սպանութեան դէպքէն, ընդարձակեցին հարցին տարածքը: Ամբողջ արեւմտեան մամուլին ու Խորհրդային Միութեան կը յղեն հետեւեալ պատգամը. –

«...Հայերը 1915-ին ցեղասպանութեան ենթարկուած են Թուրքերու կողմէ. ներկայիս, դարձեալ զոհը կը դառնան ցեղասպանութեան մը, զոր կը գործեն ծագումով թուրք, մահմետական Ազերիները...»:

Այս յայտարարութիւնը արագօրէն կը տարածուի. դժբախտաբար տեղ կը գրաւէ նաեւ ամբողջ արեւմտեան մամուլին մէջ: Պատճառներէն մէկը այն է որ իրենց կը թուի թէ կը կրկնուի պնդում մը զոր իրենք «պատմական անիրաւութիւն» կը նկատեն, իսկ այլ պատճառ մը այն է թէ դէպքը ծագում առած է Խորհրդային Միութենէն:

Հայերը վճռապէս հաւատացած են այս պնդումներուն: Անոնք պարզ քարոզչութեան մը մտահոգութեամբ չէ որ գործի անցած են: Կայ անշուշտ արեւմտեան մամուլին մէջ տեղ գրաւելու եւ Մոսկուայի վրայ իրենց ճնշումը սաստկացնելու մտահոգութիւնն ալ. սակայն մեծ դեր կը խաղան նաեւ զգացումները...:

**

Մեզի համար ա՛լ աւելի կարեւոր է Ազրպէյճանի վերջին ցոյցերուն Թրքական դրօշակներու ներկայութիւնը...

Ազրպէյճանցիները ընդհանրապէս չիի են:

Այս հանգամանքով իրենք զիրենք աւելի մօտ կը նկատեն Իրանի Ազրպէյճանցիներուն: Արդարեւ, նոյն ցոյցերուն ընթացքին տողանցեցին նաեւ Խոմէյնիի լուսանկարները: Սակայն անոնք իրենց լեզուով, երաժշտութեամբ մեզի մօտ են, մեծ համակրանք ունին: Իրենք զիրենք նախ «Ազերի», ապա «ծագումով Թուրք» կը նկատեն: Ինչպէս Անգլիացիներն ու Ամերիկացիները ... Նոյն ծագումը, լեզուն ու կրօնքը, սակայն անջատ ժողովուրդներ...:

Մէյ մըն ալ, ինչպէս կը հաւատան կամ հաւատալու կը մղուին մեր մօտ կարգ մը շրջանակներ, անոնք Խորհրդային Միութենէն անջատուելու, կամ անկախութեան նման փափաքներ չունին...:

Համաքականութիւն մը կը կազմեն որ տասր փոխարէն հասկացողութիւն եւ համակրանք կ'ակընկալէ:

Ցոյցերուն ընթացքին Թրքական դրօշակներու ծածանումը ուրիշ ոչինչ կրնայ ըլլալ, քան՝ գրգռութիւն մը որ կը միտի պղտորել դէպքերը և մեծցնել անոնց տարողութիւնը...:Այս երեւոյթին ետին ինչպէս քանի մը ազգայնամոլ խմբակ, կրնան նոյնպէս մարդիկ գտնուիլ, որոնց նպատակը գործը պղտորել է. մարդիկ, որոնց արմատները բոլորովին այլ տեղեր կը գտնուին:

Եթէ հակակշիռ չհաստատուի, թիւրիմացութիւններ կրնան յանգիլ այնպիսի կէտի մը ուր ՕԹԱՆ-ի անդամ Թուրքիոյ յարաբերութիւնները Վարշաւայի Ուխտին պարագլուխ Խորհրդային Միութեան հետ կրնան խանգարուիլ:

Բնական է որ Թուրքիա կրնայ կացութեան հետեւիլ Ազերիներու հանդէպ համակրանք մը զգալով: Սակայն եթէ այս կեցուածքը մեկնարանուի որպէս Խորհրդային Միութեան ներքին հարցերուն միջամտութիւն (հակառակ Թուրքիոյ փափաքին), հարցը կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ կրնայ մեր հակակշիռէն վրիպիլ:

**

Մոսկուայի կացութիւնը, բառին բովանդակ առումով, կրնայ «չմորում» որակուիլ: Մնաց որ եթէ վեր թքնէ պեխն է, վար թքնէ մօրուքը...:

Պատահարը, յատկապէս Արեւմուտքի մէջ, քանի, հետզհետէ մահմետական – քրիստոնեայի բախումի մը վերածուի ու այս ուղղութեամբ արեւմտեան հրատարակութիւնները քանի՛ աւելնան, կրնան հակազդեցութիւններ ծագիլ նաեւ Խորհրդային Միութեան մահմետական այլ Հանրապետութիւններուն միջեւ: Մոսկուա պարտաւոր է այս աղդակն ալ նկատի ունենալու, երբ վճիռ պիտի արձակէ Ղարաբաղի մասին...:

Ասկէ զատ, թէ՛ Հայաստանի եւ թէ Ազրպէյճանի մէջ կիրքերը այնքան լարուած են որ կարելի չէ մտածել թէ մէկը կամ միւս պիտի հպատակի Մոսկուայի կամքին:

Մոսկուայի մէջ շրջող վերջին շշուկներուն համաձայն, եթէ կացութիւնը չհանդարտի, Մոսկուա կրնայ Ղարաբաղը ուղղակի իրեն կապել ... Այս կացութիւնը թերեւս կրնայ Հայերը միջոց մը գոհացնել, սակայն Ազրպէյճանցիներու համար պիտի նշանակէ «իրենց հողերուն խլումը»:

Բոլոր տեսանկիւններէն բարդ հարց մը ... թէ՛ Խորհրդային Միութեան, թէ Հայաստանի, թէ Ազրպէյճանի եւ թէ (հող չէ թէ աւելի նուազ համեմատութեամբ) մեր տեսանկիւնէն:

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՍՈՖԻԱՅԻ «Երեւան» կազմակերպութեան կողմէ Նոյեմբեր 23-ին դասախօսութեամբ մը նշուած են Ստեփան Շահումեանի ծննդեան 110 եւ սպանութեան 70-ամեակները: Դասախօսը՝ Միհրան Պօղոսեան խմբագրի տեղակալն է «Երեւան» թերթին: Ան մանրամասնօրէն ներկայաց – ուցած է Շահումեանի կեանքն ու գործունէութիւնը:

**

ՓԼՈՎՏԻՒԻ մէջ Նոյեմբեր 12-ին Վառնայի «Երեւան» կազմակերպութեան «Շիրվանզադէ» թատերախումբը ներ – կայացուցած է Յ. Պարոնեանի «Պաղտասար աղբար» կատակերգութիւնը: Ներկայացումը մեծ խանդավառութիւն բառեղծած է խուներամ դիտողներու միջեւ: Կատակերգութիւնը զուգադիպած է Յ. Պարոնեանի ծննդեան 145-ամեակին:

**

ՍՈՖԻԱՅԻ ձայնասփիւռին «Գիտելիք» յայտագրէն Նոյեմբեր 27-ին սփռուած է «Հայոց լեզուն» խորագրուած չահեկան զրոյց մը: Եդուարդ Սէլեանի կողմէ պատրաստուած ու ներկայացուած հաղորդումը ամփոփ կերպով պատմած է հայ լեզուին ծագումը, հնդեւրոպական լեզուախումբին պատկանիլը, գլխաւոր հանգրուանները եւ ներկայի պատկերը:

**

ՊԱՂՏԱՏԻ Երիտասարդացի սրահին մէջ Օգոստոս 14-ին Տիկնանց Մշակութային Միութեան կողմէ պատրաստուած էր փոքրիկներու հանդէս մը: Նախ կատարուած է զանազան վարժարաններու յաջող ուսանողներուն պարգեւատրումը, ապա մանկական հանդէս մը, ուր թատերական ներկայացումներով բեմ եկած են աշա – կերտները: Մեծ հետաքրքրութիւն ստեղծած է Հայոց պատմութեան հերոսական էջերուն տողանցքը: Ներկաներու բաղ – մութիւնը մեծ խանդավառութեամբ հետեւած է հանդէսին:

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Երբ ճաշասրահը մտաւ, Նաթալիա Վասիլիեւնա տժգունեցաւ յանկարծակի եւ ուզեց ոտքի ելնել, ընդ առաջ երթալու Գարեգինին, բայց կեցաւ իր տեղը եւ սպասեց: Գարեգին մօտեցաւ իրեն ու ընկրկեցաւ. իր յուսահատ աչքերը հանդիպեցան որդւոյն աչքերուն. այն ատեն քաջութեամբ քայլ մը առաւ եւ ցրտութեամբ համբուրեց կինը. իր շրթներուն հարեւանցի հպումին տակ կնոջը այտերը դիակի պէս պաղ էին եւ տարօրինակ անախորժ տպաւորութիւն թողուցին իր վրայ:

– Փա՛ռք Աստուծոյ, ըսաւ մտքովը, երբ աթոռին վրայ տեղաւորուեցաւ սեղանին առաջ, կոմետիայի գլխաւոր մասը անցաւ:

Տասը րոպէ յետոյ սառնութիւնը մեղմացած էր սակայն եւ այր ու կին կը խօսէին ժառանգական խնդրին մանրամասնութիւններուն վրայ: Գարեգին րոպէ մը նոյնիսկ ժպտեցաւ եւ խոստովանեցաւ որ Նաթալիա Վասիլիեւնան իր գործը գիտցող կին էր եւ շատ խելքով վարուել էր, կարենալ յաջողութեամբ աւարտելու համար այդ փշոտ խնդիրը:

– Յետոյ, ըսաւ Նաթալիա, փոխանորդագիր տուեցի իմ փաստաբանին, որ գանձէ եւ ինձ փոխադրէ փողը:

– Ինչի՞, աւելի լաւ էր սպասէիր, խոմ շտապելու պատճառ չկար:

Նաթալիա նայեցաւ Գարեգինին չեշտակի. այդ նայուածքին մէջ փոթորիկը կ'որոտար, բայց Գարեգին այդ նշանակելի նայուածքէն վրդովուած աչքերը խոնարհեց. պահ մը լուռ մնացին եւ Նաթալիա շարունակեց խոր հառաչէ մը յետոյ.

– Զէ՛, չէի կարող այլեւս մնալ, շաբաթ մը հարկաւոր էր, բայց վճռեցի այլեւս օր մը իսկ չմնալ:

Դարձեալ սպառնալի լռութիւնը տիրեց, բայց ամէն ինչ վերջացաւ Արմիկի միջնորդութեամբ.

– Հայրի՛կ ջան, ըսաւ անիկա, գողտր եւ տաք ձայնով, քո յանձնարարած գիրքերի ցանկը պատրաստեցի:

Ու այլեւս հայր ու որդի խօսակցեցան Նաթալիայի մայլութեան առաջ:

– Գարեգի՛ն...

– Հա՛ ջան:

– Ինձ լսիր. այդ բոլորը լա՛ւ, արա ինչ ուզում ես, բայց ինձ մենակ մի թող:

– Սաթի՛կ ջան, սիրելիս, հոգուդ մատաղ, մի քիչ համբերիր, ամէն ինչ կը կարգադրուի, միայն ժամանակ է հարկաւոր. վստահի՛ր ինձ ու մնացեալը ոչինչ. դու ախր գիտես որ քեզ սիրում եմ ամէն բանէ վեր, անչափ, անսահման սիրով...

Սաթենիկի դէմքին վրայէն թեթեւ տխրութիւն մը անցաւ. Գարեգին իրեն կը նայէր անձկութեամբ եւ ինքզինքը անզօր կը զգար այդ տխրութիւնը փարատելու:

Երկու շաբաթ անցեր էր Նաթալիայի վերադարձէն ի վեր եւ Գարեգին դեռ չէր համարձակեր իրողութիւնը պարզել անոր. քանի օրերը կ'անցնէին այնքան դժուարին կը թուէր իրեն այդ խնդրին անդրադառնալ կնոջը հետ. շատ բարդ եւ անհասկնալի զգացում մը իրեն արգելք կ'ըլլար յայտնելու ինչ որ վճռած էր. որովհետեւ իր մտքին մէջ տրամաբանօրէն դատելով խնդիրը եւ հիմնուած իր սկզբունքներուն վրայ, եկեր էր այն եզրակացութեան թէ պէտք է ամէն բան խզէ իր կնոջ հետ եւ երթայ այն ճամբով, որ իր ինքնաբուխ եւ անդիմադրելի զգացումը կը թելադրէր: Բայց այդ որոշումը գործադրութեան դնելու համար, եւ ըսելիքը ըսելու համար ընելիք մեքենական շարժումները անհնարին կը թուէին իրեն:

(Շար. 59)

(Շար. Ա. էջէն)

բեւոր նկատեցին նաեւ չեչտել թէ իրենց մեկնումը կարելի եղած էր շնորհիւ Շ. Ազնաւուրի, Հայ գաղութին ու եւրոպական Հաստարակապետութեան յատկացումներուն :

⁂

FRANCE - INTER

«LE TÉLÉPHONE SONNE»

Ֆրանսական ձայնասփիւռի պետական կայանի ծանօթ այս յայտագիրը, Երեքշաբթի իրիկուն (Դեկտեմբեր 13) նուիրուած էր Հայաստանի երկրաշարժին : S.O.S. ARMENIE-ի կողմէ կը մասնակցէր Գրիգոր Փափազեան, հոն էին նաեւ ծանօթ հրաբխագէտ՝ Հարուն Թազիէֆ եւ այլ մասնագէտներ անմիջական օգնութեան : Ակիզբը՝ հարցը զուտ թեքնիք բնոյթ ունենալով, Գրիգոր Փափազեան առիթ ունեցաւ դիտել տալ թէ ատիպողական այլ խնդիրներ կան, գլխաւորաբար օգնութիւնը, որ համաշխարհային տարողութիւն ալ ստացած է : Ի պատասխան ունկնդիրի մը հարցումին, Թազիէֆ եւ ուրիշներ հաստատեցին, որ դժբախտաբար իրողութիւն է որ նման պարագաներու հաւաքուած հսկայ գումարներ երբեմն իրենց նպատակին չեն հասնիր, կան նաեւ խաբեբայ կազմակերպութիւններ եւայլն, եւայլն, ուրեմն հարկ է տալ միայն ծանօթ և պարկեշտ անցեալ ալ ունեցող կազմակերպութիւններու (օրինակ՝ *Médecins du Monde, Secours Populaire Français, Croix Rouge Française, Médecins Sans Frontières etc. etc.*):

Ինչ կը վերաբերի «էս – Օ – էս Հայաստան»ի, Պր. Գրիգոր Փափազեան ապահովութիւն տուաւ թէ հաւաքուած գումարները, այսօր, բայց նաեւ վաղը պիտի օգտագործուին հոս իսկ, վերածուելով անհրաժեշտ ապրանքներու եւլն., եւլն. :

«Առանց սահմանագլուխի դեղագործներն» ալ հեռաձայնով յայտնեցին իրենց պատրաստակամութիւնը, ինչ կը վերաբերի դեղօրայքի հայթայթման եւ ջոկման ու զտման երբ անհատներ կը բերեն :

⁂

ՅԱԽԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

× Ֆրանսայի բարունապետը՝ Ժողէֆ Սիթրիւք հեռագիր մը ղրկած է Գիւտ Արք.-ի, ուր կը յայտնէ թէ անհուն ցաւով իմացած է պատահածը եւ կ'ապահովէ Հայ ժողովուրդը Ֆրանսայի հրեայ համայնքին կարեկցական զգացումներէն : Հրէութիւնը կը բերէ իր բարոյական եւ նիւթական օժանդակութիւնը եւ արդէն դրամահաւաքներ տեղի կ'ունենան ամէն կողմ :

× Պուլկարիոյ համայնավար կուսակցութեան ընդհ. քարտուղար ու պետական Խորհուրդի նախագահ Թոտոր Ժիվքով եւ վարչապետ կ. Աթանասով Մ. Կորբաշովի եւ Ն. Ռիժկովի ուղղած իրենց հեռագրով ցաւակցութիւն յայտնած են «Եղբայրական Հայաստանի մէջ պատահած երկրաշարժին զոհերուն հարազատներուն» : Անոնք նաեւ օժանդակելու պատրաստակամ գտնուած են «բընական աղէտին ողբերգական հետեւանքները յաղթահարելու» :

× Թուրքիա 20 թոան ղրկած է եւ կը ծրագրէ վերամբարձ 15–20 մեքենաներ ալ ղրկել : Ֆրանս – Սուար կը գատապարտէր սակայն թուրք մամուլը, որ չատ հարեւանցի կերպով կ'անդրադառնայ երկրաշարժին :

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԺԸՆԵՒԻ մէջ է, ուր ստիպուեցաւ իր նիստը գումարել Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութիւնը, որ Արաֆաթ ձեռք երկարեց Իսրայէլի, որ կրկին մերժեց : Արաֆաթ պատրաստակամութիւն յայտնեց Իսրայէլը ճանչնալու, բոլորովին մերժեց որեւէ ձեւի ահաբեկչութիւն եւ փափաք յայտնեց որ լուծումը գտնուի միջազգային համագումարով մը : Շամիր «հսկայ խաբէութիւն» որակեց Արաֆաթի առաջարկը, միշտ մերժելով որեւէ միջազգային ժողով : Ըստ Միացեալ – Նահանգներու, Արաֆաթ հարկ եղածին չափ առաջ չգնաց, բայց տիրապետող կարծիքն այն է, որ Արաֆաթ բաւական ջուր խառնած է իր գինիին եւ անգիջողը՝ Իսրայէլն է :

«LE CANARD ENCHAINÉ»

CALAMITY CASTER

PERESTROÏKA DE CONSCIENCE

Avec la catastrophe d'Arménie, Gorbatchev a fait une magistrale démonstration de son mythe. Il est cet homme ouvert et de grande sollicitude qui sait, quand le peuple arménien souffre, arrêter un voyage important aux Etats-Unis et rentrer dare-dare se porter sur le terrain du malheur. Raïssa est avec lui, dans les décombres. Des Arméniens viennent à eux qui pleurent et ils les consolent. C'est grâce à Gorbatchev, délibérément glasnost, que l'aide internationale arrive pour porter les secours. Et grâce à sa glasnost, une catastrophe est pour la première fois appelée catastrophe en URSS, et les journaux soviétiques se libèrent en donnant des reportages plein d'humanité et de douleur à des lecteurs qui les reçoivent comme tels. Complètement bluffés par ces grandes premières de l'aide internationale appelée à la rescousse, de l'annonce de la catastrophe et de ces articles qui la décrivent, on a l'air prêt à croire mordicus à ces glasnost et perestroïka révolutionnaires. Quelque chose change.

Pourtant, après toute cette mise en scène de sa sollicitude, Gorbatchev est devenu nettement moins glasnost sur le terrain, en Arménie. Une manifestation arménienne est arrêtée par les forces de l'ordre. Elles font appel à des classiques, matraquage du cortège, grenade d'exercice qu'on tire, officiers qui font les sommations et blindés qui arrivent en renfort.

«Les miens» disparaissent bien vite pour redevenir des membres d'une organisation illégale, le comité Karabakh dont cinq membres sont interpellés. Et «nos frères arméniens dans la douleur» retournent à toute allure dans leur case de nationalistes arméniens que Gorbatchev qualifie d'«aventuriers politiques».

Les «nôtres» ont disparu sur le terrain. Ou deviennent trop «nôtres». Comme les orphelins arméniens que les Arméniens se portent volontaires pour accueillir, mais sur lesquels court le bruit que les autorités soviétiques veulent les amener à Moscou dans des centres de vacances.

Après «soûl comme un Polonais», on pourrait inventer «verni comme un Arménien». Verni comme un Arménien qui, dans une zone de séisme, se voit gratifier par l'URSS d'immeubles en préfabriqués qui l'écrasent. Et qui, après avoir subi un pogrom et un tremblement de terre, voit débarquer un Gorbatchev plein de sollicitude, un héros de l'ouverture et de la transparence, qui lui caresse la tête un jour et, le lendemain, l'armée soviétique est toujours là. Les blindés soviétiques sont toujours là. Les autorités soviétiques sont toujours là. Et l'ouverture à Gorbatchev est toujours là pour dire: «Je suis ouvert à tous. Mais à condition que tous soient exactement de mon côté».

Pendant que, en France, la lecture de «L'Humanité» nous montre à quoi sert la solidarité glasnost. A beaucoup de choses, en un seul article. Elle sert à montrer que, en URSS, dirigeants et dirigés avancent d'un cœur solidaire. «*Les titres des journaux de vendredi résument parfaitement les sentiments de l'opinion publique et des dirigeants républicains*». Elle sert à refaire l'histoire. «*En Azerbaïdjan* (où des gens, à l'annonce de la catastrophe en Arménie, sont descendus dans la rue pour manifester leur joie...) *on oublie les vieux ressentiments pour retrouver l'esprit de solidarité internationaliste*». Elle sert à glisser que l'armée soviétique est, elle aussi, humaine et solidaire en Arménie : «*Les soldats se chargent de distribuer vivres et nourritures chaudes aux survivants*».

Verni comme un Arménien...

SYLVIE CASTER

14 - 12 - 1988

⁂

Քանար – Անչէնէ այս դիպուկ յօդուածէն զատ, լոյս ընծայած է կարգ մը ծաղրանկարներ եւ ըրած նաեւ բառախաղ մը : Անոնք նուազ յաջող են, ընդհանրապէս : Այս ծաւալի աղէտի մը առջեւ, երգիծանքն ալ գրեթէ անկարելի է :

S.O.S. ARMENIE

Le Comité S.O.S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

Un compte spécial vient d'être ouvert uniquement reservé à l'entraide pour l'Arménie, à la B.N.P. Champs - Elysées sous le N° 07447817.

Les chèques libellés exclusivement au nom de S. O. S. ARMENIE ou les dons en espèces peuvent aussi être remis ou envoyés à «*Haratch*».

Pour tous renseignements sur les sinistres et éventuellement les recherches des survivants, TELEPHONER : 42. 88. 30. 00

Un service de la *Croix Rouge Française* répondra à vos appels.

⁂

La cellule spéciale mise en place par le gouvernement français a indiqué que des dons peuvent être adressés aussi à l'ordre du.

TRESOR PUBLIC
FONDS DE SOLIDARITE ARMENIE

Les perceptions délivreront un reçu pour déduction fiscale.

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ԼԻՈՆԻ
Ս. ՅԱԿՈԲ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ԱՆՈՒԱՆԱԿՈՉՈՒԹԵԱՆ
ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻՒ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ

Կիրակի, Դեկտեմբեր 18-ին, Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Անուանակոչութեան տօնին առթիւ Եպիսկոպոսական պատարագ կը մատուցուի :

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ

Յաւարտ պատարագի կը կատարուի Մատաղօրհնութիւն եւ հոգեհանգստեան պաշտօն, եկեղեցւոյս վախճանեալ հոգեւորականներու, հանգուցեալ բարերարներու, եւ սատարողներու հոգիներուն համար :

Պատարագի բազմաձայն երգեցողութիւնը կը կատարէ եկեղեցւոյս Կոմիտաս երգչախումբը, ղեկավարութեամբ՝ Պր. Յովհաննէս Պէրպէրեանի :

Ժամը 12.30-ին, Ազգային Տան սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ ժողովրդական ճաշ, որու ընթացքին յանուն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Գնահատական Գիր Կոնդակներ պիտի յանձնուին Պ.Պ. Արթիւր Պասմէնի, Ժորժ Մամասի եւ Վարուժան Աճէմեանի, առ ի վարձատրութիւն իրենց երկարամեայ ծառայութեան :

Անոնք որոնք կը փափաքին մասնակցիլ ճաշին, կրնան արձանագրուիլ եկեղեցւոյս Դիւանատունը :

Ճաշագինն է՝ 120 ֆրանք :

ԱԼՆ – Թ'ԷԹԻԷՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ

Դեկտեմբեր 18, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10.30-ին, Ալն – Թ'էթիէնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ կը մատուցուի պատարագ :

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝ Հոգեւոր Հովիւ՝

ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Տէր եւ Տիկին Փասքալ եւ Քլէր Մրեան եւ զաւակը՝ Ռոմէն,
Նաթալի, Էլիզ եւ Դաւիթ Մրեան,
Պր. Ժերար Մրեան,
Օր. Վիքթորիա Մրեան,
Այրի Տիկին Վերոնիք եւ զաւակները,
Ասլանեան ընտանիքը

ցաւով կը ծանուցանեն իրենց հօր, մեծ – հօր, եղբօր, մօրեղբօր եւ ազգականին՝

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՄՐԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Դեկտեմբեր 12ին, 55 տարեկանին :

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Հինգշաբթի, Դեկտեմբեր 15, ժամը 10.45-ին Իսիի Ս. Մարիամ Աստուածածին Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Քլամարի Էնթէր – Քոմինալ գերեզմանատունը :

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել :

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Շաբաթ օր, Դեկտեմբեր 17. Տօն է Սրբոցն Յակոբայ Մծբնայ Հայրապետին, Մարուգէի նզնաւորին եւ Մելիտոսի եպիսկոպոսին :

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի :

VENTE PUBLIQUE
AUX ENCHERES
DES ŒUVRES DU PEINTRE

ARMÉNAG KHAN COROYANTZ

Vendredi 16 Décembre à 14 heures

Hôtel — Drouot
RUE DROUOT
Salle N° 13

ՊՈՒԼՎ. OSSO — Ս. ՅԱԿՈԲ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՊԱՏԱՐԱԳ
ԵՒ ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՏՕՆԻՆ

Պուլվար Օսսոյի Հայոց Եկեղեցւոյ պաշտպան Ս. Յակոբ Մծբնայ տօնին առթիւ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ յաւարտ պատարագի Մատաղօրհնութիւն կը կատարուի Դեկտեմբեր 18-ին :

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ Թաղիս Արժանաւոր Հովիւ՝

ՆՇԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

JEUNES ARMENIENS
C'EST A VOUS QUE
CE MESSAGE S'ADRESSE

En raison de la catastrophe survenue en R.S.S. d'Arménie le 7 décembre 1988, le Comité des Jeunes de l'U.G.A.B. a décidé d'annuler sa soirée dansante prévue initialement pour le 17 décembre 1988.

Néanmoins, et compte tenu des événements, celle-ci sera remplacée par une soirée portes ouvertes de solidarité de la jeunesse arménienne au profit des sinistrés du séisme d'Arménie.

Venez donc nombreux le 17 décembre à partir de 20h30 au Centre Culturel Alex Manoogian —118, rue de Courcelles-75017 Paris—, afin de témoigner vous aussi de votre solidarité en apportant votre participation financière ou matérielle à vos frères ou sœurs d'Arménie.

N'oubliez pas, la presse fait état de plus de 500.000 Arméniens sans abri dans des conditions climatiques très rudes !

Venez nombreux, ils ont besoin de nous, ils ont besoin de vous !

Le Comité des Jeunes
de l'U.G.A.B.

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55835

ՈՒՐԲԱԹ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 16

VENDREDI
16 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.905 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNEE — No 16.905

ՍՊԻՏԱԿ, ԼԵՆԻՆԱԿԱՆ ԹԷ ԱՅԼՈՒՐ ԱՅԼԵՒՍ ՇԱՏ ՅՈՅՍ ՉԿԱՅ ՈՂՋԵՐ ԳՏՆԵԼՈՒ ԲԱՅՑ ԴԵՌ ՊԻՏԻ ՓՆՏՌՈՒԻՆ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ԱՄԵՐԻԿԱ Կ'ԵՐԹԱՅ ԳԱԼ ՇԱԲԹՈՒ

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ ՊԻՏԻ ՎԵՐԱՇԻՆԷ ՍՏԵՓԱՆԱՒԱՆԸ

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏԸ ՄԻՇՏ ՎՐԱՆ ԵՒ ՏՆԱԿ

Հինգշաբթի առաւօտ, Երեւանէն ստացանք հետեւեալ կարեւոր լուրերը. –

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը որոշած է Միացեալ – Նահանգներ մեկնիլ, հաւանաբար գալ շաբթու, նախաձեռնելու համար Կեդրոնական Ցանձնաժողովի մը կազմութեան, որպէսզի ան գործնական գետնի վրայ աշխատանքի լծուի Ստեփանաւանի վերականգնումին համար:

Արդարեւ, Վազգէն Ա.–ի որոշումով, Ամերիկահայութեան վիճակուած է Ստեփանաւանի վերաշինութիւնը: Այս առընչութեամբ, Վազգէն Ա. վճռած է Ամերիկա երթալ եւ Կեդրոնական Ցանձնաժողովի մը կազմութեան ձեռնարկել, որու մաս կազմեն բոլորը, անխտիր, այսինքն՝ Կիլիկիան Թեմ, Աւետարանական Եկեղեցի, Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցի, բոլոր կուսակցութիւնները, եւայլն, եւայլն: Արդէն Գարեգին Բ. նոյն օրը, Հինգշաբթի, էջմիածին կը ժամանէր եւ Վազգէն Ա. առիթը կ'ունենար խօսելու այդ մասին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին հետ: Ցետագային կը հաղորդենք Կաթողիկոսին մեկնումի ճիշդ թուականը:

Նախորդ օրը, Չորեքշաբթի, Կաթողիկոսին այցելած է Խորհրդային Միութեան նախարարապետը՝ Ռիժկով, որ միշտ Երեւան է, անձնապէս հսկելու համար աշխատանքներուն: Իրեն կ'ընկերանար Ս. Յարութիւնեան: Կաթողիկոսը շատ լաւ տպաւորուած է Ռիժկովէն, որ իր անկեղծ յուզումն ալ չէր կրցած զսպել, ի տես աղէտին: Ցայտնած է որ խորհրդային կառավարութիւնը 5 միլիառ ռուբլի քուէարկած է քանդուած քաղաքներու վերաշինութեան համար:

Նոյն աղբիւրներու համաձայն մեռեալներու թիւը 60 հազարը չանցնիր եւ 200 հազար է անապաստաններու թիւը, որոնք հետզհետէ կը տեղաւորուին, բայց դեռ անբաւարար է վրաններու եւ տնակներու թիւը:

Կը թուի որ անհիմն շշուկներ խուճապ կը ստեղծեն ժողովուրդին մօտ եւ աւելի կը լարեն մթնոլորտ մը, որ չի կրնար խաղաղ ըլլալ: Առջի օր, օրինակ, մեծ խրարանցում ստեղծած է այն լուրը, թէ կրկին երկրաշարժ պիտի ըլլայ, բայց խորհրդային իշխանութիւնները գաղտնի կը պահեն, դիտումնաւոր կերպով:

Դեռ Չորեքշաբթի, 10 ողջեր գտնուած էին Սպիտակի փլատակներուն տակ, մինչ մեծ յուզում ստեղծած էր արտասահմանի մէջ, այն լուրը ըստ որուն խորհրդային իշխանութիւնները ճամբու կը դնեն օտար (Ֆրանսացիները, առաջին հերթին) օգնողները Սպիտակէն, զոր պիլտոզէրներ արմատական կերպով պիտի մաքրեն: Փարիզի մէջ ալ կը հաստատուէր որ Ֆրանսացի օժանդակողները պիտի վերադառնային մինչեւ շաբթուս վերջ, բայց, իրենք ալ յայտնած էին թէ այլեւս հաւանականութիւն չկայ վերապրողներ գտնելու Սպիտակ: Առողջապահութեան խորհրդային նախարարը ի տես ստեղծուած վրդովումին, ապահովութիւն տուած է որ փնտռտուքները պիտի շարունակուին:

Որքան ալ ջանք թափուի հաստատելու համար թէ խորհրդային բանակը ամէն ինչ կ'ընէ եւ ամէն ինչ լաւ կազմակերպուած է, պարզ է, եւ ականատեսները շատ են այդ ուղղութեամբ, որ մանաւանդ օդակայանը ահաւոր խառնիճաղանճ մը կը տիրէ ժամանող օդանաւներու եւ օտարներու ու տեղւոյն վրայ գտնուող հայ թէ ռուս անձնակազմերու միջեւ: Այդ իսկ պատճառով, Երեւանէն վերադարձող Ֆրանսահայեր կը յայտնեն թէ առաքուած ապրանքներն, պիտոյքներն, վրաններն, դեղօրայք պէտք է անպայման հասցէագրուին, որպէսզի «փորձանքի» չենթարկուին:

Երեք հասցէներ կան, որոնցմէ մէկը պէտք է գործածել անպայման. –

– ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ –

– ԷՋՄԻԱԾԻՆ –

– ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԷ –

Արեւմտեան թղթակիցները, բայց նաեւ խորհրդային մամուլը չեն վարանիր ձաղկելէ եւ դատապարտելէ տիրող անկազմակերպ, շփոթ կացութիւնը:

«Աշխարհի Բժիշկներ»ու նախագահը՝ փաթրիք էպըրհար երկար կը պարզէ, ինչ որ գտած է, երբ հասած է Երեւան: Կը յայտնէ որ երկրաշարժէն հազիւ քանի մը ժամ ետք, Փարիզի Եկեղեցիէն հեռաձայն ստացած էին եւ կրցած էին առաջինները մեկնիլ դէպի Հայաստան: Տեղւոյն վրայ մեծ անախնկալ մը եղած է հաստատել խորհրդային բանակի կիրարկելիք միջոցներու բացարձակ չգոյութիւնը: Գրեթէ ոչ մէկ թռան, ոչ մէկ վերամբարձ մեքենայ, ոչինչ կամ շատ քիչ բան:

Եւ ընդհանրապէս նոյնն է բոլոր թղթակիցներու եւ բժիշկներու տեղւոյն վրայ կատարած հաստատումները: Չենք ուզեր անդրադառնալ Պ. Միշէլ Գաչդաչեանի «Իւմանիթէ»ին տուած «ստվետապաշտ» հարցազրոյցին (Դեկտեմբեր 15): Նման պարագաներու Ֆրանսացիները լաւ խօսք մը ունին. – Il a perdu une belle occasion de se taire.

Թղթակիցներու նկարագրութիւնները միշտ նոյնքան ցնցիչ են և կարելի չէ «վարժուիլ»: Ինչ կը վերաբերի համաճարակներու վտանգին, Տոքթ. էպըրհար կ'ըն – դունի որ եղանակը նպաստաւոր ըլլալով հանդերձ (մինչեւ զերոյէն վար 20), վըտանգը կը մնայ մանաւանդ ժանտատենդի եւ քոլէրայի:

× «Նուվէլ տը Մոսկու» խիստ կերպով կը դատապարտէ 1980–ի օրէնք մը, որ կը սահմանափակէ ռատիօ – հաղորդակցութիւնները եւ արգելք կը հանդիսանայ փրկութիւններու: Խորհրդային շաբաթաթերթը կը դատապարտէ նաեւ լուսարդելի պահպանումը (կէս գիշերէն ժամը 5), ինչ որ օրինակ արգելք կը հանդիսանայ որ մանկարոյժ մը օգնութեան հասնի, եթէ փլատակներու տակ կորսընցուցած է անցագիրը:

Մոսկուայի ձայնասփիւռը հաղորդած է Երեքշաբթի օր, որ Առողջապահութեան նախարարը փրոֆէսէօր՝ Չազով շատ բուռն քննադատութիւն մը կատարած է Գիտութեանց ակադեմիային առջեւ քաղաքացիական Պաշտպանութեան բաժանմունքներուն դէմ՝ «որոնք անգամ մը եւս հոս ալ ցոյց տուած են իրենց անձեռնհասութիւնը, ինչպէս Չերնոբիլ»: Նախարարը ճշդած է որ այդքան բուռն չէ եղած:

× Պաշտօնական թիւերն են (Խորհրդային Առողջապահութեան Նախարարութիւն) – Վիրաւոր 15.227, որոնց 9.153–ը հիւանդանոցը, գլխաւորաբար Երեւան եւ շրջանը (նաեւ անշուշտ Թիֆլիս թէ Մոսկուա կամ Կիեւ): Տեղւոյն վրայ հազար հայ բժիշկ եւ 3000 մասնագէտ արտասահմանէն եկած հեւիհեւ կ'աշխատին: Այլեւս բժիշկի հարկ չկայ: Ներկայիս կը թուի որ արուեստական երիկամունքներու թիւն ալ բաւարար է:

× Լիբանանի պաղեստինեան գաղթակայաններու կամ գրաւեալ հողերու մէջ, պաղեստինցի կիները ծածկոցներ կը հիւսեն հայ մանուկներուն համար: Իսրայէլ, Սուրիա կը շարունակեն իրենց օժանդակութիւնը: Զուիցերական խումբը՝ կազմուած 37 օգնութեան հասնող մասնագէտներէ եւ 20 շուներէ, որոնք 20 ողջեր գտած են փլատակներու տակ, պարտաւորուած են իրենց կայանը վերադառնալ Երեքշաբթի իրիկուն 70 ժամ աշխատանքէ ետք, շուներն իսկ այլեւս բանի չէին ծառայեր: Իսկական օդային կամուրջ ստեղծուած է Անգլիոյ եւ Խորհ. Միութեան միջեւ: Լոնտոն արբանեակի դրութեամբ հաղորդակցութեան կազմածներ կը ղրկէ: Ասիկա, անշուշտ կրնայ մխիթարել այն «միս նուէրէն»՝ մէկ միլիոն հոտած հաւկիթ: Անգլիոյ էկ փրոտեուըր խաոշիէյշըն–ի նախագահն է որ յայտարարած է Չորեքշաբթի առտու որ չծախուած մէկ միլիոն հաւկիթ, օրերս, կը տրամադրուի Հայերուն: Այս հաւկիթները իրենց վրայ մնացած էին, որովհետեւ սալմոնէլ անուն մանրէ մը կը կրեն, որ ՍԱԼՄՈՆԷԼՈԶ հիւանդութեան ծնունդ կու տայ (ջերմ, ժանտախտ եւլն.): Նախագահը ապահովութիւն տուած է որ հաւկիթները վարակուած չեն եւ ուրեմըն. «Այն զգացումն ունինք, որ համեստ օժանդակութիւն մը կը բերենք բոլոր Հայերուն, որոնք այսօր կը տառապին»:

Ծանօթ է որ Անգլիացիին համար, արդէն դժբախտ է այն մարդը որ Անգլիացի ծնելու բախտէն զրկուած է, անկէ անդին կրնայ հոտած հաւկիթ ալ ուտել, կարեւորն այն է, որ Անգլիացին չուտէ...:

Մարոք, Ալժերիա, Նիքարակուա, Արեւելեան Եւրոպայի բոլոր երկիրները օգնութեան փութացած են:

× Ռոստրոպովիչ Հնդկաստան չէ գացած, նուագահանդէս մը տալու համար Լոնտոն, Չորեքշաբթի օր:

× Ֆրանս – Իւրս «Օլէմփիա Հայաստանի համար» երեկոյթ մը կազմակերպած է Կիրակի, Դեկ. 18–ին, որու կը մասնակցին Միշէլ Լըկրան, Իվրի Ժիթլիս, Մուլուճի եւլն. եւլն.:

× Օրաթերթերէն ետք, կարգը եկած է շաբաթաթերթերուն: Հինգշաբթի օր՝ «Մաչ», «Նուվէլ – Օպսերվաթէօր» եւ «Էվէնըման տիւ ժէօտի» լայն տեղ կու տային, նկարագրութիւններով, նկարներով բայց նաեւ խորհրդածութիւններով եւ դէպքերու մեկնաբանութիւններով: Մաչի մէջ, հարցազրոյցներ ալ կան Հանրի Վերնէօյլի եւ Շառլ Ազնաւուրի հետ:

LE MEILLEUR

Ծանօթ շաբաթաթերթը, որ լոյս կը տեսնէ Ուրբաթ իրիկուն լայն թղթածրար մը կը նուիրէ այս շաբթու Ֆրանսահայ գաղութին, Հայաստանի ծանր աղէտին առթիւ:

**

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Փարիզի Եկեղեցւոյ թէ մեր հասցէին (հաւանաբար նաեւ ուրիշներու) կը հասնին բազմաթիւ ցաւակցական գիրեր: Ստորեւ քանի մը հատ եւս. –

«Le Conseil Représentatif des Institutions Juives de France, profondément ému par le tremblement de terre qui a frappé les populations d'Arménie soviétique, provoquant des dizaines de milliers de victimes, exprime sa tristesse et sa profonde solidarité à ces populations, ainsi qu'aux familles de leur diaspora.

«Le C.R.I.F. demande à la communauté juive de France de s'associer aux efforts entrepris pour venir en aide aux sinistrés, en répondant dès aujourd'hui, avec générosité, aux appels lancés en leur faveur».

**

Ընկերվարական կուսակցութիւնը ցաւակցական հեռագիր մը ղրկած է Հա–

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԻՆ, ՍՏԱԽՕՍ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹԻ ՄԸ ՄԱՍԻՆ

ԳԱՌՆԻԿ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

Այդ փաստաթուղթը Ստալինի 1921 Փետրուար 12–ի նամակն է Լենինին, ուր հեղինակը Թրքական բացայայտ աշխար – հակալական դիրքերէ, զրպարտող մեղադրանքներ կը բարդէ Չիչերինի վրայ: Ահա ամբողջական բնագիրը. –

«Ընկեր Լենին,

Ես միայն երէկ իմացայ որ Չիչերինը իսկապէս տխմար (եւ գրգռող) պահանջ մը ներկայացուցած է Թուրքերուն. Վանը, Մուշը եւ Պիթլիսը (թրքական գաւառներ՝ թուրք բնակչութեան հսկայական գերակշռութեամբ) Թուրքերէն մաքրելու, յօգուտ Հայաստանի: Հայկական աշխարհակալական այդ պահանջը չի կրնար մեր պահանջը ըլլալ: Պէտք է արգելք ըլլալ որ Չիչերին նման յայտագրեր ուղարկէ Թուրքերուն՝ ազգայնականօրէն տրամադրուած Հայերու թելադրանքով:

Ստալին»:

Քաղաքական անազնուութեան դեանի վրայ, կարելի է ըսել թէ Ստալին գերազանցած է իր իսկ անձը: Ոչ մէկ ճշմարիտ խօսք կայ. ստախօսութիւն է սկիզբէն մինչեւ վերջ:

Ան կը գրէ. – «Ես միայն երէկ իմացայ», բայց չի նշեր թէ ումէ: Ասիկա միանգամայն հասկնալի է, որովհետեւ եթէ ցոյց տար տեղեկութեան աղբիւրը, կը վարկաբեկէր ինք զինքը: Չէ՞ որ ակնյայտ է թէ Թուրքերն էին իրեն, իրենց բարեկամին, գաղտնաբար տեղեկացուցած Չիչերինի պահանջը, հաւատացած ըլլալով որ այս անգամ ալ Ստալին իրենց պաշտպան կը կանգնի:

Յատկանշական է որ Թրքական պատուիրակութեան Մոսկուա ժամանելուն եւ Ստալինի յիշեալ նամակին թուականները կը համընկնին: Եւ ի զուր չէ որ այն ատենուան Թուրք գործիչները իրենց յուշերուն մէջ կը պատմեն, թէ այդ տարիներուն երբ լուրջ հանդիպումներու կը հանդիպէին, անպայման կը դիմէին Ստալինի օգնութեան:

Ոտնահարելով ճշմարտութիւնը, Ստալին կը գրէ թէ Վանը, Մուշը եւ Պիթլիսը Թրքական գաւառներ են...: Ուշադրութիւն դարձուցէք, երբ թէ գաղափար անգամ չունի որ անոնք բուն հայկական գաւառներ են՝ հուրով ու սուրով Թուրքերու կողմէ խլուած, մանաւանդ որ Վանն ալ պատմական Հայաստանի մայրաքաղաքներէն եղած է:

Այնուհետեւ կը գրէ որ Վանը, Մուշը եւ Պիթլիսը «Թրքական գաւառներ են, Թուրքերու հսկայական գերակշռութեամբ»: Ասիկա արդէն ոչ միայն բացարձակ սուտ է, այլեւ խորամանկ խաբէութիւն: Երբ Ստալին կը գրէր իր այդ տողերը, յիշեալ գաւառներուն մէջ Հայերու հետքն անգամ չէր մնացած: Հոն արդէն կը վխտային միայն Թուրքերը: Ալ ո՞ւր նկատմամբ եւ ինչպէ՞ս կրնային Թուրքերը գերակշռել, երբ այլեւս ոչ մէկ ողջ հայ մնացած էր: Ան խորամանկօրէն այնպէս կը ներկայացնէր իրավիճակը, որ իբր թէ այդ գաւառներուն մէջ ամէն ինչ բնականոն էր, ուր իբր թէ կար եւ աննշան փոքրամասնութիւն կը կազմէր հայ բնակչութիւնը:

Բայց ան, անշուշտ, լաւ գիտէր թէ մինչեւ 1915 թուականը, այսի՛նքն՝ մինչեւ Թուրքերու իրագործած արիւնալի ցեղասպանութիւնը, այդ գաւառներուն պատկերը բոլորովին տարբեր էր: Վանը, Մուշը եւ Պիթլիսը հայկական բնակավայրեր էին՝ արմատական հայ բնակչութեան հսկայական գերակշռութեամբ, իսկ եկուոր Թուրքերը հոն փոքրամասնութիւն կը կազմէին:

Ստալին, պարզապէս, գիտակցաբար կը ստէ: Ան կը գրէ Լենինին որ Չիչերինի պահանջը «հայկական աշխարհակալական պահանջ է»: Ստալինեան կեղծիքը հոս գագաթնակէտին կը հասնի: Որքան խոր պէտք է ըլլայ մարդու բարոյական անկումը, որպէսզի ան աշխարհակալութիւն վերագրէ Թրքական աշխարհակալութեան զոհ դարձած հայ ժողովուրդին, որ կը կործանէր Թուրք բարբարոսներու արիւնարբու եաթաղանին հարուածներէն: Ասիկա բացայայտ ծաղր է մարդկային բանականութեան դէմ: Ստալին «հայկական աշխարհակալութեան» տառապելը յօրինած է այն դժնի տարիներուն, երբ հայ ժողովուրդը կը գտնուէր ֆիզիքական լիակատար բնաջնջումի եզրին:

Նամակին աւարտին ան կը գրէ. – «Պէտք է արգիլել որ Չիչերին նման յայտագրեր ուղարկէ Թուրքերուն՝ ազգայնականօրէն տրամադրուած Հայերու թելադրանքով»:

Այսպէս Ստալին անգամ մը եւս ցուցադրեց իր քաղաքական անազնուութիւնն ու կեղծելու բնորոշ շնորհը: Չիչերինի օրինական պահանջը որ տոգորուած էր նոր Ռուսաստանի շահերուն գիտակցութեամբ եւ հայ ժողովուրդի նկատմամբ ցուցաբերուած մեծագոյն արդարութեամբ. ժողովուրդ մը որ մշտապէս եղած է Ռուսերու հաւատարիմ դաշնակիցը: Ստալին չարամտօրէն կը ներկայացնէ որպէս Ռուսաստանի շահերուն դէմ ուղղուած չարագործութիւն, ան ալ կատարուած «ազգայնականօրէն տրամադրուած Հայերու թելադրանքով»: Ասիկա այլ բան չէ, քան չարամիտ ամբաստանութիւն եւ զրպարտող ելոյթ Չիչերենի դէմ:

Նախ՝ Չիչերենի պահանջը Թուրքերու կողմէ խլուած հայկական հողերը վերադարձնելու մասին, ամբողջ հայ ժողովուրդին օրինական պահանջն էր, եւ ոչ թէ ազգայնականօրէն տրամադրուած Հայերու, ինչպէս յօրինած է Ստալին:

Երկրորդ՝ այսպէս կոչուած «ազգայնականօրէն տրամադրուած Հայերը» ինչպէս յայտնի է, իրենց կողմէն լուրջ քաղաքական ուժ չէին ներկայացներ եւ երեւակայել անգամ կարելի չէ որ անոնք որեւէ ազդեցութիւն ունենային Ռուսաստանի արտաքին քաղաքականութեան վրայ: Առաւել եւս, երեւակայական է եւ հնարովի այն որ անոնց թելադրանքով յայտագրեր ներկայացնէր Չիչերենի նման ականաւոր պետական գործիչ մը: Ստալին հոս ինքզինքը կը յայտնէ նաեւ որպէս խակական բանսարկու: Ան կը զրպարտէ Չիչերենը, փորձելով վարկաբեկել զայն յեղափոխութեան առաջնորդին աչքին՝ միշտ յօգուտ Թուրք ջարդարարներու:

Իսկ ինչպէ՞ս որակել «տխմար» «գրգռող» արտայայտութիւնները: Մի՞թէ դատապարտելի չէ այդպիսի անթոյլատրելի կոպտութեան արտայայտութիւն մը Նոր Ռուսաստանի առաջնակարգ պետական գործիչին նկատմամբ: Յետագայ իրադարձութիւնները, ընդհակառակն, ցոյց տուին որ Չիչերենի դիրքորոշումը ամէնէն հեռատեսն էր: Ան լիովին կը հասկնար, գիտէր որ քաղաքականութեան մէջ Թուրքերը ստայօղ կերպով բարձրաձայն չեփորելով Ռուսերու հանդէպ իրենց բարեկամական զգացումները, իրականին մէջ կը մնային անոնց դարաւոր թշնամիները: Չիչերին լաւ կը հասկնար որ Թուրքերու յայտարարութիւնները, թէ անոնք իբրեւ թէ կը հետեւին ընկերվարական Ռուսաստանի օրինակին, կեղծ են, խաբէական եւ հետեւանք ստեղծուած քաղաքական իրադրութեան ու այն ողբալի վիճակին, որուն մէջ կը գտնուէր պատերազմին ջախջախուած Թուրքիան: Այդ իրադրութեան մէջ Թուրք կառավարողները պէտք է առնուազն իրենց երկրին թշնամին ըլլային կամ յիմարներ, որպէսզի չարտայայտէին Ռուսերու հանդէպ իրենց «սէրը» եւ օգուտ չքաղէին Թուրքիոյ պատմութեան ճակատագրական այդ ժամէն:

Երկրորդ աշխարհամարտին իրադարձութիւնները (նաեւ նախապատերազմեան եւ յետպատերազմեան) լիովին հաստատեցին որ Չիչերինի դիրքը Թուրքիոյ նկատմամբ խելամիտ էր: Պատերազմի դժուարին օրերուն, ինչպէս յայտնի է, Թուրքիա Ռուսաստանի թշնամիներուն առաջին շարքին տեղ գրաւեց, իսկ անոր վարչապետը լկտիաբար յայտարարեց ֆաշիստ դեսպանին. «Որպէս Թուրք, կը մաղթեմ որ Ռուսաստան ոչնչացուի»:

Պատմութեան ընթացքը համոզիչ կերպով ցոյց տուաւ որ «տխմար» ածականը իրականութեան մէջ լիովին կը վայելէր Ստալինի Թրքասիրական քաղաքականութեան, եւ ոչ թէ Չիչերինի գործունէութեան, որ կ'արտայայտէր երիտասարդ խորհրդային Պետութեան արմատական շահերը:

Եւ ինչո՞ւ Ստալին «գրգռութիւն» կ'անուանէր Չիչերինի պահանջը: Ի՞նչ գրգռութեան առիթ կրնար ծառայել ատիկա: Ի՞նչ երկիւղ ունէր Ստալին: Գուցէ ան կը մտածէր որ Թուրք կառավարողները կը նեղուին եւ կը հրաժարին իր կողմէ Թուրքիոյ ցոյց տրուող առատաձեռն օգնութենէն, հսկայական քանակութեամբ այն զէնքէն, ռազմամթերքէն եւ ոսկիէն զորս կը ստանային Ռուսաստանէն, Ստալինի սրտցաւ օժանդակութեամբ:

Հետաքրքրական է անիկա որ այդ տարիներուն Թուրքիոյ գործերը ամենաչատը Ստալինը կը զբաղեցնէին, եւ միայն ան յատուկ հոգատարութիւն կը ցուցաբերէր Թուրքիոյ նկատմամբ:

Ուշագրաւ է Ստալինի նամակին հրամայական շեշտը: Ան պարզապէս չի շարադրեր իր հայեացքները կամ Լենինին չի յայտներ իր նկատառումները, այլ հնաւուր կը համարի ցուցումներ տալ, թէ «պէտք է արգիլել» եւայլն:

Լենինի համար, ի հարկէ, ամենեւին դժուար չէր ըմբռնել Ստալինի Թրքամէտ դիրքը եւ հասկնալի է, ան չհաւատաց Ստալինին ու երբ յետագային մարգարէաբար գրեց թէ պէտք է մտածել զայն կեդրոնական կոմիտէի գլխաւոր քարտուղարի պաշտօնէն հեռացնելու մասին, քանի որ վստահութիւն չի ներշնչեր եւ ընդունակ է չարաչահելու իր ձեռքը կեդրոնացուցած իշխանութիւնը, անշուշտ, նկատի ունէր նաեւ Ստալինի այդ խայտառակ նամակը:

Բերենք մի քանի փաստ եւս, որոնք ըՍտալինի Թրքասիրական քաղաքականութեան պարզորոշ վկայութիւնն են:

Արեւելքի ժողովուրդներուն ուղղուած ծանօթ դիմումին մէջ իր հսկայական կայսրութիւնը բազմաթիւ ժողովուրդներու ոսկորներուն վրայ կառուցած Թուրքիան Ստալինի կողմով հանդէս եկաւ որպէս ճնշուած ու հարստահարուած: Մասնաւորապէս Յունաստանի ու Հայաստանի դէմ Թուրքիոյ մղած աշխարհակալական, դաւթողական պատերազմը որ նպատակ ունէր արմատապէս ոչնչացնելու բարձր մշակոյթ ունեցող այդ հնագոյն ազգերը, Ստալին բարեկամաբար որակեց որպէս ազգային ազատագրական: Թէ ումէ՞ «կ'ազատագրուէին» Թուրքերը՝ հաւանաբար գաղտնիք էր որ միայն իրեն ծանօթ էր:

Վերոյիշեալ դիմումին մէջ Ստալին իր մեծագոյն գոհունակութիւնը արտայայտեց. «Հայաստանը Թուրքիայէն խլելու վերաբերեալ պայմանագիրը պատռուած է ու ոչնչացուած»: Ի՞նչ հոգատարութիւն Թրքական աշխարհակալութեան նկատմամբ: Թող Հայաստան առյաւէտ մնայ Թուրքիոյ ճիրաններուն մէջ: Ահա՛ թէ ինչ կը փափաքէր ան:

Ստալին վճռական դեր խաղաց պատերազմին պարտուած Թուրքիոյ Արեւմտեան Հայաստանի լայնատարած հողերը նուիրելու գործին մէջ, որոնք տակաւին 150 տարի առաջ պարսկական լուծէն ազատագրեր էին ռուսական քաջարի զօրքերը՝ հայ կամաւորական ջոկատներու եռանդուն մասնակցութեամբ:

Ի նպաստ Թուրքիոյ ան յաջողեցաւ իրագործել Հայաստանի տարածքին վրայ երկու արհեստական ինքնավար հողային միաւորներու՝ Նախիջեւանի ինքնավար հանրապետութեան եւ Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզին ստեղծումը եւ անոնց միացումը Ատրպէյճանին. բան մը որ շատ ցանկալի էր Թուրքերուն, բայց բնաւ չէր համապատասխաներ Խորհրդային Միութեան ընդհանուր շահերուն:

Բ. աշխարհամարտին վերջերուն, երբ ստացուեցան նպաստաւոր պայմաններ ստեղծուեցան Հայաստանին վերադարձնելու համար իր պապենական հողերը, եւ Թուրքերն ալ, ըստ երեւոյթին, արդէն անյուսալի կը նկատէին անոնց իրենց ձեռքը մնալը, հարկ եղած պահուն Ստալին ոչ մէկ միջոցի ձեռնարկեց հողային այդ կարեւոր հարցը լուծելու համար: Հակառակ Խորհրդային Միութեան շահերուն, այդ հողերը առաջուան պէս մնացին Թուրք զրաւողներու տիրապետութեան տակ:

Այդ օրերուն, Ստալինի մղումով կեդրոնական մամուլին մէջ հանդէս եկան խումբ մը վրացի գիտնականներ, ակադեմիկոս Ջանաշիայի գլխաւորութեամբ՝ Թուրքիոյ ուղղուած հողային պահանջով: Տարօրինակ է, ոչ թէ խլուած հողերու տէրերը՝ հայ ժողովուրդի ներկայացուցիչները, այլ Վրացիները...: Մինչեւ հիմա ոչ մէկ տեղ եւ ոչ ոքի կողմէ բացայայտուած է այդ զարմանալի առեղծուածը: Իսկ պատճառը դժուար չէ բացատրել: Հարցն այն է որ 1921 Փետրուարին, երբ Ստալին բանակցութիւններ կը վարէր Թուրքերու հետ, անոնց բսաւ որ այլեւս հայկական հարց գոյութիւն չունի, եւ որ Թուրքերն այդ հարցը արդէն լուծած են՝ ակնարկելով Հայերու ցեղասպանութեան: Այդ բանը այսօր այլեւս իրենք Թուրքերն ալ չեն ծածկեր: Նկատի առնելով այդ փաստը, անտրամաբանական կ'ըլլար եւ Թուրքերը կը դժգոհէին, եթէ ան Հայերուն յանձնարարէր մամուլին մէջ ներկայացնել նման հողային պահանջ, իսկ Վրացիներու կողմէն՝ առանց լուրջ փաստարկներու, անիկա բոլորովին անվնաս եւ անվտանգ տեսք կ'ունենար: Թուրքերը այդ բանը լաւ հասկցած էին եւ վրացական պահանջը անոնց վրայ ոչ մէկ տպաւորութիւն գործեց, մանաւանդ որ ատիկա թատերական ներկայացում մըն էր:

Անկասկած, նոյն նպատակին կը ծառայէր նաեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գէորգ Զ.–ի որքան անսպասելի, նոյնքան անիմաստ ընդունելութիւնը Ստալինի կողմէ Կրեմլին: Խորամանկ այդ քայլով Ստալին պարզապէս կ'ըսէր Թուրքերուն. «տեսէք, Հայերու կաթողիկոսը եկած էր քովս. անշուշտ կը կռահէք թէ ինչ կը խնդրէր, բայց ես ձեռնունայն վերադարձուցի էջմիածին...: Ուրեմն, իմ Թուրք բարեկամներ, դուք հիմա ալ պատճառ չունիք ինծմէ դժգոհելու»:

Բայց, այնուամենայնիւ ինչո՞ւ Ստալին այդքան հետեւողականօրէն կը պաշտպանէր Թուրքիոյ շահերը, յաճախ արհամարհելով նոյնիսկ սեփական երկրինը:

Պատասխանը տակաւին չկայ: Բայց այդ պատասխանը անշուշտ կը գտնեն ապագայի պատմաբանները, երբ ամենայն խնամքով եւ մանրամասնութեամբ կը հետազօտեն, կը վերլուծեն այդ հեռաւոր, անհանդիստ եւ բարդ ժամանակներու գործերը:

«ՄՈՆՏ»Ի ՄԷՋ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ՆԱՄԱԿԸ

ՀԱՅԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

Ցեղասպանութեան ոճիրը կանխարգիլելու եւ սանձելու համաձայնագրին 40–ամեակին առիթով, Հելսինքիի համաձայնութեան կիրարկումին հսկող ֆրանսական Կոմիտէն եւ փիլիսոփայական միջազգային քոլէճին կողմէ մէկտեղուած մտաւորականները հրապարակած են հետեւեալ բնագիրը. –

**

Մենք՝ մտաւորականներ, գրողներ, գիտնապիտական եւ արուեստի աշխարհէն անձնաւորութիւններ, կը վերահաստատենք՝ մեր անվերապահ փարումը մարդկային իրաւանց տիեզերական արժէքին ու մարդու արժանաւորութեան, մեր դատապարտումը՝ ամէն ձեւի ցեղասպանութեան ու խտրականութեան, ինչպէս նաեւ մեր խորին յարգանքը՝ լայնախոհութեան սկզբունքին հանդէպ:

Արդարեւ, մեզի համար անհնար է մոռնալ մեր դարուն ողբերգութիւնները. Ա. աշխարհամարտին հայ ժողովուրդին ցեղասպանութիւնը եւ Բ. աշխարհամարտին Հրեաներու ողջակէզը: Մենք կը պահենք անոնց կենդանի յիշատակը, ինչպէս բաց վէրք մը, որպէս վկայութիւն մեր յարգանքին՝ աննախընթաց սարսափներու միլիոնաւոր զոհերուն: Զենք մոռնար, ոչ միայն որովհետեւ ցեղասպանութեան ոճիրը անժամանցելի է, այլ նաեւ այն պատճառով որ վճռապէս կը մերժենք որ ցեղասպանութեան երեւոյթը հասարակ բանավէճերու նիւթ դառնայ: Ահա թէ ինչո՛ւ այս կենդանի յիշողութիւնը արթուն է ամէն պահ: Ամէն անգամ որ միւս կողմին մերժումը կը մարմնաւորուի պետական շահերու վրայ հիմնուած քաղա-

քականութեամբ մը, Ջարդերու, զանգուածային բնաջնջումներու սպառնալիքը կրկին կը յայտնուի:

Իսկ, ցեղասպանութեան ոճիրը կանխարգիլելու եւ սանձելու համաձայնագրին այս 40–ամեակին, պատմութեան ո՞ր դժնդակ հեղնանքով, ժողովուրդ մը որ արդէն իր մորթին վրայ կրած է 1915–ի Օսմանեան կայսրութեան ցեղասպանական վայրագութիւնը, դէմ յանդիման կը գտնուի կացութեան մը հետ որ միայն կրնայ անջինջ մղձաւանջի մը յաճախանքը բերել: Արդարեւ, քանի մը շաբաթէ ի վեր Ազրպէջանի Հայերը զոհերը կը դառնան ջարդերու եւ զանգուածային բռնագաղթի, որոնց վրայ մեր պարտականութիւնը կը նկատենք հանրային կարծիքին եւ միջազգային հասարակութեան ուշադրութիւնը հրաւիրել :

ՀՐԷՇԱՅԻՆ ՍՊԱՆԴՆԵՐ

Այս սպանդը բոլորովին հրէշային կը նկատենք, երբ ան կը կատարուի որպէս վայրագ պատասխան մը Լեռնային Ղարաբաղի Հայերուն յանուն մարդկային իրաւանց ու խաղաղօրէն արտայայտած նուազագոյն պահանջքին. այն Հայերուն, որոնք տեւական հալածանքի տակ կ'ապրին 1923–էն ի վեր, երբ Ստալին բոլորովին կամայականօրէն եւ միայն իրեն վերաբերող նկատումներով Ազրպէջանի ձրգեց հայկական այս փոքրիկ հողամասը:

Սումգայիթի 1988 Փետրուարի ջարդերը ցեղասպանութեան ահաւորիքը արթնցուցին կրկին, ո՛չ միայն Ազրպէջանի գաղութին, այլեւ Հայաստանի ու ամբողջ Սփիւռքին մօտ: Խորհրդային Միութեան համայնավար կուսակցութեան Ա. քարտուղար Միխայիլ Կորպաչովին ուղղուած Մարտ 21 թուակիր բաց նամակի մը մէջ ակադեմական Ա. Սախարով չէր վարաներ ըսելու թէ ողբերգական եւ արիւնալի այս պատահարները կը յիշեցնէին հայ ժողովուրդին 1915–ի ցեղասպանութիւնը: Եւ վերջերս Նոյեմբեր 26–ի «Նիւ – Եորք Թայմզ»ը կը յայտնէր թէ ջարդեր տեղի կ'ունենային ներկայիս Բաքու, Կիրովապադ եւ այլուր, որպէս բնաջնջումի խուսափկան սպառնալիք մը ճնշելով Ազրպէջանի 600 հազար Հայերուն վրայ: Յոռեգոյնին վախով 200 հազար հոգի արդէն իսկ խոյս տուած են բացարձակ անապահովութենէն ու բռնութիւններէն:

Նկատի առած դէպքերու ծանրակշիռ բնոյթը, կը խնդրենք խորհրդային իշխանութիւններէն ու յատկապէս ընդհ. քարտուղար Պր. Միխայիլ Կորպաչովէն՝

1) Որ անմիջական կերպով դադրին ջարդերը եւ վճռականօրէն դատապարտուին: Որ ամէն միջոց ձեռք առնուի Հայերու ապահովութեան համար եւ ապագային որպէսզի բարբարոսական նման արարքներ չկրկնուին: Մենք զարմացած ենք տեսնելով որ Սումգայիթի ջարդերուն ընթացքին (Փետրուար 1988) խորհրդային բանակը – տեղւոյն վրայ գտնուելով հանդերձ – այնքան շատ անգործութեան մատնուած է պատահարներուն առջեւ: Սակայն մեզի աւելի եւս անըմբռնելի կը թուի այն պարագան, որ 9 ամիս ետք այդ զօրքը շատ աւելի տկար պաշտպանութիւն մը կ'ապահովէ Ազրպէջանի մեծ քաղաքներուն բնակիչ Հայերուն:

2) Որ «Հրապարակայնութեան» ոգիով լոյս սփռուի բոլոր այս պատահարներուն վրայ: Սկսելով Սումգայիթի ջարդերէն, որոնք պաշտօնական աղբիւրներու համաձայն 32 հոգիի մահուան պատճառ դարձան, որոնց «միայն 28–ը Հայեր էին»: Այս պարագային, ի՞նչպէս կը բացատրուի Հայաստանի մայրաքաղաք Երեւանի ու այլ վայրերու մէջ գոյութիւնը այս ջարդերէն վերապրող բազմահարիւր որբերու, որոնք հոն ապաստան գտած են: Կ'ուզենք տեղեակ դառնալ ամբողջ ճշմարտութեան: Կ'ուզենք ունենալ տեղեկութիւններ որոնք խարդախուած, գեղծուած, մասնակի չըլլան: Կ'ուզենք որ միջազգային մամուլը կարենայ հասնիլ տեղւոյն վրայ, որպէսզի հարկաւոր ձեւով կատարէ իր աշխատանքը :

3) Որ ջարդերու պատասխանատուները ներկայանան արդարադատութեան դատական ընթացքը շարունակուի եւ այդ ընթացքը վայել ըլլայ իրաւական Պետութեան մը որուն յաւակնութիւնը ունի Մոսկուայի ղեկավար ներկայ դասը:

Կ'ափսոսանք որ իրաւական Պետութիւն մը հանդիսանալու ծրագիրը իրագործումի առաջին քայլերէն իսկ այսքան ծանր ձախողութեան մը կը մատնուի, այն տեւելով որ Խորհրդային Միութեան մէջ միշտ կարելի են զանգուածային նման բնաջնջումներ: Հոս կայ աւանդութեան ծանր բեռը, որուն հետ ամէն կապ խզելու փափաքը կ'արտայայտէր նոր ընդհ. քարտուղարը: Գրեթէ անօգուտ է աւելցնել թէ այս ծրագիրը հաւատալի ըլլալու ամէն հանգամանք պիտի կորսնցնէ եթէ ջարդերը շարունակուին, չդատապարտուին եւ եթէ մարդ արարածին տարրական իրաւունքը շարունակուի – ինչպէս առաջ – ո՛չ ճանաչում գտնել ո՛չ ալ յարգուիլ. ինչպէս ցաւագինօրէն կը վկայէ այսօր Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզին եւ Ազրպէջանի մնացեալ շրջաններուն բնակիչ Հայերուն վերապահուած ճակատագիրը:

Ստորագրողներ՝

Միկէլ Աթէնսուր, Ճորճիօ Ակամպէն, Շարլ Ալիւննի, Քարլ Օթթօ Աբէլ, Փիէռ Օպանք, Միքայէլ Պէնէտիքտ, Ժան Պոբէյ, Միշէլ Տըկի, Ժագ Տէրիտա, Վէնսան Տէքոմպ, Սթեֆան Տուաիյէ, Ռոժէ – Փոլ Տրուա, Հանս – Կէորկ Կատամէր, Ֆէրնանտօ Ժիլ, Անտրէ Կլիւքսման, Եուրկէն Հապէրմաս, Լէշէք Գոլաքովսկի, Կարպիս Գորթեան, Փիէռ – Ժան Լապարիէռ, Ֆիլիփ Լաքու – Լապարթ, Գլօտ Լըֆոր, Էմանուէլ Լեւինաս, Պէրնար – Հանրի Լեվի, Սթիվըն Լիւքըս, Ժան – Ֆրանսուա Լիոթար, Ալան Մոնթէֆիոր, Ժան – Փիէլ, Ժաք Փուլէն, Հիլարի Փիւթնամ, Ժաք Ռանսիէր, Ռիշար Րորթի, Տրնի Ռոզէնֆիլտ, Չարլզ Թէյլըր, Փաթրիս Վէրմէրէն, Ռայնըր Վէյլ:

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՊԱՂՏԱՏԻ Ազգ. Առաջնորդարանի սրահին մէջ Յուլիս 30–ին տեղի ունեցած է յաջող ուսանողներու նուիրաբաշխումը: Թեմին առաջնորդը Աւագ Եպիսկոպոս Ասատուրեան խօսք ուղղելով աշակերտներուն թելադրած է որ կապուած մնան հայութեան, Հայաստանին, սորվին մեր անցեալն ու ներկան, բաժնեն ժողովուրդին ցաւերն ու ուրախութիւնները:

**

ՊԱՂՏԱՏԻ Հ.Մ.Ը.Մ.–ի Տիկնանց Յանձնախումբին նախաձեռնութեամբ, Իրան – Իրաքեան պատերազմին հրադադարին առիթով Օգոստոս 12–ին հիւրասիրութիւն մը կազմակերպուած է հայ համայնքին համար: Հ.Մ.Ը.Մ.–ի խաղավայրին, դաշտին ու պարտէզին մէջ խմբուած ժողովուրդը երգերով, նուագով ու պարով խանդավառ ժամեր անցուցած է:

**

ՓԻՐԷԱՅԻ (Յունաստան) քաղաքապետական թատերասրահին մէջ, Նոյեմբեր 22–ին, տեղի ունեցած է հայ երաժշտութեան նուիրուած երեկոյթ մը, կազմակերպութեամբ Համազգայինի Ատտիկէի վարչութեան: Գեղարուեստական յայտագրին իրենց մասնակցութիւնը բերած են Յ. Գոլանեան (կիթառ), յունական ժողովրդային երգերու նուագախումբ մը որ երգած է նաեւ հայերէն, Յոյներէ կազմուած լարային քառեակ մը որ նուագած է հայկական կտորներ, ու վերջապէս Համազգայինի «Յ. Փափազեան» երկսեռ երգչախումբը:

**

ԱՆԹԻԼԻԱՍ այցելած է Ռուս Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ Մոսկուայի պատրիարքութեան ներկայացուցիչ, Մինսկի մետրոպոլիտ Ֆիլարէթ, Նոյեմբեր 17–ին, ուղեկցութեամբ Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ Ռուս Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչին ու երկու աւագերէցներու: Անոր ընկերացած են նաեւ Պէյրութի Յոյն Օրթոտոքս առաջնորդը, Մոսկուայի Պատրիարքութեան մօտ Անտիոքի Պատրիարքութեան ներկայացուցիչը եւ Յունաց Առաջնորդարանի ընդհանուր քարտուղարը: Մետրոպոլիտ Ֆիլարէթ Գարեգին Բ.ի Մոսկուա այցելութեան համար շնորհակալութիւն յայտնելէ ետք, յատկապէս նշած է, թէ այս տարուան ընթացքին հինգ հարիւր եկեղեցիներ եւ բազում վանքեր վերաբացուած են Խորհրդային Միութեան մէջ: Գարեգին Բ. Լիբանանի տագնապալից կացութեան անդրադառնալէ յետոյ, յոյս յայտնած է որ վերակառուցման սկզբունքները գործադրուին նաեւ Արցախի հարցին մէջ: Հիւրասիրութեան ընթացքին մետրոպոլիտ Ֆիլարէթ նուիրած է ռուս եկեղեցւոյ հազարամեակին առիթով հրատարակուած գիրքեր ու տեսերիզ մը:

ՍԱՆԹԱ ԱՆԱՅԻ Հ.Օ.Մ.–ի «Սեւան» մասնաճիւղի կազմակերպութեամբ մշակութային երեկոյթ մը տեղի ունեցած է Հոկտեմբեր 30–ին, տեղւոյն «Ղուկասեան» սրահին մէջ: Ձեռնարկի սկիզբի երգի ու երաժշտութեան բաժինէն յետոյ Պ. Գալինեան Ռ. Սարոյեանի մասին սահիկներու շարք մը ներկայացուցած է, որ կը վերաբերի Սարոյեանի կեանքի սկզբնական շրջանին: Պ. Գալինեան հաղորդած է նաեւ, թէ ձեռնարկած է Ռ. Սարոյեանի մասին ժապաւէնի մը պատրաստութեան:

**

ԿԼԷՆՏԷՅԼԻ «Աւետիսեան» սրահին մէջ, Նոյեմբեր 12–ին, տեղի ունեցած է Միացեալ – Նահանգներու Արեւմտեան շրջանի Հայ Դատի Յանձնախումբի տարեկան ճաշը: Բացման խօսքը ըրած է հանդիսավար Յ. Սասունեան, որ հրաւիրած է Մեսաչուսեթցի Ներկայացուցիչներու Տան բանբեր Ճորճ Գեւրեկեանը՝ անգլերէն լեզուով տալու իր ուղերձը: Խորհրդարանի բանբերը, Արցախի Հայերուն զօրակցութիւն յայտնելէ զատ, կոչ ըրած է Ամերիկահայերուն աւելի լաւ կազմակերպուիլ ու քաղաքական ազդեցիկ ուժի վերածուիլ: Ճ. Գեւրեկեանի խօսքէն առաջ, հայերէն լեզուով ելոյթ ունեցած է Վահէ Եագուպեան, որ փոխանցած է Հայ Դատի Յանձնախումբին խօսքը: Ձեռնարկի ընթացքին ցուցադրուած են Հայաստանի, Արցախի թէ Սփիւռքի մէջ տեղի ունեցած ցոյցերէն սահիկներ, ելոյթ ունեցած է նաեւ արցախցի երգչուհի՝ Անահիտ Իշխանեան:

**

ԿԼԷՆՏԷՅԼԻ Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ սրահին մէջ, Նոյեմբեր 11–ին, փրոֆ. Շաւարշ Թորիկեանի «Հայկական հարցը եւ միջազգային օրէնքը» գիրքին վերհրատարակութեան առիթով, տեղի ունեցած է գինեձօն մը: Համազգայինի եւ Ամերիկահայ Միջազգային Գոլէճի կազմակերպած օրուան բանախօս՝ իրաւաբան Հրայր Պալեան, ներկայացնելով փրոֆ. Թորիկեանը, նշած է որ վերհրատարակուած գիրքը կ'ընդգրկէ հայ դատին առընչուող վերջին տասնամեակի դիւանագիտական աշխատանքները: Իր խօսքին մէջ, փրոֆ. Թորիկեան վեր առնելով Արցախի հարցը, անդրադարձած է անոր ինքնորոշման կարելիութիւններուն: Վերջաւորութեան՝ խօսք տրուած է Գոլէճի տնօրէն տոքթ.՝ Կ. Տէր – Եղիայեանի, որ խօսած է դիւանագիտական պայքարի եւ հայ դատի միջազգայնացումին մասին:

**

ԿԼԷՆՏԷՅԼԻ Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ սրահին մէջ, Հոկտեմբեր 28–ի երեկոյեան, մեծ թիւով ծնողքներ եւ դպրոցասէր բարեկամներ սեղաններու շուրջ բոլորուած են մեծարելու համար մասնաւորապէս Շամլեան վարժարանի ուսուցիչները: Երեկոյթի ընթացքին խօսք առած են յանուն վարժարանի հոգաբարձութեան ու ծնողաց մարմնին, յաջորդաբար Յ. Տէր – Մկրտիչեան ու Տիկին Ռ. Պօղոսեան: Օրուան խօսքը փոխանցած է վարժարանին տնօրէնը՝ Վ. Ղազարեան: Շրջանաւարտներու անունով երախտագիտութեան խօսք արտասանած է (անգլերէն) Ա. Ղարաքէշեան: Գնահատանքի յուշատախտակներու յանձնումի արարողութենէն ետք հոգաբարձութեան ատենապետ՝ Ս. Գապատայեանի ու Ազգային վարչութեան անդամ, տոքթ.՝ Ս. Արսլանեանի խօսքերով երեկոյթը իր աւարտին հասած է: Միջանկեալ, վարժարանի աշակերտներ եւս հանդէս եկած են սրտի խօսքով, արտասանութեամբ ու խմբերգներով:

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Որքան ատեն որ Նաթալիայէն հեռու, կամ իր սենեակին առանձնութեան մէջ կը խորհէր այդ անհրաժեշտութեան վրայ, բառերը կը շարուէին մտքին մէջ մեծ հեշտութեամբ, բայց անգամ մը որ Նաթալիային ներկայութեանն էր անոր տարամերժ արտայայտութեան առաջ, շրթները կը սառէին եւ ոչ միայն կը զգար որ ինքը իր կողմէն անկարող էր այդ բոլէին խօսք բանալ այդ նիւթին վրայ, այլ կը սարսափէր որ Նաթալիա ինք իր կողմէն կը պոռթկար: Այժմ ոչ միայն առիթ չէր փնտռեր առանձին մնալու կնոջը հետ, այլ աներեւակայելի ջանքեր կ'ընէր երբեք առանձին չմնալու: Իր փորձութեան քարը գիշերուան ընթրիքն էր եւ այդ պատճառով շուտ տուն կը դառնար, պատահական հիւրի մը կանչելու եւ վար դնելու համար զայն:

Իր այդ բնազդական վախին մէջ կային շատ մը բաներ, որոնք ուժ կուտային իրեն լռութիւն պահելու. Նախ տունը, ընտանիքը քանդելու խորշանքը. կարծեր էր նախապէս որ այդ բանին մէջ ինքն էր զոհուողը եւ հետեւաբար պատրաստ էր այդ անձնազոհութիւնները ընելու, բայց այժմ յամառ կերպով կը խորհէր որդւոյն վրայ եւ կը սիրէր մտածել թէ ընդհակառակն զոհողութիւնը իր կողմէն անոր մէջ կը կայանայ՝ որ որդւոյն սիրոյն հանդուրժէ Նաթալիայի ներկայութեան եւ ազատութիւնը զոհէ: Կը մտածէր նաեւ թէ այդպիսի քայլ առնելէ յետոյ անհնարին էր իրեն համար Բաքու մնալ: Ֆիզիքապէս անկարելի էր հանդուրժել մարդոց հետաքրքիր եւ քննադատական նայուածքին: Բայց արդէն Բաքուէն հեռանալու համար պէտք էր հրաժարէր իր պաշտօնէն: Իր անձնական հարստութիւնը թոյլ կուտար իրեն հեռանալ, նոյնիսկ երթալ արտասահման եւ Սաթենիկին հետ ապրիլ անկախ կեանքով, բայց այդ բանը այդտեղ չէր: Ինչպէ՛ս հրաժարիլ գործէ մը, որ զինքը կը հետաքրքրէր իր մտքի եւ մարմնի ուժի լրումին մէջ: Ճիշդ այն հասակին հասեր էր եւ այն դիրքին, երբ բոլոր դժուարութիւններուն յաղթելէ ետքը կը մտնէր անխախտելի կացութեան մը մէջ եւ այդ հարուստ եւ արդիւնաբերող քաղաքի ղեկավարող ուղեղներէն մէկը կը դառնար: «Անդրկովկաս»ի ծերունի ներկայացուցիչը իր հրաժարականը ղրկեր էր եւ մէկ օրէն միւսը կը սպասէր իր անուանումին: Իր կացութեան բարգաւաճ վիճակը պարտաւորութիւններ կը դնէր իր վրայ. ինքը, ուրիշ ազատական եւ մտաւորական պուրժուաներու հետ, ձեռնարկեր էր աւելի ժողովրդական նկարագիր տալ նաւթ արդիւնաբերողներու շահակցական միութեան: Նոր ծրագիր մը կը մշակէին եւ իր շրջանակի մարդիկը մեծ յոյս կը դնէին իր վրայ:

Մինչեւ այն օրը որ անհրաժեշտութիւնը չէր ներկայացեր, չէր անդրադարձեր երբեք որ գրեթէ հազար ֆիզիքական կապերով կապուած էր իր կացութեան, գործին եւ տունին: Եթէ խզէր այդ բոլորը, արդեօք անդամահատուած եւ տարբեր անձնաւորութիւն դուրս պիտի չըլլա՞ր: Եւ նոյնիսկ եթէ վճռէր հակառակ ամէն բանի ամէն ինչ քանդելու, քանի՛ անգամներ այն անզօր վիճակին մէջ պիտի գտնուէր, որով անհնարին կը դառնար իրեն Նաթալիա Վասիլիեւնայի յայտնել ճշմարտութիւնը: Երբ կը մտաբերէր որ ստիպուած էր այդ նոյն յայտնութիւնները ընելու ծերունի ներկայացուցչին, իր գործի ընկերներուն, նաւթ արդիւնաբերողներու շահակցական միութեան իրեն մօտիկ անդամներուն, քլիպում, ամէն տեղ եւ ամէն առիթի ... «Ոչ մէկը անել այդ յայտնութիւններուն եւ փախչել Բաքուից», այդ ալ կարելի չէր, հակառակ որ աւելի դիւրին էր գործադրութեան մէջ:

(Շար. 60)

(Շար. Ա. էջէն)

յաստանի Գերագոյն Խորհուրդին, ուր կը յայտնէ իր խոր վիշտը եւ համակամութիւնը:

**

Հ. Բ. Ը. Մ. Ը

5 ՄԻԼԻՈՆ ՏՈԼԱՐ ԿԸ ՅԱՏԿԱՑՆԷ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԷՆ ԱՂԷՏԵԱԼՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ՄԱՅՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ

Մեր ժողովուրդի պատմութեան մէջ աննախընթացօրէն աղէտալի երկրաշարժը ահագանգի մատնած է բովանդակ ընփիւռքահայութիւնը, որ միասիրտ ու միակամ ոտքի ելած է նուիրահաւաքով իր որդիական պարտականութիւնը կատարելու, հանդէպ իր մայր երկրին, ջանալով բոլոր կարելի միջոցներով սատարել աղէտին հետեւանքներուն դարմանումին:

Ստեղծուած այս ահաւոր կացութեան ի տես, Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը, որ միշտ գտնուած է Մայր Հայրենիքի կողքին, անոր ամենատագնապալի օրերուն իսկ, ինչպիսին էր Շիրակի դաշտի նախորդ երկրաշարժը 1926–ին, իր բոլոր շրջանակներով ու մասնաճիւղերով լծուած է նուիրահաւաքի եւ ամենակենսական պիտոյքներու Հայրենիք առաքման նուիրական գործին:

Օժանդակութեան գործը առաւելագոյն արդիւնաւէտութեամբ յառաջ տանելու նպատակով արդէն իսկ Մայր Հայրենիք մեկնած է Միութեանս գործադիր փոխնախագահ՝ Լուիզ Մանուկեան Սիմոն:

Այս համազգային աղէտին առիթով, եւ զարկ տալու համար նուիրահաւաքի աշխատանքներուն, որոնց իրենց նշանակալի ներդրումը սկսած են բերել նաեւ օտար Պետութիւններ թէ բարեսէր ու հայասէր անձնաւորութիւններ, Միութեանս ցկեանս նախագահ Ալեք Մանուկեան կը յայտարարէ թէ Հ.Բ.Ը.Մ.ի Կեդրոնական Վարչական Ժողովը 5 միլիոն ամերիկեան տոլար կը տրամադրէ հայրենի աղէտեալներու օժանդակութեան եւ Մայր Հայրենիքի վերաշինութեան զոյգ նպատակներով:

Այս աննախընթաց պարագան յանձնելով մեր ժողովուրդին ուշադրութեան, Միութիւնս կը յուսայ բազմապատկուած տեսնել այն եռանդը, որով համայն ընփիւռքահայութիւնը լծուած է Հայրենիքի օժանդակութեան իր պարտաւորութիւններու կատարումին:

ԴԻՒԱՆ Հ.Բ.Ը.Մ.ի
Կեդրոնական Վարչական Ժողովի

**

S.O.S. ARMENIE

Օրական 4–էն 5.000 նամակ կը հասնի Փարիզի Եկեղեցւոյ հասցէին: Չորեքշաբթի օր, նուիրատուութիւնները արդէն 5 միլիոն Ֆրանքի շուրջ էին: Երկուշաբթիէն ի վեր հասած նուէրներու 90%–ը կուգան ոչ – Հայերէ, ընդհանրապէս 100–էն 500 Ֆր., կարգ մը բացառիկ գումարներով, ինչպէս Սավուայի նահանգէն անծանօթ Փրանսացի կնոջմէ մը՝ 50.000, նաեւ կարգ մը Հրեաներէն 25.000 եւ նման գումարներ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԻԱՑԵԱԼ – ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ, անակընկալօրէն փոխեցին իրենց դիրքը Պաղեստինեան Ազատագրման Կազմակերպութեան նկատմամբ (ՊԱԿ), դրական գտնելով Արաֆաթի նոր դիրքորոշումը եւ հրաժարումը ահաբեկչական որեւէ արարքէ: Այս յանկարծակի որոշումը հրապարակուեցաւ Չորեքշաբթի ուշ գիշերին, անակնկալի բերելով Իսրայէլը, որ ըստ երեւոյթին չէր սպասեր իր ամէնէն հաւատարիմ բարեկամին այս նոր կեցուածքին: Ուաշինկթըն յայտնեց թէ պատրաստ է յարաբերութեան մէջ մտնելու ՊԱԿ–ի հետ եւ բանակցելու Թունուզի իր դեսպանին միջոցաւ:

ՓԱՐԻԶԻ փապուղիի 170 բանթողներու պատճառաւ չորս գիծեր անշարժութեան մատնուած են միշտ:

AZNAVOUR POUR L'ARMENIE-ի

հովանաւորութեամբ՝
ազգային Կրիս կրկէսը երեկոյթ մը կուտայ Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 19, ժամը 20.45.–ին
Rue Leblanc (PLACE BALARD)
ի նպաստ Հայաստանի աղէտեալներուն:
Մուտքի մէկ գին՝ 100 Ֆրանք:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

«ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ»

«Արմէնփրէս»ի թղթակիցը, Դեկտեմբեր 13 թուականով հետեւեալ նկարագրութիւնը կ'ընէ «Զուարթնոց» օդակայանին.–

Դժբախտութիւն է եկած մեր տան եւ մեր բարեկամները կը փութան բաժնել մեր վիշտը: Այս օրերուն, Հանրապետութեան օգնութեան կուգան տարբեր երկիրկիրներու բարի կամքի տէր մարդիկ: Զուարթնոց օդակայանը ամէն վայրկեան վայրէջք կը կատարեն աշխարհի բոլոր անկիւններէն ժամանող օդանաւեր՝ «ԻԼ»եր, «ՏՈՒ»եր, «Պոյինկ»ներ, «Հերքիւլ»ներ եւայլն, եւայլն:

Օդակայանը օրն ի բուն կը հանին օգնութեան բեռնատար կառքեր, Երեւանի եւ շրջակայքի հազարաւոր բնակիչներ: Ֆրանսայէն հասած Պոյինկը չի կրնար իսկ մարել շարժիչները, երբ իրեն կը մօտենան բեռնատար կառքեր, բեռները վար առնող մարդիկ:

– Երբ լսեցինք հայ ժողովուրդին պատահած դժբախտութիւնը, կ'ըսէ Ֆրանսայի մասնագէտ խումբին ղեկավարը՝ Փաթրիկ Մարթէն, անմիջապէս պատրաստակամութիւն յայտնեցինք գալ աղէտին վայրը: Գէթ, մէկ վայրկեան իսկ չենք մոռնար, որ փլատակներու տակ դեռ ողջ մարդիկ կան եւ մենք կրնանք զանոնք փրկել: Այստեղ ժամանած ենք անհրաժեշտ հանդերձանքով, դեղօրայքով, մըթերքով: Մեզի հետ բերած ենք նաեւ այնպիսի սարքաւորումներ, որոնք փլատակներու տակ կրնան ճիշդ որոշել մարդոց տեղը: Իսկ մեր շուները վարժուած են մարդիկ փնտռել եւ փլատակներէն դուրս հանել: Ըսեմ նաեւ որ բոլորս կրնանք տուժածներուն օգնութիւն ցոյց տալ, անհրաժեշտ պարագային հրշէջներու պարտականութիւններ կատարել: Կամաւորական մեր խումբին մէջ 166 մարդ կայ: Բոլորս ալ նման իրավիճակներու մէջ գործելու մեծ փորձառութիւն ունինք:

Ֆրանսացիներու խումբը ճամբայ կ'ելլէ դէպի Լենինական, Սպիտակ:

Հոնդիւնով վայրէջք կը կատարէ Գերմանիայէն ժամանած օդանաւը: Կը բացուին դուները եւ Քէօլնի Կարմիր Խաչի ներկայացուցիչ Քլաուս Միթերմայեր ինք եւս կը սկսի բեռները պարպելու աշխատանքները. բայց տեսնելով որ շատ օգնող կայ, քիչ մը հանգստացած մէկդի կը քաշուի:

– Մեր կազմակերպութիւնը Հայաստանցի իր գործընկերներուն զրկած է 65 թոն դեղօրայք, սրսկումի գործիքներ, այլ անհրաժեշտ սարքաւորումներ, կ'ըսէ ան: Քիչ ետք Աէրոֆլոթի օդանաւերով Երեւան կը ժամանեն 22 որակեալ փրկարարներ որոնք մասնակցած են աշխարհի տարբեր վայրերուն մէջ կատարուած փրկարար աշխատանքներու: Ի դէպ, անոնք գտնուեր են նաեւ Արեւմտեան Հայաստան՝ Էրզրում:

Անընդհատ վայրէջք կը կատարեն եւ երկինք կը սլանան օդանաւեր: Մէկ կողմը պատրաստակամ կը սպասեն մայրաքաղաքի արտասահմանցի ուսանողները:

– Երեւան ուսանող 47 Հնդիկներս ալ պատրաստ ենք թէ արիւն տալու, եւ թէ մեր ամէն տեսակի օգնութիւն առաջարկելու եղբայրական հայ ժողովուրդին, կ'ըսէ Աճիտ Պիարզաւան: Այս հինաւուրց հողին վրայ մենք մեզ կը զգանք ինչպէս մեր տան մէջ. իսկ այսօր դժբախտութիւն է ... միասին պիտի դիմանանք:

«Զուարթնոց» վայրէջք կը կատարեն աշխարհի ամէն ծագէն եկած օդանաւեր եւ սփիւռքահայ ուսանողներէն շատերը կամաւոր ստանձնած են թարգմանիչներու պարտականութիւնը: Երբ մենք անգլերէն չգիտնալով անօգնական մնացած կը փորձէինք բացատրուիլ ամերիկեան օդանաւին անձնակազմին հետ, մեզի մօտեցան ամերիկահայ երկու ուսանողուհիներ՝ Տ. Գէորգեան ու Գ. Ստեփանեան: «Մեզ իրենց հետ Լենինական տարին, ըսին անոնք, մենք ալ հոս եկանք, գոնէ բանով մը օգտակար ըլլալու համար...»:

Օդանաւերը կը շարունակէին վայրէջք կատարել:

**

ՂԱՐԱԲԱՂԸ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՂՔԻՆ

Նոյն թուականով, «Արմէնփրէս» կ'արձագանգէ բազմաթիւ ցաւակցական գիրերու Խորհրդային Միութեան ամէն կողմէ: Յիշենք միայն, ասոնց կարգին Արցախի մարզկոմի Բիւրոյի ցաւակցականը, ուր կ'ըսուի ի մէջ այլոց. – «Այս ծանր պահին, մենք վստահ ենք որ մեր ժողովուրդը տոկունօրէն կը դիմանայ նաեւ այս փորձութեան: ... Ղարաբաղցիք պատրաստ են ուժերը ներածին չափ օգնութիւն ցոյց տալ տարերքի հետեւանքների վերացման գործում՝ ընդունել եւ ԼՂԻՄ–ի շրջաններում տեղաւորել Հայաստան տեղափոխուած հայ գաղթականներին, բոլոր ցանկացողներին: Համապատասխան կազմաւորումներն արդէն ստեղծուած են: Խմակուացման գործով զբաղուող ներկայացուցիչները գտնւում են Երեւանում: Պատրաստ է աղէտեալ շրջանները մեկնել 300 – 500 մարդուց բաղկացած մասնագէտ շինարարների մի խումբ...»:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
կազմակերպութեամբ

ԲԱՑԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ

ի նպաստ Հայաստանի որբերուն, վիրաւորներուն եւ անպատսպարներուն

Իսքնամատոյց մասնակցութեամբ
աշխարհահռչակ թաւջութակահար

ՄԸՍԹԻՍԼԱՒ ՌՈՍՏՐՈՊՈՎԻՉ-ի

ՓԱՐԻԶԻ ՕՓԵՐԱՅԻՆ ՄԷՋ

Հինգշաբթի, Յունուար 5–ին

— Մանրամասնութիւնները յետագային —

POUR L'ARMENIE

CONCERT DE MUSIQUE MEDIEVALE
ARNOUX CONSORT
Dimanche 18 Décembre à 17 heures
AU TEMPLE
Rue St. James
VALENCE

ՍԷՆ – Թ'ԷԹԻԷՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ

Դեկտեմբեր 18, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10.30–ին, Սէն – Թ'էթիէնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ կը մատուցուի պատարագ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝ հոգեւոր հովիւ՝

ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

CENTRE CULTUREL
ST. MESROB
10 bis, rue Thouin, Paris 5e

CONFERENCE

A l'occasion de la publication de son dernier livre
«L'ODYSSEE MAMELOUCKE»
BEATRICE KASBARIAN BRICOUT
ethnologue, conférencière
parlera de cette grande aventure historique
et présentera les documents de l'exposition consacrée à ce sujet
Mardi 20 Décembre à 20 h 30
au Centre Culturel Saint Mesrob
10 bis, rue Thouin, 75005 Paris
Buffet: 19 h 30 Participation: 50 F.

S.O.S. ARMENIE

Le Comité S.O.S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

Un compte spécial vient d'être ouvert uniquement reservé à l'entraide pour l'Arménie, à la B.N.P. Champs-Elysées sous le N° 07447817.

Les chèques libellés exclusivement au nom de S.O.S. ARMENIE ou les dons en espèces peuvent aussi être remis ou envoyés à *«Haratch»*.

Pour tous renseignements sur les sinistres et éventuellement des recherches des survivants, TELEPHONER : au 40. 70. 10. 10 POSTE 476

Un service de la *Croix Rouge Française* répondra à vos appels.

**

La cellule spéciale mise en place par le gouvernement français a indiqué que des dons peuvent être adressés aussi à l'ordre du. -

TRESOR PUBLIC
FONDS DE SOLIDARITE ARMENIE

Les perceptions délivreront un reçu pour déduction fiscale.

ՊՈՒԼՎ. OSSO — Ս. ՅԱԿՈԲ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՊԱՏԱՐԱԳ ԵՒ ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՏՕՆԻՆ

Պուլվար Օսսոյի Հայոց Եկեղեցւոյ պաշտպան Ս. Յակոբ Մծբնայ տօնին առթիւ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ յաւարտ պատարագի Մատաղօրհնութիւն կը կատարուի Դեկտեմբեր 18–ին:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ Թաղիս Արժանաւոր հովիւ՝

ՆՇԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

JEUNES ARMENIENS C'EST A VOUS QUE CE MESSAGE S'ADRESSE

En raison de la catastrophe survenue en R.S.S. d'Arménie le 7 décembre 1988, le Comité des Jeunes de l'U.G.A.B. a décidé d'annuler sa soirée dansante prévue initialement pour le 17 décembre 1988.

Néanmoins, et compte tenu des événements, celle-ci sera remplacée par une soirée portes ouvertes de solidarité de la jeunesse arménienne au profit des sinistrés du séisme d'Arménie.

Venez donc nombreux le 17 décembre à partir de 20h30 au Centre Culturel Alex Manoogian —118, rue de Courcelles - 75017 Paris—, afin de témoigner vous aussi de votre solidarité en apportant votre participation financière ou matérielle à vos frères ou sœurs d'Arménie.

N'oubliez pas, la presse fait état de plus de 500.000 Arméniens sans abri dans des conditions climatiques très rudes !

Venez nombreux, ils ont besoin de nous, ils ont besoin de vous !

Le Comité des Jeunes
de l'U.G.A.B.

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 17-18

SAMEDI-DIMANCHE
17-18 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, Rue d'Hauteville — 75010 Paris
Directrice: Arpik Missakian

Tel. : 47. 70. 86. 60 — Telex : HARATCH 280 868 F
C.C.P. Paris 15069-82 E — 51027317 A R. C. Paris

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

64ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.906 — Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN — 64e ANNÉE — No 16.906

ԽՈՐՀ. ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՈՐՈՇԱԾ ԵՆ ՀԻՄՆԱՅԱՏԱԿ ՄԱՔՐԱԳՈՐԾԵԼ ՍՊԻՏԱԿԸ, ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԸ, ԿԻՐՈՎԱԿԱՆԸ

ՕՏԱՐՆԵՐԸ ՃԱՄԲՈՒ ԿԸ ԴՐՈՒԻՆ

ԴԵՌ ԿԱՐԵԼԻ ՉԷ ԶՈՀԵՐՈՒ ՎԵՐՋՆԱԿԱՆ ԹԻՒ ՈՒՆԵՆԱԼ

ԸՍՏ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉԻՆ ԿԷՍ ՄԻԼԻՈՆ ԱՆԱՊԱՍՏԱՆ ԿԱՅ

Ուրբաթ առաւօտ գլխաւոր լուր կը վերաբերէր խորհրդային իշխանութեանց նախորդ օրուան որոշումին՝ հիմնայատակ մաքրել Սպիտակը, Կիրովականը եւ Լենինականը: Խորհրդային Միութեան կեդր· Կոմիտէի Պոլիտբիւրոյի պատաս - խանատու յանձնախումբը յայտարարած է որ փրկութեան գործողութիւնները դադրած են Կիրովական (մինչ սկիզբէն երբեք չխօսուեցաւ այս քաղաքին մասին, ոչ իսկ Ֆրանսացի լրագրողներու կամ բժիշկներու կողմէ): Յանձնախումբը ա-պահովութիւն կուտայ որ պիւլտոզէրները գործի պիտի անցնին միայն, երբ վերջին ողջերն ու վերջին մեռեալները գտնուին: Այս որոշման պատճառաւ օտարները, գլխաւորաբար Սպիտակ եւ Լենինական գտնուող Ֆրանսացիներու խումբերը (աւելի քան 150 անձ միայն Սպիտակ) ճամբու դրուած են: Որքան ալ կրկնուէր թէ այլեւս ողջ չկայ, համոզիչ չէր, մանաւանդ երբ նման հաստատում մը կը հերքուէր նոյն պահուն: Հինգշաբթի օր, 3 հոգի ողջ գտնուած էին Սպիտակի մէջ եւ հրաշքները չեն պակսիր, ինչպէս սա կինը, որ եօթը օր ողջ մնացած է, Լենինա - կանի փլատակներուն տակ չորս տարու աղջնակին հետ: Շաբթուան մը վերապրումի նկարագրութիւնը այնքան ահաւոր է, որ կը թուի ուրիշ աշխարհէ մը գալ, զզայախաբութիւն, նուաղում եւայլն, եւայլն: Ծարաւը աւելի սարսափելի է, անշուշտ, քան անօթութիւնը: «Ֆիկառօ»ի թղթակիցները, ինչպէս այլ թերթերու, միշտ կը կրկնեն թէ կարելի չէ ճշգրիտ թիւ մը տալ մեռեալներու, նոյնիսկ կիսապաշտօնական աղբիւրներ, ինչպէս Սպիտակ եւ Լենինական գտնուած Ֆրանսացիներու խումբը 150–էն 200 հազար կը նկատէ մեռեալներու թիւը: Մինչ, անպաշտօն կերպով, Հայաստանի կառավարութեան մէկ նախարարը յայտնած է թէ 200 հազար է: Կէս միլիոն անապաստաններու թիւը աւելի ճշգրիտ կրնայ ըլլալ, թէեւ հոն ալ կարելի չէ բուն թիւը գիտնալ, քանի առաջին ժամերէն իսկ, ողջ մնացողներ փախած են հոս ու հոն, երբեմն նաեւ Հայաստանէն դուրս: «Մոնտ»ի թղթակիցն ալ Պերնար Կեթթա՝ «Սպիտակ՝ գերեզման – քաղաք» խորագրով կը նկարագրէր քաղաք մը որ գոյութիւն չունի այլեւս: Կ'արձագանգէր նաեւ շատ լարուած մթնոլորտի մը Երեւան թէ այլուր, ուր այլեւս մարդիկ ոչ մէկ բանի կը հաւատան: Երեւանի զինուորական հրամանատարը պաշտօնազրկուած է, որովհետեւ շատ մօտ էր Ղարաբաղ Կոմիտէի անդամներուն եւ իրեն յաջորդողը անմիջապէս ձերբակալութիւններու ձեռնարկած է:

Ոչ ոք կը հասկնայ նաեւ, կը գրէ միշտ Կեթթա, թէ ինչպէս Կորբաչով «վերադարձէ՛ք ձեր տուները» կը հրահանգէ Ատրբեջանի Հայերուն, բռնաբարումներէն, ոճիրներէն, թալաններէն ետք: Լրագրող մը ըսեր է իրեն· – «Մարդիկ այլեւս ոչ մէկ բանի կը հաւատան, ոչ Աստուծոյ, ոչ Մոսկուայի, ոչ ոքի: Հարց կուտան միայն թէ ինչո՞ւ իրենց գլխուն այսքան դժբախտութիւն կուգայ: Բոլորը ջղագրգիռ են: Խօսակցութիւնները յաճախ բուռն եւ կրքոտ կը դառնան եւ որեւէ բան կ'ըսուի»: Այդ «որեւէ բան»երէն մէկն է, յուսանք, որովհետեւ որքան ալ միաք պղտորող զուգադիպութիւններ ըլլան, չենք կրնար մեր մտքէն անցընել իսկ թէ այսքան հրէշային ծրագիր մը կրնայ որեւէ իրականութեան համապատասխանել, այն վարկածը ըստ որուն երկրաշարժը գիտումնաւոր կերպով սեղծուած է ընդյատակեայ հիւլէական պայթումով մը: Միշտ Կեթթան է արձագանգ հանդիսացողը, որովհետեւ, ըսած են իրեն· – «Ռուսները կ'ուզէին մեր հաշիւը մաքրել»:

Պարզ է որ ի տես այսքան անըմբռնելի ճակատագրի մը ոչ մէկ ենթադրութիւն կրնայ անհեթեթ թուիլ, երբ մանաւանդ ուղեղներն իսկ կը խախտին, շատ բնականօրէն: Հոս ալ կը խախտին եւ շատ հասկնալի է որ ալ աւելի խախտին՝ հոն: Ու «Մոնտ»ի աշխատակիցը կը նկատէ մինչեւ իսկ որ «փարանոյան տաղնապեցուցիչ է»...:

Մնաց որ կատարուած ձերբակալութիւններն ալ, որոնց մասին ոչ մէկ ճըշգրիտ տեղեկութիւն կայ (քանի՞ հոգի, ովքե՞ր) չի կրնար մթնոլորտը հանդարտեցնել: Ուրբաթ առտու, «Քօթիտիէն տը Փարի» ընթացիկ լրատուութենէն զատ, կ'արձագանգէր քաղաքական ծանր մթնոլորտին եւ այն հալածանքին որու ենթակայ են ղարաբաղեան շարժումի գործօն անդամները: Ըստ թերթին տեղեկութիւններ տուած է Մամուլի Ֆրանսական Գործակալութեան (Ա. — էֆ — Փէ) Կոմիտէի անդամներէն մէկը՝ Համբար - ձում Գալստեան: Ըստ իր տուած լուրերուն, ռուս սպաներ եւ զինուորներ իր եւ դեռ չձերբակալուած այլ անդամներու բնակարանները ներկայացած են: Միշտ ըստ Գալստեանի Երեքշաբթի օր ձերբակալուած է Նորընտիր երեսփոխան՝ Խաչիկ Ստամպոլցեան: Կոմիտէի բազմաթիւ անդամներ ձերբակալուած են Գրողներու Միութեան Տան մէջ, ուր կը պատրաստէին կամաւորներու եւ այլ օգնութիւններու առաքումը դէպի աղէտեալ վայրերը: Իրենք կազմակերպած էին, օրինակ, ուսեստեղէնի առաջին առաքումները դէպի Սպիտակ: Ինչ կը վերաբերի ձերբակալութեանց, կը հաստատուէր Ուրբաթ առտու, որ երկու երեսփոխաններ՝ Խաչիկ Ստամպոլցեան եւ Աշոտ Մանուչարեան ազատ արձակուած են:

Շաբաթաթերթեր, ինչպէս բնինք երէկ, նաեւ լայն տեղ կուտան այս ահաւոր աղէտին: Լ'էքսփրէս իր թղթակցութիւնը կը խորագրէ՝ ARMENIE: Le chagrin et la colère.

Այս յօդուածին մէջ ալ նկարագրութենէն զատ, կան խորհրդածութիւններ խորհրդային միջոցներու չգոյութեան եւ ընդհանուր անկազմակերպութեան վերաբերեալ եւայլն, եւայլն:

«V.S.D.», նոյնպէս լայն տեղ կուտար, նկարներով, նկարագրութիւններով:

*

ANTENNE 2

ՈՒՂՂԱԿԻ ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԷՆ

Հեռատեսիլի Բ· կայանը արբանեակի միջոցաւ թեքնիք արտակարգ հաղորդում մը կը կատարէ այս միջոցին: Առաջին հաղորդումը իրագործուեցաւ Հինգշաբթի իրիկուն ժամը 20ի լրատուութեան բաժնի ընթացքին, բաւական երկար:

Ժամը 23·10 ին Լենինական, աւերակներու վերածուած այդ հրաշալի քաղաքը բնութեան մէկ անըմբռնելի հարուածով:

(Շար·ը Դ· էջ)

« Je reviens de l'enfer »

Ուրբաթ առաւօտ, խումբ մը բժիշկ - ներու հետ, Փարիզ վերադարձաւ տոքթ· Իվ Թերնոն, որու հետ տեսակցութիւն մը պիտի ունենանք: Մինչ այդ իր առաջին նախադասութիւնը եղաւ՝ «Դժոխքէն կը վերադառնամ»: Իր հատուկենտ խօսքերէն կը յայտնուի որ օտար օժանդակութիւնը հարկ եղածին պէս արդիւնաւէտ չէ եղած տեղւոյն կացութեան անկազ - մակերպ, խառնակ, անտանելի վիճակէն: Իրենք գլխաւորաբար շրջած են աղէտեալ գիւղերը, տեղւոյն վրայ օգտակար ըլլալու համար: Իվ Թերնոն կը խոստովանի որ ցարդ քաւարան տեսած էր, բայց ոչ՝ նման դժոխք: Ինչ կը վերաբերի գիտումնաւոր պայթումի մը, հիմնովին անհեթեթ է կ'ըսէ նման վարկած մը: Ըստ իրեն մեռեալներու թիւը 150–էն 180 հազար է:

TELEX

—×—

Ուրբաթ առտու, Փարիզի ժամով 11–ին հետեւեալ *թելեքսը* ստացանք էջմիածինէն:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
« ՅԱՌԱՋ »Ի

«ԿԸ ՑԱՒԻՆՔ ՀԱՍՏԱՏԵԼՈՒ ՈՐ ՍԽԱԼ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԿԸ ՏԱՐԱԾՈՒԻՆ: ԱՂԷՏԵԱԼ ԵՐԱԽԱՆԵՐ ԻՐԵՆՑ ՄԱՅՐԵՐՈՒՆ ՀԵՏ Կ'ՈՒՂԱՐԿՈՒԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԲԵՐ ՔԱՂԱՔՆԵՐ, ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՏՈՒՆԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿԱՒՈՐԱՊԷՍ ԽՆԱՄՈՒԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ: ՄՈՍԿՈՒԱ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑՆԵՐ ՂՐԿՈՒԱԾ ԵՆ ՀԱՐԻՒՐԱՒՈՐ ՇԱՏ ԾԱՆՐ ՎԻՐԱՒՈՐ ԵՐԱԽԱՆԵՐ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲՈՒԺՄԱՆ ՀԱՄԱՐ: ԱՄԷՆ ԻՆՉ ԿԸ ԿԱՏԱՐՈՒԻ ՄԵՐ ԴԺԲԱԽՏ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ԲԱՐԻՔԻՆ ՀԱՄԱՐ:

ԿԸ ԽՆԴՐԵՆՔ ԱՅՍ ԵՒ ԱՅԼ ՍԽԱԼ ԼՈՒՐԵՐՈՒ ՀԱՒԱՏՔ ՉԸՆԾԱՅԵԼ»:

ՎԱԶԳԷՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ

էջմիածին, Ուրբաթ, Դեկտեմբեր 16

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԼՈՒՍԱՆՑՔԻ ՎՐԱՅ

Խառնիճաղանճը, իրարանցումը, օգնելու մրցակցութիւնը, երբեմն ալ անտեղի ինքնացուցադրութիւնները անխուսափելի են նման պարագաներու մէջ եւ հաւանաբար հարկ է բարեացակամ մօտեցում ցոյց տալ:

Բայց եւ այնպէս եւ հակառակ անոր որ շատ տրամադրութիւն ալ չունինք, անհրաժեշտ կը թուի կարգ մը խորհրդածութիւններ ընել: Ամբողջ աշխարհ եւ բնականաբար, Սփիւռքի բոլոր Հայերը, իրար անցած են իրենց օժանդակութիւնը բերելու համար: Այս արտակարգ շարժումը պէտք է, առաջին օրերու խուճապէն ետք, շարունակուի խելահաս եւ կազ - մակերպուած ձեւով, որպէսզի նպատակին հասնի:

Փարիզի մէջ, Կապոյտ Խաչէն զատ, բոլոր միութիւնները հաւաքուած են S.O.S. ARMENIE–ի անունին տակ, որու հասցէն, շատ բնականօրէն Փարիզի Հայոց Եկեղեցին է: S.O.S. ARMENIE բացած է դրամատան մօտ յատուկ հաշիւ մը, ուր կը հաւաքուին Հայաստանի վերապահուած բոլոր գումարները: Այս դրամը պիտի գործածուի միայն ու միայն Հայաստանի համար եւ մտածուած ու դիպուկ ձեւով: Ոչ ոք պէտք է մտահոգուի այդ մասին:

Հարկ է նաեւ խնայել օգտակար ըլլալ, այսինքն չհաւաքել եւ չղրկել անպէտ բաներ: Գրեցինք ու կը կրկնենք անմիջականին համար անհրաժեշտ են վրաններ եւ տնակներ: Բանի չի ծառայեր խճողել Երեւանի օդակայանը: Զանտեսել մանաւանդ որ նոյն նախաձեռնութիւնները կ'առնուին աշխարհի մեր բոլոր գաղութներուն կողմէ, ֆրանսահայ գաղութը, բարեբախտաբար միակ ձեռք երկարողը չէ: Չենք ուզեր հոս անդրադառնալ նետուելիք, աղտոտ, մաշած հագուստեղէններու մասին, զորս Հայերը, զուրկ նուազագոյն արժանապատուութենէ, կը համարձակին տանիլ բացուած կեդրոնները: Ամօթ է, եթէ նետելիք ապրանք ունիք, ամէն առտու աղբահաւաքը կ'անցնի ձեր դրան առջեւէն:

Երբ քիչ մը աւելի հանդարտ օրերու հասնինք, հարկ է որ լրջօրէն մտածենք թէ ֆրանսահայ գաղութն ալ ի՞նչ պիտի ընէ S.O.S. ARMENIE–ի հովանաւորութեամբ: Եթէ չենք կրնար, նման ամերիկահայութեան քաղաք մը վերաշինել (ի դէպ, այդ պարտականութիւնը Խորհ· Միութեանն է առաջին հերթին եւ ինք ալ բաւական դրամահաւաքի ձեռնարկած է), հաւանաբար կրնանք Լենինականի մէջ դպրոց մը, հիւանդանոց մը կամ որեւէ նման հաստատութեան կառուցումը բաժանձնել:

Այդ հեռանկարով է արդէն, որ Երկուշաբթի օր առաջարկ մը ըրած էինք: Կաբեւորը ոչ միայն այսօրն է, այլեւ մանաւանդ վաղը: Ուրեմն հարկ է՝

ՆԱԽԱՏԵՍԵԼ ԵՒ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼ՝ ՎԱՂԸ

Ամբողջ աշխարհ անձնախնդրաց փութկոտութեամբ կը հասնի մեր տարաբախտ ժողովուրդին օգնութեան: Անկասկած, երկրաշարժը, հակառակ իր սարսափազդու տարողութեան, պիտի չբաւէր այս արտակարգ շարժումին, եթէ մօտ տասը ամիս է, ամբողջ աշխարհ հետեւած չըլլար այս նոյն ժողովուրդին տարած օրինակելի պայքարին իր պուտ մը հողը վերստանալու համար, մանաւանդ անոր տրուած ժխտական պատասխանին:

Բայց նման յուզումներ կարճատեւ են: Թողունք որ աշխարհ իր առաւելագոյնը ընէ այսօ՛ր: Իսկ մենք, այսօրէն զատ, պէտք չէ մտէ հանենք, անտեսենք՝ վաղը: Քաղաքներ պէտք է վերաշինուին (ԵՒ ՏԱՐԲԵՐ ՁԵՒՈՎ), մէկ միլիոն անապաստան մնացած Հայեր պէտք է վերագտնեն բնակարան մը: Պէտք է նոր տեսակի Սփիւռք մը չստեղծուի Խորհրդային Միութեան այլ Հանրապետութիւններու կամ արտասահմանի մէջ: Ուրեմն դրամահաւաքի թափը պէտք է շարունակուի, նոյնիսկ *պարտադրուի*: Ըսել կ'ուզենք, որ ամբողջ տարուան ընթացքին, 1989 Յունուար 1–էն Դեկտեմբեր 31, առնուազն, S.O.S. ARMENIE–ի հաշւոյն վրայ, ամէն ամիս պէտք է Հայերը իրենց եկամուտին մէկ մասը տան, մնայուն կերպով եւ Prélèvement automatique–ի դրութեամբ որպէսզի չմոռցուի: Կը բաւէ որ, այս խուճապի օրերէն անմիջապէս յետոյ, պատրաստուին համապատասխան թուղթեր, դրկուին կամ յանձնուին Հայերու եւ անոնք հոն յանձն առնեն որոշ գումար մը տալ, ամէն ամիս: Կը խորհինք որ Փարիզ ստեղծուած մարմինը, անմիջապէս որ կարենայ, կը կազմակերպէ այս կենսական հարցին գործադրութիւնը:

ՄՈՎՍԷՍ ԲԱՂՐԱՄԵԱՆ

Ս. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ԺԸ. դարու Բ. կէսի հայ ազատագրական շարժումի ջատագով ու տեսաբան Մովսէս Բաղրամեանի անձին մասին քիչ տեղեկութիւններ կան: Յայտնի չեն ո՛չ անոր ծննդեան եւ մահուան թուականները, ոչ ալ ծննդավայրը: Առիթով մը անոր մասին խօսելով, ժամանակի կաթողիկոս Սիմէոն Երեւանցի Բաղրամեանը ղարաբաղցի կը կոչէ: Ուսումը ստացած է Նոր Ջուղա, եղած է հոգեւորական՝ քահանայ: Յայտնի չէ, թէ ինչով զբաղած է մինչեւ 1760-ական թուականները: Գիտենք, որ ԺԸ. դարու 60-ական թուականներու սկիզբին Մովսէս Բաղրամեան Ռուսաստանի մէջ կը հանդիպի Յովսէփ Էմինին եւ կ'ընկերակցի անոր: Կը ծանօթանայ Էմինի ազատագրական գաղափարներուն, անոր հետ միասին քանի մը տարի կը գործէ Անդրկովկասի մէջ, Հայաստանի ազատագրութեան գործը կազմակերպելու համար, կը գտնուի Թիֆլիս, Ղարաբաղ, բայց գործին անյաջողութեան հետեւանքով Էմինը Անդրկովկաս կը ձգէ ու 1676-ին կ'երթայ Հնդկաստան՝ Մատրաս քաղաքը: Հոն ան կը զբաղի հայ առեւտրական ընտանիքներու երախաներուն Հայոց լեզու եւ հայոց պատմութիւն ուսուցանելով եւ կը գործակցի Մատրասի հայկական գաղթօճախին քանի մը հանրային գործիչներու՝ Շահամիր Շահամիրեանի, անոր որդի եւ աշակերտ Յակոբ Շահամիրեանի, Գրիգոր Խոջաջանեանի եւ ուրիշներու հետ, Հայաստանի ազատագրութեան գաղափարը քարոզելու եւ ժողովուրդին մէջ տարածելու համար:

Մովսէս Բաղրամեան անմիջական մասնակցութիւն ունեցած է Մատրաս 1770–71 թուականներուն հայկական տպարան կազմակերպելու եւ հայերէն լեզուով քաղաքական բովանդակութեամբ գիրքեր հրատարակելու գործին: Անոր հեղինակութեամբ հրատարակուած «Նոր տետրակ, որ կոչի Յորդորակ» գիրքին պատճառով Հայերու կաթողիկոսը կը պատժէ զայն, կարգալոյծ կ'ընէ ու կ'արգիլէ նման գիրքեր գրել ու հրատարակել:

Մովսէս Բաղրամեան ծանօթ է իր վերոյիշեալ աշխատութեամբ, որուն լման վերնագիրն է՝ «Նոր տետրակ, որ կոչի Յորդորակ, շարադրեցեալ սակս սթափելոյ երիտասարդացն, եւ մանկանցն Հայկազանց ի վեհերոտեալ եւ ի հեզգացեալ թմրութենէ քնոյ ծուլութեան»: Գիրքը լոյս տեսած է 1773-ին, Մատրաս: Այս աշխատութիւնը իր բովանդակութեամբ ու պարունակած գաղափարներով նոր եւ բացառիկ երեւոյթ մըն է մինչեւ ԺԸ. դարու վերջի հայ մատենագրութեան մէջ: Ան կոչ մը եւ ծրագիր մըն էր հայկական ազատագրական շարժումը կազմակերպելու եւ Հայաստանն ու հայ ժողովուրդը թրքական ու պարսկական տիրապետութենէն ազատագրելու համար եւ սկիզբը կը դնէր հայ քաղաքական հրապարակախօսութեան: Այդ գիրքը հայ մատենագրութեան մէջ առաջին գործն է հայկական ազատագրական շարժումը բարձրացնելու եւ պայքարի ելլելու գաղափարը գրաւոր խօսքով ժողովուրդին հասցնելու մարզին մէջ:

«Նոր տետրակ»ը բաղկացած է ութ գլուխներէ: Առաջին երկու գլուխը ժողովուրդին, յատկապէս հայ երիտասարդութեան ուղղուած կոչ է, որու մէջ Մ. Բաղրամեան երիտասարդներուն եւ առհասարակ ժողովուրդին կը քարոզէ սթափիլ թմրութենէ եւ արթննալ ծուլութեան քունէն, ոտքի ելլել Հայրենիքի ազատագրութեան համար: Դիմելով հայ պատմիչներուն, ան կը խրախուսէ եւ կ'ըսէ, թէ թէեւ հայ ժողովուրդը չորս հարիւր տարիէ ի վեր կը տառապի օտարներու լուծին տակ (նկատի ունի Կիլիկիոյ թագաւորութեան անկումէն ետքի ժամանակաշրջանը), բայց ան կրնայ թօթափել այլազգիներու տիրապետութիւնը, եթէ միախոհ ու միաբան ըլլայ:

Գիրքին Գ. գլուխին մէջ հեղինակը կը գիծէ հայ ծնողներուն, որպէսզի իրենց զաւակները ուսումի եւ կրթութեան տան, գիտութիւն եւ արհեստ սորվեցնեն, բայց յատուկ ուշադրութիւն դարձնեն, որ երիտասարդները սորվին զէնք գործածել, նոյնիսկ զբօսանքի ժամանակ զինավարժութեամբ զբաղին, որ անոնք դաստիարակուին հայրենասիրական եւ ազատասիրական գաղափարներով, ներշնչուին հայրենիքի ազատագրութեամբ:

Յաջորդ գլխուն մէջ Բաղրամեան գրուատելէ ետք նախորդ դարերու հայ հոգեւորականներու մասին, կը կշտամբէ ժամանակակից հոգեւորականութիւնը: Ան հոգեւորականները կը մեղադրէ այն բանով, որ անոնք փոխանակ ազատագրական պայքարով ոգեշնչելու ժողովուրդը ու ջանք թափելու հայրենիքի ազատագրութեան համար, անընդհատ անէծք կը կարդան անոր գլխուն, ժողովուրդին ստրկական վիճակը կը ներկայացնեն որպէս անոր գործած մեղքերուն համար վերէն ուղարկուած պատիժ, եւ կը պահանջէ հոգեւորականներէն՝ հրաժարիլ այդպիսի քարոզչութենէ, չվախցնել ժողովուրդը անէծքներով եւ զայն պայքարի կոչել իր ազատագրութեան համար:

Գիրքին գլուխներէն մէկը նուիրուած է հայ ժողովուրդի պատմութեան վերլուծումին: Հոս, հեղինակը նպատակ չունի պատմութիւնը ուսումնասիրելու, այլ կ'ուզէ, որ հայ երիտասարդներն ու առհասարակ Հայերը գիտնան իրենց նախնիներու քաջ ու բարի գործերը. ան կ'ուզէ ժողովուրդին ցոյց տալ նաեւ, որ իր ազատութեան ու պետականութեան կորուստը եւ օտար գաւթիչներու ստրկական լուծի տակ իյնալը հետեւանք է հայ թագաւորներու եւ իշխաններու անմիաբանութեան, կառավարելու միապետական – բռնապետական կարգերուն: Այդ մասին հեղինակը կը բացատրէ, թէ Հայաստանի մէջ «ի հնումն» տիրապետած է «անձնիշխանութիւն»ը, կառավարողները պայքարած են իրարու դէմ եւ հայկական պետականութիւնը տարած են դէպի կործանում:

«Նոր տետրակ»ի վեցերորդ գլուխը կը վերաբերի Հայաստանի աշխարհագրութեան: Հոս, հեղինակը կ'ուզէ ցոյց տալ, թէ երկիրը ինչ նահանգներէ, գաւառներէ եւ շրջաններէ բաղկացած է ու անոր որ մասը ինչ Պետութեան գաւթած է: Նշելով Հայաստանի սահմանները, Բաղրամեան կը պարզաբանէ, որ Հայերը իրենց նախնիներու պատկանած երկիրը կ'ուզեն ազատել օտարներու տիրապետութենէն ու ատիկա ուրիշներու իրաւունքներուն դէմ ոտնձգութիւն կամ ապօրինութիւն չէ, այլ օրինական պահանջ:

Մովսէս Բաղրամեան հայկական պետականութեան անկումին ու հայ ժողովուրդին օտար լուծի տակ իյնալուն պատճառները աւելի մանրամասնօրէն կը վերլուծէ եօթներորդ գլխուն մէջ: Բացի կառավարութեան բռնապետական կարգերէն, հեղինակը կարեւոր պատճառներ կը համարէ նաեւ յետամնացութիւնը, լուսաւորութեան պակասը, օրինազանցութիւնը եւայլն: Յետամնացութիւնը, ուսումնատեացութիւնը, տգիտութիւնը կը տանին դէպի կործանում: Հետեւաբար, պէտք է լուսաւորել ժողովուրդը, որովհետեւ լուսաւորուած մարդը կրնայ նպաստել երկրին բարգաւաճման ու հզօրացումին:

Աշխատութեան վերջին գլուխին մէջ Մովսէս Բաղրամեան կը շօշափէ Հայաստանի ազատագրութեան վերաբերող քանի մը հարցեր: Առանցմէ մէկը այն է, թէ ժողովուրդը օտար գաւթիչներու՝ Թուրք եւ պարսիկ Պետութիւններու տարեկան որքան տուրք կը վճարէ: Այս մասին մէջ հեղինակը կը յանգի այն եզրակացութեան, որ Հայերը հսկայական գումարներ կը վճարեն օտարներուն եւ անով իսկ կը նպաստեն անոնց հզօրացումին ու տիրապետութեան ամրապնդումին: Եթէ օտարներու վճարուող այդ գումարներուն չնչին մէկ մասը տրամադրուի ազատագրական պայքարի կազմակերպումին, պայքարը աւելի արագ եւ աւելի յաջող կ'ընթանայ:

Բաղրամեան կը շեշտէ այն միտքը, որ Հայերը նոյնպէս ամբողջական ժողովուրդ մըն են. անոնք եւս ունեցած են իրենց ազատ հայրենիքը եւ պետականութիւն. բայց դէպքերու բերումով ժամանակի ընթացքին կորսնցուցած են թէ՛ հայրենիք, թէ՛ պետական անկախութիւն: Սակայն ուրիշ ժողովուրդներու նման իրենք եւս իրաւունք ունին եւ կրնան պայքարի ելլել ու օտար գաւթիչներէ ազատել իրենց հայրենիքը ու վերստեղծել իրենց կորսուած պետականութիւնը: Այդ նպատակին հասնելու համար աշխարհով մէկ ցրուած Հայերը պէտք է վերադառնան Հայաստան, կեդրոնանան հայրենիքի մէջ, զոր Բաղրամեան կը կոչէ «Մայր Հայաստան», գուցէ առաջին անգամ գործածելով այդ արտայայտութիւնը, եւ պէտք է հոն գտնուողներու հետ միասնաբար համախումբ ուժերով ազատագրեն զայն:

Հայրենիքի եւ ժողովուրդի ազատագրումը ժողովուրդին սեփական գործն է: Եթէ ինքը՝ ժողովուրդը չպայքարի իր ազատութեան համար, ապա ո՞վ պիտի պայքարի, կը բացագանչէ Բաղրամեան: Չորս հարիւր տարի է, որ հայ ժողովուրդը ստրկական վիճակի մէջ է, օտարներու լուծին տակ, եւ քանի – քանի անգամ դիմած է մեծ Պետութիւններու, օգնութիւն խնդրելով, բայց ոչ մէկ օգնութիւն ստացած է, կը նշէ հեղինակը: Հետեւաբար, հայ ժողովուրդը յոյսը իր վրայ պէտք է դնէ առաջին հերթին եւ ոչ ուրիշներու:

Ժողովուրդը միայն պայքարով կրնայ թօթափել օտարի լուծը, եւ ոչ թէ ողբալով իր վիճակը: Ազատագրուելու միջոցը զինուած պայքարն է. ուրեմն ժողովուրդը պէտք է զինուի, սորվի զէնք գործածելու արուեստը, մանաւանդ երիտասարդները: Դժուարութիւններէ, թշնամիէն, զոհեր տալէ պէտք չէ վախնալ, եթէ պէտք ըլլայ, ժողովուրդին մէկ մասը իր գլուխը պիտի դնէ, որ միւս մասը ազատի օտար տիրապետողներու լուծէն եւ ազատ ապրի: Ոչ մէկ ժողովուրդ առանց զոհերու ու պայքարի, միայն հրաշքով, Աստուծոյ ողորմութեամբ չէ ազատագրուած ուրիշի տիրապետութենէն, եւ ոչ մէկ ժողովուրդ իր ազատութեան համար մղած պատերազմներով չէ սպառած, չէ ոչնչացած, կ'ըսէ Բաղրամեան:

Խօսելով պայքարի ընթացքին կորուստներ ունենալու, զոհեր տալու մասին, Բաղրամեան կը հարցնէ. – «Մի՞թէ Թուրքերն ու Պարսիկները հայ ժողովուրդի զաւակներէն ամէն տարի քիչերը արտախողխող կ'ընեն, հազարաւոր կեանքեր կը խլեն. աւելի լաւ չէ՞ որ պայքարի՛ մէջ տրուին այդ զոհերը, բայց ժողովուրդը ազատագրուի»:

«Նոր տետրակ»ին մէջ չէ անտեսուած նաեւ այն հարցը, թէ հանրային եւ պետական ինչպիսի՞ կարգեր պիտի հաստատուին ազատագրուելիք Հայաստանի մէջ: Ըսինք, որ Բաղրամեան հայկական պետականութեան անկումի եւ ժողովուրդի ստրկացման պատճառներէն մէկը, թերեւս ամենակարեւորը կը նկատէ նախորդ դարերու Հայաստանի միապետական կարգերը՝ թագաւորներու եւ իշխաններու ինքնիշխանութիւնը, անմիաբանութիւնը: Հետեւաբար ժողովուրդը իր բախտի տնօրինումը, իր հայրենիքի ղեկավարութիւնը պէտք չէ մէկ անձնաւորութեան յանձնէ, միայն մէկ հոգիի պէտք չէ վստահի, այլ քանի մը մարդոց, որոնք միասին խորհրդակցին ու կառավարեն երկիրը: Մովսէս Բաղրամեան փաստօրէն առաջ կը քշէ հանրապետական կարգերու գաղափարը: Ան կ'ըսէ, թէ երկրի կառավարման համար պէտք է Խորհրդարան, ատեան ստեղծել, որ ուղղութիւն տայ կառավարողներու գործունէութեան ու երկիրը ղեկավարէ «անխախտ սահմանադրութեամբ» եւ «անեղծանելի օրէնքով»:

Այս նոր եւ յառաջդիմական գաղափարները կարեւոր երեւոյթ էին հայ հանրային մտքի պատմութեան մէջ: Անոնցմով, Բաղրամեան յայտնուած է որպէս իր ժամանակին յառաջադէմ մտածողը, լուսաւորիչը, հայ ժողովուրդի ազատագրական պայքարի պաշտպանն ու ջատագովը:

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՍԱՆ ՓԱՒԼՈՅԻ
ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ
Ե՛Վ ՈՒ ՔԱԼԷ
Հեղինակ՝
ՆՇԱՆ Ծ. Վ. ՔԷՀԼԵԱՆ

Վիէննա, 1987

«LA REPUBBLICA»
(ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 11 – 12)

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ԳՈՂԳՈԹԱՅ ՄԸՆ Է

ԽՄԲ. – Ինչպէս գրած էինք Դեկտեմբեր 12-ի մեր թիւով, «Լա Ռեփուպլիքա» իտալական օրաթերթը լոյս ընծայած էր, յօդուածի ձեւով, այն հարցազրոյցը զոր Փարիզի իր թղթակիցը՝ Պերնարտօ Վալլի ունեցած էր թերթիս տնօրէնուհիին հետ Դեկտեմբեր 9-ին, «Յառաջ»ի խմբագրատունը: Ստորեւ թարգմանութիւնը:

Հազիւ վերադարձած էի Հայաստանէն, երբ երկրաշարժին լուրը հասաւ: Անկէ ի վեր կը խորհիմ թէ արդեօք անէծք մը չկա՞յ մեր ժողովուրդին վրայ: Նոր ականատես եղած էինք օրինակելի ցոյցերու Երեւան եւ կը զգայինք մարդոց յուսախաբութիւնը, որոնք հաւատք ունեցած էին Կորբաչովի նկատմամբ:

Բարեմտութիւնը միշտ մեր թերութիւնը եղած է: Միշտ մեղք գործած ենք հաւատարմօրէն հաւատալով մարդոց: Վերադարձած էի Փարիզ խանդավառ ի տես այն համախմբութեան զոր ցոյց կու տար ժողովուրդը, նաեւ մտահոգ այն պոգրոմներուն համար որոնց ենթակայ էին Ազրբէջանի Հայերը շիի մահմետականներու կողմէ ու Մոսկուայի մերժումին Լեռնային Ղարաբաղի կցման առթիւ: Ու յանկարծ լախտի հարուածը ալքին: Միայն Սպիտակը, որ քարտէզէն ջնջուած է, ապաստան տուած էր 20 հազար Հայերու, որոնք փախած էին պոկրոմներէն: Երեւանէն ստացած հեռաձայնային մէկ խօսակցութենէս, տեղեկացայ թէ քաղաքին մէջ ողջ մարդ չէ մնացած: Ոչ գաղթականներէն, ոչ 25 հազար բնակիչներէն:

Որքա՞ն մեռեալ կայ: 100 հազար, թերեւս աւելի: Դեռ չենք գիտեր: Ընկճուած ենք այս նոր ողբերգութենէն:

Հայերու գողգոթան կը շարունակուի: Սկսած է անցեալ դարուն առաջին ջարդերով, քաղաքական եւ կրօնական պատճառներով: Հայերս առաջին Պետութիւնը եղած ենք որ Քրիստոնէութիւնը պաշտօնական կրօնք հռչակած է: Հայաստան անկախ Պետութիւն էր մինչեւ 14-րդ դար, 6 դար ցիրուցան եղած ենք առանց ազատութեան: Այսօր, մեր հողամասը բաժնուած է Խորհրդային Միութեան, Թուրքիոյ եւ Իրանի միջեւ: Պատմական մեծագոյն շրջանը Թուրքերուն ձեռքն է եւ հոն է որ տեղի ունեցած է 1915-ի ցեղասպանութիւնը: Բնաջնջում մը, որ ցարդ չէ ճանչցուած, մինչ նացիներունը Հրեաներու դէմ ճանչցուած է: Մէկուկէս միլիոն սպաննուած է իրենց տուները կամ տեղահանութեան ընթացքին: Կանխամտածուած ջարդ մը, կիներ, ծերեր, մանուկներ, որոնց միակ յանցանքը Հայ ըլլալն էր: Թուրքերը կը շարունակեն ուրանալ դէպքը, չեն ընդունիր կոտորածին ծաւալը, կը պնդեն որ ամէն ինչ պատահեցաւ պատերազմին, Ա. աշխարհամարտին ընթացքին եւ թէ տեղահանութիւն չէր, այլ՝ պարզապէս ժողովուրդի անհրաժեշտ տեղափոխութիւն, որպէսզի Ռուսերն ու Հայերը չմիանան պատերազմական շրջանը: Մեր ուզածն այն է որ միջազգային հանրութիւնը ճանչնայ այս իրողութիւնը, բայց մեծ Պետութիւնները մտահոգութիւնն ունին իրենց յարաբերութիւնները չխանգարելու Թուրքիոյ հետ: Արդար իրաւունք մըն է, ինչ որ հայ ժողովուրդը կը պահանջէ:

Հայերը շուրջ եօթը միլիոն են: Մարդահամար մը անկարելի է, որովհետեւ ցրուած են տարբեր երկիրներ եւ զանազան հպատակութիւններ ունին: Մեծ Սփիւռքը ստեղծուեցաւ 1915-ին, ապա 1922-ին, երբ հոն մնացած Հայերը հասկցան որ չէին կրնար այլեւս Թուրքիա ապրիլ: Երբ Յոյներու եւ Հայերու դէմ հալածանքը տեղի ունեցաւ, նոր գաղթ մը ծայր տուաւ: Սփիւռք երեք միլիոն Հայ կը հաշուէ: Շրջան մը, գլխաւոր գաղութները Լիբանան եւ Պարսկաստան էին: Պէյրութի քաղաքացիական պատերազմը եւ Խոմէյնիի գալուստը Թեհրան ցրուե-

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՄԱՀ
ՄԱՐԻԱ ՆԱԶԱՐԻ ՍԻՄՈՆԵԱՆԻ

«Սովետական Հայաստան» օրաթերթի Դեկտեմբեր 4–ի թիւէն կը տեղեկանանք թէ Հայաստանի մէջ մահացած է Թատրոնի դերասանուհի՝ Մարիա Նազարի Սիմոնեան :

Ան ծնած էր 1908–ին. 1926–էն սկսեալ Բաքուի հայկական թատրոնին մէջ սկսած էր բեմի կեանքը · գլխաւոր դերերով հանդէս եկած է 15 տարի :

1941–ին Մարի Ն. Սիմոնեան կը փոխադրուի Երեւան ու կ'աշխատի պատանի հանդիսատեսի թատրոնին մէջ :

1954–ին Մարիա Ն. Սիմոնեանի շնորհուած է Հայաստանի վաստակաւոր, իսկ 1970–ին՝ ժողովրդական դերասանուհիի կոչումը :

ցին : Նաեւ Եգիպտոսէն, ուր մեծ թիւով Հայեր կ'ապրէին : Եւ հիմա, շատ Հայեր կան Միացեալ – Նահանգներ, գլխաւորաբար Գալիֆորնիա, նաեւ Գանատա, Ֆրանսա, Անգլիա, լատին – Ամերիկա եւայլն : Կան նաեւ Խորհրդային Միութեան Հայերը : Մէկ միլիոն են զանազան Հանրապետութիւններու մէջ եւ 3 միլիոն 200 հազար Խորհրդային Հայաստան : Ինչ որ բոլորը կը միացնէ, բացի աւանդութիւններէն հաւաքական բաղձանքն է ցեղասպանութեան ճանաչումը տեսնելու, անշուշտ, վերատեղծելու ազգ մը : Սփիւռք հետանկար մըն է եւ իտէալ մը, որմէ դժուար է հրաժարիլ :

Խորհրդային Հանրապետութիւնը որ մեր անունը կը կրէ անկախ չէ եւ չի կրնար պահանջել մեր հողերը : Մնաց որ Խորհրդային Միութեան ներսը ծագեցաւ ողբերգութիւնը : Ողբերգութիւն, զոր «Թեփուսլիքա» օրաթերթը լուսաբանեց, միակ թերթն եղաւ որ հարցազրոյց ունեցաւ Մոսկուա, այն մտաւորականներուն հետ, զորս Կորպաչով ընդունած էր : Եւ մենք ալ արձագանգ հանդիսացած էինք մեր գաղութին համար :

Հոս ալ Հայերը թշնամական վերաբերումի ենթարկուած են, որովհետեւ Ղարաբաղը անիրաւօրէն Ազրբէջանի փարչական իշխանութեան յանձնուած է Ստալինի կողմէ եւ բնակիչները ոչ իսկ մեր լեզուն սորվելու պատեհութիւնը ունէին :

Անշուշտ, երբեք այսքան չէր խօսուած մեր մասին : Շատ աւելի կը խօսուի քան 1915–ին : Հայկական հարցը մաս կը կազմէ Խորհրդային Միութեան հետ խնդիրներու, այդ պատճառով ալ թերթեր կը բղբաղին : Եւ պէտք է հաստատել որ ինը ամիս է Հայերը հիացում պատճառեցին աշխարհին իրենց ցոյցերուն ընթացքին ցուցաբերած կարգապահութեան համար ի շահ իրենց արդար պահանջներուն : Եօթանասուն տարուան խորհրդային վարչակարգը չէ կրցած ջնջել իրենց ազգային զգացումները եւ իրենց հողին սէրը : Վերջին շաբաթներուն հաստատուեցան նոր պոկրոմներ Ազրբէջանի Հայերուն դէմ եւ բազմաթիւ մեռեալ կայ : Եւ մինչ գաղթականները կը խուժէին Հայաստան, պատահեցաւ երկրաշարժը : Եւ այս բնական աղէտը, որ յաջորդեց քաղաքականին, կարելի չէ բացատրել :

Հայկական Սփիւռքի մէջ, քաղաքական տարբեր կազմակերպութիւններ կան : Ամէնէն գործօնն է Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, հիմնուած 1890–ին, Թիֆլիս : Անկախութեան կարճ ժամանակաշրջանին, 1918 Մայիս 28–էն 1920 Դեկտեմբեր 2, Հ. Յ. Դ. մեծամասնութիւն կը կազմէր եւ դեռ այսօր, ամէնէն կազմակերպուած կուսակցութիւնն է Միացեալ – Նահանգներ, Գանատա, Լիբանան, Ֆրանսա եւայլն : Իր նշանախօսքը՝ «Ազատ, անկախ միացեալ Հայաստան» : Սփիւռքի հիմնական ծրագիրն է, Բայց, մենք Հայերս, սորված ենք իրատես ըլլալ :

ԱՐՓԻԿ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

Տնօրէնուհի Արեւմտեան Եւրոպայի Հնագոյն Հայկական Օրաթերթին

Սուրիահայ նամականի

ՀԱԼԷՊԻ ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ ՆՇԵՑ ԻՐ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ 65ԱՄԵԱԿԸ

Հոկտեմբերի երկրորդ կիսուն Հալէպի մէջ արժանաւոր շուքով նշուեցաւ Ազգ. Մեսրոպեան Վարժարանի հիմնադրութեան 65–ամեակը :

Այս առթիւ, դպրոցին հոգաբարձութիւնը յանձն առած՝ Մարաշի Հայրենակցական Միութեան հովանաւորութեամբ կազմակերպուեցան մէկէ աւելի ձեռնարկներ : Այսպէս, Հոկտեմբեր 7 – 16, Մեսրոպեան վարժարանի մանկապարտէզի սրահին մէջ բաց մնաց Մարաշի նուիրուած ազգագրական ցուցահանդէս մը, ուր ներկայացուեցան Հայ Մարաշի անցեալի բարգաւաճ կեանքը պատկերացնող բազմաթիւ իրեր, զարդեր, ձեռային աշխատանքի նմոյշներ, տոհմիկ տարազներ, ասեղնագործ ժանեակներ, Կիլիկիայէն բերուած հնաւանդ անօթներ, ինչպէս նաեւ հին թէ նոր Մարաշը բնութագրող պատկերներ, զարդեղէններ եւ տոնային կարասիներ : Այլ խօսքով, Կիլիկեան Հայաստանի երբեմնի չէն ոստանը հանդիսացող Մարաշի (Գերմանիկէ) գեղեցիկ մէկ խճանկարը, որ Հալէպի հայ հասարակութեան սեփականութիւնը դարձաւ ամբողջ շաբաթ մը :

Հոկտեմբեր 15–ի երեկոյեան, Հ. Բ. Ը. Միութեան հանդիսասրահին մէջ տեղի ունեցաւ Ազգային Մեսրոպեան Երկսեռ վարժարանի հիմնադրութեան 65–ամեակի յոբելենական կեդրոնական հանդիսութիւնը, նախագահութեամբ Բերիոյ Թեմի Հայոց առաջնորդ՝ Սուրէն Արք. Գաթարոյեանի, ի ներկայութեան Մարաշի Հայր. Միութեան Հալէպի, Դամասկոսի, Պէյրութի եւ Լոս – Անճըլըսի մասնաճիւղերու ներկայացուցիչներուն եւ աւելի քան 500 հրաւիրեալներու :

Վարժարանի այժմու տնօրէնուհին՝ Օր. Արփի Աստուրեան բացման իր խօսքին մէջ շեշտը դրաւ 1923–ին, Եղեռնէն անմիջապէս յետոյ, Մարաշէն գաղթած հայ նուիրեալներու ջանքերով Հալէպի քէմփերէն մէկուն մէջ կրթական օճախ մը հիմնելու դժուարին առաքելութեան, դիտել տալով, թէ այս յոբելեանը տնօրէնութեան եւ ուսուցչական կազմին համար պիտի ըլլայ գործունէութեան նոր մէկնակէտ մը ու խթան մը՝ «Հայ վարժարանին յանձնուած հայ երեխան մեծցնելու հայրենասիրութեամբ եւ զայն կապելու դարաւոր այն հողին, որ օտարներու կողմէ ճանչցուած է որպէս Արմենիա» :

Այնուհետեւ, յաջորդաբար խօսք առին դպրոցի նախկին տնօրէն՝ Պր. Յարութիւն Պարտիզպանեան, բժիշկ՝ Թորոս Թորանեան եւ օրուան գլխաւոր բանախօսը՝ տոքթ. Երուանդ Քասունի (Պէյրութէն), որ մանրամասնօրէն կանգ առաւ Սփիւռքի մէջ Հայ Դպրոցին ունեցած անփոխարինելի դերին վրայ :

Առաջնորդ Սուրէն Արք. Գաթարոյեան կարդաց մեր զոյգ հայրապետներու կողմէ ուղարկուած կոնդակները, ուր Վազգէն Ա. եւ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսները ջերմօրէն ողջունելէ ետք կրթական այս օճախին 65–ամեայ յոբելեանը, կ'օրհնէին վարժարանի հիմնադիրներուն բարի յիշատակը :

Երեկոյթի ընթացքին գործադրուեցաւ գեղարուեստական պատշաճ յայտագիր մը, մասնակցութեամբ «Նանօր» երգչախումբի (ղեկավարութեամբ՝ Յարութիւն Կենտիրմեանի), Զարմինէ Սադրպաշեանի, Պենոն Պալեանի եւ Անի Կարապետեանի ,

Հանդէսի աւարտին, Մեսրոպեան վարժարանի ոսկեայ շքանշանով պարգեւատրուեցան կրթական այս յարկէն ներս երկար տարիներու վաստակ ունեցող մըշակներ՝ Յարութիւն Պարտիզպանեան (1946 – 1979 վարած է դպրոցի տնօրէնի պաշտօնը), Տիգրան Կիւլլիւզեան, Տիկին Փառանձեմ Պչաքճեան, Տիկին Գոհար Մարաշլեան, Օր. Մարի Օրջանեան (յետ

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ԿԵԱՆՔԸ ԿՐԸՆՈՊԼԻ ՄԷՋ

ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ 60ԱՄԵԱԿԸ

1928–ին խումբ մը Հայեր հրաշքով ճողոպրած մեծ սպանդէն հազիւ իրենց գոյութիւնը ապահոված փրարու քով գալով կ'որոշեն Հայ Ազգային Եկեղեցական Միութիւն մը հիմնել :

Հանգուցեալ Երուանդ Տէր – Կոմսեան իր յուշերուն (որ սիրով մեզի տրամադրեցին Տէր Կոմսեան քոյրերը) մէջ կը գրէ :

«1928–ի աշնան մի քանի դիմումներէ վերջ, փրէֆէքթիւրը մեզի արտօնեց վերոյիշեալ միութեան կազմութիւնը որ մեզի մեծ ուրախութիւն պատճառեց, վերջապէս պիտի կարենայինք համախմբուիլ :

1928 Հոկտեմբեր 5–ին, նախաձեռնութեամբ Երուանդ Տէր – Կոմսեանի 25 հոգիներու ներկայութեամբ կը գումարուէր անդրանիկ ընդհանուր ժողովը եւ վարչութեան ընտրութիւնը հետեւեալ ազգայիններէ. –

Պր. Մ. Տէր – Սարգիսեան (նախագահ)
Պր. Ե. Տէր–Կոմսեան (փոխ–նախագահ)
Տիկին Ե. Մոմճեան (ատենապետուհի)
Օր. Հ. Միսաքեան (քարտուղարուհի)
Օր. Յ. Սարաճեան (գանձապահ)
Տիկին Ն. Տէր–Կոմսեան (խորհրդական)
Տիկին Մ. Զարացեան (յետագային Միքայէլեան խորհրդական)

Վարչութեան առաջին ձեռնարկը եղաւ վարձուած սրահի մէջ պատարագի մը մատուցում, տարիներէ ի վեր ցիրուցան հայրենակիցներ, երկիւղածութեամբ հետեւեցան արարողութեան...» :

Տեղւոյս Ազգային Միութիւնը Դեկտեմբեր 4–ին որոշած էր Սրբոց Առաքելոց տօնին առթիւ պատարագ մատուցանել Սէնթ – Անտրէ Մայր տաճարին մէջ, հրաւիրելով Արեւմտեան Եւրոպայի Կաթողիկոսական պատուիրակ՝ Գիւտ Արքեպիսկոպոս Նագգաշեանը, ինչպէս նաեւ Նորվան Եպիսկոպոս Զաքարեանը, նմանապէս Լիոնի Կոմիտաս երգչախումբը, մայր տաճարը լեցուած էր հայ եւ ոչ–հայ հաւատացեալներով, ներկաներուն մէջ էր քաղաքապետ՝ Ալէն Քարինեօն, որ միշտ ներկայ կը գտնուի մեր բոլոր հաւաքոյթներուն, ինչպէս նաեւ ուրիշ քաղաքական եւ կուսակցական անձնաւորութիւններ :

Առաջին անգամն էր որ կը վայելէինք նման արարողութիւն մը, Գիւտ Արք. հոգեշահ քարոզով. մանաւանդ վերջերս պատահած դժբախտ դէպքերուն, Ղարաբաղի, Ստեփանակերտի, Սումգայիթի մէջ թելադրեց աղօթել որ այս հարցը արդար լուծումի մը յանգի, եւ մարդոց մօտ եղբայրական սէր եւ հանդուրժողութիւնը տիրէ, քան թէ ոխը եւ թշնամութիւնը, հաւատացեալները ջերմեռանդութեամբ մտիկ կ'ընէին :

Յաւարտ պատարագին, հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ բոլոր անոնց որոնք տարիներ անշահախնդիր մեր եկեղեցիին եւ ազգին բարօրութեան համար աշխատեցան. յաճախ քննադատուեցան իրենց խոր սրտին մէջ վիրաւորուեցան, սակայն, պահեցին իրենց հոգեկան մեծութիւնը, ազգային շահը գերադասելով իրենց եսէն :

Ուրբաթ, Դեկտեմբեր 3–ին Ալփէսթօ–ի մէջ հանդէս եկաւ Հայաստանի երգի եւ պարի Թաթուլ Ալթունեան խումբը հրակայ սրահը. հոծ բազմութիւն հաւաքուած էր անգամ մը եւս ըմբոշխնելու այդ աւիւնը զոր մեզ կը բերեն մեր կռունկները : Եղան գեղջկական երգեր եւ պարեր, խոր յուզումով լսեցինք «Ատամայի ջարդ»ը մեներգը, Ղարաբաղի ոգին կը սաւառնէր, յեղափոխական երգեր :

Շաբաթ, կէսօրէ վերջ նախաձեռնութեամբ Հայ Դատի յանձնախումբին քաղաքիս ամենամեծ եւ բանուկ հրապարակին վրայ կազմակերպած էր ցոյց մը, ուր խօսք առին քաղաքական եւ կուսակցական ներկայացուցիչներ, բոլորն ալ արտայայտուեցան ի նպաստ մեր արդար պահանջներուն :

Հայ դատի անունով խօսք առաւ՝ Յ. Այանեան, իրեն յատուկ զգացումներով վերլուծեց կատարուած եղելութիւնները Ղարաբաղի զանազան քաղաքներու մէջ, եւ քաղաքակրթուած Պետութիւններու անտարբերութիւնը, նոյնիսկ դաւաճանութիւնը փոքր դաշնակցին : Կը վախնանք, որ պատմութիւնը կրկնուի եւ պետական շահերը աւելի ծանր կշռեն նժարին :

Կիրակի, կէսօրէ վերջ Ալփէքօփօի Վերքօր սրահին մէջ Լիոնի Կոմիտաս երգչախումբը համերգ մը տուաւ, յայտագրին մաս կը կազմէին Կոմիտաս Վարդապետի եւ Բարսեղ Կանաչեանի երգերը ի մէջ այլոց Խորհուրդ Խորին, Ով Մեծասքանչը, Արփա – Սեւան, Կռունկներ, Շուշօն, եւայլն Պր. Պէրպէրեանի ղեկավարութեամբ :

ՎԱՐԴԱՆ ԲԱԲԱԽԵԱՆ

ԴՈՂՈՒԹԻ ԴՈՂՈՒԹ

ՄՈՍԿՈՒԱՑԻ մէջ, Երեւանէն Պէյրութ վերադարձին, օդակայանի ճամբուն վրայ, Նոյեմբեր 16–ի առաւօտուն, ինքնաշարժի արկածի մը զոհ գացած է երիտասարդ բժիշկ, լիբանահայ գաղութի մշակութային գործիչ, տոքթ.՝ Նազարէթ Վահանեան : Ան մաս կը կազմէր նաեւ Հ. Բ. Ը. Միութեան Դպրմանատան Յանձնախումբին : Մարմինը Պէյրութ փոխադրուեցաւ :

ՊՈԼՍՈՅ Մխիթարեան վարժարանին մէջ, Նոյեմբեր 24, հանդիսաւորութեամբ տօնուած է ուսուցիչներու օրը : Վարժարանի նախկին ու այժմեան ուսուցիչներու ներկայութեամբ հանդէսը բացած է տնօրէն՝ Սարգիս Վարդապետ Էրմէն : Թուրք փոխ – տնօրէնուհիին խօսքէն ետք վարժարանի աշակերտները գործադրած են գեղարուեստական յայտագիր – արտասանութիւններով ու խմբերգներով : Վերջաւորութեան տեղի ունեցած է հիւրասիրութիւն :

մահու), Օր. Աստղիկ Գասպարեան (այժմու մանկապարտիզպանուհի) եւ Օր. Զուարթ Գութուճեան :

Յոբելենական սոյն երեկոն վերջ գտաւ այցելութեամբ Հալէպ գտնուող՝ Պրազիլի Հայոց Թեմի առաջնորդ՝ Տաթեւ Եպիսկոպոս Ղարիպեանի փակման խօսքով ու զոհարանական աղօթքով :

Կիրակի, Հոկտեմբեր 16–ի առաւօտուն, Մեսրոպեան վարժարանին կից գտնուող Ս. Գէորգ Եկեղեցւոյ մէջ պատարագեց եւ քարոզեց՝ Տաթեւ Եպիսկոպոս Ղարիպեան : Պատարագի աւարտին, Բերիոյ Թեմի առաջնորդ Սուրէն Արքեպիսկոպոսի նախագահութեամբ տեղի ունեցաւ հոգեհանգստեան յատուկ արարողութիւն՝ Մարաշի աղէտին զոհ գացած հայ հերոսներու, ինչպէս նաեւ վարժարանի եւ եկեղեցւոյ ննջեցեալ բարերարներու հոգիներուն համար :

Նոյն օրը երեկոյեան, «Նէտի Ուրուպէ»ի սրահին մէջ կայացաւ 65–ամեակի եզրափակիչ ձեռնարկը եղող ճաշ – պարահանդէսը, շուրջ չորս հարիւր հոգիի ներկայութեան :

Աւելցնենք, որ այս առթիւ լոյս տեսաւ դպրոցի ամբողջական պատմութիւնը ընդգրկող «Մարաշի Ազգ. Մեսրոպեան Կեդրոնական Երկսեռ Վարժարանը 65 տարի հայ սերունդներու ծառայութեան մէջ» խորագրով պատկերազարդ յուշամատեան մը, հեղինակութեամբ տոքթ. Թորոս Թորանեանի : Գիրքը հրատարակուած է Պէյրութ եւ կը բաղկանայ 125 էջերէ :

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Շար. Ա. էջէն)

Սփռուած պատկերները դժուար էր դիտել առանց խորապէս ցնցուելու։

Կայանը 11 հոգինոց խումբ մը ղրկած է Չորեքշաբթի օր, որ Հինգշաբթիէն ետք, Ուրբաթ ալ առաւօտեան վաղ ժամերէն (6·45) եւ շարունակաբար օրուան ընթացքին կը շարունակէր իր սփռումները ուղղակի Լենինականէն։

**

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

L'ASSOCIATION GEORGIENNE EN FRANCE COMMUNIQUE

Chers amis arméniens. Le destin vient de vous frapper cruellement. Les membres de l'Association géorgienne en France partagent la douleur de votre peuple. Je tiens en leur nom à présenter toutes mes condoléances aux nombreuses familles des victimes.

OTHAR PATARIDZÉ
Président de l'Association
géorgienne en France

**

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԹԵՐԹԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Այս խորագրին տակ եւ նախաձեռնութեամբ երեք մեծ օրաթերթերու՝ Լը Մոնտ, էլ Փայիս եւ Լա Ռեփուպլիքա *(երկու վերջինները սպանական եւ իտալական) հանգանակութիւն մը բացուած է Հայաստանի վերաշինութեան համար։ Այս առընչութեամբ ամբողջ էջ մը տրամադրած էր* Լը Մոնտ *Հինգշաբթի իրիկուն ուր կ'ըսուէր ի մէջ այլոց. –*

«Face à la catastrophe qui a bouleversé l'Arménie, faisant des dizaines de milliers de victimes et semant la douleur et la ruine dans une population déjà durement atteinte, des journeaux européens, *Le Monde*, *el Paìs*, et *la Repubblica*, ont décidé d'ouvrir dans leurs pays respectifs une souscription pour recueillir des fonds de secours, en signe de solidarité avec cette population si tragiquement touchée».

**

Le bulletin du Bâtonnier qui paraitra lundi 19 décembre comportera le passage suivant :

«Le Bâtonnier et, en sa séance du mardi 13 décembre 1988, le Conseil de l'Ordre, à la suite du tragique tremblement de terre dont vient d'être victime la population de la République d'Arménie, tiennent à manifester leur profonde émotion. Leurs pensées vont vers les innombrables victimes de ce tremblement de terre et vers toutes leurs familles.

Ils demandent à tous les avocats de s'associer à l'expression de sympathie attristée que le Conseil et le Bâtonnier expriment à tous les Arméniens et particulièrement à leurs confrères d'origine arménienne».

**

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ԳԼԽԱՑԱՒԸ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՄԷՋ

Ղարաբաղի կցումին պահանջէն ի վեր Թուրք մամուլը պարբերաբար արձագանգած էր զանազան տեսակէտներու. յայտնուած ընդհանուր կարծիքը այն էր որ Թուրքիոյ համար Խորհ. Միութեան ներքին մէկ հարցն էր ան ու կը բաւէր միայն հետեւիլ դէպքերու զարգացումին։

Այս տեսակէտէն առաջին որոշ շեղում մըն էր կառավարութեան անպաշտօն բանբեր նկատուած «Միլլիյէթ» օրաթերթին մէջ Դեկտեմբեր 7-ին հրատարակուած Մ. Ալի Պիրանտի յօդուածը։ Հոն կ'ըսուէր որ հայ – ազերի բախումներն ու Ղարաբաղի հարցը իր այդպայ զարգացումներով կրնայ պարզ դիտողէն աւելի գործօն դեր մը պարտադրել Թուրքիոյ։

Նոյն թերթին Դեկ. 16-ի թիւին մէջ խնդիրը կը ներկայացուի աւելի բացայայտ ձեւով. Ղարաբաղի կցումին պահանջով ծայր առած ընդհարումները սաստկանալու պարագային, Թուրքիա ի՞նչ դիրք պէտք է բռնէ։ Պէտք է չէզոք կեցուածքով մը գոհանա՞յ, խնդիրը ներքին հարց նկատելով, թէ աւելի գործօն դեր մը պէտք է ստանձնէ, այն պատճառաբանութեամբ, որ հոն ցեղակիցներ ունինք։ Իսկ Միացեալ Նահանգներ արդեօք կ'ուզէ՞ գործածել *Թուրքիան։*

Այս հարցումներէն ետք թերթը կը ներկայացնէ զանազան անձերու կարծիքները։

Սպայակոյտի նախկին նախագահ զօր. Ն. Ուրուղի համաձայն, ուղղակի ներքին հարց մըն է։ Ան կ'ըսէ «ամէն կասկածէ վեր է թէ այդ մարդոց հետ ցեղային նոյն արմատները ունինք։ Սակայն այս Հանրապետութիւնները խորհ. Միութեան մասնիկներն են։ Թուրքիա պէտք է պաղարիւնով հետեւի զարգացումներուն ու այնպիսի դիրք մը բռնէ որ չվնասէ երկու բարեկամ երկիրներու յարաբերութիւններուն»։

Տարբեր կարծիք ունի քաղաքական գիտութեանց դասախօս փրոֆ. Ա. Եալչըն։ Անոր կարծիքով, պատահածը մի միայն խորհրդային ներքին հարց մը չէ։ «Թուրքիա չի կրնար դիտողի դերին մէջ մնալ։ Առանց այն տպաւորութիւնը ստեղծելու թէ միջամուխ կ'ըլլայ երկրի մը ներքին հարցերուն, Թուրքիա պէտք է մօտէն հետեւի դէպքերուն ու միջազգային օրէնքներու բռնաբարումի պարագային մը ամէն տեսակի պաշտօնական ու անպաշտօն կեցուածք արտայայտէ» *կ'ըսէ ան։*

Սպայակոյտի նախկին փոխ նախագահ զօր. Հ. Սէւքան անպատեհ կը նկատէ նման հարցի մը նոյնիսկ վիճաբանութեան նիւթ դառնալը։ Ան կը շարունակէ. «Խորհ. Միութիւնը արդէն կասկածներ ունի մեր մասին։ Զիրենք կը զայրացնենք եթէ միջամուխ ըլլանք այս հարցերուն, այնպիսի ժամանակի մը, երբ արդէն Ազերիներ թրքական դրօշակներով ու «Մենք Թուրք ենք» գոչելով փողոց իջած են։ Անիմաստ է Խորհ. Միութեան հետ ալ մեր յարաբերութիւնները խանգարել երբ արդէն ամէն կողմէ աքցանի մէջ ենք։ Լաւագոյնն է «սպասէ ու տեսիր»ի քաղաքականութիւնը»։

«Մարմարա» համալսարանի ռազմավարական ուսումնասիրութիւններու կեդրոնին նախագահը Փրոֆ. Ե. Կիւրպիւզի համաձայն պատմական սխալ մը կ'ըլլայ եթէ ներկայի խառնակութեան մէջ Թուրքիա փորձէ գործօն դեր մը խաղալ։ Ան կ'ըսէ. «Խորհ. Միութիւն եւ Միացեալ Նահանգներ մեղմացումի շրջան մը կ'ապրին։ Մենք եւս բնական կազին պատճառով Խորհ. Միութեան հետ լաւ յարաբերութիւններ ունինք։ Ինչո՞ւ մեր դիրքորոշումով խանգարենք կացութիւնը։ Սակայն չեմ ուզեր ըսել նաեւ թէ անտարբեր մնանք։ Անշուշտ պէտք է միջազգային բեմերու վրայ նեցուկ կանգնինք դաշնակցային այս Հանրապետութիւններուն»։

Գալով այն հարցումին, թէ Միացեալ Նահանգները Խորհ. Միութեան մէջ կացութիւնը հրահրելու համար պատրաստած բեմանիւթով Թուրքիոյ եւս դեր մը կ'ուզէ՞ յատկացնել, փրոֆ. Կիւրպիւզ կը պատասխանէ. «Ո՛չ, որովհետեւ Միացեալ Նահանգներ կ'ուզեն որ խնդիրը նկատուի ոչ թէ «թրքական», այլ «իսլամական» հարց մը։ Այդ պարագային բոլոր մահմետական երկիրներէն ծաւալուն նեցուկ գտնելու յոյս կայ»։

Արդեօք Թուրքիա շրջանի պատահարներուն ուղղակի կամ անուղղակի միջամտութեան մը համար հարկաւոր հիմնաքարեր ունի՞։ Զօր. Ուրուղի պատասխանը ժխտական է. «Թուրքիա Լօզանի դաշնագրով կարգ մը իրաւունքներ ունի Արեւմտեան Թրակիոյ եւ Կիպրոսի համար. սակայն Խորհ. Միութեան Հանրապետութիւններուն համար նման իրաւունք մը խնդրոյ առարկայ չէ»։

Իսկ փրոֆ. Ա. Եալչընի պատասխանը աւելի առաձգական է. ան կը խորհի որ Թուրքիա որոշ իրաւունքներ կրնայ ունենալ, ու կ'ըսէ. «Թուրքիա չի կրնար լուռ մնալ յատկապէս Ղարաբաղի Հայաստանին կցումի հարցին դիմաց. Մոսկուայի համաձայնագիրը մեր ալ ստորագրութիւնը կը կրէ։ Թուրքիա պէտք է տէր կանգնի իր ստորագրութեան։ Հակառակ պարագային, ո՛չ մէկ նիւթի առընչութեամբ յուրջ նկատուիլ կ'ունենանք մեզի հանդէպ»։

Պր. Աւետիս Գալուստեան եւ զաւակները,

Տէր եւ Տիկին Արման եւ Նուարդ Թովմասեան, զաւակներն ու թոռները,

Պր. Հրանդ Գալուստեան,

Տիկին Աննա Գալուստեան, զաւակներն ու թոռները,

Այրի Տիկին Օտէթ Գալուստեան եւ զաւակները,

Տիկին Կիլէն Լըլոն եւ զաւակը,

Տէր եւ Տիկին Տօքթ. Էտկար եւ Ֆրանսուազ Գալուստեան եւ զաւակները,

Այրի Տիկին Էլիզ Գոչեան, զաւակներն ու թոռները,

Տէր եւ Տիկին Արթիւր եւ Լուիզ Գարայեան եւ զաւակները,

Պր. Սահակ Յարութիւնեան եւ Օր. Նայեմի Յարութիւնեան,

եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր, կեսրոջ, մեծ – մօր, քեռկինին եւ ազգականին՝

ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ
ՄԱՐԻԱՄ ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Դեկտեմբեր 15ին, 93 տարեկանին։

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 19-ին, ժամը 15·45-ին Փարիզի Հայ Առաքելական Եկեղեցին,

8 bis, rue des Ternes, Paris 17e

ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Թիէի գերեզմանատունը, ամփոփուելու համար ընտանեկան դամբարանը։

Ոչ ծաղիկ, ոչ ծաղկեպսակ։ Փոխան ծաղիկի նուէրները Եկեղեցիին։

Որեւէ մահազդ ղրկուած չըլլալով, կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել։

**

Բարի պատերազմը պատերազմեցայ,
ընթացքը կատարեցի, հաւատքը պահեցի,
Ասկէ ետեւ կայ, կը մնայ ինծի արդարութեան պսակը։
(Բ. Տիմոթէոս, Դ. գլուխ 7 – 8 համար)

POUR L'ARMENIE

AIDE AUX SINISTRÉS ARMÉNIENS

LES FILMS COSMOS organiseront du 21 au 27 décembre au cinéma LE COSMOS 76, rue de Rennes, 75006 Paris, une série de projections exceptionnelles de

7 FILMS ARMENIENS

SOUS-TITRES FRANCAIS

dont les recettes seront reversées au profit des sinistrés arméniens.

PROGRAMME

- **LE TANGO DE NOTRE ENFANCE**
 (de A. MKRTCHIAN, 1984; couleur, 1h30)
 mercredi 21 à 20h30 et 22h15.
- **LE TRIANGLE**
 (de H. MALIAN, 1967, N. et B., 1h25)
 jeudi 22 à 20h30 et 22h15.
- **NAAPET**
 (de H. MALIAN, 1977, couleur, 1h30)
 vendredi 23 à 20h30 et 22h15.
- **SAYAT NOVA**
 (de S. PARADJANOV, 1969, couleur, 1h10)
 samedi 24 à 20h30 et 22h15
- **UNE GIFLE**
 (de H. MALIAN, 1980, couleur, 1h30)
 dimanche 25 à 20h30 et 22h15.
- **LE PRESSOIR**
 (de B. HOVANESSIAN, 1973, N.B. 1h20)
 lundi 26 à 20h30 et 22h15
 avec l'aimable collaboration de l'Association Audiovisuelle Arménienne.
- **GUIKOR**
 (de ISRAELIAN, 1982, couleur, 1h20)
 mardi 27 à 20h30 et 22h15.

Կ. Ս. Մ.

Վիճակահանութիւնը կատարուեցաւ որոշուած թուականին – Դեկտեմբեր 11 – Եան'ց Բլէօզի «Բաժակի» օրուան։ Շահած թիւերն են. –

343 Un voyage 2 personnes (Baléares)
252 Télé couleur portable
681 Une friteuse
561 Un hachoir
502 Une pendule
346 Un séchoir
566 Mini-mixer.

S.O.S. ARMENIE

Le Comité S. O. S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

Un compte spécial vient d'être ouvert uniquement reservé à l'entraide pour l'Arménie, à la B.N.P. Champs - Elysées sous le N° 07447817.

Les chèques libellés exclusivement au nom de S. O. S. ARMENIE ou les dons en espèces peuvent aussi être remis ou envoyés à *«Haratch»*.

Pour tous renseignements sur les sinistres et éventuellement des recherches des survivants, TELEPHONER : au 40. 70. 10. 10 POSTE 476

Un service de la *Croix Rouge Française* répondra à vos appels.

**

La cellule spéciale mise en place par le gouvernement français a indiqué que des dons peuvent être adressés aussi à l'ordre du.

TRESOR PUBLIC
FONDS DE SOLIDARITE ARMENIE

Les perceptions délivreront un reçu pour déduction fiscale.

MINITEL

CODE : 3615

Arménie

La cellule de crise du gouvernement français a établi un service MINITEL pour les dernières informations concernant l'aide à l'Arménie.

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Հայրենակցուհի՝ Արեգնազ Գավազեանի *(ծնեալ՝ Միքայէլեան) մահուան առթիւ,* 10-11-1988, *Տարօն Տուրուբերանի Հայր. Միութեան վարչութիւնը իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Գավազեան եւ Միքայէլեան ընտանիքներուն եւ փոխան ծաղկեպսակի կը նուիրէ «Յառաջ»ին* 150 *Ֆրանք։*

**

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Վասպուրականի Հայրենակցական Միութեան վարչութիւնը ցաւակցութիւն կը յայտնէ Տէր եւ Տիկին Ղեւոնդ Տէրտէրեանի եւ զաւակներուն, Տէր եւ Տիկին Անդրանիկ Տէրտէրեանի եւ զաւակներուն, Տիկին Գոհարիկ Գիւլպաստեանի եւ զաւակներուն, եւ բոլոր ընտանեկան պարագաներուն իրենց սիրելի հօր, մեծ – հօր, հօրեղբօր, ազգականին, խնամիին, մեր վեթերան հայրենակիցներէն, նախկին ռազմիկ, որ մասնակցած է Վասպուրականի հերոսամարտին, Սարդարապատի, Խաչիկ Տէրտէրեանի *մահուան առթիւ (Վիէն)։*

Այս տխուր առթիւ Միութիւնս փոխան ծաղիկի «Յառաջ»ի բարգաւաճման կը նուիրէ 200 Ֆր.։

ՆՎԱՏԻ ՌԻՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Վասպուրականի Ցաղթական հերոսամարտի 74-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, Մարտ 12, Վասպուրական սրահի մէջ, Նուիրուած՝ Արամ – Մանուկեանի *մահուան 70-ամեակին։*

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 20

MARDI
20 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.907 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNÉE — No 16.907

ՖՐԱՆՍԱ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿԷ ԻՐ ԱՆՆԱԽԸՆԹԱՑ ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

5 ՕԴԱՆԱՒ, ՄԷԿ ԿԱՌԱԽՈՒՄԲ, ՄԷԿ ՆԱՒ ԵՒՍ ԿԸ ՂՐԿԷ

ՍԱՀՄՌԿԵՑՈՒՑԻՉ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԼՈՒՍԱՐԳԵԼԸ ՉԻ ՎԵՐՆԱՐ, ՋԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻՆ

Շաբաթ օրուան գլխաւոր կամ ամէնէն յատկանշական լուրը կը վերաբերէր խորհրդային վարչապետ՝ Նիկոլայ Ռիժկովի բուռն ելոյթին, քննադատելու եւ դատապարտելու համար իր իսկ երկրին Արտաքին Նախարարութիւնը : Բաւական անսովոր երեւոյթ մը խորհրդային աշխարհին մէջ, որպէսզի մասնաւոր ուշադրութիւն գրաւէ : Վարչապետը նաեւ նախագահն է այն յանձնախումբին որ պարտի զբաղիլ Հայաստանի օգնութեամբ եւ առաջին օրէն Երեւան գնաց ու մնաց, անձամբ հսկելու համար աշխատանքներուն վրայ : «Մոնտ»ի այնքան բանիմաց թղթակիցը՝ Կեթթա կը շեշտէ թէ Ռիժկով ծանօթ է նաեւ իր պարզինին համար եւ ամէն մարդ զարմացուց իր պոռթկցող բարկութեամբ Արտաքին Նախարարութեան դէմ, որ, օրինակ, ութ օր դրած է թարգմաններ ղրկելու համար օտար փրկողներու որպէս օժանդակ : Փրկողները հասած էին 3-րդ օրն իսկ եւ նախարարութիւնը «քնացած է» եւ ոչ մէկ կապ հաստատած է աշխարհի ամէն կողմէ հասած մասնագէտներուն հետ : Ուրբաթ իրիկուան Վրէմիա (լրատուութեան հաղորդումը խորհըրդային հեռատեսիլէն) յայտագրի ընթացքին այդ տեսարանը շշմեցուցած է, որովհետեւ առաւելաբար Արտաքին Նախարարութիւնն է, որ ամբողջովին նուիրուած է Պերեստրոյկայի քաղաքականութեան : Ռիժկով անկեղծօրէն ինքզինքէն ելած մէկն է, որ կը թելադրէ Գերասիմովին գործ տեսնել փոխանակ մամուլի ասուլիսներ տալու : Ինք տեղեակ է թէ յապաղումը ինչ աղէտալի դեր խաղացած է եւ հարիւրաւորներ մեռած են, այդ պատճառով : Արդարեւ, Խորհրդային Միութիւնը դուռները բացաւ համաշխարհային մարդասիրական օժանդակութեան, բայց երկայրի սուր էր եւ ատիկա պատճառ եղաւ որ աշխարհ տեսնէ ամբողջ վարչակարգի մը ծանրակշիռ թերութիւնները, որոնք նման պարագայի մը համազօր են ոճիրի : Այլեւս գաղտնիք չէ որ առաջին օգնութիւնները հասան 48 ժամ ետք միայն, եւ դեռ որոշ գիւղերու մէջ, որոնք հիմնայատակ քանդուած էին, չորս - հինգ օր, վերապրողները ոչ ոք տեսած են : Գալով խորհրդային բանակին, աւելի զբաղած էր մարդ ձերբակալելով Երեւանի մէջ :

Հասած օգնութեան ճակատագիրն ալ ուրիշ հարց : Նորութիւն չէ անշուշտ, նման բոլոր պարագաներու մէջ ապրանքի եւ դրամի գոնէ 10%-ը հոս - հոն կ'երթայ : Կը թուի սակայն թէ այս անգամ, այս 10%-ը պիտի բարձրանայ, հաւանաբար նաեւ անոր համար որ քիչ անգամ, եթէ ոչ երբեք, օժանդակութիւն մը նման տարողութիւն առած էր : Պատճառները զանազան են, թերեւս կայ նաեւ քիչ մը «խղճի խայթ», յետոյ տասը ամսուան օրինակելի ցոյցերը, յետոյ նաեւ Սփիւռքը, թէեւ Նիժերիա հայահոծ գաղութ չկայ : Եթէ այս հսկայ օժանդակութիւնը լաւ չի բաշխուիր, հետեւանք է նաեւ անկազմակերպ վիճակին Երեւանի օդակայանին, խառնիճաղանճին, առաքումներու ալ անհաշիւ եւ խառնակ եղանակներուն : «Մոնտ» ալ հաստատելով հանդերձ թէ 10% կորուստը անխուսափելի է, կը նկատէ թէ հազարաւոր Հայեր լքուած մեռած են Սպիտակի վերը գտնուող գիւղ մը, երբ Դեկտեմբեր 15-ին, առաջին անգամ կը հասնէր Ֆրանսացի փրկողներու խումբ մը : Ձայն չի մնար, կը գրէ աշխատակիցը, անոնք մեռած են ոչ թէ երկրաշարժէն, այլ որովհետեւ օգնութիւն չէ հասած : Խորհրդային բանակը կը շարունակէ դիտել ձեռնածալ... : Հոս 150 երախաներ մեռած են հեռու ամէն ինչէ, ցուրտէն, իրենց վէրքերէն :

Անոնք կը գրուին, ասոնք կը կարդացուին, բայց կարելի չէ անդրադառնալ, իսկապէս անդրադառնալ, թէ ի՞նչ կը նշանակէ, թէ ի՞նչպէս կարելի է : Ու անդին Երեւանի մէջ, պաշտօնատարներ կը պտտին, իրենց վիզերն անցուցած տաքուկ վզնոցներ, ղրկուած Ֆրանսական օգնութեան մարմիններու կողմէ եւ որոնք անշուշտ իրենց համար չէին :

Լրագրողները բառերը չեն ծամծմեր : Արդէն տոքթ. Թերնոն ալ նոյն բաները կը հաստատէր (Շաբաթ իրիկուն, Անթէն 2) : Օրինակ տիպիզի գործիքներու հարկ չկայ այլեւս, պէտք եղածէն աւելին են եւ Մոսկուայէն բժիշկներ կուգան Երեւան գնելու համար :

Բայց եւ այնպէս այս հաստատումները, բոլոր վրդովեցուցիչ ապիկարութիւնները իշխանութիւններուն պէտք չէ պատճառ ըլլան, որ օժանդակութիւնները նոյն թափով չշարունակուին : Կարեւորը գիւղերը հասնիլն է եւ հոն ինչպէս կ'ընեն «Médecins du Monde» եւ «Médecins sans Frontières» կամ ուրիշներ բուժարաններ սարքել եւ տեղւոյն վրայ փրկել մարդիկ որոնք վճռած են չհեռանալ իրենց այդ հողէն : Ռիժկով, արդէն, վճռաբար յայտարարեց թէ աշխատանքները պիտի շարունակուին տասը օր եւս, որպէսզի դեռ վերապրողներ փնտռուին : Ապահովութիւն տուաւ նաեւ, որ թէեւ բան մը չէր պատահած, բայց եւ այնպէս Մեծամօրի հիւլէակայանը պիտի փակուի :

Ամէնէն ահաւորը, արդարեւ, այդ կորսուած գիւղերն են, աշխարհէն եւ մարդոցմէն հեռու : Լենինական, Սպիտակ, բայց անդին այնքան անհետացած գիւղեր, որոնց մասին խօսեցան մեզի տոքթ. Իվ Թերնոն եւ տոքթ. Արա Տանտիկեան : Օրինակ Գողարան, Սպիտակի վերեւ, դպրոց մը 150 աշակերտներով եւ 10 ուսուցիչ : Ոչ մէկ վերապրող Գողարանի վերեւ՝ Սարահարթ, ուր փոքրաթիւ վերապրողներ կան, օգնութիւնը ուշ հասած է : Եւ գիշերը զերոյէն վար 20 աստիճան է ու վերապրողները ոչինչ ունին, բայց չարքաշ հովիւներ, պիտի տոկան, խարոյկ տնակներ կը շինեն : Հարց է սակայն, որ ասոնք պարենաւորումը կ'ապահովէին Սպիտակէն եւ Սպիտակը չկայ այլեւս : «Անթէն 2», որ թեքնիք արտակարգ հաղորդում մը յաջողած էր, ցոյց տուաւ նաեւ այն գիւղը, որու անունը առաջին անգամ լսած էինք, Ուրբաթ ցերեկ տոքթ. Իվ Թերնոնէն՝ Նալպանտ : Ցայտնութեան տեսարանն էր բժիշկ - պատմաբանին համար. 980 բնտանիքի վրայ, 200 վերապրող կայ :

Երկրաշարժին ուժգնութիւնը, անոր պատահիլը այնպիսի ատեն մը, երբ քաղաքականօրէն կը «ծառայէ» Կորպաչովի պատճառ է նաեւ որ շատեր սկսին ուժ

(Շար. բ Դ. էջ)

ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

ՎԱԶԳԷՆ Ա. ԱՄԵՐԻԿԱ Կ'ԵՐԹԱՅ ՅՈՒՆՈՒԱՐԻՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ՊԷՅՐՈՒԹ ԿԸ ՎԵՐԱԴԱՌՆԱՅ ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ

ԿԻՐԱԿԻ ՕՐ ՔԱՐՈԶԵՑ ԷՋՄԻԱԾԻՆ

Ինչպէս գրած էինք, Գարեգին Բ. Էջմիածին հասաւ Հինգշաբթի օր : Իրեն կ'ընկերանային Զարեհ եպիսկ. Ազնաւորեան եւ Ազգ. Կեդր. Վարչութեան նախագահ Խաչիկ Պապիկեան : Շաբաթ օր, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը Լենինական գընաց : Կիրակի օր, Էջմիածնի մայր տաճարին մէջ, պատարագեց Զարեհ եպիսկ. եւ քարոզեց Գարեգին Բ. : Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը իր Աթոռը կը վերադառնայ Երեքշաբթի օր : Վազգէն Ա. միայն Յունուարի կէսերուն Միացեալ - Նահանգներ կ'երթայ, որպէսզի մինչ այդ նախապատրաստական աշխատանքներ կատարուին եւ ժամանակ չկորսուի : Էջմիածնի կողմէ Պարգեւ եպիսկ. գացած է Կիրովական եւ Ստեփանաւան տեղեկանալու համար բուն կացութեան : Կիրովական փըլած են բարձրայարկ շէնքերը, բայց մնացեալն ալ բնակելի չէ : Հոն կը մնայ հոգեւոր հովիւը՝ Վազգէն քհնյ., եկեղեցին ոչ մէկ վնաս կրած է : Քիմիական գործատան մէկ մասը փլած է, բայց բարեբախտաբար այն մասն է որ հետեւանք չէ ունեցած, թունաւոր հոսքերու տեսակէտէն : Ստեփանաւանի մէջ ալ, անվընաս է Ս. Աստուածածին եկեղեցին եւ հոն է նաեւ տեղւոյն հոգեւոր հովիւը՝ Եղիա քհնյ. Քաղաքին 80%-ը անբնակելի է :

ԹԵԼԵՔՍՆԵՐ ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԷԷՆ

Շաբաթ եւ Կիրակի, երեք յաջորդական թելեքսներ ստացանք Երեւանէն : Մեզմէ կը խնդրուէր նախ զանոնք փոխանցել Սփիւռքի մամուլին, ինչ որ ըրինք անմիջապէս, հեռաձայնով, թելեքսով թէ անձամբ ըստ վայրերուն եւ մամուլի օրկաններու ունեցած միջոցներուն :

**

ՍՏԱՑՈՒԱԾ ՇԱԲԱԹ, ԺԱՄԸ 13.30-ԻՆ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 16-Ի ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Հայաստանի օգնութեան հասնող երկիրներու թիւը օրէ օր կ'աւելնայ : Բազմաթիւ խորհրդային եւ օտար օդանաւեր Երեւան եւ Լենինական կը հասնին ամէն օր, բերելով հազարաւոր թոն դեղ, բըժըշկական գործիք եւ տաք հագուստեղէն եւլն. աշխարհի բոլոր կողմերէն եւ Սփիւռքէն : Այսօր, շուրջ 1500 օտար բըժիշկ եւ փրկարար ջոկատներ կը գործեն Հայաստան : Սպիտակի մէջ 501 մարմիններ հանուեցան աւերակներէն, 500-ը մեռած էին միայն մէկ ողջ կար : 28 վերապրողներ մեռան օրուան մէջ հիւանդանոցը : Աւերակներէն հանուածներու ընդհանուր թիւը՝ 22.312 է :

Օրուան մէջ 4668 հոգի աղէտեալ վայրերէն պարպուեցան : 37.978 վերապրող փոխադրուեցան Հայաստանի եւ Խորհ. Միութեան զանազան կողմերը : Փրկարար աշխատանքները Կիրովականի մէջ վերջ գտան : Երկաթուղին շինուեցաւ : Առաջին կառախումբը այսօր անցաւ : Այսօր Լենինականի թերթին առաջին թիւը լոյս տեսաւ երկրաշարժէն ի վեր :

**

ՍՏԱՑՈՒԱԾ ԿԻՐԱԿԻ ԱՌԱՒՕՏ

ԼՈՒՐԵՐ ԱՂԷՏԵԱԼ ՇՐՋԱՆՆԵՐԷՆ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 17-Ի ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Հաղորդակցութեան ութ շարժուն կայաններ կը գործեն աղէտեալ գիւղերու շրջանները : 260 քանդ գիւղին բնակչութիւնը կը կապեն Մոսկուայի եւ Խորհ. Միութեան 500 այլ շրջաններու հետ :

Սնունդ, տաք հագուստ, վառելանիւթ հայթայթուած է աղէտեալ գիւղերուն : Օրուան մէջ 800 հոգի պարպուեցաւ գիւղէն : Նաեւ օրուան ընթացքին 7435 հոգի, ծերեր, կիներ եւ երախաներ փոխադրուեցան Խորհ. Միութեան առողջարանները : Հայկական բուժարաններ բացուեցան Արզնի (Հայաստան) եւ Ադլեր (Սեւ Ծովու ափին) աղէտեալ շրջաններէն փոխադրուած հայ երախաներուն համար : Նոյնը պիտի ըլլայ Վրաստան : Ուկրանական ծովափին առողջարաններ պատրաստ են Հայաստանէն 45 հազար վերապրողներ ընդունելու :

Լենինականի եւ Կիրովականի 4 հաստատութեանց ուսանողները իրենց ուսումը պիտի շարունակեն Հայաստանի կրթարանները :

**

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 18-Ի ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Ս. Յարութիւնեան, Հայաստանի կենտկոմի Ա. քարտուղարը հեռատեսիլէն խօսեցաւ Դեկ. 17-ին :

Հետեւեալ կէտերը մատնանշեց. -

Երկրաշարժին կեդրոնը հասած է 10,5 աստիճանի, 11-րդ դարու աւերուածէն ի վեր նման երկրաշարժ չէ պատահած Հայաստան :

Լենինական, Կիրովական, Սպիտակ, Ստեփանաւան, 365 գիւղեր աղէտեալ շրջանին մէջ են : 58 գիւղեր հիմնայատակ քանդուած են : 500 հազար հոգի անապաստան են : Հազարաւորներ մեռած են շարժին ատեն :

6 միլիոն քառ. մ. բնակելի տարածութիւն բնաջնջուած է Հանրապետութեան մէջ : 6000 հիւանդի հիւանդանոց, 110 հազար աշակերտի դպրոց, եւ 30 հազար երախայի համար մանկապարտէզ, հիմնայատակ քանդուած են :

5 պիլիոն ռուբլի անհրաժեշտ է դըլխաւոր կորուստները դարմանելու համար : Կառավարութիւնը 2 պիլիոն ռուբլի տրամադրած է որպէս հատուցում անձնական բնակարաններու, աղէտեալ շրջաններուն մէջ :

Աւելի քան 70 երկիրներ աշխարհի վրայ կ'օգնեն Հայաստանի, աւելի քան 100 օդանաւեր հասան Լենինականի եւ Երեւանի օդակայանները արտասահմանէն :

Սփիւռքի Հայերը մեծ օժանդակութիւն կը բերեն : Միշտ կը զգանք իրենց տըխրութիւնն ու վիշտը հայրենիքին հանդէպ :

Ի մօտոյ հրապարակային նիստեր պիտի գումարուին վերաշինութեան առաջին ծրագիրներուն համար, աշխատանքները կ'ամբողջանան 2 տարուան ընթացքին :

9862 հոգի պարպուեցան երէկ աղէտեալ վայրերէն : Աւելի քան 24.000 հոգի փոխադրուեցան առողջարաններ :

Հով եւ ձիւն կը սպասուի գալիք երկու օրերը : Աղէտեալ շրջաններու ժողովուրդը հագուստ, սնունդ եւ առժամեայ բընակութիւն ունի :

Սփիւռքահայութեան հետ
Մշակութային Կապի Կոմիտէ

նախագահ՝
ԿԱՐԼԷՆ ԴԱԼԼԱՔԵԱՆ

ՍՊԻՏԱԿ - ԼԵՆԻՆԱԿԱՆ - ԿԻՐՈՎԱԿԱՆ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 7-Ի ԱՀԱՒՈՐ ԱՂԷՏԻՆ ԱՌԸՆՉՈՒԹԵԱՄԲ

ՎԱԶԳԷՆ Ա.Ի ԽՕՍՔԸ

(ԵՐԵՒԱՆԻ ՀԵՌԱՏԵՍԻԼ, ԴԵԿ. 9)

Սգակիր ժողովուրդ,

Ծանր սգի մէջ է համայն հայ ազգը ի Հայաստան եւ ի Սփիւռս աշխարհի:

Ծանր սգի մէջ է մեր Սուրբ Եկեղեցին եւ Էջմիածնայ Տաճարը Ամենայն Հայոց:

Դեկտեմբերի 7-ի ահաւոր երկրաշարժը քարուքանդ է արել մեծ մասամբ՝ Լենինական, Կիրովական, Ստեփանաւան մեր հայրենի չէն քաղաքները եւ ամբողջապէս կործանել Սպիտակ քաղաքն ու մօտակայ գիւղերը:

Ողբում ենք բազում տասնեակ հազար մեռեալների, նոյնքան վիրաւորների ու աւելի քան հարիւր հազար անօթեւան ժողովրդի համար:

Աշխարհը պատմութեան ընթացքում քիչ անգամներ է արձանագրել նման արհաւիրքներ:

Մի ժողովրդի, որ ապրել էր զուլումը 1915-ի ցեղասպանութեան, մի ժողովրդի, որ այս տարեսկիզբից վերստին կանգնել էր դաժան ճակատագրի առաջ Արցախեան տառապանքով ու Սումգայիթեան ողբերգութեամբ, մի ժողովրդի, որ վերջին շաբաթներին տասնեակ հազարաւոր աղէտեալ գաղթականների ընդունել էր իր ծոցում, պիտի խնայուէր նոր արհաւիրք, նոր կոտորած, նոր տառապանք:

Սաղմոսերգուի նման աղաղակում ենք. «Տէր Աստուած, մինչեւ ե՞րբ պիտի մոռանաս մեզ, մինչեւ ե՞րբ քո երեսը պիտի դարձնես մեզանից: Աստուած մեր՝ նայիր մեզ եւ լսիր մեզ»:

Եւ այս ամէնը, ով Տէր, մեր ո՞ր մեղքի համար:

Բայց գուցէ բոլոր մեր տառապանքների եւ ողբերգութիւնների մէջ մի գաղտնի խորհուրդ կայ թաքնուած, փրկութեան մի անյայտ արահետ: Թող լինի՝ կամք Տեառն:

Այս Կիրակի օր, Մայր Տաճարում, մենք պիտի կատարենք հանդիսաւոր հոգեհանգստեան արարողութիւն եւ պիտի աղօթենք բազմահազար զոհեալների հոգիների համար:

Հարազատներ մեր,

Աղօթքից ու ողբից յետոյ, մեր դէմքերը դարձնենք դէպի մեր տագնապահար ժողովուրդը եւ դէպի մեր կործանուած քաղաքները, այո, վշտաբեկ սրտով, սակայն ոչ յուսահատ եւ ոչ պարտուած: Լոյս հաւատքով, անխորտակ ոգով, հուժկու բազուկներով, քաջութեամբ դիմաւորենք մեր ճակատագիրը, արիաբար տոկանք ամէն փորձութեանց ու մի անգամ եւս յաղթութեամբ պսակենք լոյս միւռոնով օծեալ ճակատը մեր ազգի:

Այսպիսի պահերին է, որ ժողովուրդները կարող են ցոյց տալ իրենց առաքինի նկարագիրը, իրենց զոհաբերութեան ուժը, իրենց իրաւ հայրենասիրութիւնը:

Վշտի ու սուգի այս պահին մենք նաեւ մխիթարուած ենք ու երախտապարտ, որ սովետական կենտրոնական կառավարութիւնը իր ամէն միջոցներով եւ մեր եղբայր ազգութիւնները բոլորը, հոգատար սրտով մեր Հանրապետութեան կողքին են կանգնած ու օգնութեան են հասնում մեր տառապեալ ժողովրդին:

Մենք հրաւէր ենք կարդում ձեզ բոլորիդ մնալ անշարժ ձեր ինքնավստահութեան ու լաւատեսութեան ժայռի վրայ, ամէն մէկդ պատրաստ ձեր զոհողութեան բաժինը բերելու, ձեր աղէտեալ քոյրերին ու եղբայրներին:

Մենք նոյն հրաւէրը, նոյն կոչը ուղղել ենք այս օրերին նաեւ Սփիւռքի հայ եկեղեցիներին ու ժողովրդին, նոյն ոգեշնչումով, նոյն սպասումներով: Վկայում ենք, թէ արտասահմանի ձեր ազգակիցները արդէն գործի են անցել, իրենց եղբայրական օգնութեան ձեռքը երկարելու տուժածներին ու քանդուած քաղաքներին, այն անսասան հաւատքով, որ ինչպէս մեր անցեալում յաճախ, նաեւ այս անգամ «ձախորդ օրերը կու գան ու կ'երթան»:

Ցաւով կը բուժուեն մեր ժողովրդի վէրքերը եւ մօտ ապագային մեր կործանուած քաղաքները կը վերակառուցուեն ու դէպի երկինք կը խոյանան առաւել շքեղ, առաւել լուսաշէմ:

Նորից կը հնչեն այնտեղ հայ երգն ու խօսքը, նորից կը զնգան մուրճի հարուածները հայ բանուորների, նորից կը ծնուեն երեխաները մեր հազար հազարով:

Լացի եւ սգի այս ծանր ժամին, սիրտ առէք Հայեր, հոգով եռացէք, միմեանց մխիթարէք սիրով միայն, նոր լուսաբացի արդար տեսիլքով, ձեր հայեացքը յառած մեր գոյատեւման ու յաւերժութեան գերագոյն խորհուրդը, լեռանց լեռ Արարատին:

«Ողջ լերուք զօրացեալ սուրբ հոգւով եւ յաւէտ օրհնեալ ի Տեառնէ եւ ի մէնջ». ամէն:

ՎԱԶԳԷՆ Ա.
Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

ՄԻԹԷ՞ ՄԵՐ ՎԻՇՏԸ ՀԵՐԻՔ ՉԷՐ ՄԵԶ…

Մինչեւ կոկորդ հասած մեր ցաւին աւելացաւ տարերքի դաւը: Այն պահին, երբ այստեղ՝ Երեւանում բոլորս զգացինք բնութեան դաւաճան հարուածների ցնցումները, ինչ իմանայինք, որ մեր փոքրիկ հայրենիքի հիւսիս-արեւմտեան տարածքում, մեզնից մի քանի տասնեակ քմ. հեռու, մեր սիրած Լոռիում ու Շիրակում պատռւում է հողը, փլւում են շէնքերը, իրենց բետոնէ բեկորների տակ ջախջախելով մարդկային կեանքեր, կենդանի մարմիններ ծերերի, կանանց, երիտասարդների եւ մանկանց, մանկանց… ինչ դժխեմ պատահար, ինչ անաստուած ողբերգութիւն: Միթէ՞ մեր վիշտը հերիք չէր մեզ, միթէ՞ նախախնամութիւնն, իրաւ, այդքան ցածր ձեւով է ուզում ըստուգել մեր սրտի զօրութիւնը, մեր հոգու տոկունութիւնը:

Երկրաշարժի առաջին հեռուստատեսային նկարահանումները սարսուռով լցրին հոգիս, հոգի, որ ապրել է պատերազմի արհաւիրքը, Ստալինգրադի աւերումը, Օրիոլ-Կուրսկ աղեղի կործանուած գիւղերի սարսափը: Բայց չէ՞ որ նրանք պատերազմի թունաւոր պտուղներն էին, ռազմի մոլուցքի հետեւանքները: Իսկ սա՞… ինչ աղէտալի խաղաղութիւն է:

Զոհուածների թիւը լրիւ յայտնի չէ, բայց այն դժուար չէ կռահել: Փորձութեան բիրտ բախիչներով մեզ տարաւ այս չարաբաստիկ տարին: Յիշելով անցած տարեվերջի խօսակցութիւնները, կենդանակերպի եւայլ անոտի գուշակութիւնները, թէ զոյգ թուերով վերջացող տարին բարեյաջող ու երջանիկ տարի է համարւում, հիմա լցւում եմ ցասումով ու նզովքի խօսքերով: Աւաղ, ոչ ցասումը, ոչ նզովքը, ոչ վշտի ճիչը չեն կարող ամոքել ոչ մէկիս հոգին: Ծանր է այս ամէնը: Հայոց երկրում, փորձութիւնների այս դաժան դրախտում, Արարատների սառցէ հայեացքի տակ, ապստամբութիւնների, հրոսումների, աւերումների, բռնագրաւումների անթիւ շարանի մէջ քիչ չեն եղել բնութեան սոսկումները, նրա անկռահելի յարձակումները, նրա մութ ուժերի արշաւանքը: Մեր ժողովուրդը դիմացել է, տոկացել, քար Աստծոյ աչքի առաջ թաղել իր անմեղ զոհերին, փլատակներից մաքրել իր ակութները, վարել իր խոպանը, ցանել իր կենաց հունտը եւ ապրել ու ապրել: Այսպէս դարէ դար, այսպէս յաւիտեանս:

Այսօր մեր վիշտն են բաժանում սովետական Միութեան ժողովուրդները, մեր մեծ երկրի ղեկավարութիւնը: Կարեկցանքի խօսքեր են գալիս հեռու եւ մօտիկ պետութիւններից: Հայոց աշխարհում, որ ամէն անգամ աշխարհին յայտնի էր դառնում իր ստեղծագործ մտքի հրաշալի արդասիքներով, ցաւօք, շուրջ մէկ տարի է, ինչ աշխարհ է յղում իր անական հառաչանքները, իր արդարութեան կոչերը: Դրան աւելացաւ այս ծանր դժբախտութեան սեւ գոյժը:

Մենք խորապէս զգացուած ենք, որ մեր ողբերգութեան ժամին, մեր երկրի եւ աշխարհի ազնիւ մարդիկ իրենց ցաւակցութիւնն են յայտնում եւ անկեղծօրէն առաջարկում իրենց կարող օգնութիւնը: Մենք պատշաճ շնորհակալութեամբ ենք ընդունում ՍՍՀՄ Գրողների Միութեան քարտուղարութեան որոշումը՝ օգնելու տուժած շրջանների բնակչութեանը մէկ միլիոն ռուբլու գումարով: Մենք՝ գրողներս, ուզում ենք այդ գումարը տրամադրել երկրաշարժից աւերուած որեւէ գիւղի վերականգնման ու վերաշինման գործին:

Այս ցաւալի միջոցին եկէք գրկենք զոհուածների հարազատներին, մեղմենք նրանց կսկիծը, օգնութեան ձեռք մեկնենք նրանց, այդ տուժած բնակավայրերին եւ գրկուած ընտանիքներին:

Գլուխներս խոնարհենք, բարեկամներ, մեր հարազատ նահատակների առաջ, կուլ տանք մեր արցունքը եւ նորից միանանք, նորից ոգի առնենք ապրելու եւ մանաւանդ, ապրեցնելու հայ ժողովրդին:

ՀՐԱՉԵԱՅ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ
Հայաստանի Գրողներու Միութեան նախագահ

Երեւան, 12 Դեկտեմբերի

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ՝ Մ. Ս. ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ ՀԵՏ

«Արմէնփրէս» Դեկտեմբեր 12 թուակիր տեղեկատուութեան մէջ կու տայ պատճէնը կեդրոնական եւ հայկական հեռատեսիլի թղթակիցներուն հետ Մ. Կորբաչովի հարցազրոյցին: Այս վերջինին արտայայտութիւններուն մէջ ուշագրաւ են իր տպաւորութիւնները հայ ժողովուրդին իրերօգնութեան ոգիէն, ապա Ղարաբաղ Կոմիտէին հասցէագրուած խօսքերը:

Պատասխանելով իրեն ուղղուած հարցումներու, Մ. Գորբաչով կ'ըսէ. —

«…Ես այստեղ իմացայ որ ինչպէս առաջին գիշերը, առաջին ժամերուն երբ Լենինական քաղաքը կտրուած էր, օդակայանը՝ քարուքանդ, երկաթուղին չէր բաներ, խճուղին ալ քարուքանդ էր, այդ կացութեան մէջ Երեւանէն բժիշկներ, բանուորներ, շինարարներ, երիտասարդութիւնը, ուսանողներ՝ յատկապէս բժշկական համալսարանէն, անմիջապէս մեկնեցան հոն, օգնութեան հասնելու մարդոց:

Օդաչուները բացարձակ մութին մէջ վայրէջք կը կատարէին, կ'առնէին ծանր վիրաւորները եւ կը տեղափոխէին:

…Ի հարկէ, բան մը որ չեն վերադարձներ, մարդոց կորսուած կեանքն է. ափսոս մարդիկ, բայց փորձութեան ժամուն ես հայ ժողովուրդը արիակամ տեսայ: Թէ լաց, թէ արցունք, թէ պահանջներ՝ այս բոլորը չէին ջնջեր այն ինչ որ կը տեսնէինք. մարդիկ անձնուիրաբար, ոչ մէկ բանի առջեւ կանգ առնելով առանց սպասելու որ ամէն բան կազմակերպուի, գործի կ'անցնէին, կ'օգտագործէին ձեռքի տակ գտնուածը, «որպէսզի օգնութեան փութան»:

Հ. — Մենք դրացի գիւղերու եւ քաղաքներու մէջ տեսանք թէ մարդիկ հաց կը թխէին, կը լեցնէին իրենց սեփական կառքերը եւ կը բերէին աղէտեալներուն կը բաժնէին:

Պ. — Ճիշդ է. ես ալ տեսայ ատիկա. ուղղակի ինքնաշարժերէն տաք հացեր, լաւաշներ կը բաժնէին. մենք անգամ մը եւս տեսանք թէ ինչ հսկայական հոգեւոր պաշար ունի այս ժողովուրդը: Ես նման բան չեմ տեսած. եւ պարզապէս, անկեղծ ըսելով, ինծի համար դժուար է նոյնիսկ ձեզի հետ խօսակցիլը:

Հ. — Իսկ երէկ հոս, Երեւանի մէջ կրկին հնչեցին Ղարաբաղի լոզունգները: Այս ի՞նչ կուրութիւն է, չես հասկնար: Հոս իրօք կը յիշես աստուածաշնչական խօսքը, թէ կոյրը կոյրին ուղեկցի, երկուքն ալ անդունդը կ'իյնան:

Պ. — Մենք Լենինականէն կը վերադառնայինք, փողոցը կեցած էին Հայաստանի բնակիչներ. տեղ մը կանգ առի. լաւ զրոյց կ'ունենայինք, մարդիկ բոլորն ալ շատ տագնապած էին: Ու յանկարծ եկաւ կրկին Ղարաբաղի թեման: Եւ գիտէք ի՞նչ, գուցէ նոյնիսկ խստօրէն, բայց ըսի ամբողջ մտածածս: Եւ նախ, ըսի՝ կեցէք, տեսէք թէ ի՛նչ փորձանք եկած է Ազրպէյճանցիներու եւ Հայերու գլխուն: Ո՛ւր կը մղեն զիրենք. ուր հասած են: Արիւն կը թափի: Հիմա այնպիսի դժբախտութիւն մը պատահած է Հայաստանի, հայ ժողովուրդին որ ամբողջ աշխարհ տագնապած է: Իսկ հոս, մարդը Հայաստանի մայրաքաղաքին մէջ հարց կու տայ թէ ինչպէս երկխօսութիւն պիտի հաստատենք ոչ պաշտօնական կազմակերպութիւններու հետ: Մարդ այդ ինչ աստիճանի բարոյազուրկ պէտք է ըլլայ:

Ես կը կարծեմ որ Ղարաբաղի հարցը արմատներ ունի. ան սուր բնոյթ ստացաւ այն պատճառով որ անոր բնակչութեան նկատմամբ որոշ շրջաններու մէջ ազրպէյճանական նախկին ղեկավարութիւնը սխալ վերաբերում ունեցած է, ոչ լենինեան աւանդոյթներու ոգիով. իսկ երբեմն ալ պարզապէս ոչ մարդկայնօրէն: Եւ ատիկա վիրաւորած է մարդիկը: Մենք կը դատապարտենք ատիկա: Ատոր համար ալ օգնութեան եկանք, որոշեցինք օգնել ընկերա — տնտեսական զարգացումին. նման փոքր մարզի մը համար 500 միլիոն յատկացուցինք, որպէսզի բարեկարգեն, լուծեն մարդոց հարցերը, կենսապայմաններ ստեղծեն, հարթեն մշակոյթի, մայրենի լեզուի զարգացման, դաստիարակման հարցերը, բնականոն կապեր հաստատեն Հայաստանի հետ: Այս բոլորը բնական են, հասկնալի: Եւ այդպէս ալ պէտք է ըլլայ: Բայց աւելին. կուտակուած են բազմաթիւ խնդիրներ: Վերջերս Կեդրոնական Գերագոյն Խորհուրդին նստաշրջանէն ետք ղեկավար ընկերներու հետ հրաւիրեցի նաեւ երկու կողմերուն Կեդրոնական Կոմիտէի անդամները եւ երեսփոխանները:

Նստած կը խօսէինք: Հարիւր հոգի կային: Ես ուղղակի ըսի. գիտէ՞ք ինչ, արդէն անդունդին եզրին ենք. անկէ ետք քայլ մը եւս եւ անդունդն է: Իսկ այդ մարդիկը կ'ապրին քով-քովի, երկու ժողովուրդներն ալ ապրեր են դարերով եւ պէտք է ապրին: Անկէ ետք ի՞նչպէս կրնան ապրիլ, մէկը այդ մասին կը մտածէ՞: Ատոր համաձայնեցան որ այսուհետեւ արդէն իրապէս անդունդ է: Եւ խօսակցութիւնը ընթացաւ ատոր ըմբռնումով: Մենք պայմանաւորուեցանք որ թէ՛ մէկը եւ թէ միւսը մտածեն Լեռնային Ղարաբաղը հանդարտեցնելու մասին:

Բայց հիմա այս իրավիճակը մեզ քիչ մը կը շեղէ հունէն: Կայ այդ հարցը. բայց գիտէք, հիմա Ղարաբաղի թեման կ'օգտագործեն անազնիւ մարդիկ, քաղաքական ամբոխավարները, արկածախնդիրները, աւելին՝ կաշառակեր հանրութիւնը:

Անոնք կը տեսնեն որ վերակառուցում տեղի կ'ունենայ, ան կը հանէ Հայաստան ու Ազրպէյճան, կը փոխուի ղեկա-

վարութիւնը, վերակառուցողական գիրքորոշում կ՚առնէ։ Իսկ ատիկա կը նշանակէ թէ կը մոռնայ այն կէտին որ հարուած հասցնէ այդ ամբողջ հանրութեան։ Մակարոյծ այդ հանրութեան որ իր ձեռքը կը պահէ ժողովուրդը, կ՚ահարեկէ։ Հող հասցուցած են սեւ բաճկոնաւորներ, ալիտակ բաճկոնաւորներ, մօրուսաւորներ՝ թէ Ազրբէջանի եւ թէ Հայաստանի մէջ։ Ճնշում կը բանեցնեն երեսփոխաններուն վրայ, կառավարութեան վրայ։

Հրապարակ կը նետեն Ղարաբաղի լոզունգներ։ Ազրբէջանի կողմէն կը հնչեն լոզունգներ «կը մեռնինք, բայց Ղարաբաղը չենք տար»․ հոսկէ «Կը մեռնինք, բայց Ղարաբաղը կ՚առնենք»։ Ղարաբաղը անոնց արդէն պէտք ալ չէ․ եւ երբէք գիրենք չէ յուզած։ Անոնք կը պայքարին յանուն իշխանութեան, անոնց պէտք եղածը իշխանութիւնը ունենալ է։ Անոնք՝ բոլոր գործամոլները, բոլոր գող – աւազակները որոնք նստած են բանուոր դասակարգին, գիւղացիներուն եւ աշխատաւոր մտաւորականութեան վզին, ահա թէ ինչի մասին է խօսքը։

Ես այս մասին բոլորին խօսք ուղղեցի թէ Լենինական թէ Կիրովական․ եւ մարդիկ ընդունեցան որ ճիշդ է։ Իսկ անոնք ամէն մարդէ լաւ գիտեն թէ ճիշդ է։ Ահա թէ խօսքը ինչի մասին է։ Իսկ լեզուի համար, իրենց ժողովուրդին համար ցաւի սուր զգացումը ահա այդպիսի տարրերը կ՚օգտագործեն թէ Ազրբէջան եւ թէ հոս։ Եւ արտասահմանի մէջ ալ անոնք իրարու դէմ կը լարեն երկու ժողովուրդները։ Երբ կը խօսիս ժողովուրդին, ուղղակի կ՚ըսեն․ – «Միխայիլ Սերգեւիչ, չէ՞ որ մենք կ՚ապրինք դարեր շարունակ մեր ընտանիքներն ընդհանուր են»։

Կենտկոմի այդ գրոյցէն ետք ես մօտեցայ խումբ մը երեսփոխաններու, Հայաստանէն ղանուցած են։ Տարեցներ մարդիկ են, բանուոր, գիւղացիներ։ Կ՚ըսեն․ – «մենք կ՚ապրինք դարէ դար․ հարցեր չունինք։ Անոնք որոշ մարդիկ են, որոնք բան մը չեն կրնար կիսել։ Կը հասկնա՞ք թէ հարցն ի՛նչ է։

Ես կը կարծեմ որ անոնք պատասխանատուութենէ չեն խուսափիր․ մենք արդէն ձեռնամուխ եղած ենք այդ գործին․ կը հասցնենք վախճանին, եւ երկու Հանրապետութիւններու ժողովուրդին հետ միասին կարգուկանոն կը հաստատենք։ Իսկ Ղարաբաղի հարցը կը դրուէ իր տեղը։ Մարդիկ պէտք է ապրին այս հողին վրայ, ուր ապրած են դարերով։

Ահա գիտնական մը կ՚ապացուցանէ թէ Ղարաբաղի մէջ կը գտնուին հայ ազգի արմատները․ ուրիշ գիտնական մըն ալ ոչ նուազ յաջողութեամբ կ՚ապացուցանէ թէ ազրբէջանական ազգի արմատներն են։ Նկատի առէք որ բոլորն ալ կը յենուին փաստերու, պատմական փաստաթուղթերու վրայ։ Ատիկա կը վկայէ որ երկու ժողովուրդները միշտ ալ ապրած են հոն․ անոնց միջեւ ամէն բան միահիւսուած է։ Ինչպէ՞ս կարելի է այս ձեւով վարուիլ ժողովուրդին հետ։

Անոնք քաղաքական արկածախնդիրներ են․ զանոնք այդպէս պէտք է կոչել․ մարդիկ ատիկա պէտք է գիտնան։ Բայց տեսէք թէ հիմա ինչ կ՚ընեն։ Ժողովուրդը այսպիսի վիշտ ունի, անոնք կը վախցնեն թէ երկրաշարժը կը շարունակուի, թէ ան կրնայ յանգիլ ամէն բանի, թէ մենք կը գործենք անպատասխանատու կերպով։ Մենք հոս հրաւիրեցինք Խորհրդային Միութեան գիտութիւններու ակադեմիայէն հինգ գիտնական․ հարցուցինք թէ այդպիսի տուեալներ ունի՞ն։ Գիտական տուեալներ չկան։

Կայ ցաւոտ հարց մը․ երախաները, կիները։ Անոնք հիմա լուրեր կը տարածեն թէ կ՚ուզեն Ռուսաստան տանիլ երախաները եւ զանոնք չվերադարձնել Հայաստան, կտրել ժողովուրդէն, թէ Հայերը հիմա Սիպիրիա կը ղրկուին բնակութեան․ մտիկ ըրէք, բայց վայե՞լ է հիմա այսպիսի բաներով զբաղիլ։ Ուրեմն ի՞նչ բարոյականութեան տէր են այս մարդիկը, կը հարցնեմ ես։ Մարդիկ պէտք է գիտնան թէ ատիկա ի՛նչ հանրութիւն է որ ծածկուելով ժողովրդական մտահոգութիւններով ինչ բանով կը զբաղի։ Ատիկա իշխանութեան ձգտող հանրութիւն է։ Եւ ատոր առաջքը պէտք է առնել, օգտագործելով մեր թէ՛ քաղաքական, թէ վարչական ամբողջ ուժը։

Աստուած իրենց հետ ըլլայ։ Ամէն պարագայի, անոնք չէ որ պիտի որոշեն այս հողին բախտը։ Ես կ՚ուզեմ Կեդրոնական Կոմիտէին, կառավարութեան, ամբողջ խորհրդային ժողովուրդին կողմէ հայ ժողովուրդը հաւաստիացնել թէ իրենք պէտք է կարենան, այս դժուարին պահուն, փորձութիւններու ժամուն օգնութիւն եւ աջակցութիւն ակնկալել։ Մենք ամէն բան կ՚ընենք որ այս դժբախտութենէն դուրս գաք ա՛լ աւելի ամրապնդուած ու համախմբուած»։

— ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ —

ՊԱԳԸՐԳԻՒՂԻ (Պոլիս) Ս. Աստուածածին Եկեղեցիին անուան տօնախմբութիւնը եւ մատաղօրհնութիւնը կատարուած է Նոյեմբեր 27-ին։ Կրօնական արարողութենէն վերջ Տատեան վարժարանի սրահին մէջ տեղի ունեցած է սիրոյ սեղանը, որուն ընթացքին Խ. Մանուկեան կարդացած է եկեղեցիին ու վարժարանին տեղեկագիրը (շուրջ 600 աշակերտ)։ Եկեղեցիին երգչախումբն ու վարժարանին աշակերտութիւնը իրենց մասնակցութիւնը բերած են գեղարուեստական յայտագրին, որմէ ետք փակման խօսքով հանդէս եկած է Շնորհք Պատրիարքը։

⁂

ՊՈԼՍՈՅ «Ժամանակ» օրաթերթին 80-ամեակը տօնուած է Նոյեմբեր 18, երեկոյեան քաղաքին Մամլոյ պալատին մէջ։ Ուղերձներով շնորհաւորական խօսքեր արտասանած են Լրագրողներու Միութեան նախագահը եւ օգնականը։ Հանդիսութիւնը հովանաւորած է Պոլսոյ կուսակալը։ «Ժամանակ»ի խմբագիրներէն՝ Յակոբ Սիվասլեան հակիրճ պատմականը ըրած է թերթին, շեշտելով որ Թուրքիոյ մէջ գոյութիւն ունեցող ամենահին օրաթերթն է ան։ Ութսունամեակը շնորհաւորած է նաեւ Թուրքիոյ Հանրապետութեան նախագահը Քէնան Էվրէն։

⁂

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Արուեստի Թատրոնը Հոկտեմբեր 15-ին ներկայացուցած է Անի Ջպուքճեանի «Ազատ երկիր» կատակերգութիւնը, հեղինակին բեմադրութեամբ։ Արուեստի Թատրոնը հիմնուած է Ա. Ջըպուքճեանի կողմէ 1982-ին։ «Ազատ երկիր»ի ներկայացման հասոյթը ամբողջութեամբ յատկացուած է Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ շինութեան հիմնադրամին։

⁂

ԻՐԱՆԻ Արեւմտեան Ատրպատականի Փիրանշահ շրջանը, Նոյեմբեր 26-ին, զինուորական ինքնաշարժի մը արկածի հետեւանքով զոհուած է Թաւրիզաբնակ հայ զինուոր՝ Հրաչ Համբարձումեան։ 28 ամիսէ ի վեր ծառայութիւն կատարող հայ զինուորին յուղարկաւորութիւնը կատարուած է Դեկտեմբեր 1-ին՝ Թաւրիզի Հայոց գերեզմանատան Ս. Շողակաթ Եկեղեցին։

⁂

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ Հայկական Համագումարը վերջերս հրատարակած է հայկական ցեղասպանութեան մասին աղբիւրներու ուղեցոյց մը ուսուցիչներու համար, որ այժմ տրամադրելի է Ամերիկայի երկրորդական վարժարաններու պատմութեան եւ ընկերային գիտութեանց ուսուցիչներուն։ Հայկական Համագումարի ակադեմական հարցերու տնօրէն՝ տոքթ. Ռ. Ատալեանի խմբագրած այս հրատարակութիւնը բաղկացած է 56 էջերէ ու կ՚արժէ 3 տոլար։

⁂

ՊՈԼՍՈՅ Շերաթոն պանդոկի սրահին մէջ, «Գարակէօզեան» որբանոցի հիմնարկութեան 75-ամեակի հանդիսութիւններու շարքին, Դեկտեմբեր 5-ին, տեղի ունեցած է սոփրանօ Ալիս Մանուկեանի երգահանդէսը։ Յայտագրէն առաջ բացման խօսքով հանդէս եկած է որբանոցին հիմնադիր տոքթ. Մ. Ենիեօրկան։ Շնորհք Պատրիարքին ալ ներկայ գտնուած երեկոյթին առաջին մասին Ալիս Մանուկեան երգած է յատկապէս եւրոպական դասականներէ կտորներ, իսկ յայտագրին երկրորդ մասը ամբողջութեամբ յատկացուած է հայ յօրինողներու երգերուն։ Վերջաւորութեան տեղի ունեցած է հիւրասիրութիւն։

⁂

ՊՈԼՍՈՅ Գարակէօզեան Վարժարանի Սանուց Միութեան սրահին մէջ, Դեկտեմբեր 3-ին, տեղի ունեցած է միջ – նախակրթարանային արտասանութեան մրցում մը։ Օրուան հանդիսավար Տիկին Ժ. Էրմէն ներկայացուցած է դատակազմը, որ բաղկացած է մամուլի ներկայացուցիչներէ ու նախակրթարան չունեցող վարժարաններու ուսուցիչներէ։ Այնուհետեւ, ան հաղորդած է, թէ բոլոր մասնակցողներն ալ Պետրոս Դուրեանի «Ի՞նչ կ՚ըսեն»ը պիտի արտասանեն։ Առաջին մրցանակին արժանացած է Ֆէրի – գիւղի վարժարանէն Տ. Գըվանչ։

⁂

ԼՈՍ – ԱՆՃԸԼԸՍԻ մէջ, Նոյեմբերի առաջին շաբաթավերջին, տեղի ունեցած է Մերձաւոր – Արեւելեան Ուսմանց Ընկերակցութեան տարեկան խորհրդաժողովը, որուն մաս կազմած են նաեւ Հայկական Ուսմանց Ընկերակցութեան հովանաւորած երկու նիստեր, որոնց նիւթը եղած է հայ կինը։ Միչիկըն համալսարանի նորահաստատ հայ գրականութեան ամպիոնի վարիչ փրոֆէսէօր՝ Գ. Պարտաքճեանի ղեկավարած առաջին նիստին նիւթը եղած է «Հայ կնոջ հանդէպ մտապատկերացումի փոփոխութիւն՝ ԺԸ. եւ ԺԹ. դարերուն»։ Երկրորդ նիստը վարած է Եու – Սէ – Էլ – Էյ-ի «Գ. Նարեկացի» հայագիտական ամպիոնի վարիչ փրոֆ. Ա. Սանճեան։ Նիստին զեկուցողները եղած են ամպիոնի ուսանողները։ Խորհրդաժողովի ընթացքին ցուցադրուած են Եու – Սի – Էլ – Էյ-ի ուսանողներ Ն. Պէգճեանի «Փորչ ձիու ժամը» եւ Ա. Մածունեանի «Վարդագոյն փիղը» ժապաւէնները։

⁂

ԼՈՍ – ԱՆՃԸԼԸՍԻ Ռումանահայերու «Րաֆֆի» Մշակութային Միութիւնը, որ հիմնուած է 1963-ին Ս. Սարունիի նախաձեռնութեամբ, Հոկտեմբեր 29-ին տօնած է իր 25-ամեակը։ Հոլիվուտի Ս. Կարապետ Մայր Եկեղեցւոյ սրահին մէջ տեղի ունեցած ճաշին ներկայ եղած են Սմբատ Արքեպիսկոպոս Լափաճեան, «Ֆերահեան» վարժարանի հիմնադիր – տնօրէն՝ Գ. Ինճէճիկեան, «Ռ. եւ Ա. Փիլիպոս» վարժարանի տնօրէն՝ Օ. Քէչիշեան եւ այլ անձեր։ Ցաջորդաբար ելոյթ ունեցած են միութեան ատենապետ՝ Վ. Աճէմեան, տոքթ. Օ. Քէչիշեան, իսկ փակման խօսքը ըրած է Սմբատ Արքեպիսկոպոսը։

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

«Ախր աւեղ չեմ որ կորսուեմ ... հաշիւներ ունեմ տալիք ամէն տեղ, գանձապահ եմ մի շարք ընկերութիւնների, մարդիկ կարող են ամենավատ ենթադրութիւններ անել»։

Հապա ի՞նչ անել։

Փոթորիկը սպառնական կը դառնար իր տան մէջ, թէ Սաթենիկի մօտ․ սիրելիին դէմքը յաճախ տխուր էր եւ իրենց յարաբերութիւնները կորսնցուցեր էին այն անամպ երջանկութեան յստակութիւնը, որով ողողուած էին․ թուխ ամպեր կը կուտակուէին իրենց սիրոյ հորիզոնին վրայ։ Եթէ բնազդական վախով ուզէր ոեւէ տեղիք չտալ Նաթալիայի կողմէ պայթումի մը, Սաթենիկը դժգոհ կը մնար։ Իսկ եթէ Սաթենիկին նուիրէր որոշ ժամերէ աւելի, զգալի չդարձնելու համար իրենց երջանկութեան արգելքը, ինչպէս պաղատէր էր սիրելին արցունքոտ աչքերով, տուն վերադարձին Նաթալիան կը գտնար գերագրգռութեան դապաթնակէտին վրայ։ Կարծես մշտատեւ սպառնալիքի մը մէջ էր, կարծես ընդերկրեայ որոտումներով դղրդուած հրաբուխի մը եզրին կեցած էր։

– Ի՞նչ անել։

Վերջ ի վերջոյ պարտուած իր տկարութենէն, վճռեց ամէն ջանք ընել որ փոթորիկին պայթումը ուշացնէ։ Մտքին մէջ միամիտ յոյս մը ծագեր էր եւ կը փայփայէր այդ յոյսը։

«Նաթալիա Վասիլիեւնան իր հպարտութեան մէջ վիրաւորուած կը մեկնէ տանից, ոեւէ պատրուակ կը գտնէ մեկնելու եւ մեզ հանգիստ կը թողու. կ՚երթայ թերեւս Ռոստով կամ Մոսկուա, Արմիկի հետ, եւ ես ի փոխարէն իրեն կ՚ընծայեմ բոլոր դիւրութիւնները, եթէ հարկ լինի իմ եկամուտներուս երեք քառորդը յատկացնել իրան, կ՚անեմ սիրով, ամէն ինչ կ՚անեմ, միայն թէ հանգիստ թողնու ինձ»։

Այն ատեն իր մտքին մէջ կը ներկայանար հաճելի հեռանկարը ազատ կեանքին․ գործի ժամերէն յետոյ կը վազէր Սաթենիկի մօտ, կը վերցնէին առանձին բնակարան հեռաւոր եւ ռուսական թաղի մէջ եւ կը թաղուէին իրենց սիրային կեանքին երանութեան մէջ․ փառքի, սիրոյ եւ գեղեցկութեան շողշողուն կեանք մը կ՚ըլլար այդ, գեղեցիկ հէքեաթ մը։

Եւ այս հեռանկարը ունենալով իր մտքին մէջ, անկեղծօրէն կը կրկնէր Սաթենիկին․

– Սաթի՛կ ջան, հոգուդ մատաղ, խելօք աղջիկ ես, կը հասկանաս․ մի քիչ համբերիր, ամէն ինչ կը կարգադրուի։

Բայց Նաթալիա Վասիլիեւնա բնաւ մտադիր չէր իր դիրքը լքելու եւ զինաթափ ըլլալու․ իր կեդրոնացեալ մտածումով եւ իր բոյնը փրկելու բնազդով հասկցեր էր որ Գարեգին պիտի չհամարձակէր իրեն յայտնել կացութիւնը եւ զինքը հարկադրել որոշում մը առնելու, պայքարի, վիրաւորուած արժանապատուութեան գերագրգռութեան մէջ։ Միւս կողմանէ հասկցաւ շատ լաւ որ մեծ սխալ պիտի ըլլար իր կողմանէ այդ վտանգին ընդառաջ երթալ։ Անգութ արմատութեան օրեր անցուց լսելով թէ ո՞վ էր Գարեգինը «գըլխահան անողը»։ Նախատուած զգաց ինքզինքը իր ամէնէն հաստատ կերպով ընդունած զգացումներուն մէջ։ Միւս կողմանէ վստահութիւն ստացաւ որ այդ անարժէք կնոջ հրապոյրը շուտով կը խզուի։ Ըստ իրեն Սաթենիկ ոչ գեղեցիկ էր եւ ոչ հետաքրքրական, ըստ իրեն հազար հազարներով այդպէս կիներ կային եւ ոչ մէկ բանով ջախջախիչ առաւելութիւն ունէր։ Նոյնիսկ ջանաց շրջապատուիլ գեղեցիկ, երիտասարդ եւ պչրող կիներով, գիտէր որ եթէ Գարեգին հրապուրուած այդ կիներէն մէկէն հեռանար Սաթենիկէն, մնացեալը դիւրին էր։ Նաթալիա Վասիլիեւնա չէր կարող գիտնալ անշուշտ որ կարելի է յափրանալ գեղեցիկ կնոջմէ մը, կարելի է յոգնիլ սրամիտ եւ շողշողուն կնոջմէ մը, բայց կարելի չէ խզել այն հրապոյրը, որ թարթիչներու մանրայատուկ բարախում մը, նայուածքին բոցը, ժպիտի առանձին շարժում մը մարդը կը կապէ կնոջ․ չէր կըրնար ըմբռնել նաեւ այն բոլորը, որ լոյսով, բոյրով, եռանդով կազմուած անկայուն, անշօշափելի գեղեցկութիւնն է անոնց, որոնք իրենց հոգեկան ցոլքը կը կրեն իրենց դէմքին վրայ։ Նաթալիա չէր կարող նոյնիսկ ընդունիլ գոյութիւնը այն հոգեկան անխզելի կապերուն, այն բացարձակ ներդաշնակութեան, որուն մէջ մարդս իր սիրած կնոջ քով իր սեփական հոգին ճանչնալու ուրախութիւնը կ՚ունենայ։ Ու ամէն ինչ իրեն համար կը վերածուէին սիրային սովորական պատահարի մը։

Առաւօտ մը երբ նախապէս տրուած որոշումի մը համեմատ Սաթենիկ ճանբով պիտի երթար Գարեգինի մօտ, եւ մեկնելու կը պատրաստուէր, ճանբոռի ծառան երկաթ մը բերաւ իրեն։

– Սիրելիս, չլինի որ գաս, սպասի՛ր ինձ տանը․ ցաւում եմ յառաջ եկած արգելքի մասին։

(Շար. 61)

(Շար. Ա. էջէն)

տալ իրենց երեւակայութեան, փանթ-ասմէ ընել եւ ի՛նչ ի՛նչ բաներ մտածել։ Բայց, հարկ է տեղ մը կենալ։ Այնքան մեծ է մեր գլխուն եկածը եւ այնքան ցնցուած է ու խեղակորոյս Հայաստանի ժողովուրդը, մանաւանդ ան՝ որ այդ աղէտը ապրեցաւ, որ կարեւորը անոր մասին մտածելն է, ամէն բանէ առաջ։ Տոքթոր Տանտիկեան յայտնեց, թէ ըստ իր լսածին Լենինական, սովորական նախանշանները եղած են երկու օր առաջ, բայց ոչ ոք հասկցած է։ Այսինքն, ամէնէն յատկանշականը՝ կենդանիները անբնական վարուելակերպ մը ունեցած են եւ հողին տակէն տաք ջուր ժայթքած է։ Ներկայիս Լենինականի կազմակերպչական աշխատանքներուն գլուխն են՝ Էտուար Կոջոյեան եւ Վարդգէս Արծրունի, որոնք կը զբաղին նաեւ բնակիչները պարպելով եւ ամէն աշխատանք վարելով։

Ի հարկէ, այլ հարց մը կայ որ չի կրնար չմտահոգել, ուրիշ գետնի վրայ։ Այդ հարցը կը վերաբերի ձերբակալութեանց։ Ըստ «Պրաւդա»ի անոնց թիւը՝ 22 է, բայց այլ աղբիւրներու համաձայն աւելի է։ Մթնոլորտը լարուած է։ Հայաստանի ներկայացուցիչը Մոսկուա՝ Այվազեան խոստովանած է. – «Պէտք չէ չափազանցեալ կերպով պարզաբանել կացութիւնը։ Հայաստան, կացութիւնը կ'ընթանայ տագնապի շրջագօտիի մը մէջ»։ Բոլոր թերթերն ալ լայն տեղ կու տան այս հարցին, եւ եթէ «Լիպերասիոն»ի թղթակիցը կրկին Երեւան է ու կը տեսնուի առաւելաբար ղարաբաղեան շարժումի կամ ինքնորոշման միութեան անդամներու հետ, «Իւմանիթէ» կ'արձագանգէ Սուրէն Յարութիւնեանին, որ չէ կրցեր ինքզինքը չզսպել եւ պոռացեր է հեռատեսիլէն «Ե՞րբ ատոնց բերանը պիտի ջարդուփշուր ընէք» (համայնավար պաշտօնաթերթը կը գրէ՝ «quand donc leur casserez-vous la gueule?»), շատ յայտնի չէ թէ որո՞ւ կրնայ ակնարկած ըլլալ Սուրէն Յարութիւնեան այդ «vous»-ով։ Հաւանական չէ, որ խորհրդային բանակին հրաւէր մը ըլլայ...։ Գոնէ կը յուսանք։ «Լիպերասիոն»ի արձագանգները տարբեր են, բոլորովին՝ «Մոսկուա ի վերջոյ պահը գտաւ մահուան դատապարտելու համար Ղարաբաղի կցումը պահանջող շարժումը»։ Ըստ «Իւմանիթէ»ի, քաղաքները արագօրէն պիտի շինուին, ոչ աւելի բարձր քան չորս յարկ եւ «շինարարները պէտք է նկատի առնեն, հրամայական կերպով, ապահովութեան կանոնները, որպէսզի շէնքերը դիմանան 10 աստիճանի Ռիխթէր աստիճանաչափի վրայ» (բարի լո՛յս, կարելի էր ըսել, եթէ կատակելու փափաք մնացած ըլլար։ Ի դէպ, որքան գիտենք ռիխթէրի աստիճանաչափին ալ 9 է...)։

**

«Ֆիկառօ» հարցազրոյց մը հրատարակած էր Շաբաթ օր Վազգէն Ա. հետ։ Ան պատասխանելէ ետք այն հարցումներուն, որոնք կը վերաբերին Եկեղեցւոյ կատարած դերին զոհերու փրկութեան հարցին մէջ, կ'անդրադառնայ Ղարաբաղի ու կ'ըսէ. – «Լեռնային Ղարաբաղի Հայերու պահանջները շատ արդարացի են եւ աւելի քան բնական։ Կ'ուզեն մտնել իրենց եղբայրներուն։ Բարդ եւ դժուար հարց մըն է։ Մեր եւ Սփիւռքի ժողովուրդը արդար լուծում մը կը յուսան։ Անձնապէս, Կրեմլին գացի Օգոստոս 1-ին, ընդունուեցայ Դեմիտչեւի կողմէ, որ այն ատեն Գերագոյն խորհուրդի փոխ-նախագահն էր։ Երկու նամակ տուի, մէկը Ղարաբաղի կը վերաբերէր, միւսը՝ կարգ մը վանքերու եւ պատմական աղօթատեղիներու վերաբացման Ղարաբաղ։ 1932-էն ի վեր, ոչ մէկ վանք կամ աղօթատեղի կայ Ղարաբաղ։ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս ըլլալէս ի վեր, տեւական կերպով դիմած եմ Բաքուի իշխանութեանց։ Կամ մերժած են կամ չեն պատասխանած։ Պիտի յարատեւեմ եւ կը յուսամ, օր մը, յաջողիլ»։

«Ֆիկառօ»ի թղթակիցը կը հարցնէ. – Հայաստան եղած ատեն, Կորբաչով ջնջեց որեւէ կցում Ղարաբաղի ու Վազգէն Ա. կը պատասխանէ. – «Բայց ընդունեցաւ նաեւ Ադրբեջանի ղեկավարութեան սխալները։ Հարցը չէ վճռուած եւ Հայերը պիտի շարունակեն ճնշում բանեցնել»։ Ղարաբաղ կոմիտէի մասին, Կաթողիկոսը կը յայտնէ թէ համաձայն չէ անոնց հակառավարական դիրքին հետ։ Շինարար չի նկատեր։ Աւելի իմաստութիւն եւ հաւասարակշռութիւն անհրաժեշտ կը նկատէ։ Անընդունելի կը գտնէ Կիրակի օրուան (Դեկտեմբեր 11) անոնց կատարած ցոյցը։

**

Շաբաթ իրիկուն վերադարձաւ ֆրանսացի մասնագէտ հրշէջներու 160 հոգինոց խումբը եւ դիմաւորուեցաւ Ներքին նախարարին եւ խորհրդային դեսպանին կողմէ։ Խումբին պետն ալ խոստովանեցաւ թէ ձեւով մը ճամբու դրուած էին եւ թէ աղէտէն աւելի քաղաքական բնոյթ առած էր կացութիւնը։ Ըսաւ նաեւ թէ իրենք իրենց եւ տեղական զանազան միջոցներով կ'աշխատէին, խորհրդային իշխանութիւնները որեւէ օժանդակութիւն չէին բերած, որպէսզի աղէտեալ վայրերը կարենային երթալ։ Այս նոյն վկայութիւնը կը բերեն բոլոր վերադարձողները, դեռ հայ բժիշկներ ալ աւելի կրնան հարազատ պատկեր մը տալ, բազմաթիւ հասկնալի պատճառներով։ Կ'արձագանգենք հեղհեղէ։ (Այժմէական լուրերու առատութիւնը կը ստիպէ նաեւ որ միայն Հինգշաբթիի մեր թիւով կարենանք տալ տօքթ. Թերնոնի հետ Դեկտ. 16-ի մեր տեսակցութիւնը)։

Այս ահաւոր աղէտը կ'օգտագործուի խորհրդային իշխանութեանց կողմէ զսպումի քաղաքականութիւն մը տանելու համար գլխաւորաբար Ղարաբաղեան Շարժումի Հայաստանի Կոմիտէի անդամներուն դէմ։ Կարելի չէ անշուշտ ճշդել ձերբակալուածներու թիւը (100–150-ի խօսք կայ)։ բայց ստոյգ է որ Կոմիտէի 6 անդամներ բանտն են։ Աւելին Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդը վերցուցած է անդամներէն երկուքին երեսփոխանական անձեռնմխելիութիւնը կարենալ բանտարկելու համար։ Հարցը կը վերաբերի Խաչիկ Ստամպոլցեանի եւ Աշոտ Մանուչարեանի։ Մոսկուայի այս ընթացքը ալ աւելի կը խոցէ այնքան տարաբախտ ժողովուրդի մը սիրտը։ Քիչ անդին արդէն կուտանք ԷՍ-Օ-ԷՍ ԱՐՄԷՆԻ-ի եւ Գիւտ Արք.ի յայտարարութիւնները, նաեւ այս առընչութեամբ։ Միշէլ Թաթիւ, Երկուշաբթի առտու «Ֆրանս Էնթէր»էն արտայայտուեցաւ եւ դիպուկ վերլուծում մը ըրաւ, քիչ մըն ալ հեգնանքով անդրադարձաւ ձերբակալութեանց, քանի ըսաւ Ռուսը Թուրքն է զոր չէր սիրեր, ոչ՝ Հայը եւ Բաքուի քարիւղն ալ հին պատմութիւն է։ Ինչո՞ւ ուրեմն աւելի Ազրբէջանի ի նպաստ կը գործէ։

**

Միշէլ Ռոքար որ 7 / 7 յայտագրի հիւրն էր Կիրակի օր, յուզումով արտայայտուեցաւ՝ «Դարուս ամէնէն մահացու երկրաշարժին» մասին, շեշտելով թէ Ֆրանսա պէտք է շարունակէ իր օժանդակութիւնը, թափը պէտք չէ կոտրի։ Հինգ օգնաւ, մէկ նաւ եւ մէկ կառախումբ եւս պիտի մեկնին։ Յիշեց որ 1000 օգնողներու 600-ը՝ Ֆրանսացի էին։ Նախարարապետը յայտնեց նաեւ թէ ընկերվարական կուսակցութիւնը մտահոգ է զսպումի քաղաքականութեան համար։

**

× Շաբաթ օր 21 վերապրողներ գտնուած էին, 20-ը՝ Լենինական, մէկը՝ Սպիտակ։ Երկուշաբթի կը հաղորդուէր որ 62 տարեկան ողջ կին մը եւս գտնուած է Լենինական։ 10 օր ետք...։

× Մայր Թերեզա Ուրբաթ օր Մոսկուա հասած էր եւ մեծ պատիւներով ընդունուած։

× «Իզվեստիա» Չորեքշաբթի օր իր առաջին էջին վրայ Կաթողիկոսին նկարը հրատարակած է, «Պրաւդա»ն ալ հարցազրոյց մը։ Միաժամանակ սակայն խորհրդային մամուլը բուռն յարձակման անցած է հայ «ազգայնականներուն» դէմ, ինչպէս հոս ալ կ'որակուին անոնք որոնք Ղարաբաղի կցումը կը պահանջեն։

× Պաշտպանութեան նախարարը զօր. Եազով յայտարարած է թէ դժբախտաբար բանակը աւելի պէտք է զբաղի քաղաքներու կարգ ու կանոնով, քան՝ փլատակներու տակ մարդ փնտռելով կամ աղէտեալ շրջանները օգնութեան հասնելով։ Այսինքն աւելի կարեւորը՝ Հայերը բանտ դրկելն է...։

× Էստոնիոյ վարչապետը յայտարարած էր Հինգշաբթի օր, թէ Դեկտ. 17-ին իր երկրին բոլոր հաստատութիւնները պիտի աշխատին Հայաստանի համար եւ բոլոր աշխատաւորներն ալ իրենց օրական աշխատավարձքը պիտի տան։

× Կիրակի օր, ժամը 13-ին, «Ֆրանս-Էնթէր»էն արտայայտուեցաւ փրոֆ. Ժան Փիէր Մահէ։ Նոյն օրուան թերթը՝ «Ժուռնալ տիւ Տիմանշ», կը հրատարակէր Իզապէլ Էլլէնի թղթակցութիւնը՝ «Թղթակցութիւնս՝ դժոխքի ծայրը»։

× Ուրբաթ իրիկուն պատուիրակութիւն մը ընդունուած է Փարիզի խորհրդային դեսպանատան Ա. քարտուղարին կողմէ, որու ուշադրութեան յանձնուած են կարգ մը կէտեր, ի շարս որոնց նաեւ զսպումի քաղաքականութիւնը, որ կը կիրարկուի Հայերու դէմ։

× Փարիզի քաղաքապետը՝ Ժաք Շիրաք, Կիրակի օր այցելած է Փարիզի Եկեղեցւոյ եւ Կապոյտ Խաչի (ռիւ Պլէօ) կեդրոնները։ Յայտնած է որ պէտք է կամուրջ մը ստեղծուի Փարիզի և Երեւանի միջեւ, պայմանաւ որ ընկերացող ըլլայ ապրանքներուն եւ ստուգուի անոնց յանձնումը։ Նոյն օրը, ժամը 9-էն 13 Փարիզի քաղաքապետարանները բաց մնացին Հայ երախաներու հագուստեղէն եւ խաղալիք հաւաքելու համար։

× «Անթէն 2», Կիրակի իրիկունն ալ լայն տեղ տուաւ Հայաստանի երկրաշարժին (Պիլալեան) 3 առանձին փաստանկարներով եւ անտիպ նկարներով։

× Երկուշաբթի առտու ալ փարիզեան թերթերը կը շարունակէին լայն արձագանգ տալ եւ մանաւանդ խորհրդածութիւններ ընել։ Որոշ թղթակիցներ դեռ հոն են եւ պէտք է մնան, քանի միայն անոնց միջոցաւ է այլեւս որ կրնանք բուն կացութեան տեղեակ ըլլալ։ Բացի «Իւմանիթէ»էն, որ կը շարունակէ Պապէն աւելի պապական իր դիրքորոշումը, դոյզն քննադատութիւն չընելով խորհրդային իշխանութեանց ապիկարութեան հասցէին, միւս թերթերը միշտ կը ծանրանան այդ կէտին վրայ։

Վերոնիք Պրոքար, «Լիպերասիոն»ի մէջ լոյս կ'ընծայէր հարցազրոյցը զոր ունեցած էր վերաշինութեան յատուկ յանձնախումբի պատասխանատու՝ Ալեքսանդր Կրիվոլի հետ։ Ան կ'ըսէ թէ Սպիտակ ճիշդ երկու ճեղքի վրայ շինուած է, ուրեմն պէտք է հեռանան քանի մը քիլոմեթր դէպի արեւմուտք։ Ինչ կը վերաբերի Լենինականի, հակասական լուրեր կան։ Ըսուեցաւ թէ ան ալ կրնայ հիմնայատակ քանդուիլ կամ պահուիլ։ Կրիվով կը ճշդէ. – Երկու գործողութիւններն ալ միաժամանակ պիտի կատարուին։ Լենինականի կեդրոնը՝ Կիւմրի պզտիկ անհատական տուներ են, մեծ մասը դիմացաւ, ուրեմն կը նորոգուին եւ ամէնէն աւելի վնասուածները կը վերաշինուին նոյն քարով եւ նոյն հին ոճով։ Նոր թաղամասը կը վերաշինուի։ Շէնքերը 2, 3 կամ 4 յարկէ աւելի պիտի չըլլան։ Կիրովական հարցը տարբեր է, կ'ըսէ, ան կը բարձրանայ երկու լերան միջեւ։ Հոս կեդրոնն է որ վնասուած է, պիտի մաքրենք եւ երկու թաղամաս բարձրացնենք քաղաքին ծայրերը, որոնք անվնաս մնացած են։ Երկրաշարժին ուժը, բուն կեդրոնին վրայ 10 եղած է (ռիխթէրի վրայ, որ մինչեւ 9 է) եւ մօտաւորապէս ինը, շուրջը։ 196 ցնցում հաշուուած է։ Շինութեանց որակը վերջը պիտի քննուի, կ'ըսէ Կրիվոլ եւ հաւանական պատասխանատուներ պիտի փնտռուին։ Տրամադիր են նաեւ օտար մասնագէտներ ընդունելու։ Անմիջականին մէջ, համակարգիչի պէտք կայ։ 300 հազար տոլար կ'ուզէ։ Ամբողջ վերաշինութիւնը 50 միլիառ ֆրանքի կը հասնի։

× Ուրբաթ իրիկուն (Դեկտեմբեր 17) «Լը Մոնտ» «Տէպա» գլուխին տակ՝ «L'Arménie: citadelle assiégée» խորագրով լոյս ընծայած է Ժան-Մարի Գարակիւլեանի մէկ շահեկան գրութիւնը, ուր կը վերլուծուի Հայաստանի պարզած քաղաքական պատկերը։

× Խորհրդային պատժագիրքի որոշ փոփոխութիւններ նախատեսող օրինագիծ մը կը պատրաստուի, ըստ որուն որոշ պատիժներ պիտի մեղմանան, բայց մահապատիժը չի վերնար։

MINITEL

CODE : 3615

Arménie

La cellule de crise du gouvernement français a établi un service MINITEL pour les dernières informations concernant l'aide à l'Arménie.

ՅԵՏԱՁԳՈՒԱԾ Է

Երկուշաբթի օրուան Ս. Մեսրոպ մշակոյթի կեդրոնի (ռիւ Թուէն) դասախօսութիւնը։

Paris, le 18. 12. 1988

DECLARATION A LA PRESSE
de
Mgr. Kude NACACHIAN

Chers concitoyens,

Dans ces moments difficiles, notre pensée va aux familles des victimes du tremblement de terre. A tous ceux qui souffrent. A tous ceux qui sont affectés par ce malheur. Notre pensée va enfin au peuple arménien, une nouvelle fois meurtri, qui vit aujourd'hui, cette épreuve avec courage et dignité. C'est avec une profonde émotion que nous ressentons le formidable élan de solidarité qui se manifeste dans le monde entier et plus particulièrement en France. Nous tenons à remercier, au nom de notre communauté, tous nos concitoyens, le gouvernement, les institutions politiques, religieuses, morales pour les efforts déjà accomplis, ainsi que les organisations humanitaires qui se sont dépensées sans compter. La situation tragique dans les zones sinistrées exigeait l'envoi d'une aide d'urgence susceptible de répondre aux besoins immédiats des populations. C'est ainsi que des centaines de médecins et de secouristes se sont rendus sur place, que des milliers de tonnes de matériels et de produits ont été acheminés vers l'Arménie, que des millions de francs ont été collectés. Notre mission ne s'arrête cependant pas à cette action à court terme. Le préjudice subi du fait de cette catastrophe est incommensurable: des dizaines de milliers de victimes et de blessés, des centaines de milliers de sans abri, des villes et des villages entièrement détruits. Les images de la désolation sont en nous. Une immense tache de reconstruction nous attend. Il importe que toutes les forces vives de notre pays y prennent leur part. Il nous appartient de mener à bien cette entreprise. Il nous est enfin impossible de ne pas évoquer les préoccupations que nous inspire la situation actuelle en Arménie. Les mesures prises à l'encontre de certains Arméniens d'Arménie, dans ce contexte tragique, ne sont assurément pas compatibles avec les exigences des Droits de l'Homme. Nous en appelons aujourd'hui à l'esprit de responsabilité. Nous souhaitons vivement que le droit et la raison l'emportent. Nous affirmons notre confiance en Dieu et appelons sa bénédiction sur tous les peuples de la terre.

Archevêque KUDE NACACHIAN
Délégué pour l'Europe
du Catholicossat
de tous les Arméniens

S.O.S. ARMÉNIE
communique

A la suite du tremblement de terre survenu en Arménie, s'est manifesté un soutien international sans précédent dans lequel le rôle de la France a été primordial. Nous tenons cependant à exprimer notre profonde inquiétude à l'égard de l'évolution de la situation en Arménie. Nul n'ignore, en effet, que l'Etat d'urgence en vigueur depuis le 25 novembre nuit considérablement à l'efficacité des secours, auxquels les forces armées n'apportent aucune contribution. Plus grave, il apparaît que le gouvernement soviétique, mettant à profit cette catastrophe naturelle, a décidé de mettre en œuvre des mesures qui vont à l'encontre des principes formulés dans la Déclaration Universelle des Droits de l'Homme. A cet égard, la vague d'arrestations arbitraires de la semaine dernière, qui n'a cessé, depuis, de s'amplifier, ne saurait nous laisser indifférents.

Nous attendons, aujourd'hui, de la France qu'elle use de toute son influence auprès des autorités soviétiques pour que soient respectés les droits de l'homme.

Paris, le 18. 12. 1988.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 21

MERCREDI
21 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, Rue d'Hauteville — 75010 Paris
Directrice: Arpik Missakian
Tel. : 47. 70. 86. 60 — Telex : HARATCH 280 868 F
C.C.P. Paris 15069-82 E — 51027317 A R. C. Paris

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.908
Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN
64e ANNÉE — No 16.908

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԿԱՐԳԸ ԿՈՒ ԳԱՅ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ

ՖՐԱՆՍԱՑԻ ԵՒ ԱՄԵՐԻԿԱՑԻ ՄԱՍՆԱԳԷՏՆԵՐ ԿԸ ԺԱՄԱՆԵՆ

ՎԱՂԸ՝ ՆՈՐ ՍՊԻՏԱԿ ՄԸ

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ Է ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԱԾ ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՅԼԱՊԷՍ՝ ԻՄԱՍՏ ՉՈՒՆԻ

Խորհրդային վարչապետը յայտարարեց թէ առաջին փուլը վերջացած է, Շաբաթ օրուընէ ետք, ոչ մէկ ողջ գտնուած է այլեւս փլատակներու տակ, ուրեմն կարելի է անցնիլ երկրորդ հանգրուանին, այսինքն՝ վերաշինութեան: Այս առընչութեամբ Ֆրանսայէն կը մեկնին 12 մասնագէտներ երկրաշարժաբանութեան եւ 2 – 3 ներկայացուցիչ «մեծ վտանգներու» ենթանախարարութենէն, որոնք պիտի փորձեն նաեւ հասկնալ շարժին պատճառները: Այս պատուիրակութեան ծախքերը առանձնած են ֆրանսական կառավարութիւնը եւ ԻՒՆԷՍԲՕ: Ֆրանսացի երկրաշարժագէտներ արդէն տեղւոյն վրայ կը գտնուին Դեկտեմբեր 17–էն ի վեր եւ կ'աշխատին: Մէկ ամիս պիտի հսկեն ցնցումներուն եւ ուսումնասիրութիւններ կատարեն: Այս հարցին կապակցութեամբ «Իւմանիթէ»ի Մոսկուայի թղթակիցը կարգ մը այլ մանրամասնութիւններ ալ կուտայ:

Բոլորովին նոր Սպիտակ մը պիտի շինուի եւ ինչպէս ըսինք՝ ոչ ճիշդ նոյն տեղը: Ամերիկացի մասնագէտներ ալ ժամանած են, ճարտարապետներ ալ կ'աշխատին Սպիտակի վերաշինութեան ծրագիրներու վրայ: Խորհրդային Միութեան երկու Հանրապետութիւններ «կնքահայրութիւնը» կը ստանձնեն երկու քաղաքներու վերաշինութեան, այսպէս՝ Ուկրանիա պիտի օգնէ Կիրովականի վերակառուցման եւ Վրաստան՝ Լենինականի:

Կիրովականը, թէեւ բաւական քանդըւած, բայց եւ այնպէս աւելի շուտ կրնայ վերաշինուիլ: Կեանքը հոն գրեթէ բնականոն դարձած է, ինչպէս կը հաղորդէ նաեւ Սփիւռքահայութեան հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէն: Նոյնը չէ Լենինականի պարագան: Ստեփանաւանի մէջ, ինչ որ նոր շինուած է փլած է:

Ֆիկառօի թղթակիցը, Երեքշաբթի առտու, դեռ կը նկարագրէր Սպիտակի տանթէական աշխարհը: Առողջապահութեան պատասխանատու մը՝ Վ. Պայնդուրեան չուզեր համակերպիլ, թէեւ գիտէ որ այլեւս ողջեր գտնելու շատ յոյս չկայ, տասը օր ետք: Հոս, կերպասեղէնի գործատուն մըն էր, 400 կիներ կ'աշխատէին, 10 – 12 վերապրող կայ: Հարկ է այլեւս հականեխել, համաճարակի առաջքն առնելու համար: Հագուստեղէնի գործատան առջեւ ճարտարապետ մը՝ Արարատ Աբրահամեան կատղած է. – «Ըսած էի իշխանութեանց որ այս պատերը ամուր չեն: Ցատուկ հիմեր հարկ են մեծ երկրաշարժերու դէմ, ո՞վ մտիկ կ'ընէ: Սուղ է, պէտք է արագ, արագ վերջացնել, «պլանը կատարել»:

Հազարաւոր դագաղներ իրարու վրայ, անդին մարդիկ նոր դիակներ կը բերեն: Ծերուկ մը կը կառչի զինուորական թռանին դուռին ու կ'ըսէ. – «Ըսէք, հո՛ն, Երեւան, ըսէք որ չենք կրնար այսպէս շարունակել, պէտք է բան մը ընել», Ա. Երանոսեանի համար կարեւոր է որ ըսածը փոխանցուի, գիտնան Երեւան, որ ինչ ողորմելի պայմաններուն մէջ Նալպանտի գիւղը կը «վերապրի» կամ կը փորձէ վերապրիլ երկրաշարժէն ետք: «Վեց օր է, կ'ըսէ սա կինը, կասկարմիր աչքերով, որ ջուր չունինք»: Երեք տղաքը ու երկու հարսերը կորսնցուցած է, ու սպառած, կը շարունակէ. – «Առանց ջուրի, առանց սնունդի, երեք օր է բան չեմ կերած: Խմելու համար ձիւն կը հալեցնեմ»: Նալպանտ գացած է Ռիժկով, բայց յետոյ, զբաղող չկայ: Շատ հեռու է, շատ պըզտիկ է, որպէսզի իշխանութիւնները իրմով մտահոգուին: «Մեզ ցոյց տուին Մոսկուայի հեռատեսիլէն, կ'ըսէ Ա. Ֆարմանեան, ըսին որ ամէն ինչ պիտի կարգադրուի, բայց իրականութիւնը մէջտեղն է, եւ ոչ մէկ կապ ունի իրենց խաբերայ խօսքերուն հետ»: Ծանօթ է, հոս, 700 բնտանիքներու 90%–ը մեռած է:

«Քօթիտիէն տը Փարի»ի մէջ, տեղին գիտողութիւն մը կայ: Շշուկներ շատ են եւ դժուար է ստուգել ու դիւրին – դիւրին կը տարածուին: Հարկ է ուշադիր ըլլալ, օգտակար չէ խուճապ ստեղծել:

Ճիշդ է որ այլեւս լրագրութեան բարոյականութիւն (déontologie) չէ մնացած եւ ամէն մէկը, ճայնասփիւռի կայան թէ թերթ, այնքան կը վախնայ սքուփ մը փախցնելէ, որ ժամ առաջ ինչ որ լսէ կը հաղորդէ, առանց ստուգելու (երբ Մոնտի պէս թերթ մը Մոնիքա Վիթթիի մահուան շինծու լուրը տուաւ, այլեւս ոչ մէկ բանէ պէտք է զարմանալ...):

Շատ կարեւոր հարց մըն է օժանդակութեան հարցը եւ երբ Միջազգային Կարմիր Խաչը, որ առնուազն մեզմէ աւելի բան գիտէ այս նիւթին շուրջ, կը յայտնէ որ դադար հարկ է, պէտք է մըտիկ ընել: Եթէ մեր ուզածը խնկապէս օգնել է եւ ոչ թէ մրցակցութիւն հաստատել մէկ տեղէն միւսը, պէտք է խելահաս գործ տեսնել, անդրադառնալ որ ֆըրանսահայ գաղութէն զատ, մեր բոլոր գաղութները եւ 77 երկիրներ կը ղրկեն ու կը ղրկեն: Ո՞ւր կը հասնին, որո՞ւ: Ցայտնի չէ: Ոչ մէկ իմաստ կայ այս հապճեպ, չմտածուած գործունէութեան մէջ: Հազարաւոր սնտուկներ լեցնել, յաճախ չդասաւորուած դեղօրայքով, բանի չի ծառայեր: Հարկ է յոնք շինելու տեղ, աչք չհանել: Քիչ մը սպասել այլեւս, որպէսզի ղրկենք ԻՆՉ ՈՐ ՊԷՏՔ Է, ՈՒՐ ՈՐ ՊԷՏՔ Է, ՈՐՈ՛Ի ՈՐ ՊԷՏՔ Է, երբ այն ապահովութիւնն ըլլայ որ իրենց նպատակին պիտի հասնին: Այս ամբողջը մէկ պատճառ ունի, համադրում չկայ, ամէն մարդ իր գլխուն կը գործէ, միւսէն աւելին ընելու մարմաջէն բռնուած: Միայն Երեւան չէ որ անկազմակերպ վիճակ կայ, հո՛ս ալ նոյնն է եւ նուազ արդարանալի: Միայն տիպլիգի գործիքներու ցայտուն օրինակը կը բաւէ: Այսօր, կը պարզուի որ Խորհրդային Միութեան հիւանդանոցներուն ապահովեցինք այդ գործիքները (70 հատ ղրկուած է, հազիւ 10 հատ պէտք էր, հատը՝ 400 հազար ֆրանք է), ինչ որ թերեւս աւելորդ չէ, բայց բուն նպատակը հայ վիրաւորներն էին էին եւ ոչ

ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

ԹԵԼԵՔՍ ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԷԷՆ

ԼՈՒՐԵՐ ԱՂԷՏԻ ՎԱՅՐԵՐԷՆ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 19. –

Բազմաթիւ երկիրներէ ղրկուած ապրանքներ անընդհատ Հայաստան կը հասնին: Երկաթուղիին վերականգնումէն յետոյ կառախումբերը ուղղակի աղէտի վայրերը կը հասնին: Օրական երկու հազար վակոն կը պարպուի:

Աղէտին վայրերը օրէ օր կեանքը բնականոն կը դառնայ: Կիրովականի մխի արտադրութեան արդիւնաբերական համալիրին ջուրի մատակարարումը վերսկսած է: Բազմաթիւ խանութներ, հացատուներ կը գործեն քաղաքը: Տարբեր երկիրներէ հասած ուտեստեղէնն ու հագուստները կանոնաւոր կերպով կը բաշխուին բնակչութեան:

Երէկ 7640 հոգի հեռացուած է աղէտի վայրերէն: Անոնց կէսը ղրկուած է առողջարաններ ու հանգստեան տուներ: 4500 մանուկ՝ իրենց մայրերուն եւ ուսուցիչներու հետ այսօր ղրկուեցան Անապայի (Սեւ Ծովի ափը) հանգստեան տուները: Երկու – երեք օրէն վերականգման աշխատանքներուն մասնակցողները աղէտի վայրը կը հասնին:

Երէկ 90 հոգի հանուեցան Լենինականի փլատակներու տակէն, անոնցմէ միայն մէկը ողջ էր: Այսօրուան վացութեամբ զոհուածներու թիւը կը հասնի 23.390–ի (*): 10 օրուան ընթացքին փըրկուեցան 15.253 հոգի:

Սփիւռքահայութեան հետ
Մշակութային Կապի Կոմիտէ

նախագահ՝
ԿԱՐԷՆ ԴԱԼԼԱՔԵԱՆ

(*) «ՅԱՌԱՋ». – Ըսել կ'ուզէ անշուշտ գտնուած դիակներու թիւը:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԿԸ ՄԵԿՆԻ

ՎԵՆԵՏԻԿ. – («Յառաջ»). –

Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան առաջնորդը՝ Հ. Ներսէս Տէր – Ներսէսեան Հինգշաբթի առաւօտ Երեւան կը մեկնի, անձամբ իր վշտակցութիւնը յայտնելու եւ աղէտեալ վայրերը այցելելու համար:

Կիրակի, Դեկտեմբեր 18–ին, պատարագ եւ հոգեհանգիստ կատարուած է Ս. Ղազարու մայր տաճարին մէջ, Հայաստանի զոհերու ի յիշատակ: Պատարագած եւ քարոզած է Հայր Ներսէս: Քարոզը գրեթէ ամբողջութեամբ լոյս տեսած է Երկուշաբթի օրուան տեղւոյն Կածեթթինոյի մէջ: Արտասովոր բազմութիւն մը ներկայ եղած է պատարագին, գլխաւորաբար Իտալացիներէ բաղկացած:

Ատենին, յանուն Միաբանութեան, Հ. Ներսէս ցաւակցական հեռագիր մը ղրկած է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, ուր վշտակցութեան զգացումներու արտայայտութենէն ետք, յայտնած է թէ Միաբանութիւնը, օժանդակութեամբ Վենետիկի նահանգապետութեան պատրաստ է հիւրասիրելու իր ամարանոցը եւ Մուրատ – Ռափայէլեան վարժարանը շուրջ 100 հայ աշակերտներ, Հայաստանէն:

Message du PARLEMENT EUROPÉEN à Mgr. Kude NACACHIAN

En réponse à votre message du 12 décembre, j'ai l'honneur de vous informer que le Parlement Européen profondément bouleversé par les conséquences du tremblement de terre en Arménie, a demandé à la Commission et aux gouvernements des Etats membres de mettre immédiatement sur pied des secours et d'octroyer cette année une aide d'urgence d'un montant de 10 millions d'écus.

Au nom du Parlement Européen je vous exprime mes sentiments de profonde solidarité et de respectueuse considération.

THE LORD PLUMB
Président
du Parlement Européen

19 décembre 1988.

խորհրդային առողջապահական կազմածներու արդիականացումը: Ուրեմն, քիչ մը ուշադիր ըլլալ եւ կազմակերպուիլ, քիչ մը սպասել, լաւագոյնը՝ լաւին թըշնամին ըլլալով:

**

Երեւանի մէջ լարուածութիւնը կը մընայ եւ ինչպէս ըսինք այս մեր գլխուն եկած հսկայ աղէտը երկինքէն ինկած մանանայ է Կորբաչովի համար, որ ոչ միայն մեր ազգային ղարաբաղեան դատը կը ջանայ թաղել, բանտը նետելով անոր զինուորեալները, այլեւ անտեսապէս ալ մէջքը պիտի շտկէ շնորհիւ մեզի եղած միջազգային աննախնթաց դրամական օժանդակութեան մը: Կրնայ ըսել այլեւս՝ «Սպասիպա՝ Արմենիա»...:

Ձերբակալութեանց մասին խօսելով հեռատեսիլէն, Ներքին փոխ – նախարարը Տրուշին յայտարարած է. – «Աֆթիւիսթ ղեկավարները իրենց արժանի պատիժը պիտի գտնեն»:

Երեւանի մէջ, կ'ըսուի թէ պատժական դատաքննութիւն մը բացուած է Ղարաբաղ Կոմիտէի ձերբակալուած անդամներուն դէմ: Անոնց մեղքն է (եղեր) «ազգութեանց միջեւ թշնամանք ստեղծել» (երեւի Ղարաբաղ Կոմիտէն էր Սումգայիթի հեղինակը...) եւ սուտ լուրեր տարածել:

ANTENNE 2

ԱԼ. ԹՈՓՉԵԱՆ

Երկուշաբթի իրիկուն հաճելի անակընկալ մըն էր (թէեւ հաճելի բան մը չէ մնացած մեզի...) ծանօթ գրագէտ Ալ. Թոփչեանի երեւումը ֆրանսական հեռա-

(Շար.ը Դ. էջ)

ԽԱՉԻԿ ՍՏԱՄՊՈԼՑԵԱՆԻ ԽՕՍՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 22Ի ՆԻՍՏԻՆ

Խ. Ստամպոլցեան, ինչպէս ծանօթ է, Ա. Մանուչարեանի հետ Ղարաբաղ Կոմիտէի անդամներէն է որ երեսփոխան ընտրուեցաւ Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդին:

Նոյեմբեր 22-ի նիստին, որուն ընթացքին Ապրիլ 24 թուականը պաշտօնապէս ընդունուեցաւ Հայերու ցեղասպանութեան զոհերու ոգեկոչումի օր, խօսք առած է Խ. Ստամպոլցեան. ան հինգ տարուան ընթացքին իր հաւաքած փաստաթուղթերուն հիման վրայ արտայայտուած է առանձնաբար բնապահական սուր հարցերու եւ Ղարաբաղի մասին:

Տեսերիզէ մը առնուած ձայնագրութեան կարելիութեան սահմանին մէջ կը ներկայացնենք անոր խօսքը որ արժանացած է խանդավառ ծափահարութիւններու:

**

Յարգելի դեպուտատներ,

Մի փոքր յայտարարութիւն. ես հաւատացել եմ. երբեք չեմ թաքցրել իմ հաւատը բոլորը գիտեն: Աղանդաւոր չեմ. Հայ Առաքելական Եկեղեցու հաւատացեալ եմ: Ո՞վ ասաց հաւատը վատ է: Մի՞թէ Մեսրոպ Մաշտոցը, Անանիա Շիրակացին, Նարեկացին աւելի տգէտ էին քան՝ մենք:

Այս նախաբանէն ետք նորընտիր երեսփոխանը կ'արտայայտուի Մեծամօրի ատոմակայանը փակելու, եւ անկէ ձեռք ձգուած ջերմուժը այլ աղբիւրներով փոխարինելու մասին. ան կ'ըսէ. –

Այս մասին չկայ նախագիծ մինչեւ 2000 թուականի պլանների մէջ:

... Այդ շատ լաւ բան է, երբ այսօր ասում ենք որ նա պէտք է անմիջապէս փակուի, որովհետեւ մեր Պետութիւնը ի վերջոյ լսեց մեր ժողովրդի ձայնը եւ ճանաչեց որ ատոմակայանն իրօք վտանգաւոր է: Բայց այստեղ խնդիրն այն է որ մինչեւ 1991 սպասելն մեզ համար շատ ծանրակշիռ հարց է. ոչ ոք չի կարող կանխագուշակել թէ ատոմակայանը ե՛րբ կարող է պայթել.

Ակադեմականներու կողմից յայտարարուել է որ ատոմակայանները սովետական Միութիւնում բոլորն էլ կառուցուած են սխալ:

... Ատոմակայանն արդէն ունեցել է երկու վթար. առաջինից մնասակար ջուրերը դուրս են հոսել ու լցուել ոռոգելի ջրերի մէջ. այդ մասին շատ քիչ էր խօսուել:

... Ատոմակայանի Բ. մասը որ պիտի կառուցուէր ու մնաց Չերնոբիլի ողբերգութեան պատճառով, սովետա – թրքական պայմանագրի հետեւանք էր (1975): Այդ պայմանագրով որոշուել էր ընդլայնել ատոմակայանը: Առաջին մասն էլ որ կանգնեցնել չեն ուզում, որոշակի պատճառն այն է որ այն նախատեսուած էր Թուրքիային ելեկտրականութիւն մատակարարելու: 100 մեկավաթնոց ելեկ – տրըալարերը արդէն Լենինականէն Կարս ստուգուած են Օգոստոս ամսին:

Խ. Ստամպոլցեան ապա կ'արտայայտուի նման ատոմակայանի մը վտանգաւորութեան մասին, թուելով գիտական հրատարակութիւններու նշումները:

Ատոմակայան չի կարելի կառուցանել այնպիսի փոքր երկրներում, ինչպիսին է Ճափոնիան: Հոն, որտեղ փոքր է տարածութիւնը ատոմակայանի թափօնները տեղաւորելու համար:

Չի կարելի կառուցանել այնտեղ, որտեղ երկրաշարժային գօտի է, որտեղ կան ստորերկրեայ ջրեր, կայ օդանաւակայան, որտեղ կայ քիմիական արտադրութիւն, որտեղ մարդկային խտութիւնը շատ է: Եւ մեր ատոմակայանը օդանաւակայանից 15 քմ. հեռու է, ատոմակայանից քիմիական գործարանների միջեւ կայ 21 քմ., իսկ ստորերկրեայ ջրերը բոլորը յայտնի են: Իսկ այդ ատոմակայանի շրջապատը գոյութիւն ունին հրաբխային խառնարաններ:

Իսկ եթէ աւելացնեմ նաեւ այն բարբարոս, սարսափելի, հրէշաւոր հարցը որ հրասայլների փորձարկումները տեղի են ունենում այդտեղ, մի քանի քմ. հեռու, եւ յառաջ եկած ցնցումը խիստ պայթիւնավտանգ է: Ամէն պահ, ամէն վայրկեան այդ հրանօթի փողը մի քիչ վերեւ, մի քիչ ներքեւ կարող է պայթել եւ այդ բաւական է որ ատոմակայանը շարքից դուրս գայ: Իսկ ատոմակայանի պայթիւնը բոլորիս քաջ յայտնի է Չերնոբիլի այդ աղէտից յետոյ:

Հայաստան իր ամբողջ տարածքում ընդամէնը 30 հազար քառ. քմ. էլ չկայ: Եւ պայթիւնի պարագային Հայաստան ամբողջութեամբ կը մնայ այդ ատոմային ռատիացիայի տակ: Եւ դեռ նկատի չունենք օդային հոսանքների հարցը:

... Հոկտեմբերեանում մանկական ուռուցքների քանակը շատացել է, ոչ ոք չի խօսում անբնական ծնունդների մասին, թէ քանի երեխայ ժառանգական արատներով է ծնւում, քանիսն են մեռած ծնւում...:

Մէկ միլիոնանոց քաղաքից ատոմակայանը պէտք է հեռու լինի առնուազն 40 քիլոմեթր:

... Հիմա ուզում եմ խօսել երկրորդ հրէշի մասին որ Նաիրիտ միաւորն է:

... Կաուչուկ 1-ը փակուեց ոչ թէ որովհետեւ մենք շատ աղմուկ բարձրացրինք, այլ՝ որպէսզի ընդլայնի կաուչուկ 3-ի շինարարութիւնը:

... Հիմա այնտեղ կառուցում են նոր քլորի արտադրամաս, տարեկան 100 տոննայի արտադրութեամբ: Մենք գիտենք թէ մէկ տոննա քլորոփրէնային կաուչուկ ստանալու համար մենք օգտագործում ենք մէկ տոննա քլոր: Որոշուած է որ Հայաստանում արտադրուի տարեկան 100 հազար տոննա քլորոփրենային կաուչուկ. եւ դա ծրագրեց հանուած չէ եւ գաղտնի կերպով այդ շինարարութիւնը գնում է եւ մենք խաբուած վիճակի մէջ ենք:

... Ես շատ զարմացայ յարգելի դեպուտատներ որ երբ այս հարցերը բարձրացուեց դուք քար լռութեամբ եւ անտարբերութեամբ նայեցիք այս հարցին: Չէ՞ որ մենք կանգնած ենք կենտրոնական եղեռնի առաջ: Ո՞վ է պատասխան տալու այդ հաշմանդամներին. հիմա քանի՞ հաշմանդամի դպրոց կայ Հայաստանում:

Տակաւին չեմ խօսում այն երեխաների մասին որոնք ծնւում են ոչ նորմալ: Ողնաշարի բացուածքով են ծնւում, մեռած են ծնւում, առանց ուղեղի...:

Այսօր Հանրապետութեան վիճակն ա՛լ աւելի ծանր է: Սովետական Միութեան նման լայնածաւալ աշխարհին մէջ հարիւր ամենակեղտոտուած քաղաքներից եօթը գտնւում է այս փոքրիկ Հայաստանում, որ 30 հազար քառակուսի քիլոմեթր չկայ:

Այս տարի Կիրովականում մելամինի թէ ինչի, չեմ կարող ճիշդն ասել, արտադրամասը ասուեցաւ թէ պաշտօնապէս փակուած է. բայց մինչեւ այսօր աշխատում է ո՞ւմ համար չգիտեմ: Դա քրէական գործ է: Եթէ չկայ պատուիրատու, նրանք ո՞ւմ համար են արտադրում այդ հումքը:

Եւ մենք արդէն սովորել ենք շատ բան ծածկել ու կոծկել:

... Այս հարցը ծածկելու իրաւունք չունենք:

... Ես խնդրում եմ որոշում ընդունել որ ատոմակայանը փակուի, ոչ աւելի ուշ, քան մինչեւ Մայիսի 15-ը: Իսկ Նայիրիտը փակել անմիջապէս:

Օգտուելով այն հանգամանքից որ երեւի ես երկրորդ անգամ ելոյթ չեմ ունենալ, կ'ուզենայի մի հարցի եւս անդրադառնալ:

Մենք այսօր Սումգայիթի հարցով խօսում ենք, բայց մոռացել ենք Շուշին: Շուշին էլ նոյն եղեռնագործութիւնն է, ցեղասպանութիւն: Ես երկու անգամ այցելել եմ Ստեփանակերտ, հանդիպել եմ մարդկանց, նրանցից վերցրել եմ շուրջ հարիւր բացատրագիր, անուն – ազգանուններով, հասցէներով, որոնք վկայում են որ այդ ջարդը կազմակերպուած էր: Նրանց հետ կային մարդիկ՝ սեւազգեստ, սափրուած գլուխներով, որոնք առաջնորդում էին խաժամուժը, եւ երբ մարդիկ դիմեցին սովետական զինծառայողներին որ օգնեն, պաշտպանեն, նրանք հրաժարուել են ու ասել «հրաման չունենք»:

Դռները ջարդելով կացիններով տներն են մտել, ծեծել են, անարգել են. եւ երբ նրանք փորձել են ձայն բարձրացնել, կամ երբ մէկը շատ ծանր է վիրաւորուել, ասել են. «մի՛ սպանէք, մենք սպանելու հրաման չունենք»: Այսինքն Սումգայիթում նրանք սպանելու հրաման էին ստացել...:

Երբ յաջորդ օրը զինուորականները գնացել են Շուշեցիները այդտեղից բերելու, Ադրբեջանցիները քարերով յարձակուել էին: Ի՞նչպէս հասկանալ սովետական բանակի այս դիրքը:

Այդ բանակը մտել է Ստեփանակերտ որպէսզի ջարդի Ղարաբաղցու անկախութեան ոգին: Բայց թող լաւ իմանան, աննկուն է Ղարաբաղցին: Նա իր ոգին երբեք չի կորցնի: Ես պահանջում եմ այս յայտարարել անպայման մի միայն ցեղասպանութիւն: Դատավարութիւնը պէտք է կատարուի բոլորը միասին, մի անգամից իբրեւ խմբակային կազմակերպուած ջարդ: Ես չեմ պահանջում որ այդ հասարակ ոճրագործներին գնդակահարութեան դատապարտեն: Դա պարզապէս սխալ է: Գնդակահարութեան պիտի դատապարտեն կազմակերպիչները:

Եւ հարցերից մէկն էլ այն է որ մենք լռել ենք Նախիջեւանի համար: Նախիջեւանը, նա ահաւոր մի եղեռն է. մեր աչքի առջեւ, այնտեղ 60 տոկոս հայ ազգաբնակչութիւնը տեղահանուել է: Բռնի դուրս է հանուել: Մեզ ոչ մի փաստաթուղթ պէտք չի: Որքան էլ ժամանակ անցնի, պէտք է արդարութեամբ այդ հողը վերադարձուի: Նախիջեւանը բաց ենք թողել սկզբից: Նախիջեւանը եւ Ղարաբաղը կողք – կողքի պէտք է դրուի: Նախիջեւանի վիճակն աւելի ծանր է. Նախիջեւանցին այսօր թափառում է աշխարհի բոլոր ծայրերում:

Փաստօրէն ասուածն այն է որ այսօր սովետական կառավարութիւնը իր դիր – քորոշումով, իր բռնած այդ հայատեաց քաղաքականութեամբ հրահրում է սովետական մնացեալ ժողովուրդներին հայերի դէմ:

Բոլոր ժողովուրդների մէջ կան մտաւորականներ, հասկացողներ եւ ժողո – վուրդները բոլորը այսօր ի շահ կանգնած են հայ ժողովուրդի պաշտպանութեան. Միայն կառավարութիւնն է որ փորձել է սեպ խրել մեր միջեւ:

Մենք որ հասել ենք ԻԱ. դարի շեմին, շատ ժողովուրդներ կորցրեցին իրենց պատմական գոյութիւնը: Այսօր մենք չպիտի թոյլ տանք որ այս ԻԱ. դարու մուտքին մեր լռութեան, մեր համրութեան պատճառով կործանուենք: Ես կոչ եմ անում. բոլորս լինենք արդարադատ, յանուն մեր երեխաների, յանուն արդարութեան եւ այս հարցին տանք քաղաքական գնահատական, որ կը նշանակի Ղարաբաղը միացնել Հայաստանի: Ղարաբաղի այն հատուածը, որը մենք յանձնեցինք 1923-ի գարշելի որոշումով: Ա՛յդ ծաւալով:

ԳՐՈՂ ՄԸ ԵՒ ԻՐ ԳՈՐԾԸ

Օտարալեզու հայ գրողները մերօրեայ սովորական երեւոյթ մըն են աշխարհի ամէն կողմ: Ատենին բաւական մելան հոսած է, խնդրական դարձնելով այս երեւոյթին «հայկականութիւնը», այսինքն՝ այս գրողները հայ գրականութեան մաս կը կազմե՞ն, թէ ոչ: Ապարդիւն վէճ մը կը թուի ըլլալ այդ, որ բառ չութեան ոչինչ կը փոխէ հարցի իրականութենէն:

Անգլիախօս հայ գրողներու շարքին, մասնաւոր ժողովրդականութիւն կը վայելէ գանատաբնակ Արա Պալեօզեանը, որ 10–12 տարիներու ընթացքին քանակի թէ որակի առումով ուշագրաւ վաստակ մը դիզած է: Կ'արժէ անդրադարձ մը կատարել իր մասին, տրուած ըլլալով որ հաւանաբար միակ հայ արհեստավարժ գրողն է Սփիւռքի մէջ:

Արա Պալեօզեան ծնած է Աթէնք, 1936-ին: Իր ուսումը ստացած է Վենետիկի Մուրատ – Ռափայէլեան վարժարանը, ապա տնտեսագիտութիւն եւ քաղաքագիտութիւն ուսանած է Վենետիկի համալսարանը: 1955-ին մեկնած է Գանատա, հաստատուելով Օնթարիօ նահանգի Քիչընըր քաղաքը՝ հայերէ զուրկ վայր մը (բացառելով քանի մը «հայ ծագումով» ընտանիքներ): Զգենք որ իր գիրքերէն մէկուն նախաբանը պատմէ շարունակութիւնը. –

«Երբ շուրջ քսանըհինգ տարի առաջ Գանատա եկայ, շարք մը ամերիկահայ խմբագիրներու գրեցի՝ աշխատակցութիւնս առաջարկելով: Ոչ ոք հետաքրքրուեցաւ: Ոչ ոք պատասխանեց անգամ: Այն ատեն է, երբ որոշեցի գրել անգլերէնով: Ցաւալի որոշում մըն էր: Կը նշանակէր բազում տարիներու ծանր աշխատանք եւ ամբողջական մթութիւն: Ցաւալի նաեւ, որովհետեւ լքել իր մայրենին գրողի մը համար կը նշանակէ լքել անփոխարինելի միջոց մը, առանձնայատուկ ժառանգութիւն մը եւ ստեղծագործական ուժի ու հրճուանքի իր միակ աղբիւրը»:

Արդարանալի՞, թէ անհիմն որոշում: Պալեօզեանի շատ մը էջերը կ'անդրադառնան այս հարցին: Հայ գրողը, հայերէնը, հայ գրականութեան ապագան Սփիւռքի մէջ, եւլն. այն նիւթերէն իւրաքանչիւրը բաց տոմար մըն է, ուր ան կ'արձանագրէ իր խորհրդածութիւնները, բողոքները, դիտողութիւնները:

«Քսան տարի խլեց ինձմէ լեզուական պատնէշի շրջանցումը»: *Անապատի այս անցքէն ետք, երբ արդէն սկսած էր զբաղիլ գրական ստեղծագործութեամբ, Մեծ Եղեռնի 60ամեակի առիթով Պալեօզեան գրեց հանրամատչելի աշխատութիւն մը՝ «Հայերը» խորագրով* (1975):

Գիրքը մեծ յաջողութիւն ունեցաւ եւ այդպէս փաստօրէն սկսաւ զարմանալիօրէն բեղուն վաստակ մը, զոր կրնանք վերածել զանազան բաժանումներու:

1975-ին լոյս տեսած «Հայերը» վերամըշակուած հրատարակութեան արժանացաւ 1980-ին (վերատպուած՝ 1985-ին): Պեսթ-սելըրի վերածուած, 10.000-ի չափ օրինակ վաճառուած այս գիրքը 200 էջի վրայ Հայոց պատմութեան եւ մշակոյթի շատ մատչելի ներածութիւն մըն է, ուր հեղինակը կը փորձէ ապացուցանել, որ 1915-ի ցեղասպանութենէն զատ Հայերը արժանի են ճանչցուելու այլ պատճառներով: Հարուստ մատենագրական ուղեցոյց մը կը դիւրացնէ ընթերցողին աշխատանքը:

«Հայաստանը՝ դիտուած» (1980) Հայաստանի եւ Հայերու վերաբերող ուղեգրութիւններու ժողովածու մըն է՝ Պալեօզեանի խմբագրութեամբ ու ծանօթագրութեամբ, ուր կը տողանցեն Պուշկին, Սարոյեան, Ներուտա, Սիմոնն տը Պօվուար, Նան Գաւլը, Օսիփ Մանտելշթամ, Իլիա Էհրենպուրկ, եւ այլք: Ուշագրաւ գրքոյկ մըն է «Հայկական Ցեղասպանութիւնը եւ Արեւմուտքը» (1984, Բ. տպագ. 1986), ուր կը վերլուծուի արեւմտեան պատմարաններու կեցուածքը Մեծ Եղեռնի հանդէպ:

Պալեօզեան կ'աշխատակցի Հիւս. Ամերիկայի գրեթէ ամբողջ հայկական անգլիատառ մամուլին՝ ամէն հոսանքէ, ըստորագրելով խոհագրութիւններ (էսէ), թարգմանութիւններ, գրախօսականներ, եւայլն: Կ'աշխատակցի նաեւ օտար մամուլին:

Իր խոհագրութիւնները լայն ժողովրդականութիւն ապահոված են իրեն: Անոնք կը ցուցաբերեն իմացական լայն պաշար մը եւ կը յատկանշուին իրենց բանավիճային բնոյթով: Վարպետ գրիչով գրուած են եւ ընթերցողը, նոյնիսկ եթէ շատ անգամ չբաժնէ արտայայտուած տեսակէտները, չի կրնար անտարբեր մնալ: Այս գծով իր ամէնէն կարեւոր գիրքերն են «Մասնատուած երազներ՝ Հայերը Սփիւռքի մէջ» (1987) եւ «Ցոյն բառը նաստեղծուհին» (1988), որ առանձին գրքոյկներով լոյս տեսած գրութիւններու հատընտիր մըն է:

Պալեօզեան ունի նաեւ բանաստեղծական, արձակ եւ թատերական գործեր: Իր արձակին մէջ մեծ չափով առկայ են ինքնակենսագրական գիծեր (օրինակ՝ «Ահաւոր Լռութիւնը», 1982):

Գանատահայ գրողը շատ կարեւոր աշխատանք մը կատարած է թարգմանական մարզին մէջ: Ցարդ առանձին հատորով լոյս ընծայած է Կոստան Զարեանի «Անցորդը եւ իր ճամբան» (1981), «Բանկօօպը եւ մամութի ոսկորները» (1982), «Կղզին եւ մի մարդ» (1983), Զապէլ Եսայեանի «Սիլիհտարի պարտէզները» (1982), Գրիգոր Զօհրապի հատընտիր մը (1984), Բիւզանդ Կռանեանի «Երկիրս, ժողովուրդս» (1978) եւ «Ընտիր քերթուածներ» (1982): Տասնեակ մը թարգմա-

– ԴԱՂՈՒԹԷ ԴԱՂՈՒԹ –

ԼՈՍ – ԱՆՃԸԼԸՍԻ Եու – Սի – Էլ – Էյ համալսարանին հարիւր հազար տոլարնոց հիմնադրամ մը նուիրած են Պօղ եւ Նորա Մովէլ. այս հիմնադրամին հասոյթը պիտի յատկացուի հայ ժողովուրդի պատմութեան մէջ մասնագիտացող յետ – աւարտական ուսանողներու: Նուիրատուները յայտնած են որ կը յուսան իրենց օրինակով խրախուսել ուրիշներ եւս, որպէսզի Եու – Սի – Էլ – Էյ-ի հայագիտական ճիւղին ուսանողները ունենան նիւթական եւ բարոյական աջակցութիւն:

ՊՈՒՐԿԱԶԻ (Պուլկարիա) «Երեւան» կազմակերպութեան սրահին մէջ Նոյեմբեր 20-ին Ատրինէ Զաքարեան բանախօսած է Յ. Պարոնեանի ծննդեան 145-ամեակի հանդիսութեան: Ան շեշտած է Պարոնեանի գործին չհինցող արդիականութիւնը: Գեղարուեստական բաժնին մասնակցած են Անուշ Ստեփանեան, Ծաղիկ Պետրոսեան եւ Սոնա Զատիկեան ներկայացնելով տեսարան մը Յ. Պարոնեանի գործէն: Ներկաներու մեծ թիւով բազմութիւն մը հետեւած է հանդիսութեան:

ՊՈՒԷՆՈՍ – ԱՅՐԷՍԻ Հ. Բ. Ը. Միութեան կեդրոնին մէջ, Հայաստանէն ժամանած Պատմութեան եւ Մշակոյթի յուշարձաններու պահպանութեան վարչութեան նախագահ՝ Տոքթ. Լ. Բարսեղեան, Նոյեմբեր 28-ին, մամուլի ասուլիս մը տուած է: Լ. Բարսեղեանի այցելութեան նպատակը եղած է գաղութին պատմութիւնը պրպտել ու Հ. Բ. Ը. Միութեան Ալեք Մանուկեան կեդրոնին մէջ թանգարան մը հիմնել: Ան իր խօսքին մէջ շեշտած է նման թանգարանի մը անհրաժեշտութեան վրայ: Հուսկ՝ պատմաբանը պատասխանած է հարցումներուն:

ՊՈՒԷՆՈՍ – ԱՅՐԷՍԻ Արժանթինահայ Մշակութային Միութեան հաւաքատեղին մէջ,, Նոյեմբեր 21, տեղի ունեցած է հանդիպում մը Սփիւռքահայութեան հետ մշակութային կապի Կոմիտէի Ա. տեղակալ՝ Ս. Պաղտասարեանի հետ, որ հանդէս եկած է դասախօսութեամբ՝ Սփիւռք – Հայրենիք կապերու եւ արցախեան հարցին շուրջ: Յաջորդ օրը, Նոյեմբեր 22-ին, Սփիւռքի Կոմիտէի փոխ – նախագահը մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին պատասխանած է լրագրողներու բազմաթիւ հարցումներուն:

ԻՐԱՆԻ Գորգանի եւ շրջաններու Հայ Տիկնանց Յանձնախումբը կազմակերպած է հին եւ նոր ձեռագործներու ցուցահանդէս, որ տեղի ունեցած է Հոկտեմբեր 28-ին, շրջանին Գոլեստան գիւղը: Թեհրանի Հայ Կին, Անահիտ, Արմենուհի եւ Սիս միութիւններուն ալ մասնակցութիւնը բերած այս ցուցահանդէսէն առաջ Ղորուղի Ս. Աստուածածին մատուռի շրջափակին մէջ հարիսայի հիւրասիրութիւն կատարուած է: Այցելուները, ցուցահանդէսէն յետոյ, մասնակցած են շրջանի հայութեան կեդրոնը տեղի ունեցած ընթրիքին:

ԼՈՍ – ԱՆՃԸԼԸՍԻ «Տը Ռէճիսթըր» պանդոկին մէջ, Նոյեմբեր 19, Պոլսահայ Միութիւնը պարահանդէսով մը տօնած է իր հիմնադրութեան 12-րդ տարեդարձը: Միութեան ատենապետ Գ. Սուրի խօսած է այն նպաստին մասին, որ կը բաշխուի հայ ուսանողներու եւ ազգային վարժարաններ յաճախող աշակերտներու (թիւով 22): Ան յայտնած է նաեւ, թէ միութեան կեդրոնատեղի մը բանալու աշխատանք կը տարուի: Երեկոյթին ընթացքին կարդացուած է նահանգապետ՝ Ճորճ Տէօքմէճեանի շնորհաւորագիրը, որմէ ետք Լոս – Անճըլըս գտնուող Պոլսոյ «Մարմարա» օրաթերթի խմբագրապետ՝ Ռոպէր Հատտէճեան շնորհաւորական խօսքեր արտասանած է: Պարահանդէսէն առաջ կրթաթոշակի յանձնախումբի ատենապետը ուսանողներուն յանձնած է իրենց կրթանպաստի չէքերը:

նական հատորներ հրատարակիչի կը սպասեն:

Լուրջ դրախօսներ գովասանքով արտայայտուած են իր թարգմանական արուեստին մասին. զոյգ լեզուներուն տիրապետելով, բնագրի թարգմանութենէն անդին զայն կը վերստեղծէ «հիւրընկալ» լեզուով, առանց զոհելու տառը եւ իմաստը, ինչ որ –դժբախտաբար– յաճախ կը պատահի հայ գրողներու անգլերէն թարգմանութիւններու մէջ: Արդար է ընդգծել, որ Պալեօզեան կարեւոր աշխատանք տարած է Կ. Զարեանի կեանքի ու գործի ծանօթացման համար:

«Ինչքինչս կը ճկատեմ մարդ մը որ կը փորձէ հասկնալ իրականութիւնը եւ իմաստաւորել էապէս անիմաստ աշխարհ մը»: Իմաստաւորման իր աշխատանքին մէջ, Պալեօզեան կը գտնուի իր ուժերու լիութեան մէջ: Իր բեղուն գրիչը տակ է դեռ շատ աւելին տալու:

Վ. ՄԱՏԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԽՄԲ. – Մեր ապրած եղերական այժմէականութիւնը պատճառ եղաւ, պարզ է, որ հեռատիպի ոչ ստիպողական նիւթերու հրատարակութիւնը յետաձգուի: Անոնցմէ մէկն է այս հարցազրոյցը. –

ՄԵՐ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՒՆԸ

– Հարցազրոյց Հայաստանի Մշակոյթի փոնտի փոխ – նախագահ՝ Ժ. Յակոբեանի հետ. –

Հ. – Գրեթէ մէկուկէս տարիէ ի վեր կը գործէ Հայաստանի մշակոյթի փոնտը. հաւանաբար ասիկա բաւարար ժամանակ է ամփոփելու համար առաջին արդիւնքները:

Պ. – Այո, միայն առաջին, քանի որ համոզուած եմ որ փոնտի գործունէութեան գլխաւոր արդիւնքները դեռ մեր առջեւն են: Հիմնական ուշադրութիւնը պիտի սեւեռի մշակոյթին ու երիտասարդութեան, բնապահութեան, հայ ժողովուրդի մշակութային ու պատմական ժառանգութեան, Հայաստանէն դուրս ապրող Հայերու հետ կապին վրայ: Շրջաններու մէջ 18 մասնաճիւղեր ստեղծուած են այս մարզերը լաւագոյնս ընդգրկելու համար: Իսկ մինչեւ յաջորդ տարուան աւարտը մասնաճիւղեր կը բացուին երկրին բոլոր քաղաքներուն ու շրջաններուն մէջ:

Մինչեւ հիմա եղածներէն կ'ուզէի նշել բարեգործական համերգներու շարքը, եւ հանրապետական գեղարուեստական ցուցահանդէսը որ աճուրդով աւարտեցաւ: Աճուրդի դրուած էին Մ. Սարեանի «Դիլիջանի շրջակայքում», Բ. Վարդանեանի «Բնանկար»ը, Գ. Խանջեանի «Գիշեր»ը եւ Յ. Յակոբեանի «Հոփսիմէ»ն: Վերջին երկուքը իրենց ստացած գումարը ամբողջութեամբ փոխանցեցին մշակոյթի փոնտին. այսպէսով, ցուցահանդէսին տոմսերու վաճառքէն եւ աճուրդէն գոյացաւ 10 հազար ռուբլի:

Հ. – Եթէ ասոր աւելցնենք նաեւ բարեգործական համերգներու հասոյթը, անհատներու եւ կազմակերպութիւններու նուէրները, բաւական կարեւոր գումար մը կը գոյանայ. ի՞նչպէս կը ծախսուի այդ դրամը:

Պ. – Գլխաւորաբար վերակառուցումի աշխատանքներու կը յատկացուի: Ծաղկաձորի մէջ կը գտնուի Կեչառիսի միջնադարեան տաճարը որուն գլխաւոր եկեղեցին օժտուած է բացառիկ լսականութեամբ (Աքուսթիք): Մտադիր ենք զայն համերգասրահի վերածելու եւ հոն երաժշտական փառատօն կազմակերպելու:

Մենք հայկական գաղթօճախներու մէջ եւս – Ղրիմ, Արեւմտեան Ուկրանիա, Լենինկրատ, Մոսկուա – մշակոյթի բազմաթիւ յուշարձաններ ունինք: Ամէնէն նշանակալիներէն մէկը Լենինկրատի Ս. Հեղինէ Եկեղեցին է: Լենինկրատի մասնաճիւղին հետ ճարտարապետական ու պատմական այդ յուշարձանը վերանորոգելու ծրագիր պատրաստած ենք: Ապագային հոն կը բացուի ռուս – հայ բարեկամութեան թանգարան մը:

Կ'ամրապնդուին մեր կապերը նաեւ Ուկրանիայի մշակոյթի փոնտին Լվովի բաժնին հետ. հին հայկական աւանդութիւնները պահպանած այդ քաղաքին եւ շրջակայ գիւղերու մէջ շատ են հայ պատմութեան, արուեստի, ճարտարապետական յուշարձաններ: Զանոնք նորոգելու եւ պահպանելու հոգը յանձն առած է տեղական «Աղբիւր» կամաւոր ընկերութիւնը: Մենք մտադիր ենք աջակցիլ անոնց ու յատկապէս նիւթական օգնութիւն ցոյց տալ:

Մոսկուայի հայկական գերեզմանատան մէջ շատ լքուած շիրիմներ կան. որոշած ենք զանոնք յարդարել, փոխել խարխուլ յուշարձաններն ու տապանաքարերը:

Ուրախ ենք որ մեր աշխատանքին մասնակցութիւն կը բերեն նաեւ սփիւռքահայերը. օրինակ, Արցախի յուշարձաններուն վերակառուցումին համար նիւթական միջոցներ հայթայթելու համար արդէն քանի մը համերգ կազմակերպած ենք: Մեզի օգնող սփիւռքահայ գործիչներ եղան Կարլէկ Պասմաճեանը, Արմէն Մութաֆկանը (Ֆրանսա), Անդրանիկ Շահինեան (Միացեալ – Նահանգներ), Անահիտ Սարուխանեան (Եգիպտոս), Երանուհի Կեթինկ – Հայրապետեան (Գերմանիա) եւ շատ ուրիշներ: Անոնց նուէրները արդէն իրենց տեղը գտած են Մատենադարանի, պետական պատկերասրահի եւ միւս թանգարաններու սրահներուն մէջ:

Հ. – Ուրիշ ի՞նչ ծրագիրներ ունի մշակութային փոնտը:

Պ. – Արդէն բացայայտնեցի մեր յետագայ աշխատանքին որոշ կողմերը. ծրագրուած են նաեւ երեկոյթներ. շուտով Վիլնիւսի մէջ կը բացուի «Հայաստանը՝ երիտասարդութեան աչքերով» լուսանկարչական ցուցահանդէսը: Ասիկա շրջուն ցուցադրութիւն մըն է որ պիտի ներկայացուի բոլոր հանրապետութիւններուն մէջ, առիթ տալով որ տարբեր ազգի մարդիկ կարենան աւելի շատ բան գիտնալ Հայաստանի, անոր պատմութեան, մշակոյթին մասին:

Այսպէս, մեր աշխատանքը հետզհետէ աւելի հետաքրքրական կը դառնայ ու աւելի ժողովրդական բնոյթ կը ստանայ: Հայաստանի մշակոյթի փոնտը աստիճանաբար կը գտնէ իր դէմքը:

ԱՐՓԻԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Սաթենիկ տժգունեցաւ եւ տարօրինակ ցուրտ մը զգաց: Յանկարծ անդրադարձաւ իր կացութեան դժբախտութեան: Խառնայոյղ կերպով մը մտքին ներկայացան մանրամասնութիւններ, որ իրեն սրտնեղութիւն պատճառեր էին եւ որոնք այժմ կը ստանային իրենց ամբողջական արժէքը: Ի՞նչ էր այդ արգելքը, որ միշտ իր ոգւոյն առաջ կուտար իր քայլերը խանգարելով. ուրեմն բանը այնտեղ էր հասեր որ այդ արգելքը աւելի կարեւոր բան էր քան իրեն պատճառելիք վիշտը:

Իր ամբողջական, բոլորանուէր զգացումին մէջ յանկարծակի վիրաւորուած, Սաթենիկ անձնատուր եղաւ իր վշտին եւ թիկնաթոռին մէջ ընկղմած, հեծկլտալով լացաւ մանկան պէս. իր սեփական հեծեծանքը լսելով կարծես կը տեսնէր իր դժբախտութեան կերպարանքը եւ գերմարդկային ջանքեր կ'ընէր խաղաղելու, որպէս, զի կարենայ պաղարիւնով դատել կացութիւնը եւ եզրակացութեան մը հասնիլ:

Հազիւ թէ հանդարտած էր, Գարեգին եկաւ. անիկա, տեսնելով Սաթենիկի կարմրած աչքերը, այնքան անկեղծ եւ խոր տխրութիւնով մը լեցուեցաւ որ այլեւս երկուքն ալ կը ճգնէին զիրար մխիթարել. տենդագին համբոյրներէն հատկըտեալ ձայնով Գարեգին կ'ըսէր.

– Սաթի՛կ ջան, ինչպէ՞ս կարող ես ինձ այսպէս խոր վիշտ պատճառել. արցունք թափել այդքան յիմար բանի համար: Ես չտապեցի քեզ մօտ գալու հենց որ նա մեկնեց, որպէսզի կորսուած ժամանակը յետ կորզեմ նրանից …

– Ես չգիտեմ, ինչի՞ եւ որո՞ւ մասին խօսում ես, Գարեգին, ես ուզում եմ անկեղծ լինել եւ քեզ ասել որ սարսափելի կասկած մտաւ իմ մէջ:

– Ի՞նչ կասկած, սիրելիս:

– Թէ նա որ արգելք եղաւ մեզ այս առաւօտ, նա միայն այս առաւօտ չէ որ արգելք պիտի լինի …

– Աւելի լաւ է պարզ խօսիլ, Սաթի՛կ ջան, ես ուզում եմ քեզ հետ լինել անկեղծ ու անվերապահ. դու այդպէսով կը գիտնաս ամէն բան ու դու ինքդ կը դատես:

Սաթենիկ Գարեգինի կողքին նստած չփոթ վրդովմունքով կը լսէր.

– Ժամը 10-ի կէսն էր, գիտէի որ տասնից առաջ պիտի գաս ինձ մօտ եւ ես արդէն ուրախ էի եւ անհամբեր: Յանկարծ հեռախօսի զանգը. Նաթալյա Վասիլեւնա յայտնում է որ հեռագիր է ստացեր Ռոստովից, իր փաստաբանից եւ ինձ մօտ է գալու խորհրդակցելու համար: – Ժամը քանիսի՞ն կը գաս, հարցրի: – Տասնի միջոցները, շուտով կը հագուեմ եւ կուգամ: Փորձեցի հեռացնել այդ անախորժ արգելքը մեր ճամբից: – Նաթալյա Վասիլեւնա, ասացի, ի՞նչ հարկ շտապելու, ճաշի միջոցին կը խօսենք: – Ո՛չ, չէ կարելի, դու խօմ գիտես թէ հիւրեր ունենք ճաշի:

– Այսուամենայնիւ չէ կարելի, գործ ունեմ … ժամադրութիւն ունեմ:

– Ես կը գամ, պատասխանեց, եւ կը կենամ քո սպասման սրահի մէջ, եթէ չես կարող ընդունիլ քո կինը, ծառայի միջոցով կը հաղորդես. եւ ես կը տեսնեմ թէ մինչեւ ո՞ւր կարող ես հասցնել խայտառակութիւնը: Ուզեցի պատասխանել, բայց յարաբերութիւնը խզեց:

– Արդ, ասա ինձ խնդրում եմ, ի՞նչ կարող էի անել, թոյլ տալ որ իրար հանդիպիք այնտեղ քաղդոռում, թէ՞ ծառայի միջոցով նրան արտաքսել…

Գլուխը հակած ուսին վրայ Սաթենիկ կը լսէր տխրութեամբ եւ սիրտը տաժանելիօրէն կը պատրաստուէր տառապանքին: Պահ մը լուռ մնաց եւ գերագոյն մխիթարութիւն մը գտնելու յոյսով հարցուց.

– Այդ բոլորը, Գարեգին, անխուսափելի է. բանը նրանում չէր որ այսօր արգելք ունեցար. խնդիրը այն է թէ ինչպէ՞ս դուրս պիտի գանք այս կնճռոտ վիճակից:

– Ահա բուն խնդիրը, Սաթի՛կ ջան … ի՞նչպէս դուրս պիտի գանք այս կնճռոտ վիճակից … ես քեզ խոստովանում եմ որ սկզբից չէի կարծում երբեք թէ այսքան դժուար կը լինի որոշում կայացնել եւ գործադրել: Սաթի՛կ ջան, կըրկնեց խանդով եւ իր այլայլած դէմքը դարձուց անոր, Սաթի՛կ ջան, խնդրում եմ քեզանից, լինել մեծահոգի եւ սպասել:

– Եւ եթէ չկարենամ սպասել … եթէ ինձ համար նոյնքան անհնարին դառնայ հանդուրժել…

Գարեգին դէմքը ծածկեց երկու ձեռքերուն մէջ եւ արմուկները սեղանին կռթնցուցած մնաց պահ մը: Իր կիսադէմքը այնքան տանջալի արտայայտութիւն ունէր որ Սաթենիկ գութով յուզուած մօտեցաւ անոր եւ ձեռքը դրաւ ուսին:

(Շար. 62)

(Շար. Ա. էջէն)

տեսիլլի Բ. կայանէն: Երեւան կատարուած կարճ հարցազրոյց մըն էր, ուր կըրաւորական մտաւորականութեան մը մասին խօսած ատեն, Թղթակիցը կը ներկայացնէր քաջ գրագէտ մը, որ չի վարանիր ճշմարտութիւնները ըսելէ: Արդարեւ, Ալեքսանդր Թոփչեան սատիֆ որակեց Ազերիները, որոնք չըՆորհաւորական տողեր գրած էին Հայաստան գացող կառախումբին վրայ եւ յայտնեց թէ տխալոկի համար, առաջին քայլը Ազըրպէջանցիք պէտք է ընէին ցաւակցելով:

Երեքշաբթի առտու կրցանք խօսիլ Թոփչեանի հետ, որ դոհ մնաց մեր տըւած լուրէն (հեռատեսիլի): Ըսաւ թէ անհըրաժեշտ է՝ խոհեմութիւն, միասնականութիւն, ու չեշտեց թէ շատ օգնութիւն կ'երթայ, բայց պէտք է շատ ուշադիր ըլլալ, ղրկել որքան կարելի է բուն հասցէներուն Լենինական, Կիրովական եւլն.: Ջենք կարծեր որ շատ կարելի ըլլայ, բայց հո՛ն, Երեւան, մեկնողներ կան, քիչ մը հակելու համար...:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՔԱՆԸԼ – ՍԻՒՐ – ՄԷՌԻ մէջ, ցեղապաշտ ոճրափորձ մը գործուած է առջի օր, գաղթող աշխատաւորներու Սոնաքոթրա տան մէջ: Մէկ մեռեալ եւ 12 վիրաւոր կար: Զանազան ցոյցեր կազմակերպուած են որպէս բողոք: Միթերան դատապարտած է ոճրափորձին հեղինակներուն վատութիւնը:

ՓԱՊՈՒՂԻԻ 170 բանուորներու գործադուլը երթալով վերջ կը գտնէ, բայց դեռ չորս նոյն գիծերը (Երեքշաբթի 1 – 2 ուրիշներ ալ) չէին բաներ: Ծանօթ է որ գործադուլ ընողները կ'ապահովեն կառախումբերու լաւ վիճակի պահպանումը: Ռոքար, առջի օր, Նախատեսեց հանրային նուազագոյն սպասարկութեան մը հաստատումը օրինագիծով, բայց սենտիքաներն ու կուսակցութիւնները թեբահաւատ են սկզբունքին գործադրութեան նկատմամբ:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ Արտաքին նախարարը՝ Շեվարնածէ Թոքիօ հասաւ: Երկու երկիրները կ'ուզեն բազմացնել իրենց չփումները:

ՄԱՐՍԷՅԼԻ մէջ, Թղթատարի եւ հանրակառքերու գործադուլը կը շարունակւի: Երկու ամիս է որ նամակ ու թերթ ոչ կը մեկնին, ոչ կը հասնին:

ՏԽՐՈՒՆԻ

ՍԻՐԱՆ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Ցաւով իմացանք որ դժբախտ պայմաններու մէջ, Սէն – Ռաֆայէլ, իր մահկանացուն կնքած է Սիրան Փափազեան, Ուրբաթ, Դեկտեմբեր 16–ին, շուրջ 85 տարեկանին:

Երբեմնի Ֆլորիա ճաշարանի տիրոջ՝ Գիսակ Փափազեանի այրին, 30ական թըւականներուն, իր ամուսնոյն կողքին Փարիզի հայ մտաւորականութեան հանդիպման վայրի մը վերածած էին ռիւ Մոսիէօ Լը Փրէնսի ճաշարանը, որու վերի յարկն ալ տեղի կ'ունենային հերթական ժողովներ թէ դասախօսութիւններ: Հոն էին Թէքէեան, Շահնուր, Նարդունի, Շուշանեան, Տ. Միսաքեան եւլն. եւլն.:

Յետագային Սիրան Փափազեան միշտ իր ամուսնոյն կողքին, ապահովեց Մոնմօնրանսիի հանգստեան տան մատակարարութիւնը, ապա Գիսակի մահէն ետք, փոխադրուեցաւ Սէն – Ռաֆայէլի Հոմը, ուր երկար տարիներ անձնուիրութեամբ վարեց տնօրէնութիւնը: Այդ շրջանին, հին բարեկամութիւնը պատճառ եղաւ նաեւ որ մասնաւոր հոգածութիւն եւ գուրգուրանք ցոյց տայ Շահան Շահնուրի հանդէպ, մինչեւ վերջը: Աւելի քան տասը տարի է որ քաշուած էր աշխատանքէ եւ կ'ապրէր Ֆրէժիւս, զբաղելով իր թոռներով, աղջկան կանխահաս մահէն ետք: Վերջին շրջանի առանձնութիւնը եւ տարիներու բեռը ճակատագրական դեր խաղացած են:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Չորեքշաբթի, Դեկ. 21, ժամը 14.30–ին, Սէն – Ռաֆայէլի Հոմի Ս. Յովհաննէս մատրան մէջ, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի տեղւոյն գերեզմանատունը:

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ԽՕԶԱԼ ՆՈՐ ԱԿՆՈՑՈ՞Վ ԿԸ ԴԻՏԷ ՀԱՅԿ. ՀԱՐՑԸ

Թուրքիոյ վարչապետը Միացեալ – Նահանգներ այցելութեան ընթացքին լրագրողներու հետ տեսակցելով խօսած է նաեւ Հայերու ցեղասպանութեան բանաձեւին մասին: Ան գանգատած է որ այս նիւթը յաճախ որպէս սպառնալիք մը կը ներկայացուի իրեն: Միշտ առոր սպառնալիքին մէջն են ու ժամանակ կը կորսընցընեն անոր հետ զբաղելով: «Հարցին այս երեսը պէտք է նկատի ունենալ, կ'ըսէ ան ու կ'աւելցնէ. – վերջապէս անգամ մը պէտք է վճռել, մարդ կ'որոշէ ու վերջ»:

Լրագրողներ երկու ուղղութեամբ կը մեկնաբանեն Խօզալի այս արտայայտութիւնը: Ան կ'ուզէ Թուրքիոյ եւ Միացեալ-Նահանգներու փոխադարձ յարաբերութիւններու դաշտէն միանգամընդմիշտ վանել այս կնճիռը: Ու ատիկա ընելու համար պիտի յօժարի այդ բանաձեւին վաւերացումին: Սակայն հոս, հարցը այնքան ալ պարզ չէ, «պիտի տեսնենք, թէ կրնա՞նք բաներ մը ընել. պէտք է մանրամասն քննենք» կ'ըսէ ան: Իր խօսքերուն երկրորդ մէկ մեկնաբանութիւնն ալ այն է որ Խօզալ Հայերու ցեղասպանութեան սպառնալիքին ի վերջոյ պիտի հակադրէ Թուրքիոյ ամերիկեան կայաններուն պարագան: Սակայն թուրք մամուլը («Միլլիյէթ», Դեկտեմբեր 17) շատ հաւանական չի նկատեր այս կէտը, քանի որ Թուրքիոյ կառավարութիւնը մինչ մէկ կողմէն կարօտ է Միացեալ – Նահանգներու օժանդակութեան, թէ՛ Եւրոպայի հասարակապետութեան մաս կազմելու, եւ թէ օտար դրամատուներէ վարկ կարենալ ստանալու համար, միւս կողմէն ի՞նչ համարձակութեամբ նիւթ կրնայ դարձնել ամերիկեան կայանները:

Առաջին ձեւի մեկնաբանութիւնը կը թուի աւելի համոզիչ ըլլալ, քանի որ նոյն թուականի «Հիւրրիյէթ» օրաթերթն ալ «Եղարձ մեր հայկական քաղաքականութեան մէջ» կը խորագրէ լուրը, ի միջի այլոց գրելով. – «Խօզալ ակնարկելով որ «ցեղասպանութեան» բանաձեւը Քոնկրէսէն վաւերացնելով հարցը կը փակուի, փորձեց հասկցնել թէ պէտք է աւանդական գիծէն տարբեր մօտեցման մը ունենալ»:

Նոյն օրաթերթին նոյն թիւին խմբագրականն ալ խորագրուած է՝ «Տալ ու փրկուի՞լ». հոն եւս վերոյիշեալ ձեւով մեկնաբանուելէ ետք Խօզալի արտայայտութիւնը, կը շարունէն անպատեհութիւնները: «Անգամ մը որ Քոնկրէսը վաւերացնէ բանաձեւը, հարցը պիտի երկարի մինչեւ հոն, որ Թուրքիայէ պիտի պահանջուի նիւթական ու հողային հատուցում կատարել Հայերու. մինչեւ որ կիրարկուին Հայկական Պետութիւն մը հիմնելու սեւրեան տրամադրութիւնները:

Ու Հայերէ ետք կարգը պիտի գայ քրդական անկախութեան:

Այս պատճառով, Խօզալի «որոշումով մը բան չի փոխուիր» տեսակէտը մեզի համար անընդունելի է»:

«Հիւրրիյէթ»ի խմբագրին կարծիքը կը բաժնեն նաեւ արտաքին նախարարութեան շրջանակները. նախկին Արտաքին նախարար Հասան Է. Ըշըք ըսած է. – «Նայելով վարչապետին լայն սրտին, ոչ ոք պէտք է կարծէ թէ թուրք ազգը կրնայ իւրացնել նման վիրաւորիչ պարագաներ»:

Խօզալի տրամադրութեան դէմ արտայայտուած է նաեւ նախկին Արտաքին նախարար Իհսան Սապրի Չաղլայանկիլ: Ան ըսած է. – «Ոչ մէկ զիջում կը տրուի այս հարցին մէջ: Եթէ տրուի պիտի աւելնան իրենց պահանջները: Ես հակառակ եմ այս տեսակէտին: Ասկէ զատ, չեմ կարծեր որ նման տեսակէտ մը Թուրքիոյ պաշտօնական տեսակէտը ըլլայ»:

Խօզալ կրնայ ձանձրացած ըլլալ ամէն անգամ Միացեալ – Նահանգներ երթալուն, Հայերու ցեղասպանութեան բանաձեւին սպառնալիքին հետ դէմ – յանդիման գտնուելէ: Սակայն անակնկալը իր դիրքորոշումին յանկարծակի փոփոխութիւնն է:

Այս փոփոխութիւնը օրէ օր աւելի անհասանելի դարձած ամերիկեան օժանդակութեան ու նեցուկին ճամբայ հարթելու համա՞ր է արդեօք, թէ անուղղակի կերպով Թուրքիոյ իշխանութիւնները աւանդականէն տարբեր կեցուածքով մը ներկայացնելու փորձ մը, որուն հասցէն հայ ժողովուրդն է, փորձանքներով, աղէտներով, անարդարութիւններով լեցուն այսօրուան ճգնաժամին:

18. 12. 1988

DECLARATION DE CINQ ASSOCIATIONS ARMENIENNES DE FRANCE AU SUJET DES EVENEMENTS D'ARMENIE

Profondément émus par le tremblement de terre qui vient de dévaster l'Arménie, nous partageons la douleur qu'éprouvent dans cette terrible circonstance les Arméniens du monde entier, et nous nous associons aux efforts déployés de toutes parts pour soulager la détresse des survivants. Nous remercions tous les gouvernements, organisations humanitaires, collectivités et particuliers, qui, dans un élan de solidarité exemplaire, contribuent chaque jour à atténuer les effets de cette catastrophe.

Nous déplorons toutefois qu'en dépit de ces événements, les populations arméniennes d'Azerbaïdjan continuent de voir leur vie et leurs biens quotidiennement menacés. Nous craignons que ces violences n'aient d'autre but que la déstabilisation du mouvement populaire arménien, et la désarménisation progressive des territoires arméniens d'Azerbaïdjan. Au demeurant, de nombreuses victimes de ce séisme sont des Arméniens chassés d'Azerbaïdjan par la persécution, et c'est dans le cadre d'une remise en cause globale des solutions territoriales et administratives imposées à l'Arménie depuis les années vingt que s'inscrit le mouvement en faveur du rattachement du Haut-Karabagh à l'Arménie.

Du procès dérisoire qui a suivi les massacres de février à Soumgaït à la répression massive qui frappe aujourd'hui l'Arménie, toute une série de faits semblent mal augurer de la volonté affichée par le pouvoir soviétique de régler cette affaire dans la justice et le droit. Car les tueries se renouvellent et les exactions se poursuivent. A Bakou, au mépris de toute pudeur, des fanatiques manifestent leur joie, tandis qu'à Kirovobad (Gantzak) d'autres défilent en musique à l'annonce du séisme d'Arménie. A la faveur du drame, les autorités soviétiques, plus promptes à déployer la force qu'à secourir les victimes, entreprennent, en décapitant le Printemps d'Erevan, de museler le mouvement populaire arménien, lequel est parvenu à mettre en place depuis neuf mois les bases d'une société civile démocratique. Six des onze membres du Comité Karabagh viennent d'être arrêtés, ainsi que des dizaines d'autres responsables du mouvement. La chasse aux militants s'amplifie sous couvert de l'état de siège. Combien de temps encore de telles pratiques politiques vont-elles être tolérées aux portes de l'Europe, et démentiront-elles ce que l'on nous dit des espérances et du renouveau qui traversent l'U.R.S.S.?

Nous mettons en garde M. Gorbatchev contre les conséquences d'une dangereuse incompréhension des aspirations du peuple arménien à la justice et à la démocratie, valeurs que partagent tous les Arméniens dispersés à travers le monde et, avec eux, tous les hommes épris de paix et de fraternité.

CLUB UNESCO DES ARMENIENS
COMITE DE DEFENSE DE LA CAUSE ARMENIENNE
GROUPE DES CENT
ORGANISATION TERRE ET CULTURE
SOLIDARITE FRANCO-ARMENIENNE

*

COMMUNIQUÉ

Devant la tragédie qui vient d'éclater en ARMENIE, et au-delà des actions immédiates (dons et secours) qui doivent se poursuivre sans relâche, le Centre de Documentation du C.R.D.A., *sollicité par de nombreuses demandes*, lance un appel pour la réunion urgente de tout document (photos, films, livres etc...) sur les villes sinistrées avant le séisme, pour permettre de répondre à toutes ces demandes.

Vous êtes priés de téléphoner au :

— C.R.D.A. au 42.46.05.58

ou adresser vos envois au :

— C.R.D.A. 36 rue de Trévise, 75009 Paris

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

CAROUN ԳԱՐՈՒՆ
CAROUN
25, rue Paul Vaillant-Couturier
CLAMART
TÉL. : 46. 42. 20. 77
SPÉCIALITÉS ORIENTALES
TRAITEUR
ÉPICERIE FINE
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ .– Ամէն տեսակի լիցք (միսով թէ ձէթով):
■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հէրիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան եօթը տեսակ անուշեղէն
❋ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ ❋
ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՋՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ
Pour satisfaire encore mieux notre clientèle, nous nous sommes dotés d'une cuisine de 85m² avec une installation moderne.

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 22

JEUDI
22 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, Rue d'Hauteville — 75010 Paris
Directrice: Arpik Missakian

Tel. : 47. 70. 86. 60 — Telex : HARATCH 280 868 F
C.C.P. Paris 15069-82 E — 51027317 A R. C. Paris

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.909
Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN
64e ANNEE — No 16 909

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՄԵՌԵԱԼՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ ԱՆՈՐՈՇ ԿԸ ՄՆԱՅ

25.000-ԷՆ 100.000

ՆՈՐ ՑՆՑՈՒՄ ՍՓԻՏԱԿ

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՑԸ ՉԷ ՓԱԿՈՒԱԾ

ՌԻԺԿՈՎ ԿԸ ՊԱՏԺԷ

Հետզհետէ Հայաստանի երկրաշարժը կը հեռանայ թերթերու առաջին էջերէն (Չորեքշաբթի, Դեկտեմբեր 21-ին, «Լիպերասիոն» առանձին կը թուէր այլեւս) եւ եթէ դեռ կը գրաւէ ներքին էջերը, առաւելաբար քաղաքական բնոյթ առած է հարցը եւ կրկին Ղարաբաղն է ու շարժումին անդամներուն բանտարկութիւնը, որ խնդրոյ առարկայ է։ Այս առընչութեամբ, «Քոթիտիէն տը Փարի» առաջին էջին վրայ Հովիսէն ծաղրանկար մը հրատարակած էր, որ կը ներկայացնէր Երեւանի Օփէրայի շէնքը, տանիքին վրայ՝ խորհրդային հրասայլ մը, շուրջը եւ վարը՝ զինուորներ ու Կորբաչով, որ կը յայտարարէ «օտար օժանդակութիւնը, այլեւս պէտք չկայ»։

Արդարեւ, կը թուի որ հալածանքը կը շարունակուի եւ «Լիպերասիոն»ի մէջ, Տիփիփի խմբագրականով կը վերլուծէր կացութիւնը, նկատելով անշուշտ ինչ որ բացայայտ է. – «Պերեստրոյկայի շատ սեղմ հաշիւներուն մէջ, Հայաստան ծանր պիտի կշռէ, նոյնիսկ խորհրդային Միութեան նման ցամաքամաս երկրի մը համար։ ... Գալով հայկական ազգայնականութեան մէջտեղ դրած հարցերուն, հալածանքը որու փաստերն են իր զինուորեալները ցոյց կուտայ որ Կրեմլին շատ հաւատացող չկայ որ աղէտէն ծնած ապշանքը երկար ատեն ծառայէ որպէս վալիում»։

Ճիշդ է որ Ղարաբաղի հարցը, որքան ալ ուզեն վարկաբեկել եւ թաղել, ցարդ այդ ձեռնարկը յաջողութեամբ չէ պսակուած։ «Մոնտ»ի թղթակիցը, Երեքշաբթի իրիկուն (Դեկտեմբեր 21), գլխաւորաբար այդ հարցին վրայ կը ծանրանար եւ թղթակցութեան խորագիրն ալ յայտարարութիւնն էր Երեւանցիի մը՝ «Լեռնային Ղարաբաղը մերն է մշակութային, պատմական եւ ազգագրական գետնի վրայ»։ Զոյգի մը հետ է, որ լրագրողը խօսակցած է եւ անոնք սապէս կը մատնանշեն փոփոխութիւնը. – «Փոփոխութիւնը, պարոն, այն է որ հոս էք, մեր բնակարանը։ Երեք տարի առաջ, հաւանաբար ձեզ կ'ընդունէինք, բայց առանց բացէ ի բաց ձեր հարցումներուն պատասխանելու»։ Եւ լրագրողը կը ճշդէ որ շարժէն զատ, միայն մէկ հարց կայ Հայաստանի մէջ եւ ան կը համախմբէ բոլորը՝ Ղարաբաղի կցումը։ Զոյգը ինքզինքն կ'ելլէ. – «Այդ հողը՝ մերն է, մշակութային, պատմական եւ ազգագրական գետնի վրայ»։ Մեծ համակրանք կայ Ղարաբաղ Կոմիտէին նկատմամբ, որ բիւրեղացուցած է ժողովուրդին յոյսը Փետրուարէն ի վեր։ Զոյգը կը բացատրէ որ Ազերիներուն պէտք է հասկցնել որ Ղարաբաղը հայկական է, անոնք կը խորհին թէ իրենց նախնեաց հողն է, ծանօթ չեն շրջանի պատմութեան։ Կը նմանի ան որ ձեր յարկի դրացին գայ եւ ձեզի պատկանող կարասիի մը համար ըսէ թէ՝ իրն է եւ պահանջէ»։ Բայց եւ այնպէս, կը խորհին որ ժողովրդավար շարժումը թերեւս սխալներ գործեց։ Հայաստանի ճակատագիրը Խորհրդային Միութեան կապուած է, մինչ Թուրքիա եւ Ազրպէյճան կը շրջապատեն այս շատ քրիստոնեայ Հանրապետութիւնը։ Անոնք կ'ըսեն. – «Ոմանք անկախութիւն կ'ուզեն, անիրատես եւ արկածախնդիր տարրեր են։ Ամէն շարժումի մէջ, ոստիկանութիւնը գործակալներ կը ներմուծէ, մեր մէջ անկասկած գրգռութիւններ կան»։ Եւ որովհետեւ այս խօսքերը շատ տարբեր չեն Կորբաչովի Դեկտեմբեր 11-ին արտասանած խօսքերէն, յայտնի է որ մտայնութիւնները նոյնը չեն մնացած։ Իրենց համար՝ «Կորբաչով՝ լաւագոյն լուծումն է»։ Ուրիշ չկայ, կամ՝ յուսահատութեան ծոցը ընկղմիլ։ Երիտասարդ ագգականուհի մը – 24 տարեկան – նոյն ձեւով չի մտածեր։ Իրեն համար Կորբաչով անհասկնալի անձ մը կը մնայ, գալով իր սերունդին՝ «մեծցանք։ Կատարուածը մեր կեանքը փոխեց»։ Խիստ է կառավարութեան նկատմամբ, բոլորն ալ «գործակցողներ», Ղարաբաղ Կոմիտէն է որ առաջին օգնութիւնը կազմակերպած է։ Ուրիշ ընտանիք մըն ալ նոյն մօտեցումն ունի՝ պայքարը պիտի չդադրի ցորչափ Ղարաբաղը չէ կցուած։ Լեռնային Ղարաբաղը՝ Հայաստանի որդին է, մայրը զաւկէն չեն բաժներ։ Մտաւորական երիտասարդ կին մը մղձաւանջով կ'ապրի. «Ուրիշ բանի մասին չեմ կրնար մտածել։ Կը վախնամ ժողովուրդիս համար։ Կը վախնամ որ երկրաշարժը կըրկնուի»։ Իր ժողովուրդին պատմութիւնը իր մէջ է այլեւս, իր էութեան հետ մէկ եղած է։ Իր կեանքը, անհատական ճակատագիրը կը ջնջուին մնացեալին առջեւ։ Երբեմն համակերպած է, երբեմն կ'ըմբոստանայ, բայց գիտէ որ հոս պիտի մնայ։ Ցետոյ կայ բարկութիւնը, այդ հայկական բարկութիւնը, որ կը պոռթկայ. – «Ինծի համար, բան չէ փոխուած, միշտ կան՝ սուտը, կաշառակերութիւնը ինչպէս Բրեժնեւի օրով ... համաձայն եմ Թաչերի հետ, Կորբաչով սպիտակ ձեռնոցներով Ստալինն է։ Չեմ կրնար ըսել որ շատ անկեղծ է իր ժողովուրդին փոքրամասնութիւններուն հետ եւ կը զգանք որ մեզ չի սիրեր»։

Այս նոյն հարցին կապակցութեամբ «Պրաւդա» յայտնած է (ըստ «Քոթիտիէն»ի՝ Դեկտեմբեր 20-ին) որ նոր ձերբակալութիւններ կատարուած են հայ զինուորեալներու մօտ, բայց նաեւ Ազրպէյճան։ Ազերիներ ձերբակալուած են «ախտաւոր խմբակներու» մէջէն, որոնք միթինկներ կը կազմակերպէին եւ Հայերը, Ռուսերը եւ Հրեաները գործէ կը հանէին։ Ղարաբաղ Կոմիտէի մէկ նախկին անդամը՝ Իգոր Մուրատեան եւ իր խումբէն երեք ուրիշ անդամներ ձերբակալուած են։ Անոնք կը մեղադրուէին որ գրգռութիւններ ըրած են Ազրպէյճանի գիւղերը, ուր կ'երթային թռուցիկներով Հայերը պարպելու համար Նոյեմբերի ազգայինջեան բախումներու ատեն։

«Լիպերասիոն» կը գրէր Չորեքշաբթի առտու թէ Ղարաբաղ Կոմիտէի անդամներէն՝ Աշոտ Մանուչարեան (երեսփոխան) հարցազրոյց մը տուած է գերմանական «Շթերն» շաբաթաթերթին, ուր ըսեր է ի մէջ այլոց թէ՝ «Քաղաքացիական պատերազմը կը սպառնայ Հայաստանի եւ կրնայ տարածուիլ ամբողջ Խորհրդային Միութեան մէջ։ Ամբողջ Հայաստանի մէջ, երիտասարդներ կազմ ու պատրաստ են, ձեռնառումբերով եւ հրացաններով։ Ոչ ոք գիտէ որքա՞ն են, ճշգրիտ կերպով։ Բայց, եթէ կացութիւնը վատթարանայ, այն ատեն կը հակադարձեն»։

Անշուշտ հարկ է «Շթերն»ը տեսնել (Հինգշաբթի հրապարակ կ'ելլէ) գիտնալու համար թէ վերոյիշեալ յայտարարութիւնները ի՞նչ նախադասութեան մաս կը կազմեն։ Պարզ է որ նման խօսքերը երբ կ'անջատուին իրենց բնագրէն, կրնան շատ խեղաթիւրուած իմաստ տալ։ Արդարեւ կարելի չէ լրջօրէն խորհիլ թէ ձեռնառումբերով պիտի պատերազմին։ երբ խորհրդային հրասայլերը նստած են Երեւանի սրտին վրայ, որքան ալ պատրաստ ըլլան մեռնելու կամ «անձնասպանական հոգեբանութիւն» մը տիրէ որոշ տարրերու մօտ։

**

Ռիժկով եւ յատուկ յանձնախումբին միւս երկու անդամները Մոսկուա վերադարձած են, մամուլի ասուլիս մը տալէ ետք Երեւան։ Վարչապետը կարգ մը պաշտօնազրկումներու ձեռնարկած է ոստիկանութեան եւ բանակի բարձրաստիճան տարրերու մօտ (սպաներ), իբրեւ պատասխանատու առաջին օրերու իրենց վատ ու ապիկար վերաբերմունքին համար։

Ըստ իրեն հաշուեկշիռը սա է. – 23.700 մեռեալ, 15.300 վերապրող, 10.380 վիրաւոր, որոնց 4.800-ը՝ միշտ հիւանդանոցն են։ Պաշտօնական միւս թիւը զոր կուտայ Արտաքին նախարարութեան բանբերը՝ Գերասիմով 55.000 է։ Վերջապէս, երրորդ թիւ մըն ալ կուտայ Առողջապահութեան նախարարը՝ Չազով 100 հազար։ Չորեքշաբթի առտու, երբ կը խօսէինք Երեւանի հետ եւ հարց կուտայինք այս մասին, մեր խօսակիցը ըսաւ որ, դժբախտաբար, ամէնէն հաւանականը 100 հազարն է, որովհետեւ շարժին զոհ գացած շրջանը 700 հազար բնակչութիւն ունէր։ Ռիժկով յայտնած է նաեւ թէ ծախքերը մեծ պիտի ըլլան, բայց խորհրդային տնտեսութիւնը ի վիճակի է դէմ դնելու թէեւ հաւաքուած գումարը (360 միլիոն ռուբլի Խորհրդային Միութեան մէջ, 15 միլիոն ֆրանք ալ արտասահմանէն ուղղակի կառավարութեան յանձնուած) պիտի չրաւեն։ Վարչապետը կը խորհի թէ երկրորդ հանգրուանին համար ալ – վերաշինութեան – հաւանաբար օտար օժանդակութեան դիմում ըլլայ։

«Լիպերասիոն»ի մէջ, Վերոնիք Պրոքար ալ կը նկարագրէ Լենինականի վերսկսող ամէնօրեայ կեանքը։

✕ Սպիտակի շրջանը Երկուշաբթի իրիկուն նոր ցնցում մը զգալի եղած է, խորհրդային չափանիշով՝ 7 (Դեկտեմբեր 7-ի երկրաշարժը 10.5 այս աստիճանաչափին վրայ որ 12-ի կը հասնի)։

✕ Մոսկուայի զանազան հիւանդանոցներու մէջ կան 260 հայ վիրաւորներ, որոնց յաճախակի այցելութիւններ կուտայ Տիրան Եպիսկոպոս։ Առջի օր իրեն ընկերացած է Թորգոմ Արք.։ Բազմաթիւ վիրաւորներ ծանր վիճակի մէջ, գլխաւորաբար անդամահատման տեսակէտէն։ Լաւ կը խնամուին։

✕ Գարեգին Բ. եւ իրեն ընկերացողները Մոսկուա էին Երեքշաբթի, ուրկէ Չորեքշաբթի առտու մեկնեցան Պէյրութ։ Երեքշաբթի իրիկուն Երեւանի ձայնասփիւռը սփռեց նախորդ իրիկունը կատարուած հարցազրոյց մը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին հետ, որ շեշտը դրաւ միասնականութեան վրայ, յիշելով անդամ մը եւս թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին մէկ է։

✕ Ազրպէյճանի մէջ, վեց պաշտօնատարներ Փոխադրութեանց նախարարութեան, ամբաստանուած են որ կաշառք կերած

(Շար.ը Դ. էջ)

ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

ԹԵԼԵՔՍ
ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԷԷՆ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 20. –

Ցատուկ տեղեկատուին առաջին թիւը (100.000 օրինակ) լոյս տեսաւ։ Ցաւելեալ էջեր ունի անուանուած «Յոյս» և «Փնտրուք» (*) ուր հրատարակուած են ցանկերը, հասցէները եւ լուսանկարները անհետացած մարդոց եւ երախաներուն։ Տեղեկատուն կը ցրուուի Հանրապետութեան մէջ, ինչպէս նաեւ բովանդակ Խորհրդային Միութեան։

Լենինականի հանրային տնտեսութիւնը վերականգնումի ճամբուն վրայ է։ Հանրակառքեր ու երթեւեկը կանոնաւորուած են։ Մոսկուացիները խումբ մը Քատրեր դրկած են։ Ելեկտրականութիւնը վերահաստատուած է Լենինական եւ Սպիտակ։

Աւերուած շրջաններու իւրաքանչիւր անձ օրական 5.5 ռուբլիի արժողութեամբ սննդեղէն կը ստանայ, փոխանակ 1.5 – 2 ռուբլիի, ինչպէս էր երկրաշարժին յաջորդող առաջին օրերուն։

70.094 հոգի պարպուած են աւերուած շրջաններէն։ 33.053 հոգի, որոնց մէջ տարեց այրեր, կիներ, երախաներ, փոխադրուած են Խորհրդային Միութեան լաւագոյն սանաթորիոմները։

Աղէտեալ շրջաններու համաճարակի պայմանները խիստ հակակշռի տակ են։

Լենինականի, Սպիտակի եւ Կիրովականի վերաշինութեան ծրագրերը ամբողջանալու վրայ են։ Հինգշաբթի օր, հայկական ձայնասփիւռը, հեռատեսիլը եւ մամուլը հրապարակային մտքերու փոխանակութիւն պիտի ունենան այս նիւթերու շուրջ։

Սփիւռքահայութեան հետ
Մշակութային կապի կոմիտէ

նախագահ՝
ԿԱՐԼԷՆ ԴԱԼԼԱՔԵԱՆ

(*) Անգլերէն բնագրին մէջ (search) գրուած է։

ԼՈՒՐԵՐ ՀՌՈՄԷՆ

Հռոմի հայ գաղութը, Կիրակի, Դեկտեմբեր 18-ին, մասնակցեցաւ պատարագին, զոր մատոյց Գէորգ Վրդ. Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարանի գործակալ Ս. Նիկողայոս Եկեղեցին։ Օգտուելով այն բացառիկ պատեհութենէն, որ պատարագը ուղղակի կը սփռուէր դէպի Հայաստան ռատիօ – Վատիկանի կողմէ, Գէորգ Վրդ. յուզիչ խօսքեր արտասանեց հայ ունկնդիրներուն, այնքան ցնցուած Դեկտեմբեր 7-ի երկրաշարժէն։ Պատարագի աւարտին 4 միլիոն լիռ հաւաքուեցաւ աղէտեալներու համար, ներկաներու կողմէ։

ՍՈՒՐԷՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆԻ ԽՕՍՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐ 22Ի ՆԻՍՏԻՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՍՈՎԵՏԻ
ՅԱՐԳԵԼԻ ԴԵՊՈՒՏԱՏՆԵՐ,

Առաջարկ եմ մտցնում ընդունել Հայկական ՍՍՀ օրէնքը Ապրիլի 24–ը Հայերի 1915 Թուականի ցեղասպանութեան զոհերի յիշատակի օր յայտարարելու մասին: Այդ որոշումը Հանրապետութեան աշխատաւորների, ամբողջ հայ ժողովրդի կամքի արտայայտութիւնն է եւ որ ըստ օրէ վաւերացնում է վերջին աւելի քան երկու տասնամեակի ընթացքում մեզանում ստեղծուած աւանդոյթը:

Յիշարժան 1965 Թուին մեր Հանրապետութիւնում առաջին անգամ նշուեց մարդկութեան հանդէպ հրէշաւոր յանցագործութիւնը՝ Թուրքիայում 1915 Թուին իրագործուած Հայերի ցեղասպանութեան տարեդարձը. շատ չանցած Երեւանում կառուցուեց վեհաշուք մի յուշահամալիր որը ոչ միայն խորհրդանշում է վիշտը ցեղասպանութեան անմեղ զոհերի համար, այլեւ հայ ժողովրդի վերածնունդը, լուսաւոր ապագայի նրա ձգտումը:

Գալով յուշահամալիր, Հայաստանի բարեկամներն ու հիւրերը միաժամանակ դատապարտում են բոլոր ժողովուրդների հանդէպ ժամանակներում կիրառուած չարագործութեան, բռնութեան, վանտալիզմի յանցաւոր գործողութիւնները:

Ապրիլի 24–ը Հայերի ցեղասպանութեան զոհերի յիշատակի օր յայտարարելու որոշումը մենք ընդունում ենք մեր երկրում ծաւալած յեղափոխական վերակառուցման, մեր հասարակութեան դեմոկրատացման պայմաններում, եւ մեր ժողովուրդի յաղթանակներով ու պարտութիւններով, ձեռքբերումներով ու ողբերգութիւններով, ազատութեան, սոցիալական արդարութեան, ստեղծագործ աշխատանքի անկապտելի ձգտմամբ լի, պատմական անցեալի իմաստաւորման պայմաններում:

Այն ժամանակուան Թուրքիայի կառավարող շրջանների կողմից 1915 Թըւականին իրականացուած Հայերի ցեղասպանութիւնը համաշխարհային քաղաքակըրթութեանը իր աւանդը բերած, մոլորակի հնագոյն ժողովուրդներից մէկի պատմական զարգացումը ընդհատելու բարբարոսական փորձ է: Ջարդարարները յաջողուեց հսկայական կորուստներ պատճառել, բայց նրանց չյաջողուեց ոչնչացնել հայ ժողովրդին, ընդմիջել նրա ոգին: Ժողովուրդը տոկաց, վերածնուեց, արեց իր պատմական ընտրութիւնը. արժանի տեղ գրաւեց սովետական ժողովուրդների եղբայրական ընտանիքում, աշխարհի քաղաքակիրթ ազգերի շարքում:

Ժողովրդի ձայնը նոր ժամանակներում ամէնից առաջ նրա մտաւորականութեան ձայնն է. հասկանալով այդ, Թուրք ջարդարարները փորձում էին սպանել լռել ժողովուրդին, նրա շարքերից խլելով հայ մտաւորականութեան սերուցքը՝ գըրողներին, գիտնականներին, հասարակական գործիչներին: Նրանց ձերբակալեցին 1915 Թուականի Ապրիլի 24–ին: Գրեթէ բոլորի կեանքն աւարտուեց տանջալից մահով: Թուրքիայի Հայերի ցեղասպանութիւնը Ի. դարում իրականացած առաջին ցեղասպանութիւնն է: Դրա հետեւանքով Արեւմտեան Հայաստանը համարեա լիովին զրկուեց իր աւելի քան երկու միլիոն բնիկ հայ բնակչութիւնից: Իսկ ողջ մնացածները օթեւան էին որոնում աշխարհով մէկ, համալրելով Եւրոպայի, Ասիայի, Ամերիկայի արդէն գոյութիւն ունեցող մեծ ու փոքր համայնքները եւ կազմաւորելով նորերը:

Համաշխարհային հասարակական կարծիքը անտարբեր չմնաց հայ ժողովրդի գլխուն պայթած աղէտի հանդէպ: Բողոքի ու վրդովմունքի ձայներ էին հնչում քաղաքակիրթ բոլոր երկրներում: Ա. Ֆրանսն ու Մ. Կորդին, Ռ. Ռոլանն ու Վ. Պրիւսովը, Ֆ. Նանսէնը, միջազգային յեղափոխական շարժման շատ լիտըրներ անարգանքի սիւնին գամեցին մօտ մէկուկէս միլիոն Հայ ոչնչացրած ջարդարարներին: Այսօր ընդունելով Ապրիլի 24–ը Հայերի ցեղասպանութեան զոհերի յիշատակի օր յայտարարելու որոշումը, մենք երախտագիտութեան տուրք ենք մատուցում հայ ժողովրդի բոլոր իսկական բարեկամներին որոնք իրենց ձայնը բարձրացրին նրան ի պաշտպանութիւն:

1915 Թուականի ողբերգական իրադարձութիւնները հայ ժողովրդի գիտակցութեան մէջ մտան իբրեւ ամենամեծ մորմոք, որպիսին ժողովուրդը չէր ապրել հազարամեակների իր պատմութեան ընթացքում: Մինչեւ օրս մեր ազգային մտածողութիւնը այս կամ այն չափով կրում է այն կորստի կնիքը, որ մենք ունեցանք ցեղասպանութեան հետեւանքով:

Դրա առաւել ակնառու յիշեցումն է հայ Սփիւռքի գոյութիւնը, եւ մենք համոզուած ենք որ մեր որոշումը մեծ յուզմունքով կ՚ընդունին արտասահմանի Հայերը:

Յարգելի ընկեր դեպուտատներ,

Մեր նիստը տեղի է ունենում այն օրերին, երբ հանրապետութեան աշխատաւորները, ամբողջ հայ ժողովուրդը արտայայտում են իրենց կամքը՝ արդարացի լուծել Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմը: Մենք բոլորս վկաներն ենք ազգային գիտակցութեան վիթխարի պոռթկմանը որը ժողովրդի անսահման պոտենցիալի ապացոյցն է. մենք համոզուած ենք որ այդ պոտենցիալը պէտք է ուղղուի ոչ միայն Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմի լուծմանը, այլեւ այն խնդիրների իրականացմանը որոնք կանգնած են հանրապետութեան առջեւ, սոցիալ–տնտեսական եւ կուլտուրական զարգացման բնագաւառում, մեր հասարակական կեանքի բոլոր ոլորտների արմատական վերակառուցման բնագաւառում:

Մեր ժողովուրդը ծանր է վերապրում 1988–ի Փետրուարին Սումգայիթում տեղի ունեցած իրադարձութիւնները: Երբեք եւ ոչ մի տեղ չի եղել եւ չի կարող որեւէ ներում լինել սպանութեան, ջարդարարութեան ու բռնութեան ոճիրների համար: Մենք պէտք է համախմբենք մեր բոլոր ուժերը, լիովին պահպանենք պատմական յիշողութիւնը, մնանք նրան հաւատարիմ, ինքնահաստատուենք ստեղծագործ աշխատանքով, հասարակական գործունէութեան բոլոր ոլորտներում ձեռք բերած նոր նուաճումներով:

Այս որոշումն որն ընդունւում է այսօր, համահունչ է հայ ժողովրդի զգացմունքներին. ժողովուրդ՝ որը յիշում է իր անցեալը եւ իր պարտքը՝ ապագային:

Ընկեր դեպուտատներ,

Թոյլ տուէք հրապարակել ՀՍՍՀ–եան օրէնքի նախագիծը Ապրիլի 24–ը Հայերի 1915 Թուականի ցեղասպանութեան զոհերի յիշատակի օր յայտարարելու մասին:

ՀՍՍՀ–եան Գերագոյն սովետը որոշում է. –

Ա. – Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Սովետի նախագահութեան առաջարկ ներկայացնել Հայերի 1915 Թուականի ցեղասպանութիւնը ճանաչելու մասին:

Բ. – Ապրիլի 24–ը յայտարարել Հայերի 1915 Թուականի ցեղասպանութեան զոհերի յիշատակի օր:

Գ. – Յանձնարարել հայկական ՍՍՀ մինիստրների խորհուրդին Հայաստանի այլ միութիւնների խորհուրդի հետ համատեղ, քննութեան առնել եւ լուծել Ապրիլի 24–ը ոչ աշխատանքային օր յայտարարելու հարցը, հանգստեան օրերից մէկը տեղափոխելով այդ օրը:

Շնորհակալութիւն ուշադրութեան համար:

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՏՈՔԹ. ԻՎ ԹԵՐՆՈՆԻ ՀԵՏ

Տոքթ. Թերնոնի հետ տեսնուեցանք իր վերադարձէն հազիւ քանի մը ժամ յետոյ, այսինքն՝ Ուրբաթ Դեկտեմբեր 16, ժամը 15–ին: Արտայայտութիւնէն իսկ յայտնի էր թէ ան ուրիշ աշխարհէ մը կուգար ու դեռ կը մնար շոքի տակ: Կը նկարագրէ ժամանումը Երեւան, «խելագարութեան» մէջ օդակայան մը եւ մարդիկ, որոնք իրենց կը մօտենան, կ՚ընդունին գիրենք ազատուածներու պէս: Թերնոն կը շեշտէ որ մարդիկ չեն ածխուած եւ հաւանաբար աղէտէն ի վեր չեն ածխուիր: Կ՚երթան Առողջապահութեան Նախարարութիւն, իրենց կը թելադրուի գլխաւոր հիւանդանոցը երթալ, բայց հոն գործ չունին ընելիք եւ փողոցի անցորդներն են որ կ՚ըսեն իրենց՝ «հիւսիս գացէք, հիւսիս գացէ՛ք»: Իշխանութիւնները կ՚առարկեն թէ հարկ չկայ եւ որեւէ ձեւով չեն օգներ: Ի վերջոյ 11 հոգինոց իրենց խումբին 5–ը կը մնայ հիւանդանոց գործողութիւններու համար տեղւոյն վրայ եւ 6–ը՝ կը մեկնին: Թերնոն կ՚անդրադառնայ որ օրը իրիկուն եղած է եւ բան չէ ըրած, կ՚ուզէ Անդրէասեանը տեսնել ու կ՚երթայ Արմենիա պանդոկը: Խորապէս կը տպաւորուի սակայն ի տես պարապ, բոլորովին պարապ Լենին Հրապարակէն ու կը լսէ միայն որ բանակը կը միջամտէ եւ թէ ձերբակալուած են, նախորդ օրն ալ, Ղարաբաղ Կոմիտէի վեց անդամներ: Կը գտնէ Անդրէասեանը, որ կ՚ըսէ թէ կացութիւնը աղէտալի է և յուսահատական պատկեր մը կը պարզէ: Բայց, քիչ ետք, Ղազարեան բոլորովին հակոտնեայ պատկեր մը կը պարզէ: Ամէն ինչ հակասական է: Երկուշաբթի, կ՚երթան հիւանդանոցէ հիւանդանոց, կը տեսնուին Հայաստանի եւ Խորհըրդային Միութեան Առողջապահական նախարարներուն հետ: Կ՚ըսեն՝ «Լենինական գացէ՛ք»: Երեքշաբթի է միայն, որ պիտի յաջողին «առանց սահմանագլուխներու բժիշկ»ներու բերած կազմածներուն եւ ապրանքներուն հետ մեկնիլ Լենինական: Փ. Բարսեղեանը կ՚ըսէ, այլայլած՝ պէտք է Սպիտակ երթալ: Թերնոն վճռած է երթալ, հարկ է Լենինականէն անցնիլ:

Լենինականի համար Թերնոն դիպուկ պատկերով մը կ՚արտայայտուի. – «Լենինականը՝ չկայ, բայց Ալեքսանդրաբոլը կայ»: Կը նշանակէ, ինչ որ այլ ականատեսներ ալ ըսին, հինը՝ դիմացած է:

Քաղաքին մուտքը՝ խճողում եւ խորհըրդային զինուորներու շատ բիրտ միջամտութիւն, հարուածներ, օդին մէջ կրակել եւայլն, եւայլն: Մինչ այդ կը տեղեկանան նաեւ օդանաւերու «արկածներուն», կրակ բացուած է չեխ օդանաւի մը վրայ, երբ կ՚ուզէին կրակել կառքի մը վրայ եւայլն, եւայլն: Քաղաքին մէջ, ինչ որ չորս յարկէ աւելի է, փլած է, միւսները երբեմն փլած, երբեմն մնացած: Բոլոր ժամացոյցները կեցած են 11.35–ի եւ 11.42–ի միջեւ: Շինութիւնները խայտառակութիւն է, ամբողջ աւաղ...: Բայց եւ այնպէս, ամէն ինչ կարելի է, պէտք է շարունակել փնտռել գոնէ 10 – 15 օր: Ողջեր կը գտնուին: Գտնուեցան: Հոս ալ, երկու օր ոչինչ կատարուած է: Այսինքն Զորեքշաբթիէն Ուրբաթ, երբ հասած են Ֆրանսացիք, ոչ մէկ օգնութիւն եղած է: Ժողովուրդը ինք ըրած է ինչ որ կրցած է, չունեցած միջոցներով: Հոս – հոն ուտելիք կը բաժնուի, հագուստ եւ ամէն կողմ, ահաւոր տեսարանը՝ դագաղներ, դագաղներ, սեւ, ճերմակ: Կ՚ըսուի թէ 80 հազար մեռեալ կայ հոս: Բնակիչները յուսահատած են՝ «Անիծուած ենք, Աստուած մեզի հետ չէ»:

Հոն կը հաստատեն բուժարան մը, դեղ կը բաժնեն, տաք վերմակներ: Հայ բըժիշկներ, հայ դեղագործներ կ՚աշխատէին օրն ի բուն: Ինչ որ շատ յատկանշական է, կը շեշտէ Թերնոն, երբ Ֆրանսացի եւ հայ բժիշկներ հոն են, վիրաւորներն ու հիւանդները մէջտեղ կ՚ելլեն, այլապէս՝ ոչ: Չեն ուզեր հիւանդանոց տարուիլ: Ի վերջոյ, Թերնոնի համար, «ապարնակչութեան» յստակ քաղաքականութիւն մը կայ եւ մնացորդացը գիտակից է ու չուզեր չարժիլ տեղէն:

Կ՚որոշեն յաջորդ օրը – Զորեքշաբթի – Սպիտակ երթալ եւ շուրջի գիւղերը: Հոս, առաւելաբար Արա Տանտիկեանն է որ

— ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԷՆ ԱՌԱՋ —

ԻՆՉԵ՞Ր ԿԸ ՊԱՏՄԵՆ «ՆՈՒՎԷԼ ՏԸ ՄՈՍԿՈՒ»

Մոսկուայի «Լէ Նուվէլ տը Մոսկու» շաբաթաթերթի Դեկտեմբեր 11–ի թիւին մէջ երկու լուր էջեր յատկացուած են Հայաստանի ու Ազրբէջանի իրադարձութիւններուն, ի մասնաւորի ապաստանեալներու տեղաշարժերուն: Հայաստանէն ու Ազրբէջանէն կատարուած այդ թղթակցութիւններուն կ՚արժէ անդրա–

մեզի ճշդեց որոշ անուններ, ցարդ չլըսուած իսկ. – Սարահարթ, Լուսաղբիւր, Կաթնաջուր, Թափալ, Ծաղկաբեր, Մեծ Պարնի եւ մանաւանդ՝ Նալպանտ (որ տեսանք հեռատեսիլի Բ. կայանէն, ուղղակի):

Կը մեկնին, ապրանքներով, ծածկոցներով, գործիքներով, բժիշկ եւ ֆրանսացի զինուորականներ: Բնակիչներն իսկ են, որոնք իրենց բեռնատար կառքեր տրամադրած են, շրջելու համար: Արտօնագիր ալ կ՚առնեն Սպիտակ երթալու համար:

Հոն, տեսարանը ահաւոր է: Քաղաքը չկայ: Հոս, ֆրանսացի օգնողներ կան, Վօքլիւզի հրշէջները, որոնք շատ բան կը պատմեն: Մասնագէտներ են աղէտներու, հրաշալի շուներ ունին, բայց անոնք երկար չեն կրնար աշխատիլ, հազիւ 20 վայրկեան, յետոյ պէտք է 2 ժամ հանգստանան: Սարսափելի բաներ կը պատմեն: Օգնութիւնը շատ ուշ եկած է: Երբ Կորբաչովը եկած է, մէկ կողմէ ըսած է բանակին՝ օգնեցէք, եւ քիչ մը անդին հրահանգած է որ քաշուին: Մեծ խնդիրներ ծագած են, օրինակ, խորհըրդային ուժերու եւ Գերմանացիներու միջեւ: Հոս, մէկ ողջ գտնուած է: Կին մը, ողջ ձայնած է, երկու օր փնտռած են ու անկարելի եղած է գտնել: Շատ դըժուար է, ի վերջոյ կինը լռած է: Սպիտակ, 28 – 30 հազար բնակիչ, կ՚ըսէ Թերնոն, 80 առ հարիւր մեռած: Հոսկէ պէտք է մեկնին, որովհետեւ տանէտներ կան, Լենինական չկար, հոս կա՛յ եւ վտանգաւոր է: Ուրեմն հարկ է մաքրագործել: Ֆրանսացի սպան կ՚ըսէ իրենց պէտք է գիւղերը երթալ:

Կը հասնին գլխաւորաբար երեք գիւղեր Գողարան, Սարահարթ, Շէնաւան: Թերնոնի հետ են Արան (Տանտիկեան) ու Արամը (Տէր–Մինասեան): Առաջին գիւղը 2/3–ով մաքրուած է: Մնացողները տրամադիր են մեկնելու դէպի Վրաստան: Հաւանաբար 600 հոգինոց գիւղ մըն էր: Կը բաժնեն վերմակ, ուտելիք: Միւս գիւղերն ալ՝ նոյն պատկերը:

Սա միւս գիւղը՝ 2000 բնակիչ, 200 վերապրող: Պիտի չմեկնին: Չեն ուզեր: Վճռած են մնալ: Հովիւի գիւղ է, կազմակերպուած են, ձմեռը կ՚անցընեն: Խոտերով փոքրիկ իգլուներ շինած են: Փայտ չունին: Պէտք է անպայման նախաշինուած բնակարաններ հայթայթել: Շատ սուղ ալ չէ: Ստիպողական է: Թերնոն կը խորհի որ Սպիտակի շուրջ, այս գիւղերը (80 կ՚ըսեն զինուորականները) պէտք է վերաշինուին, իրենք կը վերաշինեն: Այս մարդիկը կը վախնան որ, 20–ական Թուականներու քաղաքականութիւնը կը կրկնուի: Վերադարձի ճամբուն վրայ, կը հասնին ուրիշ գիւղ մը՝ Նալպանտ: Յայտնութեան տեսարան, կ՚ըսէ Թերնոն: «Երբ, կ՚ըսեմ դժոխքէն կը վերադառնամ, աչքիս առջեւ Նալպանտն է: Սարսափ», կը կրկնէ: Չորս քիլոմեթր է Սպիտակէն: Նալպանտ անէութիւն է: Բան չէ մնացած: Հոս 200 վերապրող կայ: Եւ յանկարծ դէմ յանդիման կը գտնուին խորհրդային ամբողջ դրութեան մը բարդութեան, կ՚ըսէ Թերնոն: Կան Ռուսերը, Վրացիները եւ Ղարաբաղ կոմիտէի տղաք:

Տոքթ. Թերնոն խորապէս ցնցուած է նաեւ իր արտակարգ հիացումը կը յայտնէ քաջարի եւ արժանաւորութեան տէր ժողովուրդի մը նկատմամբ:

Ճշդենք, որ տոքթ. Թերնոն եւ ուրիշներ Փարիզ հասան Դեկ. 16–ին: Վերոյիշեալ լուրերը, ուրեմն, կը համապատասխանեն Դեկտեմբեր 11–էն 15–ի իրիկուան շրջանին:

Տեսակցեցաւ՝
Ա. Մ.

գտնալ ծանօթանալու համար որոշ մանրամասնութիւններու եւ գաղափար մը կազմելու ինչպէս հրապարակայնութեան առաջնակարգ դիրքերուն վրայ գտնուող, չորս տարբեր լեզուներով լոյս տեսնող վերոյիշեալ շաբաթաթերթին կեցուածքին մասին:

Բաքուէն կատարուած թղթակցութեան մէջ կը պատմուի, թէ 17 օր շարունակ քաղաքին Լենին հրապարակին վրայ տեղի ունեցած արգիլուած ցոյցերը վերջապէս դադրած են Դեկտեմբեր 5-ին, երբ հասած է խորհ. զինուորական հրամանատարին սպառնալիքը՝ ձայնասփիւռէն ու հեռատեսիլէն: Այդ առաւօտ քաղաքի գլխաւոր պողոտայի վրայ տեղի ունեցած ցոյցը եւ Ազրբէջանի կեդրոնական կոմիտէի առջեւ կայացած միթինկը ցրուած է բանակին կողմէ, որ բնաւ ուժ չէ գործադրած, հակառակ սխալ տարաձայնութեանց:

Հրապարակը պարպուած է, սակայն «Բաքուի մէջ ծայրայեղական խումբերու սպառնալիքները Հայերուն դէմ կը շարունակուին», կ՚ըսէ զինուորական հրամանատարը: «Այսպէս, պոկրոմի փորձեր եղան քաղաքին մէջ: Կիներ ու երախաներ ծեծի ենթարկուեցան: Զօրախումբերը ձերբակալեցին այն մարդիկը, որոնք կը վռնտէին Հայերը իրենց տուներէն հոն տեղաւորելու համար Հայաստանէն եկած Ազերիները»:

Այնուհետեւ թղթակիցը կը պատմէ. – «Տեսայ Կիրովաբադի Հայոց եկեղեցին, ուր այժմ պատսպարուած են Հայեր եւ Ռուսեր՝ եկած քաղաքի այլ մասերէն: Վախը աչքերնուն մէջ՝ անոնք չեն համարձակիր անցնիլ հայկական թաղամասը միւսներէն բաժնող կամուրջը, ուր Նոյեմբեր 22-ին սպաննուեցան Հայերը պաշտպանող զինուորները: ... Տասնեակ ողբերգական դէպքեր գրառած եմ, սակայն թերթի էջ մը չի բաւեր զանոնք նկարագրելու: Կայ նաեւ այն, որ էջը շուտ կը բռնկի: Մանաւանդ այս օրերուն»:

Մէկ այլ յօդուածի մէջ, լուսանկարիչ մը կը պատմէ իր առջեւ ստեղծուած խոչընդոտներու մասին: Հոն ալ կը նկարագրուին արգիլուած ցոյցերը, ուր բազմութիւնը «Ղարաբա՛ղ» կը վանկարկէ: Թղթակիցը մէկուն ձեռքը պարզուած կանանչ – կարմիր – ճերմակ դրօշակը կը նկարէ: Կը նկատեն, ու խորհրդային դրօշով կը փոխարինեն զայն: Ապա կը փորձեն գործիքը ձեռքէն խլել: Գործը կը հասնի ոստիկանատուն եւ այլն, եւ այլն: Թերթին մէջ զետեղուած են լուսանկարներ՝ դրօշակն ալ միասին:

Հայաստանէն կատարուած ամէնէն յատկանշական թղթակցութեան մէջ, յատկապէս ենթախորագրով նշուած է խորհ. զինուորական հրամանատարին յայտարարութիւնը, ըստ որուն հոն ոչ մէկ զինուոր վիրաւորուած կամ սպաննուած է, որ Երեւանի բնակիչները կարգապահ եղած են եւ այդ իսկ պատճառով լուսարձակը մէկ ժամով կրճատուած է: Գնդապետ մը կը վկայէ, որ «հանդիպելով տարբեր մարդոց՝ բանուորներու, մտաւորականներու եւ նոյնիսկ «Ղարաբաղ Կոմիտէ»ի անդամներու, կը համոզուիմ որ բնակչութեան ջախջախիչ մեծամասնութիւնը իրավիճակի կայունացման կողմնակից է:

Սակայն, պէտք է ըսել, որ կացութիւնը այդքան ալ փայլուն չէ. Հայաստանի խառն բնակչութեամբ շրջաններու մէջ ընդհարումները կը շարունակուին: Հայաստանի կեդրոնական կոմիտէն արդէն քննութիւն բացած է շրջանային կոմիտէներու այն քարտուղարներուն դէմ, որոնք ստիպած են Ազրբէջանցիներուն լքել իրենց գիւղերը: Միւս կողմէն, Հայաստանը լքող Ազրբէջանցիները բոլորն ալ կրցած են դրամատունէն իրենց խնայողութիւնները կամ աշխատավարձքերը գանձել: Լքուած իրերը տեղական երեսփոխանական խորհուրդներու հսկողութեան տակ առնուած են, որպէսզի անոնք յետագային վերադարձուին իրենց տէրերուն:

«Մենք հասանք Խարախլու գիւղը (Եղեգնաձորի շրջան), կ՚ըսէ յօդուածագիրը, երբ մեկնողները Ազրբէջանէն հասած բեռնակառքերու մէջ կը դնէին իրենց ճամպրուկները: Պարպուած տուները կը հաստատուէին Ազրբէջանի Բխտա գիւղէն եկող Հայերը: Այս վերջիններուն ունեցուածքին վրայ հսկելու պարտականութիւնը ստանձնած են... իրենց Ազրբէջանցի դրացիները:

Թ. Ա. Թ.

Գերմանահայ նամականի

Դեկտեմբեր 4-ին Երեւանէն 21 հոգինոց աշակերտներու խումբ մը ժամանած էր Արեւմտեան Գերմանիոյ Հեսսըն նահանգի մայրաքաղաք Վիզպատըն: Անոնք երեք շաբաթ կը մնան հոն եւ կը մասնակցին տեղւոյն միջնակարգ դպրոցներէն մէկուն Կութընպերկշուլէ դասընթացքներուն: Իսկ սոյն դպրոցին աշակերտները գալիք տարուան Ապրիլ ամիսին Երեւան կ՚երթան փոխադարձ այցելութեան մը համար:

Ինչպէս ծանօթ է, Հայաստան եւ Հեսսըն մտադիր են իրենց յարաբերութիւնները խորացնել, ծրագրուած է նոյնիսկ Երեւանը եւ Վիզպատընը հռչակել իբրեւ զուգորդ քաղաքներ: Աշակերտներու փոխանակումը, առաջարկուած Երեւանի կողմէ, այդ ուղղութեամբ նետուած առաջին քայլ մը կը նկատուի:

Ըստ մեզի տրուած տեղեկութիւններուն, Հայաստանի պատուիրակութիւնը պէտք է գար Սեպտեմբերի ընթացքին: Անդրկովկասեան յայտնի իրադարձութիւնները պատճառ հանդիսացած էին որ ծրագիրը իրականանայ որոշ յապաղումով:

**

Գերման օրաթերթերը եւ շաբաթաթերթերը մանրամասնօրէն կ՚արտայայտուէին արցախեան եղելութիւններուն: Մենք հոս պիտի նշենք այն գրութիւնները, որոնք աւելի մանրամասն եւ խորաթափանց են սովորաբար լոյս տեսնող յօդուածներէ:

Այս բնոյթի մօտեցումներու առաջինը Նոյեմբեր 21-ին լոյս տեսաւ «Տի Ցայթ» շաբաթաթերթին Ներքիրին Մակազէնին մէջ: Շեշտը աւելի դրուած էր պատմականին վրայ, նշուած էին Մեծ Եղեռնի մանրամասնութիւններ, զոր օրինակ Թէշկիլաթը Մահսուսէ յայտնի կազմակերպութիւնը, մէջբերումներ հիւպատոսներու հեռագիրներէն մանրամասնութիւններ եւայլն: Նոյնքան շահեկան էր Նոյեմբեր 18 թուակիր Ֆ. Ա. Ց. Մակազէնի մէջ հրատարակուած գրութիւնը: Հեղինակը՝ Պետեր Եունկ, որ վերջերս ներկայացուց իր շատ մը գրական գրախօսականներու արժանացած նոր մէկ կենսագրականը Վերֆելի, կը գրէ երեւանեան ցոյցերուն մասին եւ առօրեային՝ իբրեւ ականատես:

Ցայտնի «Շփիկըլ»ը Նոյեմբեր 28-ի իր եւ Դեկտեմբեր 5-ի յաջորդական թիւերով կը ծանրանայ այս հրատապ հարցին վրայ՝ առանց ծամծմելու էական կէտերը: Կը մէջբերուին երիտասարդ պիոներներ, որոնք չեն թաքցներ իրենց համակրանքը Հայերուն հանդէպ եւ համակարծիք կ՚ըլլան ուզպէք արուեստագիտուհիի հետեւեալ արտայայտութեան. «վերջապէս պատմութիւնը պէտք է ուղղուի: Հարաւի այս կացութիւնը սթալինեան քաղաքականութեան մէկ մնացորդացն է»: Հանդէսին Դեկտեմբեր 5-ի թիւին մէջ Կիրովաբադի եւ Բաքուի իրադարձութիւնները մանրամասնօրէն կը ներկայացուին, հոն կարելի է գտնել երկու հայ փախստականներու տպաւորութիւնները: Կայ նաեւ տեսակցութիւն մը Է. Թադէոսեանի հետ: Ան իրաւաբանութիւն եւ դիւանագիտութիւն կը դասաւանդէ Մոսկուայի մէջ: Թադէոսեան նոյն ատեն երկրին սակաւաթիւ մասնագէտներէն մէկն է ազգամիջեան յարաբերութիւններու, կը գրէ «Շփիկըլ»: Տեսակցութեան եզրակացութիւնը յստակ է: Մենք պարզապէս անտեսեցինք մեր խնդիրները: Իսկ Արցա՞խը: Չափազանց բարդ հարց է: Եթէ անհրաժեշտ միջոցառումները ատենին գործադրուած ըլլային, այն ատեն այս ընդհարումները չէին ըլլար:

Նաեւ «Տի Ցայթ»ի Դեկտեմբեր 2-ի թիւը հանգամանօրէն կ՚անդրադառնայ վերջին բախումներուն: Հոն կը կարդանք հետեւեալը. – «Կը նշմարուի որ առաջին գիրքերու վրայ գտնուող կարգ մը Ազրբէջանցի «հերոս»ներ պարզապէս խամաճիկներն են մութին մէջը գործող անձերու: Հայերու տուներու թալանումը եւ աւերումը ցոյց կուտայ թէ Ազրբէջանցիք ծրագրուած կերպով կ՚իրականացընեն այս բոլորը: Իրենց հեռանկարն է Հայերուն զանգուածային գաղթը: Ըստ երեւոյթի հրահանգ տրուած է որ Սումգայիթի նման սպանդներ տեղի չունենան: Հալածանքի փոխարէն տարագրութիւն – այս է նշանաբանը»:

Այս մթնոլորտին մէջ տրամաբանական է որ Ուլլշթայն հրատարակչութիւնը վերահրատարակած է Իվ Թերնոնի տարիներէ ի վեր սպառած «Թաբու Հայաստան» գիրքը: Դեռ երկու տարիներ առաջ նոյն հրատարակչութիւնը այս գիրքին ճակատագրով հետաքրքրուողներուն կը պատասխանէր հետեւեալը. – Գիրքին վերահրատարակումը ծրագրուած չէ...:

Ց. ԿԱՄԻԴԵԱՆ

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԼՐԱՏՈՒ

ՍՕՆԻԿ ԶԱՔԵՐԵԱՆ

Միլանի 1988-ի Միջազգային Երաժշտական Մրցումի դափնեկիր Սօնիկ Զաքերեանը, իր ինքնուրոյն մեկնաբանման եւ ուժեղ վիրթիւոզական թեքնիքով, հիացում պատճառեց բազմաթիւ ունկնդիրներու, որոնք ներկայ էին մրցանակաբաշխութեան համերգին: Երիտասարդ ջութակահարուհիին մեկնաբանութեան մէջ յայտնի էին նուրբ դասաւորումներ երաժշտական նախադասութիւններու մէջ եւ նոյնպէս հարուստ ներաշխարհ: Սօնիկ Զաքերեանի ջութակի առաջին դասատուն եղած է իր հայրը, տասնեւմեկ տարեկանին աւարտած է Վենետիկի «Բ. Մարչելլօ» երաժշտանոցը բարձրագոյն նիշերով: Ջութակի իր դասատուներն են եղած՝ Ճիովաննի Գուլիէլմօ – Վենետիկ, Ֆրանքօ Գուլլի – Սիէննա, Նաթհան Միլշտայն – Ցիւրիխ: 1980-ին դափնեկիրը կը հանդիսանայ «Ն. Փականինի» միջազգային երաժշտական մրցումին մէջ: Իր ձայնագրութիւնները կը հաղորդուին ՌԱԻ (Իտալիա) եւ ԱՌԴ (Գերմանիա) ձայնասփիւռներէն: Փէլի Մուզիկ գերմանական սալի ընկերութիւնը հրատարակած է մեկնաբանութիւններ Սօնիկ Զաքերեանէն: Համերգային իր գործունէութեան հետ նաեւ ջութակի դասատու է, Փատովա (Իտալիա) քաղաքի երաժշտանոցը:

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ «ԷԼԻԶ ԳԱՒՈՒՔՃԵԱՆ – ԱՅՎԱԶԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ»Ի ՄԱՍԻՆ

«Էլիզ Գաւուքճեան – Այվազեան Գրական մրցանակ»ի դատական կազմը, քննեց 1988-ին մրցումի համար ներկայացուած գիրքերը եւ մրցանակի արժանի նկատեց Վեհանոյշ Թեքեանի «Ն շ ա ն ա գ ի ր» հատորը (արձակ եւ բանաստեղծութիւն):

«Էլիզ Գաւուքճեան – Այվազեան
Գրական Մրցանակ»ի
դատական կազմ

Կը խնդրուի Սփիւռքի հայ մամուլէն արտատպել:

ԿԱՐԴԱՑԷՔ
«ՅԱՌԱՋ»Ը
ՏԱՐԱԾԵՑԷՔ

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

– Աղերսում եմ քեզ, Սաթի՛կ ջան, ըսաւ Գարեգին հատկտեալ ձայնով, աղերսում եմ քեզ, ինձ մի դնիր այնպիսի տիլեմայի առաջ: Մի կանգնիք իրար դէմ ինչպէս ոխերիմ թշնամիներ եւ ինձ հարկադրել որ կոպտութեամբ հեռացնեմ նրան, որ Արմիկիս մայրն է, որ ինձ նուիրել է իր երիտասարդութիւնը, որի հետ իմ տունս եւ ընտանիքս եմ հիմնել: Աւելի ուշ, աւելցուց աւելի յստակ ձայնով, թերեւս կարենամ հարկ եղած ուժը ունենալ եւ ազատագրուել այդ կապանքներից ... բայց խնդրում եմ, քիչ սպասիր ... մէկ բան պարզ է ինձ համար: Որեւէ գնով չեմ կարող հրաժարել քեզանից ... Հա՛, Սաթիկ ջան, հաւատացիր իմ անկեղծութեանս, եւ լսիր թէ ի՞նչ ուժ ունես քո ձեռքումը ... ես չեմ կարող հրաժարել քեզանից, մի անբուժելի ախտ է այսպիսի սէրը, չեմ կարող զայն խլել իմ հոգուց առանց իմ ամբողջ էութիւնս աւերելու: Երբ այս այսպէս է, ի՞նչ փոյթ մնացածը ... իրապէս մեծ արժէք ունի՞ որ իմ ֆիզիքական անձը օրուայ որոշ ժամերին պիտի լինի քաղաքի այսինչ կամ այնինչ կէտի վրայ, երբ ես ամբողջովին քոնն եմ եւ իմ հոգիս միշտ քեզ հետ է անբաժանելի եւ անխզելի կերպով:

– Գարեգին, ուզեց ընդհատել Սաթենիկ, բայց անխկա յուզմունքի գերագրգռութեան մէջ շարունակեց.

– Դու խօսք գիտես, որ կարող ես ինձ քարշ տալ ուր որ ուզենաս եւ ինչպէս որ ուզենաս ... ես քո ստրուկն եմ դարձեր ... հէնց եթէ վճռես եւ հրամայես. «Քանդի՛ր տունդ, հրաժարիր գործէդ եւ եկ ինձ հետ», ես էս րոպէիս կը գնամ ու կը կատարեմ քո հրամանը ... անկեղծ եմ ասում, կը կատարեմ կէտ առ կէտ: Բայց ես խնդրում եմ քեզանից, մի հրամայիր այդպէս; հաշուի առ իմ խորշանքը եւ դժուարութիւնը որոշ հարցեր կոպտութեամբ վճռելու մասին: Ես կը կատարեմ քո հրամանը, բայց շատ եմ վախենում որ այդ ամէնը կատարելուց յետոյ դու բոլորովին տարբեր մարդ գտնես ինձ մէջ... սարսափով մտածում եմ. թերեւս այն որ սիրեցիր, այն չլինեմ այլեւս:

– Բայց Գարեգին, գոչեց ցաւագինօրէն Սաթենիկ, արդէն իսկ դու այն չես ինչ որ էիր, այն որ էիր այն օրը, այն օրերը...

– Դժգոհ ես ինձանից, Սաթենիկ, եւ թերեւս իրաւունք ունես, այլ սակայն դու ինձ շատ մեծ վիշտ ես պատճառում այդ դժգոհութեամբ ... այն օրե՛րը...: Սաթենիկ, ինձ թւում էր որ ոչ մի յետագայ տխրութիւն չէր կարող պղտորել այն օրերի յիշողութիւնը...

– Գարեգի՛ն, սիրելիս, միջամտեց Սաթենիկ հաշտարար ոգիով, ինչի՞ ենք վիճում տասը տարուայ ամուսինների նման: Լսի՛ր ինձ, Գարեգին, վերջ տանք այս բոլորին. ես եմ քո ճշմարիտ կինը, չէ՞, քո սրտի ընտրածը ... լաւ, կը հնազանդեմ քեզ, թող իմ ասելը հրամայէ եւ կը կատարեմ ... ո՛ւֆ, ըսաւ վերջապէս Սաթենիկ, զգացուած Գարեգինի դէմքի վրայ երեւցող ժպիտէն, սատանան տանի այդ բոլորը, ի՞նչ են ուզում մեզանից... այդ բոլորը ես ի՛նչ գիտնամ, տուն, քանդոռ, Մոսկուայի ներկայացուցիչ եւ նաեւ ու մանաւանդ Նաթալիա Վասիլիեւնա, ամէնքը միացած կեցեր են իմ եւ քո մէջ ... կործանի՛ն այդ բոլորը ու քար քարի վրայ չմնայ ... եւ մենք ինչքան երջանիկ կը լինէինք, ջա՛նս, այդ ընդհանուր փլուզումից յետոյ:

(Շար. 63)

(Շար. Ա. էջէն)

են հակահայ խմբակները «կերակրելու» համար: Վերջին ծանր միջադէպերու հետեւանքով աւելի քան 30 մեռեալ կար, կը գրէ «Քօթիտիէն» (Դեկտեմբեր 21), իբրեւ հետեւանք զանգուածային գործադուլներու որոնց ենթակայ են Բաքուի Հայերը: Եւ դեռ Կորբաչով կը հրահանգէ որ Ադրբէջանէն գաղթած Հայերը ետ վերադառնան...:

× Ամերիկայի մէջ, ծէսի ծէքըրն արտօնութիւն առած է թելեթոն մը կազմակերպելու Հայերուն ի նպաստ, մասնակցութեամբ ծանօթ «աստղերու»:

× Ռիժկով յայտարարած է նաեւ վերաշինութեան ակնարկելով. – «Կ'ուզենք որ այդ քաղաքները հայկական քաղաքներ ըլլան, ոչ թէ՝ թիթեղաւաններ»:

× Փոխադրութեանց նախարարը՝ Միշէլ Տէլպար յայտարարեց թէ Ֆրանսական Երկաթուղիի Ընկերութիւնը «ամէնէն կարճ ժամանակուան մէջ» կառախումբ մը կը պատրաստէ դէպի Հայաստան: Կառախումբին կարելի պիտի ըլլայ ապրանք բեռցնել երեք կայարաններէ՝ Վերսայլ – Մաթըլօ (հեռ. – 39-53-92-35), Մարսէյլ՝ (91 – 95 – 10 – 00) եւ Լիոն՝ (78 – 92 – 10 – 00):

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Paris, le 20 Décembre 1988

JOURNAL «*HARATCH*»
Monsieur le Directeur,

Au nom du MOUVEMENT SIONA et de la FEDERATION SEPHARADE EUROPEENNE que je préside, je tiens à vous manifester toute notre solidarité et notre compassion pour la population arménienne durement éprouvée par le séisme en République d'Arménie.

Nous sommes associés à l'action de solidarité menée par la Communauté juive de France et nous nous tenons à votre disposition pour faire une action spécifique, notamment de vêtements, de vivres et de médicaments si vous le jugez nécessaire.

En réitérant notre solidarité et en restant à votre disposition,

Veuillez agréer, Monsieur le Directeur, l'expression de mes sentiments distingués.

Bien sincèrement

Roger PINTO
Président de SIONA et de la Fédération Sépharade Européenne

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉԸ կը հեռանայ Լիբանանէն: Առաջին անգամն է, որ միջազգային մարդասիրական այս կազմակերպութիւնը բոլորովին կը քաշուի երկրէ մը: Որոշումը հետեւանք է մահուան շարունակական սպառնալիքներուն, որոնց ենթակայ են իր անդամները, պատուիրակները: Անոնց թիւը, ներկայիս 17 էր եւ արդէն կիպրոս անցած են:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՑ...

ԻՍՐԱՅԵԼԻ մէջ պահպանողական եւ աշխատաւորական համաձայնութիւնը, համախմբական կառավարութիւն մը կազմելու ծրագրով (Շամիրի կառավարութիւնը հաւանաբար ներկայացուի Քնեսէթին) կատղեցուցած է աջը, այսինքն՝ Շամիրի իսկ կուսակցութիւնը:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԲԱԺԱԿ
7-ՐԴ ՇՐՋԱՆ

Աւինեոն – Վալանս Հ. Մ. 2 – 3

ԱԽՈՅԵՆԱԿԱՆ ԽԱՂ
Հ. Մ. Ը. Մ. Լիոն Տէսին – Ամպէրիէօ 6 – 0

S.O.S. ARMENIE

Le Comité S. O. S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

Un compte spécial vient d'être ouvert uniquement reservé à l'entraide pour l'Arménie, à la B.N.P. Champs - Elysées sous le N° 07447817.

Les chèques libellés exclusivement au nom de S. O. S. ARMENIE ou les dons en espèces peuvent aussi être remis ou envoyés à «*Haratch*».

Pour tous renseignements sur les sinistres et éventuellement des recherches des survivants, TELEPHONER : au 40. 70. 10. 10 POSTE 476

Un service de la *Croix Rouge Française* répondra à vos appels.

La cellule spéciale mise en place par le gouvernement français a indiqué que des dons peuvent être adressés aussi à l'ordre du. -
TRESOR PUBLIC
FONDS DE SOLIDARITE ARMENIE
Les perceptions délivreront un reçu pour déduction fiscale.

VEILLEE ŒCUMENIQUE
en solidarité avec le peuple arménien

Le peuple arménien vit une nouvelle fois une tragique épreuve. Après le génocide de 1915 et les récents massacres de Kharabagh en Azerbaïdjan, le tremblement de terre du 7 décembre 1988 a plongé tout le peuple arménien dans la consternation et le désarroi, avec ses 55.000 morts et ses 500.000 sans-abris.

Un formidable élan de solidarité se manifeste autant à Valence qu'en France et qu'à travers le monde entier. Les secours en argent, médicaments, vêtements, nourriture ainsi que les interventions d'équipes spécialisées sont le signe de cette solidarité. Nos Eglises y sont présentes.

Pour prolonger cette solidarité et l'enraciner dans notre foi de croyants, nous appelons à une veillée de prière œcuménique qui aura lieu à la cathédrale de Valence le jeudi 22 décembre à 20h30.

Notre présence sera le témoignage de notre fraternité et de notre amitié fidèle et active envers le peuple arménien si durement éprouvé.

— *Didier-Léon MARCHAND évêque de Valence*

— *Père VARTANIAN de l'Eglise Apostolique Arménienne*

— *Père JANDRIAN de l'Eglise Catholique Arménienne*

— *Pasteur LEONIAN de l'Eglise Evangélique Arménienne*

— *Assemblée des Frères Arméniens de Maranatha*

— *Pasteur Bernard CROISSANT de l'Eglise réformée*

MINITEL
CODE : 3615
Arménie

La cellule de crise du gouvernement français a établi un service MINITEL pour les dernières informations concernant l'aide à l'Arménie.

COMMUNIQUÉ

Devant la tragédie qui vient d'éclater en ARMENIE, et au-delà des actions immédiates (dons et secours) qui doivent se poursuivre sans relâche, le Centre de Documentation du C.R.D.A., *sollicité par de nombreuses demandes*, lance un appel pour la réunion urgente de tout document (photos, films, livres etc...) sur les villes sinistrées avant le séisme, pour permettre de répondre à toutes ces demandes.

Vous êtes priés de téléphoner au :

— C.R.D.A. au 42.46.05.58

ou adresser vos envois au :

— C.R.D.A. 36 rue de Trévise, 75009 Paris

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ Ս. ԽԱՉ ԱԹՈՌԱՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՑԻ
13, rue du Perche — 75003 Paris

ՏՕՆ ԾՆՆԴԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Շաբաթ, Դեկտեմբեր 24, տօն ճրագալոյցի ծննդեան Քրիստոսի, երեկոյեան ժամը 5-ին, Փարիզի հայ կաթողիկէ Աթոռանիստ եկեղեցւոյ մէջ, տեղի պիտի ունենայ երեկոյեան ժամերգութիւն, ապա հանդիսաւոր պատարագ՝ ժամը 6ին:

Կիրակի, Դեկտեմբեր 25, տօն ծննդեան, ժամը 11-ին՝

ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿ. ԿԱՊՐՈՅԵԱՆ

Առաջնորդ Ֆրանսայի Կաթողիկէ Հայոց, կը մատուցանէ Հայրապետական պատարագ:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

AIDE A L'ARMENIE

L'Union Générale Arménienne de Bienfaisance a décidé de créer un Fonds AIDE A L'ARMENIE dans les 23 pays où elle est représentée.

Le séisme qui a ravagé le Nord de l'Arménie est un immense malheur pour toute la Nation arménienne.

Toute la diaspora s'est portée au secours et à l'aide des victimes et continue jour après jour à déployer tout ce qui est humainement possible de faire.

Chaque section de l'Union Générale Arménienne de Bienfaisanse a reçu pour mission de contribuer aux secours immédiats en collaboration avec toutes les associations communautaires.

Cependant, les efforts devront se poursuivre pendant de nombreuses années pour prendre en charge sur le sol natal les orphelins et les sans-abri, et reconstruire les villes sinistrées.

Des fonds considérables seront nécessaires et devront être levés dans le monde entier.

Aux côtés de tous, l'Union Générale Arménienne de Bienfaisance, fidèle à la tradition de son fondateur, mettra tout en œuvre pour la renaissance de la Mère Patrie.

L'U.G.A.B. et la Diaspora sauront se montrer digne de l'Arménie !

Pour la France, compte:
«UGAB — AIDE A L'ARMENIE»
U.G.A.B.
11, square Alboni
75016 Paris

Virements bancaires :
«UGAB — AIDE A L'ARMENIE»
Crédit Suisse (France)
N° 450 0863 01 9
92, avenue des Champs-Elysées
75008 Paris.

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
58ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՅԵՐԵԿՈՅԹԸ
ԿԻՐԱԿԻ, ՄԱՐՏ 5, ԺԱՄԸ 14-ԻՆ
SALLE DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint-Dominique
75007 PARIS

Meubles **Ghazarian**
4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance
Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

“Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն”

ՈՒՐԲԱԹ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 23

VENDREDI
23 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 16.910 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNÉE — No 16.910

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՕՐԷ ՕՐ ԿԸ ՊԱՐԶՈՒԻ ՈՐ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ՅԱՊԱՂՈՒՄԸ ԱՒԵՐ ԳՈՐԾԱԾ Է

«Մոնտ»ի յատուկ թղթակիցը՝ Լօրան Կրէյլսամէր կը շարունակէ արձագանգել տեղական կեանքին եւ Զօրեքշաբթի երեկուն (Դեկտեմբեր 22) շատ տխուր պատկեր մը կը պարզէր Երեւանի հիւանդանոցներու վիճակին եւ աւելորդ վէճերու ալ օտար եւ տեղացի բժիշկներու միջեւ, որոնք, իրենց կարգին, ճակատագրական դեր խաղացած են, առաջին օրերը։ Այս առընչութեամբ, ֆրանսահայ թէ ֆրանսացի բժիշկներն ալ իրենց վկայութիւնը բերին։ Արեւմտեան ձեռնհասութիւնը բախած է տեղական բժիշկներու արժանապատուութեան եւ զոհը, անշուշտ վիրաւորն է։ Ինչ որ հաստատուեցաւ եւ դեռ նոր վկայութիւններ ալ կը վերահաստատեն, օգնութեան փութալու այն ոճրային յապաղումն է որու հետեւանքով հարիւրաւորներ մեռած են։ Կարելի չէ առանց կատաղութեան կարդալ քովի գրութիւնը, լոյս տեսած խորհրդային թերթի մը մէջ, եւ դեռ Ջաջուռը առանձին չէ, այլ միայն խորհրդանշական օրինակը տասնեակ տասնեակ գիւղերու։

Բայց, խորհրդային բանակը զալումի ծառայած է աւելի քան օժանդակութիւն բերելու ու մարդ փրկելու։ Ով որ փըրկուած է, դժբախտաբար քիչեր, եղած են շնորհիւ օտարներուն եւ առաջին առթիւ՝ Ֆրանսացիներուն։ Ռիժկով, որքան ալ իր ընդվզումը արտայայտէ այս մասին եւ պատիժի ձեռնարկէ, չի մոռնար Ղարաբաղ Կոմիտէն, որու անունը չի տար, բայց կը դատապարտէ. — «Քաղաքականութիւն խաղացող արկածախնդիրները, միացած ապականած տարրերու որոնք կը ջանան ազգամիջեան պառակտում սերմանել» եւ «Պերեստրոյկայի թըշնամի տարրերը որոնք Լեռնային Ղարաբաղը դարձուցած են իրենց քանդիչ գործունէութեան պատրուակը»։

Հինգշաբթի օր, փարիզեան օրաթերթերը այլեւս գրեթէ չէին գրադեր Հայաստանի երկրաշարժով, բայց նոր լոյս տեսած շաբաթաթերթերը կը շարունակէին լայն տեղ տալ («Մաչ», «Էքսփրէս», «Էվէնըման տիւ ժէօտի», «Նուվէլ — Օպսէրվաթէօր»), կ'անդրադառնանք։

X Գերմանական ծանօթ շաբաթաթերթ «Տէռ Շփիկըլ» Դեկտեմբեր 19-ի թիւին մէջ պատկերազարդ եօթը էջ յատկացուցած է Հայաստանի երկրաշարժին, «Կանգնած ենք անդունդի եզրին» խորագիրով։ Ընդարձակ գրութեան սկիզբը կը խօսի երկրաշարժին, անոր պատճառած աւերներուն մասին, ապա կ'ընէ հայ ժողովուրդին համառօտ պատմութիւնը, յիշելով Հայկէն սերած ըլլալու պարագան, այսօրուան Սփիւռքը, նշանաւոր Հայեր ու երկար կանգ կ'առնէ 1915-ի ցեղասպանութեան վրայ։ Կը պատմուի Ապրիլ 24-ին հայ մտաւորականներու ձերբակալութիւնը, տեղահանութեան, աքսորի մանրամասնութիւնները, յետադարձ ակնարկով մը 1894 – 96-ի ջարդերուն եւս անդրադառնալով։

Թերթը մէջբերելով նաեւ հայկական արհաւիրքը պատմած հեղինակներու — Արմեն Վէկնէր, Ֆրանց Վէրֆէլ – գործերը, կ'անդրադառնայ Ատրպէջանի հայկական ջարդերուն։ Ապա կրկին կը նկարագրուին երկրաշարժէն աւերուած շըրջանները, ժողովուրդին տառապանքը, տարուած աշխատանքները։

X Ամերիկեան «Թայմ» շաբաթաթերթը լայն տեղ կուտայ երկրաշարժին ու ինչպէս ամէն տարի քանի մը էջերու վրայ կը հրատարակէր ընտրովի «Տարուան նկարները», որոնց կարգին Երեւանի նկարները», որոնց կարգին Երեւանի մէկ ցոյցին նկարը (որու համար կը ճըշդուի թէ հայ լրագրող մը այդ նկարները քաշած է դրամ շահելու համար...)։

ՋԱՋՈՒՌԻ ՍԵՒ ՕՐԵՐԸ

ԽՄԲ. – Այս յօդուածը լոյս տեսած է «Գիւղական Կեանք» խորհրդային թերթին Դեկտեմբեր 17-ի թիւին մէջ։ Մեր աշխատակիցը՝ Հ. Գ. ռուսերէն բնագրէն թարգմանեց։ Ոչ մէկ խմբագրութիւն կըրնանք ընել։ Տեղ մը կայ, ուր բառերն ալ այլեւս ոչ մէկ իմաստ ունին։

Հայկական գիւղի ողբերգութիւնը ականատեսի աչքերով յիշում եմ, վաճառողը բղաւում էր գաւառական քաղաքի շուկայում. «Ջաջուռի կիտրոննե՜ր Հայաստանից, աշխարհում ամենալաւ Ջաջուռի կիտրոննե՜ր»։

Ես գնեցի եւ այդ պահից անկեղծօրէն հաւատում էի, որ իսկապէս Ջաջուռում են աճում լաւագոյն կիտրոնները։ Չէ որ բոլորը վաճառում էին նոյն գնով, իսկ այս մէկը՝ բղաւողը ամէնից թանկ վաճառողն էր։ Եւ երբ Դեկտեմբերի սկզբին ես յայտնուեցի Երեւան շուկայում, բանիմաց մէկի նման հարցրեցի. — «Ո՞ւմ կիտրոնն է Ջաջուռից»։ Վաճառողների շարքը քրքիջով պատասխանեց։ Բանից պարզւում է, որ Ջաջուռը գտնւում է բարձր լեռներում եւ այնտեղ այնպիսի սառնամանիքներ են լինում, որ նոյնիսկ խնձորենիները ամէն ձմեռ չէ, որ դիմանում են։ Ուղղակի այս գիւղում շատ ուրախ մարդիկ են ապրում, Գաբրովցիների կամ Օդեսացիների նման։ Նրանք էլ հէնց առակներ են հնարել իրենց եւ իրենց գիւղի մասին։ «Պէտք է առիթի դէպքում անպայման գնալ տեսնել, ասացի ինքս ինձ»։ Եւ եղայ։ Բայց առիթը եղաւ այնպիսին, որ, ինչպէս ասում են՝ թշնամուդ չես կամենայ։ Հայաստանը ցնցող երկրաշարժի վերնակենտրոնը հէնց այստեղ էր՝ Լենինականից Սպիտակ տանող ճանապարհի կէսին, ուր գտնւում է Ջաջուռ գիւղը։ «Ռուսական» կոչուող լեռան փէշին է այն տեղաւորուած եւ նայում է դէպի ավտոմայրուղին։

Նախ տեսայ ես այս հին գիւղը ուղղաթիռից։ Գիւղից քիչ հեռու, ձիւնածածկ դաշտում պարզորոշ սեւին էր տալիս խոտի դէզը, չորս կողմից կովերով շըրջափակուած։

– Ջաջո՛ւռը, շարժիչի աղմուկի միջից բղաւեց օդաչուն. երէկ մենք այստեղ հարեւան գիւղի դաշտերում երեխաներին էինք հաւաքում։ Զափահասները զոհուել են, իսկ նրանք վախեցել եւ փախել են ամէն մէկը մի կողմի վրայ։ Պաղած, քաղցած, գայլուկների նման։ Գիւղն իսկ մոռացե՛լ են, գրողը տանի...

Աղէտի օրը, Դեկտեմբերի 7-ին սովխոզի գրասենեակում շատ մարդ կար։ Ադրբեջանից եկած փախստականները ըսպասում էին, որ ակումբի շէնքն ազատեն, իրենց տրամադրեն։ Անասնապահները խորհրդակցութեան էին հաւաքուել, լեցուն էին եւ հետաքրքրասէրները եւ սովխոզի դիրեկտոր Ահարոն Սուվարեանը ջղայնանում էր. անհնար է այսպիսի աղմուկի մէջ աշխատել։ Մինչդ այն վայրկեանին, ե՛րբ ուզում էր մի քիչ կարգի հրաւիրել աղմկող ժողովուրդին, յանկարծ լսուեց անհասկանալի, գնալով աւելի ուժեղացող դղրդիւն։ Շէները սկսեցին հաջել, կատուն գնդակի արագութեամբ դուրս նետուեց բաց պատուհանից։ Ամէն ինչ սկսեց դողալ, զրնգալ, առաստաղը ճռճռաց։ Ժողովուրդը խուճապուած դուրս թափուեց։ «Երկրաշարժ», գլխի ընկաւ դիրեկտորը եւ ինքն էլ դուրս փախաւ դէպի հրապարակ, որի շուրջը գտնւում էին կենցաղի տունը, գրասենեակը, ակումբը, ճաշարանը, նկարիչ Մինասի թանգարանը, դպրոցը։ Այս բոլորը ճաքում, ճարճատում, աւերւում էր մարդկանց աչքերի առջեւ։ Մի ակնթարթում քանդուեց թանգարանի պատը, փլուեց ճաշարանի տանիքը, երկու կտոր եղաւ դպրոցի շէնքը։ Երկիրը ցնցւում էր եւ մարդիկ կորցնելով հաւասարակշռութիւնը փորձում էին ոտքի վրայ մնալ ինչպէս ցատքացանցի վրայ եւ պառկում էին ասֆալտին։ Երբ ցնցումները դադարեցին, իսկ դա եղաւ մէկ – երկու րոպէ յետոյ, ժողովուրդը նետուեց դէպի դպրոցը։ Այնտեղ 130 երեխայ կար եւ գիւղը առաջին հերթին նրանց մասին մտածեց։ Պզտիկները արդէն կուտակուել էին փողոցում, մեծահասակ դպրոցականները դուրս էին ցատքում լուսամուտներից։ Շատերն արիւնոտուած էին, վնասուած, ջարդուածքներով։ Զորս կողմը տնքոց, ճչոց, լաց էր։ Ինչ որ մէկը քշեց, բերեց սովխոզի բեռնատար ինքնաշարժը եւ վիրաւորներին սկսեցին տեղաւորել բեռնատարի մէջ։ Իսկ ծեր ուսուցիչ Ց. Խաչատրեանը դեռ շարունակում ու շարունակում էր դուրս բերել երեխաներին, քանի դեռ տանիքը չէր փլուել։ Իններորդ դասարանի աշակերտ Արթուրը եւ ուսուցիչը անյայտացան աւերակների ու փոշու անհունի մէջ։

Ժողովուրդը նետուեց պրպտելու փըլուածքի մէջ։ Բաւական արագ դուրս բերին երեխաների, ուսուցիչների դիակները, սակայն իններորդ դասարանցի Արթուրի եւ ուսուցիչ Խաչատրեանի մարմինները մինչեւ ուշ գիշեր չգտան։

Վիրաւոր երեխաներով բեռնուած ինքնաշարժը արդէն ետ էր վերադարձել։ Հիւանդանոց չէր եղել ոչ Ախուրեանում եւ ոչ էլ Լենինականում, ամէն ինչ աւերուած էր։ Հարցրել էին անցող վարորդներին, ասել էին Սպիտակից եւս ոչինչ չի մնացել։ Միթէ՞ ամբողջ Հայաստանն աւերակների մէջ է։ Լռում են ռադիոն, հեռուստացոյցը, չկայ ելեկտրականութիւն։

Ոչ մի տուն գիւղում չէր մնացել եւ տեղաւորուեցին գիշերելու սովխոզի կալում, ուր ծղոտի դէզերն էին կանգնած։ Հեծկլտում էին, տանջւում վշտից, բայց պայքարում էին կեանքի համար ինչպէս կարող էին։ Սկսեցին քոլիկներ սարքել, արեւածագը կարմիր էր, ուրեմն սառնամանիք էր լինելու։

– Ոչինչ, – համագիւղացիներին քաջալերում էր սովխոզի դիրեկտորը, – մեզ չեն լքի։ Ճանապարհից ամէն ինչ երեւում է... ուղղաթիռը անցաւ... կ'օգնեն։ Ճիշդ չէ՞, Եուրիկ, – նա դիմեց Ջաջուռի ամէնից ծեր բնակչին եւ վերջինս գըլխով արեց, արդէն քանիերորդ անգամ կրկնելով, որ իր կեանքում այդպիսի երկրաշարժ չի տեսել։

Նոր օրուայ առաւօտը սկսեցին քաղցած ստամոքսով։ Ուտելիքը տներում էր, նկուղներում ուր կամ բոլորովին անհընար էր մտնել, կամ վախենալու էր։ Հառաչում էին չկթուած կովերը, մայում չկերակրուած ոչխարները։

Դիրեկտոր Ահարոնը թաքուն հեծկըլտաց։ Աղջիկներն ինչ որ տեղ Լենինականում են, իսկ այն ասում են ամբողջովին աւերուել է։ Նա սկսեց յորդորել մարդկանց աշխատելու, բայց ոմանք իրենց տների աւերակներն էին փորփըրում, իրեղէնների մնացորդներ էին դուրս բերում, իսկ ուրիշները դպրոցի բակում էին աշխատում։

– Ոչխարներին կերակրել է պէտք, կարծես կաղարդանք, կրկնում էր դիրեկտորը։

Նրան ի պատասխան.

– Դու մեզ կերակրի...

Եկան շրջկոմի առաջին քարտուղարը, շրջանային գործադիր կոմիտէի նախագահը եւ կարգադրեցին ջարդել խանութի դռները եւ այնտեղ եղած ամբողջ ուտելիքը բաժանել։

– Մենք դեռ աշխատավարձը չենք վըճարել, մարդիկ դրամ չունեն։

– Վերցրէք, ի՞նչ դրամ...

Շրջանային ղեկավարները մեկնեցին եւ մարդկանց սրտերը թեթեւացան. հիմա օգնութիւնը կը գայ, ղեկավարութիւնը ամէն ինչ տեսաւ։

Ամբողջ օրը գերեզմաններ էին փորում, ատաղձագործ Մ. Սարգսեանը դագաղներ էր շինում։ Ուսուցչին եւ աշակերտին դեռ չկարողացան հանել փլատակներից, վերամբարձ կռունկ էր հարկաւոր։ Հասցրեցին թաղել միայն ութ մարդ։

Նոր օրը, Դեկտեմբերի 9-ը դիմաւորեցին ցրտից ու քաղցից դողալով։ Գիշերը սառնամանիք եղաւ։ Ամէնից դըժուարը երեխաների համար էր եւ նրանց տեսնելով դիրեկտորը թոյլատրեց մորթել մի քանի վիրաւոր կով, մարդկանց կերակրելու համար։ Կրակներ վառեցին, միսը պատրաստեցին, բայց ոչ ոք ձեռք չտուեց ուտելիքին։ Լենինականից բերեցին հանգուցեալներին, համերկրացիներին։ Լաց, ուշագնացութիւն, ողբ։

Ատաղձագործը թխկացնում էր հա թխկացնում։ Քլունգներով թխկացնում էին տղամարդիկ, բայց ոչ գերեզմաններն էին բաւականացնում եւ ոչ էլ դագաղները

(Շար.ը Դ. էջ)

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԼՈՆՏՈՆ — ՆԻՒ - ԵՈՐՔ գիծը ապահովող փանամի Պօյինկ 747 մը ջախջախուեցաւ Սկովտիա, գիւղի մը վրայ, ուր տասնեակներով տուներ ալ քարուքանդ եղան։ Օդանաւին 258 ճամբորդներէն ոչ մէկ վերապրող կայ։ Բնակիչներուն մասին մանրամասնութիւններ չկային Հինգշաբթի առտու։ Ծանօթ ալ չէ արկածին պատճառը։ Ոչ մէկ խմբակ իր վրայ չէր առած եւ ոչ ալ հակառակ կերպով ինչ որ մէկը յայտարարած էր։ Անշուշտ մնաց որ ոչ ոք ... [...]

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ամէնէն ծանօթ փաստաբաններէն մէկը՝ Փօլ Լոմպար մեղադրանքի տակ առնուեցաւ «գողօնի ապրանք պահած ըլլալու մեղսակցութեան եւ զեղծարարութեան» համար։ Հսկայ ժառանգութեան մը պատմութիւնն է, որ հոս յանդեցաւ։ 1986-ին Տիկին տը Քանսոն, որ ժառանգած էր իր հօրը մեծ վարպետներու բացառիկ հաւաքածոն կը մեռնի։ Մինչ այդ գինքը խնամող կինը շատոնց յաջողած է իւրացնել հարստութիւնը եւ երբ Լուվրի թանգարանին կը ծախուի Մուրիյոյի մէկ ծանօթ գործը փաստաբանին միջնորդութեամբ, Տիկին տը Քանսոնի քոյրը դատի կը դիմէ եւ ժառանգութիւնը իւրացնող կինը կը ձերբակալուի։ Անկէ ի վեր, քննութիւնները կը շարունակէին եւ հասան Լոմպարի դէմ եղած մեղադրանքին, թէեւ փաստաբանը ազատ դուրս ելաւ հարցաքննիչ դատաւորին գրասենեակէն։

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԷԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝

Կ. ԴԱԼԼԱՔԵԱՆԻ ԽՕՍՔԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐ 22Ի ՆԻՍՏԻՆ

Յարգելի դեպուտատներ,

Ճշմարտութիւնն այսօր ինչպէս միշտ իմացական եզրաչափ է բայց առաւել քանի պատմական ճշմարտութիւնը մեր օրերում հասարակութեան բարոյականի չափանիշն է, եւ եթէ իր այդ հանգամանքով՝ հասարակութեան բարոյական կատարելութեան եզրաչափ հանգամանքով ճշմարտութիւնը դարձել է սոցիալական ձեռքբերում, սոցիալական անկապտելի տիրոյթ, ապա կէս ճշմարտութիւնը, ճշմարտութեան ուղղակի կամ միջնորդուած եղծումը միշտ եղել է ու մանաւանդ այսօր է ամենաահաւոր սոցիալական չարիքը. դժբախտաբար վերջին տասը ամիսների ընթացքում այս չարիքը գրեթէ ամէն օր իրեն զգալ էր տալիս առաւել կամ նուազ ուժով եւ վիթխարի սոցիալական աւերներ գործում. բաւական եղաւ որպէսզի Արցախի հայութիւնը պաշտպան կանգնէր իր ազգային պատկանելութեան, այդ պատկանելութիւնը հաստատելու իրաւունքին, իր վրայից թօթափէր Ադրբեջանի կոչուելու պատիւը որ նրան ստիպողաբար պարտադրւում էր պետական հովանաւորութեամբ ծաւալող ադրբեջանական նոր պատմագրութեան կողմից, բնական մարդկային պաշտպանական միջոցներու դիմէր այդ բարոյական կենսիտի դէմ, բաւական էր որ հէնց այդ նպատակով փորձէր օգտուել իր ինքնորոշման լենինեան սկզբունքից եւ սահմանադրական իրաւունքից, որպէսզի անմիջապէս եղծուէր ճշմարտութիւնը: Ազգի ինքնորոշման ամենակոմունիստական իրաւունքը յայտարարուեց նոյն ազգի արմատական շահերին դէմ, եւ նենգափոխուեց ուրիշի հողամասը կողոպտելու մեղադրանքով: Սա թերեւս պատմութեան ամենածանր հեգնանքն է, դարաւոր մշակոյթի ու պատմութիւնի եւ նոյնիսկ ժողովրդի մի գանգուածը կողոպտելու մեկնած ձեռքը դու բռնում ես քո գրպանում եւ կողոպտիչը ինքն է առաջինը գոռում ու կանչում: Բաւական էր այդքանը որ մենք կոչուէինք ազգային էկոիստներ, մեր հանրապետութեան բոլոր ժամանակների ղեկավարութիւնները՝ քաղաքական պրովոկատորներ եւ յանցագործներ, իսկ ոբոշ նորաթուխ քաղաքական այրեր մեզ նամուսի դասեր տային: Ինչպէս եղաւ որ սովետական իշխանութեան հաստատումից 70 տարի յետոյ հնարաւոր դարձաւ այդ եղկելի ոճիրը որ կոչւում է Սումգայիթ: Դա ամէն ինչով յիշեցնում է 1915 – 1922 թուականների Հայոց ցեղասպանութիւնը, որ ծրագրուեց եւ գործադրուեց Թուրքիայի ղեկավար շրջանակների կողմից, 1920 թուականի Շուշի քաղաքի կործանումը եւ հայ ազգաբնակչութեան կոտորածը որ ծրագրուեց եւ գործադրուեց Ադրբեջանի մուսավաթականների կողմից: Այս հարցի պատասխանը այսօր անխուսափելի տարողութիւն ունի. եւ այս պատասխանը պարզ է, որովհետեւ 1915 – 22-ի Հայոց ցեղասպանութիւնը մնաց անպատիժ, մնաց Պետութիւնների կողմից չճանաչուած. աւելին՝ ժամանակի ընթացքում Հանրապետական Թուրքիան սկսեց անգամ ներել բարոյական ռեւանշի, Հայոց մեղադրելով այն բանում թէ հէնց նրանք են կազմակերպել Թուրք ազգաբնակչութեան կոտորածը:

Հայ ժողովրդի ցեղասպանութիւնը մարդկութեան նկատմամբ կատարուած դաժանելի յանցագործութիւն էր եւ նման մի ոճիրի անպատիժ մնալը տարիներ անց արձակեց հիթլերեան ֆաշիզմի ձեռքերը, որպէսզի անպատիժ կերպով թաթախէն նրանք Ռուսների, Հրեաների, Բելոռուսների, Լեհերի, Ուկրանացիների ծով արեան մէջ, որպէսզի Քամպուչեայի կամ Պաղեստինի խաղաղ բնակչութիւնը նոյնպէս դառնար ցեղասպանութեան զոհ, որպէսզի վերջապէս կատարուէր Սումգայիթի եղեռնը:

Միջազգային հանրային կարծիքը որոշ քայլեր արել է, որպէսզի անարգանքի սիւնին գամուի այդ ոճիրը, երեք տարի առաջ միջազգային հասարակական դատարանը, ժողովուրդների տրիբուն անուան տակ ճանաչեց Հայերի ցեղասպանութիւնը եւ պահանջեց ժամանակակից Թուրքիայից ընդունել եւ ներողութիւն խնդրել դրա համար: Մէկ տարի առաջ նոյնպիսի ակտ ընդունեց Եւրոպական Պառլամենտը: Այլազան ձեւերով հարցին անդրադարձել են Պուլկարիոյ Ուրուկուէյի եւ Միացեալ – Նահանգների վերին իշխանութիւնները: Եկէք ընդունենք այս փաստերը այն ցաւալի գիտակցութեամբ որ Հայոց պառլամենտը իր գոյութեան բոլոր տարիների ընթացքին երբեք չի դրել այդ հարցը, աւելի ճիշդ՝ երբեք իրաւունք չի ունեցել դնելու եւ դատապարտելու Թուրքիայի կառավարական շրջանակների կողմից պետական ծրագրի մակարդակով մշակուած եւ գործադրուած ցեղասպանութիւնը, եւ տեփորթացիան, որին զոհ գնացին 1.5 միլիոն Հայեր, նրանց ինչքն ու կայքը, իրենց պատմական տարածքի հետ մէկտեղ:

Եւ այսօր, յանուն այն բանի որպէսզի չկրկնուեին նոր Շուշիներ ու Սումգայիթներ, չծրագրուեն նոր ցեղասպանութիւններ, ամենածայրայեղ ուժերի կողմից, պէտք է հարցը կատարենք մենք՝ Գերագոյն սովետի 11-րդ գումարման տեպուտատներս:

Քիչ առաջ իմ կարծիքով շատ հմուտ, խոր վերլուծութեամբ հարցի, հանդէս եկաւ ընկեր Ս. Յարութիւնեանը. միանգամայն ճիշդ կերպով ցոյց տալով երեւոյթի ծագումնաբանական արմատները, ինչպէս նաեւ յետագայ ընթացքի քաղաքական, սոցիալական բոլոր հետեւանքները, որոնք մեր ժողովուրդը ստիպուած եղաւ կրել իր ուսերին, լոկ այն պատճառով որ չէր ճանաչուած ցեղասպանութիւնը 1915 թուականի:

Ես լիովին եւ մեծ բաւարարութեամբ ընդունեցի այս վերլուծութիւնը եւ կարծում եմ այս վերլուծութեան հէնց տրամաբանութիւնն է պահանջում որպէսզի հետեւեալ ուղղումը մտցնենք ներկայացուած նախագծի մէջ: Խօսքը վերաբերում է Բ. կէտին: Ես առաջարկում եմ հետեւեալը գրեթէ նոյնն է ինչ որ ընկ. Սիմոնեան Հրաչիկը առաջարկեց:

Դատապարտելով 1915 թուականին հայութեան նկատմամբ Թուրքիայի կառավարող շրջանների կողմից կազմակերպուած եւ գործադրուած ցեղասպանութիւնը, որպէս մարդկութեան դէմ գործուած ծանրագոյն յանցագործութիւն, Ապրիլի 24-ը յայտարարել Հայերի ցեղասպանութեան զոհերի յիշատակի օր, առանց տարբերութիւնը նշելու: Կանխատեսում եմ ես էլ այդ առարկութիւնները, ինչ որ ասաց ընկ. Հ. Սիմոնեանը, անշուշտ մեզ այդպիսի ուշացումը պատիւ չի բերում. բայց յանցագործութիւնը իր ծանրութեամբ այնպիսի տարողութիւն ունի մարդկութեան պատմութեան մէջ որ նրա նկատմամբ հակադարձութիւնը, վերաբերմունքը անժամանցելի է, եւ աւելի լաւ է ուշ քան երբեք, մենք պիտի այդ բանը այսօր անենք: Իմ կարծիքով այդպէս է:

Տարիներ շարունակ մենք բոլորս զարմացել, երբեմն էլ խորապէս զայրացել ենք որ ստալինեան բռնապետութեան շրջանում հայ ժողովրդին արգիլուել է խօսել այդ զարհուրելի ոճրի մասին: Իսկ յետագայում, այսպէս կոչուած «լճացման» տարիներին մեր եղբայրական հանրապետութիւններից ոչ մէկին չի արտօնուել մեզ վշտակցել նոյնիսկ երբ կլոր տարեդարձներն էին առիթ եղել: Իներցիայի ուժով արգելքը կարծես գործում է նաեւ այսօր: Յիշենք թէ ինչ հաղորդեց կեդրոնական հեռուստատեսութեան «Ժամանակ» ինֆորմացիոն ծրագիրը 1988 թուականի Ապրիլի 24-ին, երբ Ծիծեռնակաբերդի յուշարձանը այդ օրը այցելել էր առնուազն կէս միլիոն մարդ: «Ժամանակ» ծրագիրը Հայաստանում կատարուած ամենաչնչին եղելութիւնը նկատեց այդ օրը արուեստագէտ Ե. Ղազարեանի պատրաստած երաժշտական ստոմարը: Ոչ մի բառ իրական, խոշորագոյն եղելութեան մասին. ոչ մի բառ կեդրոնական եւ ուրիշ հանրապետութիւնների մամուլում:

Ստալինեան ժամանակաշրջանի եւ լճացման տարիների արգելքները հաւասարապէս տարածուել են նաեւ Սովետական Միութեան Գերագոյն սովետի գործունէութեան վրայ: Արտաքին յարաբերութիւնների բնագաւառում հրապարակայնութիւնը ի սպառ բացակայել է, որեւէ հանրապետութեան շահերը այս կամ այն կերպ շօշափող որեւէ ակտ իրագործուել է նոյնիսկ առանց այդ հանրապետութեան կարծիքը հարցնելու: Այսպէս եղաւ օրինակ երբ ՄԱԿ-ի մօտ Սովետական Միութիւնից ուղարկուած էքսփերտը մարդկային իրաւունքների ենթայանձնաժողովի նիստում իրաւացիօրէն մերժելով «կենոցիտ» հասկացողութեան նորովի բնութագրումները, կեղտաջրերի հետ մէկտեղ դուրս շպրտեց նաեւ առողջ երեխան: Այսինքն՝ մերժեց ընդունել Հայոց ցեղասպանութիւնը յիշատակող կէտը: Իմ կարծիքով ժամանակն է դադարեցնելու իներցիայի այդ հոլովոյթը, ժամանակն է որպէսզի Սովետական Միութեան Գերագոյն սովետը յստակ կողմնորոշուի Հայերի ցեղասպանութեան հարցում, մէկ անգամ ընդ միշտ վերջ տալով արեւմտեան պրոպագանտայի չարախնդացող սպեկուլյանտներին: Ուստի խստիւ անհրաժեշտ է դիմում կատարել Սովետական Միութեան Գերագոյն սովետին: Թող մեր երկրի բարձրագոյն մարմնի համար օրինակ ծառայի Վ. Ի. Լենինը որը անվարան ստորագրեց Օսմանեան Թուրքիայում այլազգիների, այդ թւում՝ Հայերի նկատմամբ գազանութիւնները դատապարտող 1915 թուականի Ցիմերվալդի կոնֆերանսի բանաձեւը:

Ահա թէ ինչո՛ւ, ես պաշտպանում եմ ներկայացուած նախագծի առաջին կէտը: Ցեղասպանութիւնը ամենադաժան յանցագործութիւնն է մարդկութեան նկատմամբ. մարդկութիւնը միշտ պիտի յիշի այդ, ու պատրաստ լինի արմատի մէջ իսկ խեղդելու, պատժելու այդ յանցանքը: Մարդկային յիշողութիւնը միայն տուրք չէ անցեալին. այսօրուան կեանքի ու ապագայի իմաստուն դաստիարակ է: Սումգայիթի ողբերգութիւնը մեծապէս պայմանաւորուած է նրանով որ տասնեակ տարիներ շարունակ չեն դատապարտուել ու չեն պատժուել ճիշդ նոյն նպատակները հետապնդող, ճիշդ նոյն գործելակերպը դրսեւորող, ճիշդ նոյն մեթոդները կիրառող աւազակաբարոյ ցեղամոլ հրոսակները:

Եւ այսօր ահա, Սումգայիթի ոճրի դիմաց դատապարտւում է անհատ խուլիկանութիւնը: Յաչս Արցախի եւ Հայաստանի հայ ժողովրդի, յաչս ամբողջ հայութեան, յաչս Սովետական Միութեան բոլոր ժողովուրդների, յաչս համաշխարհային հանրային կարծիքի, օրը ցերեկով կատարւում է մի ուրիշ յանցագործութիւն, որով անպատիժ է մնում ցեղասպանութեան նպատակով կատարուած ոճիրը:

Այս հարցերը ամենալայն արձագանգ են գտնում Սփիւռքում: Աշխարհով մէկ ցրուած հայութիւնը ահա տարիներ շարունակ հետապնդում է Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման հարցը եւ աննախընթաց միասնութիւն դրսեւորեց վերջին ամիսների ընթացքում, հետապնդելով Արցախի Հայաստանի հետ վերամիաւորման արդարացի պահանջը: Միաժամանակ թոյլ չտալով որպէսզի օտար ուժերը փորձեն հակասովետական հունի մէջ դնելու Սփիւռքի հայրենասիրական շարժումը: Այս առումով անհրաժեշտ է յիշատակել թէ կեդրոնական թէ մեր դրացի հանրապետութեան մամուլում առանձին փորձեր կատարուեցին արտահայութեանը մեղադրանքներ նետելու, իբր հարցը հրահրւում է դրսից, այսինքն օտար Պետութիւնների հետախուզական ծառայութիւնների դրդմամբ: Ըստ թերթերի հաղորդման, սոյն թուի Ապրիլի վերջերին Իզմիր եւ Բաքու քաղաքների եղբայրացման առիթով Իզմիր ժամանած պատուիրակութեան ղեկավարը հէնց նման մի փորձ է արել: Այդ մասին Պոլսի «Մարմարա»ն գրել է թէ նա զարմանալի շարժման համար պատասխանատուութիւնը հասցէագրել է Ամերիկայում գործող հայկական լոբբին: Նման փորձերը ձախողման են դատապարտուած. սփիւռքահայութիւնը անվարան մերժում է այդ կարգի պրովոկացիաները, իր իսկ վարքով. միայն վերջերս հրապարակուեցին Սփիւռքի ազգային երեք կուսակցութիւնների միասնական յայտարարութիւնը, Հ. Բ. Ը. Մ.-եան նախագահ՝ Ա. Մանուկեանի, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Գարեգին Բ.-ի ուղերձները: Բոլոր այդ փաստաթուղթերը արդարացի լուծում պահանջելով Արցախի հարցում, կտրականապէս մերժում եւ դատապարտում են ուրիշ լոզունգները: Այդ թւում՝ այնպիսի առանձին կարգախօսներ որոնք Սովետական Միութեան կողմից անջատողական միտում ունեն, ռուս ժողովրդի հետ մեր դարաւոր բարեկամութեան եղծումն են հետապնդում: Այսպիսին է Սփիւռքի հանրային կարծիքը այսօր, որը նոյնքան միակամ է Հայոց ցեղասպանութիւնը դատապարտելու, որքան եւ Սումգայիթում սանձազերծուած ցեղասպանութիւնը դատապարտելու հարցում: Հաստատելով այս ամէնը եւ արտայայտելով Լենինականի 117-րդ ընտրական ընտրաշրջանի ընտրողների հաւաքական կարծիքը, յոյժ կարեւոր եմ գտնում ներկայացուած նախագիծը ընդունել խմբագրուած այն ձեւով, ինչպիսին ես հիմա պիտի ներկայացնեմ մեր Նախագահին:

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՂԵՏԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐԸ

ԽՄԲ. – Շատ բան գրուեցաւ, շատ բան կը գրուի դեռ: Ստորեւ յատկանշական հատուածներ քաղուած անցեալ շաբթուան (Դեկտ. 11 – 18) պարբերականներէն:

«ՄԱՉ». –

Ժամացոյցները 11.30 ցոյց կուտան Դեկտեմբեր 7-ի այդ Չորեքշաբթին, Հայաստանի հիւսիսային քաղաքներէն Ստեփանաւանի թիւ 2 դպրոցին մէջ: Քառորդ ժամէն աշակերտները դրօսանքի պիտի ելլեն: Անոնց մեծ մասը շատ անհանգիստ է եւ իրենց ուսուցիչը բազմաթիւ անգամներ կը սաստէ զիրենք: Տղաքը կը ջանան արդարանալ, ըսելով թէ շուրջ տասը վայրկեանէ ի վեր անհաճոյ աղմուկ մը կը խռովէ զիրենք. բզզիւնի նման ձայն մը կը խլացնէ ականջները: Ուսուցիչը՝ Դաւիթ Գրիգորեան ոչինչ կը զգայ: Ժամը 11.40-ին ալ անկարելի կ'ըլլայ քերականութեան դասը շարունակել. «պատուհանը բացի, կը պատմէ Դաւիթ Գրիգորեան, խուլ հնչիւն մը լսեցի ու աշակերտները փութով փողոց հանեցի: Քանի մը երկվայրկեան ետք դպրոցը փլաւ, ու անոր հետ ամբողջ քաղաքը»:

Ոստիկան – ենթասպայ Մկրտիչ Մարեան կը դիտէ թանձր մառախուղը որ ժամը 11.30-ի շուրջ յանկարծակի կ'իջնէ Լենինականի՝ Հայաստանի 350 հազար բնակչութեամբ այս երկրորդ քաղաքին վրայ: Ցուրտը կը խայթէ եւ ոստիկաններու խումբը մանկական մեծ վաճառատունը ապաստանած է: Ցանկարծ Մկրտիչ Մարեան եւս կը լսէ «խուլ հնչիւն մը, որպէս թէ սատանիկ հով մը կը փչէ գետնին տակ»: Խուճապահար դուրս կը փութայ: Հրապարակը շարժման մէջ է. զարհուրած կը տեսնէ որ շէնքի մը ութերորդ յարկին պատշգամէն երեք երիտասարդներ դրացի աւելի ցած շէնքի մը տանիքին վրայ կը ցատքեն: Ակնթարթ մը ետք առաջին շէնքը փուլ կու գայ:

Նոյն վայրկեաններուն, ժամը 10.48-ին խորհրդային մայրաքաղաքին բնագիտութեան հիմնարկին երկրաշարժային աշխատանոցին տնօրէնը ակնարկ մը կը նետէ ժամացոյցին: Ձեռքի հեռատիպը որ կուգայ Թիւրքմէնիստանի դիտարանէն, կ'ըսէ թէ եօթը վայրկեան առաջ, Հայաստանի ժամով 11.41-ին, իրենց գործիքները Կիրովականի շրջանէն զօրաւոր ցնցում մը արձանագրած են:

Քսան վայրկեան ետք նոր հեռախօս մը կը ճշդէ ուղղակի կեդրոնը. տնօրէնին մատը քարտէսին վրայ կ'անշարժանայ կէտի մը վրայ. Սպիտակ՝ քաղաք մը որ 50 հազար բնակչութիւն ունի: Բոլոր Ռուսերուն պէս տնօրէնն ալ վերջերս լսած էր այս անունը: Նախորդ չա-

բաղը ազերի ոճրագործներէն խոյս տուած եօթը հազար Հայերու թափօր մը գինուորական ջոկատներու ընկերակցութեամբ Հայաստան հասած էր. ու անոնց մեծ մասը տեղաւորուած էին Սպիտակ: Աւելի եւս մտահոգուած, աշխատանոցին ղեկավարը ձեռք կ'առնէ ընկալուչը ու կը հարցնէ Թուրքմէնիստանի պաշտօնակիցէն.

– Պարայեւ, ուժգնութիւնը ծանօ՞թ է:

– Շատ ուժգին է:

– Աւելի ուժգին քան Տաշքե՞նդը:

Կարեւոր միակ երկրաշարժը զոր ծանօթ է իրեն, այս մէկն է. կը յիշէ. 1966 Ապրիլին կործանած էր Ուզպէկիստանի մայրաքաղաքին 30%-ը: Այսուհանդերձ մեծ թիւով զոհեր չկային: Բնակիչները ժամանակ ունեցած էին փախչելու:

– Թիւերը ճիշդ են ու այս ցնցումը Տաշքէնդինէն հազար անգամ աւելի զօրաւոր է: Հազար անգամ. կը հասկնա՞ս:

Կեդրոնին միակ Հայը, Ներսէսով, սառած ձայնով մը կ'եզրակացնէ. – «Ուրեմն, Հայաստանի մէջ պատահած ամենամեծ երկրաշարժն է, հազար տարիէ ի վեր. ԺԱ. դարուն մեր նախկին մայրաքաղաք Անիի կործանումէն ի վեր»:

Քանի մը երկվայրկեան կը բաւեն որ աղէտը համատարած աւերակի մը վերածէ Հայաստանի հիւսիսակողմի բազմաթիւ քաղաքներ ու գիւղեր:

Լենինականի Փութպոլի մարզարանը յեղակարծօրէն հսկայական մահարանի մը վերածուած է ուր սեւ շրջագիծով կարմիր դրօշակ մը կը ծածանի: Հոս, սպիտակ սաւաններու տակ կը դիզուին այն բազմաթիւ դիակները, զորս ոչ ոք կու գայ պահանջել: Միշտ դագաղի պակաս կայ, հակառակ անոր որ քաղաքին անվնաս մնացած չորս ձեռնարկութիւնները լծուած են անոնց պատրաստութեան:

Տեղւոյն վրայ յարմարցուած «հիւանդանոց»ներու մէջ անընդհատ գործողութիւններ կը կատարուին: Քանի մը ժամուան մէջ 60 գործողութիւն կատարուած է. յաճախ ուղեղի եւ ողնածուծի պարագաներ են. վիրաբոյժները կ'աշխատին բեռնատարի մը դեղնորակ լուսարձակին լոյսով:

Մահուան դերիշխանութեան ասպարէզ կարդացող հրաշքներ ալ կը պատահին: Շաբաթ օրը Երեւանէն բերուած 16 թոննոց կռունկ մը վերցուց պեթոնի մեծղի շերտ մը որ փակած էր ձեռնարկութեան մը գետնայարկը. անկէ ողջ-առողջ դուրս հանուեցան 200 բանուորներ. անոնք 48 ժամ մնացեր էին փլատակներու տակ:

Հրաշք էր նաեւ Ժենիա Սահակեանի պարագան. ծերունի Հայուհիին միայն ձախ ձեռքը փլատակներէն դուրս մնացած էր. այդ ձեռքին մէկ մատին վրայ, իր տղան՝ Դաւիթ, տեսաւ մօրը մատանին: Երկար ատեն առանձին փորեց, մէկդի նետեց քարն ու աւազը, եւ վերջապէս փրկեց մայրը: Սակայն երջանիկ պարագաներ հազուադէպ են. 16 թիւ դըպրոցին բակը դիզուած պատանիներու դիակները ոչ ոք կու գայ պահանջել:

«ԷՎԷՆԸՄԱՆ ՏԻՒ ԺԷՕՏԻ»

Քանի մը երկվայրկեանի ընթացքին կործանած աշխարհը կը պատկանի թերաճ երկիրներու ոլորտին: Թերաճ երկրի մը բնակիչներուն կը պատկանին այրերու եւ կիներու սա դէմքերը որոնք Էլիա Գազանի մէկ ժապաւէնէն դուրս եկած ըլլալ կը թուին: Կսկիծ արտայայտող նայուածքներով, աղքատիկ հագուստներով այս բնակչութիւնը յանկարծ կը յայտնուի մեր դիմաց, որովհետեւ իր քաղաքներն ու գիւղերը աւերակոյտի մը վերածուած են:

Թերաճ երկրին է այս մեծ կաշառակերութիւնը որ պատասխանատուն է կըրաշաղախէ աւելի աւազով շինուած կառոյցներու, որոնք խաւաքարտէ դղեակներու պէս փուլ եկան առաջին ցնցումին իսկ: Բրեժնեւեան «լճացումի» տարիներուն մասնագէտներ քանի՛ անգամ զգուշացուցած էին թէ Հայաստան երկրաշարժային գօտիի մը մէջ կը գտնուէր. այսուհանդերձ ինը յարկնոց խեղճ ու կրակ շէնքեր շինուեցան Կովկասի այս լեռներուն ստորոտը: Այսօր այս շէնքերը բոլորն ալ դամբաններու վերածուած են: Միացեալ Ազգերու աղէտներու ճիւղին մէկ մասնագէտը կ'ըսէ. «Լենինականի երկրաշարժին հետեւանքները աւելի ծանր են թէ Մեքսիքոյէն, թէ Ալժերիայէն: Սովորաբար պեթոնի շերտերը երբ կ'իյնան, անոնց տակ վերապրելու առիթ տալիք խորշեր կը ձեւանան: Մինչ հոս, պեթոնը հազար կտոր եղած է ջախջախելով ամէն բան»:

Թերաճ երկիրներու յատուկ այլ երեւոյթ մը. ամէն բան կը պակսի. դեղ, առողջական իրեր, վիրաբուժական կազմածներ: Հոն են բժշկական մարմինները, մասնագէտներ, որոնք 24 ժամ անընդհատ գործողութիւն կ'ընեն: Սակայն գիշերը ինքնաշարժերու լուսարձակներուն տակ ամէն բան իրենց աննպաստ է: «Եթէ գրէք, ըսէք յատկապէս թէ արուեստական երիկամներու պէտք ունինք» կը գոչէ Երեւանի վիրաբուժական Հիմնարկէն հիւանդապահուհի մը: Այդ պահուն արդէն 14 հոգի մեռած է արուեստական երիկամի պակասէն:

Բահեր չկան, լուսարձակներ չկան, ելեկտրալամբեր չկան. չկան նոյնիսկ քարիւղի լապտերներ: Բաւարար ծածկոյթ չկայ, իսկ վրան, գրեթէ բնաւ: Տաքնալու համար եւ լուսաւորուելու, նաեւ փլատակները պեղելու, վերապրողները կրակներ վառած են ու գետինը կը փորեն ինչով որ կարենան: Լենինականի մէջ միշտ խարոյկներ կը վառեն որոնց շուրջը եղանակին համեմատ թեթեւ հագուած այրեր կան ու կիներ որոնք գրկած են իրենց զաւակները: Սակայն ամէնէն ահաւորը կռունկներու պակասն է. ամէն գնով պէտք է ունենալ այդ գործիքները որոնցմով միայն կարելի է հազարաւորներու վրայէն պեթոնի շերտերը վերցընել: Նախ կարծուեցաւ որ զրկելու դըժուարութիւններ կային. օրեր ետք երբ հասան, մարդիկ տեսան որ անոնք ո՛չ անհրաժեշտ կարողութիւնը ունէին եւ ոչ ալ պէտք եղածին չափ շարժուն էին: Պէտք եղաւ Գերմանիայէն ու քիչ մը ամէն տեղէ ներածել: «Օտար մասնագէտներու խմբակները անդրկարմիր ճառագայթներով գործիքներ, թէքնիք կատարելագործուած կազմածներ ու լաւ մարզուած շուներ ունէին: Մենք եւս ունինք այս բոլորը, սակայն շուները կը պատկանին մէկ սպասարկութեան մը, կազմածները ուրիշի մը, մասնագէտները երրորդի մը...: Պէտք է անմիջապէս գործօն խմբակ մը ստեղծենք: Ֆրանսացիները քանի մը վայրկեանի ընթացքին ելեկտրականութիւն արտադրող սարք մը գործի լծեցին ու լուսաւորումէն օգտուելով, անյապաղ գացին փլատակները պըրպտելու: Մեր մօտ մէկ փրկարարի փոխարէն տասը անօգուտ վարչարար կայ որոնք միայն կը յապաղեցնեն գործընթացը»:

Ու այս մէջբերումը ընդդիմադիրի մը կամ այլախոհի մը չի պատկանիր. առնըւած է «Պրաւդա» օրաթերթէն:

Այս երկրաշարժը յառաջ բերաւ նաեւ քաղաքական ուժգին ցնցում մը: Առաջին անգամ ըլլալով, վերակառուցումը առիթ տուաւ տառապանքէն անդին տեսնելու թերութիւններ, որոնք մինչեւ այսօր խնամքով ծածկուած էին: Սակայն առաջին քննադատութիւնները եկան նոյնինքն խորհրդային մամուլէն, որուն յատուկ թղթակիցները դէմ յանդիման այդ խաբէութիւններուն, չծածկեցին իրենց յուսախաբութիւնն ու շփոթը:

Ա. Թ. Թ.

(Շար. 1)

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ԹՕՓՔԱՓՈՒ (Պոլիս) Ս. Նիկողայոս Եկեղեցիի տօնախմբութիւնը կատարուած է Դեկտեմբեր 11-ին: Ցաւալի պատարագի, Հայաստանի աղէտեալներուն համար կատարուած հոգեհանգստեան պաշտօնէն առաջ, օրուան քարոզը արտասանած է Շնորհք պատրիարքը: Ան, անդրադառնալով Հայաստանի մէջ պատահած շարժին, ըսած է, թէ «Մենք միշտ ալ կրած ենք այսպիսի հարուածներ եւ միշտ ալ սակայն քալած ենք դէպի մեր նպատակն ու երբեք չենք կորսնցուցած մեր հաւատքը»: Պատրիարքը յայտնած է նաեւ, թէ գաղութը պիտի ջանայ տարբեր օժանդակութիւններ ալ հասցնել աղէտեալներուն: Սարքուած սիրոյ սեղանը վերածուած է հոգեճաշի:

**

ԳՈՒՄԳԱՓՈՒ Պէզճեան Սանուց Միութեան մէջ, Դեկտեմբեր 10-ին, բացումը կատարուած է նկարիչ՝ Ասպետ Իրմէնի ինքնատիպ աշխատութիւններու մէկ ցուցահանդէսին, որ նուիրուած է պատմական հայկական եկեղեցիներու մանրանըկարներու: Բացումը կատարող Շընորհք Պատրիարք Գալուստեան, խօսք առնելով ներկաները հրաւիրած է մէկ վայրկեան լռութիւն պահելու ի յարգանս Հայաստանի աղէտի զոհերուն: Ցուցահանդէսի ընթացքին վաճառուած են բազմաթիւ պաստառներ:

ԳԱՀԻՐԷԻ Գալուստեան ազգային վարժարան այցելութիւն մը տուած են Հայաստանէն համերգներու շարքի մը համար Եգիպտոս գտնուող քսան հոգինոց արուեստագէտներու խումբ մը: Այդ օրը՝ Հոկտեմբերի 12-ի առաւօտուն, տընօրէնին բարի գալուստի խօսքէն ետք դպրոցի աշակերտները ոտանաւորներ արտասանած են: Այնուհետեւ երգերով հանդէս եկած են հայրենի երգչուհի՝ Ռ. Մկրտչեան եւ երգիչ՝ Լ. Իսպիրեան: Դերասանուհի Ժ. Աւետիսեան հանդէս եկած է արտասանութիւններով:

**

ՆԻՒ – ՃԸՐՋԻ Սրբոց Վարդանանց Եկեղեցիին սրահին մէջ, Նոյեմբեր 19ին, տեղի ունեցած է Դաշնակցութեան օրուան տօնակատարութիւնը՝ կազմակերպութեամբ Դրօ Կոմիտէի: Պոսթընէն հրաւիրուած բանախօս՝ Ժ. Ղարիպեան երկար ճառով մը անդրադարձած է դաշնակցութեան գործունէութեան անոր հայ դատի առընչութեամբ տարած աշխատանքին ու արցախեան պահանջատիրութեան: Այնուհետեւ աւանդական դարձած «մոմավառութեան արարողութեան» ընթացքին եօթը հազար տոլար հաւաքուած է: Վերջաւորութեան Նուագախումբի ընկերակցութեամբ, տեղի ունեցած է խըրախճանք:

ԱՐԳԵԼՔԸ

ՋԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

– Եւ մենք փլատակների ներքեւ կը մընայինք:

– Ե՞ս, ինչի՞ պիտի մնայի փլատակների ներքեւ. թեւերս կը բանայի եւ կը սաւառնէի այդ բոլորի վերեւ եւ քեզ էլ ինձ հետ կը բարձրացնէի ... բայց թողունք այդ բոլորը, կործանին եւ կը կործանին, բայց մինչեւ այդ, ձեր պուրժուական հիանալի կարգաւորուած կեանքը իր բոլոր անիւներով դառնում է: Ես, ոչինչ, կը համակերպեմ ու կը սպասեմ ... Թող Նաթալիա Վասիլիեւնան հանգիստ քնէ իր երկու ականջների վրայ, ես զինքը չեմ խանգարել ոչ մի բանով, ես այնքան քիչ բանի պէտք ունեմ երջանիկ լինելու համար, Գարեգի՛ն, դու այդ լաւ գիտես...

– Սիրելի՛ս, ըսաւ Գարեգին ոգեւորուած եւ պահ մը այնքան պինդ սեղմեց Սաթենիկը իր թեւերուն մէջ որ անիկա շնչասպառ եղաւ եւ ձայնը խեղդուեցաւ:

– Գո՞հ ես, ջանս ... այդ է կարեւորը, ըսաւ Սաթենիկ բեկբեկ ձայնով ... բայց լսի՛ր, մեր նոր դաշինքը տօնելու համար քեզ պիտի առաջարկեմ մի բան եւ դու ինձ խոստացիր ընդունել առանց ոեւէ առարկութեան:

– Բայց, սիրելիս...

Սաթենիկի ձեռքը խափանեց Գարեգինի բերանը եւ գոհունակ դէմքով կրկնեց.

– Ոչ մէկ առարկութիւն, հրամայում եմ:

Գարեգին արդէն անհանգիստ շարժումներով ձեռքը ժամացոյցի շղթային կը տանէր. Սաթենիկ չնշմարեց անիկա եւ իր մութ կապոյտ աչքերը կը շողշողային չարաճճի ժպիտով: Գարեգին ալ աւելի ժամանակ չկորսնցնելու մտահոգութեամբ ըսաւ վերջապէս.

– Ասա քո հրամանը:

– Կը կատարես առանց առարկութեան, խոստանո՞ւմ ես:

Գարեգին գլխով հաւանութեան նշան ըրաւ:

– Առաջարկում եմ ճաշել միասին, յետոյ գնանք պտոյտի կամ կը մնանք այստեղ եւ վաղուընից սկսեալ միայն կը յարգենք Նաթալիա Վասիլիեւնայի այն ժամերը երբ ուզում է իր ամուսինը տեսնել իր յարկին ներքեւ. համաձա՞յն ես:

Գարեգին դարձեալ գլխով հաւանութեան նշան ըրաւ: Զգաց որ կ'ընկղմէր անյատակ ծովու մէջ, ականջները կը բզզային եւ միտքը մոլորուն մտածեց. «Հապա հիւրերը, որ ես եմ հրաւիրել ճաշի, հարկ է թերեւս հեռախօսել տուն ոեւէ պատրուակ գտնել», բայց անմիջապէս հրաժարեցաւ այդ գաղափարէն. «Թող լինի, ինչ որ պիտի լինի» մտածեց յուսահատօրէն եւ առաջին անգամ զգաց որ իր բազմատեսակ մտահոգութիւնները կը խափանէին Սաթենիկին հետ ամբողջ օր մը անցնելու հեռապատկերին երջանկութիւնը: Այլ սակայն չէր զայրացած «Սաթիկ ջան»ին դէմ, այլ կարծես բըթացեր էր եւ իր բոլոր զգացումները կորսուեր էին միգամածի մը մէջ: «Թող լինի, ինչ որ պիտի լինի», կրկնեց մտքէն եւ ժամացոյցին նայեցաւ. ժամը երեք – ու կէս էր ու սարսափով խորհեցաւ թէ ինչ պատահած էր իր տանը: Նաթալիա Վասիլիեւնայի սոսկալի դէմքը ցցուեցաւ իր մտքին մէջ եւ մոռնալու համար այդ բոլորը, խելայեղ թափով մը, գինովի պէս, ինքնակորոյս եւ յուսահատ՝ անձնատուր եղաւ իր տարփաւէտ ցնորքին:

**

Կէս գիշերը շատոնց անցեր էր եւ դեռ Սաթենիկ ու Գարեգին կը թափառէին Պուլվարտի ծովափը: Մութ կապոյտ երկինքը իր անհամար աստղերը կը ցոլացնէ ծովուն մէջ, որ թեթեւ մը ալեկոծ էր նոր սկսուող հիւսիսային քամիին ազդեցութեան տակ: Այլեւս յառաջացած ժամին պատճառաւ պտոյտի եկողներու բազմութիւնը ցրուեր էր եւ ցանցառ անցորդներ մինակ կամ խումբով արագաքայլ կը հեռանային:

Սաթենիկ եւ Գարեգին պահ մը կեցան դէպի լողարանները տանող կամուրջին վրայ եւ առանձին նստարանի մը վրայ կողք կողքի նստած, հազիւ թէ կը փոխանակէին հատկտեալ խօսքեր: Սաթենիկ չափազանց յոգնած կը զգար ինքզինքը, բայց չէր համարձակեր այդ մասին ակնարկութիւն մը ընելու, վախնալով որ Գարեգինի մէջ յառաջ կը բերէ մեկնումի որոշում: Նաթալիա Վասիլիեւնայի վերադարձէն ի վեր առաջին անգամն էր որ Գարեգին այդքան ուշ կը մնար իր հետ, եւ Սաթենիկ տարտամ կերպով կը մտածէր որ հմայքը խզուած էր եւ Գարեգինը իրեն վերադարձեր էր անվերապահ, իրենց սիրոյ առաջին օրերուն նման: Չէր կարող անշուշտ ենթադրել թէ Գարեգին կամովին կ'ուշացնէր մեկնման պահը, բնազդական երկիւղով ընկրկելով տանը դըտնելիք ընդունելութենէն:

(Շար. 64)

POUR L'ARMENIE
RASSEMBLEMENT DE SOUTIEN

Vendredi 23 décembre à 18 heures
Place du Trocadéro

SÉISME :

— POUR LE MAINTIEN DE L'AIDE HUMANITAIRE
— POUR LA RECONSTRUCTION DES ZONES SINISTREES
— POUR LE MAINTIEN SUR PLACE DES POPULATIONS SINISTREES

RÉPRESSION :

— POUR L'ARRET DES MESURES REPRESSIVES
— POUR LE RESPECT DES DROITS DE L'HOMME

POGROMS :

— POUR LA SECURITE ET LA PROTECTION DES ARMENIENS D'AZERBAIDJAN.

A l'appel de :
S. O. S. ARMENIE
CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE.

(Շար. Ա. Էջէն)

րը: Ուսուցիչն ու աշակերտը դեռ փլատակների տակ էին: Ծածկի սալը այնպէս էր ընկել, որ ոչ լինգով էր հնարաւոր բարձրացնել եւ ոչ էլ տրակտորով հրջել: Տրակտորավար Սամուէլ Առաքելեանը վազեց դէպի ճանապարհի շինարարութիւնը: Այնտեղ վաղուց կանգնած էր մի հզօր տրակտոր: Շարժիչը ընթացքի դցեց, քշեց բերեց տրակտորը, բայց սա էլ չօգնեց, վերամբարձ կռունկ էր անհրաժեշտ: Հիմա այլեւս կռունկի ետեւից գնալ էլ հնարաւոր չէր, ամբողջ գիւղում մէկ կաթիլ բենզին չկար:

— Ոչինչ, — նորից քրթմնջում էր դիրեկտորը, — մենք ամենալաւ անասուններն ունենք, ամենալաւ հողերը շրջանում, մեզ կը յիշեն...

Բայց նրան այլեւս ոչ ոք չէր լսում, ոչ ոք չէր հաւատում: Այսինքն ինքն էլ արդէն իր ասածին չէր հաւատում: Քանի՞ օր է պէտք, որ նրանց յիշեն...

Այդ ժամանակ Սամուէլ Գէորգեանը ոտքով գնաց շրջկենտրոն, քշեց, Ջաջուռ հասցրեց ինքնաշարժ կռունկը, որի վրայ աշխատում էր: Բարձրացրին չարաբաստիկ սալը, տղային հանեցին, բայց ուսուցիչը նոյն փլուածքի տակ չէր...

Սկսեցին ծղոտից ժամանակաւոր տուն սարքել: Այնտեղ տեղաւորեցին երեխաներին, իրենք նորից գիշերեցին դրսում, կրակի շուրջը: Երեկոյեան անձրեւ եկաւ, գիշերը՝ ձիւն: Հագուստները թրջուեցին, կարծրացան: Մարդիկ կծկւում էին կրակի շուրջը, մէկ-երկու քայլ հեռու հագուստը սառցակալում էր քամուց:

Ջաջուռի ,ինչպէս եւ աղէտի շրջանում գտնուող տասնեակներով այլ գիւղերի օգնութիւն աղերսող բնակիչները չէին կարող, ինչ խօսք, իմանալ, որ Հայաստանի կուսակցական կենտկոմում տեղի ունեցող երկրաշարժի հետեւանքների վերացման շտապի նիստերում, երկրի եւ Հայաստանի, գիւղատնտեսութեան պետական կոմիտէի (գոսագրոպրոմ) աշխատակիցները զեկուցում էին թէ գիւղում ամէն ինչ կարգին է: Այո, նրանց էլ է ցնցել, աւերուածութիւններ, զոհեր կան, բայց օգնութիւն տրւում է: Հիմա անասուններին կեր կը հասցնենք, կապը կը հաստատենք, ելեկտրական լամպեր կը դնենք եւ ամէն ինչ կարգի կ՚ընկնի:

Այսպիսի հաւաստիացումներից յետոյ բոլորը մէկ կողմ էին թողնում գիւղի աղէտը, կարծելով այն նուազ լուրջ Լենինականի կամ Սպիտակի հետ համեմատած, քանի որ ագրոպրոմի ղեկավարութիւնը անասնակերի եւ ելեկտրոլամպերի մասին է խօսում: Քաղաքներում կենաց եւ մահու խնդիր է, ուրեմն այնտեղ պիտի նետել բոլոր ուժերը:

Ի վերջոյ տանջուելով անորոշութիւնից, սովխոզի դիրեկտորը գնաց շրջկենտրոն: Երկար քայլեց, ընկճուած, գիտէր որ շտապելու տեղ չունի: Հանդիպեց շրջկոմի քարտուղարին. «Վրաններ տուր, շատ եմ խնդրում, գոնէ երեխաներին»: Քարտուղարը դրական պատասխանեց. «ստանալուն պէս անմիջապէս կը բերենք»: Գնաց շրջանային ագրո-արդիւնաբերական միութիւն. «Բենզին տուէք գոնէ վիրաւորներին բերենք»: Նախագահը հրաժարուեց. «տուն վերադարձիր, հիմա բոլորին է բենզին պէտք, հէնց որ տան, կը բերենք»:

Վերադարձաւ Ջաջուռ եւ սուտ խօսեց. «Մեզ չեն մոռացել, շուտով ամէն ինչ կը բերեն»: Նա սուտ խօսեց եւ ինքն էլ թեթեւացաւ: Բանից պարզւում է, որ ինքնախաբէութիւնն էլ է ջերմացնում: Գնաց դէպի դպրոցը. «Ի՞նչպէս եղաւ ուսուցիչը», — «Ոչ, չհանեցինք»:

Գիշերը վրայ էր հասնում: Գոնէ երկուսին մէկ ծածկոց լինէր, կարելի էր քնել, մարդիկ ոտքի վրայ չէին կարողանում կանգնել: Բայց ո՞րտեղ վերցընել այդ ծածկոցները:

Ջաջուռի սառած բնակիչները դեռ չըգիտէին, որ ողջ աշխարհը, ամբողջ երկիրն է ուղարկում այդ ծածկոցները Հայաստան ինքնաթիռներով, գնացքներով, ինքնաշարժերով: Արդէն չգիտեն ուր դըրանց տեղաւորեն: Իսկ որքա՜ն վրաններ են կուտակուել Երեւանում: Դրանց տակ ոչ թէ սովխոզի բնակիչները, այլ Ջաջուռի ամբողջ դաշտերը կը տեղաւորուեն: Սակայն ոչ ոք նեղութիւն չկրեց հետաքըրքրուելու թէ պէ՞տք են արդեօք այդ իրերը գիւղին: Հաւանաբար պէտք չեն, որոշեցին ագրոպրոմի աշխատակիցները, քանի որ սովխոզները սուրհանդակներ չեն ուղարկում, չեն ռմբակոծում հեռագրերով, զանգերով: Գրասենեակներին վարժուած, նրանք չեն կարող նոյնիսկ պատկերացնել, ինչ որ տեղ կեանքը կարող է ընթանալ առանց հեռախօսի, հեռագրի, սուրհանդակների: Գիւղում մարդիկ հպարտ չեն, նրանք սուրհանդակ էլ կը գտնէին, բայց նրանց ոչ մի տեղ չէին թողնում, ճանապարհները փակել էին զինուորականները: Գիւղացիները սպասում էին, որ նրանց ղեկավարներն իրենք կը յիշեն նրանց մասին եւ կը հետաքըրքրուեն նրանց ճակատագրով:

Միայն Հայաստանի գոսագրոպրոմում 800 մարդ է աշխատում, այսինք 8 մարդ ամէն մի տուժուած գիւղին: Գոնէ մէկը գար այստեղ, գիշերն անցկացնէր և հասկանար թէ ինչ է պէտք այդ ժամին աւերուած գիւղի համար: Սակայն շտապի նիստի ժամանակ կենտկոմի յանձնաժողովին շարունակում էին զեկուցել, թէ գիւղում ամէն ինչ կարգին է: Այս ողբերգութեան ժամանակ ոչ մէկի մտքով չէր անցնում չհաւատալ պետական մարդկանց, իւրաքանչիւրին թւում էր թէ ամէն մէկն ապրում եւ գործում է իր խըղճին համեմատ:

Նոր օրը Ջաջուռին նոր հոգսեր բերեց: Եկան քաղաքացիները, նոր լուրեր բերին: Ասում են բոլորին Սիբիր են տեղափոխելու, այնտեղ երկրաշարժեր չեն լինում եւ շատ էլ հող կայ:

«Ինչպէ՞ս են տեղափոխելու, երբ այստեղ մեր նախնիները, իսկ այժմ եւ մեր երեխաներն են թաղուած»:

Եւ յետոյ ասում են թէ այս բոլորը ստորերկրեայ միջուկային պայթումների հետեւանք է: Ասում են պէտք է առհասարակ պայքարել ատոմի դէմ, ընդդիմանալ Հայաստանի ատոմային կայանի դէմ:

«Ինչպէ՞ս ընդդիմանալ, եթէ ուտելու բան չկայ»:

Եւ յետոյ մարդիկ ասացին թէ իբր քաղաքներում արդէն երեխաներին վերցընում են ծնողներից եւ ինչ որ ճամբարներ են տանում...

Սա հիմա էլ է անհաւանական թւում, բայց հէնց այսպէս է եղել. երկրաշարժից տուժած գիւղերի բնակիչները նոյնիսկ աղէտից 6 օր յետոյ դեռ չեն իմացել, թէ ինչպէս է ողջ երկիրը, ամբողջ աշխարհը ալեկոծուել, թէ Հանրապետութիւնը ինչպիսի օգնութիւն է ստացել: Եւ դա հասկանալի է, թերթ չեն ստացել, ռադիօն չի աշխատել, հեռուստացոյցը աւելի եւս: Եթէ գոնէ գոսագրոպրոմի մէկ աշխատակից լինէր գիւղում, նա հաւանաբար գլխի կ՚ընկնէր ասել սառած, անտուն մարդկանց, որ նրանք ի զուր են սառում, որ 50 հազար տեղ է ազատուած երկրի առողջարաններում եւ հանգստեան տներում յատկապէս երկրաշարժից տուժածների համար: Վերջապէս նա կը կարգադրէր որ գիւղ ուղարկուէին վերամբարձ կռունկներ եւ տասնեակ կեանքեր կարելի կը լինէր փրկել:

Բայց ոչ մէկը չէր եկել, ոչինչ չէին տեսել, շարունակելով զեկուցել, թէ առանձնապէս պրոբլեմներ չկան:

Պոլիտբիւրոյի յանձնախմբի անդամների մօտ նման բարեհոգութիւնը կասկածանք առաջացրեց. իսկ ինչո՞ւ այդ դէպքում ուղղաթիռավարները շարունակում են դաշտերից սարսափահար երեխաներ հաւաքել: Որոշեցին յաջորդ օրն իսկ այցելել մի քանի գիւղեր: Այդ ընթացքում Ջաջուռ գիւղի բնակիչները դեռ շարունակում էին պեղել դպրոցի աւերակները: 15 երեխայի կեանք փրկած ուսուցիչ Յ. Խաչատրեանը դեռ փլատակների տակ էր: Կռունկ էր պէտք: Մեծ կռունկ: Ահարոն Լեւոնովիչը նոյնիսկ տեսել էր այդպիսիք դէպի Սպիտակ տանող մայրուղու վրայ: Վա՜խ, գոնէ մէկ դոյլ բենզին լինէր եւ նա նորից շրջկենտրոն կը գնար: Բայց նախ մարդկանց հաւաքեց.

— Ա՛յ ժողովուրդ, ասաց խռպոտ ձայնով, աշխատել է պէտք, տնտեսութիւնը կործանւում է: Անասունները կ՚ոչնչանան, իսկ մենք դեռ այստեղ պիտի ապրենք: Մեզ չեն մոռանայ, կը գան: Մենք նկարիչ Մինասի թանգարանն ունենք, այնտեղ միլիոններ արժող նկարներ կան: Նրանց մասին կը յիշեն, կը գան: Ժողովուրդը շրջուեց, գնաց ամէն մէկն իր համար ծղոտէ տնակ շինելու: Մինասի նկարները, սովխոզի բարիքները, որոնց համար ծղոտէ տնակ շինելու: Մինասի ջոյներ էին ծախսել, բոլորը ոչ ոքի պէտք չէր: Ոչ մէկը քիթը ցոյց տուեց գիւղում:

Շրջկենտրոնում դիրեկտորը փնտռեց շրջանային ագրո-արդիւնաբերական ընկերութեան նախագահ Էդուարդ Մելիքեանին: Ասաց. «Դու բենզին տալո՞ւ ես, թէ ոչ»: Մելիքեանը կանչեց մէկին եւ կարգադրեց. «Բենզին յատկացրու»: Սա պատասխանեց, թէ անմիջապէս կը տայ:

Մինչ դիրեկտորը գնում էր դէպի Ջաջուռ, մտածում էր, թէ բենզին տեղափոխող ինքնաշարժը հիմա արդէն հասած կը լինի: Բայց ան չեկաւ ոչ մէկ ժամ եւ ոչ էլ երկու ժամ յետոյ:

«Հիմա ո՞ւր գնամ, Մոսկուա՞», — մըտածում էր դիրեկտորը, չիմանալով որ մայրաքաղաքում համարեա այլեւս նախարար չէր մնացել: Բոլորը այստեղ են, Հայաստանում: Լարուած աշխատանք է տարւում երկրաշարժի հետեւանքները վերացնելու համար: Արդէն ութերորդ օրն է, որ օրը 2–3 ժամ են քնում, որոշում են կարծես բոլորովին անլուծելի խնդիրներ: Բայց ինչո՞ւ ոչ մէկը գիւղ չի շտապում:

Արդէն Հայաստան են ուղարկուած վաչկավրաններ, շարժական ելեկտրոկայաններ, վագոնիկներ: Արդէն կան բաւական թուով վերամբարձ կռունկներ, լեռնային փրկարարներ: Թռել եկել են արդէն մասնագէտներ Ֆրանսիայից, Կուբայից: Միայն գիւղական ղեկավարների մտքով չի անցնում գոնէ թռչել տափակած, հողին հաւասարուած գիւղերի վրայով, տեսնել թէ ինչ են դարձել տները, անասնապահական շինութիւնները, կալերը, հատիկաշտեմարանները:

Դեկտեմբերի 12-ին թռան, Ջաջուռ եկան պոլիտբիւրոյի յանձնախմբի անդամները: Այն ինչ նրանք տեսան, ցնցեց: Հաց եւ ջաղաղ էին խնդրում գիւղացիները եւ գոնէ մի որեւիցէ ծածկ, բժշկական օգնութիւն եւ պարզաբանութիւն. ի՞նչ պիտի լինի իրենց հետ: Հէնց նոյն երեկոյեան կայացաւ պոլիտբիւրոյի յանձնախմբի արտակարգ խորհրդակցութիւն, որին հրաւիրուեցին Միութեան եւ Հանրապետութեան գոսագրոպրոմների պատասխանատու աշխատակիցները: Եկաւ միութենական գոսագրոպրոմի նախագահի տեղակալ, նախարար Ե. Սիզենկոն եւ այլ պատասխանատու աշխատակիցներ: Նրանց մօտ արդէն ամէն ինչ գրուած էր. տուժել են 28 գիւղեր (յետոյ պարզուեց, որ աւելի քան 50 աւերուել են, իսկ տուժել են 100-ից աւելի): Հէնց յաջորդ օրը բոլոր տնտեսութիւնները պիտի գնան մէկ Մոսկուայի եւ մէկ Երեւանի պատասխանատու. Նրանց հետ մէկտեղ պիտի տարուի վրաններ, ռադիոկապի միջոցներ, սննդամթերք, դեղորայք: Հիմա մեքենաները կը դառնան եւ վաղը... Յաջորդ օրը մինչեւ ժամը 15-ը ես Ջաջուռում նստած սպասում էի խոստացուածին: Մարդիկ շարունակում էին լինգերով հարուածել դպրոցի աւերակներին, ուսուցիչը դեռ դրանց տակ էր: Նկարիչ Մինասի այրին հանում էր նկարները եւ դասաւորում սովխոզի պահեստում: Սովխոզի դիրեկտորը դեռ չէր կարողացել Լենինական հասնել, որ իմանար իր աղջիկների ճակատագիրը: Պառաւ գեղջկուհի Լուսիկ Յարութիւնեանը ողբում էր իր տան մօտ, որին տարերքը չորս մասի էր բաժանել: Ողբում էր ու կրկնում. «Արդեօք ես նոր օջախ կը տեսնե՞մ, արդեօք կը տաքացընե՞մ այն»:

Առաջուայ պէս մէկը չկար, որ պատասխանէր:

Ա. ՄՈՐԳԱՋԵՒ

Դեկտեմբեր 13

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԸՆՉՈՒԹԵԱՄԲ

Հայաստանի անհախընթաց աղէտին, Սփիւռքը եւ ուրեմն մեր գաղութն ալ կը բերէ անհախընթաց օժանդակութիւն մը: Առանց իսկ նկատի առնելու այլեւս *տոխպողական* դարձած դաղարը, հագուստեղէնի եւ դեղօրայքի, եթէ իսկապէս կը գիտակցինք թէ մեր բրածը պէտք է *քանի մը ծառայէ եւ տեղին ծառայէ*: Փարիզի մէջ S. O. S. ARMENIE եւ Կապոյտ խաչ գլխաւոր կեդրոններն են, գաւառն ալ նոյն թափով գործի լծուած է:

Կը խորհինք որ շատ կանխահաս է- եւ ինչ մըն ալ անտեղի – ներկայիս տարուած աշխատանքներուն ու դեռ չամբողջացած իսկ օժանդակութեան մանրամասնութիւնները մաս – մաս հրատարակութեան տալ: Երբ օժանդակութեան այս *առաջին* փուլը վերջ գտնէ, վերոյիշեալ կազմակերպութիւնները եւ գաւառի ամէն մէկ շրջան, եթէ անհրաժեշտ կը նկատէ, կրնայ իր կատարած օժանդակութեան *ամփոփ* պատկերը տալ, առ ի հրատարակութիւն:

Իրաց նման պարագայի մը մէջ մանուանդ, կարեւո՛րը աշխատիլն է, ո՛չ ցուցադրութիւնը:

Խմբագրութիւն՝
«ՅԱՌԱՋ»ի

S.O.S. ARMENIE

Le Comité S. O. S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

Un compte spécial vient d'être ouvert uniquement reservé à l'entraide pour l'Arménie, à la B.N.P. Champs - Elysées sous le N° 07447817.

Les chèques libellés exclusivement au nom de S. O. S. ARMENIE ou les dons en espèces peuvent aussi être remis ou envoyés à «*Haratch*».

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 24-25

SAMEDI-DIMANCHE
24-25 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆ ր ա ն ս ա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

64ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.911 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 64e ANNÉE — No 16.911

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

ԽՕՍՔԵՐ ՑԱՒԻ ՈՒ ՑԱՍՈՒՄԻ

Ի՞նչ պատահեցաւ մեզի : Աղէտ մը : Եւ որովհետեւ, տարիներու երկայնքին ա-ժան – ամամն սպառեցինք մեր բոլոր ա-ծականները, անոնք մաշեցան, իմաստէ պարպուեցան ու այսօր մնացեր ենք չուա-րած : Ի՞նչպէս որակել մեր գլխուն եկա-ծը : Հաւանաբար, նախընտրելի է ոչ մէկ որակում փնտռել : Մնալ զուսպ : Այս ա-ղէտը ածականի պէտք չունի, թող մնայ այդպէս՝ առանձին :

Մեր ցաւը, սակայն առանձին չէ : Անոր քով, անոր հետ, անբաժան են՝ վրդո-վումը, ընդվզումը, զայրոյթը, աւելին՝ բարկութիւնը :

Բժիշկներու, լրագրողներու նկարագր-րութիւնները աւելի քան երկու շաբաթ է կը լեցնեն թերթերը : Մանրամասնութիւն-ներ կան, որոնք այնպիսի կատաղութիւն մը յառաջ կը բերեն, որ երբեմն վատ ըղ-ձացում մը կը համակէ : Չշարունակել ընթերցումը : Չիմանալ թէ ինչպէ՛ս իշ-խանութիւններու աններելի յապաղումը պատճառ եղած է որ դիակներուն թիւը աւելնայ : Չգիտնալ որ բոլոր ծանր վիրա-ւորները առաջին երկու օրերուն իսկ մե-ռած են, որովհետեւ ուշ հասած են հի-ւանդանոց : Չկարդալ թէ քանի – քանի օրեր Ջաջուռը երեսի վրայ ձգուած է : Եւ Ջաջուռը, դժբախտաբար, միակ ցաւալի օրինակ մը չէ, այլ խորհրդանիշը 58 գիւ-ղերու, Սպիտակի շուրջ, որոնք օրեր մը-նացած են առանձին, մի՛ս – մինակ, աշ-խարհէն կտրուած, փլած տուներու եւ դիակներու հետ : Անոնց անունները չեն յիշուիր իսկ, Գողարան, Սարահարթ, Շէնաւան եւ Նալպանտ եւ դեռ տասնեակ, տասնեակ ուրիշներ :

Եւ պէտք իսկ չունինք արեւմտեան մա-մուլի թղթակիցներուն : Անոնցմէ իրակա-նութիւնը պարզեցին «Պրաւդա», «Իզ-վեստիա», «Ընկերվարական Աշխատանք», «Կոմսոմոլսկայա Պրաւդա» եւ սա վերջինը՝ «Գիւղական Կեանք» : Ու դեռ կայ Ռիժկով, որ ի՛նչ դատապարտումներ ըրաւ :

Ու ի՞նչ կ'ընենք մենք այս անընդունե-լի, անհանդուրժելի ալիկարութեան դի-մաց : Շնորհակալութիւն կը յայտնենք :

«Գնահատանքի եւ շնորհակալութեան բարձր աստիճանով» կ'ողջունենք խորհրդ-դային վերին մարմինները եւ մինչեւ իսկ Խորհրդային Միութեան բանակը, այն բանակը որ փոխանակ փլատակներու տա-կէն ողջեր փնտռելու, Երեւանի սրտին վրայ նստած է ու մարդ կը ձերբակալէ :

Եւ դեռ «Գնահատանքի եւ շնորհակալու-թեան» խօսք կ'ուղղենք յատկապէս Հա-յաստանի պետական իշխանութեան :

Ինչո՞ւ : Ո՞ւր տեսնուած է որ աղէտի մը առեն շնորհակալութիւն յայտնուի երկրին իսկ կառավարութեան : Եթէ շնորհակալ պէտք ըլլանք, կրնանք ըլլալ, միայն ու միայն այն օտար Պետութեանց, սկսելով Ֆրանսայէն, որոնք փութկոտութեամբ մեզի օգնութեան հասան, երբ նման ոչ մէկ պարտականութիւն ունէին :

Թող ոչ ոք գայթակղի մեր այս խօս-քերէն :

Խօսքեր ցաւի ու ցասումի :

Որովհետեւ, այսօր, բոլորս ալ Ջա-ջուռցի ենք :

« Յ Ա Ռ Ա Ջ »

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱՆՑ ՓԱՐՓՈՒՄԸ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻ

ԱՏՐՊԷՋԱՆՑԻՆԵՐ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԱԾ

Ի՞ՆՉ ԸՍԱԾ Է ՄԱՆՈՒՉԱՐԵԱՆ

Դեկտեմբեր 21 եւ 22 թուակիր թելեգ-րերով, Սփիւռքահայութեան հետ Մշա-կութային Կապի Կոմիտէն մասնաւոր նո-րութիւն մը չէր հաղորդեր : Ի պատաս-խան առջի օրուան մեր այն հարցումին թէ ինչ էր յատուկ տեղեկատուին յաւել-եալ էջերու հայերէն անունը որ կը հա-մապատասխանէ սըրճի (տես՝ «Յառաջ» Դեկտեմբեր 22), Կոմիտէն կը ճշդէ որ «որոնում» է :

Ապա, հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտայ . –

«Կիրովականի բոլոր կիներն ու մանուկ-ները ղրկուած են Սեւ Ծովի ափը գտնը-ւող Անապա եւ Եւպատորիա առողջապա-հական կեդրոնները, այսպիսով Կիրովա-կանի բնակչութեան ժամանակաւոր պար-պումը իր աւարտին հասած է : Այր մար-դիկը, որ քաղաքը մնացած են շինարա-րական աշխատանքներուն պիտի մասնակ-ցին : Լենինականի եւ Սպիտակի երախա-ները եւս հեռացուած են : Նոյն բանը կա-տարուած է աղէտեալ բոլոր գիւղերուն մէջ :

Գիւղերուն մէջ հիւանդանոցները կը գործեն : Առողջապահական գործողու-թիւնները կը կատարուին զինուորներու օգնութեամբ :

29 հազար վակոն եւ 8 հազար բեռնա – տար կառք հասած են Հայաստան : Երկ-րաշարժէն ի վեր 30 հազար թոն բեռ հա-սած է օդային ճամբով :

500 երախաներ այս օրերուս գտած են իրենց ազգականներն ու ծնողները» :

**

Առջի օր (Դեկտեմբեր 22) գրած էինք որ Ազերիներ կը ձերբակալուին Փոխադ-րութեանց նախարարութենէն : Սենտիքա-ներու պաշտօնաթերթը՝ «Տրուտ» գրած է Հինգշաբթի օր, թէ բազմաթիւ պաշտօ-նատարներ ձերբակալուած են, անոնց դէմ եղած ամբաստանութիւնն այն է որ ա-պօրինի համախմբումներուն համար դրամ հաւաքած են, երթեւեկը խանգարած, Նա-խարարութեան վարորդներուն վրայ ճըն-շում բանեցուցած (երբ չէին ուզեր գոր-ծադուլ ընել) եւ Հայերն, Հրեաները ու Ռուսերը դրդած, որպէսզի իրենց աշխա-տանքէն հեռանան :

**

× Ըստ «Ֆայնէնշըլ Թայմզ»ին, (Դեկտ. 20) աւերուած քաղաքներն ու գիւղերը վերակառուցանելու համար, անհրաժեշտ պիտի ըլլայ քառապատիկ աւելի մեծ գու-մար, քան ինչ որ յայտարարուած էր նա-խապէս :

Խորհրդային «Ագրօ–արդիւնաբերական կոմիտէ»ի փոխ – նախագահ՝ Վ. Ջեր-նոյվանով, Դեկտեմբեր 19–ին յայտնած է թէ միայն գիւղերու եւ գիւղական ենթա-կառոյցի վերակառուցման համար 3 միլիառ ռուբլիէն աւելի կարիք պիտի ըլլայ : Սա

(Շար·ը Դ· էջ)

Կ Ո Չ
ՄԵՐ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ

Մեր հայրենի աշխարհի հիւսիս–արեւմտեան շրջանի ամսոյս 7–ին պատահած ահաւոր երկրաշարժի պատճառած աղէտին առիթով, մենք՝ Վազգէն Ա· Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց եւ Գարեգին Բ· Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Դեկտեմբեր 14էն Դեկտեմբեր 20 եղանք ի սուրբ Էջմիածին, միատեղ աղօթեցինք երկրաշարժին զոհուած տասնեակ հազարներով մեր ժողովուրդի զաւակներուն հոգիներու խաղաղութեան համար, այցելեցինք երկրաշարժէն զարնուած շրջանները, սգացինք կորուստը մահացեալներուն, բաժնեցինք ցաւն ու վիշտը վերապրողներուն եւ ունեցանք լայն խորհրդակցութիւններ աղէտի դարմանումին եւ մեր ժողովուրդի վերականգնումին, քանդուած շրջաններու վերաշինութեան եւ առհասարակ այս աղէտին յաղթահարելու մեր պարտաւորութեանց այլազան երեսներուն եւ ընելիքներուն մասին :

Առաջին հերթին, սրտի պարտք համարեցանք հայրական մեր խօսքը սոյն կոչով միասնաբար ուղղելու մեր ժողովուրդի զաւակներուն ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի :

ա· Այս ահաւոր աղէտին դիմաց, մեր ցաւը մեղմացած կը զգանք ի տես այն միահամուռ, ու անվերապահ սիրոյն եւ միասնութեան ոգիին, զոր համայն մեր ժողովուրդը Հայաստանի թէ սփիւռքի մէջ՝ մէկ սիրտ, մէկ հոգի, անմիջապէս լծուեցան դարմանումի եւ օժանդակութեան գործնական աշխատանքի : Հայրական անհուն սիրով կ'ողջունենք այս հրաշալի եւ գովելի կեցուածքը եւ կ'աղօթենք ու կը յորդորենք, որ նոյն ուղիով եւ նոյն յարանուն ընթացքով շարունակէ ան իր բաժինը բերել մեր ժողովուրդի վերականգնումի նուիրական առաքելութեան :

բ· Գնահատանքի եւ շնորհակալութեան բարձր աստիճանով կ'ողջունենք խորհրդային կեդրոնական իշխանութեան վերին մարմիններուն, բոլոր եղբայրական ազգութիւններուն, Խորհրդային Միութեան բանակին եւ բարեսիրական կազմակերպութեանց եւ ամբողջ ժողովուրդին յայտնաբերած զօրակցութեան եւ հոգածութեան սքանչելի ոգին, որով հայ ժողովուրդին կրած ցաւը ընդունեցան սրտի իրենց սեփական ցաւը եւ բրին ու կը շարունակեն ընել իրենց գերագոյն կարելին աղէտը դարմանելու եւ մեր ժողովուրդին կեանքը վերստին իր ստեղծագործական շինարար հունին մէջ դնելու համար :

գ· Գնահատանքի եւ շնորհակալութեան մեր խօսքը կ'ուղղենք յատկապէս Խորհրդային Հայաստանի պետական իշխանութեան, որ իր բոլոր միջոցներով եւ համայն ժողովուրդով, ոգի ի բռին լծուեցաւ փրկութեան գործին, իր բոլոր ուժերը սեւեռած ըլլալով հիմնական ու կենսական գործին :

դ· Մեզի եւ ամբողջ հայ ժողովուրդին համար մխիթարութիւն եւ հոգեկան զօրացումի աղբիւր մը եղաւ, համաշխարհային չափանիշով այնքան մեծ թիւով ազգերու, Պետութիւններու, Եկեղեցիներու, բարեսիրական հաստատութիւններու եւ մարդասիրական կազմակերպութիւններու արտայայտած աննախընթացօրէն լայնածիր բարերար աջակցութիւնը, որ այնքան լայն արձագանգ գտաւ ողջ աշխարհի մամուլին մէջ :

ե· Այս տխուր, բայց վճռական պահուն, բեկեալ սրտով մեր հայրական խօսքը կը բերենք սգաւոր համայն հայ ժողովուրդին, յայտնելու համար մեր խոր վիշտը եւ հոգեկան տառապանքը իբրեւ հետեւանք Դեկտեմբեր 7–ի ահաւոր երկրաշարժին : Գրեթէ ամբողջապէս քանդուած են Լենինական, Սպիտակ, Կիրովական եւ Ստեփանաւան քաղաքները եւ բազմաթիւ գիւղեր ու աւաններ : Կան շուրջ վաթսուն հազար մեռեալներ, հազարաւոր վիրաւորներ ու անօթեւան մնացած հարիւր հազարաւոր բնակիչներ :

Մեր մեծ վշտի այս ժամուն մենք կ'աղօթենք զոհեալներու հոգիներու խաղաղութեան եւ Սուրբ Հոգւոյ մխիթարութիւնը կը հայցենք բոլոր սգակիր ընտանիքներուն :

Կոչ կ'ուղղենք մեր հարազատ ժողովուրդի զաւակներուն՝

1· Հոգեւոր արիութեամբ ու ազգային համախմբուածութեամբ՝ մէկ սիրտ, մէկ կամք դարձած, կազմակերպուած ու ծրագրուած ձեւով իրենց աշխատանքի եւ զոհողութեան բաժինը շարունակեն բերել, ամոքելու տառապանքը իրենց աղէտեալ ազգակիցներուն, մխիթարելու զանոնք հոգատար վերաբերմունքով եւ ապա նպաստելու առատաբաշխ ձեռքերով, կործանած քաղաքներու եւ շէներու վերակառուցման գործին :

2· Մենք այս նպատակաւ անհրաժեշտ գործնական առաջադրանքները եւ յորդորները պիտի ուղղենք մեր եկեղեցական կեդրոններուն եւ համայնքներուն :

3· Կարեւոր կը նկատենք, որ համազգային հանգանակութեան գործը կատարուի լիակատար միասնութեամբ, եւ հանգանակուած գումարները տրամադրուին նախօրօք ճշդուած ու ծրագրուած նպատակներու, որպէսզի լաւագոյնս ծառայեն բուն կարիքներուն, համախորհուրդ հայրենի իշխանութեանց հետ :

4· Կոչ կ'ուղղենք մեր հարազատ ժողովուրդին որ ի Հայաստան եւ որ ի սփիւռս աշխարհի, որ բոլորը անխտիր, աղէտեալներուն օգնելու եւ քանդըւած քաղաքներն ու գիւղերը վերակառուցելու սրբազան գործը նկատեն ամէն բանէ վեր պարտականութիւն, եւ աշխատանքի լծուին բարձր գիտակցութեամբ, նպատակասլացութեամբ եւ կարգապահութեամբ :

Դեկտեմբեր 19, 1988 թ·
Ս· Էջմիածին

ՎԱԶԳԷՆ Ա.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

«ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՁԱՅՆ»

Դեկտեմբեր 14

ՆՈՐԻՑ ԳՈՏԵՄԱՐՏ Է

Տառապանքը մեզ չատ սիրեց։

Շատ վեհացրինք տառապանքը. սնեցինք մեր հոգու հպարտութեամբ, ազնուացրինք, տուն առանք բոլորից մերժուած անկոչ հիւրին, եւ այլեւս չի հեռանում մեր օջախից։ Այո՛, մենք գիտենք մեր խաչը արխաիրտ կրել, Գողգոթայի ճանապարհին մեր ծնկերը չեն ծալւում, բայց չարաչար արխալում է ճակատագիրը՝ մեր ժողովրդին կարծելով Գողգոթայի ճամբորդ։ Ո՛չ, մենք չենք սիրում տառապանքը (ինչպէս գտանցել էր մի «բանաստեղծ»), պարզապէս Տառապանքին հանդիպելիս երկչոտի պէս թիկունք չենք դարձնում. դիմակայում ենք, գոտեմարտում ու անպայման յաղթում։ Այդպէս է ամրացել մեր հոգին։ Դրանում է մեր հոգեւոր առողջութիւնը։

Ինձ չափազանց երկար ուղեկցել են երկու գաղտնիք. ինչպէ՞ս է, որ մարդկութեան ամենամեծ Մահը ապրած իմ ժողովուրդը մահերգ չի ստեղծել, եւ ես ապրիլի 24-ը սգում եմ Վերդիի, Պեռլիոզի, Մոցարդի մահերգներով։ Ինչպէ՞ս է, որ մարդկութեան արշալոյսից մինչեւ այսօր կառուցող իմ ժողովուրդը բանտ չի յղացել ու չի՛ կառուցել։ Դա չինութեան միակ տեսակն է, որին Հայի մուրճը չի առել։ Բայց չէ՞ որ հէնց մեզ են բաժին ընկել բռնութեան ամենաբիրտ տեսակները։ Կարող էր, չէ՞, ինքն էլ բռնութեան դասեր առնել բռնաւորից։

Հիմա ես գիտեմ եւ ի հեճուկս Մահի ու բռնութեան վկայում եմ Հայոց ճայնանիշով մահերգ չի՛ գրուելու, ինչպէս որ Հայոց մուրճով բանտ չի՛ կառուցուելու։

Ու նորից իմ փոքրիկ, իմ նշխարք ժողովուրդը այնքան արիւն հեղեց, որ աննախադէպ է տարերային աղէտների արիւնոտ ճանապարհին։ Բայց տեսէք, թէ այդ արեան չուրջը ինչպէս փարթամ բողբոջել է Գութը, այդ արիւնով ինչպէս միաւորուեցին մարդիկ, ժողովուրդներ, պետութիւններ, պրեզիդենտներ։

Բռնութեան ու ընացման տարիներ ապրած մեր երկիրը, ուր արտօնուած էր միայն երջանիկ լինել, տեսէք, թէ ինչպէս յարգեց Վիշտը, խոնարհեց դրօշները Վշտի առաջ։

Այդ յարգանքը մենք վաստակել ենք, սակայն չափազանց հպարտ ենք, որ զարդարուենք տառապանքով։ Հողին յանձնենք մեր թանկ զոհուածներին եւ թող ո՛չ վաղը, ո՛չ յաւիտեան մեր արիւնը էլ չթափուի քարերին ու տատասկներին։ Նրա տեղը մեր սիրտն ու երակներն են։ Մենք գործ ունենք կատարելու այս աշխարհի վրայ։

Լսեցի, որ աւերուած Սպիտակում երկրաշարժի չորրորդ օրը աւերակներից դուրս են հանել երկու երեխայ՝ ծծակները բերանին, ողջ եւ առողջ։ Չեմ ուզում հասկանալ, թէ դա ինչ հրաշք է։ Ուզում եմ այս երկու ծծկերները դառնան երկրաշարժը յաղթելու մեր խորհրդանիշը, մեր Գաղտնիքի խորհրդանիշը։

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՁԵՔԻՋԵԱՆ

ՅԱՐԱՏԵՒԵԼՈՒ ՃԱՄԲԱՆ ԴՈՒ ԼԱՒ ԳԻՏԵՍ

Անծայրածիր աշխարհի փոքրիկ լուսէ հանդրուան, դրախտավայր, պաշտելի Հայոց հող, դո՞ւ էլ չդիմացար քո զաւակների վերջին ամիսների ըկումներին ու ծով տառապանքին։ Չդիմացար ու... ժայթքեցիր։ Գիրկդ առար արիւն – քրտինքով քարդ ու ապառաժդ ծաղկեցնող որդիներիդ՝ էս աշխարհի դաժանութիւններից, անարդարութիւններից փրկելո՞ւ նպատակով։

Կրկին Աւարայր եւ կրկին Տէր Զօր, եւ կրկին Հայու ճակատագիր... Ողբ ու չխանի, ճիչ ու անէծքի, յուսահատութեան ու ցաւի միջից մխիթարանքի խօսք մենք ուրկի՞ց գտնենք, բայց կաց... էլ ո՞վ, եթէ ոչ դու, իմ ժողովուրդ, գիտես ճամբէքն ահ ու մահից դէպի Լոյսը դուրս գալու։ Բազմադար փորձութեամբ է արիւնդ թրծուած ու կամքդ կոփուած, եւ առասպելական է սէրդ, հաւատդ հողի, մարդու, լոյսի, ճշմարտութեան, արարման հանդէպ, առասպելական է պայքարդ դարերի ակունքից դարերի հեռուն գնալու։

Աշխարհի բազում կարեկից սրտեր բիւրաւոր ձեռքեր են քեզ պարզուած իմ ժողովուրդ, քեզ սատար լինելու, ցաւդ կիսելու, յոյսդ զօրացնելու, որովհետեւ դու այս աշխարհին դեռ չատ ես պէտք։

Դու ինքդ լաւ գիտես յարատեւելու ճամբան, արիացի՛ր։

ԳՈՀԱՐ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

ԲԺԻՇԿՈՒՀԻՆ Է ՍԻՐՏԵՐԸ ԿԱԹԿԹՈՂ ԱՐԵԱՆ ՇԻԹԵՐ

Զգլջացի հեռախօս բանալուս։ «Ո՞ր Հայը լաւ է այսօր, որ ես լաւ ըլլամ» պատասխանեց խմբագիրը՝ ուրիշի կարեկցութեան մէջ սփոփանք փնտռող իմ հարցումին։ Ո՛չ բերան բանալու, ո՛չ մըտիկ ընելու սիրտ էր մնացած, ոչ իսկ սեղան նստելու ախորժակ։ Անհատական զգացումներու տեղ չէր մնար, երբ երկիրը քարուքանդ, աւերակի է վերածուած կրկին։

Անխմանալի, անագորոյն, եղերական, անսաստուած պատուհաս, որ սեւութեան ու սուգի մէջ կը մխրճէ Հայաստանը, Սփիւռքը կը դարձնէ մեռելակառքի հետեւող թափոր։ Կոկորդները կը խեղդըւին ճիչէ ու աղաղակէ, փղձկումէ ու հեծկլտուքէ։ Զինի խոշոր փաթիլներու նըման, աչքերը արցունք կը տեղան։

Զուլո՜ւմ, զուլո՜ւմ ...

Կուլան հոն. կուլան հոս։ Կուլան՝ հաբիւր հազարներու մահ։ Կուլան՝ անդամահատումը համրանքի. աւերումը՝ օճախներու ու քաղաքներու։ Կուլան՝ կասեցումը աճման ու զարգացման. ճակատագիրը Ազգին։

Այնքա՜ն է մեծ աղէտը, որ ոչ մէկ ազգի լեզու, ո՛չ իսկ հայերէնը կրնան չափել ահաւորութիւնը ողբերգութեան, ողբերգութեան յառաջացուցած քայքայումը հոգիներու։

« Սուգ ու չիվան կուլամ ես...»։

Արցունքի ովկէանոս է Հայրենիք ու լացը տարածուած՝ Ասիայէ՝ Ափրիկէ, Եւրոպայէ՝ Ամերիկա։ Եւ առաջին անգամ ըլլալով, մեր ցաւը կը յուզէ նաեւ օտարը, տիեզերքն ամբողջ, բացի Ազերի եւ Թուրքէ։

Գաւաթ առ գաւաթ խմած էին մեր արիւնը. հաշմանդամած մեր մարմինը ու նետած քառակուսի երկու մեթր սահմանի մը մէջ, որ ճենճոտինք, փտինք ու թաղուինք։ Բայց փշրեցինք մենք այդ փոքր տարածութեան կոշտերը. տուն շինեցինք, հող մշակեցինք, քաղաք եւ երկիր կառուցած, լոյս ու արուեստ կերտեցինք եւ ահա՛ Մուհամմէտի չյաջողածը կ՚ամբողջացնէ տարերքը։

Այն ատեն, երբ Ազերին սադայելական քրքիջով փառք կուտայ Ալլահին, Հայաստանի դժբախտութիւնը զարհուրանքի մատնած համայն աշխարհը, հալեցուցած քարացած սրտեր, ցոյց կուտայ, որ Մեքսիքոյի փլուզումին, Պէնկլատէշի աղէտին, Հայաստանի երկրաշարժին վըրայ խնդացող Թուրք կամ տաճիկը քիչ մը տարբեր է մարդ ըսուած արարածէն։

Թէեւ մենք կ՚արհամարհենք չարամիտ խնդուքները, բայց արհամարհանքը կառուցում չէ. քաղաք ու գիւղ չի շիներ։ Գործ պէտք է. դրամ պէտք է. ուժերու համախմբում եւ դերագոյն ճիգեր են պէտք։ Միջազգային օժանդակութենէ անդին՝ Սփիւռքի Հայու օգնութեան կը կարօտի Հայրենիք, որպէսզի չինէ նորը, լաւագոյնը։ Տարբերքին, ապատակութեան ու ժամանակին դիմացող Լենինական, Կիրովական, Սպիտակ։

Թոռնուհիս ըլլալուն համար չէ՛, որ հմայուած եմ իրմով. այլ՝ ամէն առթիւ, իբրեւ Հայ հրապարակ իջնելուն. ամբողջ էութեամբ հայութեան փարած ըլլալուն. ցոյց տուած եռանդին ու աշխուժութեան։ Կէս – հայ, կէս – Ֆրանսացի այս աղջիկը, իր սիրելիները կորսնցուցած Հայաստանի մայրիկին նման լացաւ երկրի ողբերութիւնը։ Ծնողքէն աւելի՝ Ալֆորվիլն է զինք այդպէս պատրաստողը։ Հայութիւն է Ալֆորվիլ. Թոռնիկները՝ հայ ու հայուհի։ Ապրի՛ Ալֆորվիլ։ Առաջին օրէն իսկ, բոլորը նետուեցան օգնութեան արշաւին մէջ։ Մինչեւ առաւօտեան երկուքը ծրար պատրաստեցին, Օրլիի օդանաւ բեռցուցին ու հիմա՝ դաս ու դպրոց մոռցած Թոռնիկները անցած են հանգանակութեան տունէ – տուն, փաքիւլթէէ – փաքիւլթէ, ռատիօկայանէ – ռատիօկայան։

Իր ամէնէն կարեւոր պահանջին համար

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՂԷՏԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐԸ

(Անցեալ շաբթուան շաբաթաթերթերէն)

«ՆՈՒՎԷԼ ՕՊՍԵՐՎԱԹԵՕՐ»

Անհրաժեշտ կազմածներու չգոյութիւնը կը դժուարացնէ փլատակներուն տակ ապրողներ գտնելու գործը։ Ամբողջ օրը կարելի է վիրաւորներու կամ մահացողներու հեծեծանքը լսել։ Լենինականցի կին մը կը պատմէ. – «Մարդիկը խենթերու պէս կ՚աշխատէին. սակայն այնպէս կը թուէր թէ չէին գիտեր թէ ի՛նչ պէտք է ընել»։ Ոչ կազմած կայ, ոչ ալ կարգաւորում։ Երբ առաջին կռունկները հասան զանոնք գործածել գիտցող չկար։ Ահագին ժամանակ կորսուեցաւ։ Փլատակներուն վրայէն փրկարարները ուժասպառ կը գոչէին հեռատեսիլի նկարահանողներուն.– «օգնութիւն բերէք, չենք կրնար այլեւս»։

... Ակնարկելով մասնագէտներու եւ կազմածներու, «Իզվեստիա» կը գրէ. – «Եթէ միայն աւելի կանուխ եկած ըլլային...։ Եւ եթէ մենք մասնագիտացած միաւորներ ունենայինք նման աղէտներու դէմ պայքարելու համար»։ Արդարեւ, երկրաբաններն իսկ չունէին հարկաւոր նախնական միջոցները երկրաշարժներու դէմ կանխազգուշացնող կեդրոն մը հիմնելու Հիւսիսային Կովկասի այս շրջանին մէջ, ուր ցնցումներու սպառնալիքը երկար ժամանակէ ի վեր չատ ծանօթ բան է։

... Երբ տեղւոյն վրայ հասաւ Մ. Կորպաչով, չատ լաւ ընդունելութիւն մը չգտաւ։ Ամէն տեղ բուռն բողոքներով դիմաւորուեցաւ։ Խորհրդային հեռատեսիլը Լենինական այցէն պատկերներ սփռեց, ուր կար ընկճուած, յոգնած աչքերով Կորպաչով մը, շրջապատուած փլատակներուն վրայ խմբուած բազմութենէն։ Իր քով կնոջը ներկայութիւնը ոչ մէկ համակրանք ստեղծեց բնակչութեան միջեւ։ Սպիտակի մէջ Կորպաչով ստիպուեցաւ պատասխանել օժանդակութեան յապաղումին, միջոցներու չգոյութեան, երկրաշարժը կանխազգուշակող կեդրոններու բացակայութեան մասին հարցումներու։ Ան փորձեց հանդարտեցնել իր խօսակիցները, ապահովցնելով թէ բոլոր միւս խորհրդային Հանրապետութիւններէն օժանդակութիւն պիտի հասնէր։

... Հայաստանի մէջ Ղարաբաղ Կոմիտէն իր կարգին քաղաքական տագնապ մը յարուցանեց աղէտին առընչուած։ Կեդրոնական իշխանութիւններու հանդէպ այնքան մեծ է վերապահութիւնը,

մէկ Ֆրանք իսկ մերժող ուսանող այս Թոռնուհիս, հիմա «աներեսաբար» եւ համարձակութեամբ կը պահանջէ. «փափի՛, պիտի տաս քու առաւելագոյնը»։ Անոր պէս «աներես» են իր ընկերուհի՝ միւս Թոռնիկները.

– Տուէ՛ք, տուէ՛ք...։

Աղէտէն երկու օր առաջ, փոսթի պաշտօնեան տեղեկացած Սոնիայի Հայ ըլլալուն, ըսած էր. – «Ես կը սիրեմ Հայերը, որովհետեւ Պասք եմ։ Պասքերը Հայերու զուգէննерն են»։ Կինը պատմութիւն գիտէր եւ հպարտ էր իր պատմութեամբ։

Յաջորդեց աղէտը։ Օգնութեան հասնելու իր փութկոտութեամբ Ֆրանսա ալ ցոյց տուաւ, որ իր սրտէն թել մը կապուած կը մնայ Հայուն, թէ Լուսինեան չաղկապով, Հայն ալ հեռաւոր զուգէնն է Ֆրանսացիին։ Եւ որովհետեւ օգնութեան գործին մէջ չկային հողերու, Արարատի, Ղարաբաղի վերադարձ, Անգլիա, Ամերիկա, Գերմանիա, Իտալիա եւ միւսներն ալ դարձան «զուգէններ»։

Այնուամենայնիւ անոնց համակրանքը կը յուզէ մեզ եւ չենք կրնար ի սրտէ չկրկնել՝ «կեցցե՛ն տիեզերական բարի կամքերը»։

ԼԵՒՈՆ ՍՈՓՈԿԼԵԱՆ

որ այս Կոմիտէին անդամները կոչ կ'ուղղեն ժողովուրդին որ ոչ մէկ դումար տրուի Պետութեան կողմէ կազմակերպուած հանգանակութիւններու: Անոնք կը յայտարարեն նաեւ թէ աղէտեալ շրջաններու կիներուն եւ մանուկներուն առաքումը դէպի այլ հանրապետութիւններ, ժողովուրդը ցրուելու նպատակ ունի եւ պէտք է ընդդիմանալ: Կոմիտէին հինգ անդամները կը ձերբակալուին ու Երեւանի մէջ ցոյցեր կը ցրուին:

«ԷՎԷՆԸՄԱՆ ՏԻՒ ԺԵՕՏԻ»

Այսուհանդերձ, խորհրդային իշխանութիւններէն այն պատկերը արտացոլող արեւմտեան մամուլին, թէ ողբերգութիւնը վրդոված է մինչեւ ամէնէն բարձրաստիճան ղեկավարները: Մ. Կորբաչով կիսատ ձգելով Միացեալ – Նահանգներու այցելութիւնը վերադարձաւ իր մայրաքաղաքը, օրուան մը ազգային սուգ հռչակելով գնաց աղէտեալ վայրերը:

Ճիշդ է որ այսքանը կրնար վերակառուցման քաղաքականութեան նկատելի նեցուկ մը ըլլալ, յատկապէս երբ առաջին օրէն իսկ կացութիւնը բացայայտօրէն ներկայացուեցաւ արեւմտեան լրատուփիւներու. այս նորութիւնը անմիջապէս յիշեցուց նախընթացներ որոնք բոլորովին այլ դիմագիծերով ներկայացուած էին: 1948-ին Աշխապատի մէջ պատահած երկրաշարժին մասին տրուած տեղեկութիւնը 4 զոհ միայն կը յիշէր. 40 տարի ետք միայն ծանօթ դարձաւ որ իրական թիւը ոչ թէ 4, այլ՝ 110 հազար էր: Թիւրքմէնիստանի մայրաքաղաքին բնակիչներուն 80%-ը զոհ դարձած էր աղէտին: Տակաւին յայտնի չէ Տաշքենդի երկրաշարժին (1966) զոհերուն ստոյգ թիւը:

... Կորբաչով յայտնեց նաեւ թէ քննիչ յանձնախումբ մը պիտի ստեղծուի բացայայտելու համար թէ ինչո՞ւ վերջին տարիներուն կառուցուած 9 յարկնոց շէնքերը չեն տոկացած ցնցումներուն, մինչ Խրուշչեւի շրջանի հինգ յարկնոց տուները կանգուն մնացած են: Այս որոշումը թէ՛ դատապարտութիւն մըն է Կորբաչովի անմիջական նախորդներուն ուղղուած եւ թէ ակնարկութիւն մը որ կը միտի չեշտելու վերակառուցումին անհրաժեշտութիւնը:

«ՖԻԿԱՌՕ – ՄԱԿԱԶԻՆ»

Այս բոլորին քով սակայն Հայաստանի երկրաշարժը կայսրութեան մը իսկական, անչափ պատկերը ցոլացնող ազդակ մը եղաւ: Հայաստան վերածուեցաւ Ռուսիոյ սարսափ առթող ցուցափեղկին: Իրականութիւնը ամբողջ մերկութեամբ պարզուեցաւ փրկարարներու աչքին առջեւ եւ անոնց միջոցով փոխանցուեցաւ ամբողջ աշխարհին: Ամբողջ աշխարհ տեսաւ որ Կորբաչովի ընդարձակ Թագաւորութիւնը ոչ միայն թերաճ երկիր մըն էր, այլ նաեւ հոն կ'ապրէր ձեռքն ու ոտքը կապուած, անշարժութեան մատնուած ու ճակատագրապաշտ ընկերութիւն մը: Ֆրանսացի լրագրող մը կը պատմէ. – «Երբ վերապրող մը իր տան փլատակներուն տակէն հծծիւններ կը լսէր, ու անոնք կը պատկանէին իր հարազատներէն մէկուն, իրաւունք չունէր պեղելու փլատակները. պէտք է ատոր համար արտօնութիւն մը ունենար, դիմելով պատասխանատու իշխանութեան. իսկ ատիկա կրնար ժամեր տեւել...»:

... Ամբողջ աշխարհ զարհուրեցաւ տեսնելով Խորհրդային Միութեան մինչեւ այսօր աքօղուած դէմքը: Անջրպետային նուաճումներու, Մայիս Մէկի փառաւոր զօրահանդէսներուն ետին կար այս թշուառութիւնը, գործելու անկարողութիւնը: Կայսրութիւնը ուրեմն ժամանակավրէպ աշխարհ մը կը մատնէր:

Հայկական այս վէրքը լայնարաց պատուհան մըն է: Առաջին անգամն է որ աշխարհ կը յայտնաբերէ այն Ռուսիան որ ծածուկ պահուած էր: Ատիկա ուրիշ աշխարհ մըն է: Առաջին անգամն է որ չի սպառնար, պարզապէս օգնութեան կոչ կ'ուղղէ: Հինգշաբթի օր, խորհրդային պաշտօնական մարմիններ կը յայտնէին թէ 18.000 դիակ հանուած էր փլատակներու տակէն: Մօտ օրէն ժամանակը պիտի գայ կայսրութեան վրայ ճնշող այս պատահարին հաշուեկշիռը կատարելու: Հայկական այս աղէտէն ետք աշխարհին յարաբերութիւնները այլեւս նոյնը պիտի չմնան խորհրդային Ռուսիոյ հետ: Հոն ոչ ոք ծրագրած էր այս տարողութեամբ սարսափ մը:

«ՆՈՒՎԷԼ ՕՊՍԵՐՎԱԹԷՕՐ»

Այս բոլորը ի՞նչպէս կ'ընկալեն Հայեր, որոնց ազգային պատկանելիութիւնը յաճախ կը չեշտուի, անկախ՝ անոնց գործունէութենէն: Այս կարգի անուններու գըլխաւորներն են այս օրերուն Կ. Գասպարով եւ Շ. Ազնաւուր: Առաջինը՝ հրեայ հօր եւ հայ մօր մը զաւակը, ծնած՝ Բաքու, մեծ փառքը խորհրդային ճատրակին, կը ջանայ «Ինտերնացիոնալիստ» շրջանակի մը մէջ զետեղել իր ազգային պատկանելիութիւնն ալ, վերջին պատահարներն ալ:

«Ի՞նչ ընել» հարց տալէ ետք կը շարունակէ. – «Հայերը պիտի մղուի՞ն լքելու Ազրբէյճանը: Սակայն անհեթեթ բան է ատիկա: Անոնք դարերէ ի վեր կ'ապրին հոն. անոնց նախնիքը հոն թաղուած են. անոնք այդ երկրին հարստութեան մաս կը կազմեն: Կը յուսամ որ այս սարսափելի երկրաշարժը, յաւելուածական այս դժբախտութիւնը հայ ժողովուրդին, գոնէ պիտի ծառայէ համակամութեան հոսանքի մը ստեղծումին, որ ցեղային թշնամութիւններէ անդին անցնելով մեր ժողովուրդներու փոխ յարաբերութիւններուն մէջ նոր մեկնակէտ մը պիտի դառնայ:

– Շուտով Բաքու վերադառնալ կը մըտածէ՞ք:

– Անշուշտ, միջին հաշուով չորս ամիս Մոսկուա, չորս ամիս արտասահմանի մէջ, չորս ամիս ալ Բաքու կ'ապրիմ: Հոն, ծովեզերքը ունիմ մարզումի կայանս ու իրականութեան մէջ կեանքս չեմ կըրնար երեւակայել առանց Բաքուին. առանց անոր արեւուն, հովուն, միջավայրին...: Ռուս երիտասարդուհիի մը հետ ամուսնութեան նախօրեակին եմ եւ անշուշտ Մոսկուայի մէջ յարկաբաժին մը պիտի գնեմ. սակայն երբեք պիտի չհրաժարիմ Բաքուէն:

... Շատ լաւատես եմ վերակառուցումին ուղղութեամբ: Որովհետեւ մենք՝ անոր կողմնակիցներս, միակն ենք որ չօշափելի ծրագիրներ ունինք, համապատասխան՝ ընկերութեան շարժումին ու պահանջներուն:

– Քաղաքական այնպիսի կիրք մը ունինք, որ կը կարծեմ հիանալի երեսփոխան մը կ'ըլլաք:

– Թերեւս: Սակայն սա պահուս նախ կը մտածեմ խորհրդային երախաներու հիմնադրամին նկատմամբ պատասխանատուութեանս մասին, որպէսզի ջանամ առաւելագոյն կարելին ընել հայ մանուկներուն համար: Հիացած եմ վիրաւոր Հայաստանի հանդէպ Արեւմուտքի արտայայտած համակամութեան եւ վստահ եմ որ նոյն թափը ներկայ է նաեւ Խորհրդային Միութեան մէջ: Ամբողջ կարելիս պիտի ընեմ որպէսզի անիկա աւելի ազդեցիկ դառնայ եւ որպէսզի շարժման մղեմ մարդիկ, որոնց քով վարկ մը ունիմ որպէս ճատրակի համաշխարհային ախոյեան:

«ՎԷ. ԷՍ. ՏԷ.»

Իսկ աշխարհահռչակ երկրորդ Հայը՝ Ազնաւուր կ'ըսէ. – «Հայութիւն»ը ինծի համար այն արցունքներն են որոնց իմաստը չէի հասկնար մանկութեանս. հայութիւնը պատմութիւնն է ջարդերու, որոնք ժողովուրդս նետեցին աշխարհի ճամբաներուն վրայ. հայութիւնը Փոլքլոր մըն է, կրօնք մը, խոհանոց մը, լեզու մը, աւանդութիւն մը: Ասիկա է հայութիւնը ինծի համար որ ծնած է Փարիզ: Ֆրանսան երկիրս է, Հայաստանը՝ կըրօնքս:

... Կը հարցնեն թէ Հայաստանի զարմիկներուս, զարմուհիներուս համար մըտահոգուա՞ծ եմ: Այդ մասին աւելի ետք պիտի մտածեմ. ո՛չ որովհետեւ անտարբեր եմ: Սակայն որովհետեւ նման պարագաներու մէջ ամբողջ ժողովուրդը զարմիկս, եղբայրս է: Անձնական ոչ մէկ դիմում ներկայացնել կ'ուզեմ: Երբ հաղորդակցութիւնը աւելի դիւրանայ, Եկեղեցին պիտի օգնէ ինծի որ փնտռեմ զիրենք: Մեր ուժը հո՛ս է. մեր զաւակներէն մէկուն բան մը պատահի, ու բոլորս հաւաքուած ենք ահա. մենք՝ որ այլեւս յաճախ չենք հաւաքուիր քով քովի:

... Ու այնքան «Հայ», հայ է Պ. Թափի երբ իր օդանաւը կը դնէ տրամադրութեանս տակ: Հայ՝ Փլասիտօ Տոմինկօն, երբ կ'ուզէ երգել իմ եղբայրներուս համար: Ու պէտք ունինք բոլոր ուժերը համախմբելու, ամէն բան երկու տարուան ընթացքին վերակառուցանելու համար: Երկու տարին դժբախտութիւն մը թօթափելու համար կարճ ժամանակ է նոյնիսկ ժողովուրդի մը համար որ կրնայ իր ցաւէն հրաշքներու ծնունդ տալ»:

⁂

Երկու անուն ու երկու կեցուածք. առաջինը՝ հանդիստ թիկնած իր համբաւին, ապահովութիւնը ունի թէ Ազրբէջանի հակահայ սարսափները ուղղուած են միայն «միւս Հայերուն»: Այդ երկրէն իր բաժինը ծովն ու արեւն է միայն, զանոնք պահելու վճռակամութիւնը թէեւ արգելք չէ որ գործի անցնի հայ մանուկներուն համար:

Իսկ երկրորդը՝ առաջին պահէն իսկ, աղէտին, դժբախտութեան հետ խելայեղ մրցումի ելած իր բազմաճիւղ ու բազմարդիւն գործունէութեամբ, ամէնէն դիպուկ արտայայտութիւնը կ'ունենայ իր պատկանելիութեան. «ամբողջ ժողովուրդը զարմիկս, եղբայրս է»: Այն ժողովուրդը որ երէկ «մեռաւ, որովհետեւ յանցաւոր էր Հայաստանի զաւակը ըլլալով» եւ որ այսօր ունի սակայն ուժը «իր տառապանքէն, ցաւէն հրաշքներ կերտելու»:

Ա. Թ. Թ.

(Շար. 2)

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՂՔԻՆ

Հայաստանի աղէտեալ ժողովուրդին օժանդակելու, անոր նեցուկ կանգնելու համատարած ջանքին իրենց միասնական մասնակցութիւնը բերին Ֆրանսական ձայնասփիւռին երկու կայանները՝ «Ֆրանս – Քիւլթիւր» եւ «Ռատիօ Ֆրանս Էնթէրնասիոնալ»: Դեկտեմբեր 19, Երկուշաբթի երեկոյ, ձայնասփիւռի տան հաղորդավայրերէն մէկուն մէջ արձանագրութիւնը կատարուեցաւ պատրաստըւած յայտագրին որ կը կրէր. – «Poètes pour l'Arménie» խորագիրը: Երկու ժամուան ընթացքին զանազան շրջաններէ առնուած օրինակներով հայ բանաստեղծութեան համայնապատկեր մը տրուեցաւ, որուն զուգահեռ ներկայացուեցան նաեւ ռուս գրողներու – Ա. Վոզնէսէնսքի եւ Կ. Այկի – Հայաստանին նուիրուած քերթըւածներէն ընտրուած գործեր:

Հանդիսավարը բացման խօսքին մէջ անդրադարձաւ պատահած աղէտին, ապա ըսաւ թէ իրենց նպատակն էր հոն «ոգեկոչել այն, զոր ոչ մէկ ուժ կրնայ քանդել»: Այսպէս, Սերժ Աւետիքեանի կողմէ Նարեկացիի ԺԱ. աղօթքին առաջին տողերուն հայերէն ընթերցումով սկսաւ յայտագիրը: Ս. Աւետիքեանի հետ Ք. Սելերսի և Տ. Մանուէլի կողմէ ներկայացուեցան Սայեաթ Նովայի, Յ. Թումանեանի, Ա. Գրաշիի, Ե. Չարենցի, Ս. Կապուտիկեանի, Վ. Կարենցի, Պարոյր Սեւակի, Շ. Շահնուրի եւ Ֆրանսա ապրող երկու ժամանակակից հայ բանաստեղծներու՝ Գրիգոր Պըլտեանի ու Տընի Տօնիկեանի գործերէն ֆրանսերէնի թարգմանուած օրինակներ:

Յայտագրին մէջ տեղ տրուած էր նաեւ ֆրանսական գրական աշխարհէն անուններու, ինչպէս՝ Ժ. Գլ. Ռընար, Գլ. Ռոյ, Տիւ Պուշէ, որոնք ներկայացուցին Սիամանթոյէն, Օ. Մանտէլշթամէն, Ֆրիկէն տողեր:

Յայտագրին ընթացքը կ'ընդմիջուէր Ս. Ազեանի սանթուրի եւ Ժ. Փ. Ներկարարեանի քամանչայի նուագով, որ կ'աւելցնէր երեք վարպետ արտասանողներու արուեստով ստեղծուած հմայքը:

Աղէտի մը դրական արդիւնքը այս մէկն ալ որ առիթ տուաւ այնքան լաւ պատրաստուած ու իրագործուած յայտագրով մը լայն հասարակութեան ներկայացնելու հայ բանաստեղծութիւնը:

Միրեանա Ռուպէնի եւ Անտրէ Վէլթէրի այս յայտագիրը պիտի ձայնասփռուի Ֆրանս – Քիւլթիւր կայանէն Դեկտեմբեր 24, Շաբաթ օր, ժամը 14 – 15.30:

ՖՐԱՆՍԵՐԷՆԻ ԴԱՍԸ

Մարթէն Փաշայեան որ ֆրանսերէնի ուսուցիչ է Լենինականի, կը պատմէ թէ ինչպէս ապրած է երկրաշարժը. «Երրորդ դասարանի աշակերտներուս ֆրանսերէնի դաս կուտայի, ժամը 11.30-էն 12-ի միջեւ. Էլիւարի «Ժպիտ մը» բանաստեղծութիւնը կը կարդայի իրենց: Հազիւ ժամանակ ունեցայ արտասանելու այն գեղեցիկ նախադասութիւնը, ուր կ'ըսէ. – «il y a toujours au bout du chagrin une fenêtre ouverte», զգացի առաջին ցնցումը: Ետեւս գտնուող պահարանը տապալեցաւ: Կրցայ ելլել տակէն, վազել դէպի դուռը եւ ըսել աշակերտներուն. – «Մի՛ վախնաք, փախէ՛ք»: Յետոյ պատերը բաժնուեցան իրարմէ, ես սահեցայ ու ինկայ: Երբ դուրս հանեցին գիս ողջ էի եւ միայն կոտրած երկու կողոսկր ունէի: Այն ատեն ըսին ինծի թէ ամբողջ քաղաքը փուլ եկած է, մինչդեռ մինչեւ այդ պահը ես միայն դպրոցին մասին մտածած էի: Վազեցի տունս, մտահոգ՝ կնոջս, 16 տարեկան աղջկանս ու 12 տարեկան մանչուս վիճակով: Ինը յարկնոց շէնք մը կը բնակէի: Երբ հասայ ոչինչ մնացած էր: Փորեցի, ջանալով գտնել զիրենք, բայց ոչինչ կրցայ ընել: Օգնութիւնը հասաւ միայն երկրորդ օրուան իրիկուան, եւ երրորդ օրը կնոջս, եւ զաւակներուս դիակները դուրս հանեցին: Դպրոցի 436 աշակերտներէն 336-ը մեռան: Նախ կ'ուզէի խոյս տալ այս քաղաքէն, բայց հիմա, կը կարծեմ որ պիտի մնամ: Կը մտածեմ Փօլ Էլիւարի մասին»:

«ՔՈԹԻՏԻԷՆ ՏԻՒ ՄԵՏԸՍԷՆ»

(Դեկտեմբեր 19)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՒԵՐԱԿՆԵՐՈՒՆ ՏԱԿ՝ ԶՍՊՈՒՄԸ

Այս խորագրին տակ եւ տէպա բաժնին մէջ, «Մոնտ» (Դեկտեմբեր 22) լոյս ընծայած է Ժերար Շալեանէն կարճ գրութիւն մը:

Ան կը մատնանշէ միջազգային համակամութեան այն արտակարգ շարժումը որ ծնունդ առաւ Հայաստանի երկրաշարժին առթիւ եւ որ կը համապատասխանէ այդ երկրին պատահած աղէտին ծաւալին ու կ'ըսէ ի մէջ այլոց. –

«...Օգտագործելով այս հաւաքական հոգեկան փլուզումը, Պր. Կորբաչով որ Թաւշեայ ձեռնոցի մը մէջ բռունցքի քաղաքականութիւն մը կը վարէ, ձերբակալել տուաւ աւելի քան 150 անդամ եւ համակիր Ղարաբաղ Կոմիտէի: Ի՞նչ է անոնց ոճիրը: 1988 Փետրուարէն ի վեր, ժողովուրդին զանգուածային օժանդակութեամբ, պահանջել Լեռնային Ղարաբաղի անջատումը Ազրբէջանէն եւ ի հարկին անոր կցումը Հայաստանի:

... Պէ՞տք է յիշեցնել որ Ի. դարուն ինքնորոշման իրաւունքը հիմնուած է ժողովուրդի մը բաղձանքներուն վրայ: Քաղաքական այդ ըմբռնումին է որ Ալժերիա իր անկախութիւնը կը պարտի: Հայերու պահանջը օրինաւոր է: Գալով Ղարաբաղ Կոմիտէին, միայն ազգայնական կազմակերպութիւն մը չէ: Օգոստոս 19-ի իր յայտարարութեան մէջ, կը ճշդէ. – «Միայն ժողովրդավարութիւնն է որ թոյլ կուտայ մարդուն պահպանել իր բնական իրաւունքները, որոնց գլխաւորներն են.– կեանքի պահպանում, անհատական ազատութիւն եւ երջանկութեան ձգտում» եւ կ'ուզէ «օժանդակել ժողովրդավարութեան ամրապնդման եւ խորացման եւ երաշխաւորել առողջ մատակարարմամբ մը եւ ինքնաֆինանսաւորմամբ Հանրապետութեան տնտեսական ինքնավարութիւնը»: Ուրեմն այս ծրագրին է որուն կը հարուածէ Կորբաչով: Հարցը՝ ժողովրդավարացման ճիգը նսեմացնելու մէջ չէ, այլ՝ չեշտելու անոր սահմանները հիմնուած կայսերական ըմբռնումի մը վրայ»:

(Շար. Ա. էջէն)

կը նշանակէ թէ վերակառուցման ընդհանուր ծախքերը շատ աւելի պիտի ըլլան, քան վարչապետ Ն. Ռիժկովի նախապէս յայտնած 5 միլիառ ռուբլիի գումարը:

× Անցի օր նաեւ անդրադարձած էինք «Լիպերասիոն»ի տուած արձագանգին, ինչ կը վերաբերի «Շբեռն» շաբաթաթերթի մէկ հարցազրոյցին Աշոտ Մանուչարեանի հետ: Դժբախտաբար այդ կարճ գրոյցը լոյս չէ տեսած գերմանական շաբաթաթերթին միջազգային հրատարակութեան մէջ (ան որ Փարիզ կը ծախուի): Գերմանիայէն, սակայն, կրցանք կարգ մը մանրամասնութիւններ առնել: Մանուչարեան կը ճշդէ որ երկրաշարժէն ի վեր, Ղարաբաղ Շարժումը մէջտեղ չէ դրած Ղարաբաղի հարցը, ինչպէս կ'ըսուի գրպարտական ձեւով: Իրենք ուզած են իշխանութեանց հետ գործակցիլ, օգնութեան մարզին մէջ, քանի որ նաեւ լրատուութեան լայն ցանց մը ունին, որ գործը կը դիւրացնէ: Ընդունուած է, մինչեւ այն օրը, երբ Գրողներու Միութեան Տան մէջ, կատարուած են ձերբակալութիւններ: Այն ատեն տիպղկը ընդհատուած է եւ այս առաջին անիթն է, զոր ունի արտայայտուելու համար ոչ միայն արեւմուտքին, այլեւ Կորբաչովի եւ կոչ ընելու, որովհետեւ կացութիւնը վտանգաւոր է: Կան երիտասարդներ, թիւը չի գիտեր, որոնք զինուած են եւ պատրաստ ամէն բանի: Ու եթէ Հայաստան քաղաքացիական պատերազմ մը ծայր տայ, չի կրնար չտարածուիլ Խորհրդային Միութեան մէջ:

⁂

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

× Անուրդով վաճառք մը տեղի պիտի ունենայ Երկուշաբթի, Յունուար 9, ժամը 20.30-ին Թէաթր տէ Շան զ'Էլիզէ: Արուեստի առարկաներ, արեւելեան գորգեր, հին գոհարեղէններ պիտի տրամադրուին: Շահը ամբողջովին պիտի յանձնուի «Ազնաւուր Հայաստանի Համար» Միութեան, որ իր կարգին պիտի տրամադրէ Հայաստանի որբերուն:

Կաղանդի ծառ մը պիտի բարձրանայ՝ 9 ռիւ Տրուօ, Յունուար 6-ին, Հայկական Ծնունդի օրը, նուէրներ ժողվելու համար:

× Ուրբաթ իրիկուն, Դեկտեմբեր 23-ին ալ, բացառիկ կալա մը տեղի կ'ունենար Փլէյէլի մէջ, ուր կը մասնակցէին Ազնաւուր, Տանիէլ Պարընպօյմ, Իզաաք Շթերն, Փաթրիս Շէրօ, Թերեզա Պերկոնզա, եւայլն, եւայլն:

× Շաբաթ օր, Ֆրանս – Քիւլթիւր, ժամը 14-էն 15.30 պիտի սփռէ «Բանաստեղծներ Հայաստանի Համար» յայտագիրը, որ կազմակերպուած եւ արձանագրուած էր էՌ – էՖ – Ի-ի հետ, Երկուշաբթի իրիկուն (տես՝ Գ. էջ): «Ֆիկարօ» կը յայտնէր Ուրբաթ առտու, որ Ռատիօ – Ֆրանս – Էնթէրնասիոնալի այդ յայտագիրը գնահատանքով ունկնդրուած է Հայաստան, թէեւ, ոմանք, հաւանաբար չնչին ու հեղնական գտնեն այս մեծարանքը աղէտին ծաւալին դիմաց:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՍԿՈՎՏԻՈՅ Լոքըրպի գիւղին վրայ ջախջախուած օդանաւին զոհերու թիւը աւելցաւ, քանի 258 ճամբորդներու վրայ աւելցած են 22 մեռեալ եւս գիւղի բնակիչներէն: Ոճրափորձի վարկածը հիմնուած կը նկատուէր Ուրբաթ օր: Արդէն անանուն խօսակից մը տէր եղած էր արարքին յանուն «իսլամական յեղափոխութեան պահակներ»ուն, ճշդելով թէ այս արարքը փոխ վրէժ մըն էր Ամերիկացիներուն, Ծոցին վրայ վար առած էռպիւսին դիմաց: Պարսկաստանի վարչապետը անմիջապէս հերքեց թէ իր երկիրը որեւէ դեր ունեցած ըլլայ այս գործին մէջ: Պարզուեցաւ սակայն, որ երկու շաբաթ է սպառնալիքներ եւ ազդարարութիւններ եղած են: Այդ իսկ պատճառով, ամերիկացի ընտանիքներ վրդոված են, քանի բազմաթիւ զինուորներ կային օդանաւին մէջ, որոնք ամանորի

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ
ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵՆԷՆ

Ընկերակցութիւնս Հայաստանի բազմահազար աղէտեալներու վարգին կը սգայ նաեւ մահը Հայաստանի Գրողներու Միութեան Լենինականի մասնաճիւղին անդամներէն՝

ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ՂՈՒԿԱՍԵԱՆԻ

– Արձակագիր, Գրողների Միութեան Լենինականի շրջանի նախագահը, Ծնած՝ 1934-ին –

ԴԱՆԻԱ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ

– Բանաստեղծ –

ՎԱՐԴԳԷՍ ՄՈՎՍԻՍԵԱՆԻ

– Թատերագիր, ծնած՝ 1935-ին –

Դեկտեմբեր 23, 1988

ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

S.O.S. ARMENIE

Le Comité S. O. S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

Un compte spécial vient d'être ouvert uniquement reservé à l'entraide pour l'Arménie, à la B.N.P. Champs - Elysées sous le N° 07447817.

Les chèques libellés exclusivement au nom de S. O. S. ARMENIE ou les dons en espèces peuvent aussi être remis ou envoyés à «*Haratch*».

Pour tous renseignements sur les sinistres et éventuellement les recherches des survivants, TELEPHONER : au 40. 70. 10. 10 POSTE 476

Un service de la *Croix Rouge Française* répondra à vos appels.

⁂

La cellule spéciale mise en place par le gouvernement français a indiqué que des dons peuvent être adressés aussi à l'ordre du. -

TRESOR PUBLIC
FONDS DE SOLIDARITE ARMENIE

Les perceptions délivreront un reçu pour déduction fiscale.

արձակուրդի կ'երթային: Տիկին Թաչըր տեղւոյն վրայ գացած է անմիջապէս եւ իր խոր ընդվզումը յայտնած: Անգլիոյ վարչապետը այս առթիւ յիշած է նաեւ Հայաստանի երկրաշարժը:

ՇԱՄԻՐ կազմեց իր կառավարութիւնը 28 նախարարներով, ընտրութիւններէն 52 օր յետոյ: Շիմոն Փերէս, որ նախկին կառավարութեան մէջ արտաքին նախարար էր, այս անգամ ելմտական նախարարութեան գլուխը կ'անցնի:

— Union Generale Armenienne de Bienfaisance —

Sous le haut patronage de
M. FRANÇOIS MITTERRAND
PRESIDENT DE LA REPUBLIQUE

ET

En présence de M. JACK LANG
MINISTRE DE LA CULTURE, DE LA COMMUNICATION
DES GRANDS TRAVAUX ET DU BICENTENAIRE

CONCERT EXCEPTIONNEL

A L'OPERA DE PARIS

LE 5 JANVIER A 20H30

MSTISLAV ROSTROPOVITCH JOUE POUR L'ARMÉNIE

avec
L'ENSEMBLE ORCHESTRAL DE PARIS
DIRECTION : ALAIN LOMBARD

AU PROFIT DES VICTIMES DU SEISME D'ARMENIE

Prix des places : 1000 — 700 — 500 — 200 et 100 Frs.

Réservation : U. G. A. B. : 11, square Alboni, 75016 Paris
Tél. : 45. 27. 36. 22 et 45. 20. 03. 18
CHEQUES A L'ORDRE DE : U. G. A. B. — AIDE A L'ARMENIE

AIDE A L'ARMENIE

L'Union Générale Arménienne de Bienfaisance a décidé de créer un Fonds AIDE A L'ARMENIE dans les 23 pays où elle est représentée.

Le séisme qui a ravagé le Nord de l'Arménie est un immense malheur pour toute la Nation arménienne.

Toute la diaspora s'est portée au secours et à l'aide des victimes et continue jour après jour à déployer tout ce qui est humainement possible de faire.

Chaque section de l'Union Générale Arménienne de Bienfaisance a reçu pour mission de contribuer aux secours immédiats en collaboration avec toutes les associations communautaires.

Cependant, les efforts devront se poursuivre pendant de nombreuses années pour prendre en charge sur le sol natal les orphelins et les sans-abri, et reconstruire les villes sinistrées.

Des fonds considérables seront nécessaires et devront être levés dans le monde entier.

Aux côtés de tous, l'Union Générale Arménienne de Bienfaisance, fidèle à la tradition de son fondateur, mettra tout en œuvre pour la renaissance de la Mère Patrie.

L'U.G.A.B. et la Diaspora sauront se montrer digne de l'Arménie !

Pour la France, compte:

«UGAB — AIDE A L'ARMENIE»
U.G.A.B.
11, square Alboni
75016 Paris

Virements bancaires :

«UGAB — AIDE A L'ARMENIE»
Crédit Suisse (France)
N° 450 0863 01 9
92, avenue des Champs-Elysées
75008 Paris.

CAROUN | ԳԱՐՈՒՆ

CAROUN
25, rue Paul Vaillant-Couturier
CLAMART
TÉL. : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES
TRAITEUR'
ÉPICERIE FINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ .– Ամէն տեսակի լիցք (միսով թէ ձէթով):

■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հերիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան խօթը տեսակ անուշեղէն

❉ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ ❉

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՉՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԵՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

Pour satisfaire encore mieux notre clientèle, nous nous sommes dotés d'une cuisine de 85m² avec une installation moderne.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 27

MARDI
27 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (սովորական առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.912

Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN

64e ANNÉE — No 16.912

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՍԱԽԱՐՈՎ ԵՒ ՊՈՒՇԻ ՈՐԴԻՆ ԱՂԷՏԵԱԼ ՎԱՅՐԵՐԸ ԳԱՑԻՆ

ՊԱՊԸ Կ'ՈԳԵԿՈՉԷ ՀԱՅԵՐՈՒ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ԲԱԽՈՒՄՆԵՐԸ ՁԵ՞Ն ԴԱԴՐԻՐ

Միացեալ – Նահանգներու նորընտիր նախագահին (որ դեռ պաշտօնի գլուխ չէ անցած) տղան՝ Ճեպ Պուշ իր 12 տարեկան զաւկին հետ Երեւան ժամանած է Շաբաթ օր, անհատական ընկերութեան մը տրամադրած օդանաւով: Պուշ 40 թոռ հագուստեղէն եւ դեղօրայք եւ խաղալիք տարած է հետը: Այցելած է Սպիտակ եւ շրջակայքը: Խորհ. հեռատեսիլը ցոյց տուած է իր այցելութիւնը:

Սախարով Հայաստան եւ Ազրբէջան այցելած է, բայց Երկուշաբթի առտու, մանրամասնութիւններ կը պակսէին, ինչ կը վերաբերի այցելած քաղաքներուն (մանաւանդ՝ Ազրբէջան): Վերադարձին յայտարարած է թէ վերջ պէտք է դնել Հայերու դէմ գործադրուած զսպումի քաղաքականութիւնը եւ անմիջապէս, ոչ թէ երկու տարի յետոյ, պէտք է փակուի Մեծամօրի հիւլէական կեդրոնը:

Իր աւանդական Ծննդեան պատգամին մէջ, Պապը մասնաւորաբար ոգեկոչեց Հայերու ողբերգութիւնը, շեշտելով. – «Անոնք հիմա կը սգան փլատակներու տակ մնացած իրենց սիրելիները, անձկութեամբ կը հսկեն վիրաւորներու անկողիններուն գլուխը կամ կը պայքարին ցուրտ ու դէշ օդին դէմ, առանց որեւէ ապաստանի»:

«Այս ողբերգական պահուն», աւելցուցած է ան, «թող անոնք արժանանան բարի մարդոց գթութեան ու օգնութեան: Թող ողջ աշխարհը ալ աւելի սրտաբաց օժանդակէ, ինչպէս ցարդ ըրին կառավարութիւնները, կազմակերպութիւններն ու անհատները՝ հիանալի համակամութեան ալիք մը բարձրացնելով»:

Ըստ մամուլի ԹԱՍ գործակալութեան.– «Ազգամիջեան բիրտ արարքներ եւ թալան կը շարունակուին Կովկասի մէջ, ուր կացութիւնը բարդ կը մնայ»: Նոյն աղբիւրը կ'ըսէ թէ այս կապակցութեամբ ժողով մը գումարուած է ՔԱ – Կէ– Պէ–ի, Ներքին Նախարարութեան եւ դատական իշխանութեանց պատասխանատուներու միջեւ, ԹԱՍ չի ճշդեր թէ այդ բախումները Հայաստա՞ն թէ Ազրբէջան պատահած են: Կ'ըսէ նաեւ. – «կացութեան կայունացման նշաններ կան կարգապահութիւնը ապահովող միջոցներու կիրարկումէն ի վեր»: Զօր. Տիակունով ալ կը ճշդէ որ «կացութիւնը չի կրնար բնականոն նկատուիլ եւ բանակին քաշուիլը, ներկայիս, կանխահաս է» «Պրաւդա»ին տուած մէկ հարցազրոյցին ընթացքին: Զօրավարը, որ Բաքուի զինուորական հրամանատարն է, կ'ըսէ նաեւ թէ հարիւրաւոր բնակիչներ ապօրինի կերպով զէնք ունէին եւ թէ խաղալիքի վաճառատան մը մէջ պահուած զէնքեր գտնուած են: «Տրուդ» ալ կը յայտնէ որ 38 հազար զէնք գտնուած է Ազրբէջան եւ Հայաստան վերջին ամիսներուն: Ըստ զօրավար Տիակունովի կարգ մը հայ ընտանիքներ Բաքու վերադարձած կ'ըլլան:

**

ՓԱՐԻԶԻ ՑՈՅՑԸ

«S.O.S. Arménie»ի եւ Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչին կողմէ միասնաբար կազմակերպած ցոյցը շուրջ երկու հազար հոգի համախմբուած էր Դեկտեմբեր 23–ի երեկոյեան, Թրոքատերոյի հարթակին վրայ: Յիշենք, որ Թրոքատերօ մարդկային իրաւանց հրապարակն է այլեւս եւ ուրեմն վայրը խորհրդանիշ մը դարձած է: Բացումը կատարեց Ցամիկ Գեւոնեան, որ Սերժ Աւետիքեանի հետ կը վարէր հաւաքը:

Ցոյցին ներկայ էին բազմաթիւ անձնաւորութիւններ, ինչպէս՝ Մօրիս Վայնպերկ, ԼԻՔՐԱյի փոխ – նախագահ, որ կը ներկայացնէր մարդկային իրաւանց խորհրդակցական յանձնախումբին նախագահն ալ, Ժան Տանիէլ Լըոուա, Իվ տը Ֆրանսի շրջանին նախագահին գրասենեակին պետ, քաղաքապետներու ներկայացուցիչներ եւայլն: Շ. Փասքուա, Իվ Մոնթան, պատուելի Մօրի ցաւ յայտնած էին որ չէին կրնար ներկայ ըլլալ, նոյնպէս հեռագրով ցաւ եւ համակրութիւն յայտնած էին Ժաք – Շապան Տէլմաս, Լուի Մերմազ, Լօրան Ֆապիուս, Թէօ Քլայն (հրէական կազմակերպութեանց ներկայացուցչական խորհուրդի նախագահ), Փիէռ Մօռուա, Ռեմոն Պառ, եւայլն:

Ցանուն կազմակերպիչ մարմիններուն (էՍ – Օ – էՍ Արմէնի եւ Կապոյտ Խաչ) կարդացուեցաւ յայտարարութիւն մը, ուր, նախ կը յիշուէր երկրաշարժին ըստեղծած ընդհ. յուզումը եւ համաշխարհային բացառիկ համակամութիւնը, ապա կը շեշտուէին երեք գլխաւոր կէտեր.– Ա) Երկրին՝ շուրջ քառորդը աւերակ է, 500 հազար անապաստան կայ, հարկ է դարմանել վէրքերը եւ վերաշինել քաղաք ու գիւղ: Բ) Հայաստանի քաղաքական կացութիւնը մտահոգիչ է, քանի խորհրդային իշխանութիւնները օգտագործելով բնական աղէտը զսպումի միջոցներու դիմած են: Գ) Զմոռնալ Ազրբէջանի Հայերը, որոնք միշտ հալածանքներու ենթակայ են: Ուրեմն, դիմում կ'ըլլայ խորհրդային իշխանութեանց որպէսզի անոնք դիւրացնեն միջազգային օժանդակութեան մասնակցութիւնը վերաշինութեան աշխատանքներուն, վերջ դնեն զսպումի միջոցներուն եւ ապահովեն Ազրբէջանի Հայերուն կեանքը:

Հաւաքին մասնակցողներուն յուզումը գերագոյն աստիճանի հասաւ Օշին Եղիազարեանի 15 վայրկեաննոց տեսերիզը ուր աղէտեալ վայրերու վերապրողներու առօրեային հետ կային ցոյցի տեսարաններ: Աւելի քան յուզիչ՝ դայթակղեցուցիչ էր վերապրողներու այն արտայայտութիւնները, թէ ղրկուած օժանդակութիւնը տեղ չէր հասած ու իրենք կը շարունակէին անօթեւան, առանց տաք ըմպելիի մնալ զէրոյէն շատ վար ջերմաստիճանով մը:

Ցուցիչ էր նոյնպէս, լսել չորս վկայութիւնները այն անձերուն, որոնք առաջին օժանդակութեան փութացողներէն եղած էին Լենինականի ու Սպիտակի աղէտեալներուն: Անոնցմէ բժիշկ՝ Արամ Տէր – Մինասեան կը շեշտէր բնակչութեան իր վիճակին լքուած կացութիւնը, իսկ ճարտարապետ՝ Վահէ Մուրատեան կը խօսէր կառոյցներու ծայր աստիճան դէշ շինութեան մասին: Բժշկական միջազգային կազմակերպութիւններէ ամերիկացի եւ ֆրանսացի երկու բժիշկներ ալ կը գանգատէին անկազմակերպութեան համատարած երեւոյթէն ու խորհրդային բանակին վարած ընթացքէն. անոնցմէ մէկը նոյնիսկ «անամօթութիւն» կը նկատէր այդ բանակին չէզոք դիրքաւորումը Երեւան, մինչ անդին, աղէտեալ վայրերու մէջ այնքան պէտք կար մարդուժի ու վերապրողներ իրենց հարազատները փրկելու համար եղունգներով, ձեռքերով կը պեղէին փլատակներու քարն ու աւազը, երկաթն ու պեթոնը: Բոլորին ալ վկայութիւնները կը կեդրոնանային այն կէտերուն վրայ, որ աղէտէն ութ օր ետք կային գիւղեր, ուր փրկարար ոչ ոք ոտք կոխած էր, կը պակսէին կռունկներ ու անհրաժեշտ այլ գործիքներ. իսկ առաջին երկու օրուան յապաղումները, լուսարգելն ու Երեւանի ճամբուն վրայ զինուորական հսկողութեան բազմաթիւ պատուարները մեծ թիւով մահերու պատճառ եղած էին:

Այս բոլորին մէջ յատկանշական էր այն տեղեկութիւնը, թէ Լենինականի ու Սպիտակի կազմակերպուած առաջին օժանդակութիւնը հասցնողը եղած էր Ղարաբաղցի երիտասարդներու 800 հոգինոց խումբը: Անոնք իրենց հետ բերելով անհրաժեշտ գործիքներն ու տարքերը, մինչեւ իսկ իրենց ուտեստը, անմիջապէս փլատակներէն վերապրողներ հանելու գործին լծուած էին:

ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

Մարդկային Իրաւանց Միջազգային Դաշնակցութիւնը, Դեկ. 23–ին, ձերբակալուածներու հետեւեալ ցանկը կազմած էր. –

ՄՈՎՍԷՍ ԿՈՐԿԻՍԵԱՆ, ձերբակալուած Նոյ. 27–ին, Ինքնորոշման Միութեան անդամ:
ՍԵՐԳԷՅ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑ, ձերբակալուած Նոյ. 28–ին, «Կլազնոստ» պարբերականի խմբագրապետ:
ԱԼԵՔՍԷՅ ՇԻԼԿՈՎ, ձերբակալուած Նոյ. 28–ին, «Կլազնոստ»ի խմբագիր:
ՍԱՄՈՒԷԼ ԳԷՈՐԳԵԱՆ, Ղարաբաղ Կոմիտէի անդամ, ձերբակալուած Դեկ. 10–ին:
ՎԱԶԳԷՆ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ, Ղարաբաղ Կոմիտէի անդամ, ձերբակալուած Դեկ. 10–ին:
ԼԵՒՈՆ ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ, Ղարաբաղ Կոմիտէի անդամ, ձերբակալուած Դեկ. 10–ին:
ԲԱԲԳԷՆ ԱՐԱՔՑԵԱՆ, Ղարաբաղ Կոմիտէի անդամ, ձերբակալուած Դեկ. 10–ին:
ԻԳՈՐ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ, ձերբակալուած Դեկ. 15–ին:
ԱՐՇԱԿ ՍԱՏՈՑԵԱՆ, ձերբակալուած Դեկ. 12–ին:
ՍՏԵՓԱՆ ԳԱՐԱԿԷՕՊԷԿԵԱՆ:
ՎԱԶԷ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ, ձերբակալուած Դեկ. 10–ին, Գրողներու Միութեան Տունը:
ՍՄԲԱՏ ՅԱԿՈԲԵԱՆ, ձերբակալուած Դեկ. 11–ին, իր բնակարանը:
ՏՈՆԱՐԱ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ, ձերբակալուած Դեկ. 11–ին:
ՀՐԱՅՐ ՈՒԼՈՒԲԱԲԵԱՆ, ձերբակալուած Դեկ. 14–ին, իր բնակարանը:
ԽԱԶԻԿ ՍՏԱՄՊՈԼՑԵԱՆ, ձերբակալուած Դեկ. 14–ին, «Բարեգործական» Ընկերութեան կեդրոնը:
ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԱՐԶՈՒՄԱՆԵԱՆ, ձերբակալուած Դեկ. 15–ին:
ՄԵԽԱԿ ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ, ձերբակալուած Դեկ. 13–ին:

**

Այս ձերբակալութեանց առընչութեամբ, Մարդկային Իրաւանց Միջազգային Դաշնակցութիւնը Դեկ. 23 թուակիր նամակով մը դիմած է Կորպաչովի, ուր ցաւ յայտնելէ ետք այս անձնաւորութեանց ձերբակալութեան առթիւ, կը շեշտէ թէ անոնցմէ ոմանք ծանր հիւանդ են, ինչպէս Սամուէլ Գէորգեան, զոհ քանի էնֆարքթիւսի, Բաբգէն Արաքցեան, սրտէն հիւանդ եւ ոտքէն վիրաւորուած Լե–

(Շար.ը Դ. էջ)

ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

ԹԵԼԵՔՍ ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԷԷՆ

Դեկտեմբեր 23–ին եւ 24–ին, սփիւռքահայութեան հետ մշակոյթի կապի Կոմիտէէն ստացանք հետեւեալ թելեքսները. –

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 23

Բազմաթիւ երկիրներ օգնութեան կը փութան Հայաստանի: Ապրանքներու քանակը Հայաստան ամէն օր կ'աւելնայ: Երէկ, աւելի քան 1400 ջերմացնող վրաններ, աւելի քան հազար ջերմատուն, 140 տնակ ղրկուեցան աղէտեալ գիւղերը, վերջին 24 ժամուան ընթացքին 1633 վակոններէ ապրանք պարպուեցաւ:

Բնակչութեան հեռացումը կը շարունակուի: Մօտ 92 հազար հոգի պարպուեցաւ աւերուած շրջանէն, Դեկտեմբեր 22–ի կացութեամբ: Աւելի քան 50 հազար հոգի ղրկուեցաւ Խորհրդային Միութեան հարաւը, ուր 22 հայկական դպրոցներ բացուեցան: Խորհրդային արհեստակցական միութիւնը մեծ օժանդակութիւն կը բերէ աղէտեալ բնակչութեան: Վրաստանի, Խրիմի, Սոչիի բուժական առողջարանները 49 հազար վերապրող ընդունեցան: 5000 հոգի կը մնան Հայաստանի առողջարանները: Կառավարութեան նպաստէն զատ, Վերոյիշեալ Միութիւնը 100 ռուբլի կուտայ աղէտեալ շրջանի իւրաքանչիւր անձի: Շուրջ 200 հազար վերապրող ստացան այդ նպաստը:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 24

Երէկ, հեռատեսիլէն, լայնօրէն ներկայացուեցան նոր քաղաքներու եւ գիւղերու նախագիծերը: Կրկին կը կառուցանուին ամբողջովին աւերուած 58 գիւղեր, 21.000 բնակելի տուն, 83 դպրոց, 88 մանկապարտէզ, 84 հիւանդանոց, 119 ակումբ, 52 շինարարական եւ 32 արդիւնաբերական հաստատութիւններ եւայլն:

Դեկտեմբեր 23–ին, Սպիտակի երկրաշարժի կեդրոնը հինգ պալան ուժգնութեամբ ցնցում պատահեցաւ, աւերիչ երկրաշարժէն ետք անցած ժամանակաշրջանին, կեդրոնը արդէն 1500 ստորերկրեայ ցնցում արձանագրուեցաւ, ինչ որ, մասնագէտներու կարծիքով կը վկայէ տարերքի ուժի մասին: Աղէտի վայրը կ'աշխատին խորհրդային, ֆրանսացի, ամերիկացի եւ ճափոն երկրաշարժագէտներ:

Արդէն սկսած է փլատակներու մաքրութեան փուլը:

Սփիւռքահայութեան հետ
Մշակութային Կապի Կոմիտէ

նախագահ՝
ԿԱՐԼԷՆ ԴԱԼԼԱՔԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՒԵՐԱԿՆԵՐՈՒ ՏԱԿ ՀԱՆԳՉՈՂ ՀԱՄԱՅՆ ԱՂԷՏԵԱԼՆԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

1915–ի ցեղասպանութենէն, գերդաստանէս միակ վերապրող, հօրաքրոջս աղջկան, «Հեղինէ»ին ողբականը, լոյս տեսաւ «Յառաջ»ի մէջ, երկու յաջորդական թիւերով: Փարիզի Ռատիօ – «Ազգ» ձայնասփիւռէն ալ՝ երկու տարի առաջ լսուեցաւ վերոյիշեալ որբուհիին սրտաճմլիկ պատմութիւնը: Այսօր, կուտանք դրուագ մը, Հեղինէի ամուսնոյն, Մանուէլի ողբերգական կեանքէն, փրցուած՝ «Յիշատակներ Հայաստանէն» անտիպ ձեռագիրներէս:

1963–ին, առաջին անգամ ոտք դրած եմ հայրենի սրբազան հողին վրայ: Կը գտնուիմ «Արմենիա» հիւրանոցին չորրորդ յարկի սենեակներէն մէկուն մէջ. աճապարանքով, դուրս կ'ելլէ սենեակէն Սողոմոն Տարօնցին, յուզուած ... երթալ կառավարութեան մօտ երկարաձգելու ... Հայրենիքի մէջ աւելի մնալու պայմանաժամս...: Քանզի, 8 օրուան հրամանով միայն եկած եմ, Տարօնի երգերու փրկութեան համար: Հօրաքրոջս աղջիկը Հեղինէն, ծանր հիւանդութենէ նոր ապաքինած, զիս տեսնելու համար Լենինականէն փոխադրուած է Երեւան, կը բնակի իր որբանոցի ընկերուհիներէն Զապէլ Գուլանեանի տունը: Թէեւ, առաջին անգամ տեսանք զիրար, երկու օր առաջ... յուզումէն, կրկին ինկած է անկողին: Փոխարէն, ղրկած է իր ամուսինը, Մանուէլը, որ ձեռքը կողով մը բռնած ներս կը մանէ սենեակէն: Կողովին մէջ զետեղուած են հայրենի կարմիր խնձորներ...: Մանուէլը նստաւ դիմացս աթոռի մը վրայ, կոթնած սեղանին, քթթելով իր կարճատես աչքերը: «օ՜ֆ, օֆ» ըսելով ու ախ քաշելով սկսաւ ծխախոտ մը փաթթել, ծխել ու անվերջ խօսիլ...: Երբեմն ձայնը ցածցնելով եւ չուրջը դիտելով, կարծես, կը վախնար թէ, մէկը յանկարծ կը լսէ իր խօսքերը...: Ցայտնի էր որ Մանուէլ հոգին պարպել կ'ուզէր...: Գուցէ, այսպիսի առիթ մը, անիկա, երկար տարիներէ ի վեր չէր ունեցած: Նախ եւ առաջ պատկերալից ոճով մը, նկարագրեց իր երջանիկ մանկութիւնը: Ծննդավայրը Տիվրիկ: Ապա, պատմեց 1915–ի զուլումը եւ տեղահանութիւնները: Երզնկայէն մեկնող աքսորի կարաւանը, Թրքական ոստիկաններու եւ քրտական վոհմակներու կողմէ, եաթաղաններով խողխողուած, Հայերու բնաջնջումը: Հրաշքով ազատած մայրը, որ, իր մէկ ու ճար արու զաւկին ձեռքէն բռնած, անտառներու եւ ձորերու մէջ պահուըտելով, յաջողած էր փրկել զայն, եւ գիշեր – ցերեկ անօթի ծարաւ խոտ ուտելով ու քալելով հասած էին մինչեւ Կարսի սահմանագլուխ: Իր սեւ բախտէն, ադրբեջանցի Թուրք մը կ'ելլէ իրենց դիմաց եւ իր բորենիի աչքերը կ'ուղղէ ութ տարեկան Մանուէլին: Մօրմէն կ'ուզէ զաւակը, երդում պատառ ըլլալով թէ վնաս պիտի չհասցնէ երախային, այլ՝ պիտի զուրգուրայ վրան, քանի որ, ինքը՛ զաւակ չունի...: Կ'առաջարկէ հայ կնոջ ընդունիլ իսլամութիւնը, խոստանալով զայն եւս ազատել: Բայց Մանուէլին մայրը ունէր երեք մատղաշ երախաներ, զոր կորսնցուցած էր աքսորի ճամբուն վրայ: Կը յուսար, եւ դառնալով գտնել զանոնք: Թուրքը կը պնդէ. – «ի՞նչ պիտի շահիս կնիկ, ետ դառնալով, քեզ պիտի սպաննեն, նաեւ, այս տղան. ձգէ որ ես տանիմ զաւակդ եւ կեանքը փրկեմ...», փոթորիկ կայ հայ կնոջ հոգիին մէջ. ինչպէ՞ս բաժնուիլ իր սրտահատորէն, ինչպէս վստահիլ Թուրքին ... «տա՛ր, տա՛ր, չո՛ւտ տար», կը պոռայ խելայեղ...: Ադրբեջանցի Թուրքը տղան կ'առնէ ու կը մեկնի արագ: Մանուէլ, կը պոռայ, կը կանչէ «մայրի՛կ, մայրի՛կ...»: Կինը, որ նուաղած ինկած էր գետին, տղուն աղիողորմ ձայնէն կեանք առած, ոտքի կ'ելլէ ու կը վազէ Թուրքին ետեւէն ... հասնելով, էգ վագրի նման կը բռնէ տղուն ձեռքէն ու կը քաշէ դէպի ետ ... Թուրքը տղուն միւս ձեռքէն բռնած կը քաշէ առաջ ... այսպէս, մօտ հինգ վայրկեան տղան քաշքշելէ յետոյ, հայ կնոջ ուժերը կը սպառին ... ու Թուրքը, վերջին ճիգով մը, մօրը ձեռքէն խլելով փոքրիկ Մանուէլը կը վազէ արագ անտառի մը մէջ ու կ'անհետանայ...: Մանուէլ լռեց ... ես, ցնցուած, այս ահաւոր ողբերգութենէն, կ'արտասուէի...: Մանուէլ տեսնելով յուզումս – «ներողամիտ եղիր Արմենուհի» ըսաւ, անճրկած – «փոխանակ քեզ ուրախացնելու, կը լացնեմ...»:

Նկատեցի որ, ծխիկը բռնած ձեռքը կը դողար...: Մանուէլ թաշկինակը հանեց գրպանէն, հանեց ակնոցները եւ մաքրեց արտասուքով լճացած աչքերը քիթն ու բերանը...: Զսպելով արցունքներս ըսի.– «Ո՛հ, Մանուէլ, շարունակէ, ի՞նչ արժէք ունին մեր յուզումն ու արտասուքը բաղդատմամբ Գողգոթայի ճամբուն վրայ հայ մայրերու եւ հայ մանուկներու խաչելութեան, – ըսէ՛ Մանուէլ, ի՞նչ եղաւ մայրիկդ» – «այլեւս երբեք չտեսայ, Թուրքը զիս տարաւ...: Պատերազմի եւ ռուսական յեղափոխութեան տարիներուն կը գտնուէի Ադրբեջան, ... Թուրքերու մէջ...: Քեզ չտխրեցնելու համար, պիտի չպատմեմ քաշածներս Ադրբեջանի մէջ...: Զիս թլփատեցին եւ անունս դրին Օսման...: Արհաւիրքի սարսափը իր կնիքը դրած էր հոգւոյս խորերը...: Յետագային, երբ Ադրբեջանէն անցայ Հայաստան, պատերազմը դեռ կը շարունակուէր եւ ռուսական յեղափոխութիւնը աւերներ կը գործէր: Թէեւ չափահաս էի, զերծ Թրքական հալածանքներէն, սակայն համարձակութիւնը չունեցայ փոխելու անունս: Մի՛ մեղադրեր Արմենուհի եւ մի՛ զարմանար, եթէ ըսեմ թէ, անցագրիս մէջ, անունս միշտ, Օսման – Մահմուտ գրուած ու մնացած է...: Հիմա, հայրենակիցներէս շատեր կը մեղադրեն զիս, թէ ինչո՞ւ հայկական անունս չեմ կըրեր...: Ան փոթորիկները որ անցան այս խեղճ գլուխէս, քառասուն տարիէ ի վեր, ձայնը ցածցնելով եւ դրան նայելով, մըրմնջեց. «այն, ինչ որ տեսանք, անիծեալ Ստալինի օրով, մեզի շատերուն, Թուրքերէն մեր հոգերը փնտռել տուաւ...»:

«Մի՛ մեղադրեր, Արմենուհի այս՛, որ եղաւ, որ, կ'ուզէի փախչիլ սահմանէն անդին, դէպի Տիվրիկ ... ծննդավայրս. ահա՛, այդ պատճառաւ, պահեցի Մեհմէտ, Օսման անունը, անցագրիս մէջ...: Հիմա քիչ մըն ալ խօսինք Հեղինէի մասին, շարունակեց Մանուէլ: Հեղինէն 20 տարիէ ի վեր կորսնցուցած է իր առողջութիւնը, բժիշկները յոյսերնին կտրած էին. ոչ ոք կրցաւ անոր ցաւին դարման մը ընել: Խորհրդաւոր հիւանդութիւն մը: ... Օրերով անխօս կը պառկէր, անօթի – ծարաւ ... այսօր – վաղը կը մեռնի կ'ըսէինք ... եւ կրկին յարութիւն կ'առնէր: Երկու անգամ մահուընէ ազատած եմ զայն, թէ ինչպէ՞ս, իմ յամառ զուրգուրանքով եւ գիշերները լուսցնելով կաթիլ – կաթիլ բերանը ջուր լեցնելով ձմերուկ կերցնելով, փրկած եմ զայն...: Ողբերգական անցեալ. Տարօնի ահաւոր ողջակիզումը, ոչ միայն Հեղինէին ոտքերը վառած էր, այլեւ հոգին թաղած էր. Հեղինէն չի կրնար ազատիլ այդ մղձաւանջէն ... ահա՛ այս է բուն հիւանդութիւնը...: Շատ բաներ քեզմէ պահած է Հեղինէն, որպէսզի, քեզ աւելի չտխրեցնէ: Բայց, ես, պարտական եմ քեզի իմացնելու մեր քաշածները ... Այժմ, Հեղինէն հրաշքով կ'ապրի եւ այդ հրաշքը, դո՛ւն ես, Արմենուհի: Աչքին ոչ ամուսինն կ'երեւայ, ոչ ալ ընտանիք ... այլ, անցեա՛լը ... Մշու Աշխարհը ... իր ծննդավայր Զարինա գիւղը, իր մայրը եւ իր հարազատները, դո՛ւն ես անոր ամբողջ կեանքն ու էութիւնը: Քեզի համար տարի մըն է կը հալի, կը մաշի, քեզի համար յանձն առաւ ինքնաշարժ նստիլ եւ Լենինականէն գալ մինչեւ Երեւան. անկարող է օթօպիւս կամ երկաթուղի նստիլ ... ճանապարհին քանի անգամներ կառքը կեցուցած ու զինքը վար իջեցուցած ենք:

Եւ դեռ ուրիշ ցաւ մըն ալ ունինք»: Մանուէլ լռեց ... եւ սկսաւ մտմտալ ... ըսէ՞ր, թէ չըսէ՞ր...: «Գիտե՞ս, սիրելի սիրելի Արմենուհի, մեր փոքր տղան, 25 տարեկան Ֆրունզիկը բանտն է. Հեղինէն գաղտնի պահեց քեզմէ. բայց ես, պէտք է խօսիմ ... հոգիս պարպեմ ... ու հանդարտիմ...: Ֆրունզիկը երկուքուկէս տարի է նստած է բանտը եւ Հեղինէն չէ կարողացեր երթալ մէկ անգամ ու տեսնել իր զաւակը: Որպէսզի, հասկնաս թէ Հեղինէի համար իր անցեալը, Տարօնի աշխարհը, քեռին ու քեռու աղջիկը ինչքան թանկագին են իրեն համար: Ահա, օրինակ մը, ամիս մը առաջ երբ իմացաւ թէ դուն պիտի գաս Հայաստան, մենք բոլորս, կէս կատակ, կէս չիտակ հարցուցինք Հեղինէին. – «Ֆրունզիկը կ'ուզես տեսնել թէ Արմենուհին»: Լացաւ եւ առանց վարանելու ըսաւ «Արմենուհին, զոր 50 տարի է չեմ տեսել...»: Ես անակնկալը եկած եւ գրեթէ շշմած, մտիկ կ'ընէի Մանուէլին եւ խեղճ հօրաքրոջս աղջկան կեանքի ողբերգական դրուագները...: «Ուրեմն Ֆրունզիկը բա՞նտն է, կոչեցի, եւ ի՞նչ պատճառաւ»: Մանուէլ տըխրութեամբ օրօրեց գլուխը ... «Ջահիլութիւն, կրակ ու բոց եւ ըմբոստ տղայ է ... տարօնցի է ... էլի՛ ...» երկու ընկեր վէճի կը բռնուին ... մէկը դանակ կը քաշէ Ֆրունզիկը ընկերը պաշտպանելու ցանկութեամբ, երկուքին մէջ կը մտնէ ... ոստիկանները կուգան եւ երեքն ալ կը ձերբակալեն: Հինգ տարուան դատապարտուած է...: Երկու ու կէս տարին անցաւ, մնաց երկու ու կէս տարի եւս...: Իսկ մեծ որդիս Կարլէնը սառոյցներու տակ մնացած է ... գիշեր մը...: Այժմ, ծունկին վրայ անբուժելի վէրք մը բացուած է...: Իր կինը, սքանչելի Սուսաննան, որբուհի մըն էր, զոր մենք պահեցինք: Սիրեց Կարլէնը, եւ երկու տարի է անձնուիրաբար կը խնամէ զայն...»: Այս լսածներս զիս տակնուվրայ ըրին ... զգացի թէ գլխու պտոյտը զոր անցած կը կարծէի, պիտի վերսկսի ... օդի պակասը, ծխախոտի հոտը, ներքին յուզումը կը ճնշէին կուրծքիս, սիրտս սկսաւ բաբախել ու երեսի գոյնս նետած էի, Մանուէլ որ խելացի մէկն էր, եւ հիւանդ խնամելով, դարձած էր բժիշկ, նկատեց այլափոխութիւնս ... շուարած ... դադրեցաւ խօսելէ եւ ծխելէ, աճապարեց բանալ սենեակին պատուհանը: – «Խնդրե՛մ Մանուէլ, դուրս ելլենք, բացօթեայ շնչելու պէտք ունիմ ... բաց» – «Ես պիտի առաջարկէի քեզի Արմենուհի, բայց վախցայ որ պաղ կ'առնես, ելլենք հրապարակ մը քիչ ման գալու»:

ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ ԳԵՒՈՆԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

ԽՕՍՔ ՑԱՒԻ ԵՒ ԱՌՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Մեր շուրթներից հնչող ամէն բառ ցաւի ճիչ է, ներսում զսպուած ամէն զգացում՝ ինքնատանջ տուայտանք, եւ արդէն ուշ է հաւատ – ապերասանքով նայել երկինք, թէ՝ «Տէր, մի տանիր զմեզ ի փորձութիւն»: Ես որ հաւատացել եմ աստծու գթութեանը, հիմա պարտադրուած եմ խոստովանել. մեր երկնքում ոչ արդար ուժ կայ, ոչ լուսաւոր խիղճ, մեր երկինքը դատա՛րկ, դատարկ է հարազատներս: Բիբլիական այս մի բուռ հողի վըրայ մենք ենք ու մեր անընդհատ նորոգուող տառապանքը: Ու երկրաշարժ կոչուող այս զարհուրելի պատիժը՝ բազմաքանակ մահերով ու վիրաւորներով, զանգուածային փլուզումներով: Նա վրայ հասաւ մեր ամենադժուար պահին, երբ հոգու վիրաւորանքից տնքալով մտածում էինք, թէ ինչպէ՞ս, որտե՞ղ տեղաւորենք իրենց բնակավայրերը թողած տասնեակ հազարաւոր մեր հարազատներին: Վրայ հասաւ ահաւոր դժանութեամբ՝ մեզ ազգովի դարձնելով սգոյ տառապալի թափոր...:

Այս ծանր, չափազանց ծանր ու ողբերգական ժամին մեզ օգնութեան շատ ձեռքեր են պարզուած, բայց մենք ենք մեր ցաւի տէրը: Պիտի գթանք ու մխիթարենք, սիրենք ու ապաւինենք իրար, օգնենք միմեանց՝ պահպանելու ազգային մեր հպարտ ոգու առնականութիւնը: Ֆիդայական ազատագրական շարժման հերոսական օրերին կար սրի հարուածի պէս շառաչուն մի կարգախօս. «Ով զարկուի, դաւաճան է»: Մեր այս դժուար, ճակատագրական պահին թոյլ տուէք այն փոքր – ինչ վերափոխել. «Ով յուսահատուի, դաւաճան է»: Այո, տուեալ ժամանակում մեզնից ամէն մէկի յուսահատութիւն է: Պարտաւոր ենք ատամներս սեղմած, վշտի ծանրութիւնից գլխահակ, արցունքներով յուղարկաւորել զոհերին եւ ձեռնամուխ լինել վիրաւորների օգնութեանը, փլուզուած տների վերակառուցմանը, բազմահազար գաղթականների ճակատագրին: Պարտաւոր ենք չփշրուելով, արժանապատուօրէն գոյատեւել, իրաւունք չունենք մոռանալու, որ ազգի ուժը բոլոր առանձին Հայերիս ֆիզիքական ու բարոյական բարձր յատկանիշների միաւորումն է: Համարենք թէ մեր ճակատագիրը մեզնից իւրաքանչիւրի մէջ մի Զոր է բնակեցրել ու դիմանանք: Մենք տեսնում ենք արիւն յանձնողների անգիջում հերթեր եւ մեր արցունքոտ աչքերում ազգային հպարտութեան լոյս է ցոլում: Վստահ եմ որ պետական – կառավարական ձեռնարկումներից բացի, ժողովուրդն իրեն յատուկ սրտացաւ կազմակերպուածութեամբ ոտքի կը կանգնի՝ ամէն ինչով օգնելու տուժեալ մարդկանց ու բնակավայրերին:

Այո, պէտք է այսպիսի ժողովրդի զաւակ լինելը:

Հայոց մեր երկինքը դատա՛րկ, դատարկ է՝ առանց արդար ուժի եւ լուսաւոր խղճի: Բայց փոխարէնը մե՛նք ենք լցուած զօրեղ վճռականութեամբ: Երեկոյեան ինձ պիտի զանգէր Բաքուից մի կերպ Երեւան հասած ծանօթս՝ տեղեկանալու, թէ Գրողների Միութիւնն ինչ է մտածում գաղթականների իրենց վիճակի մասին: Չզանգեց: Երեւի ամաչեց, չհամարձակուեց ինքն էլ ի՛ր հոգսով ներկայանալ: Եթէ զանգէր, պիտի ասէի՝ բազում աղէտներ տեսած մեր ժողովուրդն այս մեծ ցաւի մէջ էլ չի կորցնի գլուխը. չի մոռանայ նաեւ իր հազարաւոր արիւնակիցների ողբերգական վիճակը: Մենք, հաւանաբար, նրանց տեղաւորելու համար պիտի զանգուածային բնակարանաշինութեան սկսէինք՝ կառուցողների կամաւորական ջոկատներով, ամբողջ բանուորական ուժը, տեխնիկական եւ նիւթերը տրամադրելով բնակարանների կառուցմանը, հասնելով նրան, որ մեր ուսանողական շինջոկատները սեւահողային կամ ոչ սեւահողային ինչ – որ գօտիներ մեկնելու փոխարէն աշխատանքային քննութիւն յանձնեն Հայաստանում: Բայց եղաւ մեծ աղէտը եւ հիմա երկու ծանր հոգս միաժամանակ ենք սկսելու փարատել: Կ'անենք, ես վստահ եմ: Մեր փըլուզուած շէնքերը կրկին կը բարձրանան, ինչպէս Ամարասի վանքը, որն աւերել էին, որմնաքարերը լցրել Արաքսը, բայց յաջորդ լուսարացին դարձեալ յառնեց իր ամբողջ առնական շքեղութեամբ: Յուսահատուող չպիտի լինի: Տիգրան Մանսուրեանը պիտի շարունակի ստեղծագործել իր սքանչելի մեղեդիները: Հրանտ Մաթեւոսեանը չի կարող թողնել համաշխարհային արժէքների հետ չափուող իր գրականութիւնը: Գրիգոր Գուրզադեանն առաջուայ պէս պիտի քննի տիեզերքի առեղծուածային գաղտնիքները: Ի հարկէ, խորացուած ցաւով, բայց պիտի շարունակուի Հայաստանի ու հայ ժողովրդի ստեղծագործ կեանքը: Այս ճակատագրական օրերը մենք պիտի յիշենք որ ժամանակ անց երեխաներին պատմենք, թէ ինչն է ինչպէս եղաւ: Պարտաւոր ենք հիմա այնպէս անել, որ յետագայի մեր այդ պատմութեան մէջ ազգային ոգու առասպելական ուժը գոյանջի՝ ինչպէս եղել է մեզնից դարեր առաջ, ինչպէս լինելու է մեզնից դարեր յետոյ:

Մեր պատմութեամբ, աշխարհին մեր տուածով մենք վաղուց նուաճել ենք յաւերժ գոյատեւելու իրաւունքը եւ այն մեզնից չի կարող խլել ոչ մի բարբարոս, ոչ մի ահաւոր պատիժ: Շարունակենք ապրել եւ վերստին ապացուցենք որ հայ ժողովրդի ոգու մէջ փիւնիկեան թռիչուն է բնաւորուած: Ապրենք ու արարենք յաւիտեանս յաւիտենից: Ամէն:

ԻԳՆԱՏ ՄԱՄԵԱՆ

«Գրական Թերթ», Դեկտեմբեր 9

ՍՊԻՏԱԿԻ ՇՐՋԱՆ

Հայաստանի երկրաշարժէն ամէնէն շատ վնասուած վայրն է Սպիտակ քաղաքը: Ստորեւ այս քաղաքին մասին տեղեկութիւններ:

* * *

Սպիտակի շրջանը իբրեւ վարչական շրջան, մաս կը կազմէ Հայաստանի հիւսիսային հողամասին: Սահմանակից է Ստեփանաւանի, Գուգարքի, Արագածի, Ախուրեանի եւ Ղուկասեանի շրջաններուն: Տարածութիւնն է 554 քիլոմեթր, իսկ բնակչութիւնը Սպիտակ քաղաքի հետ միասին 42.800 հոգի: Բնակչութեան 90 առ հարիւրը Հայեր են, կը բնակին նաեւ Ազրպէջանցիներ, Ռուսեր, Յոյներ, Քրտեր եւայլն:

Շրջանը ունի կեդրոն քաղաք Սպիտակէ զատ 19 գիւղեր — Արեւաշող, Գեղասար, Գոգարան, Լեռնանցք, Լեռնաւան, Լուսաղբիւր, Խնկոյեան, Ծաղկաբեր, Կաթնաջուր, Հարթագիւղ, Ղուրսալի, Մեծ-Պարնի, Շէնաւան, Ջրաշէն, Սարալ, Սարալանջ, Սարահարթ, Սարամէջ, Քարաձոր:

Շրջանին մէջ գոյութիւն ունին բազմաթիւ գործարաններ, որոնք կ'ապահովեն տնտեսական վերելքը: Ասոնց մէջ կարեւորներն են, շաքարի, պանիրի, կաշիի, բիւրեղապակեայ եւայլն, գործարանները:

Սպիտակի շրջանը հարուստ է նաեւ հացամթերքի եւ կենդանաբուծութեան տնտեսակէտով եւ կազմաւորուած է մշակութային հաստատութիւններով, Առողջապահական բոլոր հաստատութիւններով:

Սպիտակի մէջ գոյութիւն ունին պատմական արժէք ներկայացնող վիմափոր բնակավայրեր, պատմական հոգեւոր կեդրոններ: Այս յուշարձաններէն կրնանք յիշել Զիչխանս Վանքը 7-րդ դար, Եկեղեցի մը 7-րդ դար:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՆՇԱՆԱԿՈՒՄ

Խորհրդային գլխաւոր դատախազութեան որոշումով Վլատիմիր Ռ. Նազարեան Հայաստանի դատախազ նշանակուած է:

Վ. Ռ. Նազարեան ծնած է 1932-ին. աւարտած է Երեւանի համալսարանին Իրաւաբանական ճիւղը: Եղած է դատախազ, դատական փորձաքննութիւններու աշխատանոցի ղեկավար: 1982-էն ի վեր վարիչն է Երեւանի համալսարանին պետական, վարչական ու միջազգային իրաւագիտութեան ամպիոնին:

Վ. Ռ. Նազարեան իրաւաբանական գիտութիւններու տոքթ. է ու գիտական բազմաթիւ աշխատութիւններու հեղինակ:

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՄԱՐ ԱՆԳԱՐԱՅԻ ՀԱՒԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ Է...

Ճումհուրիյէթի Դեկ. 8-ի թիւին մէջ լոյս տեսած է Հասան Ճէմալի մէկ գրութիւնը՝ «Մոսկուա, Ազրբէջանցի Հայեր եւ Անգարա» խորագրուած: Մարմարա նոյն օրը, հրատարակած է յօդուածին հետեւեալ հիմնական մասերը. –

* * *

Խորհ. Միութիւնը, Պալթեան երկիրներէ մինչեւ Կովկասեան Հանրապետութիւններ, եռեւեփումի մէջ կը գտնուի: Մինչ Էսթոնիա իր գերիշխանութիւնը կը հռչակէ, Ազրբէջանի ու Հայաստանի միջեւ ընդհարումները կը շարունակուին, անցեալ օր երեք հոգի եւս սպաննուեցան Ազրբէջանի մէջ եւ այս կերպով մեռեալներուն թիւը բարձրացաւ 31-ի: Պի – Պի – Սի կը հաղորդէ թէ երկու Հանրապետութիւններու միջեւ կացութիւնը կրնայ ամէն վայրկեան անհակակշռելի դառնալ:

Պալթեան Հանրապետութիւններու պարագան տարբեր է: Այս երեք երկիրները 1940-ական թուականներուն Սթալինի կողմէ կցուած էին Խորհ. Միութեան եւ այդ օրէն ասդին դժգոհ էին իրենց ներքին գործերուն Խորհրդայիններու կողմէ կատարուած միջամտութիւններէն: Ներկայիս այդ Հանրապետութիւններուն շարժումը Խորհ. Միութեան դէմ է, մինչդեռ Ազրբէջանի ու Հայաստանի դէպքերը ուղղուած են ոչ թէ Խորհ. Միութեան դէմ, այլ մէկզմէկու դէմ: Կարելի չէ ենթադրել թէ ապագային ինչ պիտի ըլլայ, բայց երկու Հանրապետութիւններու միջեւ ստեղծուած այս թշնամութիւնը վաղը կրնայ իբր օրինակ ծառայել ուրիշ Հանրապետութիւններուն ալ:

Խորհ. Միութիւնը մինչեւ այսօր բնաւ թատերաբեմ չէր դարձած այսպիսի ազգայնական պոռթկումներու: Բայց ատիկա չէր նշանակեր որ անոնք գոյութիւն չունէին: Միայն թէ ոստիկանական միջոցներով զսպուած էին: Կորբաչով մտածեց թէ լաւագոյն կերպն էր ժողովրդավար միջոցներ ստեղծել երկրին մէջ եւ ատիկա անշուշտ ամենաճիշդ ձեւն է: Գալով Թուրքիոյ:

Անգարա, ուշի ուշով կը հետեւի Հայերու ու Ազրբէջանցիներու միջեւ ծագած հակամարտութեան, բայց իրաւամբ շատ ուշադիր կեցուածք ունի այս հարցին մէջ: Դիւանագիտական շրջանակներ կը խուսափին որեւէ շարժումէ, որ կարծել պիտի տայ թէ Թուրքիա այս խնդրին մէջ կողմ մը դառնալ կ'ուզէ: Թուրքերը խոհեմօրէն կը զգուշանան նաեւ յիշեցնելու յօդուած մը, որ գոյութիւն ունի Թուրքիոյ ու Խորհ. Միութեան միջեւ ստորագրուած Անգարայի համաձայնութեան մէջ: Այս համաձայնութիւնը դիտել կու տայ, որ Լեռնային Ղարաբաղի իրաւակարգին մէջ որեւէ փոփոխութիւն, պէտք է ստանայ նաեւ Թուրքիոյ հաւանութիւնը:

Միւս կողմէ, Թուրքիա արդարօրէն անհանգիստ է Թուրքիոյ ուղղուած կարգ մը զրպարտութիւններէ: Այս զրպարտութիւններուն հիմնական մասը կը կայանայ 1915-ի դէպքերուն մէջ: Հայերը, հայ ու ազրբէջանական ընդհարումներէ մեկնելով, 1915-ը յիշեցնող յայտարարութիւններ կ'ընեն: Ծանօթ է որ այս զրպարտութիւնները կը սնուցուին Արեւմուտքի կողմէ:

Թուրքեւխորհրդային յարաբերութիւններու միջեւ ներկայիս գարնանային մթնոլորտ մը կը տիրէ եւ այս պատճառաւ Թուրքիա վճռաբար կը պահէ իր շրջահայեաց կեցուածքը:

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՆԻԿՈՍԻԱՅԻ քաղաքապետական թատրոնին մէջ, Նոյեմբեր 27-ին Հ. Յ. Դաշնակցութեան 98-ամեակին նուիրուած երեկոյթ մը տեղի ունեցած է: Տիկին Ա. Արէլեանի բացման խօսքէն ետք, յաջորդաբար ողջոյնի խօսքեր արտասանած են շրջանի այլ քոյր կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներ: Օրուան բանախօսը եղած է Ա. Մանկոյեան: Նախորդ օրը, Նոյեմբեր 26-ին, Գոքինիոյ Զաւարեան սրահը եւս խրախճանքով մը տօնուած է Հ. Յ. Դաշնակցութեան տարեդարձը:

* * *

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Հայ Կեդրոնի Հ. Մ. Ը. Մ. – Կամք մարզասրահին մէջ, Նոյեմբեր 26, տեղի ունեցած է Հ. Յ. Դ. օրուան տօնակատարութիւնը՝ կազմակերպութեամբ Մ. Փափազեան կոմիտէին: Երիտասարդական միութեան կողմէ Ռ. Գուշեանի ելոյթէն յետոյ խօսք առած է Վ. Թիւֆէնքճեան (Մ. Փափազեան կոմիտէ): Օրուան բանախօսը՝ Թորոնթոյէն հրաւիրուած Վ. Թերզեան, կոչ ըրած է բոլոր հայ քաղաքական կազմակերպութիւններուն միակամօրէն գործելու Հայաստանի ու Արցախի ժողովուրդի կողքին: Տօնակատարութիւնը շարունակուած է ճաշով եւ յեղափոխական երգերու ունկնդրութեամբ, կատարմամբ Ճ. Թիւթիւնճեանի:

* * *

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՈՅ «Յառաջդիմասէր» Միութեան վերանորոգուած շէնքին եւ Ս. Լէյլէկեան հանդիսասրահին բացումը կատարուած է Նոյեմբեր 6-ին: Վարչութեան կողմէ խօսք առնելով, Ն. Թընկըրեան շնորհակալութիւն յայտնած է վերանորոգման աշխատանքներուն սիրայօժար կերպով մասնակցողներուն: Գահիրէէն հրաւիրուած Տիկին Շ. Յովակիմեան, արտասանութիւններով ու մեներգներով, իր մասնակցութիւնը բերած է գեղարուեստական յայտագրին: Յաջորդաբար խօսք առած են Աղեքսանդրիոյ հոգեւոր հովիւ՝ Գրիգոր քհնյ. Օհանեան եւ հայրենի հիւր տոքթ. փրոֆ. Յովսէփ Թիւթիւնճեան: Եղած նուիրատուութիւններէն յետոյ տեղի ունեցած է հիւրասիրութիւն:

* * *

ՊԷՅՐՈՒԹԻ «Թէքէեան» կեդրոնի հանդիսասրահին մէջ, Նոյեմբեր 13-ին, տեղի ունեցած է Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան 67-րդ տարեդարձը: Հանդիսութեան ներկայ խուռներամ բազմութեան մէջ եղած են նաեւ ազգային ու կրօնական ներկայացուցչական դէմքեր, Սփիւռքահայութեան Կոմիտէի Մերձաւոր – Արեւելքի բաժնի վարիչ՝ Լ. Գասպարեան, «Էջմիածին» ամսագրի պատասխանատու խմբագիր Ե. Մելքոնեան: Խօսք առած են Ռ.Ա.Կ.-ի պատասխանատու ղեկավարներ՝ Կ. Ագնաուրեան, Պ. Ազպաշեան, Ա. Ճերահեան, Հ. Նազգաշեան: Հանդիսութեան աւարտին տեղի ունեցած է երդումի արարողութիւն, որուն ընթացքին 15 երիտասարդներ անցած են Ռ. Ա. Կ.-ի շարքերը:

* * *

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Նոր Հաճըն թաղամասին մէջ, Նոյեմբեր 26-ին, ընկերային ծառայութեան կեդրոնի եւ դարմանատան (երեք սենեակներ եւ յարակից մասերով յարկաբաժին մը) բացումը կատարուած է: Հայկական Կրթական – Բարեսիրական Միութեան իրագործման այս կեդրոնին բացման ժապաւէնը կտրած են Գնէլ եւ Վարդան Եպիսկոպոսները: Յաջորդաբար խօսք առած են կեդրոնի պատասխանատուներէն բժշկուհի Մ. Քեպապճեան եւ տոքթ. Ա. Գազանճեան: Գնէլ Արք.ի օրհնութեան խօսքէն յետոյ հանդիսութիւնը վերջ գտած է հիւրասիրութեամբ:

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Ծովափի նաւակները հետզհետէ աւելի ազմկալի կերպով կը տատանէին եւ յանկարծ քամիի ուժգին հոսանք մը բարձրացուց գետնի փոշին եւ յորձանապտոյտ սկսաւ դառնալ իրենց շուրջը: Սաթենիկ հազիւ ժամանակ ունեցաւ քօղը իջեցնելու երեսին եւ աչքերնին կուրցած, շնչասպառ, թեւ թեւի ապաստանեցան մօտակայ քազինոն:

– Ուզո՞ւմ ես ընթրել, Սաթիկ, ըսաւ Գարեգին փափկոտ ձայնով:

Սաթենիկի աչքերը փայլատակեցին ուրախութեամբ. պահ մը Գարեգին անխօս նայեցաւ իրեն, ամփոփուած իր տանջալի յուզումին եւ զմայլանքին մէջ:

Երբեք այնքան գրաւիչ չէր երեւցեր իրեն Սաթենիկ. լայնեզր գլխարկի ներքեւ շագանակագոյն մազերու խոպոպ մը կ'իյնար ուսին վրայ, նրբագիծ այտը շրջանակելով: Ականջներուն մերկ բլթակները վարդի թերթերու պէս կը զարդարէին իր այտերը եւ մէկ քունքը կ'երեւար ազատ թափանցիկ մորթով. կարծես արձանագործի մը գիտուն մատը թեթեւ մը ճնշած ըլլար զայն: Այդ նրբին եւ ընդհանրապէս դալուկ դէմքը գունաւորուած էր այս պահուն թեթեւ վարդագոյնով մը եւ կապուտցած կոպերէն ա՛լ աւելի խոշորցած իր մութ կապոյտ աչքերը խռովայոյզ լճակներու նման լիքն էին լոյսով եւ ստուերով: Ընկղմիլ այդ նայուածքին մէջ եւ մոռանալ ամէն ինչ ... ինչ կ'արժէն մնացածը. Գարեգին աւելի որոշապէս զգաց որ առանց Սաթենիկի կեանքը չէր կարող նոյնիսկ երեւակայել: Առանց Սաթենիկի անձնասպան չէր լինէր թերեւս, բայց ըստ ինքեան մեռած կը լինէր, քանի որ իր հոգւոյն բոլոր լոյսերը կը մարէին եւ իր բոլոր ուրախութիւնները կը ցնդէին: Ինչպէ՛ս էր ապրեր մինչեւ այն օրը, որ իր աչքերը հանդիպեր էին անոր նայուածքին. ի՜նչ ժամ էր այն ժամը, որ անսահման ուրախութիւններու եւ տառապանքի բոլոր դռները լայն բացեր էր իր դէմ: Ու հակառակ բոլոր տառապանքներուն Աստուծոյ շնորհած մէկ ժամն էր անիկա:

Առանց հաշուելու կը խմէր Կախէթի կարմիր գինի, բայց արբեցութիւնը փոխանակ թմրեցնելու իր միտքը տանջող խորհուրդները աւելի կը գերագրգռէր զանոնք: Այնչութեամբ կը տեսնէր որ Սաթենիկ չէր անդրադառնար իր հոգեկան գալարումներուն եւ հանդարտօրէն երջանիկ, յոգնութենէն նուաղկոտ, յոյլ շարժումներով շրթները հազիւ կը խոնաւցնէր կարմիր գինիին մէջ: Քանի՛ Գարեգին կը նայէր անոր անայլայլ արտայայտութեան, այնքան իր տառապանքը կը խթանուէր, բայց աւելի ու աւելի սուր զգացումով մը կը սիրէր զայն: Անիկա աւելի թանկագին կը դառնար իր հարկադրած զոհողութիւններով եւ իր ներքին զգացումները անձնուրացութեան գերագրգռութեան կը հասնէին: «Թող կործանի ամէն ինչ, թո՛ղ իմ կերտած անցեալ կեանքը քանդուի եւ ցնդի ինչպէս մի ստուեր, բայց Սաթիկ ջանի աչքերը ինձ նային, այդպէս, հպարտ երջանկութիւնով»: Գարեգինին շրթները շփոթ կերպով կ'արտասանէին զմայլանքի եւ գորովանքի բառեր, բայց այդ բոլորը յանկարծ կ'աղօտէին եւ Նաթալիա Վասիլիեւնայի կերպարանքը կը ցցուէր իր առաջ դժոխքի սպառնալիքի մը պէս:

Կ'ատէր զայն իր բոլոր հոգւովը իրեն ներշնչած երկիւղին համար, կ'ատէր զայն մտաբերելով իր իրաւունքներուն մէջ զօրեղ եւ դատախազ իրեն, ու գերմարդկային ջանքեր կ'ընէր այդ հաշուեպահանջը վտարելու համար իր մտքի բոլոր հորիզոններէն:

– Սաթի՛կ ջան, ինչպէ՞ս լաւ է այսպէս, լինի ինչ որ պիտի լինի ... Թող խօսեն ինչ որ ուզում են, թող հալքը ասի «Գարեգին Իվանովիչը Սաթիկի գեղեցիկ աչքերի համար...»

Յանկարծ խօսքը ընդհատեց ու դէմքը շառագունեցաւ: Աչքերը խոնարհեց եւ ձեռքը ճակտին դրած, արմուկը սեղանին պահ մը մնաց մտամփոփ: Սաթենիկ իր յոգնած նայուածքը յամրօրէն դարձուց դէպի Գարեգին ու պահ մը լուռ դիտեց զայն: Արցունքի կաթիլներ արագօրէն սահելով Գարեգինի այտերէն կ'իյնային սեղանին վրայ: Սաթենիկ, մէկէն, բոլոր հոգւովը յուզուած գոչեց.

– Գարեգի՛ն...

(Շար. 65)

(Շար. Ա. էջէն)

նինականի փլատակները մաքրած ատեն, Ստեփան Գարակէօզեկեան, որ իւլսէր մը ունի, Սմբատ Ցակոբեան, զոհ էնֆարքթիւսի մը վեց ամիս առաջ, որ այժմ ալ բանտին հիւանդանոցն է: Նամակին մէջ, կը յիշուի թէ նման զսպում, երբ հայ ժողովուրդը իր Պատմու-թեան ամէնէն մեծ աղէտներէն մէկուն ենթակայ է վրդովեցուցիչ, անպատեհ եւ դէմ է մարդկային իրաւանց նոր քաղաքականութեան, զոր որդեգրած է Խորհ. Միութիւնը:

⁂

ՄԱՄՈՒԼ

«LA DIASPORA ARMENIENNE A L'HEURE DU SEISME»

Այս խորագրին տակ, Անահիտ Տէր Մինասեան եւ Քլէր Մուրատեան խիստ յաջող յօդուած մը ստորագրած են Մոնտի Դեկ. 24-ի թիւին մէջ (Ա. եւ Զ. էջ), ուր լաւագոյնս կը ներկայացուի նախ Հայկ. սփիւռքի զօրակոչի կարողութիւնը երկրաշարժի վաղորդայնին, ապա պատմական ակնարկով մը կը ներկայացուի հայ ժողովուրդի ուղեգիծը: Հոն տեղ գտած են նաեւ Խորհ. Հայաստանը իր հարցերով, Սփիւռքը՝ ներքին եւ արտաքին, Ղարաբաղ շարժումը եւլն. եւլն.:

Եթէ յօդուածը առաւելաբար սահմանուած է ֆրանսացի ընթերցողին, չի կրնար նաեւ չշահագրգռել հայ ընթերցողը, որու համար ալ ծանօթութիւններ կան:

⁂

Միջազգային մամուլի բոլոր օրգանները լայն տեղ կու տան Հայաստանի: Զենք կրնար անշուշտ յիշատակել բոլորը, ըսենք սակայն թէ չահեկաններէն մէկն է նաեւ իտալական Էօրոփէօ շաբաթաթերթը, որ «Armenia Addio» խորագրին տակ եօթը էջ նուիրած է, խիստ շահեկան յօդուածով մը:

Ի՞ՆՉՊԷՍ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԱԾ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Սկզբնական շրջանի անխուսափելի խուճապէն եւ իրարանցումէն ետք, օրէ օր աւելի լաւ կազմակերպուած ճամբու վրայ մտաւ Հայաստանի օժանդակութիւնը, տեղւոյն վրայ: Անհրաժեշտ էր որ Երեւանի օդակայանէն մինչեւ Սպիտակի շուրջ գտնուող իւրաքանչիւր գիւղ, ինչ որ կը հասնի հոս-հոն չերթայ: Այդ առընչութեամբ, ինչպէս կը պարզուի յետագայ տեղեկատուութենէն, կարելի եղած է Երեւանի մէջ իսկ պարտն ու պատշաճը տնօրինել: Այսպէս, նախ օդակայանը, ապա՝ Արմենիա պանդոկը ԷՍ-Օ-ԷՍ Արմէնի եւ Կապոյտ Խաչ հաստատած են երկու գրասենեակներ, սահմանուած պաշտօններով: Ինչ որ կը հասնի, կ'ընդունուի յատուկ մարմնի մը կողմէ եւ բաշխումը կը կատարուի: Ապա, օժանդակութեան փութացող խումբերը, Գրլօտ Մութաֆեանի պատասխանատուութեամբ, կը բեռցնեն ապրանքները եւ անձամբ կը տանին աղէտեալ գիւղերը: Ներկայիս այս 58 գիւղերուն մէջ կան 70.000 վերապրողներ: Իւրաքանչիւր գիւղ 400էն 2000 բնակիչ ունէր երկրաշարժէն առաջ: Ուրեմն, այլեւս ամէն ինչ կանոնաւոր փուլի մէջ մտած է, շնորհիւ ոչ միայն ԷՍ-Օ-ԷՍ Արմենիի եւ Կապոյտ Խաչի գործակցութեան, այլեւ տասնեակներով ֆրանսահայ երիտասարդներու՝ բժիշկ, հիւանդապահ կամ պարզապէս նուիրեալ եւ գիտակից անձեր, որոնք առանց մէկ վայրկեան վարանումի իսկ, գործ-բան ձգած գացին Հայաստան, շաբաթներու, երբեմն՝ ամիսներու համար: Պէտք չէ մոռնալ, դժբախտաբար, որ եղած են գիւղեր, ուր երկրաշարժէն երեք օր ետք, ոչ մէկ բժիշկ գացած էր, ալ չըխօսինք օժանդակութեան մասին: Բարեբախտաբար եղած են 800 Ղարաբաղցիներ, որոնք իրենց հետ տանելով ուտեստեղէն, ծածկոց եւ ինչ որ կրցած են, փութացած են այդ մոռցուած, երեսի վրայ ձգուած գիւղերը, որոնց մասին դեռ կը խօսէր Ժուռնալ տիւ Տիմանշի թղթա-

կիցը (Դեկ. 25) սրտառուչ տողերով: Գրութիւնը խորագրուած Հայաստանի այդ լեռներու մէկ բնակիչին աղաղակով՝ «ՄԵԶ ՄԻ՛ ՄՈՌՆԱՔ»:

Եւ եթէ, ատեն մը բռնեցաւ թէ այլեւս պէտք չկայ որեւէ բան ղրկելու ըսել չէ թէ հո՛ն կարիք չկայ, այլ կարեւոր էր որ մտածուած եւ կազմակերպուած ձեւով կատարուի ամէն ինչ, որպէսզի ԲՈՒՆ ՏԵՂԸ հասնի:

Ստորեւ ընդհանուր առաջին տեղեկատուութիւն մը. —

RAPPORT D'ACTIVITE

S.O.S. Arménie et la Croix Bleue des Arméniens de France travaillent en etroite collaboration depuis plus de deux semaines pour fournir avec le maximum d'efficacité les aides nécessaires à nos frères d'Arménie dans le malheur.

Quelques 26 avions ont été envoyés par la communauté arménienne de France :

— de Lyon (6)

— de Toulouse (2)

— de Nice (1)

— de Bordeaux (1)

— de Marseille (3)

— et de Paris.

D'autres au moins 8, sont déjà affrétés et partiront dans les jours prochains, ainsi que des convois de camions. Et aussi quelques 750 tonnes de matériels et de nourritures qui sont parvenues à Erevan et dans les zones sinistrées : des vêtements chauds, des tentes, des duvets, des médicaments, du matériel chirurgical, nourritures, matériels lourds, etc... selon les nécessités du moment.

Pour améliorer l'acheminement de ces secours, notamment dans les zones rurales, nous avons mis sur pied, avec une lettre de mission, précisant bien les limites de leur travail, une équipe de 12 personnes. Cette dernière est chargée de gérer les stocks de marchandises provenant de France et de les distribuer en priorité dans les 58 villages détruits. Après quoi, il sera nécessaire de passer dans les 60 autres villages partiellement touchés. Selon un rapport de notre responsable sur place, en date du 22 décembre, à 19h / 28 villages restés jusque-là sans secours, ont été visités et pourvus en biens divers : tentes spécialisées,duvets, couvertures, vêtements, nourritures etc... nos bureaux de coordination à Erevan organisent une disribution convenable zone par zone et continueront à travailler dans ce sens pour encore un minimum de 15 jours. Une partie de la marchandise partira également par camions et par train dès le début de la semaine prochaine.

Sur le plan financier, la Croix Bleue et S.O.S. Arménie ont recueilli environ 26.000.000 de francs au total à Paris, avec une partie de la Province, dont 4.000.000 ont déjà été utilisés pour l'achat de matériels urgents et l'affrétement d'avions.

Actuellement, sur la région parisienne, la communauté possède en stock quelques 800 tonnes de matériels divers, et attend encore une quantité importante de marchandises commandées ces jours derniers.

Les moyens dont disposent aujourd'hui nos Associations ainsi que ceux qu'elles continueront de réunir seront utilisés :

— pour acheter et acheminer ce qui sera nécessaire au fil des semaines en fonction de l'état des besoins effectifs que nous recevrons d'Arménie,

— pour contribuer à l'effort de reconstruction.

Les besoins dans ce domaine sont absolument gigantesques :

— plus de 100.000 logements à reconstruire,

— les infrastructures à remettre en état ou à créer de toute pièce,

— une économie à ressuciter.

C'est pourquoi notre tâche s'inscrit dans la durée.

Pour ce qui concerne nos Associations elles s'engagent à poursuivre leur effort dans ce sens en faisant preuve de la plus grande vigilance quant à l'utilisation efficace de votre aide. Et à vous rendre compte des dévelopemments de notre action.

Paris, le 23. 12. 1988

⁂

× Համայնավար եւ հանրապետական ընտրեալներու Ազգ. Միութիւնը զեկոյց մը հրատարակած է Պանեէօյի քաղաքապետ՝ Ժանին Ժամպիւի վերադարձէն ետք, ուր կը յայտնէ որ Միութիւնը որոշած է մասնակցիլ Կիրովականի հիւանդանոցի մը շինութեան, կազմածներուն եւ բժիշկի ու ճարտարապետի առաքման: Այս ուղղութեամբ միութիւն մը կազմըւած է.— ANECR — Solidarité — Reconstruction — Arménie (որու նախագահն է Ռոպէր Քլեման, փոխ-նախագահը՝ Ժանին Ժամպիւ, Ժերար Պետանեան ալ գանձապահը (յիշենք որ Պանէօ եւ Կիրովական զուգորդ քաղաքներ են): Նոյն օրուան (Դեկտեմբեր 24) «Իւմանիթէ»ն ամբողջ էջի մը վրայ կը հաղորդէր թէ Սըֆուռ-փոփիւլէր — ֆրանսէն եւ Իւմանիթէն քարտ մը կը հրատարակեն (Մ. Սարեանի մէկ վերարտադրութիւնը) որ պիտի ծախուի հայկական Ծնունդի օրը — Յունուար 6-ին — օրուան «Իւմանիթէ»ին հետ, որու գինը այդ օրը 10 ֆրանքի պիտի բարձրանայ:

× Խորհրդային իշխանութիւնները հիւլէական վեց կեդրոններու շինութիւնը դադրեցուցին, նկատի առնելով ընտրուած վայրերու երկրաշարժային պայմանները: 28 միլիոն քիլովաթ-ժամի կորուստը պիտի փոխարինուի ջրելեկտրակայաններով, մինչեւ որ աւելի յարմար վայրեր գտնուին: Այս վեց կեդրոնները պիտի շինուէին Մինսկի մօտ (Բելոռուսիա), Օտեսա (Ուկրանիա), Գրասնոտար (հարաւային Ռուսաստան), Հայաստան, Վրաստան եւ Լիթուանիա:

× Ամերիկեան Կարմիր Խաչը առաջարկած է հիւանդանոց մը շինել Հայաստան եւ այդ առընչութեամբ խօսակցութիւններ սկսած է խորհրդային իշխանութիւններուն հետ: Ամերիկացիք կ'ուզեն այդ հիւանդանոցը Սպիտակի մէջ շինել:

× «Médecins sans Frontières»ի նախագահը՝ Կզավիէ Մանիւէլի Ֆրանս-էնթէրի հիւրն էր Երկուշաբթի առտու (8.20), բաւական մանրամասնութիւններ տուաւ, խուսափելով անշուշտ խնդրոյ առարկայ ընել իշխանութիւն կամ բանակ, շեշտելով առաւելաբար երկրաշարժին տարողութիւնը: Բացատրեց նաեւ վերապրողներու հոգեբանութիւնը, ուր կենսական դեր ունի 1915-ի ցեղասպանութեան յիշատակը: Այս աղէտը ձեւով մը կրկնութիւնն է ողբերգութեան մը:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊԱՊԸ իր աւանդական ծննդեան պատգամին մէջ յիշեց նաեւ Հայերու ապրած ողբերգութիւնը (տես Հայաստանի բաժնին մէջ) ու շեշտը դրաւ մասնաւորաբար ՍԻՏԱ-է վարակուածներու վրայ, որոնց հանդէպ միայն գութ հարկաւոր է, ոչ դատապարտում, ոչ ալ բարոյական վճիռ:

ԱՆԳՂԻԱՑԻ Փործուկալի դեսպանատան թիւ երկուքը՝ Մութինօ սպաննուած է Թարսուսի մօտ (Հարաւային Թուրքիա): Երկու կասկածելիներ ձերբակալուած են:

ՍՊԱՆԻԱ 24 Թի-Ժի-Վի գնեց, ինչ որ 2,7 միլիառ Ֆրանքի պայմանագրութիւն մը կը նշանակէ: Սպանացիք նաեւ գերմանական Սիմընսէն ալ 75 շարժիչ գնեցին: Միւս կողմէ Ալսթոմ ձեռք առնելով չորս սպանական ձեռնարկներ, գըլխաւոր ընկերը կը դառնայ Սպանիոյ երկաթուղային ճարտարարուեստին:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՏԽՐՈՒՆԻ

ՄԿՐՏԻՉ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

Խոր ցաւով իմացանք մեր յարգելի եւ սիրելի բարեկամին՝ Մկրտիչ Գազանճեանի մահը, որ պատահած է Լիոն, ուր հաստատուած էր տարիներ առաջ, իր ողբացեալ կնոջը հետ:

Բնիկ՝ Շապին-Գարահիսարցի, ինք ալ ճաշակած էր ապրիլեան լեղին: Դեռ մանուկ փախած էր Քիւրտիստանի լեռները հօրը հետ, որ պիտի գնդակահարուէր Թուրքերու կողմէ: Այդ սեւ տարիներուն վէրքը բաց մնացած էր մինչեւ վերջը. ամէն Ապրիլի կամ Շապին-Գարահիսարի հերոսամարտի տարեդարձի, իր այնքան գեղեցիկ հայերէնով, կ'ոգեկոչէր անցեալը դառնութեամբ: Աքսորին յաջորդած էր անցնիլ Սվազի որբանոցը, ապա՝ Պոլիս, ուր պիտի յաճախէր Էսաեան վարժարանը, Սամանճեանի աշակերտելով: Փարիզ եկած էր 1922-ին եւ վայլած իր մեծ մօրեղբօր՝ Վռամշապուհ քահանայ Քէպապճեանի հոգածութիւնը: Արհեստով դռնարաւաճառ, Մկրտիչ Գազանճեան, անսակարկ նուիրումով իր մասնակցութիւնը բերաւ Փարիզի հայ ազգային կեանքին, բայց, առաւելաբար Ազգասիրուհեաց (?) մէջ է, որ կարեւոր դեր խաղաց: Աւելի քան տասը տարի, որպէս վարչութեան գործօն անդամ, Տոքթ. Վահրամի, Վահէ Զիլինկիրեանի, Աղեքսանդր Օհանեանի, Նուպար Յովհաննէսեանի, Գրիգոր Բաթթուկեանի, Արմենակ Աճէմեանի (որու նախագահութեան շըրջանին, ատենադպիրի պաշտօն վարեց) եւ բազում նմաններու կողքին, կենսական աշխատանք տարած է, առաւելաբար հանգըստեան տուներու ստեղծման եւ անոնց կազմակերպութեան կապակցութեամբ: Կանոնաւոր, բայց, դժբախտաբար, ոչ շատ յաճախ, մանաւանդ վերջին տարիներուն, կ'աշխատակցէր «Յառաջ»ի եւ քանիցս գրած է նաեւ Ազգասիրուհեաց մասին, անոր 90-ամեակին առթիւ, պատմականը վերակոչելով:

Հոգիի բացառիկ ազնուութիւն մը, կըրթութիւն, հայկական խոր դաստիարակութիւն, նրբագգած խառնուածք, որակումներ են, որոնք կրնան հարազատ պատկերը տալ Մկրտիչ Գազանճեան մարդուն, Հայուն, բարեկամին:

Մտերիմը՝ Արամ Հայկազի, Մկրտիչ Գազանճեանի վերջին գրութիւններէն մէկը, նուիրուած էր անոր թարմ յիշատակին՝ «Զրոյց յետ մահու» (1986, Մարտ 27):

Մկրտիչ Գազանճեանները կը պատկանին անհետացող այն սերունդին, որ իր դրոշմը դրաւ Ֆրանսահայ գաղութի կազմութեան եւ բարգաւաճման ընթացքին վրայ: Կնոջը հիւանդութիւնը պատճառ եղաւ, որ տարիներ առաջ քաշուի Լիոն, ուրկէ սակայն կը հետեւէր հայ կեանքին եւ մեզի հետ պահած իր նամակագրութեամբ, ամէն առթիւ, կ'ըմբոստանար հայ ժողովուրդին դէմ գործուած ամէն մէկ անիրաւութեան դէմ: Այսօր, ինք ալ մեկնեցաւ, կորսուած հայրենի հողերու կարօտը սրտին: Եթէ Շապին-Գարահիսարը եւ ընդհանրապէս Սփիւռքի արմատախիլ մեր ժողովուրդը կը կորսնցնէ իր արժանաւոր մէկ զաւակը, «Յառաջ» ալ, իր մահով, կը կորսնցնէ իր վաստակաւոր աշխատակիցներէն եւ ամէնէն հաւատարիմ բարեկամներէն մէկը:

Մեր ցաւակցութիւնները իր զաւակներուն:

Գազանեան եւ Սարգիսեան ընտանիքները

ցաւով կը ծանուցանեն իրենց հօր՝

ՄԿՐՏԻՉ ԳԱԶԱՆԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Դեկտ. 20-ին:

Յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ խիստ սեղմ մտերմութեան մէջ:

Իր յիշատակին եւ ըստ իր փափաքին հետեւեալ նուէրները կ'ըլլան. — 500ական Ֆր. Կարմիր Խաչին, Կապոյտ Խաչին, Որբերու Օգնութեան Մարմնին (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ «Յառաջ»ին:

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 28

MERCREDI
28 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47.70.86.60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 16.913
Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN
64e ANNEE — No 16.913

ԱԶԵՐԻ «ՄԱՖԻԱ»Ն ԿԸ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԻ

ՊԱՏԻԺՆԵՐ ԿԸ ՍԱՀՄԱՆՈՒԻՆ

ՊԱՇՏՕՆԱԶՐԿՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵՆԷՆ ԱՐՏԱՔՍՈՒՄՆԵՐ

Երկուշաբթի, Դեկտեմբեր 26–ին, «Պրաւդա» ամբողջ էջի մը վրայ յօդուած մը հրատարակած է, որ ըստ «Ֆիկաօ»*ի Մոսկուայի թղթակցին նախապէս լոյս տեսած էր Բաքու եւ Երեւան, միաժամանակ: Անստորագիր (ինչ որ կը նշանակէ, ընդհանրապէս, որ հեղինակը՝ կեդր. Կոմիտէն է) այս յօդուածը կը ձգտի, ըստ նոյն թղթակցին կարծիքին, որոշ չափով Հայերու սիրտն առնելու, այսինքն քիչ մը մոռցնել տալու Կորպաչովի ծանր խօսքերը, երբ Երեւան էր: Ծանօթ է որ այդ խօսքերը շատ գէշ տպաւորութիւն ձգած էին: Այս անգամ թիրախը գլխաւորաբար Ազրբէջանն է: Կը պարզուի որ Բաքուի կուսակցութեան 213 անդամներ «կարգի հրաւիրած են», անոնց կարգին՝ 130 ղեկավար: 13 հոգի արտաքսուած են կուսակցութենէն, 715 ուրիշ չարքայիններ «դիտողութեան» արժանացած են, 121 հոգի պաշտօնազրկուած է: Երեքշաբթի առաւօտ փարիզեան կարգ մը օրաթերթեր կ'արձագանգէին այս յօդուածին, բայց նոյն ձեւով չէին մեկնաբաներ: Այլ խօսքով, եթէ* «Քոթիտիէն» *եւ մանաւանդ՝* «Ֆիկաօ» *կը շեշտեն թէ յօդուածը առաւելաբար Ազրբէջանի դէմ ամբաստանագիր մըն է,* «Իւմանիթէ» *այս զատորոշումը չըներ եւ «Կովկասեան մաֆիաներ» խորագրելով իր գրութիւնը, հարցը այնպէս կը ներկայացնէ որ Հայաստան եւ Վրաստան նոյն չափով կը պախարակուին: Ցարդ ամբողջական բնագիրը չունինք կարենալ ծուռն ու շիտակը ճշդելու համար:*

«Ֆիկաօ», *ուրեմն, որ ամէնէն երկար անդրադարձողն է, հետեւեալ մանրամասնութիւնները կուտայ այդ յօդուածի մասին: Նկատել տալ, թէ յօդուածը* ներքին *սպառումի համար է, թղթակիցը կը գրէ թէ «Պրաւդա» զայն հրատարակելով անոր կ'ուզէ քաղաքական յայտարարութեան մը արժէքը տալ: Արդ, Կ. Կ.–ի այն յանձնախումբը որ պիտի վճռէ հարցը (Ղարաբաղ) դեռ չէ տուած իր որոշումը: Ուրեմն, կ'ըսէ Տընի Լըկրա, արդեօ՞ք կուսակցական պաշտօնաթերթը կ'ուզէ ազդել անոր վրայ եւ ապահովութիւն տալ Հայերուն որ զօրավիգ է: Բնագիրը շատ երկդիմի է: Կը հաստատէ որ* «նմանօրինակ լոզունգներ արձակուած են մէկ կամ միւս կողմը» *եւ* «Երեւանի Օպերայի հրապարակի եւ Բաքուի Լենինի հրապարակի ցոյցերը տեղի ունեցան նոյն սենարիոներու համաձայն», *բայց, կ'աւելցնէ թղթակիցը, Ազրբէջանի ցոյցերուն կազմակերպիչներն են գլխաւոր թիրախները: Յօդուածը չի տար «Ղարաբաղ Կոմիտէի» անունը, բայց երկար կը ծանրանայ Նէյմաթ Պանախով անուն բանուորի մը վրայ, ծանօթ ենթասպայ Շմիտ անունով (ակնարկ՝ Պոտեմկին զրահանաւուն ապստամբութեան): Այդ հանգամանքով մեծ վարկ կը վայլէր Բաքու, ամիս մը առաջ:* «Նայմատ, *կը գրէ* «Պրաւդա», սպականած խմբակին կողմէ մէջտեղ դըրւեցաւ...: Իր ճառերուն մէջ գրպարտութեան մեծ *առիթն* կը լսուէր, կոչեր դուրս ելլելու Խորհրդային Միութենէն, կը հրաւիրէր նոյնիսկ ցուցարարները որ հրապարակին ծառերը կտրեն տաքնալու համար»: *Յօդուածը դեռ կ'աւելցնէ.* – «Պանախով, քանիցս փոխարինուեցաւ կատաղի կողմէ բեմին վրայ, յետադիմական մը որ կը հրաւիրէր բազմութիւնը միջին – դար վերադառնալու»: *Հոս ալ կ'ակնարկուի իսլամական դրօշին:* «Այս շարժումներուն դրդիչները իսկապէս գող – աւազակներու խմբակներու ն*ոխազներն էին, իրարու կապուած փոխադարձ համաձայնութեամբ: Ուրիշ խօսքով, *մաֆիա* մըն է, տեսակ մը կազմակերպուած ոճրագործութիւն»: *Այս որակումը, յօդուածին մէջ մէկ Հայու դէմ է միայն (Ղարաբաղէն): Ոչ մէկ տեղ Ղարաբաղ Կոմիտէի մասնակիցները (ձերբակալուած) խնդրոյ առարկայ են: Բայց, ազերի ղեկավարութիւնը ուղղակի կ'ամբաստանուի: Յօդուածը կը բացատրէ որ Մոսկուայէն եկած լիազօրուած քննիչներ* «ճիշդ ձեռք դնելու վրայ էին մաֆիային բուն կեդրոնին վրայ, բայց նոյն օրը պարտաւորուեցան դէմ դնել փողոցի կռիւներու, պոկրոմներու, գողութիւններու եւ ապօրինի ցոյցերու»: *Ինչ որ կը փաստէ, միշտ ըստ յօդուածին, որ ցանցին ձեռքն էին զանգուածները, որպէսզի արդարադատութեան ուշադրութիւնը ցրուեն իրենց վրայէն: Կը դատապարտուի նաեւ քաղաքական տհասութիւնը եւ վատութիւնը տեղական պատասխանատուներու: Այսպէս քաղաքին Ա. քարտուղարը՝ Ազերի մը Շեքի, յանցանքի վրայ բռնուած է Ղարաբաղի սահմանը, երբ խոյս կուտար: Կիրովաբադի քարտուղարը (հոն ուր պոկրոմներ եղան) նաեւ բռնուած է երբ կը փախչէր: Վրան ալ «քանի մը տարուան աշխատավարձք» գտնուած է: Խնդրոյ առարկայ են նաեւ ազերի մտաւորականները՝* «որոնք կը յաւակնին գիտութեան եւ մշակոյթի մենաշնորհին ունենալ»: *Կը դատապարտուի Բաքուի մամուլը, համայնավար երիտասարդութեանց երկու թերթերու խմբագրապետները հեռացուած են: Երբեք, կը գրէ Տ. Լըկրա, այսքան խիստ ամբաստանագիր մը չէ եղած չիի Հանրապետութեան դէմ: Ցարդ Կրեմլինը կը խուսափէր կողմ բռնելէ Հայերու եւ Ազերիներու միջեւ: Այլեւս դիրք ճշդեց:*

Այլ մէջբերումներ կ'ընէ «Իւմանիթէ»: *Հոն կը կարդանք.* – «Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ վնասաբեր շահագործումնե–րը, չարտօնուած ցոյցերն ու հանրաժողովները, խուլիկանութիւնը, ցոյց տուին որ, Ադրբէջանի եւ Հայաստանի մէջ կարեւոր ուժեր կան *պերեստրոյկայի* դէմ» եւայլն, եւայլն:

Այլ յաւելեալ մանրամասնութիւններ կուտար «Քոթիտիէն», *ազրբէջանական հեռատեսիլի տնօրէնը եւ իր երկու գործակիցները խիստ կերպով յանդիմանուած են, իրենց սխալ լուրերուն համար:*

⁂

Պուշի տղան Ուաշինկթըն վերադարձած է, Երեւանի թիւ 3 հիւանդանոցի մանուկներուն խաղալիքներ բաժնելէ ետք: Յայտարարած է. – «Ձէի կրնար Ծնունդը տունը անցընել, գիտնալով որ դժբախտ երախաներ կան Հայաստան»: *Պուշ տեսնուած է Վազգէն Ա.ի եւ Սուրէն Յարութիւնեանի հետ:*

⁂

Ֆրանսայի «բնական մեծ վտանգներու կանխումի» ենթանախարարութիւնը երկրաշարժագէտներու յատուկ առաքելութիւն մը ղրկած է Երեւան, որպէսզի ան մասնակցի աղէտեալ գօտիներու վերակառուցման եւ վերարժեւորման ծրագիրներուն: Խումբին մաս կը կազմեն ճարտարագէտներ, գիտնականներ, որոնք սերտ գործակցութիւն պիտի ունենան խորհրդային գիտնականներուն հետ, որպէսզի «ուսումնասիրեն երկրաշարժին հետեւանքները պեթոնէ եւ մետաղեայ կառոյցներուն վրայ» եւ սահմանեն «վերաշինութեան գոհացուցիչ պայմանները»:

⁂

Սիլվա Կապուտիկեանի համաձայն, Սախարով յայտարարած է որ «զսպումը, այն պահուն երբ Հայաստան երկրաշարժի ողբերգութիւնը կ'ապրի, կրնար միայն աւելցնել լարուածութիւնը»:

⁂

Թուրքիա ընդառաջ գացած է հայ համայնքին դիմումին եւ Շաբաթ օր (Դեկտեմբեր 24) պաշտօնապէս արտօնած, որ երեք ամսուան ժամանակաշրջանի մը ընթացքին հանգանակութիւն կատարուի Հայաստանի աղէտեալներուն ի նպաստ:

⁂

«ՓԱՐԻԶԻԷՆ» – ՍԷ. ԷՍ. Ա. հարցախոյզի մը համաձայն Ֆրանսացիներուն համար տարուայն մարդն է՝ Կորպաչով (60%), *աշխարհի կարեւորագոյն դէպքը՝ Հայաստանի երկրաշարժը* (62%): *Այս առընչութեամբ թերթը կը յիշատակէր Լէօն Շվարցընպերկի արտայայտած կարծիքը.* – «Ce qui m'a frappé dans le drame arménien, c'est le décalage entre ce fantastique élan de solidarité internationale, tous ces souveteurs venus du monde entier fouiller les ruines, en exhumer les vivants, et ces soldats de la grande Armée rouge qui n'ont pas sali leurs beaux uniformes, parce qu'ils sont devenus une armée de bureaucrates, insensibles au malheur».

«ՓԱԿԱԳԻԾԸ ԲԱՑ ՁԳԵՑԷՔ, ԽՆԴՐԵՄ»

ՎԵՐԱՑԱԿԱՆԸ ՇՕՇԱՓԵԼԻ

Կը նայիմ պատուհանիս առջեւ, դէպի լոյս, դէպի արեւ դարձած երկուորեակ տուններուն ու չեմ հասկնար, թէ նման աղուոր, նման բարի, նման կատարեալ բոյսեր ի՞նչպէս կրնան մաս կազմել այն բնութեան, որ հարուածեց մեզ, մեր ամբողջ ազգը, փլեց սեփական մեր երդիքը մե՛ր գլխուն: Մենք ալ անդամ չե՞նք նոյն բնութեան, մենք ալ աղուոր չե՞նք, մենք ալ բարի չե՞նք: Մայր մը ի՞նչպէս կը տըրորէ իր զաւակները:

Երկրաշարժ: Բնորոշելու համար աղէտը, ի՛նչ չնչին, ի՛նչ անհեթեթ բառ: Միշտ ալ դաւաճան չե՞ն բառերը, անկարեւոր, փուճ: Մխիթարուի՞մ միակ այն մտածումով, թէ մինչեւ հիմա մեզի ցոյց տրուած նկարները, հրամցուած վկայութիւնները, մինչեւ հիմա կատարուած բոլոր նկարագրութիւնները հազիւ էին տեղ մը, պակասաւոր, թէ փլատակներուն տակ անշնչացած մը միայն պիտի կարենար փոխանցել ահաւորութիւնը պատահածին, իսկ այդ անշնչացածը պիտի չըգար, պիտի այլեւս չվերադառնար վերարտադրելու, նկարագրելու աննկարագրելին: Այլեւս պիտի չվերադառնար ա՛ն, որ մնացած էր ողջ, սպասած, սպասած որ այլեւս հասնէին փրկարարները, վերցնէին անժամանակ տապանաքարերը, սակայն, սակայն մարդոց դանդաղութիւնը, անոնց ապիկարութիւնը ուշացուցած էր ամէն օժանդակութիւն, փչած էր ինք, տասնեակ հազարաւորներու պէս, իր վերջին շունչը:

Աստուա՞ծ: Երբ չեմ հասկնար բնութեան արարքին նշանակութիւնը, երբ կատարուածը չեմ յաջողիր զետեղել երեւակայութեանս ամէնէն լայն շրջագիծին մէջ, ոչ մէկ դժուարութիւն կ'ունենամ նկատելու, որ մեր հայրենիքին վերեւը, հիւսիսի մէջ, կը բնակի երկրային «աստուած» մը, որ կը սիրէ մեզ մեզմէ աւելի, որ կը գուրգուրայ մեր վրայ իսկական հօր մը պէս, որ նոյնիսկ կը տեղափոխուի աղէտեալ շրջանները, կու գայ յիշեցնելու, թէ *անբարոյական* է ցաւէն դուրս ուրիշ բանի մասին մտածելն իսկ:

– Ղարաբա՞ղ, ի՞նչ Ղարաբաղ: Այլեւս անոր ատենը չէ:

Կարելի՞ բան է վիճիլ «աստուծոյ» հետ: Չէ՞ որ անհնենլի են «անոր» վճիռները, «անոր» կամքը՝ վերջնական: Չէ՞ որ Աստուած այնքա՛ն սիրեց իր ստեղծած աշխարհը որ...

Անբարոյական: Բայց, բայց ժամանակը չէ՞ որ աշխարհ ինք այլեւս բարոյականանայ, յարգուին փոքրաթիւ ժողովուրդներուն իրաւունքները, տրուի անոնց ճակատագիր որոշելու իրաւունք, արժանապատուութիւն պահպանելու կարելիութիւն: Ոչ ոք կրնայ կասկածի տակ առնել *միութեան զօրութիւն* ըլլալը, սակայն չէ՞ որ աշխարհի ամէնէն յետին աշխատաւորն իսկ կ'ուզէ օր մը վերածուիլ *գործատէրի*, ունենալ իր գործերը անձնապէս ղեկավարելու առիթ: Ա՛յս է իրենու բնական ընթացքը, իսկ իմաստուն է նոր գործատէր դարձած ա՛յն աշխատաւորը, որ չի՛ հակադրուիր իր նախկին գործատէրին, այլ կը խորհրդակցի անոր հետ, կը գործակցի անոր հետ, *նոր միութիւն* մը կը կազմէ անոր հետ:

Նախաձեռնութեան ոգի ունեցող Հայը ոչ իսկ վայրկեան մը կը մտածէ առանձնանալու մասին, ոչ իսկ երկվայրկեան մը կը մտածէ դաւաճանութեան մասին, սակայն իր հաւատարմութեան փոխարէն ունի պահանջքներ, որոնցմէ առաջինը *ապահովութիւնն* է, ֆիզիքական պաշտպանութիւնը:

– Խորհրդային բանակը չի կրնար մեր պատերազմը մղել, սակայն կրնայ մեզ պաշտպանել, կ'ըսէի ամիսներ առաջ, Փետրուարին, երբ նոր կը սկսէին Երեւանի ցոյցերը Ղարաբաղի կցման համար կազմակերպուած շարժումը:

Այս համոզումս պիտի սնանկանար շուտով, քանի մը ամսուան մէջ: Սումգայիթի եւ Կիրովաբադի ջարդերը, Հայերու դէմ սկսած հալածանք քիչ մը եւս կը խախտէին մեր հաւատքը խորհրդային իշխանութիւններուն հանդէպ:

Երկրաշարժ, տասնեակ հազարաւոր մահեր, հինգ հարիւր հազար անպատըս–

Մ. ՊՉԱՔՃԵԱՆ

(Շար.ը Դ. էջ)

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱՖՂԱՆԻՍՏԱՆ կը մտնէր Կարմիր Բանակը ճիշդ 9 տարի առաջ (Դեկ. 27, 1979) եւ չի թուիր որ Կորպաչով պիտի կարենայ իսկապէս ազատիլ այս «փորձանքէն», որ Խորհ. Միութեան «Վիէթնամ»ը եղաւ: Սկզբունքով, Փետ. 15–ին Մոսկուա պէտք է քաշէ իր զօրքը, ըստ Ժընեւի համաձայնագրերուն, բայց դեռ 50 հազար զինուոր ունի հոն: Հարկ է սակայն պատիւով դուրս ելլել, ինչ որ այնքան ալ դիւրին չէ: Ցարդ 13 հազար զինուոր կորսնցուցած է: Դեկ. 27–ի Քոթիտիէնին մէջ, հարցազրոյց մը լոյս տեսած էր Ժերար Շալեանի հետ, զոր թերթը կը ներկայացնէր որպէս «մասնագէտ ռազմագիտական եւ աշխարհառազմագիտական հարցերու, Է.Ն.Ա.–ի փրոֆէսէօր եւ համահեղինակ «20րդ դարու քաղաքական ատլաս»ին: Շալեան անմիջական լուծում մը չի տեսներ: Ըստ իրեն, ապագային համար, լաւագոյն կարգադրութիւնը ան է, կ'ըսէ, որ Աֆղանիստան չէզոք ըլլայ, առնուազն իր աշխարհագրական դիրքին պատճառով: Դժբախտաբար, աւելի հաւանական կը գտնէ քաղաքացիական պատերազմ մը, որովհետեւ պառակտումները խոր են:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՒԵՐԱԿՆԵՐՈՒ ՏԱԿ ՀԱՆԳՉՈՂ ՀԱՄԱՅՆ ԱՂԷՏԵԱԼՆԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Կիրակի օրուընէ ի վեր ոտքս հիւրանոցէն դուրս չէի դրած, միայն սենեակիս ու ճաշարանին պատուհաններէն դիտելով կը ճանչնայի Երեւանը: Հապճեպով վերարկուս քաշեցի կռնակս ու դուրս ելանք հիւրանոցէն:

Իրիկնամուտի աշնան արեւը ողողած էր Լենինի հրապարակը եւ շրջակաները: Երկսեռ ուսանողներու, — աշխատաւորներու — և զբօսաշրջիկներու երթեւեկը կը շարունակուէր հիւրանոցին աջ կողմը գտնուող պողոտայէն սկսանք կամաց-կամաց վար իջնել: Հանդիպեցանք մոխրագոյն համազգեստով կարմիր խոշոր փողկապներով սիրուն եւ թխլիկ դպրոցական երախաներու, որոնց հայերէն խօսակցութիւնը եւ ուրախ ճլվլոցը բռնած էր չորս դին: Դէպի ձախ կը գտնուէր Երեւանի նորաշէն այգին, լեցուած տեղացի, շրջակայ գիւղերէն ժամանող խատուտիկ բազմութեամբ: Բացի ծերերէն, որոնք նստած, իրենց կռնակը տուած արեւին, կը տաքնային, կը տեսնուէին նաեւ, գիւղացի քրտուհիներ գոյնզգոյն երկար հրջազգեստներով, գլուխնին փաթթած յուրունքներով զարդարուած սպիտակ եւ կարմիր եազմաներով, ոմանք գրկած, ոմանք ալ կապած իրենց կռնակին մատղաշ երախաներ: Մանուէլ հանդիպեցաւ Լենինականէն եւ Կիրովականէն եկող ծանօթներու, որոնց հպարտութեամբ զիս ներկայացնելէ վերջ, հրաւիրեց զանոնք զովացուցիչ մը առնելու պարտէզին անկիւնը, խմիչքի մը կրպակին առջեւ: Մանուէլին բարեկամները սկսան, ազատ — համարձակ արտայայտուիլ քաղաքականութեան վրայ եւ բարձրաձայն խօսիլ, անցեալին, Ստալինի եւ Բերիայի օրով տեղի ունեցած անիրաւութեանց եւ սարսափի օրերու մասին, զարմանք պատճառելով ինծի:

Պարտէզը, հազիւ տասը տարեկան, տունկերով, դալար ճիւղերով եւ գոյնզգոյն ծաղիկներով զարդարուած էր, որոնց մէջէն դեղին, անթառամ ծաղիկը, կը տիրապետէր: Մինչ Մանուէլ, Լենինականցի դրացիներ գտած, ջերմ խօսակցութեան բռնուած էր. ես, առանձին պտոյտ մը կը կատարէի պարտէզին լայնքին ու երկայնքին, ազատօրէն շնչելով: Բոլորը, հետաքրքրութեամբ կը դիտէին զիս. տեղացիի չէի նմաներ անշուշտ. ես դեռ իրենց չմօտեցած անոնք աւելի համարձակ կը շրջապատէին զիս եւ անխուսափելի հարցումը կ'ուղղէին. — «արտասահմանի՞ց էք եկել քոյրիկ»:

Այդ պահուն տեսայ պարտէզին մէջ ծռած եւ աշխատանքի լծուած սպիտակ լաչակներով, միջին տարիքի առոյգ կարմրաթշիկ եւ անուշիկ երեք — չորս կիներ, որոնք հագուած էին երբեմնի հայ գեղջկուհիներու նման եւ կը յիշեցնէին ինծի, ծննդավայրս, Տարօնի աշխարհը...: Կիները աշխոյժով կը փորէին կը մաքրէին եւ կը ջրէին, հունտեր ու ծառերու արմատներ կը տնկէին, Երեւանի հասարակաց այգիին մէջ: Իրենց կոշտացած ձեռքերը, հայրենի հողով շաղախուած, կիները ժպտեցան ինծի, անոնք աշխատանքը լրացուցած, ցնցուղները կը տեղաւորէին եւ իրենց ձեռքերը կը լուային, երբ արագ մօտեցայ իրենց եւ բարեւեցի. — «Սիրելի քոյրեր, կ'ուզեմ ձեզի հետ խօսիլ, գարիպ Մշեցի մըն եմ...»: Կիները ապշած, սկսան դիտել զիս: Յանկարծ մէկը պոռաց. — «Ես էլ Մշեցի եմ...» սիրտս, թունդ ելաւ — «Մշու ո՞ր գիւղէն ես քոյրիկ, ե՞րբ եկած ես Մուշէն — «ա՜խ, չեմ յիշում, իմ պապերը գաղթած են Մուշէն ժամանակին, ես փոքր եմ եղել»: Դո՛ւք ո՞ր տեղացի էք հարցուցի միւս կիներուն — «Ես Վասպուրականցի եմ »ըսաւ ամէնէն տարեցը — «տասնըհինգի կոտորածին, գաղթած եկած ենք Հայաստան»: Երրորդ կինը ըսաւ թէ իր պապերը 60 տարի առաջ Էրզրումէն գաղթած են Պայազիտ, յետոյ Հայաստան...»: — «Խնդրեմ, սիրելի քոյրեր ի՞նչ է ձեր անունը հարցուցի բոլորին»: Մշեցին ըսաւ թէ իր անունը Անոյշ է, Վանեցին ըսաւ թէ իր անունը Վանուհի է, սակայն «Վանուշ են կանչում». Էրզրումցին ըսաւ իր անունը Վարդիթեր է, սակայն «Վարդուշ են կանչում», չորրորդ կինը որ տեղացի էր ըսաւ թէ իր անունն ալ Սիրուշ է. եւ չորսը մէկ բերան կոչեցին սրտաց. — «իսկ քո անունը ի՞նչ է քոյրիկ ջան» — «իմ անունն ալ Արմենուհի է... բայց Արմենուշ են կանչում» ըսի խնդալով...: Երբ յուշատետրս հանած կը գրէի անոնց անունները, քիչ մը հեռու կեցած աշխատաւոր մը որ ըստ երեւոյթին ծանօթ էր հայ կիներուն, լսելով մեր խօսակցութիւնը անհամարձակ քայլերով մօտեցաւ ինծի եւ ըսաւ. — «Ընկերուհին, արտասահմանից է երեւում, կարելի է՞ մի բան հարցնել»: — «Դե՛հ, հարցրու էլի, ի՞նչ ես ամաչում. կոչեցին կիները համարձակ. «է՛ս մեր քոյրիկը, հայրենիքի եւ հայութեան կարօ՛տ է»: Հայորդին, սկսաւ — «Տիկին ասեմ, քոյրիկ ասեմ, ընկերուհի ասեմ, չգիտեմ ինչ ասեմ...» «խնդրո՛ւմ եմ ձեզանից, մի տեղեկութիւն տալ ինձ»: Ապա ընկճուած, շարունակեց. — «Անունս Սիրական է, 1914-ի պատերազմի որբերից եմ ... իմ կորուսած աղիզ քոյր Մարուշը, էն ժամանակ անգլիացի թէ ամերիկացի պատուելիքներ, չեմ իմանում, իմ քրոջը տարան իրենց հետ, Եւրոպա, ասում էին Ֆրանսիայի մէջ պիտի մնան, ես փոքր էի, չեմ իմանում թէ քոյրս ինչ եղաւ. մեռա՞ւ թէ ողջ է... «ա՜խ, ընկերուհի ջան, կարող է՞ք փնտռել քոյրս, Ֆրանսիայում...»: Յուշատետրս բացի, կրկին եւ սկսայ մանրամասն գրել, հայ պարտիզպանին անունը եւ հասցէն, խոստանալով. վերադարձիս թերթերուն տալ եւ փնտռել իր աղիզ քոյրը...: Սիրական եւ չորս կիները, Անոյշ, Վանուշ, Վարդուշ եւ Սիրուշ, շնորհակալութիւն յայտնեցին մէկ բերան եւ օրհնէնքներ ու յաջողութեան մաղթանքներ թափեցին գլխուս: Մշեցի Անոյշը, վազեց պարտէզին մէկ անկիւնը, դէպի ծաղկանոց, անթառամ, դեղին ծաղիկներու փունջ մը կազմելով, բերաւ դրաւ գիրկս «Հայաստանի պարտէզներից քեզի նուէր, քոյրիկ ջան ... — մեր սիրտն էլ, է՛ս ծաղիկների մէջն է ... գարիպ Մշեցի քոյրիկ»:

«Ա՜խ, եթէ իմ մամս ողջ լինէր, քեզ տեսնելով որքա՜ն պիտի ուրախանար...»: Խորապէս յուզուած շնորհակալութիւն յայտնելով եւ խոստանալով կրկին այցելել իրենց, ծաղիկներու փունջը գրկած, սկսայ փնտռել Մանուէլը, զոր պահ մը կորսնցուցած էի: Ի տես Երեւանի ծաղիկներուն, այգին խնամող հայ կիներուն, թախիծս փարատեցաւ, սիրտս բացուեցաւ, մէկ ժամ տեւող հաճելի պտոյտէ վերջ, Մանուէլի հետ, վերադարձանք Արմենիա հիւրանոց:

1978-ին, Տարօնի ժողովրդական երգերու հրատարակութեան առիթով հինգերորդ եւ վերջին անգամ կը գտնուիմ Հայաստան: Օգոստոսի սկիզբը, ընդ միշտ մնաք բարով ըսի Սարդարապատին եւ մօրենական ազգականներուս: Հօրաքրոջս տղուն Ալպերթի եւ անոր աղջկան տասնամեայ շէկլիկ մազերով Անոյշին հետ, ինքնաշարժով ճամբայ ելանք դէպի Լենինական: Անցանք Արարատեան դաշտէն, վերին եւ ներքին Թալիններու առջեւէն, Հայաստանի նոր փորուած տուֆի հանքերուն հողակոյտներէն եւ քարակոյտներէն, մօտաւորապէս հինգ ժամ տեւող ճամբորդութենէ մը վերջ, հասանք Լենինական եւ Թեքթիլի գործարանի հրապարակին վրայ, լայն պողոտայի մը անկիւնը, ուր կը գտնուէր հօրաքրոջս աղջկան Հեղինէին երկյարկանի քարաշէն բնակարանը...: Դրան առջեւ, իր հարսներուն կռթնած, կանգնած էր Հեղինէն, սեւեր հագած ... Սեւ եազմայով սպիտակ մազերը ծածկած, սեւաւոր Հեղինէն, որ ուզած էր, անպայման դրան առջեւ գալ, դիմաւորել եւ ողջագուրել զիս...:

Չորս — հինգ տարի առաջ, ահաւոր փոթորիկ մը անցած էր սեւաւոր Հեղինէի ընտանեկան յարկին ներքեւ...: Մահուան մանգաղը մէկ տարուան ընթացքին, հնձած էր իր երկու աչքի լոյս զաւակները, որոնց ետեւէն վեց ամիս չանցած մահացած էր նաեւ, ամուսինը Մանուէլը: Թէ ի՞նչպէս կրցած էր դիմանալ Հեղինէն այսքան վիշտի...: Իր ներքնասենեակին բազմոցին վրայ նստած, դուռ-դրացի կիներ եւ ամուսնոյն ընկերները, գրեթէ ամէն օր կ'այցելէին իրեն, կը նստէին պահ մը կը զրուցէին եւ կ'երթային: Իսկ իմ ժամանումէս յետոյ, բազմոցը փոխադրուեցաւ դրան առջեւ, փողոցին արեւոտ մէկ անկիւնը, որուն քով դրուած աթոռի մը վրայ նստած, օրերով ես եւ Հեղինէ, գլուխ — գլխի, մոռնալով ներկան, կը վերյիշէինք մեր երջանիկ մանկութիւնը, Մշոյ աշխարհը, իր ծննդավայր Զաւինայ գիւղը, իր մայրը, Սիրական մեծ հօրաքոյրս Մարիամը եւ մեր բոլոր հարազատներն ու նահատակները: ... Սակայն, իր մայրական սրտէն արիւն կը հոսէր ... յիշելով մանաւանդ իր մէկ զաւկին ողբերգական մահը ... որ ցնցած էր ամբողջ Լենինականը...:

Ֆրունզիկ, հազիւ 25 տարեկան, իր զինուորական ծառայութիւնը լրացուցած, եւ հինգ տարի բանտարկուած, ընկեր մը պաշտպանած ըլլալու յանցանքով ... վերադարձած էր Լենինական եւ ամուսնացած իր սիրած աղջկան՝ Սիրունի (*) հետ, ունեցած էր աղջիկ զաւակ մը, որուն անունը դրած էին Հեղինէ...: Ընտանիքին ապրուստը հոգալու համար, ընկերոջ մը հետ, բեռնատար կառքով մը կ'երթայ Վրաստանի գիւղերէն մէկը առուտուր ընելու...: Իր չարաբախտէն, առաւօտ մութն ու լուսուն ագռակարակի մը առջեւ կեցող երախայի մը կը զարնուի իր կառքը եւ երախան կը մահանայ...: Ֆրունզիկ, վրացական կառավարութեան կողմէ տասը տարի բանտարկութեան կը դատապարտուի...: Երեք տարի հազիւ կը դիմանայ...: Բանտին մէջ Ռուբիկ անունով լենինականցի հայ բանտարկեալ ընկեր մը պաշտպանելուն համար, վրացի բանտարկեալներու հետ կը կռուի եւ իբր պատիժ ... գնտանի մը մէջ կը նետուի...: Քանի մը օր վերջ, զինքը խեղդուած կը գտնեն գնտանին մէջ...: Ոչ մէկ քննութիւն կը կատարուի, ճշմարտութիւնը երեւան հանելու համար...: Ըստ վրացական կառավարութեան, անձնասպան եղած է...: Ըստ բանտի ընկերներուն, բանտապահները խեղդած են զայն...: Մարմինը ջուրերու, ցեխերու մէջ մնալէ յետոյ, 15 օր վերջ միայն լուր կուտան ծնողքին, Լենինական որպէսզի գան իրենց զաւկին մարմինը փոխադրեն Լենինական...: Հեղինէին մեծ զաւակը Կարլէն որ ծանր հիւանդ էր այդ օրերուն, չորս ամիս վերջ կը մահանայ...: Իսկ ինչպէս վերը ըսի, իրենց հայրը Մանուէլ չդիմանալով զաւակներուն կսկիծին, վեց ամիս վերջ կը մեռնի Լենինականի մէջ...:

ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ ԳԵՒՈՆԵԱՆ

(*) Ֆրունզիկի կինը, Սիրուն, անկէ վեց — եօթը տարի առաջ, Մոսկուայի մէջ, ուր գացած էր հեռաւոր ազգականի մը այցի ... կառքի մը տակ կ'իյնայ ու կը մահանայ, որբ ձգելով անչափահաս աղջիկը ... Հեղինէն...:

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՂԷՏԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐԸ

(Դեկտեմբեր 18 – 25ի շաբաթաթերթերէն)

«ԼԸ ՆՈՒՎԷԼ ՕՊՍԵՐՎԱԹԷՕՐ»

ԴԱԳԱՂՆԵՐԸ՝ ԼԵՆԻՆԱԿԱՆ ՀՐԱՍԱՅԼԵՐԸ՝ ԵՐԵՒԱՆ

Լիւսին գտան եօթներորդ օրուան իրիկունը. ինը յարկնոց շէնքի մը փլատակներուն տակ սեղմուեր, մնացեր էր: Ֆրանսացի ազատարարները սկսան ծակել զինքը ծածկող պեթոնի խաւերը, որպէսզի անցք մը բանալով դուրս հանեն զինք: «Երբ նկատեց մեր աշխատանքը, կը պատմէ այդ ազատարարներէն մէկը, սկսաւ փորձել կրկին փակել բացուածքը, ձեռքը անցուցած խիճերով, քարերով: Պէտք եղաւ խաբել զինքը. պէտք եղաւ կարծել տալ թէ ձախ կողմէն կը ջանայինք հասնիլ իրեն, մինչ կը փորձէինք աջ կողմէն մեծցնել բացուածքը»: Լիւսին կը մերժէր դուրս ելլել: Իրեն համար ապահով ապաստարան էր այդ խորշը: Ժամանակի ընթացքին մարմնին ջերմութիւնը նուազած էր, սրտին բաբախումը եւ շնչառութիւնը դանդաղած: Երիտասարդ կինը ժամանակի զգայարան ու արտաքին աշխարհի յիշողութիւնը ամբողջովին կորսնցուցած էր: Այդ խորշէն դուրս գալը երկրորդ ծնունդ մըն էր իրեն համար, մուտք գործել անծանօթ աշխարհէ մը ներս: Տեսադրիչին լուսարձակին լոյսը, պեթոնը ծակող գործիքին լուսարձակին լոյսը, անծանօթ այդ ձայները բոլորն ալ թշնամական միջամտութիւններ են իր «աշխարհէն» ներս: Ան կը ջանայ եղունգներովը, ճանկերովը դիմադրել ու մասնագէտ մը կը բացատրէ.— «փակուած մնացածներու յատկանշական ախտանշանն է, կը պատահի երբեմն»:

Երբ առաջին անձը գլուխը ներս կը մտցնէ բացուածքէն, Լիւսի բռունցքի զօրաւոր հարուած մը կուտայ անոր: «Կը զառանցէր. երբեք պիտի չմոռնամ այդ մոլորած նայուածքը, փոշիէ դիմակի մը մէջտեղ խոշոր բացուած այդ աչքերը» կը պատմէ ան աւելի ետք:

... Փրկուածները իրենց վէրքերը ցոյց կուտան, բայց ոչինչ կը խնդրեն. երբեմն միայն իրենց զգացած ցաւը մեղմելու քանի մը դեղահատ, որպէսզի ուժը գտնեն կրկին փորելու, պեղելու: Կան նաեւ անձեր որոնք քաղաքին փողոցներուն մէջ կը քալեն ու կը քալեն, առանց պահ մը դադար առնելու, յետոյ յանկարծ կը մօտենան ձեզի, կը բռնեն ձեր թեւը ու կը հարցնեն թէ արդեօք աթոմական ռումբի մը գործը չէ՞ր պատահածը. կամ Թուրքերու մէկ նոր հարուածը. կան նաեւ Հայեր որոնք կը կրկնեն. «Երբ Աստուած ուզէ ցոյց տալ թէ կը սիրէ մեզ, ցաւ ու վիշտ կը պատճառէ»: Ոմանք իրենց բռունցքը կ'ուղղեն դէպի երկինք, ուրիշներ իրենց գլուխը կը խոնարհեցնեն: Կան որ կը մնան տեղւոյն վրայ, կան որ կը մեկնին:

*

«ՎԷ. ԷՍ. ՏԷ.»

«ԱՄԲՈՂՋ ՊԷՏՔ ԵՂԱԾԸ ՈՒՆԻՆ...»

Ահաւոր բան է անզօրութեան զգացումը: Շուրջս ամէն կողմ սեւ ու ճերմակ դագաղներու դէզ է: Եւ անընդմէջ երթեւեկը ընտանիքներու որոնք կուգան, լուռ, կը տանին իրենց հարազատներէն մնացած բեկորները, մասունքի նման:

Մօտս, տեսայ մարդ մը, որ Երկուշաբթի իրիկուն փրկուած էր: Շատ մը ուրիշներու նման ճաշի ժամուն ճաշարանին փլատակներուն տակ մնացեր էր: «Պեթոնէ պատ մը փրկեց մեզ. երեք ուրիշ վերապրողներ եւս կան, աճապարեցէք, փրկեցէք զանոնք» կը գոչէ խուճապահար: Սակայն ճիշդ այդ պահուն ուժգին նոր ցնցում մը տակնուվրայ կ'ընէ ամէն բան, ջախջախելով նաեւ այն երեքը որոնց համար փրկութեան պահը մօտ կարծուած էր:

Ամբողջ գիշերը փորեցինք, ականջ տալով նուաղագոյն աղմուկին. երբեմն ամբողջ ժամերու աշխատանքը կ'աւարտէր մուկ մը միայն գտնելով...:

Փրկութեան դէպքերու ամէնէն ահաւորներէն մէկն է հաւանաբար հետեւեալը որ հրշէջի մը պատմածն է. — «կրցանք հասնիլ կնոջ մը որ փլատակներուն տակ ծննդաբերութիւն ունեցած էր. ողջ էր, բայց կ'ոռնար, կը հրէր մեզ. կը մերժէր դուրս ելլել: Պէտք եղաւ թմրեցուցիչ ներարկելով հանդարտեցնել զայն: Երբ դուրս քաշեցինք, պորտակապին ծայրը տեսանք նորածինը որ մեռած էր»:

... Երեքշաբթի կէսօրէ ետք հրշէջները գացին բոլորովին մեկուսացած գիւղ մը: 25 մեռեալ կար, աւելի քան 500 վիրաւոր. գիւղը 80% քանդուած էր: Հրշէջները խռոված վերադարձան. գիւղացիները կտոր մը ուտելիքի ու հագուստի համար կռուեր էին իրարու հետ: Յաջորդ օրը, հակառակ խորհրդային իշխանու-

թիւններու հաստատակցումներուն, թէ «ամբողջ պէտք եղածը ունին», բեռնատար մը ձիւնամբրբէկի մը տակ դացինք այդ գիւղը: Ինչ որ կրցանք տանիլ մեզի հետ – ուտելիք, հագուստեղէն–, տուինք իրենց: Կը մաքին ու անօթի կին եւ անչափ ծիծաղելի էր մեր ըրածը…:

Ուրբաթ, Երեւան հասաւ հետեւեալ վկայութիւնը. «Սպիտակի փլած դպրոցին տակ 900 հոգի մնացած էր: Հազիւ հարիւրի չափ երախաներ կրցանք փրկել: Սակայն խորհրդային զինուորները զբաղած էին անդին: ԱՆՈՆՔ ՑՆՑՈՒՄԷՆ ԽՈՐՏԱԿՈՒԱԾ ԼԵՆԻՆԻ ԱՐՁԱՆԻՆ ՔԻԹԸ ԿԸ ՓՆՏՌԷԻՆ: Վերջապէս գտան փլատակներուն մէջէն, իրենց կրցած չափով նորոգեցին արձանը, զետեղեցին նախկին տեղը, ապա պահակ կեցան անոր առջեւ, գիշեր ու ցերեկ…»:

⁂

«ՄԱՉ»

ՊԻՒԼՏՈՈԶԸՐՆԵՐԷՆ ԱՌԱՋ ԼԵՆԻՆԱԿԱՆ ՀԱՍԱՆ ՀՐԱՍԱՅԼԵՐԸ

Չէ, պատերազմ չկայ, այլ՝ ընդհանուր զօրակոչ: Սակայն Սպիտակի մէջ, կամ Լենինականի, Կիրովականի, հրասայլերէն աւելի կօշիկներու կը սպասէին մարդիկ: Առաջին օրերու ահաւոր կացութիւնը մեղմանալէն ետք, հայկական աղէտին դիմաց Կարմիր Բանակին ուղղակի վարութիւնը հարցումներու եւ քննադատութեան նիւթ դարձաւ: Ճիշդ է որ զինուորները հոն, տեղւոյն վրայ էին, սակայն գործի չէին անցներ: Երբ վերջապէս հասան պիւլտոզըրները, անոնք աւելի կը խօսէին փլատակները մաքրելու, քան թէ վերապրողներ փնտռելու մասին: Նոյն տեղն մեծ գումարներ կը պահանջէին վերապրողներէ, որպէսզի տրամադրելի հագուստ կօշիկներէն մէկը իրենց տան փլատակներուն տրամադրեն: Օրէ օր խռովքը կը չեչտուէր. ռուս զօրաբաժինները Հայաստան կը գտնուէին ժողովուրդին օգնելո՞ւ համար, թէ հսկողութեան տակ պահելու դայն: Նոյն միջոցին, բարերախտաբար խորհրդային կամ օտար օգնութեան փութացողներ անոնց չեղին մեծքերու անձնազոհութեան օրինակներ կուտային, անկարելի յաղթանակներ տանելով: Սակայն բոլորին համար գերիշխան էր նոյն զգացումը. անկարողութեան, վատնումի եւ անկազմակերպութեան:

… Սպիտակի մէջ ուր յիսուն հազար բնակիչներէ քառասուն հազարը մեռած են, պիւլտոզըրներ հարթած են քաղաքը: Հրամանները յստակ կը թուին. պէտք է խուսափիլ վերապրողները տեղւոյն վրայ պահելէ: Փոքր բեռնակառքեր կը շրջին փողոցներու մէջ ու բարձրախօսէ մը կը թելադրուի որ բոլորը մեկնին: Մինչ այդ, զինուորներ – քաղաքներ, ուղղէկներ – ձեռնածալ մեզ կը դիտեն, անայլայլ, ծխելով: Անոնց ներկայութիւնը վրդովեցնող կողմ մը ունի: Ծերունի մը տեսայ, կարմրած աչքերով, մօտեցաւ անոնց, հայերէն հայհոյանք մը շպրտեց, թքաւ իրենց ոտքերուն ու յամրաքայլ հեռացաւ: Քանի մը օր առաջ, Կարմիր բանակի սպայ մը բոլորովին գինով, նոյնիսկ ընդդիմացաւ Ֆրանսացիներու աշխատանքին: Փրկարարները խոհեմութեամբ սպասեցին որ ան գգայազերծ ըլլայ, որպէսզի շարունակեն իրենց գործը:

⁂

«ԷՔՍՓՐԷՍ»

«ԱՆՈՆՑ ԳԼԽՈ՛ՒՆ ՄԷՋ ՀՐԱՍԱՅԼԵՐ ԿԱՆ»

«Եթէ այդ կարողութիւնը ունենայինք, քանի՛ մարդկային կեանքեր կրնայինք փրկած ըլլալ» կը խոստովանի «Խորհրդային Մարմնամարզ» թերթին խմբագիրը: Եւ Դեկտեմբեր 16–ին Խորհրդային Միութեան վարչապետ՝ Ռիժկով որ կը գլխաւորէր Հայաստանի օժանդակութեան յանձնախումբը, կ'ամբաստանէր իր երկրին Արտաքին Նախարարութիւնը որ «ճնացած» ու «ոչ մէկ հաղորդակցութիւն» ապահոված էր օտար ազատարարներու խմբակներուն հետ:

«Երեւակայեցէք որ առաջին գիշերները, մինչ ջերմաստիճանը – 20 էր, պարտաւորուեցանք ընդմիջել մեր պեղումները, լուսարձակի պատճառով…: Իսկ երբ վերջապէս անհրաժեշտ արտօնութիւնը կրցանք ստանալ, խորհրդային բանակը անկարող էր մեզի լուսարձակներ հայթայթելու» կը պատմէ Նափոլէա մը:

… Նոյնիսկ անոնք որոնք հրաշքով կը փրկուէին իրենց քարուկոյտ – բանտերէն, մինչ մեռնելու սպառնալիքին ենթակայ էին, քանի որ դատարկումի աշխատանքը ծայր աստիճան ծանր կ'ընթանար: «Փոխանակ տեղւոյն վրայ հաստատուած բուժարաններու մէջ վիրահատելու, վիրաւորները ճամբայ կը հանէին բեռնատար անյարմար կառքերու մէջ: Տակաւին կայ Մոսկուայէն ղրկուած որոշ բժիշկներու անկարողութիւնը: Տիպիզի տակ հիւանդներ տեսանք, որոնց կը բաւէր որ ջուր տրուէր որպէսզի մեռնին» կը դանդատին Ֆրանսացի բժիշկներ: Ուրիշ մը հարց կուտայ. – «Մարդ կը հարցնէր ինքն իրեն թէ մոսկուացի վիրաբոյժները արդեօք որպէսզի իրենց փորձառական աշխատանքը կատարեն, հայ վիրաւորներո՞ւ պէտք ունին…»:

Վկայութիւններու համաձայն, վիրաբուժական արդիական շատ մը գործիքներ ու դեղեր որոնք ղրկուած էին միջազգային կազմակերպութիւններու կողմէ, Մոսկուայի ճամբան բռնեցին, ուր փոխադրուած էին, ճիշդ է որ ամէնէն ծանր վիրաւորները: Սակայն ինչպէ՞ս բացատրել Երեւանի առողջարաններուն մեծ մասին սպառգան, որոնք կը գանգատէին թէ բաւարար թիւով արուեստական երիկամ չունին, երբ անոնցմէ շուրջ 60 հատ ղրկուած էր Հայաստան:

… Ցաճախ, խորհրդային զինուորականներու եւ պաշտօնատարներու վարմունքը զրգռութեան համազօր է: Ինչպէս, երբ բուրդէ վզնոցներ որոնց գոյներն ու գծագրութիւնները կը մատնէին անոնց «պատկանելիութիւնը», յայտնուեցան Երեւան, աքարաչիկներու վիզերուն շուրջ, երբ անդին, տաքուկ հագուստի պակասէն բազմաթիւ հայ որբուկներ թոքատապէ կը մեռնէին:

Լենինականէն Երեւան տանող 115 քիլոմեթրնոց ճամբան զրահապատ կառքերու շուրջ կէս երկոտասնեակ պատուարներով կ'ընդհատուի: Անոնց ստեղծած խճողումը կը յապաղեցնէ վիրաւորներու ճամբորդութիւնը:

«Ահռելի բան է … կը պատմէ Ֆրանսացի ժանտարմ մը, տուներուն մեծ մասը եւ շէնքերը կառուցուած են հրաբխային քարերով, որոնք խաղալիք խորանարդներու նման վրայ – վրայի դրուած են: Ո՛չ պեթոն, ո՛չ շաղախ: Եւ ամէն բան մէկէն փուլ եկած է բնակիչներուն գլխուն, առանց որ վերապրելու առիթ տալիք խորշեր գոյանան, ինչպէս առհասարակ կ'ըլլայ պարագան նման երկրաշարժներու»: Լենինականի Լենին հրապարակին վրայ որ ծածկուած է դագաղներու տակ, պաշտօնական խիստ արտաքինով շէնքերը միայն կանգուն մնացած են: «Զարմանալիք բան չկայ» կը գոչէ քաղաքացի մը, «կրաշախաղը վերապահուած էր աքարաչիկներու, կամ պէտք էր շատ սուղ վճարել ունենալու համար»:

Եթէ օտար բժիշկներու բազմաթիւ խումբեր, հրշէջներ կամ զինուորականներ կեանքեր փրկեցին, ասոնց քով հօր մը կամ մօր մը անըմբռնելի հրաշքներ գործեց: Կորսուած նայուածքով սա աղջնակը որ շաբաթէ մը աւելի դիմադրեց մահուան, փլատակներուն տակ, իր կեանքը կը պարտի մօրը հնարամտութեան: Ան ծակելով իր մատները, արիւնը ծծել տուաւ զաւկին որ ապրեցաւ ատոր շնորհիւ: Օժանդակութիւն՝ որուն աշխարհի վրայ ոչ մէկ վարչարարութիւն կրնայ արգելք ըլլալ:

⁂

«ԷՎԷՆԸՄԱՆ ՏԻՒ ԺԷՕՏԻ»

«ԲԻՐԵՐ, ԱԶԴԱՐԱՐԱԿԱՆ ԿՐԱԿՈՑՆԵՐ, ՀՐԱՍԱՅԼԵՐ»

Ամբողջ աշխարհի ակնարկը յառած է Հայաստանի ուր հաշուեկշիռը կը ծանրանայ ու օգնութիւնը չի հասնիր: Ցաւած է Կորբաչովի, որ միջազգային վարկի նոր լուսապսակով մը զարդարուած էր, երբ Նիւ – Եորքէն փութացած էր մեկնիլ, իր «տառապող ժողովուրդին» քով գտնուելու համար: Երկրաշարժով տարուած նայուածքները չնկատեցին որ անոր երեւոյթը կը քօղարկէր այլ անձնաւորութիւն մը:

Չնկատեցին որ իշխանութիւնը որպէս մշուշի վարագոյր մը կը շահագործէր աղէտը, վերստին ձեռք անցընելու համար այս ըմբոստ հանրապետութեան քաղաքական ու ռազմիկանական ղեկը:

Երբ հեռատեսիլի տեսագրող գործիք – ները ուղղուած էին Կորբաչովի, որ Երեւան կը ժամանէր, անդին երեւուն հոգի կը ձերբակալուէր: Անոնց մաս կը կազմէին այնքան ժողովրդականութիւն վայելող հինգ մտաւորականներ, որոնք Ղարաբաղ Կոմիտէի անդամներէն էին: 48 ժամ առաջ այդ ձերբակալութիւնները անհաւատալի էին: Անոնցմէ մէկը ըսած էր քանի մը օր առաջ. – «Եթէ մեզ ձերբակալեն, ապստամբութեան մը հետ դէմ յանդիման կը գտնուին»: Փոխանակ ապստամբութեան, բողոքի ցոյցի մը փորձը կատարուեցաւ միայն, որ անմիջապէս ետ մղուեցաւ բանակին կողմէ. բիրեր, ազդարարական կրակոցներ, հրասայլերու կողմէ «արկածով» ճզմուած ինքնաշարժ…:

… Անտանելի հաշուեկշիռ մը. նոյն Կոմիտէին վեցերորդ մէկ անդամն ալ ինքզինքը դտած է Սովետաշէնի բանտը: Դուրսը մնացածներու լուսանկարները փակցուած են ամէն կողմ: Իրենց տեղը – կատուլին հրատարակութիւնը դադրած է առժամաբար:

… «Այս երկրաշարժը իրապէս շատ տեղին եղաւ Կորբաչովի համար» կ'ըսէ մտաւորական մը, որ մինչ այդ ծանօթ էր որպէս չափաւոր տիպար մը: Ու հանելով 1986ի «Քուխտ»ը, կը բանայ «Պատրաստըուած երկրաշարժեր» գլուխը: Ճշուկները այնքան տարածուած են որ «Կոմունիստ» թերթը պէտքը կը զգայ զանոնք հերքելու: Այս ժողովուրդին համար, որուն ազգային գիտակցութիւնը կոփուած է 1915–ի ցեղասպանութեամբ, դժբախտութիւնը այնպիսի չափերու հասած է որ պէտք ունի ամէն գնով յանցաւորներ գտնելու:

… Կեդրոնական իշխանութիւնը երբեք այսքան ճառած չէր ժողովուրդներու բարեկամութեան մասին: Ամէն իրիկուն, լուրերու «Վրեմիա» յայտագիրը երկարօրէն կը ներկայացնէ բոլոր հանրապետութիւններէն հասած օժանդակող խումբերը: Ատիկա կ'ըլլայ ձեւով մը որ կ'ուզուի յիշեցնել Հայերու, թէ միութենէն անդին իրենց համար փրկութիւն չկայ. մինչ հոս, կը շարունակեն պատմել թէ Բաքուի մէջ. «Թուրքեր» լսելէ ետք երկրաշարժին լուրը, տողանցք կը կատարէին, շնորհակալութիւն յայտնելով Աստուծոյ, որ պատժած էր Հայ ժողովուրդը: Երկրաշարժը Հայաստանի հանդէպ միջազգային զօրակցութեան հսկայական արտայայտութեան մը առիթ եղաւ ու այդ առելութեան համար ոչ մէկ պատճառ կար: Ու ատոր դէմ, այս անգամ Կորբաչով ոչինչ կրնայ ընել:

Ա. Թ. Թ.

ՂՈՂՈՒԹԷ ՂՈՂՈՒԹ

ԳԱՀԻՐԷԻ «Ցուսաբեր» ակումբի «Լ. եւ Ս. Գարագաշեան» սրահին մէջ, Նոյեմբեր 20, նշուած է Հ. Ց. Դ.–ի 98–րդ տարեդարձը, նախագահութեամբ՝ Վ. Գազանճեանի: Հանդէսին ընթացքին խօսք առած են Լ. Դեւիճեան, Ա. Մաղլումեան ու Տ. Տէր – Խաչատուրեան: Բանախօսութիւններուն միջեւ կատարուած են մեներգներ ու խմբերգներ: Երեկոյթը շարունակուած է ճաշով ու յեղափոխական երգերով:

⁂

ԱՅՆՃԱՐԻ «Հետուիկ» սրահին մէջ, Նոյեմբեր 13–ին, տեղի ունեցած է Հայ յեղափոխական երգերու փառատօն՝ Հ.Ց. Դ. – Լ.Ե.Մ.ի «Շաւարշ Միսաքեան» մասնաճիւղի նախաձեռնութեամբ: Բացման խօսքին մէջ Մ. Անտոնեան անդրադարձած է Լ.Ե.Մ.ի հիմնադրութեան ու դերին, Ջեռնարկի ամբողջ ընթացքին, երգիչներու կողքին, պաստառի վրայ ցուցադրըւած են «Շ. Միսաքեան» մասնաճիւղի 15–ամեայ գործունէութիւնը ցոլացնող նըկարներ: Փակման խօսքով հանդէս եկած է Վ. Խօշեան:

⁂

ՊԷՅՐՈՒԹԻ «Ց. Տէր Մելքոնեան» թատերասրահին մէջ, Դեկտեմբեր 4–ին, Հ. Ց. Դ. Զաւարեան ուսանողական Միութեան նախաձեռնութեամբ, տեղի ունեցած է Սիմոն Զաւարեանի մահուան 75ամեակի ոգեկոչման հանդիսութիւնը: Գեղարուեստական բաժինէ, բանախօսութենէ եւ ասմունքներու ցուցադրութենէ կազմուած երեկոյթին բանախօսած է Շ. Գանտահարեան:

ՀԱՅԵՐԸ ԱՐԺԱՆԹԻՆԻ ՄԷՋ

ՊՈՒԷՆՈՍ – ԱՅՐԷՍ. – («Ցառաջ»). –

Վերջին տարիներուն շատ կը խօսուի Սփիւռքը ուսումնասիրելու մասին եւ կը շեշտուի ուսումնասիրութիւններու պակասութիւնը: Հոս ու հոն ստեղծուած միաւորներ դրական քայլեր են այդ ուղղութեամբ: Հայրենի Գիտութիւններու Ակադեմիայի Սփիւռքի բաժնի մը ստեղծումը յոյս կը ներշնչէ, թէ հոն եւս աւելի համակարգուած աշխատանքներ պիտի կատարուին:

Արժանթինահայ գաղութի կապակցութեամբ, մինչեւ 1974 միայն երկու – երեք բօդուածաշարքեր որոշ ձիգ մը կը ներկայացնէին՝ պատմութենէն բան մը փրկելու համար: Այդ տարին լոյս կը տեսնէր լրագրող ու հեղինակ՝ Նարսիս Պինայեանի սպաներէն հատորը՝ «Հայ համայնքը Արժանթինի մէջ», որ ուղեցիրական դեր կատարեց, դառնալով հիմքը յետագայ բոլոր ուսումնասիրութիւններուն:

Ցաջորդ լուրջ քայլը պէտք է համարել Նիւ – Եորքի անգլիատառ «Արարատ» եռամսեայի Աշուն 1984 թիւի «Հայերը Լատին – Ամերիկայի մէջ» յաւելուածը, Ալեք Եղիկէլեանի եւ Լէօ Համալեանի խմբագրութեամբ, ուր որոշ ծաւալով նկատի առնուած Պրազիլի եւ Ուրուկուէյի գաղութները, որոնք շատ համառօտակի անդրադարձի կ'արժանանան Պինայեանի հատորին մէջ:

Վերջերս հրապարակ ելաւ Եւա Թապաքեանի «Հայերը Արժանթինի մէջ» սպաներէն հատորը՝ «Գոնթրափունթօ» հրատարակչատունէն: Այս վերջինը նախաձեռնողը եղած է հատորին (տնօրէնն է Էտուարտօ Տուհալտէ՝ փերոնական կուսակցութեան փոխ – նախագահական թեկնածու): Հեղինակը՝ շրջանաւարտ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Կրթական հաստատութենէն, իր ապարէզին բերումով (լեզուաբան ու հոգեբան), տարիներէ ի վեր հեռացած է գաղութի կեանքէն, ինչ որ նպաստած է առարկայական ներկայացումի մը:

Գիրքը բաղկացած է հինգ գլուխներէ: Առաջին երկուքը նուիրուած են Հայոց պատմութեան ու մշակոյթին: Երրորդ գլուխը կը նկարագրէ Հայերու գաղթի հոլովոյթը դէպի Արժանթին, իսկ չորրորդը՝ Արժանթինի Հայերու կեանքի տարբեր երեսները (եկեղեցական, քաղաքական, միութենական, մշակութային, մարզական, լրագրական, եւայլն): Հինգերորդը կ'ընդգրկէ քանի մը հարցազրոյցներ արժանթինահայ մտաւորականներու հետ:

Հատորը կը մնայ նկարագրական մակարդակի վրայ: Հեղինակը համախմբած է գրաւոր աղբիւրներու վկայութիւնները (Պինայեանի գիրքը, հիմնականին) եւ զանոնք այժմէականացուցած է: Գիրքի ամէնէն շահեկան կէտերն են հին լուսանկարներու հրատարակումը եւ բանաւոր վկայութիւններու ներմուծումը շարադրանքին մէջ, որոնք շատ օգտակար կրնան ըլլալ իբր հում նիւթ: Վերլուծական բնոյթի միակ փորձը, ըստ էութեան, վերջին գլուխի հարցազրոյցներու ընթացքին արտայայտուած կարծիքներն են:

Ամէն պարագայի, ուշագրաւ է երեւոյթը. տեղացիներու կողմէ նախաձեռնութիւն մը, իրենց իսկ կողմէ հրատարակուած, առանց հայկական «միջամտութեան»: Եւա Թապաքեանի գիրքը կը մնայ որպէս օգտագործելի աղբիւր անոնց համար, որոնք պէտք է զբաղին արժանթինահայ գաղութի պատմութեան եւ բազմակողմանի վերլուծման հարցերով:

ԹՂԹԱԿԻՑ

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

Մեզմէ կը խնդրուի հաղորդել, որ Դեկտ. 9–ին, ժամը 9.30–ին պոլսեցի բանաստեղծ Վահրամ Թաթուլի ու իր կնոջ՝ Իսկուհի Թաթուլի աճիւնները փոխադրուեցան Պանեօ – Փարիզէնի Հայ մտաւորականներու դամբարանը: Կրօնական արարողութիւնը կատարեց Աւետիս քահանայ Պալըքեան: Ներկայ էին ողբացեալին հին աշակերտները եւ բարեկամներ:

(Շար. Ա. էջէն)

պարնէր, շշմած է հայութենէն առաջ ամբողջ աշխարհը: Հարուածուած է ամբողջ ժողովուրդ մը, ամբողջ հայրենիք մը, վերը՝ «*աստուած*», մեր կողքին՝ արդիականացած «*սատանայ*» մը, որ տխրահռչակ գիտով մը շնորհաւորական հեռագիր կը հասցնէ աղէտեալ ժողովուրդին:

– Հապա «աստուա՞ծ»...

Ցիմար, միամիտ հարցում: Չէ՞ որ «ան» ու «սատանան» դաշինքով մը ստեղծած են տիեզերքի իսկական, հիմնական, յաւիտենական *համակեցութիւնը*:

Տկար են բառերը, ճղճիմ, իսկ ասիկա այլեւս ոչ իսկ սեւ հիւմուր է:

Քանի մը երկվայրկեանի ցնցում, ցընցուած է ահաւասիկ յետին Սփիւռքահայուն *հողին*, աւերակուած է նաեւ անոր ներաշխարհը ու, զուգահեռ, հայրենիքի վերականգնումին, կռունկները լծուած են մաքրելու անոր ալ աւերակները, վերջնականապէս թաղելու այլ տեսակի դիակները: Ցնցում մը ու Սփիւռքահայը յայտնաբերած է, թէ աշխարհին համար Պետրոս կամ Փիէռ չի կոչուիր ինք, այլ *Երեւան* է իր իսկական անունը, *Հայաստան* է իր իսկական մականունը, *Ջաջուռ* կամ *Նալպանտ*, *Սպիտակ* կամ *Կիրովական* կը կոչուին իր իսկական զաւակները:

Կիրովական: Աւելի քան երկու տարի առաջ, երբ Երեւան կը վերադառնայի այդ քաղաքէն, կ'ըսէի Հայաստանցի բարեկամիս.

– Ինծի կը թուէր, թէ երկրի մը վրայէն չէ որ կ'ընթանար մեր օթոպիւսը, այլ *քարտէս*ի մը վրայէն:

Բարեկամս պիշ – պիշ կը նայէր երեսիս, յաջորդ օր կը յիշեցնէր ակնարկութիւնս, ես, մինչեւ այսօր, մանաւանդ այս օրերուն, չեմ հասկցած, թէ ինչ ըսել ուզած էի:

Հոն, նոյն տարին, Կիրովականի տիպար մէկ մանկապարտէզ մեր այցելութեան, *վարդեր* բաժնած էին մեզի: Անմիջապէս անդրադարձած էի, թէ սովորական վարդ մը չէր, այլ մէկ զգայարանքիս տակ ունէի կեանքիս ամէնէն բուրումնաւէտ, կեանքիս ամէնէն անուշաբոյր, կեանքիս ամէնէն իրական *վարդը*: Ցայտնած էի ասիկա մեր խումբի ուսուցիչներուն, մինչդեռ հի՛մա միայն կ'անդրադառնամ, թէ այդ վարդը բացառիկ էր, որովհետեւ կը պարունակէր բուրմունքը այդ *մանկապարտէզ*ի ուսուցչուհիներուն, մանկամսուրին մէջ, մշիկ-մշիկ քնացող մանուկներուն: Այդ վարդերը հասակ նետած էին Հայրենիքի ծոցին մէջ:

Նորէն կ'անդրադառնամ, որ տկար են բառերը, անբաւարար:

Ի՞նչ եղան հիմա այդ մանուկները, այդ վարդերը, այդ ուսուցչուհիները:

Ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր քարտէսը: Ի՞նչ պիտի ըլլայ Արցախը:

Ժամանակը չէ՞, որ մեծաթիւ ժողովուրդները ընդունին, թէ փոքրաթիւ ժողովուրդներն ալ կրնան պարունակել իմաստուն մարդիկ, թէ կարելի չէ որեւէ ժողովուրդի հետ վարուիլ ինչպէս կը վարուինք *մանուկ*ի մը հետ, լռեցնել զայն սաստելով, պատժել զայն ապտակելով, վախցնել զայն սպառնալով:

Անե՞ղ է բնութիւնը, բայց բնութեան մէկ ծնունդը չե՞նք նաեւ մենք, ուժեղ անոր պէս, դիմացկուն: Չունի՞նք կարողութիւնը պատասխանելու անոր, մանաւանդ որ աշխարհի բոլոր ուսուցիչները այլեւս ոչ մէկ դժուարութիւն պիտի ունենան իրենց աշակերտներուն բացատրելու *վերացական* որոշ բառերու նշանակութիւնը, մանաւանդ *համակամութիւն* կամ *զօրակցութիւն* բառերուն իմաստը: Չունի՞նք կարողութիւնը պատասխանելու անոր, մանաւանդ որ *Հայ* ուսուցիչները այլեւս այնքա՜ն դիւրութեամբ պիտի կարենան հասկցնել իրենց աշակերտներուն, թէ ինչ կը նշանակէ *ողի*, *հայու ողի*:

– Ինչպէ՞ս ես:

– Բոլորին պէս:

Մեր ամբողջ պատմութեան ընթացքին, հաւանաբար բնաւ այնքան իրարու պէս եղած չենք, ապրած չենք նոյն վիշտը նո՛յն մեծութեամբ, նո՛յն ահեղութեամբ:

Կրկին կը նայիմ պատուհանիս առջեւ, դէպի լոյս, դէպի արեւ դարձած երկնաբեակ տուներուն ու չեմ հասկնար, Աստուած վկայ, չեմ հասկնար:

Բայց, բայց ի՞նչ Աստուած:

Մ. Պ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՏՈՒԺԱԾՆԵՐՈՒՆ ՕԺԱՆԴԱԿԵԼՈՒ ԳՈՐԾԸ

Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդը երկրաշարժէն տուժած բնակչութեան նիւթական օժանդակութիւն կատարելու պարագաներուն մասին հաստատած է հետեւեալ կարգը.

1.– Երկրաշարժէն տուժած քաղաքացիներու վճարուող միանուագ նպաստը մէկ անձի համար 200 ռուբլի է. կերակրողը կորսնցուցած ընտանիքներու կը տրուի լրացուցիչ 2000 ռուբլի, իսկ զոհուած ամէն մէկ անդամի թաղման համար՝ 500 ռուբլի: Այս նպատակով ստեղծուած են յատուկ յանձնաժողովներ:

2.– Երկրաշարժին հետեւանքով քաղաքացիներու կորսնցուցած ստացուածքին՝ բնակարաններու, ամարանոցներու, կառատուներու, տնտեսական շինութիւններու, կահ – կարասիի, պտղատու ծառերու, ինչպէս նաեւ չապահովագրուած գիւղատնտեսական կենդանիներու, ինքնաշարժներու եւ այլ փոխադրամիջոցներու փոխարէն վճարելի գումարները պիտի որոշուին յատուկ մասնագիտական յանձնաժողովներու եզրակացութիւններու հիման վրայ:

Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդը Դեկտեմբեր 18–ի կանոնադրութեամբ յանձնարարած է տեղական խորհուրդներու գործադիր կոմիտէներուն, որ առաջին առթիւ օգնեն երկրաշարժէն տուժած այն քաղաքացիներուն, որոնք հիւանդանոցներու, առողջարաններու մէջ կը գտնուին. անոնց պիտի տրուի զգեստեղէն, կօշիկ, այլ ապրանքներ, ամէն անձի 150 ռուբլիի չափով:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ԻՍԻ. – Տիկին Շ. Գալայճեան 500 *Ֆր.*:

ՎԻԷՆ. – Պր. Հայկազուն Յակոբեան 300 *Ֆր.*:

ԿՐԸՆՈԲԼ. – Պր. Թորոսեան 100 *Ֆր.*:

ԷՔՍ–ԱՆ–ՓՐՈՎԱՆՍ. – Պր. Տօնապետեան 300 *Ֆր.*:

ՓԱՐԻԶ. – Ս. Պ. 3000 *Ֆր.*:

ԼԱ ՍԻՈԹԱ. – Յակոբ Աճէմեան 300 *Ֆր.* (*ի յիշատակ իր քենեկալին, մեռած Նոյեմբեր* 15–*ին*):

ՓԱՐԻԶ. – Տէր եւ Տիկին Ժագ Գարփանթիէ 300 *Ֆր.*:

Opération «Vente aux Enchères» au profit des orphelins d'Arménie

Une manifestation humanitaire originale.

LA VENTE AUX ENCHERES :

Ce moyen original, qui ne fait pas directement appel à la charité publique, permettra de récolter des fonds importants afin de donner aux associations humanitaires les moyens d'aider les enfants victimes du tremblement de terre.

La vente aura lieu le :

LUNDI 9 JANVIER A 20 HEURES

AU THEATRE DES CHAMPS-ELYSEES

15, avenue Montaigne — Paris 8e

Elle sera précédée d'une exposition publique à Drouot-Montaigne :

— Le vendredi 6 janvier de 18 h à 22 h.
— Le samedi 7 janvier de 11 h à 20 h.
— Le dimanche 8 janvier de 11 h à 20 h.
— Le lundi 9 janvier de 11 h à 16 h.

Le descriptif des lots fera l'objet d'un catalogue, prochainement disponible à l'Hôtel-Drouot. Tous les objets mis en vente proviennent de dons, il s'agit d'œuvres d'art, de tableaux, de tapis d'Orient, de bijoux anciens, de meubles, de tapisseries, de robes anciennes, d'accessoires, etc...

D'ores et déjà ont été offerts :

Tableaux modernes de peintres d'origine arménienne (Jansem, Carzou) — Tableaux de peintres contemporains, sculptures dessins, lithos (Cathelin, Marquet) — Tableaux anciens, icônes — Objets d'art — Bijoux, argenterie — Objets de vitrine — Tapis anciens, tapisseries anciennes, textiles de collection — Vins et alcools.

Le monde du spectacle ainsi que celui de la médecine, de la politique et du sport ont largement répondu spontanément à l'appel du comité :

7 d'or de Rosy Varte — Monture de lunette originale d'Alain Mikli — Un don surprise d'Henri Verneuil — Les trophés olympiques, les médailles de champion de France, d'Europe, du monde de Bernard Tchoulouyan — Les disques d'or et la collection de timbres de Charles Aznavour — Le casque de pilote d'Alain Prost — Un bistouri en argent...

DONS

Les dons se font à :

l'Hôtel—Drouot
6 bis, rue Rossini — 75009 Paris

Les dons en chèque doivent être libellés à :

ASSOCIATION AZNAVOUR POUR L'ARMENIE

et envoyés au :

COMITE DE LA VENTE
Hôtel - Drouot
Richelieu - Drouot
6 bis, rue Rossini — 75009 Paris

A qui s'adresser :

Pour tous renseignements complémentaires, s'adresser à :

Mariam Bahadourian
6 bis, rue Drouot — 75009 Paris
Tél. : (1) 48 00 20 20 Fax : (1) 48 00 20 38

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Վասպուրականի Ցաղթական հերոսամարտի 74–րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, Մարտ 12, Վասպուրական սրահի մէջ, նուիրուած՝ Արամ – Մանուկեանի *մահուան 70–ամեակին*:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ
ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

կը հրաւիրէ այցելութեան մը

ԵՐԵՒԱՆԻ

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ

առաջնորդ ունենալով՝
ՍՕՍ ՍԱՐԳՍԵԱՆԸ

Յունուար 8, *Կիրակի, ժամը* 16–*ին՝ «Սթիւտիօ* 43*» շարժանկարի փոքր սրահը*:

43 ռիւ տիւ Ֆօպուր Մոնմարթր, *Փարիզ*, 9–*րդ Թաղամաս*:

Մուտք՝ 50 *Փրանք*:

Ժապաւէնին ցուցադրութենէն գոյացած շահը կը յատկացուի Հայաստանի աղէտեալներուն:

CAROUN ԳԱՐՈՒՆ

CAROUN

25, rue Paul Vaillant-Couturier

CLAMART

TÉL. : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES

TRAITEUR

ÉPICERIE FINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ.– Ամէն տեսակի միջք (մսով թէ ձէթով):

■ Մանթը, ■ Սու–պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հէրիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (*փլաքի*)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան եօթը տեսակ անուշեղէն

❋ *ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ* ❋

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՉՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

Pour satisfaire encore mieux notre clientèle, nous nous sommes dotés d'une cuisine de 85m² avec une installation moderne.

COMMUNIQUÉ

Devant la tragédie qui vient d'éclater en ARMENIE, et au-delà des actions immédiates (dons et secours) qui doivent se poursuivre sans relâche, le Centre de Documentation du C.R.D.A., *sollicité par de nombreuses demandes*, lance un appel pour la réunion urgente de tout document (photos, films, livres etc...) sur les villes sinistrées avant le séisme, pour permettre de répondre à toutes ces demandes.

Vous êtes priés de téléphoner au :

— C.R.D.A. au 42.46.05.58

ou adresser vos envois au :

— C.R.D.A. 36 rue de Trévise, 75009 Paris

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 29

JEUDI
29 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.914 — Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN — 64e ANNÉE — No 16.914

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՂԷՏԷՆ ԵՏՔ

ՄԻՇԵԼ ՌՈՔԱՐ ԸՆԴՈՒՆԵՑԱՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄԻ ՄՆԱՅՈՒՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ՝ Պ. ՔՈՒՇՆԷՐ

ՖՐԱՆՍԱ ԱՐԴԷՆ 19 ՄԻԼԻՈՆ ՖՐԱՆՔ ՏՐԱՄԱԴՐԱԾ Է ԵՒ ԿԱՌԱՒԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԵՒՍ ՄԵԿՆԵՑԱՒ

ՊԱՇՏՕ՞Ն ՏՐՈՒԱԾ Է ՍԱԽԱՐՈՎԻ

Երեքշաբթի օր, Դեկտեմբեր 27, ժամը 17.30-ին Ֆրանսայի նախարարապետը՝ Միշէլ Ռոքար, իր կողքին ունենալով ենթանախարար՝ Պերնար Քուշնէր, նահանգապետ՝ Փոթրա եւ Պ. Ժուանէ ընդունեցաւ հայկական պատուիրակութիւն մը գլխաւորութեամբ երեք յարանուանութեանց պետերուն՝ Գիւտ Արք., Գրիգոր Եպիսկ. եւ վերապատուելի Լէոնեան, ինչպէս նաեւ ԷՍ - Օ - ԷՍ - Արմենիի կողմէ՝ Գրիգոր Փափազեան եւ Քրիսթիան Տէր - Ստեփանեան: Հայկական պատուիրակութիւնը նախ եւ առաջ շնորհակալութիւն յայտնեց Ֆրանսայի բերած օժանդակութեան, ապա նախարարապետին ուշադրութեան յանձնեց կարգ մը կէտեր, ներկայի եւ ապագայի տարուած եւ տարուելիք աշխատանքներուն եւ այդ առընչութեամբ բազմալի գործակցութեան մը համար: Շեշտուեցաւ հայկական կազմակերպութեանց արդիւնաւոր դերը, յետոյ խօսակցութեան նիւթ եղաւ, աւելի երկար ժամանակի մը վրայ, վերաշինութեան մարզին մէջ, այն դերը զոր Ֆրանսա տրամադիր է կատարելու: Ընդառաջ երթալով յայտնուած բաղձանքին, Միշէլ Ռոքար անմիջապէս համակարգումի մնայուն պատասխանատու նշանակեց՝ Պերնար Քուշնէր: Մարդասիրական հարցերու ենթանախարարին պաշտօնը պիտի ըլլայ նաեւ մնայուն կապն ըլլալ Հայերու եւ, ոչ - կառավարական կազմակերպութեանց եւ խորհրդային իշխանութեանց միջեւ:

Այս կապակցութեամբ անմիջապէս ալ «աշխատանքի նիստ»ի մը թուականը որոշուեցաւ Երեքշաբթի, Յունուար 3-ին: Այս տեսակցութեան ընթացքին ողեկոչուած են նաեւ մարդկային իրաւանց շրջագծին մէջ, Երեւան կատարուած ձերբակալութիւնները եւ այն զսպումը որ կը գործուի երկրին մէջ ու գաղթականներու հարցը: Հոս ալ նախարարապետը ապահովութիւն տուած է որ աշխատանք կը տարուի, թերեւս, առաջին շրջանի մը մէջ, Արտաքին նախարարութեան դիւանագիտական շրջանակներու միջոցաւ:

Միշէլ Ռոքար բնական կը գտնէ հայ գաղութին յուզումը եւ այդ պատճառաւ բարձրացուցած աղմուկը:

Յիշենք որ Երեքշաբթի օր, կառախումբ մը մեկնեցաւ դէպի Հայաստան, Ֆրանսական կառավարութեան կարգադրութեամբ, 600 թոն ապրանքով.- դեղօրայք, հագուստեղէն, սնունդ եւայլն, եւայլն:

X Այս տեսակցութեան պաշտօնական հաղորդագրութիւնը տեսնել քիչ անդին:

⁂

Հետաքրքրական է այն դերը կամ պաշտօնը զոր կը կատարէ Սախարով քանի մը օրէ: Արդարեւ, շատ հակիրճ ձեւով ըսուեցաւ թէ մեծ գիտնականը, ախոյեան մարդկային իրաւանց, Ազրբէջան եւ Հայաստան գացած էր, առանց մանրամասնութիւններ տալու այս խիստ հետաքրքրական այցելութեանց մասին, մանաւանդ անոնց նպատակին: Հակիրճ տողերուն («Լը Մոնտ», եւայլն), որոնք լոյս տեսան, արձագանգեցինք առենին: Չորեքշաբթի օր, այս առընչութեամբ նորութիւնը կուգար, դոնէ Փարիզ, Ֆրանս-էնթէռ ձայնասփիւռի կայանի առաւօտեան քրոնիկախօս՝ Միշէլ Թաթիւէ: Անձը, ծանօթ խորհրդայնագէտ, յայտնեց թէ Սախարով Ազրբէջան եւ Հայաստան կ'երթայ կուգայ, Կարմիր բանակին իրեն տրամադրած թռանով, յատուկ առաքելութեամբ մը: Այսինքն տեսակ մը միջնորդ որ հարցին լուծումը գտնէ: Թաթիւ կը զարմանար մանաւանդ անոր համար որ, Սախարով չէզոք մէկը չէ եւ իր հայանպաստ դիրքը գաղտնիք չէ այս հարցին մէջ: Կը նկատէր սակայն, թէ «Պրաւդա» առաջին անգամ ըլլալով լեզուն փոխած էր Ազրբէջանի նկատմամբ, ինչ որ կը նշանակէ թէ Մոսկուա այլեւս չի խնայեր չիր մահմետական իր Հան-րապետութեան, ձաղկելով իսկ զայն մը...: Այս զարմանքը կը յայտնէր անոր համար որ դեռ նոր ձերբակալուած էին անդամները՝ Ղարաբաղ Կոմիտէի, որ կ'ըսէր «Է՛ Հայերուն համար, ինչ որ Սոլիտարնոսքն է՝ Լեհերուն»: Կ'ըսուէր նաեւ թէ Սախարով ինք է որ կը փորձէ հաշտարարի դեր մը խաղալ: Կինն ալ հետն է:

«Մոնտ»ի թղթակիցն ալ - Անրի տը Պրէսոն - կ'ըսէր թէ «Պրաւդա»էն զատ բանակին թերթը՝ «Կրասնայա զվեզդա» շատ սեւ պատկեր մը կը ներկայացնէ Ազրբէջանի կացութեան եւ ի մասնաւորի՝ Բաքուի, ուր լուսարդելը արդելք չէ որ զանգուածային ցոյցեր ըլլան:

Թղթակիցը մանրամասն կ'արձագանգէ աղէտեալ շրջաններու առօրեայ կեանքին «լքուած քաղաք» Սպիտակի եւայլն, եւայլն: Առանձին կուտանք գլխաւոր մասերը:

«Ֆիկարօ» Դեկտեմբեր 28-ի իր առաջին էջին վրայ եւ «Քօթիտիէն» (14-րդ) հրատարակած էին մայր Թերեզայի նկարը, Երեւանի մէկ հիւանդանոցը այցելութեան առեն, սիրուն աղջնակի մը սնարին:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԱՐՏԱՔԻՆ առեւտուրը կըրկին աղէտի պատկեր մը պարզած է Նոյեմբերին 3.7 միլիառ. ֆրանք բացով: 1988-ը նոյնքան գէշ տարի մըն է որքան՝ 1987-ը, բայց ամէնէն մեծ վնասը կրած են ճարտարարուեստական փոխանակութիւնները 40 միլիառ բացով, այսինքն՝ 1987-ի քառապատիկը:

«ԱՅՔ» ձայնասփիւռի հայկական կայանին Մարսէյլի կեդրոնատեղին թալանի տրուած է եւ նոյնիսկ կրակի: Կազմածը բոլորովին փճացուած է: Ոչ ոք տէր եղած է արարքին:

ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

ԹԵԼԵՔՍ ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԷԷՆ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 27. -

Վերջին 24 ժամերուն 3435 հոգի պարպուեցան: Ասոնցմէ 3010-ը առողջարաններ ղրկուեցան: Աղէտեալ վայրերէն պարպուած անձերու թիւը 105.239 է: Շուրջ 66.000 հոգի կը մնան Սեւ Ծովու ափի առողջարանները կամ Խորհրդային Միութեան զանազան վայրերը:

Համաճարակի վերաբերող կացութիւնը աղէտեալ շրջանը բնականոն է: Հեռաձայնային կապը վերահաստատուած է 254 գիւղերէ 252-ի մէջ:

Աւելի քան 5.000 գիտնականներ, որոնց մէջ 300 արտասահմանէն, իրենց օգնութիւնը կը բերեն աղէտեալ շրջանի բնակչութեան: 55 հազար բժշկական կազմած կ'օգտագործուի հիւանդութեանց դարմանումին համար:

Մինչեւ Դեկտ. 22, 39.500 հոգի հանուեցան աւերակներէն. ասոնց մէջ 24.000 դիակ կար եւ միայն 15.500 ողջ:

Աւելի քան 1.000 վերամբարձ կռունկ, 1.600 բեռնատար կառք կը գործեն ներկայիս աղէտեալ շրջանը: Աւելի քան՝ 1000 բեռնատար օդանաւ, 31 հազար վակոն, ութ հազար բեռնատար կառք Հայաստան հասած են այս օրերս:

97 երկիրներ աշխարհի մէջ իրենց օգնութիւնը կը բերեն Հայաստանի: Աւելի քան՝ 200 բեռնատար օդանաւեր 3.000 մասնագէտներով արտասահմանէն հասած են: Սփիւռքը՝ մեծ օժանդակութիւն բերաւ:

Աւելի քան 200 հազար հոգի կը մասնակցին վերաշինութեան աշխատանքներու երկրորդ փուլին: Որոշուած է զարկ տալ տեղական շինարարական ճարտարարուեստին կարճ ժամանակի մէջ:

Ուշադրութիւն. - Սփիւռքէն կարգ մը գաղութներ կ'ուզեն տեղեկանալ աւերեալ գիւղերու ցանկին: Պիտի սահմանենք ճշգրտօրէն եւ յայտնենք յետագային:

Սփիւռքահայութեան հետ
Մշակութային Կապի Կոմիտէ

Նախագահ՝
ԿԱՐԼԷՆ ԴԱԼԼԱՔԵԱՆ

ԽՄԲ. - Ի դէպ, ինչ կը վերաբերի գիւղերուն, այդ հարցումը (ցանկ եւ բնակիչներու թիւ երկրաշարժէն առաջ ու ետք) ըրած էինք Սփիւռքահայութեան հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէին Դեկտեմբեր 24-ի թելեքսով մը:

COMMUNIQUÉ
A LA PRESSE

Les Chefs spirituels de la Communauté Arménienne de France, Monseigneur Kude NACACHIAN, Délégué pour l'Europe du Catholicossat de tous les Arméniens, Monseigneur Grégoire GHABROYAN, Evêque de l'Eparchie de Sainte-Croix de Paris et le Pasteur René LEONIAN, représentant National de l'Eglise Evangélique Arménienne de France, accompagnés de Messieurs Der Stépanian Christian et Papazian Krikor, ont été reçus en audience le Mardi 27 Décembre 1988 à 17h30 par Monsieur Michel ROCARD, Premier Ministre.

Au cours de cet entretien, les autorités religieuses arméniennes ont voulu exprimer leurs remerciements à la FRANCE pour l'aide efficace apportée à l'ARMENIE en détresse.

Ils ont rendu compte de l'activité effective déployée par les organismes arméniens et envisagé les modalités de l'action à moyen terme.

Demande a été faite au Gouvernement d'envisager l'effort français pour la reconstruction de l'ARMENIE.

A cette fin, a été formulé le vœu que soit mise en place une procédure de coordination de l'ensemble des initiatives.

Sur proposition du Premier Ministre, Bernard KOUCHNER, Secrétaire d'Etat à l'aide humanitaire, a été désigné comme coordinateur de l'action gouvernementale à moyen terme et interlocuteur des ONG et des organisations arméniennes. D'ores et déjà une première réunion de travail a été fixée pour le Mardi 3 Janvier.

Ils ont tenu à faire part de leurs préoccupations relatives à la dégradation de la situation générale en ARMENIE, et plus particulièrement en matière d'atteintes répétées aux droits de l'homme.

Le Premier Ministre a été très attentif à ces préoccupations et des demandes diplomatiques seront effectuées par le Quai d'Orsay auprès de son homologue soviétique.

ԱՊՇԵՑՈՒՑԻՉ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ...

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԳԻՏՆԱԿԱՆ ԿԻՆ ՄԸ ԱՊՐԻԼԻՆ ՆԱԽԱՏԵՍԵՐ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԸ

«ԿԼԱԶՆՈՍՏ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳԻՐ
Դ. ՎՈԼՉԵԿԻ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑԸ
Է. ՆԵՍՏԵՐՈՎԻՉԻ ՀԵՏ

Փարիզ լոյս տեսնող «Լա Փանսէ Ռիւս» ռուսերէն շաբաթաթերթին Դեկտեմբեր 23-ի թիւէն թարգմանաբար կուտանք ամփոփումը այն հարցազրոյցին, զոր «Կըլազնոստ»ի խմբագիրը ունեցած է Դեկտեմբեր 15-ին Է. Նեստերովիչի հետ: Կը պարզուի որ գիտնական կինը Ապրիլին կանխագուշակած է երկրաշարժը, յայտնած հոս ու հոն (ըստ երեւոյթին միայն Երեւան չէ հեռաձայնած: Մնաց որ թերեւս հոն ալ կարեւորութիւն տուող չըլլար...) ու ոչ ոք լսած է: Ի՞նչպէս հաւատալ այս պատմութեան,

⁂

Ուկրանիոյ երկրաբանական հիմնարկի աշխատակցուհի՝ Էմմա Նեստերովիչ կը յայտնէ որ տակաւին 1988 Ապրիլին ինք կանխագուշակած է Հայաստանի մէջ երկրաշարժի մը հաւանականութիւնը: Այս կանխագուշակութեան մասին ան զեկուցած է նոյն ամսուան մէջ Տոմսկ տեղի ունեցած դասախօսութեան մը ընթացքին: Այդ դասախօսութեան ներկայ գտնուած է նաեւ «Կոմսոմոլսկայա Պրաւդա» թերթին թղթակիցը:

Է. Նեստերովիչ ապա հեռաձայնած է Մախաչկալա, ուր կը գտնուի Գիտութիւններու ակադեմիային Դաղստանի բաժնին երկրաշարժի կայանը: Կայանի

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՅՈՒՆ ՈՒԶԱԾՆ ՈՒ ԳՏԱԾԸ

Հայաստանի տարերային աղէտին լուրերը կ'ողողեն համաշխարհային լրատուները: Անդարմանելիին ապարէզ կարգալու արշաւի ելած է երկրագունդին ամբողջ մարդկութիւնը: Հայաստանին տեղը չգիտցողներ իսկ ցաւակից են, կը ճգնին բանով մը օժանդակել, իրենց չափով օգտակար ըլլալ: Իսկ Հայը՝ քիչ մը շլմորած, շատ մը ըմբոստացած, կը հաւաքէ ինչ որ կրնայ. դրամ, զգեստեղէն, դեղ, դարման, խոստում ու տակաւին հազար ու մէկ բան: Աշխարհի ամէն մէկ անկիւն ուր հայկական հաստատութիւն մը կայ, վերածուած է առժամեայ շտեմարանի: Աւելի՛ն. Հայաստան հասցէագրուած խաւաքարտէ խոշոր տուփեր բերնէ բերան լեցուցած են նաեւ օդակայաններու պահեստանոցները. բոլորն ալ փոխադրամիջոցի կը սպասեն: Աւելի շատ հաւաքելու, աւելի շատ ղրկելու կիրքը դադար չառներ նոյնիսկ հասած լուրերով, թէ աշխարհի ամէն կողմէն հասած ապրանքը դիզուած է նաեւ Երեւանի օդակայանը բաշխումի արագ միջոցներու բացակայութեան պատճառով. ու պէտք է գոնէ միջոց մը սպասել, որպէսզի կարելի լաւագոյն կարգադրութեամբ մը դիւրանայ գործը:

Բնութեան մէկ փորձանքով Հայուն գլխուն պայթած այս փոթորիկը, չի կրնար սակայն մոռցնել մարդուն ձեռքով պատրաստուածը: Ճիշդ է որ հարիւր – հազարաւորներու ցոյցերուն էջը փակուած է Երեւանը պաշարած հրասայլերով ու հրաղէններով, ճիշդ է որ այդ հարիւր հազարաւորներուն խօսք ուղղողներու կարեւոր մէկ մասը այսօր իր արգելարանին մերկ պատերը ունի իր առանձնութեան խոհերուն ընկեր: Սակայն այս ամբողջը եթէ կրցած է երջանիկներ ստեղծել որոնք կը խորհին թէ այս խլարանցումը փակած է Ղարաբաղի հարցը, Հայուն անհունօրէն օտար ու հեռու մխամխոներ են միայն: Այդ վէրքը բաց կը մնայ տակաւին, ինչպէս էր աղէտի նախօրեակին. այն օրերուն, երբ հոգ չէ թէ այնքան տարբեր բեւեռներու վրայ գտնուեցան Հայուն ուզածն ու գտածը:

Ուզուածին մասին նորագոյն հետեւեալ վկայութիւնները կուգան «Սովետական Ղարաբաղ» օրաթերթի Նոյ. 27-ի թիւէն:

«*Սովետական Ղարաբաղ*» թերթից իմացայ որ Ստեփանակերտը 1500 տարեկան է: Պահպանուել է Ստեփանակերտի «ծննդականը»՝ Վարարակի եկեղեցին, որը կառուցուել է Ե. դարում: Հարց է առաջանում, ինչո՞ւ չվերանորոգել այդ եկեղեցին:

Վարարակի՝ Ստեփանակերտի նախապապերի եկեղեցին մեր քաղաքի ծննդականն է եւ պէտք է դառնայ եկեղեցի-թանգարան»:

Սերգէյ Սարգսեան
Ստեփանակերտ

«...Հաւատում եմ որ քարերին շունչ տուող ղարաբաղցի Հայերը նորից կը կառուցեն Շուշին, եւ ես էլ բախտ կ'ունենամ լինելու իմ ծնողների հնագոյն օճախում, խոնարհուելու նրանց յիշատակի առաջ:

Կիսում եմ ձեր ցաւը, շուշեցի Հայեր, եւ հաւատում որ մենք կը վայելենք մեզ երջանկութիւն բերող բերկրանքը՝ Ղարաբաղի միացումը մայր Հայաստանի հետ:

Ջեմմա Այտինեան
Կիրովական

«...Ղարաբաղեան հարցում հրապարակայնութեան պակասը մոլորութեան մէջ է գցել լայն հասարակայնութեանը: Իբր այդ ամէնը մի խումբ խառնակիչների գործ է: Կեանքը ցոյց տուեց որ դա իրօք մոլորութիւն է: Ոչ տասը, ոչ հարիւր, ոչ էլ անգամ հազար խառնակիչներ, թող որ անգամ բոլորն էլ լինեն Կիկերոններ, չեն կարող ժողովրդին ոտքի հանել տեւական պայքարի: Հարկաւոր է քաջութիւն ունենալ նայելու ճշմարտութեան աչքերին՝ Լեռնային Ղարաբաղի բնակչութիւնը ոտքի է ելել իր ոտնահարուած իրաւունքները պաշտպանելու համար: Եւ այստեղ սումգայիթեան վիրահատութիւնն էլ անօգուտ է...:

Ինչպէ՞ս կ'ուզենայինք հաւատալ, որ Ադրբեջանցիների մեծամասնութեան մօտ արդարութեան զգացումը կը յաղթէ պարզամտօրէն հասկացուած ազգային արժանապատուութեան զգացումին: Չէ որ այդ զգացումը ռուս ժողովրդին չխանգարեց Ֆինլանդիային եւ Լեհաստանին անկախութիւն տալ:

Զարաչար կը սխալուի նա, ով կը ցանկանայ այս տողերում ադրբեջանական ժողովրդի դէմ ուղղուած որեւէ բան տեսնել: Ես մտադիր չեմ թաքցնել իմ համակրանքը Հայաստանի հանդէպ, նրա հնագոյն մշակոյթի հանդէպ, բայց դա ինձ չի խանգարում յարգանքով վերաբերուել ադրբեջանական ժողովրդի նկատմամբ: Ես, պարզապէս, դեմոկրատական մօտեցման կողմնակիցն եմ: Իսկ այդ մօտեցումն այսօր պահանջում է արդարացի լուծում տալ Ղարաբաղեան հարցին»:

Կ. Վոյեւոդսկի
Լենինգրադ

«...Եղայ նաեւ Բաքւում, Սումգայիթում: Սումգայի՜թ ... Այստեղ մինչեւ հիմ երախներն անգամ չեն ծիծաղում: Ի սրտէ ուրախացայ երբ ադրբեջանցու շուրթերից լսեցի՝ թող պատժեն բոլոր նրանց, ովքեր հրէշաւոր արարքներ են գործել, միայն թէ վերականգնուի մեր բարեկամութիւնը Հայերի հետ: Սակայն ցաւօք սրտի, եղան նաեւ այլ խօսքեր:

... Գիտէք, եթէ Հայոց հարցը համեմատելու լինենք սառցակոյտի հետ, ապա նրա վերջրեայ մասի վերաբերեալ անգամ միւս հանրապետութիւնները շատ քիչ բան գիտեն: Ափսոս, որ ոչ հարիւր հազարաւոր մարդկանց բողոքները, ոչ էլ ամբողջ աշխարհում անուն հանած մարդկանց նամակները սպասուած արդիւնքը չտուեցին»:

Լիւտմիլլա Ագէէնկօ
Լենինգրադ

Մինչեւ հոս՝ Հայուն ուզածը, արդարօրէն յուսացածը. եւ ո՛չ միայն Հայուն. մարդկային արժէքներու հաւատացող անաչառ ամէն անձի, որոնցմէ միայն երկուքն են Կ. Վոյեւոդսկին եւ Լ. Ագէէնկոն:

Նոյեմբեր 30-ի «Սովետական Հայաստան»*ի մէջ թերթին սեփական թղթակից՝ Ռ. Սիմոնեան կը խօսի Հայուն գտածին մասին:*

«Մեր հանրապետութեան հիւսիսային դարպասով՝ Իջեւան – Ղազախ աւտոմայրուղով օրն ի բուն «հոսում են» իրենց բնակավայրերը լքած Հայերի զանգուածները:

Մահուան սպառնալիքի տակ Ադրբեջանում տեղահանուել են Բաքուի, Կիրովաբադի, Շամխորի, Խանլարի, Մինգեչաուրի, Վարդաշէնի, Զաքաթալայի եւ հայաբնակ այլ վայրերի հազարաւոր Հայեր: Մինչեւ Նոյեմբերի 29-ի կէսօրը Այգեհովիտի անցակէտով Հայաստան են հասել աւելի քան 2200 Հայեր, որոնցից 1055-ը պանծալի Չարդախլու գիւղի (Շամխորի շրջան) բնակիչները:

Փախստականները միաբերան պնդում են որ շարունակւում են ադրբեջանական մտաւորականների սադրանքները հայ ազգաբնակչութեան դէմ, նրանք ինֆորմացիայի տարբեր միջոցներով հասկացընում են որ հակահայկական նոր շարժման մասնակիցներին որեւէ վտանգ չի կարող սպառնալ:

– Ամէնուր Հայեր են որոնում: Մենք փախանք գիշերը, – արցունքները զսպելով պատմում է բաքուեցի Հ. Ալավերդեանը:

– Թոուզի եւ Ղազախի շրջանների արանքում մեզ վրայ յարձակուեց բազմաքանակ խուժանը: Ինչպէս տեսնում էք մեքենաս շարքից դուրս է եկել, իսկ ես ու դուստրս ծանր վիրաւորուած ենք: Բաքուի շատ Հայեր փախել են Միջին Ասիա եւ Հիւսիսային Կովկաս:

– Այս անգամ հրամայուած էր չսպանել Հայի, չկրկնել Սումգայիթը, – լրացնում է մէկ ուրիշը:

– Վարդաշէնի եւ Զաքաթալայի Հայերի տեղահանութիւնը սկսուեց Նոյեմբերի 26-ին, – պատմում է փախստական Սեւան Դալաքեանը:

– Այդ երկու բնակավայրերի մեր 10 հազար Հայերի մի մասը շարժւում է դէպի Վրաստան: Լագոտեխի Վրացիները նրանց ընդունեցին հարազատի պէս:

Փախստականների հոսքը շարունակւում է...»:

Ահա՛ մեր յուսացածն ու գտածը. երբ կը սպասէինք որ Շուշին վերաշինելու ժամանակը հասնի, հասաւ համատարած աւերը, Շուշիին փոխարէն վերաշինուելիք տասը քաղաք ու հարիւր գիւղ հրամցնելով մեզի: Ու երբ Ադրբէջանի բարբարոսութենէն խոյս տուած կամ տեղահանուած զանգուածներ ժամանակ իսկ չէին ունեցած իրենց ցաւը ամոքելու, կը հասնէր վերին հրամանը. «աւերուած շրջանները ապստամբ Ադրբեջանէն գաղթած Հայերը պէտք է վերադառնան իրենց տեղերը, որպէսզի չնեղեն փրկարար աշխատանքները»:

Արդեօք չե՞նք կրնար հրաժարիլ աշխարհի խղճին գործերակը չափողի սա անիծեալ դերէն:

Ա. Թ.

«ՀԱՅՖԻԼՄ»ԻՆ ՑԱՒԵՐԸ

Նոյեմբերին Երեւանի Մ. Մաշտոց շրջանային Կոմիտէին կեդրոնը տեղի ունեցած «կլոր սեղան»ին շուրջը հաւաքուած են «Հայֆիլմ»ի խումբ մը գործիչներ եւ «Սովետական Հայաստան» *օրաթերթի աշխատակիցներ: Հանդիպման նպատակը եղած է «աղէտալի վիճակ»ի մէջ գտնուող հայ ազգային շարժարուեստին առջեւ ծառացած բարդ խնդիրներու բացայայտումը:*

Առաջին խօսքը առնելով, «Հայֆիլմ»ի գեղարուեստական ղեկավար Ֆրունզէ Դովլաթեան անմիջապէս «հացի խնդիր»ը կ'արծարծէ: Երբ տակաւին հայ շարժարուեստին հանապազօրեայ հացի հարցը չէ լուծուած, կարելի չէ «ոչ միայն հացիւ» նորագեղ արտայայտութիւնը գործածել, կ'ըսէ ան: Այսօր պէտք է խօսիլ յատկապէս «հաց»ի մասին, այլ խօսքով, եթէ պետական միջոցներ չյատկացուին, հայկական շարժանկարի վերելքին մասին կարելի չէ նոյնիսկ երազել:

Տարիներ շարունակ ըսուած ու կրկնուած է, թէ շարժանկարը պետական գործ է եւ կը պահանջէ պետական ուշադրութիւն ու հոգածութիւն, իսկ հիմա համաձեւ կերպով որոշում կը տրուի, որ Յունուարէն շարժանկարի ազգային արուեստանոցները ինքնուրոյն պէտք է գործեն: Ֆ. Դովլաթեանի խօսքերով, արդիական սարքերու եւ նիւթական միջոցներու բացակայութեան պարագային, ատիկա «համազօր է անձնասպանութեան»:

Նոյն ահազանգը կը հնչեցնէ բեմադիր Ալբեր Մկրտչեան. «Ի՞նչ ինքնահաշուարկի մասին է խօսքը, երբ օտար դրամանիշ չունինք, չունինք արդիական թեքնիք միջոցներ, փորձասրահներ: Ատիկա կործանում է մեզի համար»:

Հայաստանի Շարժանկարիչներու Միութեան վարչութեան Ա. քարտուղար՝ Սերգէյ Իսրայէլեան կ'ընդունի որ ժողովուրդը դժգոհ է «Հայֆիլմ»էն, սակայն կը փորձէ բացատրել այդ երեւոյթը մինչեւ հիմա կիրարկուած դրաքննութիւններով: Ան կը պատմէ, թէ ինչպէս մկրատուեցան «Եռանկիւնի»ն կամ «Երեւանեան օրերի խրոնիկա»ն, խաթարելով անոնց գաղափարը, նպատակը, գեղարուեստական կառոյցը: Փառք Աստուծոյ, այսօր վիճակը նոյնը չէ. պարզապէս տարբեր է ան: «Կառավարութիւնը ընդառաջեց մեր խնդրանքին եւ «Դեբիւտ» (սկսնակ) շարժանկարի արուեստանոց հիմնելու համար տրամադրեց 400 հազար ռուբլի, բայց տես, որ Ֆինանսներու Նախարարութիւնը չի տար...»:

Պարզ է, որ Հայաստան իր այսօրուան միջոցներով միջազգային ասպարէզ չի կրնար ելլել: Ի՞նչ կրնայ ընել Սփիւռքը: Այս մասին եւս կը խօսուի «կլոր սեղան»ին շուրջը: Անոնք կ'անդրադառնան Սփիւռքին ընձեռած համագործակցութեան հնարաւորութիւններուն, բայց ... «մենք կը յապաղինք, – կ'ըսէ բեմադիր Ներսէս Յովհաննիսեան: – Մինչեւ շարժանկարի հզօր արուեստանոց չստեղծենք, բարոյական իրաւունք չենք ունենար մեր մօտ աշխատելու հրաւիրել Ս. Փարաճանովը, Ռ. Բալայեանը: «Կոնդ» ժապաւէնը միջազգային յաջողութիւն ունեցաւ, բայց կատարուածը կատարեալ ողբերգութիւն է»: Բեմադիրը կ'ըսէ թէ անհնար է այդ ժապաւէնը տարածել քանի որ ան փատորակ է եւ կարելի չէ զայն բազմացընել:

Մաշտոց շրջանի կուսակցութեան Ա. քարտուղար՝ Արտաշէս Գեղամեան, կառավարութեան հոգածութեան պակասէն աւելի, հայկական շարժանկարի ճգնաժամին գլխաւոր պատճառը կը նկատէ ազգային ծրագիրի բացակայութիւնը. «Ինչո՞ւ չկան Անդրանիկի, Վ. Մամիկոնեանի, Սասունցի Դաւիթի, Սարդարապատի, Մուսա լերան մասին բեմանիւթեր»:

Ֆ. Դովլաթեան կը հակադարձէ, հաստատելով որ «Հայֆիլմ»ը ունի ազգային ծրագիր: Պատրաստութեան մէջ են Ա. Մկրտչեանի «Շնչառութիւն»ը (բնապահական խնդիրներ), Ն. Յովհաննիսեանի ներգաղթի ու արտագաղթի հարցերուն նուիրուած ժապաւէնը, Բ. Յովհաննիսեանի «Ադամամութ»ը: Ս. Փարաճանով եւ Ռ. Բալայեան մտադիր են նկարահանել համապատասխանաբար «Արա Գեղեցիկ» ու «Գոմէշ»ը ժապաւէնները:

Նկարահան Ալբեր Եավուրեանի համար կարեւորագոյնը պետական կամեցողութիւնն ու հովանաւորութիւնն է: «Վրացֆիլմին ալ թեքնիք միջոցները կը պակսին, բայց այդ արուեստանոցը շրջապատուած է ազգային – պետական ուշադրութեամբ: Ինչպէ՞ս վարուեցանք մենք Փարաճանովին հետ՝ բանտէն ազատելէն յետոյ: Վախցանք հրաւիրել Հայաստան, իսկ Վրաց ղեկավարները չվախցան...»:

Բեմադիր Ռոբեր Սահակեանց եւս կ'ընդունի առկայ թերութիւնները, բայց դիտել կուտայ որ, օրինակ, հայկական տէլէն անիմէն *խորհրդային առաջատար դիրքերուն վրայ կը գտնուի, թէեւ պայմանները հոն ալ ողբերգական են: Իր համոզմամբ քրտնաջան աշխատանքը անպայման տեղ մը կը հասցնէ:*

Ինչպէս կը տեսնենք, քննարկման գրեթէ ողջ ընթացքին արտադրական ցաւերու կամ պետական հոգածութեան մասին կը խօսուի, բայց «չէ որ շարժանկարը, – ինչպէս կ'ըսէ Հայֆիլմի գլխաւոր խմբագիր՝ Էրիկ Պօյաջեան – նախ եւ առաջ արուեստ է, ազգային արուեստ: Եւ հէնց բովանդակութիւնը պէտք է ըլլայ ազգային: Ազգային տարազը, լաւաշը, մածունը, գորգը չեն կրնար ազգային դարձնել նիւթը, ատոնք արտաքին բաղադրիչներ են: Պէտք է անվերջ որոնել ազգային բովանդակութիւնը եւ այդ որոնումին մէջ ըլլալ ազատ ու համարձակ, ոչ թէ հաճոյարան»:

ՔԱՂՀԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՄՈՆՐԷԱԼԻ «Փոլաք Հոլ» համերգասրահին մէջ, Դեկտեմբեր 4ին, տեղի ունեցած է վանքուվըրահայ երիտասարդ երգչուհի՝ Ալին Գութանի երգահանդէսը, պոլսահայ հիմնարկի կազմակերպութեամբ: Երկու մասերէ բաղկացած յայտագրին մէջ, Պրիթիշ Գոլոմպիայի համալսարանի ուսանողուհի, 19-ամեայ Ա. Գութան երգած է հինգ լեզուներով: Հայերէն բաժինը բաղկացած է Ռ. Մելիքեանի, Ս. Ցարութիւնեանի, Բ. Կանաչեանի, Կ. Օրբելեանի ստեղծագործութիւններէն:

**

ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ հայութիւնը եւս անմիջապէս արձագանգած է Հայաստանի աղէտեալներուն օգնելու «Երեւան» կազմակերպութեան կոչին: Երկու շաբթուան մէջ հաւաքուած է աւելի քան 300 հազար լեւ: Այս գումարով արդէն Հայաստան մեկնած է օդանաւ մը, առողջական կազմածներ ու մանկական սննդեղէն բեռցած:

**

ՓԼՈՎՏԻՒԻ մէջ կատարուած հանգանակութեամբ երեք օրուան ընթացքին աւելի քան քառասուն հազար լեւի գումար մը հաւաքուած է Հայաստանի աղէտեալներուն համար: Դեկտեմբեր 11-ին քաղաքին Մշակութային Տան մէջ կատարուած սգահանդէսին ներկայ եղած են բազմաթիւ Պուլկարներ: Հոն խօսք առած է Պուլկարիոյ եւ Ռումանիոյ առաջնորդը Տիրայր Արքեպիսկոպոս Մարտիկեան:

Ս. ՅԱԿՈԲ ՄԾԲՆԱՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՏՕՆԸ ՄԵՐ ԳԻՒՂԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Ամէն անգամ որ տօնական օր մը կը մօտենայ, մէջս կ'արթննան հին մանկական ու պատանեկան յուշեր, զորս կ'ուզեմ փոխանցել նոր սերունդին, որպէսզի կարենանք պահել մեր տոհմային սովորութիւններն ու աւանդութիւնները, որոնց շնորհիւ կրնանք պահել մեր տոհմիկ գոյութիւնը:

Ահաւասիկ հասած ենք 1988-ի վախճանին եւ Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայրապետի տօնին առթիւ դարձեալ կ'ուզեմ պատմել թէ մենք ի՞նչպէս կը տօնէինք այս տօնը մեր «ձայնը կորսուած աշխարհ»ին մէջ:

Մենք, երբ մեր աչքերը բացինք, շարունակեցինք ապրիլ մեր աւանդութիւններն ու սովորութիւնները, առանց կէտ մը իսկ գեղչելու անոնցմէ:

Երբ Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայրապետի տօնը կը մօտենար, 10 – 15 օր առաջուց մենք, մանուկ ու պատանիներ, կը սկսէինք խաղալ լապութ (40 – 50 սանթիմ երկարութեամբ սրածայր փայտիկ): Անձրեւ ու ձիւն տեղացած ըլլալուն, հողը կակուղցած էր այլեւս այդ օրերուն եւ մենք մեր լապութները կը մխրճէինք հողին ու կարելի եղածին չափ ուժեղ կը զարնէինք, մեզմէ առաջ զարնողին լապութը գետին տապալելու համար:

Իւրաքանչիւրս 20 – 25 լապութ տարած կ'ըլլայինք մրցումի վայրը: Այդ լապութները կտրուած կ'ըլլային նռնենիէ, եւ այդ պատճառաւ տաշելու պէտքը չէինք ունենար, ինչպէս կը պատահէր եթէ անոնք կտրուած ըլլային ուրիշ ծառերէ:

Ահա այս լապութներու փայտերով էր որ մեր փառաւոր ու աւանդական հերիսան (քէշքէկ) պէտք էր եփէր որպէսզի աւելի համեղ ըլլար: Այն ընտանիքները որոնք մանչ զաւակ չունէին, իրենց լապութները կը ստանային մանչ զաւակ ունեցողներէն: Սիրով մեր լապութները անոնց ալ կու տայինք, որպէսզի անոնց ալ հերիսան համով ըլլար:

Հերիսային ցորենը մասնաւորաբար կ'առնուէր սերմնցուներէ աւելցած ցորեններէն, որովհետեւ անոնք աւելի յարգի էին եւ որոնց համար արդէն ցանքի ժամանակը անցած էր:

Դրացի կանայք Ուրբաթ օր առտուընէ կը հաւաքուէին իրարու օգնելու ու ցորենները մաքրելու համար: Իրիկուան դէմ ալ տղամարդիկ լաւ մը կը սրէին իրենց դանակները, եւ Տէրունական աղօթք մը կարդալով հնդկահաւերուն, հաւերուն կամ աքաղաղներուն վրայ, զանոնք կը մորթէին, կը մաքրէին, կը դնէին մեծկակ ու մաքուր կաթսայի մը մէջ, որպէսզի մինչեւ Շաբաթ առտու եփի դանդաղ կերպով ու աւելի համով ըլլայ: Հարուստ, աղքատ, ամէն մարդ անպայման կը պատրաստէր իր հերիսան, որուն համար պէտք եղածները արդէն ապահովուած կ'ըլլային Ուրբաթէն առաջ: Ընտանիքի անդամներուն թիւին համաձայն մեծկակ կաթսայի մը մէջ գիշերուընէ հերիսան կը դրուէր կրակին վրայ եւ ան կը սկսէր եփիլ լապութի փայտերով, որոնց կը խառնէին հասարակ ուրիշ փայտեր ալ: Շաբաթ առտու գիւղին հոգեւոր հովիւը եկեղեցիին կոչնակը իր երկաթէ մուրճերով կը զարնէր, կանչելու համար ժողովուրդը ի Սուրբ Եկեղեցի, ուր մեծ հանդիսութեամբ ու հաւատացեալներու բազմութեամբ կը տօնուէր Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայրապետի տօնը եւ որու ընթացքին անոր ու մեր նախահայրերուն հոգւոյն հոգեհանգիստ կը կատարուէր:

Պատարագի ու հոգեհանգիստի աւարտին, կը կատարուէր օրհնութիւնը տուներէն պնակներով բերուած հերիսային: Օրհնուած հերիսաները տուն կը տարուէին ու կը խառնուէին տան մէջ սպասող կաթսային մէջի հերիսային: Անկէ վերջ է որ ամբողջ հերիսան օրհնուած կը նկատուէր ու անեցինները կը սկսէին ուտել զայն: Ան որ օրհնութենէ առաջ կ'ուտէր հերիսան, մեղք գործած կ'ըլլար:

Ահաւասիկ դրուագ մը հերիսայի պատմութենէն:

Ես հազիւ 4–5 տարեկան էի: Օր մը լուսահոգի մօրս հետ գացինք մեծ հօրս լուսահոգի Յակոբ Պիտատեանին, որ կը բնակէր Եօզուն – Օլուքի դիմաց, Եամաճ Թաղամասը: Այս Թաղամասը, որ հարիւրէ աւելի բնակարաններ ունէր, այսօր անճանաչելի դարձած է: Հաւանաբար Ապրիլ կամ Մայիս ամսուան մէջ էր, քանի որ Նոր Աշխարհ պտուղը (Մալթա էրիգի) հասունցած էր եւ մօրս ուժերուն ներած չափով կողով մը լեցուցած էինք ու կը տանէինք անոնց: Անոնց մօտ այս պտուղը չէր հասուննար, որովհետեւ այդ վայրը անջրդի վայր մըն էր: Անոնք ալ ատոր փոխարէն ունէին թութ, խաղող, ձիթապտուղ, ընկոյզ եւ այլ պտղատու ծառեր:

Լուսահոգի մեծ հայրս բարեկեցիկ մարդ էր, բայց վշտահար մէկն էր: Տղան Սիմոնը եւ փեսան Աղամը 1909 թուականի Ապրիլին, Հալէպէն վերադարձին իրենց իսկ Ջորեպան Արաբներուն կողմէ սպաննուած էին: Մեծ հայրս ամէն բանէ ձեռքը քաշած էր ու այլեւս անհամբեր մահուան կը սպասէր: Ինքզինք զբաղեցնելու համար, տան մէջ հնդկահաւ կամ պարզ հաւերու թուխս կը պատրաստէր ու ճուտիկներ մէջտեղ կը հանէր միայն իրենց տան կարիքներուն համար:

Մեր այցելութեան աւարտին, այն իրիկունը երբ տուն պիտի վերադառնայինք, ան մեր պարպուած կողովը պարապ չդարձնելու համար, անոր մէջ դրաւ հնդկահաւի ձագուկ մը եւ վրան ալ լաթով մը ծածկելով, ըսաւ. «Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայրապետի Տօնին, հերիսայի հետ կը մորթէք ասիկա»:

Մայր ու որդի, մեծ հօրս ու մեծ մօրս ձեռքերը համբուրեցինք ու ուրախութեամբ բաժնուեցանք անոնցմէ:

Օ՜ ինչ ուրախութիւն էր ատիկա ինծի համար: Վազելով ցատքոտելով կ'ընկերանայի մօրս եւ այս կերպով վերադարձանք մեր տունը:

Մենք ալ ունէինք հասարակ հաւեր, որոնց միջեւ դրինք հնդկահաւի ձագուկը: Թէեւ ձագուկ էր, բայց պարզ հաւու մը հասակ ունէր: Սակայն տարբեր հետաքրքրութեամբ կը նայէինք անոր վրայ: Մեր բոլորին աչքը անոր վրայ էր:

Մենք շատ հինէն տնկուած երեք ընկուզենիներ ունէինք: Անոնցմէ բաւական ընկոյզ կը քաղէինք: Մեր նախնիք եւ տակաւին մեզմէ քիչ ժամանակ առաջ ապրած մեր մեծերը Մեծ Պահոց օրերուն, նոյնիսկ իրենց ձեռքով պատրաստուած ձէթը չէին ուտեր, ըսելով որ կաշիի թելով մաղէն անցած էր ան եւ ուտելը մեղք կը համարուէր: Անոր տեղ ընկոյզ կը գործածէինք: (Յետագային թիթեղէ մաղեր պատրաստուեցան, եւ անոնցմով չինուեցաւ ձէթը, որ կարգէն աւելի օգտակար էր մարդոց):

Այսպէս, ընկոյզը առատ ըլլալուն, լուսահոգի հայրս հնդկահաւի ձագուկին օրական 5–10 ընկոյզ կլլել կու տար: Ձագուկը այնքան մեծցած էր որ յաճախ անոր դիմացը կ'անցնէի եւ կը սկսէի զբօսնուլ հետը: Ան մերթ ընդ մերթ գլխ կոնակի վրայ գետին կը փռէր եւ վերջն ալ կօ կօ կօ լօ լօ յաղթանակի ձայներ կը հանէր:

Վերջապէս հասաւ Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայրապետի Տօնը եւ Ուրբաթ իրիկուն լուսահոգի հայրս շատ մեծ դժուարութեամբ կրցաւ մորթել հսկայացած հնդկահաւը: Մաքրուած միսը կշռելով տեսանք որ այսօրուան չափերով 52 քիլօ եկած էր:

Երանելի օրեր, որոնք անցան ու գացին:

ԹԱԴԷՈՍ ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Դեկ. 4, 1988, Գատըգիւղ

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

(ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ – 20 - 22)

ԳՐՈՂՆԵՐԸ՝ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԷՆ ՏՈՒԺԱԾՆԵՐՈՒՆ

Խորհրդային Միութեան Գրողներու Միութիւնը մէկ միլիոն ռուբլի ղրկած է Հայաստան: Զրոյցի ընթացքին, Միութեան վարչութեան քարտուղար, բանաստեղծ՝ Ռ. Ռոժդեստվենսկի ցաւակցութիւն յայտնած է հայ ժողովուրդին ու յայտնած, որ Գրողներու Միութիւնը որոշած է յատուկ հաշիւ բանալ գրողներու անձնական օժանդակութեան համար: Կը մշակուի բարեգործական միջոցառումներու ծրագիր, որոնցմէ ստացուելիք հասոյթը պիտի յատկացուի աղէտեալներուն:

**

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԳՈՐԾԻՉՆԵՐՈՒ ՀԵՏ

Երեւանի մէջ, Ն. Ռիժկով, Ն. Սլիւնկով, Եու. Մասլիւկով, Դ. Եազով եւ Ս. Յարութիւնեան հանդիպում մը ունեցան Հայաստանի ստեղծագործական միութիւններու ներկայացուցիչներուն ու մշակոյթի ծանօթ գործիչներուն հետ: Հանդիպումը տեղի ունեցաւ ջերմ, ոչ պաշտօնական մթնոլորտի մը մէջ:

Ս. Կապուտիկեան յանուն ներկայ մտաւորականներուն, երախտագիտութեան խօսքերով դիմեց խորհրդային Կեդրոնական Կոմիտէի քաղաքական Բիւրոյին եւ կառավարութեան հայ ժողովուրդին հանդէպ ցոյց տրուած հոգատարութեան համար:

Իսկ Ն. Ռիժկով բարձր գնահատեց հայ ժողովուրդին արիութիւնն ու կենսատոկունութիւնը: Ան խօսեցաւ նաեւ «անսկզբունք քաղաքական այն արկածախնդիրներուն մասին, որոնք նոյնիսկ ժողովրդական ուժերու առաւելագոյն լարման պահուն կաշառակեր ու խուլիգանամէտ տարրերու հետ կը խանգարէին աղէտին հետեւանքները յաղթահարելու աշխատանքները, կը փորձէին ազգային դժտութիւն սերմանել ու խարխլել ազգին բարոյական առողջութիւնը»:

**

ԱՐՑԱԽԸ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ԿԸ ՀԱՍՆԻ

Հայաստանի օգնութեան հասած են նաեւ Լեռնային Ղարաբաղի արհեստակցական միութիւնները: Որոշուած է 400 հազար ռուբլի տալ աղէտեալներու ֆոնտին: Ասկէ զատ մարզային խորհուրդի, արհեստակցական միութիւններու շրջանային ճիւղերու աշխատողները որոշած են իրենց մէկ ամսուան աշխատավարձքը նուիրել այդ ֆոնտին:

Ստեփանակերտի կարասի եւ ելեկտրաթեքնիք գործատուներու աշխատաւորները որոշած են մինչեւ տարեվերջ աշխատիլ առանց հանգստեան օրերու եւ այդ օրերուն աշխատավարձքը փոխանցել այդ ֆոնտին:

Արցախ հաւաքուած դումարներէն 16 հազար ռուբլի յատկացուած է տաք հագուստներ ու քնապարկեր գնելու համար: Կազմուած են շինարարական ջոկատներ, որոնք կ'աշխատին Ստեփանակերտ հաստատուած ապաստանեալներու համար նախատեսուած տուներու շինարարութեան մէջ:

ԱՐՓԵԼՔԸ

ՋԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Անիկա դանդաղութեամբ գլուխը բարձրացուց եւ ցաւագինօրէն ժպտեցաւ: Իր դէմքի վրայէն կարմրութիւնը անցաւ եւ յանկարծ տժգունեցաւ արտակարգ կերպով: Մէկ ձեռքը կը դողար, բայց կը ջանար արագութեամբ եւ աննկատելի կերպով սրբել աչքերուն եւ այտերուն խոնաւութիւնը: Սաթենիկ կարծեց որ սուր ցաւ մը անհանգիստ կ'ընէր զայն եւ կարծես պիտի ճչար, բայց անիկա պահ մը ինքզինքը մոփկ ընելէ յետոյ աւելցուց մեղմ ձայնով.

– Ահ, այսպէս, Սաթի՛կ ջան, կեանքը հեշտ չէ, բայց էլի կարելի է խնդալ: Խնդալ ու արտասուել ու վերջապէս այդ բոլորը միեւնոյնն է. ես հասկանում եմ այժմ որ մինչեւ այն օրը ... ես չէի ապրում, հոգիս ծարաւի մի ինչ որ անորոշ բանի, սպասում էի եւ ահա դու յայտնուեցիր: Չէի ապրում, այլ քեզ էի սպասում, Սաթի՛կ: Քեզ կը յուսայի իմ պատանեկան օրերից. եւ դու եկար քո փոքրուշ ձեռքերով լիառատ բերելով ինձ երջանկութիւն եւ հոգիս գիտցաւ թէ ի՛նչ է իսկական ուրախութիւնը ... ու անկէ յետոյ ինչ փոյթ մնացածը ... կը մեռնեմ հանգիստ, եւ երբ աչքերս փակեմ կ'ասեմ հանդարտութեամբ. ես էլ ապրեցի, ես էլ կեանքի խնջոյքին սեղանակից եղայ,

... Եւ իմ կեանքն էլ
Առանց էս երեք պայծառ օրերի
Կը լինէր տխուր ու մռայլ էլի
Քան ծերութիւնդ անզօր անէլի: (*)

– Բայց, Գարեգին, մրմնջեց Սաթենիկ, յուզումնալի ձայնով մը. դու ուրախութեան մասին կը խօսես, բայց դու տխուր ես այս միջոցին եւ աչքերդ լիքն են արցունքով...

– Ես տխո՞ւր, չէ՛ ... ծիծաղում էի ըլլուին եւ ծիծաղից արցունք ժայթքեց աչքերիցս, Սաթի՛կ ջան, ուշադրութիւն մի դարձրու իմ վրայ, ես ուզում եմ միայն տեսնել քո աչքերը, լսել քո ձայնը ... եւ չխօսենք, ուզո՞ւմ ես ... Ես ծիծաղում էի մտածելով ... Նաթալիա Վասիլեւնան ինձ սպասում է այս րոպէին ... սպասում է որ իր կատաղութեան բոլոր ժահրը թափէ իմ գլխին ... Նա պիտի ասէ անպատճառ, – Հա, ես գիտեմ, ամէն ինչ գիտեմ ... դու սիրում ես նրան ...: Ես մտադիր եմ պատասխանել հանդարտութեամբ: – Նաթալիա Վասիլեւնա, ճիշդ է քո կարծիքը, երեւակայէ՛ր որ ճիշդ է, սիրում եմ նրան իմ հոգու բոլոր զօրութիւնով եւ ես չեմ կարող այլեւս բաժանուիլ նրանից: Ճիշդ այդպէս, Սաթի՛կ ջան, պէտք է մի անգամ ասել այդ բոլորը եւ յետոյ պրծաւ, ի՞նչ կարելի է պատասխանել այսքան յստակ խոստովանութեան. – Սիրում եմ, էլի, ի՞նչ կարող եմ անել:

– Ա՜խ, Աստուած, հառաչեց Սաթենիկ ու անմիջապէս մռայլեցաւ, տարօրինակ սրտմտութիւն եւ մտահոգութիւն զինքը անհանգիստ կ'ընէին ... վճռեց վերջ տալ այդ դրութեան, որ հետզհետէ տաժանելի կը դառնար:

– Ուշ է, ժամը մօտ երկուսն է, Գարեգին, գնանք:

– Գնա՞նք, ո՞ւր գնանք, Սաթի՛կ ջան, դիւրին է ասել, գնանք եւ յետոյ սպասի՛ր, պիտի խմենք քո գեղեցիկ աչքերու կենացը:

– Չէ՛, Գարեգին, բաւական յոգնած եմ եւ լաւ է տուն վերադառնանք:

– Սաթի՛կ ջան, սիրելիս, ես բան ունէի քեզ ասելիք. ամբողջ օրը ուզում էի ասել, բայց ... գիտես դժգոհ էիր ինձանից, եւ երբ քո դէմքը տխուր է, աշխարհս մթագնում է ինձ համար ... Սաթի՛կ ջան քո ժպիտը լուսաւորում է իմ մտքի քաոսը. հա՛, նայիր ինձ ու ժպտիր, այնպէս ինչպէս այն օրը ...

– Գարեգին, սիրելիս ...

– Սիրտս ճնշւում է, Սաթենի՛կ, որովհետեւ մի բան կայ քո մէջ, որ խուսափում է ինձանից, կարծես մի ինչ որ ներքին լոյս մթագնում է անզգալի: Չէ՞, լաւ, ոչինչ, խմե՛նք քո քաղցր ժպիտին համար:

–Գնանք, Գարեգին, մրսում եմ եւ յոգնած եմ:

– Գնա՛նք, լաւ, քեզ կ'առաջնորդեմ մինչեւ հիւրանոց եւ յետոյ կը մեկնեմ, կը գնամ տուն. Նաթալիա Վասիլեւնան ...

– Բաւական է, Գարեգին. տանջւում եմ այդ բոլորէն եւ չես նկատում թէ ինչ ես անում ինձ:

Սաթենիկ զգաց որ ջղաձգութենէն ակռաները կը սեղմուէին. ձայնը դողաց եւ աչքերը լեցուեցան. անսահման յուսահատութիւն մը պատեց հոգին եւ անդրադառնալով վերջապէս Գարեգինի անբնական վիճակին, ուզեց սթափեցնել զինքը:

– Այսպէս ուրեմն, սիրելիս, որովհետեւ ուզեցի մի լաւ օր անցկացնել քեզ հետ ... որից յետոյ չգիտեմ թէ ինչ է պատահելու ... անհանգիստ ես ինձ հետ անցուցած ժամերի համար, դու խղճահարութիւն ունես, ինչպէս եթէ մի մեղք գործած լինէիր ... բայց թողունք այդ բոլորը, ես տեսնում եմ որ անհնարին է այսպէս շարունակել ... գնանք, ու էգուց կը խօսենք ... կամ աւելի ճիշդ ես ինքս կը վճռեմ ...

(Շար. 66)

(*) Լերմոնտով

(Շար. Ա. էջէն)

աշխատակիցները պատասխանած են որ իրենք եւս նման տուեալներ ունին եւ շատ մտահոգ են այդ մասին :

Է. Նեստերովիչ անձամբ գացած է Դաղըստան եւ օգտուելով նաեւ անոնց տուեալներէն, հաշուած է որ երկրաշարժը տեղի կ'ունենայ Նոյեմբերի 25-ի եւ Դեկտեմբեր 10-ի միջեւ : Այս ժամանակաշրջանը ան բաժնած է աւելի կարճ ժամանակամիջոցներու եւ կատարած աւելի մանրամասն հաշիւներ : Այս բոլորը տեղ գտած են Տոմսկի համալսարանի հրատարակութիւն «Պարբերական արագընթաց երեւոյթները շրջապատող միջավայրի մէջ» հատորին մէջ (1988, ա. մաս, էջ՝ 87 – 93) : Հոն Դեկտեմբեր 7 նշուած է որպէս վտանգաւոր օր եւ տրիկա ներկայացուած է կրաֆիկի ձեւով :

Է. Նեստերովիչ հաշուած է որ երկրաշարժին ուժգնութիւնը 6 աստիճան պիտի ըլլայ (ըստ երեւոյթին 12-ի վրայ) : Ան կ'ըսէ որ զեկուցած է այս մասին, զեկուցագիր ներկայացուցած Մոսկուա, Օգոստոս 31-ին, իսկ Սեպտեմբեր 5-ին հեռաձայնած է Ներքին Նախարարութեան աշխատակից Եաիցկիին : Ցետոյ վերադարձած է Կիեւ, յօղուած գրած եւ հաշիւներով զբաղած : Ժէօտինամիքի եւ երկրաշարժերու նուիրուած 10-րդ համաշրջանին ան զեկուցած եւ վերլուծած է իր եզրայանգումները, յայտարարելով որ մօտ ապագային երկրաշարժ պիտի ըլլայ Հայաստան : Ան կ'ըսէ թէ հարցուցած են իրեն թէ ինչ ուժգնութիւն պիտի ունենայ այդ երկրաշարժը, ու ինք պատասխանած՝ շատ ուժգին, ինչպէս 1977 Մարտին Վրանչեւի մէջ (Ռումանիա) :

Ըստ կրաֆիկներու, ան ցոյց տուած է որ ամէնէն հաւանական թուականը Դեկտեմբեր 7-ն է եւ մօտաւորապէս ճշդած է նաեւ վայրը : Թէեւ ընդգծած է որ իր կատարածը նախնական կանխատեսում մըն է եւ ինք անհրաժեշտ օգնութեան պէտք ունի բոլոր հաշիւներն ընելու համար, սակայն չեն հաւատացած իրեն :

Է. Նեստերովիչ կ'ըսէ ապա, թէ այս կանխատեսումներուն մասին Հոկտեմբերին եւս զեկուցած է Կիեւի քաղաքական պրոպագանդայի տունը տեղի ունեցած համամիութենական ժողովին :

Կ'ըսէ նաեւ թէ Կիեւ լոյս տեսնող «Պրաւդա Կոմունիզմա» ուկրաներէն թերթին Օգոստոս 7-ի թիւին մէջ հրատարակուած է Վադիմ Ռուդնիկի յօղուածը «Տիեզերական հնչականութիւն» խորագրով, ուր կը խօսուի այս երեւոյթներուն մասին. Է. Նեստերովիչի կանխագուշակումն ալ յանձնուած է Ռուդնիկին, սակայն ոչինչ տպագրուած է, անոնք ոչինչ ըրած են :

Այն հարցումին թէ մօտ ապագային կը կանխատեսուի՞ն արդեօք երկրաշարժեր, Նեստերովիչ կը պատասխանէ որ երկու հեռագիր ղրկած է կառավարութեան, նշելով թէ Դեկտեմբեր 14 – 15-ին եւ 21 – 22-ին պէտք է նոր ցնցումներ սպասել. կ'աւելցնէ նաեւ որ նախորդ օրը 14ին երկրաշարժին կեդրոնի վայրը արձանագրուած է 7 աստիճանաչափի ցնցում :

Տիկին Ալիս Պալըդճեան,
Պ. Ղազարոս Խաչատուրեան,
Տէր եւ Տիկին Յակոբ Խաչատուրեան,
Տիկին Արփինէ Խաչատուրեան,
Տէր եւ Տիկին Վահան Նաւասարդեան եւ զաւակները,
Պ. Գրիգոր Խաչատուրեան եւ զաւակը,
Տէր եւ Տիկին Ժաք Պէրժէ եւ զաւակը,
Սահակ, Վահէ, Արա եւ Կարէն Պալըդճեան ընտանիքները,
ինչպէս նաեւ՝ Ղազարոսեան, Փէրէն, Թորոսեան, Գաբրիէլեան, Գասպարեան եւ Կէրկէրեան ընտանիքները՝
ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր, քըրոջ, տալոջ, հօրաքրոջ, զարմուհիին եւ ազգականին՝

ՏԻԿԻՆ ՄԱՆՆԻԿ ՊԱԼԸԴՃԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Խաչատուրեան)

մահը, որ պատահեցաւ Դեկտեմբեր 25ին, 93 տարեկանին, Մոնմորանսիի հանգստեան տունը :

Թաղումը կը կատարուի Ուրբաթ, Դեկտ. 30, ժամը 14ին Կրոյէի գերեզմանատունը, եկեղեցական արարողութեամբ : Մեկնում Մոնմորանսիի հանգստեան տունէն ժամը՝ 13.45-ին :

Մահազդ ղրկուած չըլլալով, կը խընդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել :

«ՅԱՌԱՋ». – Մեր ցաւակցութիւնները զաւկին, եղբայրներուն, եւ ընտանեկան համայն պարագաներուն :

ԺԱՄԱՆԱԿԱՑՈՅՑ

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՌՆՈՒՎԻԼ

Յունուար 1, Կիրակի :
Կաղանդ, տարեմուտ :
Պատարագ՝ ժամը 10.45-ին :

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Պօմոնի «Նայիրի» մասնաճիւղը, իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ, Տէր եւ Տիկին Աւետիս Կուտուզեանի եւ զաւակներուն ու ընտանեկան պարագաներուն, իրենց հօր, մեծ – հօր եւ ազգականին մահուան առիթով :

S.O.S. ARMENIE

Le Comité S. O. S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

Un compte spécial vient d'être ouvert uniquement reservé à l'entraide pour l'Arménie, à la B.N.P. Champs-Elysées sous le N° 07447817.

Un reçu *«cerfa»* sera délivrée permettant les déductions fiscales.

Les chèques libellés exclusivement au nom de S. O. S. ARMENIE ou les dons en espèces peuvent aussi être remis ou envoyés à *«Haratch»*.

Pour tous renseignements sur les sinistres et éventuellement les recherches des survivants, TELEPHONER : au 40. 70. 10. 10 POSTE 476

Un service de la *Croix Rouge Française* répondra à vos appels.

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 22)

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՆԱԽԱՐԱՐԱՑ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

1. – Դիմել՝ Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդին ու խորհրդային շինարարական, ուժանիւթի, տնտեսութեան եւ այլ առընչուած նախարարութիւններուն որ անյետաձգելի միջոցներու ձեռնարկեն երկրաշարժէն տուժած շրջաններու վերակառուցումի աշխատանքը կազմակերպելու եւ անհրաժեշտ նախանիւթերը հայթայթելու համար :

2. – Դիմել՝ խորհրդային պետական շինարարութեան, Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդին ու միութենական այլ հանրապետութիւններու Նախարարաց խորհուրդներուն, որ վերաշինութեան ծրագիրները մշակուին մինչեւ 1989 Յուլիս 1 թուականը :

3. – Դիմել՝ խորհրդային շինարարական, շինանիւթերու, մեքենաշինութեան, քիմիական եւ նաւթային մեքենաշինութեան, գործիքաշինական արդիւնաբերութեան նախարարութիւններուն, Ուրալի եւ Սիպիրիայի շինարարութեան նախարարութեան, որ 1989-ին պատրաստեն ու մատակարարեն աղէտեալ շրջաններու վերակառուցումին անհրաժեշտ մեքենաները, գործիքներն ու թեքնիք սարքաւորումներ :

4. – Դիմել՝ Խորհրդային Արտաքին տնտեսական կապերու նախարարութեան եւ Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդին, որպէսզի 1989 – 1990 թուականներուն արտասահմանէն գնեն թեքնոլոժիք սարքաւորումներ, շինարարական մեքենաներ, ինչպէս նաեւ միաձոյլ երկաթ – պեթոնէ բնակելի շէնքերու շինութեան անհրաժեշտ համդերձանք :

5. – Դիմել՝ Խորհրդային Պաշտպանութեան նախարարութեան որ 1989-ի առաջին եռամսեային Հայաստանի պետական շինութեան կազմակերպութեան յանձնէ Թալինի եւ Հոկտեմբերեանի շրջաններուն ազատ տարածքները, որպէսզի Պարտիզակի եւ Լուկաշենի հանքերուն սահմաններուն մէջ տուֆ եւ որմնանիւթեր արտադրուին :

6. – Դիմել՝ խորհրդային Շինանիւթերու արդիւնաբերութեան նախարարութեան ու մոնթաժի եւ յատուկ շինարարական աշխատանքներու նախարարութիւններուն եւ հայկական Նախարարաց Խորհուրդին, որ 1989-ի առաջին վեցամսեային աւարտեն Արարատի կրաղիւսի գործատան 1.2 միլիոն թոն կարողութեամբ առաջին մասը, իսկ 1991ին աւարտել երկրորդ մասին շինարարութիւնը :

7. – Դիմել՝ խորհրդային Շինարարական ճամբաներու եւ հասարակական մեքենաշինութեան նախարարութեան, որ ապահովէ 1989-ի առաջին եռամսեային Լենինականի «Ստրոմմաշինա» գործատան վերակառուցումն ու գործարկումը եւ 1989 – 1990 թուականներուն իրականացնէ անոր ընդլայնումը :

8. – Դիմել՝ խորհրդային Անտառային արդիւնաբերութեան նախարարութեան որ 1989 – 1990 թուականներուն Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդին տարեկան երկուական միլիոն քառակուսի մեթր պատուհան եւ դուռ տրամադրուի :

9. – Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդին թոյլատրել որ ձեռնամուխ ըլլայ շինարարական ճարտարարուեստի եւ շինանարարութեան նիւթերու արդիւնաբերութեան կառուցումին :

10. – Դիմել՝ Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդին, որ խորհրդային պետպլանի ու պետշինի հետ քննարկուին հանրապետութեան շինարարական ճարտարարուեստի եւ շինանիւթի արդիւնաբերութեան ընդլայնումին համար Հայաստանին օգնելու օտար պետութիւններու առաջարկները եւ որոշում տրուի :

11. – Դիմել՝ Հայկական Նախարարաց Խորհուրդին, խորհրդային պետշինին, պետպլանին որ քննելով երկրաշարժէն տուժած շէնքերու հետազօտման արդիւնքները, մշակեն շինարարական արտադրութեան լրացուցիչ զարգացման ծրագիր :

Խորհ. Նախարարաց Խորհուրդի
Վարչապետ՝ Ն. ՌԻԺԿՈՎ
Գործերու կառավարիչ՝ Մ. ՍՄԻՐՏՈՒԿՈՎ

COMMUNIQUÉ

LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE remercie tous ceux qui par leur contribution ont permis de participer aux secours de première urgence en faveur des sinistrés du terrible séisme qui a frappé l'Arménie.

Notre mission ne s'arrête pas là.

500.000 sans abri, 25.000 orphelins ont encore besoin de notre solidarité pour survivre, pour espérer...

Envoyez vos dons :

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE — OPERATION ARMENIE :
17, rue Bleue — 75009 PARIS

* La C.B.A.F., Association reconnue d'utilité publique, vous délivrera un reçu *«cerfa»* pour vos déductions fiscales.

— UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE —

Sous le haut patronage de
M. FRANÇOIS MITTERRAND
PRESIDENT DE LA REPUBLIQUE

ET

En présence de M. JACK LANG
MINISTRE DE LA CULTURE, DE LA COMMUNICATION
DES GRANDS TRAVAUX ET DU BICENTENAIRE

CONCERT EXCEPTIONNEL
A L'OPERA DE PARIS
LE 5 JANVIER A 20H30

MSTISLAV ROSTROPOVITCH JOUE POUR L'ARMÉNIE

avec
L'ENSEMBLE ORCHESTRAL DE PARIS
DIRECTION : ALAIN LOMBARD

AU PROFIT DES VICTIMES DU SEISME D'ARMENIE

Prix des places : 1000 — 700 — 500 — 200 et 100 Frs.

Réservation : U. G. A. B. : 11, square Alboni, 75016 Paris
Tél. : 45. 27. 36. 22 et 45. 20. 03. 18
CHEQUES A L'ORDRE DE : U. G. A. B. — AIDE A L'ARMENIE

Imprimé sur les Presses du Journal «HAR ATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՈՒՐԲԱԹ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 30

VENDREDI
30 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 16.915 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNÉE — No 16.915

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՂԷՏԷՆ ԵՏՔ

MSF
«ԱՌԱՆՑ ՍԱՀՄԱՆԱԳԼՈՒԽՆԵՐՈՒ ԲԺԻՇԿՆԵՐ»Ը
ՄՆԱՅՈՒՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ ՄԸ ՈՒՆԻՆ ԵՐԵՒԱՆ

ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐԻ ՄԸ ՊԻՏԻ ԿԱՐԵՆԱՆ ՄՆԱԼ

ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾԵՐ

Աննախընթաց դէպք մը, «Առանց Սահմանագլուխներու Բժիշկներ»ու կազմակերպութիւնը իր տրամադրութեան տակ ունի յատուկ դրասենեակ մը Երեւան (Առողջապահութեան նախարարութեան շէնքին մէջ) եւ նոյնիսկ՝ մինչեւ տարի մը մնալու արտօնութիւն:

Կազմակերպութեան տեղեկատուութեան պատասխանատու՝ Անթուան Քրուան յայտնեց թէ բացարձակ անկախութիւն ալ կը վայելեն: Առաջարկած էին Առողջապահութեան խորհրդային նախարարութեան, միջամտութեան ծրագիր մը, մէկ տարուան վրայ ԷՄ-ԷՍ-ԷՖ-ի եւրոպական իր միջոցներուն համար, որուն առաջին փուլը՝ վեց ամիս կը նախատեսէ 35-էն 40 հոգիի ներկայութիւնը տեղւոյն վրայ: Բանակցութեան իսկ հարկ չէ եղած, համաձայնութիւնը անմիջական էր: Քաջալերուած այս նախաձեռնութենէն «Աշխարհի բժիշկները» (Մետըսէն տիւ Մոնտ) եւ միջազգային բժշկական Օժանդակութիւն կազմակերպութիւնները դիմած են Մոսկուայի որպէսզի ԷՄ-ԷՍ-ԷՖ-ի հետ բաժնեն միջամտութեան շրջանները:

Խորհրդային հեռատեսիլն ալ Երեքշաբթի օր իր առաջին փաստանկարին մէջ, բացայայտ կերպով ցոյց տուած է խորհրդային Օժանդակութեան խումբերու խեղճութիւնը, շեշտելով Հայաստան հասած Օտար Օժանդակութիւնը: «Իզվեստիա»ն ալ չի ծածկեր որ տեղական իշխանութեանց վատ կազմակերպութիւնը կ՚ուշացնէ աղէտեալներուն օգնութեան առաքումը, վերջին ձիւներու հետեւանքով: Կիրակի օր, 140 բեռնակառքերէն ոչ մէկը կրցած է Սպիտակ, Լենինական եւ շրջանի գիւղերը հասնիլ, ինչպէս նախատեսուած էր: Կառավարական պաշտօնաթերթը դեռ կը յայտնէ որ նախատեսուած օրական 2000 վակոնները օգնութեան առաքման համար չեն պարպուիր ամէն օր, ինչպէս պէտք է ըլլայ: Անոնք կը փոխադրեն շինանիւթեր եւ նախաշէն բնակարաններ Խորհրդային Միութեան զանազան մասերէն հասած: «Իզվեստիա» կ՚աւելցնէ թէ Լենինական, համայնավար կուսակցութեան եւ կառավարութեան տասնեակներով բաժանմունքներ հաստատած են իրենց կեդրոնատեղիները, «բայց վակոնները լեցուած կը մնան»:

«Մոնտ»ի Թղթակիցը բաւական մանրամասնօրէն կ՚անդրադառնայ համակարգումի այն կարեւոր ժողովին, որ գումարուած է Երեւան, Դեկտեմբեր 26ին եւ ուր վերաշինութեան յանձնախումբին պատասխանատու՝ Ալեքսանդր Կրիվով բացառիկ հանդարտութիւն մը ցուցաբերած է, հակառակ, կ՚ըսէ Թղթակիցը աղէտին ծաւալին: Ան կ՚ըսէ. — «Անիրատես չէ խորհիլ թէ երկու տարիէն կարելի է վերաշինել»: Իր ղեկավարած խումբը արդէն իսկ նախագծած է ծրագրին գլխաւոր կէտերը, որ քաղաքաշինութեան նոր քաղաքականութեան մը ըսկիզբը պիտի ըլլայ: Շինութիւնները պէտք չէ երեք — չորս յարկէն աւելի ըլլան եւ պէտք է տոկան Ռիխթէր աստիճանաչափով 7-ի: Պիտի յարգուին քաղաքներու պատմական աւանդութիւնները, բացի Սպիտակէ, որ հիմնայատակ կործանուած ըլլալով, ծայրէն պիտի շինուի: Ամբողջ Հանրապետութեան մէջ, շէնքերու արձանագրութիւն տեղի պիտի ունենայ, նախատեսելու համար, ի հարկին, իրենց ամրապնդումը, ատիկա նաեւ Երեւանի համար, որ ըստ քաղաքապետին զերծ չէ նմանօրինակ աղէտէ մը: Եւ դեռ ամերիկեան առաքելութեան մը պետը՝ փրոֆ. Ճոն Ֆիլսըն հաւանական կը գտնէ որ, Երեւան 50 կամ 100 տարիէն նոյն ուժգնութեամբ երկրաշարժի մը ենթակայ ըլլայ: Կրիվով ալ կը խորհի որ հարկ է բնակչութեան հաւասարակշռում տեղի ունենայ գիւղի հարաւ կամ հարաւ-արեւելք: Դեռ կ՚աւելցնէ.— «Երբ վայր մը ճակատագրի կնիքը կը կրէ, ատիկա կրնայ միայն կրկնուիլ» (եւ ըսել թէ աւելորդապաշտութեան նմոյշ այս յայտարարութիւնը կ՚ընէ մարքս-լենինիզմի տիալեկտիկայի հետեւորդ մը...):

Խորհրդային բոլոր ճարտարապետները հրաւիրուած են մասնակցելու մրցումի մը եւ թելադրանքներ ընելու մատնանշուած հիմերուն համաձայն: Պատրաստուած ծրագրերը պէտք է յանձնուին Յունուար 4-ին: Խորհրդային ղեկավարները յայտնած են նաեւ որ պիտի չմերժեն արտաքին օժանդակութիւնները: Կրիվով կ՚ըսէ թէ արդէն դիմած է Ֆրանսահայ գաղութին, որպէսզի հայախօս ճարտարապետներ ղրկեն օժանդակելու համար իրենց պաշտօնակիցներուն, տեղւոյն վրայ: Ներկայ ամերիկեան խումբին անդամներուն եզրակացութիւնները կը հաստատեն խորհրդային ղեկավարներուն ալ եզրակացութիւնները ինչ կը վերաբերի շինութեանց որակին աղէտեալ շրջանները: Մոսկուայի մէջ յատուկ յանձնախումբ մը նշանակուած է որ պիտի ճշդէ աղէտին ծաւալին պատճառները եւ պատասխանատուութիւնները: Տեղեկագիրը պիտի յանձնէ երեք ամիսէն: Կրիվով կ՚ընդունի որ շինութեան որոշ պայմաններ խնդրոյ առարկայ են, ինչպէս նաեւ օգտագործուած շինանիւթերը: Կ՚ըսէ. — «Այն ձեւը որով շինուած են Լենինականի կարգ մը նոր թաղամասերը սարսափելի է, աւելի քան 500 հոգի հեկտար գլուխ, խենթութիւն է երկրաշարժային շրջանի մը մէջ»:

Աշոտ Մանուչարեանի մէկ հարցազրոյցը լոյս տեսած է «Լէքսփրէս» շաբաթաթերթի նոր թիւին մէջ (Դեկտեմբեր 30 / Յունուար 5), ուր Ղարաբաղեան Շարժումի Հայաստանի Կոմիտէի անդամ եւ նորընտիր երեսփոխանը շատ դիպուկ բաներ կ՚ըսէ, որոնք բոլորովին կը տարբերին գերմանական «Շթեռն»ի հրատարակածէն (Աշոտ Մանուչարեան բացարձակապէս հերքեց այդ հարցազրոյցին այն մասը ուր ըսած կ՚ըլլայ թէ զինեալ երիտասարդներ կան Հայաստան, որ քաղաքացիական պատերազմին դուռն է): Աշոտ Մանուչարեան կը բացատրէ Կոմիտէին աշխատանքը երկրաշարժին առաջին ժամերէն իսկ: Ձերբակալուած են այն մեղադրանքով որ միթինկներ եւ պատնէշներ կը պատրաստէին, ինչ որ սխալ է, ինք ազատ արձակուած է երեսփոխանի իր հանգամանքին շնորհիւ, բայց անկէ ի վեր թաքստոցն է: Կ՚ըսէ թէ Ս. Յարութիւնեանէն յուսախաբ եղած են, ու կը պարզէ իրենց քաղաքական ծրագիրը. — ժողովրդավարացում, ընկերային արդարութիւն, տնտեսական բարեփոխում, բնապահպանութիւն, մշակոյթ, լեզու եւ ազգային դերիշխանութիւն: Եթէ կը նմանի պալթեան երկիրներու «ճակատ»ներուն, կը տարբերի աւանդութիւններով, կ՚ըսէ Ա. Մ. ճշդելով. — «Մեր հի-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

ԹԵԼԵՔՍ
ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԷԷՆ

ՀԻՄՆԱՅԱՏԱԿ ԿՈՐԾԱՆԱԾ ԳԻՒՂԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

ԵՐԵՒԱՆ, ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 29. —

Ստորեւ կու տանք ցանկը հիմնովին քանդուած 58 գիւղերուն, 1987ի տուեալներու բնակչութեամբ: Ձոհերու թիւը կը ղրկուի յետագային ճշգրիտ կերպով:

Սփիւռքի այն կազմակերպութիւնները, հիմնարկները կամ անհատները, որոնք կ՚ուզեն մասնակցիլ այս գիւղերուն վերաշինութեան աշխատանքներուն, թող բարեհաճին դիմել Սփիւռքահայութեան հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէին (*):

ՍՊԻՏԱԿԻ ՇՐՋԱՆ

	ԲՆԱԿԻՉ (1987)
1.— ԱՐԵՒԱՇՈՂ	2785
2.— ՋՐԱՇԷՆ	3125
3.— ԳՈԳԱՐԱՆ	1333
4.— ԼՈՒՍԱՂԲԻՒՐ	959
5.— ՍՊԻՏԱԿ	17.400
6.— ՇԻՐԱԿԱՄՈՒՏ	2727
7.— ՔԱՐԱՁՈՐ	2608
8.— ԼԵՌՆԱՆՑՔ	1188
9.— ԼԵՌՆԱՒԱՆ	1432
10.— ՇԷՆԱՒԱՆ	579
11.— ՍԱՐԱՀԱՐԹ	1452
12.— ՍԱՐԱՄԷՋ	1261
13.— ԱՐՏԱԳԻՒՂ	1108
14.— ԾԱՂԿԱԲԵՐ	1243
15.— ՄԵԾ-ՊԱՐՆԻ	2195
16.— ԿԱԹՆԱՂԲԻՒՐ	1795
17.— ԳԵՂԱՍԱՐ	1194
18.— ԽՆԿՈՅԵԱՆ	260
19.— ՍԱՐԱԼԱՆՋ	116
20.— ԳԻՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐ	50

ԱԳՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ԳԻՒՂԵՐ

ԱՄԲՈՂՋ ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ ՏԵՂԱՓՈԽՈՒԱԾ ԷՐ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԷՆ ԱՌԱՋ

21.— ՂՈՒՐՍԱԼԻ	1834
22.— ՍԱՐԱԼ	1454

ԱԽՈՒՐԵԱՆԻ ՇՐՋԱՆ

1.— ՄԱՅԻՍԵԱՆ	1284
2.— ԱԽՈՒՐԵԱՆ	7300
3.— ՇԻՐԱԿ	982
4.— ՋԱՋՈՒՌ	729
5.— ՄՈՒՍԱՅԵԼԵԱՆ	1451

ԳՈՒԳԱՐՔԻ ՇՐՋԱՆ

1.— ԼԵՌՆԱՊԱՏ	1749
2.— ՎԱՀԱԳՆԻ	1500

ԱԳՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ԳԻՒՂԵՐ

ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ ՏԵՂԱՓՈԽՈՒԱԾ ԷՐ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԷՆ ԱՌԱՋ

3.— ԱԼԱՒԱՐ	2682
4.— ԱՐՋՈՒՏ	2561

ԱՐԱԳԱԾԻ ՇՐՋԱՆ

	ԲՆԱԿԻՉ (1987)
1.— ԼԵՌՆԱՊԱՐ	464
2.— ԾԻԼՔԱՐ	508
3.— ԳԵՂԱՐՈՏ	515
4.— ԴԵՐԵԿ	518
5.— ՕՐԹԱՃԵԱՅ	267
6.— ՄԵԼԻՔԳԻՒՂ	911

ՔՐՏԱԿԱՆ ԳԻՒՂԵՐ

7.— ՋԱՄՇԼՈՒ	262
8.— ՍԻՓԱՆ	423
9.— ԱՒՇԷՆ	450
10.— ԱԼԱԳԵԱՋ	780

ՂՈՒԿԱՍԵԱՆԻ ՇՐՋԱՆ

1.— ՋՈՐԱՇԷՆ	240
2.— ՍԱՐԱՊԱՏ	185
3.— ԿԱՔԱՒԱՍԱՐ	136
4.— ՍԱՐԻԱՐ	317
5.— ԲԱՇԳԻՒՂ	73
6.— ՎԱՐԴԱՂԲԻՒՐ	64
7.— ԱՐՓԵՆԻ	332

ՍՏԵՓԱՆԱՒԱՆԻ ՇՐՋԱՆ

1.— ԳԻՒԼԱԳԱՐԱԿ	2253
2.— ՎԱՐԴԱԲԼՈՒՐ	1225
3.— ԳԷՌ ԳԷՌ	1501
4.— ԱՐՄԱՆԻՍ	500
5.— ԱԳԱՐԱԿ	1130
6.— ՅՈՎՆԱՆԱՁՈՐ	60
7.— ՀՈԲԱՐՁԻ	670
8.— ԼԵՋԱՆ	848

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԳԻՒՂԵՐ

9.— ԿԻՐՈՎ	507
10.— ՊՈՒՇԿԻՆՕ	703

Սփիւռքահայութեան հետ
Մշակութային կապի կոմիտէ

նախագահ՝
ԿԱՐԼԷՆ ԴԱԼԼԱՔԵԱՆ

(*) Committee For Cultural Relations with Armenians abroad;
President KARLEN DALLAKIAN
Allavertian 3,
EREVAN U.R.S.S.
Tel : 52 - 55 - 80.

ԿԱՄՈՒՐՋՆԵՐ ԿԱՊԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ ԵՒ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻՑ ՎԵՐԱԴԱՐՁԱԾ ՄԵՐ ՅԱՏՈՒԿ ԹՂԹԱԿԻՑՆԵՐԻ ԶՐՈՅՑԸ

Սկսենք նրանից, որ ոչ գրել եւ ոչ էլ խօսել այս մասին մենք չէինք կամենում: Մենք՝ թղթակիցների երկու խումբ ենք, Նոյեմբերի վերջին գործուղուած Բաքու եւ Երեւան, պատմելու համար ընթեր – ցողներին այս հանրապետութիւններում եղած իրավիճակի մասին: Հարկ է նշել, որ Նախիջեւանում եւս, ընդհարման սկզբում, մենք մէկ անգամ չէ որ մեկնել ենք այստեղ: Սակայն Դեկտեմբերի 7–ից ի վեր, Հայաստանում երկրաշարժից յետոյ, մենք կարծում էինք թէ երկու հարեւան ժողովուրդների միջեւ գոյութիւն ունեցող լարուածութիւնը նման մի աղէտի ֆոնի վրայ ի սպառ կը վերանայ: Ցաւօք, մենք սխալուեցինք, դա տեղի չունեցաւ: Իրադրութիւնը բարդացաւ եւ մեզ համար պարզ դարձաւ՝ հարկ պիտի լինի նորից անդրադառնալ այս խնդրին:

Եւ ահա չորս թղթակիցներ, դէպքերի ականատեսներ՝ Ր. Լինեւը եւ Ա. Ստեպովոյը վերադարձած Ադրբեջանից, Մ. Կրուշինսկին եւ Ա. Պրոցենկոն, որոնք եղել էին Հայաստանում, որոշեցին փոխանակել իրենց տպաւորութիւնները եւ տալ տեսածների գնահատականները:

Ր. ԼԻՆԵՒ. – Իսկ առհասարակ ճի՞շդ է արդեօք, որ մենք վարում ենք այս խօսակցութիւնը: Մենք՝ այսպէս ասած, երրորդ կողմը – թղթակիցներն Մոսկուայից:

Ա. ՊՐՈՑԵՆԿՕ. – Բանն էլ հէնց նրանում է, որ ուղղակի երկխօսութիւնը հիմնական կողմերի միջեւ դեռեւս չի ստացւում:

Ա. ՍՏԵՊՈՎՈՅ. – Դրան պէտք է աւելացնել եւ այն, որ երկու կողմերն էլ անընդհատ դանդատւում են կենտրոնական իշխանութեանը, կենտրոնական մամուլին:

Մ. ԿՐՈՒՇԻՆՍԿԻ. – Մինչ տեսութեան մէջ խորանալը, առաջարկում եմ փոխանակել զուտ տեսողական տպաւորութիւնները: Ի՞նչը ձեզ ամէնից աւելի զարմացրեց այն օրերին Բաքւում:

Ա. ՍՏԵՊՈՎՈՅ. – Տանկերը, աւտոմատներով զինուորները, պարետային ժամը ... Հնաբնակներն ասում էին, որ նման բան չի եղել նոյնիսկ պատերազմի տարիներին:

Ր. ԼԻՆԵՒ. – Բազմահազար ամբոխը կենտրոնական հրապարակում, Պրեստոլյկայի հետ, մեղմ ասած, քիչ ընդհանուր բան ունեցող դրօշներն ու կոչերը:

Մ. ԿՐՈՒՇԻՆՍԿԻ. – Երեւանում նոյնն էր, միայն առանց ամբոխի, առանց դրօշների: Պարետային ժամը պահպանւում էր բաւական խստութեամբ: Իսկ Բաքուի ցոյցը Երեւանցիների դժգոհութեան աղբիւր էր ծառայում. իբր «ինչո՞ւ նրանց կարելի է, իսկ մեզ ոչ»...:

Ր. ԼԻՆԵՒ. – Իսկ Բաքուեցիները գտնում էին, որ իրենց ցոյցը «պատասխան միջոց է» այն ամէնին, ինչ տեղի էր ունեցել քիչ աւելի առաջ Ստեփանակերտում եւ Երեւանում:

Ա. ՍՏԵՊՈՎՈՅ. – Թւում էր, թէ ամէն մէկը կարող է բեմ բարձրանալ եւ ասել այն ինչ կամենում է: Սակայն ոչ ... կար իրենց դրաքննութիւնը: Ելոյթ ունեցողի կողքին միշտ կար մէկը, որ ղեկավարում էր ամբոխի յոյզերը: Վեր բարձրացրած ձեռքի ափը նշանակում էր ծափահարութիւններ, բռունցքը՝ սուլոց եւ ծաղր ու ծանակ: Այդպէս խրախուսում էին ոմանց եւ ստիպում լռել ուրիշներին:

Ա. ՊՐՈՑԵՆԿՕ. – Իսկ ո՞ւմ էին հաշւում այլախոհ:

Ա. ՍՏԵՊՈՎՈՅ. – Նրանց, որոնք խելամտութեան կոչ էին անում:

Ր. ԼԻՆԵՒ. – Եւ նաեւ մէկ ուրիշ դիտողութիւն. շատ բանուորներ տեսնելով թէ ինչպէս է գործում «հրապարակային դեմոկրատիան», ցրւում էին, վերադառնում էին իրենց հաստոցների մօտ: Այնպէս որ խօսել «միաձոյլ միաձայնութեան» մասին չափազանցութիւն կը լինի, չնայած որ հրապարակում հաւաքւում էին մինչեւ կէս միլիոն մարդ:

Մ. ԿՐՈՒՇԻՆՍԿԻ. – Ուրեմն ո՞վ էր կանգնած իրադարձութեան բեմի յետեւում:

Ա. ՊՐՈՑԵՆԿՕ.– Արդէն շուրջ 1 տարի է որ լսում ենք, կարդում, որ դէպքերի կուլիսներում երկու հանրապետութիւններում էլ կանգնած են ինչ որ կաշառւած խմբաւորումներ (կլաններ): Սրա մէջ տրամաբանութիւն կայ – փնտռիր, ում որ ձեռնտու է: Սակայն իրականում, գործնականում բոլորը ում հետ որ խօսեցի Հայաստանում, նոյն հարցն են տալիս. ո՞ւմ մասին է կոնկրետ խօսքը: Վերջապէս ինչի՞ են ծառայում մեր դատա – քննչական օրգանները,, ՔԱ – Կէ – Պէ–ն, եթէ մինչեւ այժմ յայտնաբերուած է միայն մէկ գործամոլ - Մանուչարովը:

Ր. ԼԻՆԵՒ. – Ասենք նախ եւ առաջ ոչ թէ մէկ, այլ ամբողջ մի խումբ է յայտնաբերուած, բայց եւ այնպէս, համաձայն եմ: Մօտաւորապէս նոյնն են ասում նաեւ Ադրբեջանում: Մինչեւ ե՞րբ պիտի ժողովրդի վզին նստի չմերկացւած մաֆիան: Վերջապէս թող իրենց խօսքն ասեն ձեռնհաս կազմակերպութիւնները: Ինչպէս, ասենք, Ուզբեկստանում: Այնտեղ մենք իրավիճակն առողջացնող կոնկրետ գործ ենք տեսնում: Այստեղ – միայն խօսքեր:

Ա. ՍՏԵՊՈՎՈՅ. – Ի մէջի այլոց մենք ինքներս տեսանք ցուցարարները հրապարակում աւելի լաւ էին կերակրւում քան բանուորներն իրենց ճաշարաններում: Ինքնաշարժ – սառցարանները շրջաններից տանձաներով անդամթերք էին բերում: Պարզ է, որ ինչ որ մէկը վճարում էր այս բոլորի համար...

Մ. ԿՐՈՒՇԻՆՍԿԻ. – Բայց եւ այնպէս հարցը մնում է հարց. ինչո՞ւ չնայած պարետային ժամի առկայութեանը, Բաքւում ցոյցը շարունակւում էր անընդմէջ:

Ա. ՍՏԵՊՈՎՈՅ. – Որովհետեւ բանակը արիւնահեղութիւն չէր ցանկանում: Այսպէս էր ասում զինուորական պարետը:

Մ. ԿՐՈՒՇԻՆՍԿԻ. – Բայց ի վերջոյ բանակը (նրա արտայայտութեամբ) «տեղափոխեց» ամբոխին, ցոյցերը դադարեցին, զինուորականները կէս ժամում ցրեցին նրանց:

Ա. ՍՏԻՊՈՎՈՅ. – Բայց այդտեղ ընկրուեց ամէնից կարեւորը: Ինչ որ մէկը լուր տարածեց թէ իբր տանկեր են մտել հրապարակ, թէ իբր արիւն է թափւել: Եւ անմիջապէս ժողովուրդը սգոյ դրօշներով լցուեց փողոցները, շրջապատեցին կուսակցութեան կենտկոմի, Մ.Վ.Դ–ի շէնքերը, սկսեցին ներխուժել գործատները, փորձելով կանգնեցնել աշխատանքը: Փողոցներում մի քանի ինքնաշարժներ այրուեցին, զոհեր եղան ... Կարճ ասած, իրավիճակը ինչ որ մի ժամանակ դուրս եկաւ հսկողութիւնից: Եւ այդպէս էլ յանկարծակի յաջորդ օրը նորմալ հունի մէջ ընկաւ:

Ա. ՊՐՈՑԵՆԿՕ. – Երեւանում Բաքուի ցոյցի դադարը աւերացրեց հանդստութիւնը: Այդ ժամանակ այնտեղ գործնականում բոլոր գործատներն աշխատում էին եւ նոյնիսկ վերսկսեցին պարապմունքները բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւններում...:

Ա. ՍՏԵՊՈՎՈՅ. – Ինչո՞ւ «նոյնիսկ»:

Ա. ՊՐՈՑԵՆԿՕ. – Որովհետեւ ուսանողներն ամէնից աւելի յամառ գործադուլաւորներն էին:

Ա. ՍՏԵՊՈՎՈՅ. – Հասկանալի է: Բաքւում եւս երիտասարդութիւնը, ուսանողները շարժման ամէնից աւելի ակտիւ մասն էին կազմում:

Մ. ԿՐՈՒՇԻՆՍԿԻ. – Բայց եւ այնպէս ես գտնում եմ, որ արդարացի չէ այսպէս հակադրել մէկը միւսին Բաքուն եւ Երեւանը, քանի որ Հայաստանում եւս ժամանակ առ ժամանակ իրադրութիւնը դուրս էր գալիս հսկողութեան տակից: Կազմակերպւում էին զինուած հրոսակախմբեր, հնչում էին կրակոցներ: Աճում էր զոհերի թիւը նրանց մէջ, որոնք որոշում էին հեռանալ Հայաստանից:

Ր. ԼԻՆԵՒ. – Եւ ինչպէ՞ս էին բացատրում դա ձեր խօսակիցները Հայաստանում: Չէ՞ որ Սումգայիթից յետոյ Հայերի մեծամասնութիւնը համարում է իրենց տուժուած կողմ եւ պնդում է, որ բռնութիւնը եւ աւելի եւս, դաժանութիւնը ընդունելի չէ իրենց համար:

Մ. ԿՐՈՒՇԻՆՍԿԻ. – Բացատրում էին, որ «հատուցումն» է Սումգայիթի: Մարդկանց վրայ կրակելուն ի հարկէ հաւանութիւն չէին տալիս, յամենայն դէպս մտաւորական մարդիկ: Բայց ասում էին այսպէս. «իսկ ի՞նչ է մնում մեզ անելու, եթէ կենտրոնական իշխանութիւնը անօգնական է մեզ պաշտպանելու»:

Ր. ԼԻՆԵՒ. – Նորից համանման իրավիճակ: Նոյնը անհանգստացնում էր եւ Ադրբեջանցիներին: Հէնց այդտեղ է դժբախտութիւնը, կողմերից իւրաքանչիւրը փնտռում է թէ ով է առաջինը սկսել: Իսկ այսօր հարկ է փնտռել, թէ ով առաջինը կը դադարեցնի:

Ա. ՊՐՈՑԵՆԿՕ. – Այն դէպքում երբ մեղադրում էին «միւս կողմի» հալածողներին, կրակում էին հէնց իրենց տանը, հալածուողների վրայ:

Ր. ԼԻՆԵՒ. – Ո՞վ սկսեց, ո՞վ պիտի վերջացնի ... պատահական չէ, որ մենք խօսեցինք մտաւորականութեան մասին: Հէնց նա՝ մտաւորականութիւնը եւ առաջին հերթին գիտնական – պատմաբաններն են, գրողներն են, որ պէտք է տան վէճի «տեսական ապահովութիւնը»: Ինչո՞ւմ է այն կայանում: Փորձել հիմնաւորել բացառապէս պատմական իրաւունքը Լեռնային Ղարաբաղի վրայ: Սակայն միանգամայն պարզ է, որ ինչպիսի փաստարկումներ էլ որ բերեն կողմերը, այդ վէճը անհեռանկար է: Երկու ժողովուրդն էլ հնուց ի վեր ապրում են կողք–կողքի այս հողի վրայ: Բարեկամութիւն են արել, վիճել են, շատ բան են վերցրել մէկը միւսից մշակոյթի, կեանքի փորձի ասպարէզներում...

Ա. ՍՏԵՊՈՎՈՅ. – Ցաւը նաեւ նրանում է, որ վէճը հայ եւ ադրբեջանական մտաւորականների միջեւ ամէնեւին ինտելիգենտ ձեւով չի տարւում: Կողմերից իւրաքանչիւրը միայն իրեն է լսում:

Ր. ԼԻՆԵՒ. – Ինտելեկտուալները ընկզրում բացէ ի բաց հպարտանում էին իրենց ազդեցութեամբ ժողովրդի վրայ: Բայց չէին պատկերացնում, թէ ինչպիսի «դեւ» է բաց թողնուած շշի միջից: Շուտով նախաձեռնութիւնը վերցրին բոլորովին այլ մարդիկ, խաղալով ժողովրդի ընդհանուր առմամբ բարի ձգտումների, փոփոխութիւններ տեսնելու ցանկութեան հետ:

Մ. ԿՐՈՒՇԻՆՍԿԻ. – Դէ, եթէ խօսելու լինենք այսպէս ասած «ձեւական», պաշտօնական պարագլուխների մասին, ապա Հայաստանում օրինակ, կուսակցութեան շրջանային կոմիտէներից մէկի առաջին քարտուղարը դժուար րոպէին թողեց, գնաց իր շրջանից: Օրինակը, ինչ խօսք, բացառիկ է, բայց եւ իրավիճակի համար բնորոշ:

Ա. ՍՏԵՊՈՎՈՅ.– Կուսակցութեան Բաքուի քաղաքային կոմիտէում մեզ հաւաստիացնում էին, թէ ամէն առաւօտ հրապարակ են գնում փորձուած հռահանգիչներ, պրոպագանդիստներ, ագիտատորներ, որպէսզի մարդկանց հետ բացատրական աշխատանք տանեն: Երեկոյեան նրանք հաշուետուութիւն էին ներկայացնում քաղաքային կոմիտէին: Սակայն լինելով հրապարակում, մենք այդ աշխատանքի հետքն իսկ չտեսանք:

Ա. ՊՐՈՑԵՆԿՕ. – Բայց եղաւ մի պահ, որ թուաց թէ հայ – ադրբեջանական յարաբերութիւնների խնդիրը մոռացուեց:

Չգիտեմ ինչպէս էր «ձեզ մօտ», բայց «մեզ մօտ» երկրաշարժից յետոյ շուրջ երկու օրից աւելի այդ մասին նոյնիսկ չէր էլ յիշատակւում:

Ր. ԼԻՆԵՒ. – Մեզ եւս այդպէս էր թւում: Բաքւում շատերն անկեղծօրէն ցնցուած էին, արձագանքեցին աղէտին: Բայց եղան, ցաւօք եւ չարախնդացողներ...

Մ. ԿՐՈՒՇԻՆՍԿԻ. – Դժբախտաբար երրորդ օրը իրավիճակը փոխուեց: Երեւանում աւելի ու աւելի յաճախ սկսեց հնչել. «չենք ընդունի Ադրբեջանցիների օգնութիւնը»: Եղան նոյնիսկ ցոյցեր նման կոչերով: Տարբեր տեսակի պոլիտիկաններ ակնյայտօրէն վախենալով որ կը կորցնեն իրենց ազդեցութիւնը ժողովրդի վրայ, կազմակերպեցին օրսարուկցիոնիստական կամպանիա, բացարձակօրէն շարաշահելով վերջերս տեղի ունեցած դրամատիկական դէպքերը:

Ա. ՊՐՈՑԵՆԿՕ. – Իմիջի այլոց այդտեղ բաւականին ճարպկօրէն օգտագործուեցին նաեւ մեր պրոպագանդայի վրիպումները: Հասկանալի է, որ Ադրբեջանի օգնութիւնը անկեղծ էր: Դրանով մի զուգէ եւ ցանկանում էին գոնէ ինչ որ մի չափով մեղմացնել բնկուած վէճը: Ցաւօք, այս օգնութեան վերաբերեալ հաղորդումներում տեղ գտած պրոպագանդիստական սահմանափակումները տուեցին հակառակ արդիւնք: Շատերը Հայաստանում դրա մէջ տեսան անտակտութիւն:

Ա. ՍՏԵՊՈՎՈՅ. – Ի՞նչ անտակտութեան մասին է խօսքը: Չէ որ երկու Հանրապետութիւնների սահմանների վրայ կանգնեցւում էին ոչ թէ խօսքեր, կոչեր, այլ կոնկրետ օգնութիւն՝ դեղօրայք, տեխնիկա:

Մ. ԿՐՈՒՇԻՆՍԿԻ.– Դժբախտաբար, այո՛: Ցոյցերի, սահմանային արգելքներ կազմակերպողների ձեռքերի վրայ Լենինականի, Սպիտակի, Կիրովականի չփրկուածների արիւնն է:

Ր. ԼԻՆԵՒ. – Բայց վերջ ի վերջոյ այս բոլորը պէտք է պատմութեան գիրկն անցնի: Ամենակարեւորն է՝ չօշափել այն յենակէտերը, որոնցից յետ հրուելով հնարաւոր է գտնել կարգաւորման ուղին, կոմպրոմիսը, առանց որի խնդիրը լուծել անհնար է:

Երկրաշարժի նախօրէին կենտրոնական հեռուստատեսութեան աշխատակիցները սկսել էին Բաքու – Երեւան հեռատեսիլային կամուրջ («տելեկամուրջ») նախապատրաստել: Նախապատրաստումը ընդհատուեց աղէտով: Նման մի փորձ պիտի վերսկսուի՞ արդեօք: Չգիտենք: Այսօր հասկանալի է, որ դրա ժամանակը չէ: Սակայն միմեանց հասկանալու կամուրջը հարեւանների միջեւ պէտք է նախ եւ առաջ իրենք կառուցեն, յոյսները չդնելով միայն Մոսկուայի եւ, առաւել եւս, ուժի, բանակի վրայ: Ճակատագրով, պատմութեամբ է որոշուած, որ այս երկու ժողովուրդները պիտի ապրեն կողք կողքի: Ներկայիս պառակտուած իրադրութիւնը բնական չէ եւ չի կարող երկար տեւել:

Թարգ. Հ. Գ.

«Իզվեստիա», Դեկ. 20

ՊԱՏՈՒՀԱՆ

Դ.

Սեպտեմբեր – Հոկտեմբեր ամիսներու «Պիոներ Կանչ»ի քանի մը թիւեր նոր պատուհան մը կը բանան Հայաստանի պատանութեան աշխարհին վրայ: Այդ աշխարհին ներկայի ամէնէն հատատ սիւներէն է իրականութիւնը ունենալու, զայն ճանչնալու մարմաջը. իրականութիւնը՝ ամէն մարզի մէջ, որ կ՚արընչուի դպրոցական պատանիներու աշխարհին:

Սեպտեմբեր 28–ի թիւին մէջ Սուսաննա Ջօհրապեան կը գրէ. –

«Խնդրում եմ թերթի էջերում պատմել Գէորգ Չաւուշի մասին: Չէ՞ որ նա հայ ժողովրդի ազգային – ազատագրական պայքարի հերոսներից մէկն է»:

Իրականութիւնը գտնելու, ճանչնալու կամքը միայն անցեալի սխալ գնահատուած արժէքներուն չի վերաբերիր: Երեւանցի Ժ. դասարանցի մը կ՚ըսէ. –

«Լաւ կը լինի, եթէ դպրոցում քննարկենք այս հարցերը: Բայց որտեղի՞ց հաւաստի լուրեր: Թերթերը գրեթէ ոչինչ ճիշտ ու ժամանակին չեն գրում: Իսկ մենք ժամանակին ենք ուզում իմանալ, թէ ի՞նչ է կատարւում Արցախում, Հանրապետութիւնում: Թէ չէ՝ արդէն յոգնել ենք. պատուհանից տեսնում ենք ցուցարարների բազմահազարանոց շարքերը, իսկ թերթերն ես բացում, պարզւում է, որ պէտք չէ աչքերին հաւատալ, քաղաքում ամէն ինչ հանգիստ է ու խաղաղ...»:

Պատանիները միայն ընկալումի պատրաստ էակներ չեն. նոյնքան սթափութիւն կայ նաեւ անոնց թելադրանքին մէջ: Երեւանէն ութերորդ դասարանի աշակերտ Արթուր Աբրահամեան կը գրէ. –

«Երաժշտական դպրոցի սաները շատ են դժգոհում հայերէն լեզուով երաժշտական գրականութեան սակաւութիւնից:

ւաւ կը լինէր համապատասխան մասնա – գէտները մտահոգուէին այդ հարցով»։

Նման մտահոգութեամբ այլ թելադրանք մըն ալ կը կրէ Գարիկ Մելքոնեանի ստորագրութիւնը. ան եւս Երեւանցի դպրոցական մըն է. Ժ. դասարանի աշակերտ։

«Աւելի լաւ չէ՞ր լինի, որ մեր դասագրքերը հայ մասնագէտները գրէին։ Թէ չէ դրանք այնքան վատ են թարգ – մանուած ռուսերէնից, որ ուղղակի հնարաւոր չէ հասկանալ»։

Երկրորդ – նամակներու ձեւով, ամենայն պարզութեամբ կատարուած թելադրանքներ որոնք այնքա՜ն չափահաս գրիչներու աչքի լոյս ու սրտի հատնում պատճառած են ու կը պատճառեն։ Նոյն բանը չէ՞ր ըսեր Նոյեմբերի յեամիջօրէ մը Թ. Իշխանեան Անկախութեան հրապարակը հաւաքուած բազմութեան, որուն գլխուն վրայ կը ծածանէին «Մաշտոց» միաւորին պաստառները. ինչպէս՝ «եթէ չըլլայ հայագրութիւն եւ հայախօսութիւն, որու է պէտք միացում» կամ «հայ երեխային՝ հայկական վարժարան»։

Եթէ նոյնիսկ նորէն մթնած ըլլալ կը թուի մեր ներկան, յուսահատելու, ճակատագիր ու բախտ նզովելու ոչ մէկ պատճառ ունինք. այսօր «Պիոներ Կանչ»ի ընթերցող նոր սերունդը մե՛րն է ու ան է որ տէր պիտի կանգնի մեր բախտին ու ճակատագրին։

Ա. Թ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Ես կ'ուզէի մի երգ դառնալ
Քո քաղցրաբառ երգերի մէջ,
Հրաշակերտ մի ձեռք դառնալ
Քեզ շէն պահող ձեռքերի մէջ։

Դառնալ գարուն, բիւր ծաղիկներ
Սփռել ճամբին քո գալիքի,
Որ միշտ ժպտաս, իմ Հայաստան,
Գալիք բոլո՜ր դարերի մէջ...։

ԻՆՉՊԷ՞Ս ԴԻՄԵՄ

Ինչպէ՞ս դիմեմ քամիներին,
Հեռու քշեն մութ ամպերին,
Արեւ բերեն՝ ցրտահարուած
Իմ ձիւնածածկ լեռնաշխարհին։

Ինչպէ՞ս դիմեմ քամիներին,
Որ ծունկ իջնեն Հայոց հողին,
Կեանք տան այգուս դեռ չծաղկած,
Նորաբողբոջ մեր ծառերին։

Ինչպէ՞ս դիմեմ քամիներին,
Որ ձեռք չտան մեր վէրքերին,
Որ ձեռք չտան դարեր ի վեր
Հողմահարուող մեր վանքերին...։

ԱՐՏԱԿ ՂՈՒԼԵԱՆ (*)

(*) Արտակ Ղուլեան Սեւանի թիւ 2 միջնակարգ դպրոցի Ը. դասարանի աշակերտ է։ Բանաստեղծութիւններ կը գրէ։ Իր տաղերը հրատարակուած են շրջանային «Սեւան» թերթին ու «Պիոներ» ամսագրին մէջ։ 1988 Յունուարին ան մասնակցելով պատանի ստեղծագործողներու մրցումին, մրցանակ շահած է։

Իր այս բանաստեղծութիւնները կ'ար – տատպենք «Պիոներ կանչ»ի Հոկտեմբեր 21–ի թիւէն։

ԱՐԻԷԼ-ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՃԷՄԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Քսանեւհինգ տարի առաջ 1963–ին Նոյեմբեր 28–ին, Պրուքլինի մէջ մահացաւ հայ մշակոյթի տաճարին սպասարկու տաղանդաւոր նկարիչ Արիէլ Յ. Աճէմեան։

Ծնած էր Պրուսայի մէջ, 1906, Դեկտեմբեր 25–ին։ Չորս տարեկանին կը կորսնցնէ հայրը՝ «վարպետ» Ստեփանը (ճարտարապետ – քանդակագործ), եւ աւորեայ կեանքի դժուարութեանց ու զրկանքներուն մատնուած՝ մինչեւ 12 տարեկան, կը ստանայ նախնական ուսում մը յաճախակի ընդմիջումներով։

1918–ի Զինադադարէն վերջ, իր մօրեղբօր՝ Ստեփան Վարդապետի առաջարկով կը ղրկուի Վենետիկ, Մուրատ – Ռափայէլեան Վարժարան։ Աշակերտութեան երեք տարիներու շրջանին ցոյց տուած ըլլալով անսովոր կարողութիւն եւ ձիրք՝ գծանկարութեան եւ արուեստներու մէջ, կ'արժանանայ Միաբանութեան գնահատանքին։ Ուսումնական վարչութիւնը մասնաւոր թոշակով կը քաջալերէ զայն, հնարաւորութիւն տալով որ ան Վենետիկի Արուեստից Բարձրագոյն հաստատութեան մէջ զարգացնէ իր արուեստը։

1926–ին, չորս տարիներու պատրաս – տութենէ մը ետք, Արիէլ Յարութիւն Աճէմեան կ'աւարտէ արուեստներու ճիւղի ութամեայ շրջանը՝ «մագիստրոս արուեստից» տիտղոսով ու ոսկի մետալով։ Երկու տարի յետոյ, պետական փայլուն քննութենէ մը վերջ (21 տարեկանին) կը հռչակուի «վարդապետ նկարչութեան», փրոֆէսէօրի տիտղոսով, ու Իտալիոյ մէջ պետական դասախօսի հանգամանքով գործելու իրաւունքով։

Իբրեւ երախտագիտական պարտք հանդէպ Մխիթարեանց Ուխտին՝ նախ նկարած է աբբահայրերու, քահանաներու նկարները, ինչպէս նաեւ այլ գործեր՝ Վենետիկի, Ֆիրենցէի, Միլանոյի եւ Հռոմի մէջ։

Յաջորդող տասը տարիներուն իր գործունէութիւնը թէեւ կեդրոնացած է Իտալիոյ եւ Ֆրանսայի մէջ, սակայն կ'ընդգրկէ Սպանիայէն մինչեւ խորհրդային երկիրները։

Ֆրանսայի մէջ (Լիոն), 1931–ին կուգայ միանալ մօրը, մեծ – մօր, քահանայ մօրեղբօր, եւ կրտսեր եղբօր, զորս 13 տարիէ ի վեր տեսած չէր։

Նոյն տարին կը մեկնի Փարիզ, ուր կը գտնուէր կեանքի պայքարին մէջ իրեն ճակատակցակից ազնիւ ընկերը՝ Գուրգէն Ալէմշահ։

Աճէմեան Միացեալ – Նահանգներ կուգայ 1938–ին։ Սակայն, մինչ այդ եղած է ուսուցիչ նկարչութեան Սամուէլ – Մուրատեան Վարժարանին մէջ, ի Փարիզ։

Նկարած է «Հայաստանի փառքը», «Շարական», «Զարդը», «Հայկական Պանթէոն» մկրտուած գործեր, բազմաթիւ սուրբերու նկարներ՝ եկեղեցիներու համար, ինչպէս նաեւ գրած է գրքոյկ մը՝ «Խորհուրդ Խորին» անունին տակ։

Արիէլ – Յարութիւն հզօր երեւակայութեան տէր, օժտուած գզայուն հոգիով արուեստագէտ մը, հետեւած է վենե – տիկեան մեծ նկարիչներու ճամբուն, ու ձգտած է իր տաղանդը արժեւորել նաեւ Նոր Աշխարհի մէջ, շնորհիւ Պր. Արմենակ Համբարձումեանի, որ եղած է իր բարեբարը եւ գինքը քաջալերողը։

Կը հաստատուի Պրուքլին ու տարիներ կը յատկացնէ Սաղմոսի եւ Աւետարանի խորհրդանկարներով զարդարումին, – աշխատանք մը՝ որ յանձնուած էր իրեն հրատարակչական տան մը կողմէ։

1948–ին, կ'աշխատի Սաղմոսներու գրքի պատկերազարդումին վրայ, 1949–ին կ'աւարտէ «Աւետարաններու» նկարազարդումը, իսկ 1954ին եւ 1958ին՝ «Նմանութիւն Քրիստոսի», եւ «Աղօթագիրք Ս. Պատարագի»։

Իր նկարազարդած գրքերն ու գրքոյկ – ները միլիոնաւոր սպառում ունեցած են եւ արժանացած միջազգային գնահատանքի։ Աճէմեան ունի նաեւ բազմաթիւ այլ նկարներ, որոնցմէ կարելի է յիշատակել «Խաչելութիւն»ը, «Թրիսթան եւ Իզոլտ», «Քսաներորդ դարը», «Արուեստական դրախտը», «Հայ քահանան», «Երազը», «Տիրամայր Նարեկի» եւ ողբացեալ կարտինալ Աղաճանեանի մեծադիր նկարը, զոր կարելի է նկատել իր վերջին գործը։

1958ին սրբազան պապ Պիոս Ժ. առաջին անգամն է որ աշխարհականի մը կուտայ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի ասպետական տիտղոսը։

Հայ մշակոյթի եւ արուեստի հանդէպ գործնական վերաբերում ցոյց տուաւ ան, գործնական ծրագիր մը հայ անունը պահպանելու եւ զարգացնելու օտար երկրի մէջ։

Արիէլ – Յարութիւն Աճէմեան նկարիչ մըն է որ մաս կը կազմէ մշակոյթի բարձր տաճարին, վստահ եմ որ չի մոռցուիր իր գործը եւ անունը։

ՅԱԿՈԲ ԱՃԷՄԵԱՆ

Լա Սիոթա

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ
ՀԵՌԱՏԻՊ

(ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ – 20 - 22)

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ԱՐԺԷՔՆԵՐՈՒ ՓՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

Հայաստանի Մշակոյթի Նախարարութիւնը Լենինական, Սպիտակ եւ այլ վայրեր գտնուող գեղարուեստական արժէքներու փրկութեան գործին ձեռնարկած է։

Արդէն Երեւան տեղափոխուած են Լենինականի պատկերասրահին ու Մինաս Աւետիսեանի Ջաջուռ գիւղը գտ – նուող տուն–թանգարանին գործերը։

Այս օրերուս Լենինականի հայրենագիտական Թանգարանի, քանդակագործ Ս. Մերկուրովի տուն–թանգարանի գործերը կը տեղափոխուին Սարդարապատի ազգագրական Թանգարան։

Շուտով Լենինականէն Երեւան կը տեղափոխուին Ա. Իսահակեանի, Ա. Տիգրանեանի եւ Յ. Շիրազի տուն–թանգարաններու, ինչպէս նաեւ պետական Թանգարանի Սպիտակի մասնաճիւղին ցուցադրանքները։

Հայաստանի թատերական գործիչներու Միութիւնը եւ Մշակոյթի Նախարարութիւնը ձեռնամուխ եղած են Լենինականի «Ա. Մռաւեան» թատրոնի, խամաճիկի թատրոնի, Կիրովականի «Յ. Աբէլեան» թատրոնի դերասաններուն Երեւան տեղաւորման։

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. Կ'ԸՆԴՈՒՆՈՒԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԷ

Հայաստանի վարչապետը՝ Ֆ. Սարգսեան Դեկտեմբեր 16–ին ընդունած է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս՝ Գարեգին Բ.ը, եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս՝ Վազգէն Ա.ն։

Ֆ. Սարգսեան պատմած է աղէտին հետեւանքներուն ու օգնութեան միջոցա – ռումներուն մասին։ Ան խօսած է նաեւ այն մեծ օգնութեան մասին որ կը հասնի աշխարհի տարբեր երկիրներէն։

Գարեգին Բ. խոր ցաւակցութիւն յայտնած է պատահած դժբախտութեան առթիւ, ըսելով որ Սփիւռքը պատրաստ է կարելիին չափ օգնութիւն ցոյց տալ Հայաստանի բնակչութեան։

Ընդունելութեան ներկայ եղած են Նախարարաց Խորհուրդի գործերու կառավարիչ Հ. Վարդանեան, Հայ Եկեղեցւոյ Գործերու Խորհուրդի Նախագահ՝ Ս. Վարդանեան։

ԱՐԳԵԼՔԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

– Սաթենի՛կ, գոչեց Գարեգին ու ձայնը բեկուեցաւ անզօր հեծկլտանքի մը մէջ. կրկին մահատիպ տժգունութիւն մը դիմակի պէս երեւցաւ իր դէմքին վրայ, ցաւագին ծամածռութիւն մը ըրաւ։ Բայց կրկին ինքզինքը զսպեց ու երկարօրէն նայեցաւ Սաթենիկի յուզուած դէմքին։ Ու յանկարծ ապաստանելով յիշողութիւններու մէջ խուսափելով ներկայէն, ըսաւ ջերմեռանդութեամբ.

– Ես յիմարացել եմ, Սաթենի՛կ, իրաւունք ունես, ների՛ր ինձ, բոլոր սրտովդ, անկեղծօրէն, անվերապահ կերպով։ Ես տանջւում եմ Սաթենիկ, տանջւում եմ մանաւանդ զգալով որ այն երջանկութիւնը, որ շնորհեցիր ինձ, չկարողացայ անաղարտ պահել։ Զգում եմ ցաւով. իրաւունք ունես, ես անարժան դարձայ այդ երջանկութեան։ Ա՜խ, սիրելիս ... յիշո՞ւմ ես այն օրերը..

– Այն օրերին իմ հոգին ազատ էր եւ հզօր ... այն օրը, երբ ես քեզ տեսայ պարտէզին մէջ, այն առաջին ժամադրութեան որ շնորհեցիր ինձ։ Դու յառաջա – նում էիր ինչպէս թագուհի ու ես տեսայ քեզ իրիկուայ կարմիր լոյսին մէջ, այնքան պարզ ու միամիտ։ Արեւի մի ճաճանչ ողողում էր քեզ ու ես կարծեցի որ իմ հոգին ամբողջովին փռուել էր քո ոտքերի առաջ. կարող էիր կոխոտել ու անցնել ... Դա մի հրաշալի եւ սոսկալի ժամ էր ինձ համար...

– Ա՜խ, Գարեգին։

Սաթենիկ խորապէս յուզուած մտիկ կ'ընէր, ինքն ալ կը վերյիշէր այդ ժամը ու երջանկութեան սարսուռ մը գինքը կը դարձնէր դողահար. իր խոնարհած թարթիչները բարձրացան եւ աչքերը շողշո – ղացին դերագոյն լոյսով մը։

– Եւ եթէ, Գարեգին, յաջողինք այդ ժամը յաւերժացնել, բռնել իր ընթացքին մէջ, ու մերը դարձնել միշտ, անփոփոխ, հրաշալի ու սոսկալի..

– Ափսո՜ս, ափսո՜ս...

– Բայց այդ ժամը իմն էր, իմ ստեղ – ծած ժամը, ես քեզ ընծայեցի այդ ժամը։

Գարեգին տխրութեամբ գլուխը ցըն – ցեց։

– Շռայլեցինք այդ ժամը ու այլեւս ետ չէ դառնալու...

Երկար ու ծանր լռութիւն մը յաջորդեց մինչեւ որ Գարեգին համակերպած իր տխրութեան, ըսաւ մեղմօրէն.

– Գնա՛նք, Սաթի՛կ ջան։

Գրեթէ անխօս անցան փողոցներէն եւ հիւրանոցի մուտքին մէջ հրաժեշտ առին իրարմէ. Սաթենիկ ծանրաբեռն օրուան մը խոնջէնքէն անէացած, մտածումը ընկղմած չփոթ յուզումի մը մէջ, հանուեցաւ ու պառկեցաւ. ոչ իսկ ուժը ունէր հետեւեալ օրուան հաւանական հանդի – պումներու հաշիւը ընելու, միտքը կը ճօճէր ուրախ եւ տխուր մտածումներու փեռեկտուած բեկորներու վրայ եւ այլեւս կարծես ամէն ինչ կախում ունէր այն բանէն թէ ինչ հանդրուանի վրայ պիտի սեւեռէր իր միտքը։ Բայց յանկարծակի ընկղմեցաւ խոր քունի մէջ եւ ոչ իսկ երազ մը խանգարեց իր անգիտակցութիւնը։

Հետեւեալ առաւօտուն երբ վերջապէս աղախինը կանչեց նախաճաշը ուզելու համար, զարմացումով անդրադարձաւ թէ ժամը տասն էր եւ Գարեգին չէր այցե – լած իրեն ինչպէս ամէն առաւօտ իր սովորութիւնն էր։ Հապճեպով հագուեցաւ եւ գնաց հեռախօսին մօտ. մատները կը դողային երբ գործիքը կը տեղաւորէր ականջին եւ ոեւէ բառ լսելէ առաջ անորոշ դժբախտութեան մը զգացումը ունեցաւ։

Քանթոռի պաշտօնեան հաղորդեց թէ Գարեգին Իվանովիչ դեռ չէ եկած պաշտօնատեղին եւ թէ ոեւէ հրահանգ չէ տըւած. Սաթենիկի խնդրանքին վրայ անիկա խոստացաւ հաղորդել անմիջապէս որ լուր ստանար։

Կէսօրին միայն Սաթենիկ լսեց թէ Գարեգին ծանր հիւանդ է եւ չէ կարող դուրս գալ. իր ցաւագին հետաքրքրութեանը պաշտօնեան պատասխանեց թէ բան չգիտէին եւ թէ նոյնիսկ չէր կարելի տեսնել Նաթալիա Վասիլիեւնան։

Այն ատեն միայն Սաթենիկ զգաց իր բոլոր սարսափով իր դժնդակ կացութեան դժբախտութիւնը։ Իր սիրելին հիւանդ էր թերեւս մահամերձ եւ ինքը անկէ հեռու, պէտք էր ձեռքերը ծալած սպասել։ Ոչ մէկ պարագայի եւ ոչ մէկ պայմանաւ Նաթալիա Վասիլիեւնան թոյլ պիտի չտար իրեն մօտենալ Գարեգինին ինչ որ ալ պատահէր ... ինչ որ ալ պատահէր, եւ իր խելայեղած մաքին մէջ այդ «ինչ որ ալ պատահէր»ը կը դառնար լիքը չարաբաստիկ զգացումներով։

(Շար. 67)

(Շար. Ա. էջէն)

մերը աւելի ռուսական են, ծնած 1905 և 1917ի յեղափոխութիւններէն, Պալթերը աւելի եւրոպամիտ գործունէութեան մէջ են: Մեր հեռանկարն է ինքնիշխան հայկական Հանրապետութիւն մը խորհրդային համադաշնակցութեան մը մէջ, հիմնուած խակական ինքնավարութեան մը եւ Հանրապետութեանց իրաւունքի հաւասարութեան յարգանքին վրայ»: Կոր-բաչովի մասին Ա. Մ. կ'ըսէ. – «Իրատես մարդ մը, որ հասկցաւ թէ խորհրդային Միութիւնը անդունդին եզրն էր եւ ուզեց խուսափիլ անկումէ մը որ կրնար ամբողջ աշխարհը անդունդ տանիլ: Բայց միաժամանակ, անցեալի մարդ մը որ մեծցած է «սիսթեմ»ին մէջ, դժուարութեան մը դիմաց, ձգտումն ունի զսպումի դիմելու»:

Ինչ կը վերաբերի միջ – ազգային տագնապին լուծումներուն Մանուչարեան կ'ըսէ. – «Անշուշտ կան, ի մասնաւորի երկխօսութիւնը Ազերի եւ Հայ խմբեր-կենցխաներու միջեւ: Առաջարկեցինք երկու ամիս առաջ: «Սախարով քաղաքական ակումբ»ը արձագանգեց: Կրեմլինը չի կրնար մերժել այս տիպարի մէկ կամ միւս խօսակիցը խնդրոյ առարկայ ընելով: Պատրաստ ենք Մոսկուա մէկուն յանձնելու տիպարին որոնումը, մեր անունով: Ամէն բան աւելի լաւ է քան զսպումը: Միջազգային հանրային կարծիքը պէտք է ճնշում բանեցնէ Կորպաչովի վրայ, արգելք հանդիսանալու համար զսպումի լուծումին»:

**

UN TRAIN POUR L'ARMENIE

Մարդասիրական գործունէութեան ենթանախարարը, որ նաեւ յատուկ պաշտօն ունի Հայաստանի երկրաշարժին առընչութեամբ, որպէս համակարգումի պատասխանատու ողջունեց դէպի Հայաստան մեկնող կառախումբի մեկնումը Երեքշաբթի, Դեկտեմբեր 27-ին: Ներկայ էր նաեւ Խորհրդային Միութեան դեսպան՝ Եագով Ռիաբով: Կառախումբը որ Երեւան պիտի հասնի հայկական Ծնունդի օրը – Յունուար 6-ին–, կը տանի 600 թոն ապրանք, որոնց մէջ՝ 280 թոն վերմակ, խաղալիք, հագուստեղէն:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՍԿՈՎՏԻՈՅ մէջ գիւղին վրայ ջախջախուած օդանաւը ահաբեկչական արարքի զոհ գացած էր, ինչպէս պարզեց բրիտանական ոստիկանութեան քննութիւնը: Ոճրափորձը ուղղուած էր Ամերիկացիներուն դէմ (ամերիկացի զինուորներ կային օդանաւին մէջ) եւ ազդարարութիւն ալ եղեր է, բայց կարեւորութիւն չէ տրուեր, ինչ որ մեծ վրդովում ստեղծած է Միացեալ Նահանգներու մէջ:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ Ներքին նախարարութեան կցորդ՝ Ն. Քանտէմիր Մոսկուայի մէջ հանդիպում մը ունեցած է Խորհրդային Արտաքին Նախարար՝ Շեվարնաձէի հետ: Այս հանդիպումը որ լայն արձագանգ գտած է խորհրդային հեռատեսիլի լուրերու յայտագրին մէջ, սերտացում մը կը նկատուի երկու երկիրներու յարաբերութիւններուն մէջ: Շեվարնաձէ շնորհակալութիւն յայտնած է Քանտէմիրի, Հայաստանի երկրաշարժին առիթով Թուրքիոյ կատարած օժանդակութեան. ան ըսած է նաեւ թէ 1989-ին անպայման Թուրքիա պիտի այցելէ:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Պօմոնի «Նայիրի» մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները (փոխան ծաղկեպսակի). – Տիկին Պաղտասարեանի յիշատակին՝ Տիկին Ազատուհի Տիրատուրեան 100 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Գափէճեան 50 Ֆ., Տիկին Քիւրտօղլեանի մահուան քառասունքին առիթով՝ Տէր եւ Տիկին Անդրանիկ Քիւրտօղլեան 200 Ֆ., Տիկին Իսկուհիի մահուան առիթով՝ Տէր եւ Տիկին Նիկողոս Մինասեան 300 Ֆ., Տիկին Մարի Մարգարեանի մահուան առիթով՝ Տիկին Նազիկ Մխճեան 100 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Ծզնաւորեանի յիշատակին՝ Ծզնաւորեան ընտանիք 250 Ֆ., Տիկին Նուրիճա Կիւլէսէրեանի մահուան առիթով՝ Տէր եւ Տիկին Սամուէլ Սիլօեան 50 Ֆ., Տիկին Ազնիւ Արծիւեանի մահուան տարելիցին առիթով՝ Տէր եւ Տիկին Քիւրաճեան 100 ֆրանք:

UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE

Sous le haut patronage de
M. FRANÇOIS MITTERRAND
PRESIDENT DE LA REPUBLIQUE

ET

En présence de M. JACK LANG
MINISTRE DE LA CULTURE, DE LA COMMUNICATION
DES GRANDS TRAVAUX ET DU BICENTENAIRE

CONCERT EXCEPTIONNEL
A L'OPERA DE PARIS
LE 5 JANVIER A 20H30

MSTISLAV ROSTROPOVITCH
JOUE POUR L'ARMÉNIE

avec
L'ENSEMBLE ORCHESTRAL DE PARIS
DIRECTION : ALAIN LOMBARD

AU PROFIT DES VICTIMES DU SEISME D'ARMENIE

Prix des places : 1000 — 700 — 500 — 200 et 100 Frs.

Réservation : U. G. A. B. : 11, square Alboni, 75016 Paris
Tél. : 45. 27. 36. 22 et 45. 20. 03. 18
CHEQUES A L'ORDRE DE : U. G. A. B. — AIDE A L'ARMENIE

S.O.S. ARMENIE

Le Comité S. O. S. ARMENIE s'est constitué à l'initiative et sous la responsabilité des chefs spirituels de la communauté arménienne de France.

Il a pour objet de venir en aide par tous les moyens appropriés aux victimes du séisme qui vient d'endeuiller l'Arménie et aux réfugiés contraints de fuir l'Azerbaïdjan.

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE
15, rue Jean Goujon
75008 Paris

Un compte spécial vient d'être ouvert uniquement reservé à l'entraide pour l'Arménie, à la B.N.P. Champs - Elysées sous le N° 07447817.

Un reçu *«cerfa»* sera délivrée permettant les déductions fiscales.

Les chèques libellés exclusivement au nom de S. O. S. ARMENIE ou les dons en espèces peuvent aussi être remis ou envoyés à *«Haratch»*.

Pour tous renseignements sur les sinistres et éventuellement les recherches des survivants, TELEPHONER : au 40. 70. 10. 10 POSTE 476

Un service de la *Croix Rouge Française* répondra à vos appels.

COMMUNIQUÉ

LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE remercie tous ceux qui par leur contribution ont permis de participer aux secours de première urgence en faveur des sinistrés du terrible séisme qui a frappé l'Arménie.

Notre mission ne s'arrête pas là.

500.000 sans abri, 25.000 orphelins ont encore besoin de notre solidarité pour survivre, pour espérer...

Envoyez vos dons :

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE — OPERATION ARMENIE :
17, rue Bleue — 75009 PARIS

* La C.B.A.F., Association reconnue d'utilité publique, vous délivrera un reçu *«cerfa»* pour vos déductions fiscales.

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ

Բոլոր կազմակերպութիւններէն կը խնդրուի նկատի ունենալ՝

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ
ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ՓԱՌԱՏՕՆԸ
Մարտ – 3 — 4 — 5 –

Կազմակերպութեամբ՝ Գարուն երգչախումբի տնօրէնութեան:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՏԷՍԻՆ. – Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Հարէլեան իրենց սիրեցեալ հօրեղբօր որդւոյն՝ Յարութիւն Հաբէլեանի մահուան առթիւ, փոխան ծաղկի կը նուիրեն 500 ֆրանք «Յառաջ»ի բարգաւաճման:

AIDE A L'ARMENIE

L'Union Générale Arménienne de Bienfaisance a décidé de créer un Fonds AIDE A L'ARMENIE dans les 23 pays où elle est représentée.

Le séisme qui a ravagé le Nord de l'Arménie est un immense malheur pour toute la Nation arménienne.

Toute la diaspora s'est portée au secours et à l'aide des victimes et continue jour après jour à déployer tout ce qui est humainement possible de faire.

Chaque section de l'Union Générale Arménienne de Bienfaisanse a reçu pour mission de contribuer aux secours immédiats en collaboration avec toutes les associations communautaires.

Cependant, les efforts devront se poursuivre pendant de nombreuses années pour prendre en charge sur le sol natal les orphelins et les sans-abri, et reconstruire les villes sinistrées.

Des fonds considérables seront nécessaires et devront être levés dans le monde entier.

Aux côtés de tous, l'Union Générale Arménienne de Bienfaisance, fidèle à la tradition de son fondateur, mettra tout en œuvre pour la renaissance de la Mère Patrie.

L'U.G.A.B. et la Diaspora sauront se montrer digne de l'Arménie !

Pour la France, compte :

«UGAB — AIDE A L'ARMENIE»
U.G.A.B.
11, square Alboni
75016 Paris

Virements bancaires :

«UGAB — AIDE A L'ARMENIE»
Crédit Suisse (France)
N° 450 0863 01 9
92, avenue des Champs-Elysées
75008 Paris.

CAROUN ԳԱՐՈՒՆ

CAROUN
25, rue Paul Vaillant-Couturier
CLAMART
TÉL. : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES
TRAITEUR
ÉPICERIE FINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ.– Ամէն տեսակի լիցք (միսով թէ ձէթով):

■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հէրիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան խօթը տեսակ անուշեղէն

* ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ *

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՋՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

Pour satisfaire encore mieux notre clientèle, nous nous sommes dotés d'une cuisine de 85m² avec une installation moderne.

ՇԱԲԱԹ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 31

SAMEDI
31 DECEMBRE
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

64ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.916 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 64e ANNÉE — No 16.916

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՍԻՐԵԼԻ ՇԱՏ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒ, ՆՈՐ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒ

Հարցախոյզի հաստատութեանց հարկ չկայ։ Տարին որ գնաց, սկսաւ Հայաստանով, վերջ գտաւ Հայաստանով։ Այս նահանջ տարին կնիքը կը կրէ մեր հայրենիքին ու ժողովուրդին։

Փետրուարի վերջին օրերէն սկսեալ, միջազգային մամուլի էջերը դրուեցինք։ Աշխարհ հիացումով արտայայտուեցաւ արի ժողովուրդի մը նկատմամբ, որ ամիսներու երկայնքին, քաղաքացիական արտակարգ կարգապահութեամբ ցոյցեր ու հանրաժողովներ կազմակերպեց արդար դատի մը լուծման հաւատքով։

Յանկարծ մեր մինուճար Արցախը, իր խորթ Ղարաբաղ անունով, ծանօթ դարձաւ մարդոց, որոնք հազիւ լսած էին, թէ հեռուն, տեղ մը, Հայաստան անունով երկիր մը կայ։ Թղթակիցներ Երեւան փութացին։ Ղարաբաղ Կոմիտէի – երէկ դեռ անծանօթ – դէմքեր հարցազրոյցներ տուին արեւմտեան թերթերու։ Կորբաչովի հրապարակայնութեան ու վերակառուցման նոր քաղաքականութեան փորձաքարը նկատուեցաւ Հայաստանը։ Մինչ այդ, ընդհանրապէս «կը խանգարէինք» 1915-ի մեր ցեղասպանութեան մշտական յիշեցումով։ Զէինք ուզած բարձի թողի ընել անոր ճանաչման ու յափշտակուած հողերու վերադարձի պահանջը, չուզելով հասկնալ թէ արեւմտեան Պետութիւնները իրենց քաղաքական ու առեւտրական շահերն ունին։ Այս անգամ, սակայն, տարբեր էր։ Սկսած էինք հետաքրքրութիւն առթել, որովհետեւ հարցը Խորհ. Միութեան հետ էր։ Այնքան «հետաքրքրական» տարր մը դարձած էինք, որ մայր երկրէն պոկուած հողաշերտի մը վերակցումը պահանջողները, հալածեալ կ'որակուէին «ազգայնականներ» ինչ – ինչ նպատակներով, որոնք՝ մերը չէին։ Իսկ հայ ժողովուրդը, հաւատարիմ իր անսրբագրելի բարեմտութեան, հակառակ իր պատմութեան դառն փորձառութեան, հաւատք ընծայած էր այս նոր մարդուն, որ նոր խօսքերով մեծ Յոյսը բերած էր իրեն։ Բան մը պիտի փոխուէր արեւելեան կողմն աշխարհի։

Չփոխուեցաւ։

Յուլիսեան արեւոտ օր մը, հայ ժողովուրդը նոր յուսախաբութեան մը դէմ յանդիման գտնուեցաւ։ Ո՛չ, այս մէկն ալ իրեն պիտի չբերէր՝ «Աստուծոյ լուսոյ արեգակն արդար»։

Ու երբ յուսահատ, բայց միշտ առոյգ եւ աշխուժ, կը շարունակէր իր արդար պայքարը, լսեցի հարուածը իջաւ։ Այնքան անսպասելի, այնքան հուժկու, այնքան չմեկնուելի, որ պահ մը չուզեց իսկ համոզուիլ թէ այս մէկը՝ բնութեան գործն էր։ Միայն ու միայն բնութեան։ Բայց, ինչո՞ւ ան, այսպէս, ճիշդ ատենին, օգնութեան կը հասնէր Կորբաչովի։

Ինչո՞ւ մեր քաղաքներն ու գիւղերը մէկ վայրկեանէն աւերակ կը դառնային։ Ու գիւղեր, անհամար գիւղեր, անոյշ մանուկներ թաղուած փլատակներու տակ ու անդին հայ մամիկը, որ կեանքը աղօթելով անցուցած էր, Նարեկը բարձին տակ, որ կ'աղաղակէր, արիւնոտ սրտին խորէն՝ «Ինչո՞ւ, Տէր»։

Հայ ժողովուրդին «ինչո՞ւ»ներուն արդեօ՞ք մէկը, օր մը պիտի պատասխանէ։

Տարին, զոր կը թաղենք, սկսաւ հայ ժողովուրդին քաջարի եւ օրինակելի պոռթկումով ու ահա, ան կը վերջանայ նոյն ժողովուրդին, վիրաւոր, վշտահար, ցնցեալ պատկերով։

Բայց, լացի պատը իրը չէ եղած եւ բ'րը պիտի չըլլայ, նաեւ ա՛յս սեւ օրերուն։

Տէր – Զօրէն՝ Սումգայիթ, Անիէն՝ Ջաւախք, պիտի շարունակէ ոտքի մնալ, որովհետեւ կայ՝ վա՛ղը։

Ուրեմն, Հայաստա՛ն սիրելի, շատ տարիներու, լաւ տարիներու, նո՛ր տարիներու։

«ՅԱՌԱՋ»

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՂԷՏԷՆ ԵՏՔ

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՄԱՐ ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ ՎԵՐՋԻՆ ՅՈՅՍԸ՝ ՍԱԽԱՐՈՎ...

ՆՈՐ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵ՞Ր

Հայաստանի վերաբերող լուրերը նուազեցան եւ Ուրբաթ օր հազիւ քանի մը հակիրճ տողեր կային, բացի «Լիպերասիոն»էն որ բաւական կը ծանրանար Սախարովի յանձնուած պաշտօնին վրայ։

Անկէ զատ, բնաւ կարելի չէ առոյգ տեղեկութիւն ունենալ Հայաստան կատարուած ձերբակալութեանց մասին եւ Երեւան իսկ միայն «Սովետական Հայաստան» օրաթերթի լոյս ընծայած յօդուածներէն է որ կարելի է գուշակել թէ Ղարաբաղեան Շարժումի Հայաստանի Կոմիտէի ո՞ր անդամները ձերբակալուած են։ Արդարեւ, հին մեթոտները կը մնան, մարդոց հետ չեն փերնար եւ ուրեմն սկսած են լոյս տեսնել «ապսպրուած» կամ «ինքնաբուխ» (ա՛յս ալ անկարելի չէ) յօդուածներ որոնց ոգին կրնայ ընթերցողը յիսուն տարի ետ տանիլ։ Հոն կը վարկաբեկուին ղարաբաղեան Շարժումի պարագլուխները եւ անուններ ալ կը տրուին՝ Ա. Յակոբեան, Բ. Արարկցեան, Կ. Վարդանեան, Ս. Գէորգեան, Վ. Մանուկեան, Լ. Տէր – Պետրոսեան («Սովետական Հայաստան», Դեկտեմբեր 15 / 17)։ Ուրիշ անուններ տուած էր մարդկային իրաւանց համադաշնակցութիւնը («Յառաջ», Դեկտեմբեր 27) եւ Ուրբաթ օր ալ, պրիւր տառով՝ Համբարձում Գալստեանը (չորս ազատ մնացածներէն մէկը) թերթերը կը գրէին թէ երկու անդամ եւս ձերբակալուած է, այսինքն՝ 11-ի վրայ 7-ի կը բարձրանայ անոնց թիւը։ Գալստեան ըսած է նաեւ թէ հալածանքին կողքին այլ աշխատանքներ ալ կը տարուին օրինակ՝ շրջաններու կուսակցական Կոմիտէներու ժողովներ «դատապարտելու» համար Ղարաբաղ Կոմիտէն։ Այսինքն, միշտ հաւատարիմ հին «արդիւնաւոր» մեթոտներուն, հրաւէր կայ՝ մատնութեան...։

Մոսկուայի մէջ ալ, Դեկտեմբեր 28-ին, Խորհրդային Միութեան համայնավար կուսակցութեան Պոլիտպիւրօն իր հաշւոյն առած է հայ «արկածախնդիրներուն» դէմ եղած բոլոր դատապարտումները։ Խորհ. Միութեան Գերագոյն ատեանն ալ հրաւիրած է Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի դատական իշխանութիւնները որ պատժական միջոցներու դիմեն «ազգայնական խռովութեանց» պատասխանատուներուն եւ աղէտեալ հայ գիւղերու գող – աւազակներուն դէմ։

**

Հետաքրքրականը, անշուշտ, կը վերաբերի Սախարովի յանձնուած առաքելութեան Կորբաչովի կողմէ։ Երեւոյթը ինքնին հետաքրքրական է եւ «Լիպերասիոն»ի աշխատակիցը՝ Ալեքսանդր Ատլէր լաւագոյն բնորոշում մը գտած է իր յօդուածը ասպէս սկսելով. – «Շատոնց գիտէինք որ Տարբեան Ժայռը Կապիտոլի մօտ է։ Խորհրդային Միութիւնը ապացուցանելու վրայ է որ հակառակն ալ կրնայ ճիշդ ըլլալ. – Տարբեան Ժայռէն այնքան հեռու չէ Կապիտոլը»։ Արդարեւ Կորքի աքսորէ մը ետք վերադառնալ Կրեմլինի բանագնացի, բաւական հետաքրքրական ճամբայ մըն է։ Կորբաչովի շատ մօտ երկու անձերու – Եակովլեւ եւ Մեդվեդեւ – հետ է որ Սախարով գործի անցած է։ Ոչ ոք, կը նկատէ «Լիպերասիոն»ի աշխատակիցը, աւելի լաւ դիրքի մէջ է։ Ֆիզիկական ծագումով հարազատ Ռուս, Սախարով, 1957-ին կ'ամուսնանայ մտաւորական կենոջ մը՝ Էլէնա Պոնէրի հետ (աղջիկը Ստալինի կողմէ գնդակահարուած կուսակցական Ա. քարտուղար՝ Ալիխանեանի եւ անոր հրեայ կնոջ)։ Միայն բարեկամներ ունի Հայաստան, սկսելով Գիտութեանց Ակադեմիայի իր պաշտօնակիցէն՝ Համբարձումեան մինչեւ երիտասարդ գիտնականները ղարաբաղեան շարժման եւ դեռ Սիլվա Կապուտիկեանի նման մտաւորականներ, որոնք իրեն պէս մաս կը կազմեն Մոսկուայի իր նոր քլէօպին։

Սախարով, մահմետականներու ալ համակրութիւնը կը վայելէ։ 70-ական թըւականներու սկիզբն իսկ Ղրիմի Թաթարներուն դատը պաշտպանած է։ Բաքուի մէջ, գիտեն նաեւ որ իր խորթ աղջիկը, այսօր Ամերիկա, կէս կիրգիզ է, այդ իսկ պատճառով Սախարովի դիրքը Ղարաբաղի Հայաստանի կցման ի նպաստ, հակաթուրք ցեղապաշտութեան մը արտայայտութիւնը չի նկատուիր, ինչպէս կ'ըլլայ ընդհանրապէս Մոսկուայի մտաւորականներուն համար։

Ի՞նչ պիտի կրենայ ըլլալ Սախարով՝ Կորբաչովի համար, եթէ խաղաղութիւնը չվերահաստատուի երկու կողմերու «ազգայնականներն» ալ պէտք է պատժուին։ Սախարով ճիշդ հակառակ տեսակէտն ունի։ Պէտք է տեղի տալ մէկ թէ միւս կողմի բաղձանքներուն։ Օրէնքի խստութեան դէմ, տեղ կայ ուրեմն փոխադարձ համաձայնութեան մը կարելիութեան։ Այս է զոր կը մարմնաւորէ մարդկային իրաւանց պաշտպանութեան ամէնէն հանրածանօթ դէմքը։

Սախարով կրնա՞յ յաջողիլ։ Ամէն պարագայի մէջ, Կորբաչով ճարպիկութիւն մը եւս կը փորձէ, Կրեմլինի շուարումը անդրկովկասեան պոռթկումին առջեւ, իրեն ի նպաստ դարձնելով նման համբաւ վայելող անձի մը վստահելով անոր լուծումին որոնումը։

Հարկ է սպասել այն հաւատքով, որ նոր յոյս մը կայ, թերեւս Արցախի համար։

**

«Լը Փուէն» շաբաթաթերթը՝ (Դեկտեմբեր 26 – Յունուար 1) երեք էջ նուիրած էր Հայաստանի՝ երկրաշարժէն ետք։ Իր յատուկ թղթակիցը բաւական շահեկան հանդիպումներ ունեցած է եւ իր քաղած խօսքերէն կը պարզուի որ անհրաժեշտ չէ

(Շար.ը Դ. էջ)

ՎԱՂԸ՝

«ՅԱՌԱՋ – ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

Վաղը լոյս կը տեսնէ «Յառաջ միտք եւ արուեստ»ի նոր (134) թիւը հետեւեալ բովանդակութեամբ. –

«Յառաջ»ի տեսակցութիւնը Վարդան Գրիգորեանի հետ Ա. Թ.

Արշիլ Կորքի եւ տարագրութեան փորձառութիւնը Ա. ՊԻՐԷՃԻՔԼԵԱՆ

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ – ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 27)

Վ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ ՊԱՏՈՒՈՑ ՇՔԱՆՇԱՆՈՎ ՊԱՐԳԵՒԱՏՐՈՒԱԾ

Գիտութեան զարգացման եւ գիտական քադրերու պատրաստման գործին մէջ ունեցած վաստակին համար Հայաստանի Գիտութեանց Ակադեմիայի նախագահ ակադեմիկոս՝ Վիկտոր Համազասպի Համբարձումեան պարգեւատրուած է Պատուոյ Շքանշանով։

Նախագահ՝ Մ. ԿՈՐԲԱՉՈՎ
Քարտուղար՝ Թ. ՄԵՆԹԵՇԱՇՎԻԼԻ

**

ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏ՝ ՆՈՐ ՇԷՆՔ

Ստեփանակերտի մէջ շահագործման յանձնուած է վեց յարկանի 50 յարկաբաժինով շէնք, զոր կառուցանած է Գորիսի «Հայ Կապ» արտադրական միաւորումը։ Հոն յարկաբաժիններ կը ստանան Սումգայիթէն ու Ազրպէյճանի այլ վայրերէն Ստեփանակերտ ներգաղթած հայ ընտանիքներ։

«Հայ Կապ»ի վարչութիւնը արդէն ըսկըսած է նոյնատիպ երկրորդ շէնքի մը շինարարութիւնը։ Միաւորման ուժերով Ստեփանակերտի մէջ կը շինուի մղիչ կայան, որուն շնորհիւ մօտ օրէն պիտի բարելաւուի դէպի Արարատեան դաշտ Սեւանի եւ Զանգեզուրի շրջանները գացող բնական կազի մատակարարումը։

ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԸ ՔԱՆԴԱԾ Է ԱՆԻԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԿՈԹՈՂՆԵՐԸ

Անիէն տրուած հեռագրալուրով մը, «Ռէօթըր» Դեկտ. 12-ին յայտնած է որ Դեկտ. 7-ին, Լենինականը, Սպիտակը ու Կիրովականը քանդող երկրաշարժը մեծ վնասներ պատճառած է Արաքս գետին միւս ափին գտնուող կիսաւեր Անիի պատմական պարիսպներուն եւ եկեղեցիներուն։

«Ռէօթըր»ի թղթակիցը կը յայտնէ, որ երկրաշարժը վնասած է Անիի պարիսպին բաժինին ու քանդած է հազարամեայ կեանք ունեցող քաղաքին հայկական կարգ մը եկեղեցիներու որոշ բաժինները։

Անի քաղաքը 1319-ին կործանած էր նըմանօրինակ ուժգին երկրաշարժի մը հետեւանքով։

Զորեքշաբթիի երկրաշարժին պատճառով փուլ եկած է Բագրատունիներու օրով 906 թուին կառուցուած 50 մեթր երկարութեամբ Անիի պարիսպին մէկ բաժինը։ Քանդուած են նաեւ պարիսպի 100 դուռներէն մէկ քանին։ 1215-ին կառուցուած Ս. Գրիգոր տաճարի մէկ անկիւնը քանդուած է, սակայն անոր գմբէթն ու մնացեալ բաժինները մնացած են անվնաս։ Քանդուած է նաեւ Անիի Մայր Տաճարին պատերէն մէկուն մէկ բաժինը (շուրջ վեց քառ. մեթր)։

Բագրատունեաց Անի քաղաքի աւերակները ներկայիս կը հանդիսանան արեւելեան Թուրքիոյ զբօսաշրջիկութեան գըլխաւոր վայրերէն մէկը։ Սակայն շրջանին մէջ Թուրք գիւղացի մը գոհունակութեամբ ըսած է, թէ «երկրաշարժը հարուածած է միայն աւերակները»...։

«ԿՈՒԶԻԿ»Ը

(ԿԱՂԱՆԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ)

Գրեց՝ ՉԻՖԹԷ - ՍԱՐԱՖ

Հայրը, Եալօվայի հրջակայ գիւղերէն քառասունըհինգնոց մարդ մը եղած էր, ոգելից ըմպելի ճնկելէն ու գինովութենէն փճացած, որ անպտուղ ամուսնութենէ մը այրիացած, կրկին անգամ ամուսնացեր էր տասներեք տարու աղուորիկ ու կարմրուկ աղջնակի մը հետ: Ու այդ դեռ չկազմուած մարմնով տղեկէն, գինովութեան գիշերի մը մէջ յղացուած, ինը ամիսներ յետոյ աշխարհ եկեր էր հէք Կուզիկը:

Յետոյ, տարիներ էին անցեր: Հայրն ու մայրը հիւլէի չափ չէին սիրեր այդ անշնորհ ու ճռզած արարածը, որ սակայն ոչ մէկ կերպով պատասխանատու էր իր վիճակէն. ոչ միայն չէին սիրեր, այլ նոյնիսկ կը չարչարէին, կը խոշտանգէին զայն: Գիւղին տղաքը կը ծաղրէին, կը ծեծէին զայն, ոչ մէկ ընկեր ու կարեկցող ունէր իրեն: Այնպէս որ իր ծնունդին համար Աստուծոյ դէմ դառնացած այդ խեղճուկ տղեկը, ատելութեամբ լեցուած էր նաեւ դէպի մարդիկը: Նախանձով կը նայէր ուրիշ տղեկներու, որոնք աղուոր հագուած, խնամուած, ուրախ զուարթ կը խաղային, դպրոց կ'երթային, կը սիրուէին ուրիշներէն:

Տասը տարու էր, երբ հայրը մեռաւ: Մայրն ալ, որ արդէն աղքատ աղջիկ, ամուսնէն ոչինչ կը ժառանգէր, հազիւ քսանըչորս տարու, իր գեղեցկութեանը փթթումին մէջ, Պոլիս գնաց եւ սպասուհի եղաւ հարուստի մը քով, որ Բերա կը բնակէր եւ ամառները Կղզիները կ'երթար օդափոխութեան: Տղան ալ միասին տարաւ, որովհետեւ գիւղին մէջ ոչ ոք պիտի ուզէր զայն նայիլ առանց փոխարինութեան, մինչ ինք յաջողեցաւ զայն տեղաւորել Պալաթի կողմը, դերձակի մը քով, իբր աշկերտ: Պզտիկը, կանուխէն արդէն իր կարկտուքներովը վարժուած, որովհետեւ երբեք զինքը խնամող մը ու վրան գլուխը կարկտող մը չէր ունեցած, ընդունակութիւն ցոյց կուտար դերձակութեան, անանկ որ շուտով քանի ղրուշ չարաթականի արժանացաւ իր վարպետէն, որ բարի մարդուկ մըն էր, եւ կը վարժեցնէր զայն պարզ կարերու եւ ասդին – անդին երթալով մանր – մունր պտոյտներ ընելու:

Վտիտ ու ծռմռտկած ոսկորներու թըղձուկ մըն էր ան. նիհար, նիհար, կարճլիկ, գունատ, ականջները լայն ու ցցուած, այտոսկրներն ու թուշը տափ, ճակատը ուռած, քիթը ճզմուած, բերանը լայն ու գերեզմաննոցի մը պէս տարտղնած ակռաներով: Ձեռքերը, տարապայման երկայն ու բարակ ոսկորներու ողկոյզներն էին, որոնք կապիկի ձեռքերու ուշագրաւ նմանութիւն մը կը բերէին:

Սապատը, երրորդ ու խոշոր ուս մըն էր կարծես, միւս երկու ցցուած ուսերուն ետին ու մէջտեղը, անանկ որ այդ հիւանդ ու այլանդակ գլուխը կ'իյնար ճիշդ մէջտեղն ու խորը այդ երեք ցցուածքներուն եւ կ'երերալկար, կ'օրօրուէր ու երբեմն կը հանգչէր մէկ կամ միւս եւ կամ երրորդ ու խոշոր ուսին վրայ:

Ու այդ ամբողջին վրայ, աչքերը միայն կային ուշագրաւ ու գեղեցիկ, սեւ ու խոշոր, թէեւ փոսը իջած աչքեր, լայն ու շրջանակաձեւ տարածուն թարթիչներով, թախծոտ ու ցաւոտ արտայայտութեամբ մը թրծուած, մարդատեացի արհամարհոտ ու ինքնամփոփ այլուրութեամբ առլի:

Խոշոր կօշիկներ ունէր ոտքը, զոր ուրիշներ տուած էին իրեն մեղքնալով, պզտիկցած ու բազմակարկատ բալթօ մը, կարճ թեւերով, ուրկէ դուրս կը կարկառէին իր չոր ու երկայն դաստակները, եւ գլխուն կատարին վրայ անհանդիստ կեցած հին ու փոքր գլխարկ մը դպրոցական ՔԷփիի ձեւով, որուն առենով ոսկեգոյն երիզները սեւցած ու փտած էին: Ու գրեթէ միշտ, իր ողորմելի դէմքը շրջանակուած կ'ըլլար լաթով մը, որ ծնօտէն տակէն կը բարձրանար գլխուն վրայ, պատսպարելու համար իր փտած ակռաները, որ յաճախ կը ցաւէին:

Յաճախ Պալաթէն հետիոտն կուգար Պոլիս, մեր խանը, ուր իր վարպետին համար զանազան իրեղէններ կը գնէր: Երբեմն Ցենէրէն անցնելուն, ուրիշ դերձակներու ալ հանդիպելով, մանր – մունր ապսպրանքներ կը ստանար եւ թէ՛ ծախողէն, թէ՛ գնողէն, տասնական եւ պարագային համեմատ քսանական փարա նուէր կ'ընդունէր: Շատ անգամ, ձիւն – ձմեռին, անձրեւին ու հովին կուգար ան այնչափ ճամբաներէն, ոտքերը ջուրին ու ցեխին մէջ խրում եղած, վարպետին վրանաձեւ հին հովանոցին տակը կորսուած, կապիկի իր երկայն թաթիկները կապկապուտ եղած:

Գիշերները իր վարպետին կրպակին մէկ անկիւնը կը պառկէր կուզիկը, իր բարակ վերմակին վրայ ձգելով շատ անգամ, երբ կը մսէր, նորոգուելու համար հոն բերուած վերարկուները: Իր համեստ ճաշիկը ընելէ յետոյ, երբ վարպետը կը մեկնէր, ինք ալ անմիջապէս կը պառկէր, մութ ու ցուրտ կրպակին մէջ, առանձին, իրեն օրօր ունենալով մուկերուն երթեւեկի թփթփուքը ծեծկուուքն ու ճռուքները, եւ աղուոր, աղուոր երազներ կը տեսնէր: Հազիւ աչքերը կը փակէր, ալ կարծես թէ ուրիշ աշխարհ մը կը փոխադրուէր, լուսաւոր աշխարհ մը ուր ամէն ինչ հաճելի էր, շքեղ ու ոսկեզօծ: Իր գիւղը կ'երթար, հարուստ էր, ուրախ ու երջանիկ էր, տուն – տեղ ունէր, առողջ կազմի տէր էր, հայր – մայր ունէր, որոնք զինքը կը սիրէին: Ընկերներուն հետ կը խաղար, դպրոց կ'երթար, դասերուն յաջող էր, ամէնքը կը հաւնէին իրեն: Ու յաճախ մինչեւ առտու տեւող այդ երազները, իրեն միակ ու գերագոյն մխիթարանքն էին:

Առտուան հետ, նորէն կը սկսէր կեանքի տխուր միօրինակութիւնն ու տառապանքը: Խանութը կ'աւլէր, Պոլիս կ'երթար, կարկտուք կ'ընէր, գլուխը կախած կ'աշխատէր վարպետին հետ, շատ անգամ մինչեւ ուշ ատեն, մինչեւ գիշերուան ժամեր: Ամիսը անգամ մը, Կիրակի օր մը, կ'ելլար մօրը կ'երթար, որ քիչ մը կերակրելէ յետոյ իր էֆէնտիներուն խոհանոցէն, շուտով կը ճամբէր զայն:

Ու իր չարաթականներէն աւելցած գումարով ու առած նուէրներով, երկու տարուան մէջ հաւաքած էր, մէկ անգլիական ոսկի եւ եօթը մէճիտ: Իր ամբողջ հարստութիւնն էր այդ, որուն վրայ կը գուրգուրար, որու մասին ոչ ոքի բան չէր ըսած, ոչ իսկ մօրն ու վարպետին եւ զոր կուրծքին վրայ զետեղած էր, լաթերու մէջ փաթթուած դրամապանակով մը:

Օր մը, յանկարծ, չես գիտեր ինչ հայրենաբաղձութենէ մղուած ուզեց իր գիւղը երթալ: Վարպետէն արտօնութիւն առաւ տասնըհինգ օրուան համար: Նոյեմբերի ցուրտ օր մըն էր: Բարակ անձրեւ մը կը մաղուէր վերէն: Ցեմիջօրէին ելաւ եկաւ Ճիպալի ու Ունքափանի կամուրջէն անցաւ երթալու համար Բերա, մայրը տեսնելու եւ վերադառնալու մտադրութեամբ, որովհետեւ հետեւեալ օրը պիտի մեկնէր:

Կամուրջին վրայ, գիւղացիի տարազով ծերուկ մը տեսաւ, որ կարծես ճանչցաւ զինքը, մօտեցաւ իրեն, խօսեցաւ հետը: Կուզիկը, արդէն ինքնագոհ, ուրախութեամբ պատասխանեց անոր հարցումներուն ըսաւ թէ գեղ պիտի երթար, զոր երկու տարիէ ի վեր չէր տեսած: Հարցուց իր կարգին, թէ ինք ալ իրենց գիւղէ՞ն էր. ծերուկը հաստատական պատասխան տուաւ: Եւ խօսեցաւ այնպիսի ճարտարութեամբ որ գիւղն ու գիւղացիները ճանչնալ թուեցաւ: Հէք միամիտ տղեկը, հաւատաց անոր բարի երեւոյթին ու անոյշ խօսքերուն, եւ ճշմարտապէս հաճոյք զգաց անոր ընկերակցութենէն: Բաւական առաջանալէ յետոյ փողոց մը մտան. առաջնուն մէկը անցաւ արագաքայլ, որուն վրայէն բան մը ինկաւ գետին, որ շատ կը նմանէր դրամապանակի: Տղան յուզուած, ծերուկին երեսը նայեցաւ: Այս վերջինը, ցած ձայնով ու խորհրդաւոր կերպով մը յանձնարարեց որ վերցնէ ու գրպանը դնէ զայն: Հնազանդեցաւ: Քիչ վերջը հասան գերեզմաննոցի մը մօտ, եւ Կուզիկն ու ծերունին, ձեռք – ձեռքի բռնած տապանաքարերու թոհուբոհին մէջէն, գացին ու նոճիի մը տակ նստան: Տղեկը հանեց դրամապանակը, որուն մէջ անգլիական ոսկի մը կար: Ծերունին ըսաւ որ, կէս առ կէս պէտք է բաժնէին զայն: Բայց ինք կէս անգլիական կամ երեք մէճիտ չունէր: Միամիտ Կուզիկը, ծուղակին մէջ բռնուած խնդրեց որ այդ մասին հոգ չընէ. եւ կամաց մը քակելով իր կուրծքին վրայի կծիկը եօթը մէճիտին մէջէն զատեց երեքը եւ տուաւ իր ընկերոջը: Ճիշդ այդ պահուն վրայ հասաւ այն մարդը, որ քիչ առաջ իր դրամապանակն էր կորսնցուցեր եւ պոռաց – կանչեց թէ իր դրամները գողցեր են իրենք, զոր կը բաժնեն ահա: Ապտակ մը ծերունիին տուաւ, հարուած մը տղուն Կուզին, եւ թէ՛ իր անգլիականը եւ թէ տղուն բոլոր դրամները յափշտակելով առաւ քալեց: Ծերունին բողոքելով լեզուին տալով ու սպառնալով սկսաւ զայն հետապնդել իբր թէ, մինչ խեղճ Կուզիկը, սարսափահար ըլլալուն բռնուած, թէ հարուածէն եւ թէ կորուստին ցաւէն խելայեղած, պապանձած մնացած էր իր երկայն ու ոսկրոտ թաթիկները կարկառած, երկու անխիղճ գողերուն ետեւէն, որոնք չէին վարանած, այդ մարդկային ողորմելի խլեակին հանդէպ կիրարկել, գողութեան այդ հնաւուրց ու դասական եղանակը:

Ու հոն, այդ լքուած ու մթաստուեր մեռելաստանին մէջ մաղուած անձրեւէն արցունքոտող նոճիներուն տակ, ընդերկար մնաց ան, լալով ու հեկեկալով, մինչեւ որ կծու ցուրտէն ընդարմացած, ինկաւ տղմախառն խոտի խուրձի մը վրայ: Դեռ բոլորովին գիշեր եղած չէր, երբ դիպուածով, գերեզմաննոցին մէջէն անցնող պահակախումբ մը տեսաւ զայն եւ վերցնելով պահականոց տարաւ: Տաք սենեակ մը դրին զինքը, ուր սթափեցաւ խեղճը եւ հազարումէկ ստիպման տակ հազիւ կրցաւ պատմել իր գլխուն եկածը: Քիչ ետքը նորէն ինքզինքը կորսնցուց, զառանցեց դողաց ու տենդ ունեցաւ: Շուտով հիւանդանոց փոխադրեցին զինքը:

Ամիս մը չափ մնաց այնտեղ, ուր հազիւ անգամ մը միայն եկաւ մայրը զինքը տեսնելու, այնչափ զբաղած էր ան, մեծափարթամ ծերուկ իր աղային ու անոր նորահաս անառակ տղային քմահաճոյքները գոհացնելու, մատղաշ ու գեղանի գեղացիի ոչ նուազ փարթամ իր մարմնովը:

Մեր խանին մէջ, առհասարակ ամէն ոք հետաքրքրուած էր մեծապէս հէք Կուզիկին գլխուն եկած դժբախտութիւնով եւ ամէնքն ալ անխտիր կը մեղքնային զայն, նոյնինքն իրեն հետ կատակողները, հետը խնդողները որոնք հիմա նոյնիսկ խղճի խայթեր մը կ'ունենային:

Կուզիկին վարպետը հիմա ինքը կուգար խան, մանր – մունր իր պտոյտները ընելու, եւ ան էր որ պատմեր էր այդ բոլորը. երբեմն ալ տեղեկութիւններ կը բերէր հիւանդանոցէն: Օրերով մահու ու կենաց տագնապներու մէջ տուայտեր էր դժբախտ տղեկը եւ հիմա թէեւ թոքատապը անցեր էր, որուն հրաշքով միայն կրցեր էր դիմադրել իր վտիտ ու ապագուն մարմնիկը, բայց բժիշկները ծիւրախտի սկզբնաւորութիւն մը նշմարեր էին եւ յանձնարարեր էին ժամանակ մը իր ծննդավայրը ղրկել զայն:

Երբ հիւանդանոցէն վերադարձաւ վարպետին մօտ, ա՛լ կատարեալ ստուեր մըն էր ան, կմախք մը, եւ աշխատութեան կարող չէր, բայց ամէն ճիգ կ'ընէր ինքզինքը ժողվելու ու սկսելու համար իր առօրեայ աշխատութիւնները:

Մայրը եկաւ Պալաթ ու յայտնեց դերձակին թէ մօտակայ Կաղանդի ու Ծնունդի տօներէն անմիջապէս ետքի համար, շաբաթուան մը արձակուրդ առած ըլլալով, տղեկը պիտի առնէր գիւղ տանէր:

Մեր խանին մէջ մեծ խրախանդում առաջ բերաւ Կուզիկին վերերեւումը: Ամէնքն ալ կուգային զինքը դիտելու արդահատանքով եւ ոմանք կը մխիթարէին զինքը: Խեղճ ու տխեղծ տղեկը լալու մեծ փափաք մը կը զգար, բայց զսպեց ինքզինքը, հպարտութեան զօրեղ զգացումէ մը տարուած: Ու իր պտոյտները ընելէ յետոյ, իր խոշոր թաց կօշիկներուն վրայ տատանելէն, եւ ահագին հովանոցին տակը կորսուած, ելաւ գնաց, որովհետեւ այդ օրը, կրկին, ձիւնախառն անձրեւ մը կը մաղուէր այն չարաշուք օրուան պէս:

Երկու օրէն Կաղանդ էր:

Արթնամտութիւն ու բարի սիրտ ունեցող մէկը, յանկարծ, օգտուելով կարեկցական այն մթնոլորտէն որ գոյացած էր հէք տղուն վերերեւումէն, նախաձեռնութիւնը ունեցաւ անմիջապէս հանգանակութեան մը ձեռնարկելու խանին մէջ եւ շուտով հաւաքուեցաւ խանութպաններուն ու անոնց յաճախորդներուն միջեւ, երեք հարիւր ղրուշի մօտ գումար մը, զոր մենէ մէկը, նոր դրամապանակի մը մէջ դրած, տարաւ Պալաթ, յանձնեց դերձակին, հրահանգելով որ Կաղանդի գիշերը դնէ անբախտ տղեկին կօշիկներէն մէկուն մէջ:

Կարելի՞ է երբեք երեւակայել մեծութիւնն այն ցնծութեան ու փղձկումին, զոր կեանքի տառապանքը միայն ճանչցած այդ անժառանգը, ունեցած պէտք է ըլլայ Կաղանդի առտուանցով, ամբողջ գիշերը կրպակին մէջ առանձին ու թախծագին հազալէ ու երազելէ վերջ իր կորուստին վրայ, մինչ դուրսը լաթերնաներ ու ամէն տեսակ նուագարաններ զուարթութիւն կը սփռէին, ի՜նչ անակնկալ ու վիթխարի ուրախութիւն իր մինինիկ ու տառապահիւծ սրտիկին համար, երբ ոտքը, պատռտած ու դեռ չչորցած կօշիկներուն մէջ դրած պահուն, օտար մարմին մը զգաց անոր մէջ եւ բանալով գտաւ իր կորուստը տոկոսով միասին:

Այդ անհուն ուրախութեան ու փղձկումին թերեւս պիտի կրնային հաւասարիլ միայն գոհունակութիւնն ու հրճուանքը անոնց որոնք օր մը առաջ հինգով – տասնով մասնակցեր էին այդ բարի արարքին եւ հիմա Կաղանդի առտուանցով, իրենց ընտանեաց ու զաւակներուն մէջ երջանկացած ատեննին, կը յիշէին ու կ'երեւակայէին այն անսահման բերկրանքը, զոր պատճառած էր իրենց աստուածահաճոյ գործը, ամէնքէն լքուած ու աշխարհային ամէն բարիքէ զրկուած այդ Կուզիկին, որուն օրերը համրուած էին այլեւս:

ԱՄԱՆՈՐԵԱՆ ԾԱՂԿԱՔԱՂ

ԽՄԲ. – Պոլսոյ «Ժամանակ» օրաթերթի 1914, Յունուար 1-ի թիւը պատրաստած է Թէոդիկ: Հոն տեղ գտած ստորագրութիւններն են՝ Մաղաքիա Արք. Օրմանեան, Դանիէլ Վարուժան, Զօհրապ, Սիպիլ, Վահան Թէքէեան, Եղիշէ Արք. Դուրեան, Արշակուհի Թէոդիկ, Տիգրան Չէօկիւրեան եւ դեռ ի՜նչ անուններ: Ստորեւ փունջ մը այդ գրութիւններէն. –

«ԼՈՊՃԻՆ»ՆԵՐԸ

ՓՐՑՈՒԱԾ ԷՋԵՐ ԿԵԱՆՔԻ ՀԱՏՈՐԷՆ

Գիրգոր եւ Զըմպայլըն Արթին, տարիքնին առած Սկիւտարցի անխոնջ արհեստաւորներ, խանութով դրացի էին իրարու: Մէկը կարուակ էր, միւսն ալ դարբին: Արթին մութնալու մօտ իր կրպակը փակելուն՝ սովորութիւն ունէր Գիրգորի հանդիպելու շատ անգամ, մէկտեղ երթալու համար մօտակայ գինետունը, «Բարսամոնիին մէխանա»ն: Իրիկունէ իրիկուն, անոնց հէլա՛լ էր կարծես մէյմէկ քիչ արբենալը, երբ մին՝ սալին վրայ երկաթ, միւսն ալ մուշտայով կաշի ծեծելէն՝ վայն ի վրանին կուգար օրն ի բուն: Հոն, կապելայի մէկ անկիւնը քաշուած, օղիի ափսէին շուրջ՝ իրենց խօսակցութեան առանցքը կը կազմէին ազատութեան օրերէ կցկտուր յուշեր, առատ շահու տարիները որոնք անհետացեր էին անդարձ, բողոքելով զիրենք շատ աշխատանքի ու քիչ վաստակի, մինչ ընտանիքնին բազմանդամ էր եւ պէտքը սաստիկ: Յանկարծ կ'ընդհատէին իրենց տաղիւը, գաւաթներնին ջուրով կնքելու եւ այդ կաթնագոյն հեղուկէն սպասելու քիչ մը սփոփ ու զուարթութիւն:

Այդ իրիկուն կարուակը չկամութեամբ ընկերացեր էր դարբինին. ապսպրանք

ունէր հասցնելիք: Դեկտեմբեր ամսուան 30-ն էր ու տակաւին չէր աւարտած հօգաբարձու աղաներէն ստացած յանձնառութիւնը. չինուելիքը 40 ձեռք կօշիկ էր՝ Թաղին դպրոցին աղքատիկ ուսանողներուն համար:

– Ինտո՛ր է նէ կը մնցունես զուն, քեփի հաճի Գիրգոր կ'ըսեն, ինծի պէս օրգըդ տահա չէ մեռեր ներսիդիդ… ձայներ էր Զըմպային Արթին, եւ երկուքնին մէկ՝ կրկին իրենց պայմանագրական այցը տուեր էին Բաղոսի տաճարին:

Օղին երկրորդելուն, Արթին գաւաթը վար դնելով, բացատրեր էր իր ընկերոջ թէ ի՛նչպէս աղաներուն փափաքը մերժած էր՝ իր զաւկըներուն ալ ձրի կօշիկ պատրաստելու մասին.

– Փառք Աստըծու, տահա օխճ՛ էնք. աս փատըփկոր ծառքերը կարօտ չէն՝ ձրիներու խրատուինքէն խօսելու… շարունակած էր միջատին չեչտով մը, իր երկաթագործի կաշմրուռն թաթը դիցաղնարար բախեցնելով սեղանին:

– Ըսել կ'ուզէի քիմ, խօսք առած էր նորէն, մանչերէս երկուքին օտկի ամանները հինցեր էն. կլլուս միսը կ'ուտեն կոր՝ աս ակում օրերուն կօշիկսիզ չմնալու համար: Ի՛նչ կ'ընես ըրէ՛, երկու չիֆթ լապճին հասցուր ուշունց. էրէկ գիշեր բան մը կ'ընենք բախ, լոլոգեցի: Աս արծաթն ալ առ, վրադիրքը կու տամ չարթուն:

Խօսքը բերանն էր դեռ, երբ Գարսամոնիի զինետան չեմքին երկու տղեկ նշմարւեցան:

– Շունը յիշէ, փառը զըանն էտին… գօշեց զարրինը: Նա՛, տղաքս էկան:

Ու կարուակին նշանացի ժպտուն հրաւէրին վրայ՝ ներս մտան անոնք, ձեռք ձեռքի, խեղօք, քնքոյշ պատանեակներ, որոնց դէմքին՝ Զքաւորութիւնը որոշ իր դրոշմն էր նիշած:

– Գըլյամէթ իչիմ վար, քարտաշ…: Աս մախսըմներուդ սիրուն՝ խօսքս խօ՛սք, վաղ առտու պիտի հասցունեմ ուղածնին, կցած էր Գիրգոր: Ցետոյ դառնալով կրտսերին.

– Միրանիկը զո՞ւն էս, մանչս, աս որչափ մենծցեր էս: Սաղ օտուընիդ պէրէք:

Եւ ակնթարթի մը մէջ, Թուղթի կտորով մը անոնց ոտքերուն չափն առած՝ գրպաներ էր Թուղթը: Ապա, սեղանին վրայ գտնուող պնակ մը մուրկ-սխտոր -որ իբր աղանդեր կը ծառայէր իրենց- կէսուակէս անոնց առջ լեցնելէ ետք, աւելցուցած էր.

– Վաղ առտու լուսը չճըղքուած՝ կօշիկնիդ հաղըր է. խանութ եկէք չիտակ:

Կէս գիշերէն քիչ ետքը կարուակը տունէն խանութ էր իջեր: Լամբարին աղօտ լոյսին տակ՝ կաշիները թրջեր եւ քմուխտի թերթին վրայ կարելիքին երեսները ողջնձեւելով սկսեր էր գործի. ճիլտէնը սրունքներուն մէջ, աչոցքը քիթին, չտապելով հերկինին ծակծկումը՝ մոմոտ դերձանին երթուղարձին հետ, ներքանի կաշիներուն վրայ եղերովի, մինչեւ փայտէ կաղապարներուն ադուցումը՝ վարպետի ձեռուըներովը, հեւ ի հեւ, արտօրադին:

Դեռ առեն կար լուսնալու: Գիշերուընէ հանդարտ տեղացող ձիւնը պատանքած էր փողոց ու տանիք եւ աւօտի տարտամ պայծառութիւն մըն էր սփռած մթնոլորտին մէջ: Նոյն պահուն, երկու սուերներ կը խաղային այդ կրպակին առաջքը, դողն ի դող, գոց փեղկերուն ծերպերէն ներսը դիտելով, Արթինին տղաքն էին, յուսալից, ծիծաղուն, մոռցած իրենց անուշիկ քունն ու զուրսի սոսկալի ցուրտը: Կրտսերն անհամբեր՝ կամաց մը փեղկը ծեծեց փառցած ձեռքովը: Կարուակը դըլուխը վեր առաւ եւ դուռին մղլակը քաշելով՝ ներս հրամցուց իր դեռատի յաճախորդները: Անոնք գացին կկզիլ ծերուկ բանուորին դիմաց, ցնծագին ունկընդրելով հարուածները մուրճին, եւ աչքերնին սխրանօ՛ք յառելով կաղապարուած իրենց նոր լապճիններուն, մինչ մարդուկը կը շարունակէր թակել զանոնք փոխն ի փոխ, ներբաններն ողորկել, անկարուրդքը սրկել աքցանով եւ հուսկ ուրեմն խրացքին ծակերը բանալ չուրթերուն:

Ժամին կոչնակը սկսաւ հնչել եւ արձագանգել աւօտի խաղաղ մարդերուն մէջ: Տղաքը խաչակնքեցին հապշտապ: Աշխատութեան պատարագն էր որ կը մատուցուէր այսպէս՝ շրէժի կնդուրով ջնարակուած այդ Բէզկեահին վրայ, եւ անոնց Երջանկութի՛ւնն էր որ այդ սեւ կօշիկներուն վրայէն ճառագայթած՝ կը հաղորդէր – կաղանդ տատասանցով– աղքատը տղու իրենց սիրտն անապակ…:

Անդրանիկը ԴՈՒՐԵԱՆ ՊԵՏՐՈՍ էր, ա՛ն որ իր լուս հատուածներովը պիտի անմահանար օր մը, իսկ կրտսերը՝ Միհրան, ա՛ն որ, իր տառապանքին մէջ ըղկօն, ու տարիներ, տարինե՛ր վերջ Սըրբազան՝ պիտի սրբանար հոգեւին:

Աշխատանքի խոնարհ մեղու անանձն, հէ՜ք բարի հայրիկս –մենէ շատո՛նց բաժնուած–, զո՞ւն պիտի ըլլայիր այդ տղոցը զոնէ մէ՛կ օրուան Երանութեան բջիջը մեղրագործող…:

ԹԼՈՐԴԻԿ ԼԱՊՃԻՆՃԵԱՆ

ԱՄԱՆՈՐ ՄԸ ԲԱՆՏԻ ՄԷՋ

…Ահաւա՛սիկ մօտ է ծագել Արշալոյս.
Հորիզոնը՝ կարմրի, մուգը կուտայ խոյս:
Վրայէս անցաւ շունչ մը, հոգիս
կը յուսայ,
Ու դարերուն դէմ կը գոչէ.– «Սա՛ է սա՛,
Վերջին տարին տառապանքի օրերուն,
Երկինքի սէ՛մքն առաւ Արիւնը խօսուն,
Որ հեղեղի պէս կը թափուի գետինը.
Այո՛, ա՛յս է չար ժամերուն յետինը…:
Բե՛ր ինծի նոր օր, ցանկալի՛ Ամանոր:
Զոր ողջունեմ ես երգերով փառաւոր.–
Ո՜վ դու, ո՛ր բարի,
Շնորհաւո՛ր տարի.
Ե՛կ, բե՛ր աղէտիս
Վախճան, անէտիս
Տո՛ւր զրկեալ Ազգին
Տառապող զաւկին
Ոսկի թեւերով
Ե՛կ, սէր ու գորով
Թափէ՛ սրտերուն
Ծոցը բորբոքուն
Ու Հայրենիքին
Սիրով վառ հոգին
Հորիզոններէն
Ազգը համօրէն
Հաւաքէ ուրախ
Հայրենի օճախ…

(Հալէպ – բանտ)

Յունուար 1, 1893

ՍՄԲԱՏ ԲԻՒՐԱՏ

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

Մի՛ հաւատաք բնաւ. հինն է որ կը շարունակուի: Տարիները աւելցուք կերակուրներու կը նմանին՝ որոնց վրայ խոհարարները մէյմէկ նոր թացան կ'անցընեն եւ իբրեւ թարմ ուտելիք մը կը հրրամցնեն աղուշ յաճախորդներու: Կաղանդը թացան մըն է պարզապէս:

Սիրելի ընթերցողներ եւ ընթերցողուհիներ, Նոր Տարին ուրիշ բան չի նշանակեր այլ եթէ տարի մը աւելի եւ ակռայ մը պակաս: Նուազում սեւ մազերու եւ յաւելում՝ ճերմակներու: Նոր տարին ապառիկ չինուած նոր հագուստներու կը նմանի. ուրախութեամբ կը հագնինք վըրանիս եւ տարի մը՝ դերձակին բերնին հոտը մտիկ կ'ընենք:

Ուրեմն՝ շնորհաւոր նոր տարի:

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ԲՈՒՆ ԿԵԱՆՔԸ

Սիրելի Թէոդիկ,

Ի՞նչ գրեմ քեզ Ամանորի առթիւ: Ու քանի որ կ'ուզես գիտնալ կեանքիս արդի դիմայեղութիւնները, ըսեմ որ ան այսօր աւելի հարուստ է երազներով, յոյսերով ու երգերով: Այսօր առաւել քան երբեք կը զգամ թէ կեանքը իսկապէս գեղեցիկ է եղեր, անիկա այլեւս չի ճնշեր ուսերուս՝ պարտքի մը պէս ճակատագրականութեան մը պէս, զաւաճանութեան մը պէս: Կեանքը «Խօլոը ա՛Ա» մըն է հիմա ինծի համար: Եւ այսօր սոսկումով կը մտածեմ թէ ի՞նչպէս յիմարի պէս հաւատացեր էի Լաֆօռկի խօսքին.

« L'Homme entre deux Néants n'est qu'un jour de misère»…

Զէ՛, կեանքը այն չէ՛ որ մեզի կու գայ ժամանակէն, այլ ա՛յն զոր մե՛նք կը տանինք ժամանակին, զոր մե՛նք կը կերտենք ժամանակին համար՝ արուեստի գործի մը պէս, երգի մը պէս, քերթուածի մը պէս: Կեանքը անիմաստ չէ, կամ, անոր գերագոյն իմաստը այն չէ՛ զոր կը քաղենք օր ըստ օրէ, հեւ ի հեւ ապրուած օրերու դիմայեղութեանց մէջէն, այլ իրական իմաստը, մեր կամքէն ճառագայթող իմաստուն երազն է զոր պէտք է պատրաստենք կեանքին համար:

Անէ՜ծք այն օրերուն, երբ գեղեցիկ երիտասարդութիւնս քաշկռտեցի այդ խաւարներուն մէջ, երբ, կ'ըսեմ, կեանքիս թանկագին ժամերը մահացուցի ապերախտ մթնոլորտի մը մէջ:

Քոյդ՝

Պարի (Իտալիա)

ՀՐԱՆԴ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ

ՀԱՅԱՇԽԱՐՀԻ ԿԱՂԱՆԴԸ

Հայկական աւանդութիւն մը կ'ըսէ թէ պահ մը դադար կայ անհետացող տարւան յետին պահուն եւ սկսող տարուան առաջին պահուն միջեւ: Այդ դադարին առեն, երկինքի դուռները կը բացուին եւ առատութեան հեղեղ մը կը տեղան մեր մոլորակին վրայ: Բոլոր աղերսանքները կ'ընդունուին եւ եթէ մէկը սափորը տանի դնէ աղբիւրին տակ՝ ոսկիներով կը լեցուի:

Ք… գիւղին մէջ մեծ ոգեւորութիւն մը կը տիրէր Ամանորի նախընթաց գիշերը: Գեղջուկ տուներու մէջ –որոնց ճարտարապետութիւնը փոխուած չէ ընաւ «Բիւրոց Նահանջէն ի վեր»– հայ խաթուններ հեզ մըն ալ աչքէ կ'անցընէին կաղանդի անուշեղէնները: Տղաք կը վազվըռտէին փողոցները, կը չմշկէին, կը ցատքոտէին ձիւնի թանձր խաւերու վըրայ, պօռուքներու եւ գզուըտուքներու մէջ, չմոռնալով զիրար ռմբակոծել ձիւնագնդակի տարափներով: Ատոնցմէ մէկը՝ Րէսին տղան՝ որ սատրիկ յոգնած էր, տուն հրաւիրեց իրեն չափ պարտասուն երկու ընկերներ քիչ մը հանգիստ առնելու համար: Իրենց հագուստներուն եւ ոտնամաններուն վրայէն վար թօթվելով ձիւնը, երեքնին մէկ գացին շարուիլ թոնիրին շուրջ՝ տաքնալու: Ու շաղակրատութիւնը թափ առաւ կրակին ազդեցութեամբը:

– Գիտէ՞ք, ըսաւ իրենցմէ մին որ գեղին տէրտէրոջ որդին էր, աս գիշեր է որ մարդ բախտը կ'ունենայ ոսկիով լեցունելու իր սափորը երբ ջուրի համար աղբիւր գացած ըլլայ, նոր տարին հինին տեղը անցնելու առեն: Պէտք է մութնիլուսուն արթննալ, ատանկ աղուոր բանի մը տէր ըլլալու համար: Արամ, ըսենք որ դուն ըլլայիր աս բարի ժամուն սափորդ աղբիւրին տակ դնողը, ի՞նչ կ'ընէիր փառտկած ոսկիներովդ:

– Ե՞ս, հարցուց Րէսին տղան, Աստուած վկայ, ընելիքս գիտէի ես: Գեղին մէջտեղը թագաւորական պալատ մը շինել կու տայի մարմարէ՝ 12 յարկ. գետինները մետաքս, կապերտներ, պատուհաններուն եւ դուռներուն վրայ ոսկի թելերով բանուած վարագոյրներ, ձեղուններէն վառ վառ ջահեր, հայելիներ չորս դին. հո՛ն պիտի երթար հագուիլ [illegible] իմ առնելիք աղջիկս որ իր աղուորութիւնով մէկ հատիկը պիտի ըլլար Հայաստանի եւ Կիւրճիստանի բոլոր տեսքոտ կնիկներուն մէջ: Անիկա պիտի զարդարուէր ծիրաններով եւ ադամանդներով, փառաւոր կառքեր ու ձիեր ի՛րը պիտի ըլլային:

– Հօ՛օ՛, բացագանչեց Ներսէս՝ Տէրտէրին տղան, դուն խե՛նթ ես իրաւ որ. միտքէդ կ'անցունե՞ս որ Աստուած կատարէ անձնասէր տղու ատանկ փափաքներ:

–Ատանկ է նէ ի՞նչ ուզելու է Աստուծմէ: Ի՞նչ կ'ընէիր, եթէ դուն ըլլայիր սափորդ ոսկիով լեցնող:

– Աղաչանք մը ընդունուելու համար, պատասխանեց Ներսէս, պէտք է որ հաճելի ըլլայ Աստուծոյ, խոշոր, սքանչելի՛ ժամ մը շինել կու տայի կարմիր քարերով: Խորանները, պատերը, մէջը դուրսը կը զարդարէի խելքէ միտքէ՛ չանցած աղուորութիւններով. ատանկ ժամ մը որ Սթամպօլի եւ բոլո՛ր աշխարհի հայ եկեղեցիներուն մէջ մէ՛կ հատիկն ըլլար: Անոր բարձր զանգակատունին մէջ կախել կու տայի կոչնակ մը որ առտու իրիկուն փա՛ռքը երգէր Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի…

– Ամէ՛ն, ձայնեց Արամ, ծաղրական ձեւով մը: Դո՞ւն ի՛նչ փատի պէս նըստեր՝ մեզի մտիկ կ'ընես, բերանդ կըղպած: Դո՞ւն ի՛նչ պիտի ընէիր, եթէ Աստուած իր միլիոնները թափէր քո՛ւ սափորիդ մէջ, խօսէ՛, Կարօ:

– Հարցուր առաջ որ սափոր ունի՞ խեղճը, յարեց Ներսէս իր կարգին:

Կարօ իր երկու բարեկամներուն նշաւակն էր եղած՝ աղքատութեանը պատճառաւ: Ինք որ միշտ հօրկանը օգնութեան կը փութար՝ ամէն անգամ որ կռուէր անիկա գայլերու դէմ, –վասն զի հայրիկը գեղին հովիւն էր–, շատ երկչոտ էր ընկերութեան մէջ: Քիչ կը խօսէր, շատ մտիկ կ'ընէր եւ ա՛լ աւելի կը խորհէր: Այդ օր սակայն ներքին ձայն մը իրեն սապէս ըսել տուաւ.

– Ունեցածս ճաթած կուժ մըն է: Ողորմած Աստուած եթէ յօժար ըլլայ անոր մէջ նետել իր ոսկին, տեսէք ի՛նչ կ'ընեմ: Մոռցած ըլլալու չէք որ առէ վեց տարի առաջ Քիւրտերը մեր գեղը կոխեցին, շատ մը դէչութիւններ ըրին. էրիկ մա՛րդ մը չի ձգեցին ողջ: Անոնք եօքէն գացին թալլել, թալանել եւ մորթել՝ դըրացի Լուսօնք գեղին Հայերն ալ: Աս զոհերուն ընտանիքները աղքատութեան դուռը հասած են հիմա. վեց տարի կ'ընէ՝ խնդում մը չէ երեւցած երեսնին. կնիկներէն շատեր կուրցան՝ իրենց սիրականներուն համար արցունք թափելով. հաց չունին, կրակ չունին, վրայ-գլուխ չունին: Է՜հ, Աստուած ինծի ատանկ բան մը պարգեւելու ըլլայ նէ, ո՛չ ինքզինքս պիտի մտմըտամ, ո՛չ ալ զի՛նքը, մինակ անոնք պիտի մտմըտամ…:

Կեցի՛ք բարով:

Դուրս ելաւ Կարօ, իր խոնաւ աչքերը սրբելու հազած իր կոշտ կրկնոցին թեզանիքովը: Ներսէս անոր պատմուածքէն կոտրուած, նմանապէս հրաժեշտ առաւ իր ընկերներէն:

* * *

Ճաշը շատ փառաւոր եղաւ Րէսին ընտակարանը: Արամ ա՜յնչափ կուշտ ու կուռ կերաւ ու խմեց որ չուշացաւ խորունկ քուն մը քաշելու: Երբ արթընցաւ, կէս օր էր արդէն: Ներսէս ալ նոյնպէս աղէկ ճաշեց եւ կանուխ մը պառկեցաւ. բայց նորէն առիթն ունեցաւ լուսը ցաթելուն՝ անկողինէն ելլելու եւ մերձակայ աղբիւրը դիմելու, ուսին հեծցուցած մեծկակ սափոր մը որուն մէջ… պաղուկ ջուր միայն վազեց:

Գալով Կարօին, գիշերն ի բուն աչքը աչքին չդրաւ անիկա: Արշալոյսին քանի մը րոպէ մնացած, մեկնեցաւ իր խրճիթէն՝ երեսը խաչ հանելով, եւ տարաւ զետեղել իր կուժը՝ ճամբուն վրայ հանդիպած առաջին աղբիւրին առջեւ: Նորդնոր ոսկիներ երգելով ու պարելով հոսեցան անոր մէջ եւ ինչուան բերանը լեցուեցան: Կարիճ հովիւը ծանրացած ամանը պլլեց իր կրկնոցին մէջ ու սկսաւ գեղին բոլոր փողոցներէն անցնիլ: Կանգ առաւ ամէն մէկ տնակի առջեւ որուն դուռը բաց կը մնար –քանի որ բնակիչները գողցուելու արժանի բան մը չունէին–, եւ մէյմէկ բուռ ոսկի նետեց ներս: Երբ պըտոյտը լմնցուց, մէ՛կ հատ ոսկի չէր մընացած իրեն: Երբ տուն գնաց, ինկաւ յարդէ խշտեակին վրայ եւ հրեշտակի քուն մը քաշեց իր ճաթած կուժին քով:

(Համառօտուած)

ՄԻՆԱՍ ՉԷՐԱԶ

ԿՈՐՈՒՍՏԸ

Իրիկունը կ'ոդեվարի յամրօրէն, ու լոյսի յետին տարտամութիւններ կ'ընկլուզին խաւարամած ալեակներու թաւալքին տակ: –Օրո՜ւան կորուստ է:

Ահաւոր անսահմանութեանց մէջէն անջըրպետին, մեր Մոլորակը տեւական իր վազքը կը շարայէ: Օրացոյցի վերջին էջն ալ կը փրցուի ահա: – Տարիին կորուստ է:

Գարունի լուսաբոյր չքեղութեանց մէջ կեանք առնող ծիլ ու ծաղիկ՝ աշնանավերջի ցրտութեանց մէջ կը դիակնանան – Բնութեան ոգեւորումին կորուստ է:

Ամանակի յաւերժական յառաջխաղացութեան ընթացքին՝ որ ամէն շունչ եւ ամէն ինչ իրենց ճակատագրական սպառումին կը դիմեն, օրրանէն սկիզբ առնող կեանքն ալ իր անխուսափելի վերջակէտն ունի սեւ Փոսին առջեւ: – Մարդուն կորուստ է:

Ու կորուստներու այս ահեղ վճռականութեան հանդէպ՝ ուր Կեանքի Ունայնութիւնը կը շեշտուի դառնօրէն, ի՜նչ փոյթ ինծ համար կորուստ օրուան կամ տարիին, թօշնումը Բնութեան պերճանքին կամ խօլ հոլովքն Ամանակին, երբ իմ հոգիս մէ՛կ կորուստ միայն կը զգայ, – կորուստը մօր մը սիրական…:

ԱՐՇԱԿՈՒՀԻ ԹԷՈԴԻԿ

(Շար. Ա. էջէն)

Ղարաբաղ Կոմիտէի անդամ ըլլալ, ըսելու համար, օրինակ՝. – «Ծայրայեղներ չենք, Հայերը միայն կ՚ուզեն իրենց մշակոյթը պահպանել եւ վերապրիլ որպէս ազգ»: Այս խօսքերը բողը լենինականցի 28–ամեայ ուսուցիչ մըն է: Թղթակիցը գացած է նաեւ Գրողներու տունը, կը հանդիպի Վահագն Գրիգորեանի, որ կ՚ըսէ. – «Ղարաբաղի պահանջը թոյլ տըւաւ մեզի որ հայկականութեան գգացումի մը գիտակցութիւնն ունենանք: Բայց, վերակառուցումը, որու միջոցաւ կը յուսայինք արտայայտուիլ, առաջնորդեց անելի մը, յարաճուն զգլումի մը, ինչ որ կը նշանակէ թէ պայքարը պիտի շարունակուի, բայց, ուրիշ միջոցներով»: Օլիվիէ Վէպեր, ուրիշ շատ խօսակիցներ ալ ունեցած է եւ «չափաւոր» նկատուած, ինչպէս ինք կը գրէ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ալ ըսած է իրեն թէ Ղարաբաղի հարցը չէ փակուած:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԵՐԿՈՒ ԱՂՋՆԱԿՆԵՐ, որոնք իրենց մօր եւ 5 բարեկամներու հետ 13 ամիս է պատանդ էին, ազատ արձակուեցան բաւական վերիվայրումներէ ետք, որոնց մէջ բաւական դեր խաղաց Քատաֆի: Ֆրանսայի մէջ ալ, այս ուրախալի վախճանը մրցակցութիւններ ստեղծեց եւ Ներքին Նախկին Նախարար (Փասքուա) ու ներկայ Նախարարները իրարու ձեռքէ քաշեցին այս յաջող լուծման պատասխանատուութիւնը: Երախաները Տրիպոլիէն Ֆրանսա եկան Հանրապետութեան Նախագահին օդանաւով: Ամէն պարագայի մէջ, այս պատմութիւնը այնքան ալ յըստակ չէ, ոչ իսկ իսկապէս յայտնի է թէ ինչո՞ւ պատանդ են այս «դրօսաշրջիկները» եւ որո՞ւ ձեռքը: Կը մեղադրուին որպէս իսրայելացի լրտես: Դեռ զուգադիպութիւն մը կայ, որ մամուլին ուշադրութիւնը կը գրաւէ, այն որ երախաները չորս – հինգ օրուան սիւափէնսէ ետք, ազատ արձակուեցան այն օրը, երբ, առաջին անգամ ըլլալով Փարիզ – Տաքար մըրցավազքը Լիբիայէն կ՚անցնէր:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՆԻՍ. – Տիկին Ա. Մանուկեան 250 Ֆր.:

ՊՐՈՆ. – Տէր եւ Տիկին Զարեհ Բեհլիվանեան 150 Ֆր.:

COMMUNIQUÉ

Devant la tragédie qui vient d'éclater en ARMENIE, et au-delà des actions immédiates (dons et secours) qui doivent se poursuivre sans relâche, le Centre de Documentation du C.R.D.A., *sollicité par de nombreuses demandes*, lance un appel pour la réunion urgente de tout document (photos, films, livres etc...) sur les villes sinistrées avant le séisme, pour permettre de répondre à toutes ces demandes.

Vous êtes priés de téléphoner au :

— C.R.D.A. au 42.46.05.58

ou adresser vos envois au :

— C.R.D.A. 36 rue de Trévise, 75009 Paris

Կ՚ՈՒԶՈՒԻ

Կ՚ուզուի Տիկին մը, շաբաթը երկու անգամ տան մաքրութեան համար, Փարիզ 14–րդ:

Հեռաձայն. – 45 – 42 – 97 – 03

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Վասպուրականի Ցաղթական Հերոսամարտի 74–րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, Մարտ 12, Վասպուրական սրահի մէջ, նուիրուած՝ Արամ – Մանուկեանի մահուան 70–ամեակին:

S.O.S. ARMENIE

Կը հաղորդէ որ մինչեւ Դեկտեմբեր 28 թուականը, դրամատուն յանձնած է 16 միլիոն 500 հազար Ֆրանք: Այս գումարին մէջ դեռ չկայ ուղղակի դրամատուն փոխանցուած գումարներու հաշիւը:

Ծախսուած է 2 միլիոն 300 հազար Ֆրանք, որու 80%–ը՝ օդանաւային փոխադրութեանց համար:

Նուիրատուները հետզհետէ կը ստանան սէրփա–ի ստացագիրները:

Prière d'adresser les dons à :

COMITE S.O.S. ARMENIE

15, rue Jean Goujon

75008 Paris

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

Mgr. Grégoire GHABROYAN

Evêque de l'Eparchie de Sainte-Croix de Paris des Arméniens catholiques de France

vous invite

à une

MESSE de REQUIEM

EN RITE ARMENIEN

à la mémoire

des victimes du séisme survenu en ARMÉNIE

le 7 Décembre dernier.

Cette célébration aura lieu en la Cathédrale Notre-Dame de Paris le Samedi 7 Janvier à 16 heures

sous la présidence du

Cardinal Jean-Marie LUSTIGER

Archevêque de Paris

et en présence de

Mgr. Lorenzo ANTONETTI

Nonce Apostolique à Paris

— UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE —

Sous le haut patronage de

M. FRANÇOIS MITTERRAND

PRESIDENT DE LA REPUBLIQUE

ET

En présence de M. JACK LANG

MINISTRE DE LA CULTURE, DE LA COMMUNICATION DES GRANDS TRAVAUX ET DU BICENTENAIRE

CONCERT EXCEPTIONNEL

A L'OPERA DE PARIS

LE 5 JANVIER A 20H30

MSTISLAV ROSTROPOVITCH JOUE POUR L'ARMÉNIE

avec

L'ENSEMBLE ORCHESTRAL DE PARIS

DIRECTION : ALAIN LOMBARD

AU PROFIT DES VICTIMES DU SEISME D'ARMENIE

Prix des places : 1000 — 700 — 500 — 200 et 100 Frs.

Réservation : U. G. A. B. : 11, square Alboni, 75016 Paris

Tél. : 45. 27. 36. 22 et 45. 20. 03. 18

CHEQUES A L'ORDRE DE : U. G. A. B. — AIDE A L'ARMENIE

Opération «Vente aux Enchères» au profit des orphelins d'Arménie

Une manifestation humanitaire originale.

LA VENTE AUX ENCHERES :

Ce moyen original, qui ne fait pas directement appel à la charité publique, permettra de récolter des fonds importants afin de donner aux associations humanitaires les moyens d'aider les enfants victimes du tremblement de terre.

La vente aura lieu le :

LUNDI 9 JANVIER A 20 HEURES

AU THEATRE DES CHAMPS-ELYSEES

15, avenue Montaigne — Paris 8[e]

Elle sera précédée d'une exposition publique à Drouot-Montaigne :

- — Le vendredi 6 janvier de 18 h à 22 h.
- — Le samedi 7 janvier de 11 h à 20 h.
- — Le dimanche 8 janvier de 11 h à 20 h.
- — Le lundi 9 janvier de 11 h à 16 h.

Le descriptif des lots fera l'objet d'un catalogue, prochainement disponible à l'Hôtel-Drouot. Tous les objets mis en vente proviennent de dons, il s'agit d'œuvres d'art, de tableaux, de tapis d'Orient, de bijoux anciens, de meubles, de tapisseries, de robes anciennes, d'accessoires, etc...

D'ores et déjà ont été offerts :

Tableaux modernes de peintres d'origine arménienne (Jansem, Carzou) — Tableaux de peintres contemporains, sculptures dessins, lithos (Cathelin, Marquet) — Tableaux anciens, icônes — Objets d'art — Bijoux, argenterie — Objets de vitrine — Tapis anciens, tapisseries anciennes, textiles de collection — Vins et alcools.

Le monde du spectacle ainsi que celui de la médecine, de la politique et du sport ont largement répondu spontanément à l'appel du comité :

7 d'or de Rosy Varte — Monture de lunette originale d'Alain Mikli — Un don surprise d'Henri Verneuil — Les trophés olympiques, les médailles de champion de France, d'Europe, du monde de Bernard Tchoulouyan — Les disques d'or et la collection de timbres de Charles Aznavour — Le casque de pilote d'Alain Prost — Un bistouri en argent...

DONS

Les dons se font à :

l'Hôtel — Drouot

6 bis, rue Rossini — 75009 Paris

Les dons en chèque doivent être libellés à :

ASSOCIATION AZNAVOUR POUR L'ARMENIE

et envoyés au :

COMITE DE LA VENTE

Hôtel - Drouot

Richelieu - Drouot

6 bis, rue Rossini — 75009 Paris

A qui s'adresser :

Pour tous renseignements complémentaires, s'adresser à :

Mariam Bahadourian

6 bis, rue Drouot — 75009 Paris

Tél. : (1) 48 00 20 20 Fax : (1) 48 00 20 38

Meubles Ghazarian

4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance

Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

"Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն"